TURUL

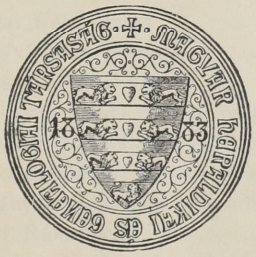
A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

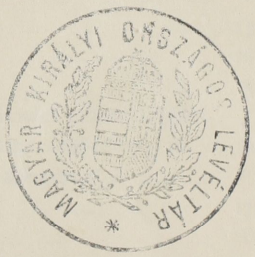
AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

SCHÖNHERR GYULA
TITKÁR

ÉS

VARJÚ ELEMÉR
AZ IGAZG. VÁL. TAGJA.

HUSZONNEGYEDIK KÖTET.

1906-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMVI.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Áldásy Antal	A Dobry-család czimeres levele 1431-ből. *(Szines czimerképpel)*	78
Balogh Gyula	Két Zsigmodkori czimerlevél	79
Dr. Boldisár Kálmán	A szoboszlai lovas hajdúk czimeres nemeslevele. *(Egy tábla melléklettel és két ábrával a szövegben)*	116
Csoma József	Mohácsi vész-előtti czimerlevelek nyomai. *(Két czimer- és egy pecsétábrával)*	13
— —	Váradi másként Kalmár János czimere 1669. évből. *(Egy czimerrajzzal)*	66
Dr. Czakó Elemér	A nagybányai typarium	10
Daróczy Zoltán	Adatok a Lépes és Treutel-családok leszármazásához	88
Fejérpataky László	Báró Radvánszky Béla emlékezete. *(Fénynyomatú arczképpel)*	145
G. A.	Portugal uralkodók magyar ősei. *(Egy tábla melléklettel)*	135
Ghyczy Pál	Kassa város czimerlevelei	39
Horváth Sándor	Egy XIV. századi városi pecsét mint pecséttani különlegesség	33
— —	XIII. és XIV. századi pecséthamisitók	82
— —	A Hlózsai Varjú mk. Vrana-család czímereslevele 1520-ból	170
Karácsonyi János	Szent István anyja. I. András atyja. Uj eredmények	97
Károly János	A Csalai Kégl-család	69
R. Kiss István	Br. Radvánszky Béla	150
Lehoczky Tivadar	A Köpesdi Tolvay-család	183
Nagy Géza	Szent István király családi összeköttetései	53
Sárközy Imre	A Nadasdi Sárközy-család. *(Három közlemény, szines czímerképpel, iráshasonmással, három pecsétképpel és leszármazási táblával.)*	26, 72, 122
Dr. Schönherr Gyula	Nagybánya város XIV. századi pecsétei. *(Öt pecsétrajzzal.)*	1
Sörös Pongrácz	A Válti Rákosok	174
Szabó Dezső	Adalékok a királyi könyvek történetéhez	86
Bártfai Szabó László	Oklevéltani apróságok	173
Szerémi	Gányi vagy Gáy?	40
Varjú Elemér	Az esztergomi társas.pecsét	36
Dr. Wertner Mór	A Fónyi-család	179
Névtelen	Adalék a Rákóczi-utódok leszármazásához	140

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései 41, 90, 140, 184

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906. évi működéséről. Dr. Schönherr Gyula társulati titkártól 186

Lap

Szakirodalom. A pannonhalmi Szt. Bendek-rend története. Ism. SUFFLAY MILÁN --- --- --- --- --- --- 44
Genealogiai füzetek. III. évfolyam. Ism. — Y. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 50
Král Albert. Der Adel von Böhmen. Ism. — V. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 51
Wappenfiebel von Ad. Hildebrant. Ism. Á. A. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 51
Luigi Volpicella. Gli stemmi nelle scritture dell'Archivio di Stato in Napoli. Ism. Á A --- --- 52
Lendvai Miklós. Temesvármegye nemes családjai. III. köt. Ism. E. --- --- --- --- --- --- 91
Orosz Ernő. Heves és a volt Külső-Szolnok vármegyék nemes családjai. Ism. BÁRTFAY SZABÓ LÁSZLÓ 92
Johann Losert. Genealogische Studien. Ism. ZARÁNDI A. GÁSPÁR --- --- --- --- --- --- --- 94
Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs. Ism. ZARÁNDY A. GÁSPÁR --- 95
Tóth-Szabó Pál. Szathmári György prímás. Ism. V. E. (ábrával.)--- --- --- --- --- --- --- --- 141
I. Th. de Raadt. Sceaux armories des Pays-Bas. Ism. GHYCZY PÁL --- --- --- --- --- --- 142
Kempelen Béla. A nemesség. Ism. ** --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 192
Csizmadia János. A Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky-családok--- --- --- --- --- 192

*

Helyreigazitások --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 52, 96
Kérelem --- 144

Melléklet.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906-ban. (Alapszabályok. Igazgatóság. A társaság tagjai.) --- I—VIII

RADVÁNYI ÉS SAJÓKAZAI

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA

1849—1906.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társulatot közel negyedszázados fennállása alatt nem érte akkora gyász, mint aminőt rá a jelen év hozott, amikor a kérlelhetetlen végzet megfosztotta köztiszteletben és szeretetben állott elnökétől.

A megboldogúlt egyike volt azoknak a keveseknek, akik a születés nyujtotta előnyöket a legnemesebben használják fel; idejét s erejét a hazai történetkutatásnak szentelte s e téren szinte kora ifjuságától kezdve soha sem lankadó buzgósággal, kitartó szorgalommal munkálkodott, mig csak a váratlanúl támadó halál a tollat kezéből ki nem ragadta. Munkásságának szép eredményei vannak; nagy számú czikkei s tekintélyes kötetekre menő nagyobb kiadványai a kezdet nehézségein alig túlesett magyar művelődéstörténetnek legbecsesebb termékei, részben soha el nem avuló forrásai. Sokat köszönhet neki régi irodalomtörténetünk is, Radvánszky János, Madách Gáspár és Rimay János költői müködésének megismertetése, s munkáiknak felfedezése az Ő érdeme.

S e férfiú, aki joggal számithatott az elismerésre, a legszerényebb emberek közé tartozott: előkelő származása, magas méltósága, tudományos és irodalmi érdemei nem tették büszkévé; nála az elme készsége a szívnek igaz nemességével, a léleknek jóságával párosúlt.

Mit tett társulatunkért, hosszú lenne mind elsorolni; elég legyen annyit mondani, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot ő teremtette meg; buzgósága, másokra is átragadó lelkessége, szünetet nem ismerő fáradozása nélkül valószinüleg létre sem jött volna. Nem csoda, ha a társasághoz, mint atya a gyermekéhez ragaszkodott. Huszonnégy év alatt, ha csak ügyei és egészsége engedték, majd minden ülésén elnökölt. Figyelme mindenre kiterjedt; társu-

latunk ügyeiben semmi sem volt előtte kicsinyes vagy jelentéktelen. Érdemeiről az eredmények beszélnek: elnöksége ideje alatt a tagok száma háromszorosra emelkedett, a társaságnak számbavehető alaptőkéje gyűlt össze, kiadványai terjedelmes sorozatot tesznek ki s családtörténetünk és czimertanunk leggazdagabb forrásai közé tartoznak. És — amit elől kellett volna említenem — megboldogult Elnökünk legfőbb érdeme, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság a körébe tartozó tárgyakat tudományos alapon, a magyar történetirás czéljait tartva szem előtt művelte és sohasem fajúlt el, mint sok külföldi társa, az egyéni s családi hiúság istápolójává.

A veszteséget, mely érdemes Elnökünk halálával bennünket ért, megmérni nem is tudjuk, ma csupán azt érezzük, hogy helyét betölteni igen nehéz. Tudós és kiváló férfiakban, kik méltók arra, hogy társulatunk elnöki székébe üljenek, nincsen hiány; ám hogy legyen valaki, aki ügyeit igazabb szeretettel, nagyobb atyai gondoskodással vezesse, mint az Elhúnyt, alig hihetjük. Az immár sudár fává nőtt csemete, melyet az ő kezei ültettek el, nálánál hívebb gondozóra nem lelhet; adja az Ég, hogy olyanra találjon, aki a társulatot az Ő példáján indulva és szellemében irányítsa. A megboldogúlt emlékét szebben, méltóbban nem tisztelhetjük, mintha örökében híven sáfárkodunk. A reá való emlékezés legyen társulatunk talizmánja a jövőben.

Áldás emlékére!

NAGYBÁNYA VÁROS XIV. SZÁZADI PECSÉTEI.

(Ot pecsétrajzzal.)

Közel husz év telt el azóta, hogy a Turul hasábjain Nagybánya városnak az Anjouk korából származó nagy pecsétjét ismertettem, amaz egyetlen pecsétlenyomat alapján, a mely róla a város egy 1480-iki kiadványán fentmaradt s melyről a tudományos vizsgálat már előbb megállapitotta, hogy az úgy sphragistikai, mint művészi tekintetben középkori pecséteink legszebb darabjai közé tartozik.[1]

Ez ismertetés teljes részletességben igyekezett méltatni e pecsét történelmi, sphragistikai és műtörténeti értékét, és fejtegetései révén szaktudósaink csakis sajnálattal vehettek tudomást afelől, hogy annak eredetije századokkal ezelőtt nyomtalanul elveszett és a hazai sphragistika ez érdekes emléke csupán egyetlen, elmosódott állapotban levő lenyomatban maradt reánk.

A véletlen kedvezése folytán e pecsét elveszettnek hitt typariuma azóta megkerült és ma már Nagybánya város tulajdonában az első helyet foglalja el e város történelmi ereklyéi között.

A pecsétnyomót Nagybánya város határában, a fejéruti hegyoldal egy szőllejében, annak tulajdonosa, Vigh Dezső nagybányai polgár 1904 október havában találta meg; őszi munkálkodáskor, ásás közben került ki az, egy régi cserépedény kiséretében, a föld mélyéből. Az edény, mely a kiásáskor összetört, ékszereket rejtett magában, és pecsétnyomónk fedél gyanánt volt nyilására alkalmazva. A lelet két pár aranyozott ezüst ruhakapocsból, melyek korát a későbbi vizsgálat a XVI. század elejére tette, egy ugyanazon korbeli aranyozott ezüst gyürüből s egy e század derekáról származó szintén aranyozott ezüst bogláros tűből, továbbá egy kettétört ezüstkanálból a tulajdonos monogrammjával és két ezüstpénzből, egyike I. Ferdinánd garasa 1550-ből, a másik Ágost szász herczeg garasa 1565-ből állott.

A lelet némi viszontagságok után került nehány nap mulva egy nagybányai kereskedő utján Myskovszky Ernő, főgimn. tanárnak a városi múzeum őrének kezeibe, de épségében semmi kárt nem szenvedett és csupán az azt magában rejtő edény cserepei mentek teljesen veszendőbe. A múzeum őre természetesen felismerte annak fontosságát s a pecsétnyomót az ékszerekkel együtt a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségéhez küldte fel, mely azt a találótól 300 koronáért megvásárolva, a nagybányai városi múzeumban leendő elhelyezés czéljából, állami letétként, Nagybánya városnak engedte át. Azóta ismét fenyegette veszedelem : a városi múzeum, a melyben az oklevelek között ki volt állitva, a mult év augusztus havában majdnem áldozatul esett a városban pusztitott tűzvésznek. A nagybecsü ereklyét azonban még a tűzvész pusztitása alatt biztonságba helyezték, s a múzeum gyüjteményei a leégett épületből ideiglenes helyiségbe szállittatván át, a pecsétnyomó a város többi klenodiumával együtt a városi levéltárban helyeztetett biztos őrizet alá.

[1] 1886. évf. 97—100. l.

Az ily szerencsés körülmények között megtalált s az ujabb veszedelemtől ekként megmenekült pecsétnyomó tehát immár a maga mivoltában áll vizsgálódásainknak rendelkezésre, hogy

beigazolja azt az itéletet, mely az idők viszontagságai által megviselt, elmosódott és egyes részeiben megcsonkitott viaszlenyomatról is képes volt annak tudományos és művészi jelentőségét felismerni és a sphragistika emlékei között az őt megillető helyet megállapitani.

Annak idején az első ismertetés alkalmával már elmondtam e pecsétről, a mi felőle mint sphragistikai emlékről elmondható volt s kimutattam, hogy az méretek és ábrázolás tekintetében egyaránt kiválik e kornak hasonló emlékei közül.

Az eredeti tanulmányozása általánosságban megerősiti eddigi megállapodásunkat, a részletekben pedig megbecsülhetetlen anyagot nyujt azok kiegészitésére, s a mi legnagyobb érdeme, a pecsét ábráját a maga mivoltában elénk tárva, módot nyujt annak pontos megállapitására s eddig csak gyanitott művészi szépségének teljes mértékben való méltatása.

Már az 1480-iki lenyomatból ismertük azt a széles arányokban megrajzolt jelenetet, mely a Szent-István király lábainál dolgozó bányászokat ábrázolva, hirdette Nagybányának bányavárosi mivoltát s melynek szerkezeti szépségei még a tökéletlen állapotban fennmaradt lenyomatban is annyira megkülönböztették e pecsétet a többi városi pecsétektől.

A lenyomat azonban általában véve csak elmosódó képet nyujthatott szemeinknek s egyes

részletének hiányaival tévedésre is adott alkalmat a pecsétrajz leirásánál. Az eredeti ábrázolás a typarium segitségével a következőkben állapitható meg:

Nyolczszögü mezőben mindkét oldalt háromfokos lépcsőzetben emelkedő sziklahegy tetején Szent-István király ülő alakja látható, királyi diszben, tunikába és palástba öltözve, fénykörrel övezett fején nyilt koronával, jobbjában liliommal végződő kormánypálczával, baljában kereszttel ellátott országalmát tartva. A hegy alsó részét jobb oldalt boltozatos bányabejárás foglalja el, melynek üregében térdelő bányász, csuklyás köntösben, baljában bányászcsákányt és magasra emelt jobbjában kalapácsot tartva, dolgozik; a hegy alját gyep övezi, s ennek közepén gömbölyü érczkövek vannak felhalmozva, melyeket a bánya bejárásától balra álló, hasonlóképen öltözött bányász kapával gyüjt össze. A hegy szikláit hatszirmu virágok boritják, a legalsó lépcsőfokról mindkét oldalon négy-négy levélből és egy-egy fejlődő rügyből álló csergaly emelkedik ég felé. A pecsétrajzot övező rovátkolt vonalak által alkotott nyolcz-

szögü keretben jobbról balfelé a következő körirat olvasható:

✠ MVTVVS ; AMOR . CIVIV̄; OPTIMV̄ . C̄.
CIVITATIS F̄MAMĒTV̄;

fent a körirat által üresen hagyott helyet az S. D. R. D. betük töltik ki.

Az a kép áll előttünk a maga teljes szépségében, a melyet mostanáig ismert töredékes másolata után is a sphragistika legérdekesebb termékei közé kellett sorolnunk. S mindazt, a mit a másolatról annak idején szerkezet és kivitel tekintetében elmondtunk, sokszorosan beigazolva találjuk az eredetinél, mely szépségeivel valósággal felülmulja hozzá füzött várakozásainkat.

Összehasonlitva ezt a képet az 1480-ból reánk maradt lenyomattal, megállapithatjuk, hogy ez fogyatkozásai mellett is eléggé megközeliti az eredetit. Abban a leirásban, a mit annak idején a pecsétrajzról a lenyomat után adtunk, csupán egy részlet szorul változtatásra, az, a mely a baloldalt álló bányászt targonczával véli ábrázolni, holott az eredetin kapát tart kezében. Egyéb részleteiben is hiven adja vissza az eredeti rajzát; a köriratnál sincsen semmi eltérés, és az eredeti igazolja a pecsét felső részén látható S. D. R. D. betük helyes olvasását.

Vegyük most a pecsétet külső kriteriumai szempontjából vizsgálat alá.

A városi pecsétek többnyire kis méretben szoktak készülni, csak a nagyobb szerepet játszó városok, mint Buda, Óbuda, Esztergom, engedték meg maguknak, hogy pecsétjük nagyságával is kitüntessék jelentékeny voltukat. Nagybánya város nagy pecsétje 74 mm. átmérőjü lapjával nagyságra e városok pecséteit is meghaladja, s méretei az ama korbeli előkelőbb országnagyok pecséteivel helyezik egyenlő sorba.

Miként a rendkivüli nagyság, ép ily nevezetes sajátsága a nyolczszögü pecsétalak, a melynek párját eddig sehol sem ismerjük. A szögletes pecsétalakok, a három- és négyszögüektől eltekintve, egyáltalán ugy a külföldön, mint hazánkban igen ritkán jönnek elő a középkorban, nyolczszögü pecsétre pedig a külföldi sphragistika is alig ismer példát; én legalább eddig egyetlen külföldi pecséttani kiadványban sem találkoztam ilyen pecséttel. S a hazai középkori pecsétek között is mindössze két sokszögü pecsét ismeretes, ugymint Körmöczbánya és Ujbánya városoknak a XIV. századból származó hatszögü pecsétjei;[1] ezekhez sorakozik harmadiknak, mint uj alak, Nagybánya városa, nyolczszögü pecsétjével ez ideig egymagában állva a középkori sphragistika emlékei között.

A nagyságnál és az alaknál mutatkozó eltérések méltókép sorakoznak ahoz a sajátossághoz, a mi a pecsét ábrázolását jellemzi. A nagybányai pecsét a rajz tekintetében is különbözik a többi városok pecséteitől. A városi pecsétek rajza rendesen heraldikai motivumokból van szerkesztve, melyekben a tornyok és bástyák játszák a főszerepet. A nagybányai pecsét, mint láttuk, egészen eltér a szokástól és szerkezetileg teljesen kidolgozott képet ábrázol, melyben a város polgárainak foglalkozása van megörökitve. S ez a jelenet, melyben a sziklatrónon ülő szent király lábainál a bányamunkások az érczet a föld mélyéből kiaknázzák és feldolgozzák, igen jellemző módon jelképezi e bányaváros keletkezésének és felvirágzásának folyamatát. A pecsétnek az is jellemző sajátsága, hogy a város nevét csak kezdőbetüiben örökiti meg s köriratul jelmondatot alkalmaz, mely a polgárok kölcsönös szeretetét hirdetve a város legjobb erősségének, megfelelő módon egésziti ki a pecsét ábrázolásának jelentését. Jelmondatot kevés pecsétnél találunk s azok is többnyire valláserkölcsi irányuak, mint a minő Nagyszombat ismert régi pecsétjén olvasható. Arra pedig nem ismerünk példát, hogy a jelmondat kiszoritotta volna a város nevét tulajdon pecsétjéről.

Az eltérés a heraldika szabályaitól a pecsétrajz megszerkesztésénél annál nagyobb figyelmet érdemel részünkről, mert ilyen eltérést találunk ama két város pecsétjénél is, a melyek alakjuk folytán oly közeli rokonságban látszanak állani a nagybányai pecséttel.

Körmöczbánya pecsétjén I. Károly királynak Alexandriai Szent-Katalin kereke előtt térdelő alakja látható s a körirat a mely Körmöczbányát Károly király tulajdonának mondja, el-

[1] Körmöczbánya város typariuma a város levéltárában őriztetik; rajza megjelent a «Magyarország vármegyéi és városai» Bars vármegyét tárgyaló kötetében, 116. l. Az ujbányai pecsétnyomó eredetijét a Magyar Nemzeti Muzeum régiségtára őrzi; rajza még nem jelent meg.

árulja, hogy az a város kiváltságainak 1328-ban történt adományozását örökiti meg. Ujbánya pecsétjén Lajos királyt találjuk, ifjukori ábrázolásban, a mint koronáját felajánlja, a mi hihetőleg a város egyházának alapitását példázza.

A nagybányai pecsét, ha nem is történeti eseményt ábrázol, de oly jelenetet, mely a legszorosabb összefüggésben áll Nagybánya város keletkezésével és fennállása alapjaival, s azon is ott találjuk a magyar király alakját, nem azét, a ki akkor uralkodott, hanem az első szent királyét, kinek nevét a város plébániatemploma viselte. S a mi Körmöczbánya és Ujbánya pecsétein még hiányzik, a bányászmotivumok szereplése viszont a többi bányaváros pecséteivel hozza azt rokonságba. Bányászjelenetekkel gyakran találkozunk a bányaműveléssel foglalkozó helyek pecsétjein; igy mindjárt a Nagybányával szomszédos Felsőbánya XIV. századi pecsétje is bányászkodó alakokat tüntet fel.[1] Külföldön is találunk hasonló példákat; legjellemzőbb erre Vordernberg stájer városka XV. századi pecsétje, melyen három bányász közül egyik a kősziklát csákánynyal vájja, a másik kettő egy hatalmas fatönk feldolgozásával van elfoglalva.[2]

A rokon vonások, mik e pecséteket jellemzik, közös forrásra látszanak vezetni, s talán nem csalódunk, ha e forrás eredetét abban a büszke öntudatban keressük, ami a bányavárosoknak a rendi társadalomban külön szabadságok birtokában jellemző sajátságukká vált. A városi rend kiváltságolt tagjainak tekintvén magukat, úgy látszik, külsőségekben is igyekeztek ennek kifejezést adni. Erre legalkalmasabbnak kinálkozott a városi pecsét, melyben a város municipalis jogai nyertek megtestesitést. Hogy ez nem puszta feltevés, az mutatja, hogy a legtöbb bányaváros pecsétje, még a jelentéktelen Telkibányáé is, nagyságra messze felülmulja a többi városi pecséteket. S a mi a pecsét alakját illeti, nem tarthatjuk véletlennek, hogy a sokszögü alak egyedül bányavárosoknál fordul elő a hazai sphragistikában.

Ekként válhattak a bányavárosok pecsétei nagyság, motivumok és részben alak tekintetében a sphragistikai emlékek külön csoportjaivá. Ennek a csoportnak legkiválóbb termékei közé tartozik Nagybányának ősi pecsétje, mely szemmel láthatólag magán viseli a város polgárainak azt a törekvését, hogy annak készitésénél kifejezést adjanak a bányavárosok között városukat megillető hely előkelő voltának.

Ennek a törekvésnek természetszerüleg nemcsak a pecsét megszerkesztésében, hanem annak kivitelében is teljes mértékben kell érvényesülnie. S ennek tulajdonithatjuk, hogy pecsétünk müvészi érték tekintetében is elsőrangu helyet foglal el társai között.

A nagybányaiak helyzete e tekintetben annál könnyebb lehetett, mert a bányászat szoros összefüggésben állván az ötvösművességgel s felvirágzása maga után vonván e művészet virágzását, a bányavárosok előnyben állottak a többi városok felett pecsétjük művészének megválasztásában.

A nagybányai pecsét kidolgozásának finomsága, az alakok és betük stilszerüsége, a távlat követelményének érvényesitése s általában az egész kivitelt jellemző hajszálnyi pontosság már a lenyomat alapján is kétségtelenné tette előttünk, hogy elsőrangu mester művével van dolgunk, de csak most, az eredetit vizsgálva győződhetünk meg igazán e mester művészi tulajdonságainak értéke felől.

Azt a feladatot, hogy e pecsét a művészi kivitel szempontjából vizsgálat alá vétessék, ismert iparművészeti szakemberünk, dr. Czakó Elemér vállalta magára, akit a középkori ötvösművészet alapos ismerete kiválóan alkalmassá tett e feladat megoldására. Vizsgálódásainak eredményei, mint alább közlendő dolgozatából meg fogjuk látni, teljesen beigazolják a pecsét művészének képességei felől mondott itéletünket. A technikai kivitel módjának tanulmányozásából kitünt, hogy pecsétünk készitője nemvolt egyszerü ötvösmester, hanem a képzőművészet többi ágában is jártassággal birt és művének úgy megszerkesztésénél, mint kivitelénél az ötvösművesség határait messze tulhaladva, abban egyetemes művészi érzékének és tehetségének teremtett megfigyelésre méltó emléket.

E fontos kijelentésnek eredményét, mely oly nagy mértékben emeli pecsétünk értékét, a magam részéről csak egy adattal kivánom kiegésziteni.

[1] Ezt a pecsétet szintén ismertettem a Turulban, 1889. évf. 139. l.

[2] Schroll, Städtenwappen von Österreich-Ungarn, 2. füzet.

A művészet-történeti kutatás bizonyos hasonlóságot ismert fel a pecsét szerkezetében és kivitelében nyilatkozó felfogás és a prágai Szent-György szobor mestereinek, a Kolozsvári testvéreknek művészete között. Talán nem tévedek hamis utra, ha pecsétünket a Nagy-Lajos korabeli művészet egy másik elsőrangu termékével, a Bécsi Képes Krónikával hasonlitva össze, ugyanily rokonságot vélek e két műtermék között is felismerhetni. A krónikának nagy művészi gonddal festett képeit az ábrázolás eleven módja, az alakok életteljes beállitása, a test idomainak és a ruházat redőinek plasztikus ábrázolása s a távlat szabályainak az egész szerkezetben való érvényesülése ép ugy

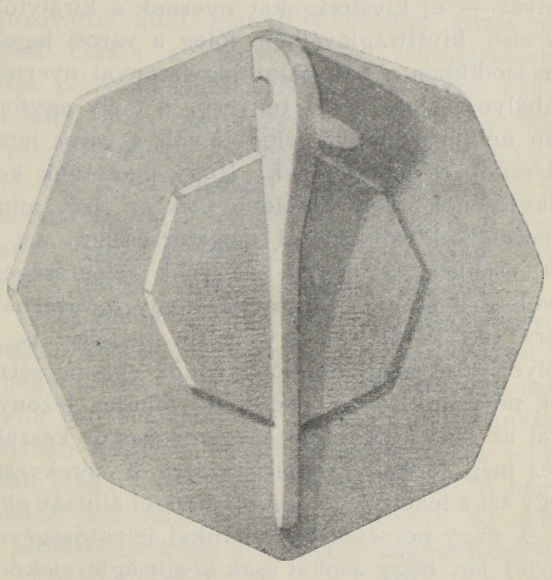

megkülönböztetik e korszak miniatür-festészetének többi termékeitől, mint a hogyan különbözik pecsétünk egykoru társaitól. S a szerkezetbeli hasonlatosságnál, mely a két műtermék között létezik, még feltünőbb a modor azonossága a részleteknél. A szabályosan kinégyelt szikladarabok a nagy bányahegy oldalán pecsétünkön szintén úgy vannak ábrázolva, mint a képeken, s a hegyet boritó növényzetben azokat a hatszirmu virágokat ismerjük fel, amelyek — mint a hogy azt például a magyarok bejövetelet ábrázoló képen látjuk[1] — azok jellemző motivumai közé tartoznak.

[1] Megjelent a Magyar Nemzet Története I. kötetének 188. lapján.

Ezeket a hasonlatosságokat a stilusban és a szerkezetben elégségeseknek vélem annak megállapitására, hogy pecsétünk ugyanannak a művészeti iskolának terméke, a mely a Képes Krónikára és a Kolozsvári testvérek szobraira reányomta bélyegét.

Mint typariumról, a pecsétről nincs különös mondanivalónk. A négy mm. vastag nyolczszögü ezüstlemez hátul tiz mm. hosszu, nem vastag és felül négy mm.-nyire kiemelkedő ezüst fogantyu van alkalmazva, melynek felső része ki van lyukasztva. Ilyen fogantyut találunk a legtöbb középkori pecsétnyomónál; hogy a pecsételésnél csupán a nyomást eszközlő horgog vagy egyéb eszköz megerősitésére szolgált-e vagy arra is,

hogy a pecsétet lánczra felfüggesztve lehessen viselni, annak megállapitására nincsenek adataink.

Az a nyolczszögü ezüst lap, mely a pecsétnyomó hátára annak körvonalával párhuzamosan van forrasztva, nem tartozik a typarium alkotórészei közé; a technikai vizsgálat kideritette, hogy az az eredeti pecsétlemez keskeny volta miatt a mély vésés befogadásakor hiányzó anyag pótlására volt alkalmazva.

A kor határait, amelyek között pecsétünk készült, fentebbi vizsgálódásaink eredményei már elég pontosan kijelölték. A pecsét szerkezete és kivitele a XIV. század második felének jellegét viseli magán. A helyi vonatkozások, melyeket a pecsét motivumai megjelenitenek, még

közelebb visznek a készitès idejének meghatározásához. A pecsét ábrázolása úgy tünik fel előttünk, mint a városi élet kialakulásának záró jelenete. Nagybánya keletkezése visszanyúlik az Árpádok uralkodásának végső idő-zakáig, de igazi városi intézménynyé Nagy-Lajos alatt szilárdult meg, mikor az e vidéken egymás szomszédságában létező bányavárosok egy közös városi municipiummá egyesültek. 1347-ben kelt a király oklevele, melyben Asszonypatak és Szazarbánya polgárainak tüz által megemésztett régi kiváltságait megújitja s ez időtájt folyik a Szent-István királyról elnevezett plébániatemplom épitése 1376-ban Asszonypataka és a szomszédos Középhegy — igy nevezték Felsőbányát — uj kiváltságokat nyernek a királytól. Az első kiváltságlevélben főleg a városi jogok a másodikban a bányászat jogviszonyai nyertek szabályozást: az a két tényező, a mely egyformán nélkülözhetetlen feltétele volt e város létesülésének és fejlődésének. Hogy pecsétünk keletkezésének ideje közelebb esik az első, mint a második kiváltságlevél megszerzéséhez, azt a két esemény elsejének nagyobb jelentőségén kivül az a tény is bizonyitja, hogy a városnak már 1360 körül van egy másik pecsétje is, a melyet ettől megkülönböztetendők «kis pecsét»-nek neveznek. Nagy pecsétünk minden bizonynyal az első kiváltságok megszerzésekor készült s ez még jobban megmagyarázza a törekvést, hogy azt a lehető legnagyobb diszszel állitsák elő.

A nagy pecsétek diplomatikai jelentőségével együtt jár, hogy azokat csak kiváltságleveleknél és egyéb fontos jogügyletek irásba foglalásakor veszik használatba. A városoknak nincs sok alkalmuk ilyen oklevelek kiállitására. Nagybányán is egy évszázadon keresztül csupán két izben találkozunk a nagy pecsét használatának esetével. Az első adat 1408-ból való, a mikor a város Omechin János birónak egy kórház részére Giródtótfalu felől tett örök adományát irásba foglalva, «nagyobbik pecsétjének reáfüggesztésével» erősitette meg oklevelét. Ez az oklevél már csak későbbi átiratokból ismeretes; eredetije a reáfüggesztett pecséttel a mult század elején még szerepelt abban a perben, a melyet a város a minoritákkal Giródtótfalu birtoka felett folytatott és hihetőleg az e pernél eszközölt bizonyitások révén került ki a város levéltárából. Másodszor és utoljára az 1480 június 31-ikén kelt oklevelen találkozunk vele, a melyben a nagybányai szücsök a Mátyás király által egy évvel korábban adott kiváltságlevél alapján czéhbe egyesülve, kiváltságaikat a város által irásba foglaltatták és ünnepies alakban megerősittették. Az erről szóló oklevelet a város jeles alakban, hártyán, két példányban állitotta ki; az egyiket nagyobb méretei és dízesebb kezdőbetüi különböztetik meg a másiktól. Ezen a diszesebbik példányon maradt meg a pecsét, mely, mint első alkalommal is elmondtuk, fekete, fehér és vörös selyemszalagon volt az oklevélre függesztve.

Mikor s milyen körülmények között veszett el e pecsét nyomója, annak megállapitására nagy segitségünkre vannak ama lelet tárgyai, a melynek társaságában napvilágra került.

Ez a lelet, mint már elmondottuk, két pár ruhakapocsból, egy gyüszüből, egy bogláros tüből, egy kettétört ezüstkanálból és két ezüstpénzből állott. Az ékszerek aranyozott ezüstből készültek, kövekkel és gyöngyökkel ékitve. A kapcsok és a gyürü a XVI. század elejéről származnak s együvé látszanak tartozni; kivitelük a müvészet oly magas fokán áll, a minőt kevésnél találunk az e korabeli hasonló ékszereknél; kétségtelen, hogy a nagybányai ötvösművészet termékei, a mely Mátyás és a Jagellók alatt oly hirnévre tett szert, hogy Hypolit bibornok, a volt esztergomi érsek, egri püspök korában itt rendelte meg a lószerszámaihoz szükséges diszitéseket. A bogláros tű, mely gránátokkal van diszitve, egyszerübb kivitelével valamivel későbbi évekre vall. A kettétört ezüstkanál pedig, mely ugy látszik porzóhintésre használtatott, diszitési motivumai után itélve a XVI. század derekán készült.

Minket e lelet tárgyai közül e helyen három darab érdekel: a kanál és a két ezüstpénz. A W (vagy M), S és Y betükből álló monogrammot viselő kanál stilusából és a pénzek évszámaiból — egyik 1550-ből, a másik 1556-ból származik — megállapithatjuk, hogy a tárgyak eltünése ama szomoru időben történt, midőn a Habsburgok és a török között az ország birtoka felett folyt véres küzdelmek ennek az országrésznek nyugalmát is felduláták. Az aranybányákban gazdag Nagybányának sok támadást kellett ez időben kiállania. 1565-ben Schwendi Lázár

kezeibe jutott, ki várát megerősitve, császári katonákat helyezett falai közé. 1567-ben János Zsigmond választott király ostrommal bevette a várost; a vár az ostrom alatt felrobbant s az ebből keletkező tüzvész a várost majdnem teljesen elpusztitotta. Ennek a veszedelemnek a városi levéltár sok régi oklevele is áldozatul esett. Ekkor tünt el kétségtelenül az ősi pecsét is, a társaságában talált értékes ékszerekkel együtt.

Abból a körülményből, hogy ezek az ékszerek a pecsét sorsában osztoztak, azt következtethetjük, hogy azok a város tulajdonában voltak, mely talán valamelyik gazdag polgárától örökség utján juthatott hozzájuk, s a használaton kivül helyezett nagy pecséttel együtt őriztettek. S a hely, a hol azok föld alá kerültek, azt mutatja, hogy nem mentéssel, hanem zsákmányolás esetével van dolgunk. A városi levéltár e korabeli szükszavu adatai nem nyujtanak módot e rejtélyes esemény részleteinek felderitésére. De a lelet körülményeiből mégis alkothatunk képet annak lefolyásáról. A nagy zavarban, mely a városban uralkodott, a pecsét az ékszerekkel együtt rabló kezekbe kerülhetett, mert ha illetékes kezektől történik a mentés, aligha juthattak volna azok eddigi rejtekhelyükre, mely a várostól nyugatra meglehetősen távol, magas hegyoldalban fekszik. Hogy a tolvaj az ellenség vagy az ostromlottak sorából került e ki, arra semmi adatunk nincs. Annyi bizonyosnak látszik, hogy kevés ideje lehetett a zsákmányolásra; cserépedénybe sietve szedhette össze a kincseket s mikor üldözőbe vették, menekülés közben a hegyek felé vette utját, itt remélve biztos menedékre találni. S hogy a földbe hirtelen elásott kincsek rejtekhelyükön maradtak, azt bizonyitja, hogy menekülése közben elesett vagy elbujdosott, magával vive az elrejtett kincsek titkát.

Már fentebb tettem említést a felől, hogy a városnak a nagy pecsét mellett már a XIV. században volt külön kispecsétje. Hogy ennek léteznie kellett, hosszu időn át csupán a nagy pecsét megkülönböztető jelzője után következtethettük, melyet az oklevelek szövegében annak használata mindkét ismert eseténél kiemelve találunk. Azóta ennek is előkerült ha nem is az eredeti typariuma, de egy XIV. századi lenyomata, mely bár rendkivül hiányos állapotban maradt reánk, mégis módot nyujt arra, hogy korát meghatározhassuk, rajzát megállapitsuk és benne Nagybánya város legrégibb kis pecsétjét felismerhessük.

Ez a pecsét egy papirra irt oklevél hátán látható, melyben Asszonypataka és Középhegy városok birái, esküdtei és polgárai Benedek mestert, Hém fiát, Máramaros és Ugocsa vármegyék főispánját felkérik, tegyen bizonyságot a királynál a felől, hogy a Drágos oláh ellen hatalmaskodásai miatt emelt vádjaik megfelelnek a valóságnak.[1] Ez irat hátlapján egy kisebbfajta pecsét van zárópecsétül alkalmazva. Ez a pecsét, sajnos, a lehető legrosszabb állapotba jutott, de figyelemmel arra a körülményre, hogy a két bányaváros által kiadott oklevelen közös pecsétül csakis a nagyobb és tekintélyesebb város pecsétjét alkalmazhatták, nem volt nehéz kitalálni, hogy az Nagybánya város pecsétje. S összehasonlitva a pecsétet városunk többi pecséteivel, a rajta látható alakok töredékeiből fel lehetett ismerni a pecsétrajz ábráját és a megmaradt betük is elég alapot nyujtottak arra, hogy a pecsét köriratát megállapithassuk.

A 45 mm. átmérőjü pecsét rajza bányahegyet ábrázol, kétfelől egy-egy dolgozó bányászszal és a hegy aljába nyiló bányabejárásban egy harmadik bányász alakjával. A jobbról álló bányász baljában magasra emelt kalapácscsal és jobbjában csákánynyal vájja a hegy oldalát. A hegy csúcsán két lombos élőfa emelkedik ég felé. A pecsétrajzot keret övezi, mely négyes karéjból és háromszögekből van összeállitva. A külső keretben, melyet egyszerü vonalak alkotnak, van a körirat:

S. M[INV]S . CI[VIT]ATIS . DE . RIVVL[O DOMINAR]VM.

vagyis: Sigillum Minus Civitatis de Rivulo Dominarum.

A töredékes maradványon a rajzból a hegy s az azt fedő lombozat, a bányabejárás körvonalai vehetők ki tisztán; a két oldalt álló bányászok közül a jobbfelőlinek a feje hiányzik, s a

[1] Eredetije a Magyar Nemzeti Múzenm levéltárában őriztetik, hova a Batthyány herczegek körmendi levéltárából származó egyéb Hém-féle iratokkal együtt Véghely Dezső hagyatékából vétel utján került.

balfelöli állóból viszont csak a fej maradt meg; teste és szerszámai nem vehetők ki, azt pedig,

hogy a bányaüregben bányászkodó alak látható, csupán a város későbbi pecséteiből állapíthatjuk meg.

Az oklevél nincs keltezve, de Hem fiáról Benedekről, a Himfiak őséről tudjuk, hogy 1360 körül viselte a máramarosi és ugocsai főispánságot,[1] s igy az oklevelen használt pecsét kora ez évek előtti időre esik. Ezt bizonyitja a pecsét stilusa is. De ez a stilus egészen más iskola terméke, mint a mely a nagy pecsétet annyira megkülönbözteti a többi pecsétektől. Mig nagy pecsétünkben egy, mestersége határait messze tulszárnyaló művészi lélek termékét ismertük fel, ez a pecsét egy egyszerü, szakmája körét hiven betöltő ötvösmester kezéből került ki. De ez a mester szintén jól oldotta meg feladatát. A pecsét mezejének diszitésében nyilatkozó izlés, főleg a négyes karajból és háromszögekből összeállitott keret alkalmazása, a melyhez hasonlót e korban csak igen előkelő egyének pecsétein találunk, mutatja, hogy kiváló minták állottak annak készitésénél rendelkezésére.

Pecsétünk főjelentősége egyébként épen abban áll, hogy szerkesztésénél kizárólag a heraldikai szempontok érvényesültek. A bányászjelenet, mely a nagy pecséten oly megkapó felfogással van megszerkesztve, itt szükebb keretek között a sphragistika rendes stilusában nyer ábrázolást. De nem csupán a kisebb méreteknek kell tulajdonitanunk, hogy a pecsétről elmaradt a szent király aiakja és a bányászok közül kettő a bányának két oldalára került. Ugyanezt az összeállitást találjuk a városnak 1483-ban készült kisebb pecsétjén is, melynek nyomója a város levéltárában őriztetik; az eltérés itt csak annyi, hogy a hegy csucsán a fák helyét szőlőgalyak foglalják el. Hasonló jelenetet ábrázol Felsőbányának a XVI. század második feléből származó pecsétje, a melyen a sziklából (3, 2, 3, 1) egymásra rakott bányahegy felett két oldalt dolgozó bányászok láthatók, és a hegyet kivülről müvelő bányamunkás alakját látjuk Kapnikbányának, a két bányavároshoz legközelebb eső bányaközségnek a XVII. századból származó pecsétjén is.[1] A bányászat szokásos jelképezése ez a jelenet, melynek czimerül való alkalmazásában a bányavárosok közös foglalkozása nyer kifejezést. S abban az alakban, a mint az itt felsorolt pecséteken látható, közös jelvényévé vált azoknak a bányahelyeknek, a melyek Szatmár vármegye keleti részében keletkeztek.

Nagybánya város kisebb pecsétje ennek a jelvénynek legrégibb alakját örökiti meg és motivumai alapul szolgáltak a város mai czimerének kialakulásához.

Végezve a két XVI. századi pecsét ismertetésével, még arról a mozgalomról kell megemlékeznem, a melyet Nagybánya város közönsége a mult év folyamán meginditott a végből, hogy előkerült ősi pecsétje régi jogaiba visszaállittassék.

A város mint láttuk, immár több mint ötszáz év óta viseli pecsétjein mostani czimerét. Ez a czimer szerkezet tekintetében jobban megfelel a heraldika szabályainak, mint az a pompás rajz, a mely a nagy pecséten látható s a melyet tulajdonképen czimernek nem is, csupán jelvénynek tekinthetünk. De e jelvény történelmi jelentősége és művészi szépségei érthetővé teszik a kivánságot, hogy az ujból elfoglalja azt a helyet, mely mint a város ősi szimbolumát megilleti.

A város századokon át az 1483-iki pecsétet használta oklevelein. A XVII. század derekán uj pecsét készült, valamivel nagyobb az előbbinél s ugyanazt a bányászjelenetet ábrázolva,

[1] Nagy Lajos kedvelt hive, a későbbi bolgár bán, 1357-ben tünik fel először a velenczei csatatéren, s 1363-ban a pozsonyi főispáni méltóságot tölti be. Máramarosi és ugocsai főispánságának e két időpont közé kellett esnie.

[1] L. Tagányinál, Magyarország czimertára, II. r. 15. tábla.

csakhogy természetesen korának megfelelő más stilusban. De ez, nem tudjuk mi okból, nem maradt sokáig használatban s helyét ismét az 1483-iki pecsét foglalta el.[1]

A városi pecsét ma használatban levő alakját V. Ferdinánd alatt állapitották meg. A város 1840 október 5-én folyamodást intézett a királyhoz az iránt, bogy pecsétjét magyar körirattal használhassa. A király 1841 január 14-ikén kelt elhatározásával megadta a kért engedélyt s a kanczellária e felől szóló értesitése kapcsán felszólitotta a várost a királyi kiváltságlevélért való jelentkezésre. A kiváltságlevél kiváltása azonban nem történt meg. A város ismételten folyamodott az ezért járó dijak elengedéséért, de eziránt tett lépései nem vezettek eredményre. Végre is a kanczelláriától 1843-ban kapott engedély alapján kiváltságlevél nélkül vette uj pecsétjét használatba.

Ez a pecsét az 1483-iki és a későbbi pecsétnyomók rajzai alapján a már ismert bányászjelenetet ábrázolja, kivül ASSZONYPATAKA V. NAGYBÁNYA SZ. K. B. VÁROS PECSÉTJE 1483. és belül a pecsétrajz alatt MEGUJITTATOTT 1843. felirattal.

A régi nagy pecsét emléke azonban nem veszett ki a köztudatból; a szakemberek, a kik a városi levéltárban kutattak, kideritették annak szépségét s a tudományos vizsgálódás eredményei a legnagyobb fokra emelték az érdeklődést a város e tiszteletreméltó ereklyéje iránt. A város a mult század nyolczvanas éveiben annak rajza alapján szerkesztett czimerét alkalmazta közgyülési termében és középületein. S ez a czimer nyert alkalmazást a Szent-István-templom egyetlen maradványán, a nagy tornyon, annak a millennium alkalmából történt helyreállitásakor.

Midőn a m. kir. belügyi kormány Magyarország összes városai pecséteinek végleges megállapitását elrendelte, a város felszólitást kapott, hogy az ősi nagy pecsét után szerkeszsze meg czimerét. Ennek a felszólitásnak azonban nem tehetett eleget, mert e pecsét egyetlen lenyomata hiányos állapotában nem volt a pecsétrajz hiteles megállapitására alkalmas alapul elfogadható. Igy történt, hogy a város hiteles pecsétjét a belügyminiszterium 1904 május 27-én az 1843-ik évi pecsét alapján állapitotta meg. A pecsét rajzába és leirásába azonban hiba csuszott be, a mennyiben a bányahegy tetején szőlőgalyak helyett fenyőágak alkalmaztattak, a mi sem a történeti adatoknak, sem a terület természeti viszonyainak nem felelt meg. A város nem nyugodott bele czimerének ilyetén megváltoztatásába és 1904 junius 28-ikán kelt feliratában annak kiigazitását kérte. Az ügy ebben az állásában most van hivatalos tárgyalás alatt s még eldöntetlen lévén, a belügyminiszterium uj pecsét nem volt használatba vehető.

Az eltünt nagy pecsét napvilágra jutása azóta megadta a módot a városnak pecsétje ügyének végleges rendezésére.

Az az eszme, hogy a régi nagy pecsét visszahelyeztessék ősi jogaiba, a nagybányai múzeumegyesület választmányából indult ki, mely ez ügyben már 1904 végén inditványt terjesztett a város elé. A város közönsége ezt az inditványt 1905. évi május havában tartott közgyülésén elfogadta s kimondta, hogy ősi czimerének pecsétje visszaállitása iránt folyamodást fog intézni a felséghez.

A régi pecsét alapján engedélyezni kért uj czimeres pecsét rajzát és leirását a heraldika és a sphragistika hivatott emberei állapitották meg. A pecsét rajza a nagy kerek pecsétlap belsejében, nyolczszögü vonalakkal határolva, liliomos nyilt koronával fedett pajzsban ábrázolja a nagy pecséten látható jelenetet. A pajzs mezejének szine kék, a szikláké ezüst. A sziklahegy tetején ülő királyi alak szederjes szinü ruhába és biborpalástba van öltözve. A bányászok öltözetének szine sötétbarna; a hegy tövében zöld gyepen felhalmozott érczkövek arany, a hegy szikláit boritó virágok szirmai fehér, magszikei vörös szinnel vannak ábrázolva. A pajzs két oldalán hártyaszalagon a régi pecsétről átvett jelmondat s a pecsét korongján a következő körirat olvasható: SZATMÁR VÁRMEGYE. NAGYBÁNYA SZ. KIR. R. T. VÁROS. 1902. 1905. A pecsétrajz szerkezet és kivitel dolgában hiven igyekszik utánozni a régi pecsét rajzát; a szinek megállapitásánál a heraldikai gyakorlat elvei szolgáltak irányadókul.

A folyamodás most várja elintézését; s a

[1] Használatával eddig csak egy, 1665 május 2-án kelt oklevelen találkozunk. A pecsétnyomó a városi levéltárban őriztetik. Mindkét pecsét rajzát és ismertetését l. Turul, 1886. évf. 99. és 100. l.

benne foglalt kérés kedvező elintézése remélhetőleg rövid időn belül lehetővé fogja tenni, hogy Nagybánya város ősi pecsétjének szép motivumai a város hivatalos czimerében hirdethessék városuk régi dicsőségét.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

A NAGYBÁNYAI TYPARIUM.

Teljes épségben fenmaradt középkori typarium a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A bécsi császári éremtárban pecsét több van 30 ezernél, pecsételő pedig csak 118 s ezek közül is XV. század előtti alig tiz. Ennek oka magának a pecsétnek rendkivüli értékelésében rejlik, okiratok hitelességére vonatkozó bizonyitó ereje akkora, hogy a pecsétnyomó mindenkor a hatalom féltve őrzött kincse. Csalókkal és hamisitókkal pedig már a középkornak is sok a dolga, érthető e szerint, ha a typariumot szigoru rendszabályokkal őrzik az illetéktelenek elől és ha bizonyos esetekben azt meg is semmisitik.

A fejedelmi typariumokat visszaélések elkerülése czéljából az uralkodó halálával szokás használhatatlanná tenni. Igy Zsigmond typariumait 1437 decz. 10-én Znaimban az egybegyült főurak szeme előtt kalapálja össze egy ötvös, «als dann nach solcher fürsten todte gewohnheit ist» — mint az egykoru tudósitás mondja.[1]

A városi pecsételők sorsában már annyi változás természetszerüleg nem fordulhat elő. Használata nincs egy személy életéhez kötve. Elkopása hosszu időt vesz igénybe, pecsétváltozás sem fordul elő gyakran. E szerint a városi typarium megsemmisitése nem indokolt. Mégis a gyakori dúlások és rablások ugy látszik különösen a XIV. század táján csökkentik fenmaradási esélyüket, mert például az emlitett 10 bécsi typarium aránytalan csekély része mutat csak város-tulajdonosra.

Kiemelkedő eseménynek jelezhetjük tehát azt a leletet, a melynél egy földbe ásott fazékból néhány középkori ékszer társaságában napfényre került Nagybánya XIV. századi typariuma. Bizonyára muló veszedelem elől dugták el őrizői, s már érte nem jöttek vissza soha. Vagy talán tolvajok rejtett zsákmányaként pihent a földben századokon át egész napjainkig.

[1] Seyler: Abriss der Sphragistik. Wien, 1884. 84. l.

A lelet történeti értéke mellett müvészettörténeti becscsel is bir, mert különösen annak legszebb darabja, a typarium, ujabb példával enged betekintést hazánk művészi törekvéseinek ama korszakába, a melyből a mostoha viszonyok folytán oly kevés műalkotás maradt fenn. Ezuttal annak technikai és művészi oldalával kivánok foglalkozni.

* * *

A középkori «pecsétlikasztókat» közönségesen az ötvösczéh tagjai közt kell keresnünk. Theophilus Presbyter már a XII. században az ötvös munkaköréhez csatolja a pecsétvésést a Schedula diversarum artium czimü kézikönyvében (caput LXXXIV. De opere quod sigillis imprimitur). Hazai czéhszabályaink szerint is az ötvösséggel mindig karöltve járt a pecsét és «példa» (Bild) metszés. A ránk maradt rimaszombati, kassai, miskolczi stb. szabályok erre vonatkozóan világosan megkivánják a legénytől a remekbe kézsitendő munkák során: «A te tiszted ez is leszen, hogy rezeket is faragsz... (pecsétnek) ... másképen szabadon nem mondanak.»

A pecsétnyomó készitése azonos az érmek kinyomására használt bélyegtő készitésével. Minthogy azonban a pecsét anyaga puhább az éremnél, maga a pecsételésre szánt bélyegtő is lágyabb fémből készülhet az éremhez valóénál. A nagybányai typarium ezüstből van.

A megmunkálás többféle. Homoru ábrázolást a sima fémlapra mélyiteni vagy a drágakő köszörülésnél használatos apró kerekekkel lehet, vagy pedig szabadon kezelt véső alkalmazásával. De öntéssel is elő lehet állitani ugyanazt az eredményt segédminta felhasználásával.

A vésés maga hosszas és fáradságos gyakorlat eredménye. Minden vonalat a felelősség öntudatos érzésével kell kivájni. A legcsekélyebb túlmélyités képes az egésznek fáradságosan össze-

hozott egységes hatását lerontani. Azért van az, hogy a pecséteknél legtovább követték a könnyitő sémákat és sem technikában, sem elrendezésben nem törekedtek újitó feladatok megoldására. Az elődök által elért eredményt akarták csak megismételni, új kisérletek koczkázatos próbáira már nem merészkedtek. A képes és czimeres pecsétek minden plasztikai érzék nélkül csupán a rajzolat kimélyitéseként tünnek föl. Még ha arczképes akar lenni a képes pecsét, akkor sem ád portrét, hanem csak egy fejedelem vagy főpap tipusát. A jelképesek is, a városokra vonatkozó védőszentjeik, kapuik és épületeikkel közelednek a rendes vésési szabályok követése folytán a czimerek stilizációjához s mindez a munka menetének egyszerüsége kedvéért. A pecsét ábrázolásait természetszerüleg korlátozza az a czél is, a mire szolgál. Annak a jegynek, a mely egy személyt vagy testületet az okiratokon hitelességi szempontból pecsét formájában jelez, nemcsak technikai, hanem hasznossági szempontból is egyszerünek könnyen megjegyezhetőnek és felismerhetőnek kell lennie. Ez a másik oka, hogy a pecséten visszaadott tárgyak és alakok rendesen stilizálva állittattak elő, azaz a valóság lényegtelen részletei ki vannak belőle küszöbölve. S minthogy az ábrázolás csak jel, képirás szerepét tölti be, a kompozicziő is kaligrafikus jellegü, hosszú gyakorlatban megállapitott, százszor és százszor utánzott sémáknak megfelelőleg.

A középkornak — a pecsétek virágkorának — e tekintetben valóban meg voltak a maga szokás által szentesitett tipusai. A többi közt a felség-pecsétek például megőrizték szigoruan hosszu időn át a királyság intézményét jelző sematikus ikonográfia azonos jellegét. Ismeretes az a sorozat, a hol a király trónon ül gazdag hajtéku öltönyben, koronával, országalmával és jogarral annyira általánositva, hogy csak a felirat árulja el, kire vonatkozik.

Ez a művészi megkötöttség a középkori tekintélyi elv uralmából származik, a melynél fogva egyéni leleményesség helyébe az általános érvényü normák és az emberi tevékenységet szabályozó tipusok lépnek nemcsak a vallásban, gondolkozásban és kormányzatban, hanem a művészetekben is. A pecséteknél — mint láttuk — az ábrázolás szintén nem müvészeti önczél, hanem csak heraldikailag felfogott jelképes irás. Diszitő karakterbe burkolódzik, igazodik a mondatszalagtól bezárt tér alkatához, felidézi a trónus vagy baldachin alakjában az épitészet részleteit s elrendezésében alig lépi át a szimmetria törvényeit. Az alakok mozdulatlansága hasonló a herbariumokban őrzött lepréselt növényéhez. A valóság visszaadása, a testiség keresése hiányzik s a formák, kosztümök, jelvények vonalas rajzu sémákra vezethetők vissza. Az alakok állapotszerü nyugalomban jelennek meg, tiszta reprezentaczionális czélzattal.

Ha most a nagybányai typariumot alaposan megvizsgáljuk lenyomatával együtt, azt fogjuk találni, hogy sok tekintetben különbözik technikailag is és művészetileg is minden őt megelőző vagy vele egykoru typariumtól. Annyi benne az ujitás, hogy alkotóját kiváló művészi egyéniségnek kell tartanunk. Mestere többet értett a reliefekhez, mint a pecsétvésés hagyományaihoz.

Az kétségtelen, hogy ötvösműhelyben készült és pedig olyan ötvösében, a ki sokoldalusságával tul tudta magát tenni a régi gyakorlat által szentesitett stilszerü technika akadályain. A nagybányai typarium készitője bevonja munkája körébe mindazt, a mi neki a czél elérésére az ötvösmühely eszközei közül alkalmasnak kinálkozott. Segédminta után önt, mint az éremnél szokás, ponczvasakkal diszit, mint a kelyheknél s edényeknél s pecsétnyomóján legkevesebb épp a megszokott vésés, a mely alig lépi tul a czizellálás jellegét.

Maga az ezüstlap, a benne mélyülő ábrázolás főbb homoruságával, öntve van. A kimunkálás előtt hátul megfoldozták egy másik kisebb ezüstlappal, mert az öntésnél alkalmazott segédminta reliefje igen magasnak bizonyult az öntött lap magasságához viszonyitva. Aztán következett a vésővel és ponczvasakkal a részletezés. A betük, a ruhahajtékok és a sziklák éles vonala vésett, mig a csillagfejü virágok és aranyrögek ponczvasakkal készültek. A cserfalevelek, úgyszintén a fejek, még a segédmintához, patriczból lettek kinyomva s utánmodellálva, legalább mindhárom arczhus idomja úgy hasonlit egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. A betük sikja egyenetlen, ez mutatja, hogy készitésöknél a vésőnek is volt szerepe, mig az azt övező gyöngysor egyenletes, a mi viszont annak

a jele, hogy a segédmintánál igazi sodrony alkalmaztatott. E föltevést erősiti az a körülmény, hogy a térdelő bányász lába mögött a sodrony összeillesztési nyomát is felismerhetjük. A pecsét kerülete nyolczszögü a szokásosabb kör vagy ovalis alak helyett. Előfordul ugyan néha a pajzsformáju, három- vagy négyszögü pecsételő lapidom is, de a nagybányai typarium készitője önkényesen járt el, midőn mindezek helyett a használatos pecsétformák helyett nyolczszögbe komponált. A typarium hátoldalán a fül úgy van elhelyezve, hogy a hátoldalról is tájékoztat, hol a pecsét kompoziciójának a fölseje.

Rendkivül fontos momentum felismerése annak, hogy a segédminta, a mi után a pecsétnyomót az ötvös öntötte, miből készült. Azok a művészettörténészek, a kik érdeklődnek a műalkotások vizsgálatánál a technikai fogások iránt is, már észrevették, hogy érem és pecsételő öntéshez való segédminta Olaszországban rendesen viaszból vagy agyagból készült, Németországban pedig kehlheimi kőből vagy fából; szóval az első helyen mintázás, a másodikon faragás révén jött létre a modell. Ez pedig nagyjelentőségü vezető a stilkritikai vizsgálatnál. E réven meghatározhatjuk azt, hogy pecsétünk stilusa minő behatás révén jött létre. A ruharedők lágysága, az arcz sikjának puha mintázása, a patriczból kinyomott cserfalevelek a viasz segédmintára mutatnak. Különben az a természetesebb is a pecsételésre szánt műnél, hogy ugyanabból az anyagból mintázódnak meg a formák, mint a minek a czéljára készülnek: viasz pecsételőhöz viasz segédminta. Ez megint a nagybányai typariumnál itáliai mühelygyakorlattal rokon tanultságu mesterre vallana. Erősiti ezt az, hogy mig a német pecsét- és éremvésők a fafaragókkal és bábsütő minták készitőivel voltak egy kalap alatt, addig ugyanazok Olaszországban — mint nálunk is — az ötvösök közé soroztattak és pedig az olaszoknál olyan ötvösök közé, a kik a festészetben is otthon voltak.

Az ötvösmühely s annak festészeti felfogását felszivó jegyei világosan leolvashatók nagybányai pecsétünkről. Az elrendezés teljesen szabad. Meg van még a háromszögbe való komponálási vágy, de ez szabad cselekvésükben nem gátolja az ábrázolt alakokat. Az ütemesen emelkedő sziklákon és a csucson ülő alak által a csucsives izlés kedvelt rithmusát látjuk ugyan visszacsendülni, de az anatomiai hibák szerencsés elkerülése, a valóság megfigyelt jelenségeinek visszaadása, a sziklákon észlelhető perspektivikus törekvések nem hagynak kétséget az iránt, hogy olyan érdekes keveredésével az olaszos és németes felfogásnak van dolgunk, a minőt a hazai műalkotások sorában csak ritkán találunk. Csak egy művészet áll ez irány tetőpontján s ez a Kolozsvári Márton és Györgyé, de az is páratlan a maga nemében.

A nagybányai typarium egyszóval olyan ötvösmühelyben készült, a hol a mesternek fogalma volt anatomiáról, perspektiváról s a mellett igénybe tudta venni a műhelyében kinálkozó előnyöket, a ponczvasat, a matriczot, a vésőt és az öntést. Csodálatosképen ez eszközök ugyanazok, a melyeket a váradi királyszobrok s a prágai Szent György alkotói oly nagy sikerrel vezettek be szobrászatukba.

Az Anjouk liliomaikkal sok művészeti plántát átültettek hozzánk Dél-Itáliából s azok hatása keveredett itt a magyar néplelken átszürt német sajátságokkal. Ez esetben a typariumon nem is annyira a firenzei vagy nápolyi pecsét és érem nyoma érezhető ki, a melyeknél ez időben ott a szigorubb heraldikai jelvények uralkodtak, hanem inkább a valóságra törekvő általános itáliai művészi felfogás. A nagybányai mű ábrája nem czimer, hanem jelkép, melyet az ötvös a valóság figyelembe vételével állitott össze, bizonyára a város amaz utasitását szemmel tartva, hogy a város védszentje rajta legyen s bányász és földmivelő jellegét is feltüntesse. E mellett azonban nem tagadja meg az Alpeseken inneni gothika romantikus irányát sem. Minden arcz a néző felé fordul. A vonások egyöntetüek, a homlok domboru, az arcz telt, a szájszögletben szelid mosoly gödröcskéje huzódik meg. Fürtös hajuk a vállat veri. Testalkatuk nőiesen puha. A legnagyobb akcióban működő bányász is negédes.

Mindeneket összefoglalva kimondhatjuk, hogy a nagybányai typarium a legszebb XIV. századbeli magyar ötvösmüvek egyike. Pecsétnek nem stilszerü, de reliefműnek a maga korlátain belül monumentális.

Dr. Czakó Elemér.

MOHÁCSI VÉSZ ELŐTTI CZIMERLEVELEK NYOMAI.

(Két czimer- és egy pecsétábrával.)

A mohácsi vész előtti czimerlevelek tanulmányának utolsó fejezete, az elkallódott, lappangó vagy örökre elveszett armálisoknak nyomait kutatja. Ezzel nemcsak azt veszszük számba, a mi van, hanem azt is, a mi volt. Az utolsó két évtized levéltári kutatásai nagy számban hozták felszinre a középkori armálisokat, még pedig általában olyanokat, a melyeknek létezéséről előzőleg egyáltalán semmi tudomásunk sem volt. Ezeket, mint tényleg létezőket, könnyü számon tartanunk, — ismerjuk a levéltárakat, melyekben őriztetnek s miután apránként feldolgozzák a szakférfiak és hasonmásokban is megjelennek, idővel közkincscsé válnak.

Van azonban ezeken kivül a középkori armálisoknak egy másik csoportja, s ez olyan darabokat ölel fel, a melyek, vagy csak másolatban maradtak reánk, vagy egyes oklevelekben, levéltári lajstromokban tétetik róluk említés, esetleg csak a hagyományban él emlékezetük. Ezek sorozatának egybeállitása ezen igénytelen dolgozat feladata, még pedig kettős czélból. Egyik, hogy azzal a létező armálisok számát kiegészitsük, másik, hogy rámutatva a nyomokra, egyik vagy másik még létező eredetinek felkutatását elősegitsük.

A sorrendből ki kell hagynunk mindjárt az első ide tartozó armálist, a Jábróczky Benedek czimerlevelét. Az oklevél szavai szerint Zsigmond király Pozsonyban 1411 szept. 29-én Jábróczky Lajos fiainak, Benedeknek és Albertnek, dalmát nemeseknek czimert adományozott. Az armális teljes szövege a szepesi káptalannak 1632-ik évből származó hiteles átiratában került Abauj vármegye levéltárába. A család egyik ágazata, mikor Szepes vármegyéből az Abaujban fekvő Nagy-Idára költözött, a szepesi káptalan ezen kiadványával igazolta a vármegye közgyülése előtt nemességét.

Ezen armális teljesen hamis. Hamis voltát már Nagy Iván is észrevette, midőn azt mondja:[1] «E czimeres levélnek stylje annyira elüt Zsigmond király egyéb 1398—1425-ig kiadott czimeres leveleitől, sőt oly újabbkori irály érzik rajta, már magában a czimerleirásban is, milyent Rudolf koráig nem találunk.»

A czimerleirás szó szerint a következő:

«Armorum insignia seu arma, videlicet clypeum seu scutum militare erectum, ab infra quasi pro medietate coloris aurei et de parte superiori argenteum, et de ipsa parte inferiori aurea medietatem anteriorum arvi rubei et sangvinolenti in predictum campum argenteum per modum petreæ sursum eminentis, cui quidem scuto pelicanus naturali suo colore effigiatus insistere alisque expansis super constructo sibi nido stans; rostro pectus suum dilaniando, manante inde sanguine ternos pullos nutrire et ad dextram scuti oram conversus esse cernitur. Scuti vero utrique oræ, tam dextræ quam sinistræ desuper incumbentem galeam itidem militarem unam et alteram craticulatam sive apertam, regio aureo diademate adornatam, utramque et de ipso quidem diademate dextro duplicatam crucem auream, sanguine conspersam prominente sursum, de sinistro vero leonem naturalem hiante ore linguaque ejecta et cum cauda bifurcata erecta mediotenus ascendentem sinistroque pedum amputatum grande caput turcicum dextro autem strictum et totum sanguinolentum bipennem tenentem.»

Ezen sokkal későbbi korból származó czimerleirásban sok az anachronismus is. Álló hadi pajzszsal kezdi a leirást, holott ezen korban a pajzs rendszerint dőlt. Ezen korban a czimerleirásokban a pajzs állása soha sincs emlitve, mert az mindig tetszés szerinti volt s az ma is. Helyzete csak a heraldika hanyatlási korában lesz a czimeradományozásoknál jelezve. Két sisakot emlit 1411-ben, holott több sisakról e korban még nyugaton is csak egy vagy két esetben van emlékezet és ezen sisakok pántosak, nyiltak (craticulata sive aperta), holott a pántos sisakok első nyomai Szászországban tünnek fel 1430 év táján.

Mindezek alapján a Jábróczkyak 1411. évi czimerlevelét végkép kitörülhetjük a mohácsi vész előtti armálisok sorozatából.

Hasonlóképen mellőznünk kell a Biró családnak állitólag II. Ulászló királytól adományozott

[1] Nagy Iván: M. O. Cs. V. k. 274. l.

czimerét. — Itt a czimermonda eltévesztette a kronológiát. — «A Biró család — irja Kővári[1] — eredetét Csikból veszi, Becz Jakabtól, ki 1506-ban Ulászló kir. alatt egy törökkel párbajt álla s azt megbirván, Biró nevet veve fel, s egyszersmind czimeres levelet is kapa.» — Ezen czimermondát s véle az armális dátumat, 1506. évet, az átvette Nagy Iván és Siebmacher is[2].

Az 1506. évi armális nem ismeretes, de a Biró család czimerét Báthori Gábor fejedelem 1612. évben megbővitette s az oklevél szövege világosan kifejezi, hogy abban a család régi czimere lett megbővitve és megújitva. Ezen czimer: osztott pajzs, felül kékben koronás hármas hegyen, egy, a koronán könyöklő veres ruhás kar kezében irótollat tart; alul veresben, egymás mellé állitott, nyakáról leszakitott két természetes szinü oroszlánfej, fekete tollu nyilvesszővel jobb oldalról mindkettő vizszintesen átlőve. A fejek között felül hatágú arany csillag. Sisakdisz négy strucztoll.

Az adományos Biró György jegyző volt Báthory Gábor erdélyi fejedelem kanczelláriájában s nagyon megillette a bővitett czimer felső osztásában látható irótoll. Az ősi czimernek, melyet Becz Jakab állitólag 1506. évben nyert, a pajzs alsó osztásában levő czimeralakokat kell tekintenünk, a nyillal átlőtt két oroszlánfejet s a csillagot és a sisakdiszt. És valóban mind ez teljesen egyezik Becz Jakabnak nem ugyan 1506-ban II. Ulászlótól, de 1456-ban V. Lászlótól adományozott czimerével.

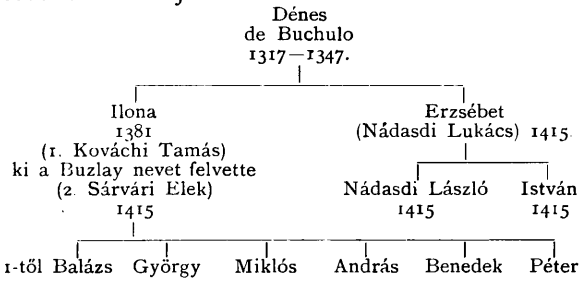
Miután itt a családi hagyomány csak az armálist adományozó király személyét s az adomány korát zavarta össze, az 1506. évi Biró-féle czimeradományt, mint meg nem történtet kell tekintenünk.

A létező biztos nyomok sorozata a következő:

1. *Zawersyei Zaverszky Márk* vice dapifernek és Péter, Mátyás Gergely István nevü testvéreinek Zsigmod király Constanzban 1415 márcz. 22-én a következő czimert adományozta: kék pajzsban ágaskodó fehér farkas szájában meztelen gyermeket visz. Sisakdisz: a pajzsalak növekvőn; takarók: kék arany. Régi hiteles másolata czimer nélkül Zágrábban, a horvát országos levéltárban van.

2. *Buzlay Balázs.* Zsigmond király Perpinianoban 1415 szept. 29-én Buczlay Balázsnak — Tamás fiának — s általa mostoha atyjának, Eleknek, testvéreinek: György-, Miklós-, András-, Benedek- és Péternek, valamint Nádasdi Lukácsnak és fiainak: Lászlónak és Istvánnak, czimert adományozott.

Az adományosok leszármazását a következő töredék mutatja:

Az armális, melyet Wagner[1] közölt, nem teljes szövegü, hiányzik a czimerleirás s az oklevél a festményre utal. De a czimert «az eredeti után közölte Fejérváry Károly[2]. Ez kék pajzsban arany leveles koronából kinövő, veres-fehéren koczkázott grif, sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-ezüst.

Az eredeti armálist tehát még Fejérváry látta, erről másolta a czimert, bár nem minden részleteiben hiven. Különösen a sisaknál és a takaróknál tévedhetet. Wagner is valószinüleg az eredetiből másolta az oklevél szövegét. Azóta az oklevél lappang, vagy elveszett.

3. A szilágymegyei *Kisdobai Székely* család 1415. évben kapott adományt és czimert Zsigmond királytól. Idősb Dobay, másként Kisdobai Székely Istvánnak Közép-Szolnok megye 1721-ben, Diósadon tartott közgyülésében kiadott nemesi bizonyitványában ez olvasható: «Insignibusque in literis privilegialibus per divos olim Hungariæ Reges huic prætitulatæ perillustri familiæ Székelly alias Dobai donatio (que inter cætera pro insigni continet *Aqilam* cum medio capite) condecorata esse perhibetur.»[3] Dobay Jó-

[1] Kővári: Erdély nevezetesebb családai 47. l.

[2] Nagy Iván, M. O. Cs. II. k. 109. l. Siebmacher 64. l.

[1] Wagner: Dipl. Sárosiense, 371—373. l.

[2] Carolus Fejérváry, Atlas Familiarum Hungariæ. Pars. III. t. i. 254. Fol. Lat. jelz. kézirat a Nemzeti Múzeumban. «Ex orig. Armali d. d. 1455»

[3] Tomka ltár, D. I. k. 7. l.

zsef 1749. évben irott családi emlékiratában ez áll: «Kis-Dobai Dobay familiának Sigismundus császártól és magyarországi királytól adatott az armális és donatio.»[1]

A czimer sok egybevágó családi pecsét és Nagy Iván munkája után[2]: kékben fekete sas.

4. *Jányoky András.* Zsigmond király Aachenben 1416. évben Jányoki Andrásnak és Lőrinczneк, továbbá Zaár Lőrinczneк czimert adományozott, de a mely az oklevél szövegében nincsen leirva.[3]

B. Nyári Albert is felemliti ezen oklevelet heraldikájában[4] s megjegyzi, hogy az armális szövegében a király az őket, czimerbirtoklásukban megsértőkre, tiz tiszta arany márka birságot szabott, mely fele részben a kamara, fele részben a sértett fél részére lenne fizetendő.

5. *Boda Timót.* Zsigmond király Constanzban, 1417-ben Boda Timótnak és testvéreinek, valamint Bodafalvi Boda Imrének a következő czimert adományozta. Ezüst mezőben, zöld gyepen, rózsafa mögött, rózsa után ugró természetes szinü nyul; sisakdisz: a pajzsalak; takarók: veres-zöld.[5]

Az eredeti armális, néhai b. Nyári Albert gyüjteményében volt.

6. *Babay György*, testvérei Pál és Jakab rokonai, Péter fia Bálint és Ferencz fia Jakab, Zsigmond királytól Constanzban 1418. febr. 1-én czimeradományt kaptak. Az armális szövegének másolata Vas vármegye levéltárában van.[6]

7. *Bethlen János* 1420. évben Zsigmond királytól armálist nyert.[7] Az adományozott czimer: kékben, két egymás felé fordult fehér hattyú, nyakuk közösen egy vizszintes irányu nyiltól átlőve, felül egy széles száru kereszttől kisérve.

A család tagjai folytonosan ezt a czimert használták.

8. *Kocsi György.* Armálisát Zsigmond király adományozta 1421 jul. 21-én (az adományozás helye nem olvasható). Az adományban még részesek voltak: Kocsi András és Mesteri Imre. «Másolatban maradt fenn a vasvármegyei levéltárban,[1] a melylyel 1739-ben több Kocsi és Mesteri családbeliek igazolták nemességüket Vas vármegye közönsége előtt.»

Nem teljes szövegü levén az oklevél, a másolat nem igazít utba az adományozott czimer felől.

9. *Palásthy Gergely.* Zsigmond király Brünnben 1421 május 1-én czimert adományozott Palásthy Gergelynek, Tamás fiának, különösen Hradtstie, morvaországi város őrzésével szerzett érdemeiért. A czimeradományt kiterjesztette az adományos testvérjére, Sandrinra, unokatestvérére, Berlei Mihályra, valamint Chehi Mihályra és Jánosra, István fiaira.

A czimerlevél szövegét közölte Fejér[2], Kaprinay — ez utóbbi «ex originali» — és legutóbb Palásthy Pál püspök.[3] Mint nem teljes szövegü oklevélből hiányzik a czimerleirás.

Nagy Iván megjegyzi,[4] hogy az 1421. évi armális «egy kardot villogtató könyöklő karból állt, a kard körül ragyogó csillaggal és félholddal diszitve». Ezen őseinek jelzett czimerkép a Palásthyak mai négyelt pajzsának második és harmadik mezejét képezi.

10. *Benyovszky Benjamin.* Czimerlevelet Zsigmond király adományozott 1423-ban Benjámin és Urbán testvéreknek, a Benyovszky és Urbanovszky család ősatyáinak. A czimer: kékben koronás, zöld hármas halmon a koronára szárával felfelé helyezett ezüst holdsarló, mindkét hegyén hatágu aranycsillaggal. Sisakdisz: a pajzsalak, a hármas halom nélkül, a holdsarló völgyeletéből két fehér strucztoll emelkedik ki.[5]

11. *Szentlászlói Márk*, a kinek armálist Zsigmond király adományozott, Nürnbergben, 1431. évben. Másolata, czimer nélkül, az Országos Levéltárban.[6]

12. *Forrai*, 1431. évből, másolata az országos levéltárban.[7]

[1] Tomka ltár. D. I. k. 15. l.
[2] Nagy Iván M. O. Cs. III. k. 325. l.
[3] Közölve Fejér. Cod. Dipl. X/V. k. 678, 679. l.
[4] 236. lap.
[5] U. o. 110. l.
[6] Balogh Gyula: Vas vármegye nemes családai.
[7] Engel, Monumenta 241. l. Fejér. Cod. Dipl. IX/5. k. 400. l.

[1] Balogh Gy. i. m. 213. l.
[2] Cod. Dipl. X/6. 368. Kaprinay Mss. B. tom. V. p. 137. l.
[3] A Palásthyak I. k. 251. l.
[4] Nagy Iv. M. O. Cs. IX. k. 22. l.
[5] Nagy Iván i. m. I. k. 305. l. Siebmacher Ung. Adel. 55. l. 44. tb.
[6] Gyfv. kápt. Misc. Cista III. fc. III. k. 30. l.
[7] Gyulaf. kptl. Misc. Cista III. fc. III. k. 30. l.

13. *Méreï*, 1432. évből. Ezen czimerlevél a váczi káptalan levéltárában volt,[1] de az ott most már nem található.

14. *Tonkházi másként Vathai*. A családnak Siebmacher szerint[2] 1436. évben adományozott Zsigmond király czimereslevelet.

15. *Földessi*. Hunyady János kormányzó 1449-ben több Földessinek czimert adományozott. Ezen armális másolata a váradi káptalani jegyzőkönyvbe van bevezetve. Azonban az oklevél szövegében csak utalás történik a czimerfestményre: «prout in principio presencium litterarum expressata sunt», a czimer leirva nincs.[3]

16. *Bessenyey Mihály*. I. Ulászló király 1452 decz. 4-én nagybessenyei Bessenyey Mihálynak, ki 1459—1468-ig alnádora volt, a következő czimert adományozta: kék pajzsban czölöpösen állitott hajlott pánczélos kar, markában egyenes, véres pallost balharánt helyzetben tart. Alkarja elülről nyillal van átlőve, a lövésnél vércseppek látszanak. Sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-ezüst.[4]

17. *Nyári*. A Bedeghi és Berencsi Nyáry család állitólag V. Lászlótól 1457. évben nyert czimert. A czimert Fejérváry Károly — miként ő maga megjegyzi — az eredeti után másolta.

Egy másik czimert I. Mátyás király is adományozott 1485-ben a családnak. Ezen czimereknek ma egyikét sem ismerjük, de az I. Ferdinandtól 1535. évben adományozott bárói diplomában említés tétetik a Nyáryak ősi czimeréről is, mely kék pajzsban közös zöld száron három veres rózsa volt.[5]

18. *Tholdalagi*. A család 1456 ban nyert armálist V. László királytól.[6] Siebmacher szerint ezen czimer lehetett az, a melyet a Tholdalagiak még grófi rangra emelésük után is általában használtak. E czimer: kékben, hajlott pánczélos kar markában hatküllős aranykereket tart. Sisakdisz: álló bárány előlábában, balharánt helyezett, fehér lebegő kereszttel rakott veres zászlót tart. Takarók: kék-ezüst.

19. A *Salamonfai Rátky* család 1462. évben I. Mátyás királytól nyert czimert.

20. A *Tatárszállási Tatár* család I. Mátyás királytól 1464-ben kapott armálisa másolatban megvan az Országos Levéltárban.[1]

22. *Puchói Marczibányi Andrásnak*, I. Mátyás király Budán 1465 jun. 11-én a következő czimert adományozza: kék pajzsban, szembe néző, ágaskodó medve, fejét jobbra forditja, két első lábában, a nyak irányában, keresztbe fektetett egyenes pallost tart. Sisakdisz: a pajzsalak. A czimerlevél viszontagságait leirta dr. Illésy János elhunyt tagtársunk a Turulban.[2]

22. *Olchváry András*. Az Olchváry család egyik eleuchusában: «Regestrum literarum familiam Olchváry concernentium», Fasciculus sub literis B. B. alatt ez olvasható: «1465. Armalis divi Regis Mathiæ pro parte magistri Andreæ de Olchvár, notarii cancellariæ, necnon Johannis filii Andreæ, et alterius Joannis filii condam Disnysii de dicta Olchvár elargitæ.»

Az Olcsváryak czimere: hasitott pajzs, elől a hasitási vonalból előtünő fél sas, hátul az osztási vonalból előtünő fél liliom. Sisakdiszül a család tagjai most, nyitott szárnyat használnak, közte hatágu csillaggal, de az adományban valószinüleg zárt szárnyra volt illesztve a csillag, miként azt a családra vonatkozó régibb pecséteken látjuk.

23. *Csik*. Győrmegyei család, melynek I. Mátyás király 1464-ben czimerlevelet adott.[3]

24. *Závodszky László*. I. Mátyás király Budán 1466 ápr. 19-én Závodgyai Závodszky László mesternek, néhai Sándor fiának, a királyi kuria jegyzőjének s általa Dávid nevü unokatestvérének s fiainak Jánosnak és Istvánnak czimert adományozott. A czimer az oklevél szövegében nincsen leirva s igy erről az országos levéltárban őrzött másolat nem ad felvilágositást.[4]

[1] Váczi kptl. Scrinium A. 25. l. Tagányi jegyzékében, a káptalani levéltárak armálisairól.

[2] Siebmacher. Ung. Adel. 704. l. Vathay II. k. alatt.

[3] Dr. Karácsonyi János magánlevele.

[4] Sok családi pecsét van a Csoma s más levéltárakban, melyeken a czimer dűlt helyzetben van kivésve, a mi azt mutatja, hogy ezen pecsétek az Ulászló királytól adományozott czimert ábrázolják, de mutatja azt is, hogy ha az eredeti armális végképen megsemmisült is, emlékezete sokáig megmaradt a családnál, mert máskülönben alig volnának megmagyarázhatók a hasonmásszerü pecsétek, még a XVIII-ik század második felében is.

[5] Nagy Iván, M. O. Cs. VIII. k. 185. l.

[6] Siebmacher 665 l. Nemzetiségi zsebkönyv 250. l.

[1] Dipl. lt. 16006. sz.

[2] Turul XVII. 11. s köv.

[3] Dr. Karácsonyi I.: Békésmegye története III. k. 220. l.

[4] Orsz. ltár. D. L. 24,552. l.

A Zavodszky családnak ma használt czimere: kék pajzsban, zöld dombra illesztett aranykoronán könyöklő pánczélos kar, markában görbe karddal, félhold- és csillagtól kisérve. Sisakdisz: a kar, karddal, takarók: kék arany, veres ezüst.

25. *Porák.* — Porák István Pozsony vármegyének egy 1726. évi bizonyitványa szerint I. Mátyás királytól 1469. évben nyert armálist. Az eredeti oklevél még 1703-ban is megvolt s Porák György ezzel igazolta nemességét Pozsony vármegyében. A család mai czimere:[1] kék pajzsban, ezüst oroszlán, mely első jobb karmában levágott török fejet tart, felül jobbról, arany csillagtól, balról ezüst holdsarlótól kisérve. Sisakdisz: kék-ezüst tekercsen, három vörös-fehér-vörös strucztoll; takarók: veres-ezüst, kék-arany.

26. *Sybrith Péter.* I. Mátyás király Budán, 1471 okt 28-án Óvári Sybrith Péternek, László és Zsigmond testvéreinek, rokonának, Syrai Benedeknek, Ulrik fiának czimert adományozott. A czimer: kék és ezüsttel osztott pajzsban szemben álló és néző koronás veres oroszlán, mellén keresztbe tett karmaiban egy-egy egyenes pallost, egyikét haránt, másikát bal-haránt tartva. Sisakdisz: a két pallos, a pajzsbeli helyzetében, takarók: veres-ezüst.

A czimer-hasonmása megvolt néhai Paur Iván gyüjteményében.

27. *Szakmáry György.* A kassai városház lépcsőházába van befalazva Szakmáry György pécsi püspök, majd esztergomi érsek kőbe vésett czimertáblája. Diszes munka az 1492-ik évből, a kora renaissance diszitéseivel: gyümölcs füzérekkel, bojtos szalagokkal felékesitve. A czimer: haránt négyelt pajzs, felül és alul egy-egy liliom, két oldalt egy-egy rózsa, az egészre harántpólya van illesztve, rajta lépő oroszlán. Szinezve is van, de ennek hitelességét a valószinüleg többszöri átfestés csökkentette.

Fő érdekessége a czimer alá vésett latin verses felirat:

«Lilia bina, rosis totidem Coniuncta gerebam,
Rex Dedit auratum Corvinus Et ipse leonem
MCCCCLXXXXII.»

Ezen versből megtudjuk elsőben azt, hogy Szakmáry György régibb czimere négyelt vagy haránt négyelt pajzs volt, benne 1. 4. liliom, 2, 3. rózsa: «lilia bina rosis totidem coniuncta gerebam». De megismerkedünk általa I. Mátyás királyunknek egy czimerbővitő adományával, ki kedvelt püspökének régi czimerét haránt pólyával toldotta meg, rajta lépő arany oroszlánnal. «Rex dedit auratum Corvinus et ipse leonem.»

Hogy a bővitett czimer teljesen egyezett az emlékkőre kifaragott domborművel, kétségtelen, mert ez a nagy király halála után csak két évvel készült.

Mellékesen megjegyezve, figyelemre méltó, hogy a Szakmáry György czimeréhez ábrázolására nézve nagyon hasonló, szerkezetre teljesen egyező még más három régibb czimert ismerünk: a Hosszútóthy, Kovacsóczy és Oláh czimereket.

28. *Hecht György* nagyszebeni polgár ősi czimere a következő volt: osztott pajzs, felül kékben hal (csuka), alúl aranyban három (2. 1.) veres rózsa. Sisakdisz: nyitott szárny, a pajzs szineiben és alakjaival. Ezen ősi czimert II. Ulászló király 1492. évben következőleg bővitette meg: fekete ezüstben négyelt. 1—4. két hal vizszintesen egymás felett; 2, 3, fekete grif.[1]

29. *Halmosi Suky.* A családnak II. Ulászló király adományozott czimert 1494-ben.[2]

30. *Hangácsy Mihály.* II. Ulászló király 1496 julius 10-én alnádorának Hangácsy Mihálynak, s általa atyjának, Istvánnak és testvéreinek, Eleknek és Bálintnak, továbbá Roskoványi Ferencz-, János-, István-, Mihály- és Tamásnak, végül Rásonyi Ende Mihálynak és Gergelynek czimert adományozott.

A Szathmári-Király levéltár elenchusába van bevezetve ezen feljegyzés, a mely még röviden azt is megjegyzi, hogy a czimer természetes szinü oroszlán volt.

31. *Buthkay Péter*, tárnokmester és somogyi főispán 1496-ban in festo beati Francisci Confessoris nyert czimerbővitést Budán, II. Ulászló királytól. Az armálisban benfoglaltattak az adományos testvére: Mihály, Kezeg Mihály, Sándor László, butkai Sándor György és Antal, Ráskay György, Mihály és János, Málczay Antal és Benedek. A bővitett czimer következő: kékben

[1] Nagy Iván, folyóirat II. k. 65. l.

[1] Reichenau után (Siebenbürger Adel), ki állitólag az eredeti czimerlevelet is látta.

[2] Orsz. Levéltár, Gyulaf. kpt. Cista Szathmár. Fasc. VI. k. 2. l.

czölöpösen állitott ezüst állkapocs, három felfelé hajló foggal, a jobb felső sarokban balra fordult ezüst holdsarlótól, a bal felső sarokban hatágu arany csillagtól kisérve. Sisakdisz: vizszintes helyzetben a pajzsalak, takarók: kék arany.[1]

Ezen czimeralak a Guthkeled nemzetség ősi czimeréből, a három oldal-ékből idomult át, korának naturalisztikus izlése szerint.

32. *Podmanini János.* Dr. Schönherr Gyula részletesen leirta és tárgyalta II. Ulászló formulás könyvéről irott értekezésében[2] azon armálist, melyet II. Ulászló az 1502—1506. évi időközben Podmanini János főkamarás. mesterének adományozott, a melylyel őt az ország bárói közé emelte s czimerül saját czimerét, a Jagellók koronás fehér sasát adományozta. Ez az első czimeradományozással egybekötött rangemelés. Az adományozás után a család tagjai következetesen ezen czimert használták.

Némely genealogusaink, együtt tárgyalják a — valószinüleg kihalt — Podmanini s a most élő Podmaniczky családot — daczára, hogy ezek között az összekötő kapocs hiányzik — ezeket mint amazok utódait. A nemzetségi zsebkönyv, a most élő Podmaniczky családra vonatkozólag azt mondja: «A család oklevelei elpusztulván, azt a XVI. században nagy szerepet játszott, trencsénmegyei eredetü Podmanini Podmaniczky családdal összekötni nem lehet.» A heraldika ezen állitást megerősiti és ennek ujjmutatása után meggyőződünk, hogy itt két egymástól különböző családról van szó.

A XVI. század közepén tul nyomaveszett Podmanini család, mint fentebb jeleztük, az 1502—1506. évi adománytól kezdve, következetesen a lengyel sast használta czimerül. A XVII-ik században feltünt Podmaniczkyak *ősi czimere* az 1782. évi bárói oklevél tanulsága szerint: veres pajzsban pánczélos férfiu volt, jobbjában kardot, baljában levágott törökfőt tartva. Ez foglalja el a bárói czimer hasitott pajzsában is a fő helyet, mellette egy, a pajzslábon álló ékben van az Osztroluczkyak czimere: ezüstben kürt, s végül hátul, aranyban, fekete sas. Az oklevélben semmi emlékezet nincs a régi Podmaniniaktól való származásról vagy az azokkal való összeköttetésről. Egyrészt ez, másrészt az ősi czimer világos jelölése, mely teljesen elüt úgy a II. Ulászlótól adományozott, mint az azt megelőző 1484. évi czimertől, mutatják azt, hogy itt két különböző eredetü családról van szó. A sas végül, vagy minden czélzat nélkül vétetett fel a bárói czimerbe, vagy valamely régi Podmanini pecsét, esetleg Podmanini Rafael sirkőczimere után, mint az egykor élt hasonló nevü család czimere.

33. *János udvarnok* czimerével is dr.: Schönherr Gyula fent idézett értekezése ismertet meg bennünket. Ezt II. Ulászló adományozta jutalmul, Bonfinius történeti munkájának gondos lemásolásáért. Nemességre is emelte őt atyjával és testvéreivel együtt. Családi nevét nem ismerjük. Az adományozott czimer: kékben és aranyban osztott pajzsban szárnyas keréken ülő Fortuna istenasszony, bibor öltönyben, koronával fején, jobbjában királyi pálczával, baljában iratszalaggal, ezen: «Soli Deo» felirással. Sisakdisz a pajzsalak, takarók bibor, kék és zöld. A dr. Schönherr által ismertetett formulás könyvben van még egy másik ilyen névtelen adományos, a velenczei követségi nuntius. II. Ulászló ennek is a lengyel sassal bővitette meg családi czimerét, mely eredetileg osztott pajzs volt, felül kékben három arany buzakalász, alul aranyban veres rózsa. Ezen czimer tulajdonosára nem tudtam reá találni, mert a dr. Schönherr által felsorolt nuntiusok közül, kik között az adományos is van, a Beneto, Cavazon, Donato, Rosso velenczei patricius családoknak a leirttól eltérő czimereik voltak, a Franceschi, Guidottó, Spinelli és Zotarello családok pedig a XV—XVI. században nem voltak bevezetve a velenczei arany-könyvbe.

34. *A Huszti Tamás* család II. Ulászlótól 1504. évben hapott czimerlevelet.[1]

35. *Máriássy István* Kayser Mihály, a család történetirója szerint[2] szintén 1504. évben kapott czimert II. Ulászlótól. Az adományozott czimert használják a család tagjai mai napig is.

36. *Herkffy György.* II. Ulászló király Budán 1507 május 8-án Zajezdai Herkffy Györgynek és Istvánnak a következő czimert adományozta: két

[1] Siebmacher 92. l. Szirmay: Not. hist. Com. Zemplén 73. l. Csoma: A kasai szentségház czimerei.

[2] Dr. Schönherr: II. Ulászló korabeli czimeres levelek. Turul IX. 57.

[1] Kolozsmonostori konv. prot. R. II. 58.

[2] M. Kayser: Compendium historiæ familiæ Mariassy de Markusfalva H. Posonii 1803. 2-ik kiadás. Lőcse 1804

egymásnak fordult sisak strucktollakkal, közöttük száras leveles liliom, három virággal.[1]

37. *Gosztonyi János* váczi püspöknek az 1507. vagy 1508. évben bővitette meg czimerét II. Ulászló. Ezen armálissal is bővebben dr. Schönherr Gyula fent idézett czikke ismertetett meg.

38. *Bornemisza György.* II. Ulászló 1509 decz. 13-án Keszthelyi Bornemyzza Györgynek a következő czimert adományozta: kék pajzsban fehér habokból növekvő szarvas, előlábaival egy nyilat függélyesen tart. Sisakdisz: a pajzsalak, takarók: kék-arany, kék-veres. Ezen armális eredetije állitólag a család levéltárában van.[2]

40. *Szeremléni Ferencznek.* II. Ulászlótól adományozott armálisát szintén dr. Schönherr tanulmánya után ismerjük. Az adományozott czimer: kék pajzsban, zöld talajon nyugvó, koronás arany oroszlán, első karmaiban magasra nyuló liliomot tart. Az oklevél szövege a czimeralakoknak szimbolikus jelentését is megadja: A liliomot tartó oroszlán, a czimerszerzőnek bátorsággal és védelemre kész erővel párosult mérséklete, szelidsége és kegyessége, a korona az oroszlán fején, a királyi udvarban teljesitett szolgálatot jelzi s különös királyi kitüntetés jelvénye.

40. *Hunyady.* A «Budapesti Hirlap» 1897-ik évi egyik deczemberi számában egy közlemény jelent meg: «A Zajkányi Hunyadyak» czim alatt. E közleményben többek közt ez olvasható: «A Zajkányi Hunyady család, melynek egyik tagja: Hunyady János, az 1896. évi országos kiállitáson, az oláh háznak őrzője volt, Ulászló királytól 1510. évben kapta hunyadi előnévvel nemes levelét, *melyet ma is a falu ládájában őriznek.*»

41. Alsóvisti *Jónásk* család 1511. évben kapott II. Ulászlótól czimerlevelet.[3]

42. *Sebessy István.* Egy festett czimer után a család czimere pánczélos vitéz, jobbjában zászlós dárda, mely földig ér, balját csipőjére támasztja. Sisakdisz: trombita. A czimer alá ez van irva: «Nemes Sebessy familia czimere, nyerte Sebessy István magyar huszárhadnagy anno 1513.»

43. *Péterfalvi Nagy Albert.* Dr. Komáromy András «Jobbágynemesités» czimü tanulmányában[4] leirja azt az esetet, a midőn Perényi Gábor, II. Ulászló király főkamarás mestere, nyalábi várnagyát, Péterfalvi Nagy Albertet Ugocsában alispánná tette. Nagy Albert azonban nem volt nemes, a mely kvalifikáczió azon korban az alispáni állásnál föltétlenül szükséges volt, a miért a megye nemessége felzudult a főispán ellen, úgy hogy a király 1513-ban királyi biztosokat küldött le a megyébe, kik a viszálkodó feleket maguk elébe idézték. A nemesség képviselői «megjelenvén elpanaszolták, hogy nemcsak a viczispán, de a vármegye jegyzője is paraszt ember és még ezenkivül több vádat emeltek a főispánjuk ellen.

De Perényi Gábor prókátora, Daróczy Márton azzal védekezett, hogy a főispán törvényesen járt el, mert Nagy Albertet, a ki különben parasztnak sem mondható, mert nemes anyától született s a felesége is nemes asszony, annak idejében a vármegye szó nélkül elfogadta viczispánnak. Most pedig már hiába protestálnak, mert nemrégiben *armális levelet vásárolt magának* és a király, az ország valóságos nemeseinek sorába iktatta őt.»

Maradékai, mint péterfalvi birtokosok, a XVIII. században *II. Ulászló király 1514. évi armális levelével* igazolták nemességüket.

44. *Nagybessenyei István*, a királyi pinczék kulcsárja s testvérei: Mátyás és Imre, 1514 márcz. 19-én II. Ulászlótól, Istvánnak a borkezelésnél kifejtett érdemeikért a következő czimert kapják: kék pajzsban, zöld alapon, fél lábon álló daru, bal lábában kis arany furót tart és azzal a jobbfelől álló hordóba lyukat fur. A pajzsot arany sallangos sisak fedi s ebből kiindulva a pajzsot virágdisz köriti.

Ezen czimert is dr. Schönherr Gyula többször idézett tanulmánya ismerteti.

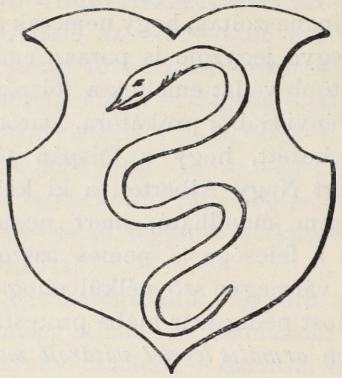
45. *Ezteri György.* I. Ferdinand, Bécsben 1535 Péter-Pál ünnepén, megerősitette Ezthery György czimerlevelét és nemességét, a melyet az még II. Ulászló királytól nyert. A czimer: kék pajzsban vizszintesen fekvő, ivével lefelé forditott veres ijjon, kettősfarku arany oroszlán áll, jobb karmában arany koronát tart. Sisakdisz a pajzsalak.[1]

46. *Kisserjéni Ferencz.* A «Nemzetségi Zsebkönyv» a gr. Serényi családról azt mondja: Régi család, melynek eredete tisztázva nincs.» A csa-

[1] Katona. Hist. Crit. XVIII. 516.
[2] Siebmacher: Ung. Adel. Suppl. 25. l.
[3] Orsz. levéltár, Gyulaf. kpt. Prot. Georgii Csicsói 25.
[4] Nagy Iván, folyóirat III. k. 3. l.

[1] Adami, Scuta gentilitia, II.

lád eredetét teljesen tisztázza azon czimerlevél, melyet II. Lajos 1518-ban Kisserjéni Ferencz alkincstartójának s általa János, Miklós, István, Kata és Ilona testvéreinek adományozott, a midőn őket az armálissal egyszersmind nemességre is emelte. Hogy előzőleg még nem voltak nemesek, a czimerlevél ezen mondata bizonyitja: «Ab huiusmodi ignobilitatis statu eximendum duximus.»[1]

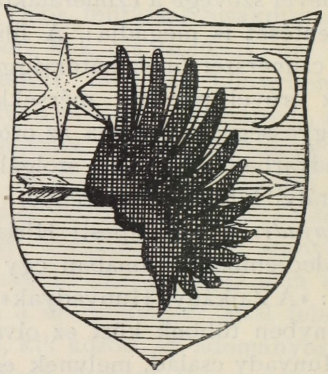

Ezen család rangemelései alkalmával többször nyert czimerbővitést, de ezen II. Lajos királytól adományozott czimer minden valószinüség szerint egységes pajzs s benne a czimerkép: czölöpösen állitott, kétszer tekeredett kigyó volt. Ezen egyszerü czimeralakot használta még Serieny Mihály 1584. és 1585. évi pecsétein is,[2] ezért bizvást feltételezhetjük, hogy ez volt az 1518. évi armális czimerképe. Később 1596-ban ugyanezen Serieny Mihály füleki és szendrői kapitány, bárói rangra emeltetett, valószinü, hogy a bárói diplomában a czimer is megbővittetett, mert már Serieny Ferencz, ki Mihálynak öcscse volt, 1618-ban azon bővitett czimerrel pecsételt, melyet a grófi rangra emelt család ma is használ.[3]

47. *Gelobroki Varjú Mihály* és testvérei, László, Tamás és Balázs, II. Lajos királytól Pozsonyban 1520 okt. 1-én a következő czimert kapták: kék pajzsban holló, csőrében három érett buzakalászt tart. Sisakdisz: arany nyilvesszővel átlőtt ezüst sisak tollforgóval. Az armális másolata meg van az országos levéltárban[4] s ugyanott az okleveleken több pecsét, a család egyes tagjaitól.[1]

48. *Borsiczky Gáspár.* II. Lajos király 1520 jan. 25-én Budán, nemes Borsiczky Gáspárnak, a nyitrai királyi vár udvarbirájának és testvéreinek: Györgynek, Albertnek és Ferencznek, a következő czimert adományozta: kék pajzsban, a pajzs bal oldalához támaszkodó veres mezü hajlott kar, markában természetes szinü szarvasagancsot tart. Sisakdisz: a czölöpösen állitott szarvasagancs, takarók: kék-arany, veres-arany.[2]

49. *Bejczy N.* — keresztnevét nem ismerjük — és testvére, II. Lajos királytól, Budán, 1520-ban, keresztelő János ünnepe előtt harmadnappal czimeradományban részesültek. Az adományozott czimert, egy a család birtokában levő armálismásolatból ismerjük, melyben az következőleg van leirva: kék pajzsban természetes sasszárny,

elülről vizszintesen nyillal átlőve, felül jobbról hatágu arany csillagtól, balról befelé fordult ezüst holdsarlótól kisérve. Takaróit a II. Lajos király korában szokásos virágdiszek képezik.

Az armális czimerleirásától némileg eltér Beyczy Ambrusnak itt közlött 1564. évi pecsétje,[3] főképen a czimeralakok elhelyezésére nézve. Ezen a sasszárny haránt helyzetbe van fektetve s a nyilvessző balharánt irányban hátulról lövi át. A kettőnek együtt Szent András keresztalakja van. A kiséret s az arany csillag és az ezüst holdsarló hiányzanak. A czimerlevélnek csak másolata van meg a családnál, mely már elébb is nemes volt; de mikor I. Mátyás király halála után, a német hadak elfoglalták Székesfehérvárt és

[1] Nagy Iván X. k. 158. l. jegyzet, Katona hist. Crit. XIX. pag. 85—87 után.

[2] Kassa város levéltára. Lásd a czimert mellékelt ábránkon.

[3] U. o.

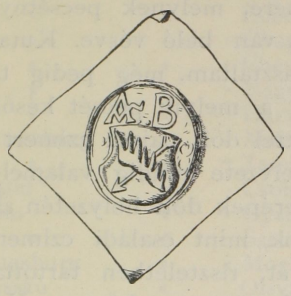
[4] Orsz. ltár. Acta post adv. Tabulares 2. Nro. 7.

[1] U. o. Neo-reg. acta. fc. 1631 Nro. 35.

[2] Siebmacher 79 l. hiteles másolat és pecsét után.

[3] Véghelyi iratok a M. N. Múzeumban.

Bejcz falut (Vasmegyében) elpusztitották, akkor régibb nemességükre vonatkozó irataik is elvesztek és elégtek.[1]

1584-ben Rudolf Prágában a Beyczy családnak bővitett czimert adományozott, melynek hasitott pajzsába elől a II. Lajos királytól adományozott ősi czimer van bevéve, hátul arany mezőben széles ezüst harántpólya, melyben veres grif ágaskodik, előtte arany korona. A harántpólya alatt és felett, egy-egy kék liliom. Sisakdisz: növekvő veres grif, karmaiban arany koronát tart, takarók: fekete-arany, veres-arany.[2]

50. *Révay Istvánnak* Ujlak vár bánjának s testvérének, Ferenczneк, nádori titoknoknak, II. Lajos király Budán 1521 máj. 25-én régi czimerüket ujra adományozta és megbővitette. Az oklevél a három Révay testvér érdemeit bőbeszédüen sorolja fel; közülük kettő, János és István, a harczmezőn tünt ki s János ott is esett el, még az adományt megelőző időben, a harmadik: Ferencz, a békés tudományos foglalkozásoknál szerzett érdemeket, mint Báthory István nádor legbensőbb titoknoka. Az adományozott czimer: kék pajzsban koronából növekvő farkas, karmaiban rózsaágat tart, rajta két veres és egy fehér rózsával. Az éhes farkas a Révaiak s őseik dicsvágyát, a két veres rózsa a harczban kitünt két testvért jelenti, kik piros vérük árán szerezték halhatatlan hadi érdemeiket, a harmadik: a fehér, Ferenczet jelképezi, ki még nőtlen, ártatlan s keze nem lett még bevérezve.

A pajzs felett sisak van s erről takarók függenek. Ebből gyanithatólag sisakdisz nincs és ez is a Tornallyay, Alpáry stb. czimerek mintájára, olaszos, reneszánsz-izlésű festmény volt.[3]

[1] Családi iratok.
[2] U. o. hiteles másolat.
[3] Palma: Herald. regni Hung. Specimen 110. l.

51. *Jeszenszky Miklós.* Paulovitz Miklós és Jámbor Ádám 1521. évben adományba nyerték II. Lajos királytól a Túrócz vármegyében fekvő — Kis-Jeszen felét, s utódaik ettől: Jeszenszky-nek nevezték magukat.[1] A király — állitólag — ezen 1521. évi birtokadományozó oklevélben, czimert is adományozott részükre, a mely a fennmaradt pecsétek tanusága szerint, a következő volt: Kék pajzsban zöld alapon, vörös ruhás, sárga őves, csizmás és süveges ember, jobbjában szekerczét emel, baljával egy előtte balra szökő szarvas szarvát tartja.

A czimerkép megfelel a kor izlésének, vadász jelenetet ábrázol, mint az Árnyos, Paulik, Kántor, Dobay és több más ezen korból származó családi czimer.[2]

52. *Benke Tamás*, a családi iratok szerint II. Lajos királytól 1523-ban Nyirhidán kapott armálist, az ő és atyja érdemeinek elismeréséül. A család czimerét és nemességét Miksa erősitette meg 1573-ban.[3]

53. *Dobokay János* alkincstárnok és atyja, Antal, már előbb is nemesek, II. Lajostól Budán 1525 ápril. 23-án czimerlevelet nyertek. A czimer szószerinti leirása az oklevél szavai szerint ez: «Ötszögü pajzs, a két legnemesebb természetes szinnel, zölddel és kékkel osztva. A zöld osztásban fehér kos, döghöz hasonlóan fekszik, rajta sas áll, nem utolsó dicséretü a szárnyasok között. Mert nemcsak a mi időnkben tartják nagy fejedelmek tiszteletben, hanem a régiek is, az egyetlen s a föld kerekségén leghiresebb római nép császárjai is jelvényül viselték. Melle nyillal van átlőve, szárnyait kiterjeszti, csőre nyitva, lábaival emelkedni látszik A pajzsra arany koronával ékesitett sisak van elhelyezve, a mely hirdeti, hogy te királyi fenségünk iránt sok kedves és hűséges szolgálatot teljesitettél, a miért érdemes vagy utódaidban, erényeidnek emlékezetére koronánk képét viselni. Ebből a sas fele emelkedik ki, kiterjesztett szárnynyal, nyitott csőrrel, a magasba látszik igyekezni. A pajzs külső oldalait, elől és hátul, különböző virágok köritik és ékesitik.»

Feltünő ezen szimbolikus czimerleirásnál a

[1] Nagy Iván folyóirat I. k. 65. l.
[2] A czimerlevél eredetije ujabban előkerült; ismertetése folyóiratunkban meg fog jelenni. *Szerk.*
[3] Siebmacher, Ung. Adel. 54. l.

visszaemlékezés a heraldikai szinek rangszerinti osztályozására aránylag késői korban.

54. *Selyei Syska István.* II. Lajos király 1525 szept. 21-én Budán Selyei Siska Istvánnak, Majthényi Bertalan főkamarás belső emberének s általa atyjának, Györgynek, testvéreinek, Miklósnak, Jánosnak és Andrásnak, valamint osztályos atyafiának, Mihálynak, nemességet és czimert adományozott. A czimer: két szirén által tartott kék pajzsban kéz tart három érett buzakalászt, melyen pacsirta madár ül.[1]

Ezen ötvennégy armális nyomának felsorolásával egyelőre kimeritettük a sorozatot. Ujabb nyomozatok ujabb nyomokat tárnak fel s a lajstromnak majd folytatása lesz. Sok van most ismert czimereink és pecséteink között, melyek minden valószinüség szerint egy-egy elveszett középkori armálisban voltak először lefestve. Hogy csak egy párt emlitsek, ott van a most is élő gróf Csáky család hosszu, magas süvegü, nagy orru és szakállu csipkés galléros emberi törzset ábrázoló czimere, továbbá a Perényiek osgyáni Bakosok és Rozgonyiak czimerei, melyek könnyen eredhetnek egy-egy Zsigmondkori czimeradományozásból. Biztosra vehetjük, mert másként alig lehet, hogy a Rozgonyi Osvald négyelt czimerpajzsa 1460. évből, mely a Máriássy levéltárban maradt fenn, szintén középkori armálisban lett adományozva. Ugyszintén Báthory István nádor egy második sisakkal bővitett czimere, melynek pecsétnyomójára az 1519. évszám van belé vésve. Kutatásaim közben azt tapasztaltam, még pedig talán kivétel nélkül, hogy a melyik pecsét későbbi korban, későbbi vésettel dőlt pajzsu czimert mutat, ott a pajzs dőlt helyzete mindig valamely középkori armális czimerének dőlt helyzetén alapul, a melyet az utódok, mint családi czimerük látszólagos kiváltságát, tiszteletben tartottak. Igy találtam sok Bessenyey-, Lövey-, Komjáthy-féle dőlt pajzsu pecséteket a XVIII. századból, évtizedekkel ezelőtt s a levéltári kutatások azóta bebizonyitották, hogy ezen pecsétek középkori armálisok czimereiből eredtek.

Ha tekintetbe veszszük azt, minő nyereség a középkori magyar heraldikára minden egyes ujabb eredeti középkori armális feltalálása, — ha egy, kettő felfedezése az itt leirt nyomokon sikerülni fog, ez összeállitás nem volt hiába való munka és fáradtság.

A további kutatásokat elősegitendő közlöm az ez idő szerint eredetiben ismert középkori armálisok rövid jegyzékét is.

Mohácsi vész előtti eredeti armálisok.

Sor.	Év,	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek?	Hol van?	Hol jelent meg?
1	1405	Buda	Zsigmond	Tétényi Péter	Nemzeti Múzeum.	Nyáry Heraldika.
2	1409	—	«	Garázda Miklós	Teleki ltár. Gyömrő (o. L.)	Turul XII. 9. MCE. I. 81.
3	1411	—	«	Hideghéthy Jakab	Hidegh Antal, Csallóköz.	Siebmach., Ung. Adel
4	1414	—	«	Bocskai István	Gf. Erdődy lt. Monyorókeréken.	— Turul XXX. 32.
5	1414	Speyer	«	Eresztvényi Ferencz	Festetics lt., Keszthely	Turul XIII. 116. MCE. I. 33.
6	1415	—	«	Előljáró Ferencz	«	Siebmach., Ung. Adel
7	1415	Constanz	«	Somkereki Antal	Teleki lt, Gyömrő	Turul X. 105. MCE. I. 37.
8	1415	«	«	Vadkerti Benedek	B. Nyáry Albert gyüjt.	« I. 82.
9	1414	«	«	Bossányi Márton	Nemzeti Múzeum	—
10	1415	«	«	Mellétei Baróczy János	«	Turul I. 26.
11	1415	«	«	Kőszeghy László	Komjáthy Bélánál	« X. 72. MCE. I. 39.
12	1415	«	«	Keszői Jakab	Recsky Margit, T.-Bura	« XXIII. 127.
13	1415	«	«	Tamásfalvy György	Nagy Iván gyüjt. N. N.	Nyáry: 109. l.
14	1415	«	«	Hothvafőy Tamás	Nemzeti Múzeum	Turul II. 58.
15	1415	«	«	Bor Mihály	«	« XIII. 71. MCE. II. 13
16	1416	Páris	«	Garay Miklós	Zay levéltár	Nyáry: 238.
17	1417	Constanz	«	Stéphán (?) István	Özv. Stépán Gáborné	—
18	1417	«	«	Barrwy Simon	Nemzeti Múzeum	Turul XII. 119. MCE. I. 31.

[1] A turóczi conventnek 1527. évi átiratában, czimerkép nélkül, a Nemzeti Múzeum levélrárában. — A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának czimerlevelei LVII. sz. 32. l.

Sor.	Év.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek.	Hol van?	Hol jelent meg?
19	1417	Constanz	Zsigmond	Szirmay György	A családnál	Turul XVII. 71.
20	1417	«	«	Petneházy Márton	Nemzeti Múzeum	« VI. 11.
21	1417	«	«	Ders Benedek	Leleszi levéltár	« XX. 139.
22	1418	«	«	Török Pál	Soproni Múzeum	« XIII. 38.
23	«	«	«	Vay Ábrahám	Vay levéltár, Berkesz	« XVIII. 49.
24	«	«	«	Soós Miklós	Nemzeti Múzeum	« III. 114.
25	«	«	«	Chapy András	Vécsey levéltár, S. Ujlak	« I. [illegible]. 118.
26	«	«	«	Chese László	Erdélyi Múzeum	« XVII. 155.
27	«	«	«	Nagymihályi Albert	Gr. Sztáray levéltár	« VII. 176.
28	«	«	«	Harsági Farkas Márton	Jászói levéltár	« XIV. 92.
29	«	Strassburg	«	Mohorai Vid.	Kubinyi levéltár, Sajókazán	« III. 1.
30	«	«	«	Zemléni Dávid	Bárczay levéltár	« X. 12.
31	«	Basel	«	Csontos Péter	Nemzeti Múzeum	« IV. 162.
32	«	Ulm	«	Gyalókay János	Gyalókay Lajos, Bpest	« XI. 68.
33	1418	«	«	Szecsődi Demeter	A családnál, E.-Szecsődön	« XI. 149.
34	«	Augsburg	«	Moghy Mátyás	Nemzeti Múzeum	« III. 57.
35	«	Passau	«	Olsvay Mátyás	Jászói levéltár	Magyarország vármegyéi, Abauj-Torna.
36	«	«	«	Mileky János	Szombathelyi kápt.	Turul XVIII. 185.
37	«	Regensburg	«	Sye másként Dömötör	Vasmegye levéltára	Turul XIV. 15.
38	1419	Passau	«	Kisfaludy Tamás	Nemzeti Múzeum	Turul II. 105.
39	1421	Mies	«	Felső-Bárczay László	Bárczay levéltár, Sajókazán	« IX. 86.
40	1421	Znaim	«	X Raveni Mihály	Délszláv akad., Zágrád	Siebmacher, Croatischer Adel.
41	1421	Znaim	«	Rezegei György	Gr. Károlyi levéltár	Gr. Károlyi Okmánytár, I. k.
42	1422	Nürnberg	«	Leszthemeri Imre N. M.	Dr. Nagy Péter, Miskolcz	Turul IX. 172.
43	1423	Pozsony	«	Kassa város	Városi levéltár	F. M. Múzeum évk.
44	1428	Galambócz	«	Kökényesi György	Nemzeti Múzeum	Turul XVII. 109.
45	1429	Pozsony	«	Kölkedi János	Gr. Somogyi lt., Pápa-Kovácsi	« XIV. 36.
46	1430	Pozsony	«	Dabi Mihály	Mármarosm. levéltára	« V. 105.
47	1430	—	«	Jablonoviczi Buthor Gásp.	Marsovszky levéltár (?)	Nagy Iván
48	1430	Nürnberg	«	Bezerédy Zsigmond	A családnál	« « és Siebm.
49	1431	Constanz	«	Kolthay Dénes	Kolthay Győző, N.-Várad	Turul XVI. 98.
50	1431	Nürnberg	«	Berényi Kakas János	Nemzeti Múzeum	« VII. 26.
51	1431	«	«	Ábránfalvai Gergely	Orsz. Levéltár	—
52	1431	«	«	Tarkasics Józsa	Nemzeti Múzeum	Turul II. 156.
53	1431	Feldkirch	«	Irsay László	«	« XVIII. 32.
54	1431	«	«	Gyoroky Márk	Sárosm. ltára	—
55	1431	«	«	Vadnay György	Csoma gyüjt	Turul VIII. 112
56	1431	Feldkirch	«	Dobri György	Nemzeti Múzeum	Fejér, Cod. Dipl. X/7. k. 314. l.
57	1431	Milano	«	Peres András	Nemzeti Múzeum	« IV. 18.
58	1431	«	«	Bethleni Gergely	Orsz. Ltár. Dl. 38695.	« XX. 36.
59	1432	Parma	«	Méray Pető	Jászói konv. ltár	—
60	1432	Piacenza	«	Herenchéni János	Pintér Sándor, Szécsény	—
61	1432	Siena	«	Szlopnay Péter	Nemzeti Múzeum	Turul V. 18.
62	1434	Basel	«	Karcsay Péter	«	« XVI. 143.
63	1434	«	«	Básznay János	Sopron város levéltára	« XV. 91.
64	1434	«	«	Báchvai Dempse Márton	Orsz. Levéltár	Siebmacher, Ungar. Adel.
65	1434	Ulm	«	Gányi Mochkos István	Gr. Khuen-Héderv. ltár	Turul XXIII. 135.
66	1434	Regensburg	«	X Czyrkvenai Pál	Délszláv akad. levéltára	Siebmacher, Ungar. Adel.
67	1434	Pozsony	«	Kistárkányi Dénes	Orsz. Levéltár	Turul XIII. 162.
68	1434	«	«	Szentbenedeki Balázs	Vasmegye levéltára	« XVIII. 144.
69	1435	«	«	Szentkirályi Miklós	Orsz. Levéltár	—
70	1436	«	«	Pozsony város (két péld.)	Pozsony város ltár	Turul
71	1436	Buda	«	Vesterházy Bálint	Mesterházy családnál	« XVII. 35.
72	1437	Prága	«	Azzywelghy Benedek	Nemzeti Múzeum	« III. 166.
73	1437	Eger	«	Sándy György	Orsz. Levéltár	Siebmacher, Ungar. Adel.
74	1437	Buda	«	Pátrohy Mihály	Nemzeti Múzeum	Nyáry Herald. 110. l.

Sor.	Év.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek?	Hol van?	Hol jelent meg?
75	1439	Buda	Albert	Perneszy Pál	Orsz. Levéltár	
76	1443	Buda	I. Ulászló	Kulpy Balázs	Orsz. Levéltár	Turul XXI. 38.
77	—	—	«	Szalóky család	Szalóky Tamás, N.-Szalók	« XX. 173.
78	1447	Temesvár	Hunyady J.	Pogány Miklós	Nemzeti Múzeum	« VII. 78. MCE I. 5.
79	1448	Torda	«	Beregszói Péter	Erdélyi Múzeum	« VIII. 41. MCE. II. 69.
80	1449	Buda	«	Félegyházy Adorján	—	—
81	1449	Buda	«	Tordasy (Békási) Bálint	Békássy családnál	Turul XVI. 39. MCE II. 19.
82	1453		V. László	Fodor Ferencz	Szatmár vármegye ltára	—
83	1453	Pozsony	«	Hunyady János	Orsz. ltár	Nyáry: 120. l.
84	1453	Bécs	«	Leövey Antal	Nemzeti Múzeum	Turul VI. 156. MCE. I. 81.
85	1453	Pozsony	«	Kassa város	Városi ltár	F. M. Múzeum évk.
86	1453	Bécs	«	Bártfa város	Városi ltár	Turul és Wagner, Dipl. Com. Sáros.
87	1453	«	«	Eperjes város	Városi ltár	—
88	1454	Prága	«	....Osvald (a név kivakarva)	Buday Gyula, Ó-Fehértó	Turul XIX. 85.
89	1454	«	«	Hofmaisster Miklós	Orsz. ltár	« XXII. 192.
90	1455	Pozsony	«	Sánkfalvai Antal	Fesztetics ltár, Keszthely	Siebmacher, Ungar. Adel.
91	1456	Buda	«	Becz Jakab	Erdélyi Múzeum	—
92	1456	«	«	Disznósi Miklós	Néhai Kubinyi Fer.-nél volt.	Turul. V. 66. MCE. II. 53.
93	1456	—	«	Kannsdorfer János	Bécs, osztrák belügym. lt.	—
94	1456	Győr	«	Szenthey Mátyás	Figdor Albert, Bécs.	—
95	1456	Buda	«	Szepesi György	Orsz. ltár	Nyáry: Turul
96	1456	«	«	Sirokay László	Orsz. ltár	Turul XXI. 133.
97	1459	«	I. Mátyás	Bakolcz Bálint	Erdődy ltár	« VII. 105. MCE. I. 73.
98	1460	«	«	Bod Szilveszter	Both Gyula, Eperjes	« XIX. 1901. 38.
99	1462	«	«	Chazary István	Nemzeti Múzeum	« VI. 66. MCE. I. 35.
100	1464	«	«	Varasd város	Városi ltár	Vjestnik zem. arch. I.
101	1466	Diósgyőr	«	Nagyrédey János	Nemzeti Múzeum	« IV. 83.
102	1466	Buda	«	Tarnóczay Benedek	Orsz. ltár	—
103	1466	Diósgyőr	«	Nagy Gy. és Huszár Péter	Martián Julián honv.-száz.	— Turul XXV. 147.
104	1467	Buda	«	Kevesszarui mk. Gosztonyi	Orsz. ltár	—
105	1474	«	«	Mérey Tamás	Szalay. Ágost gyüjt.	Turul VI. 121. MCE. II. 59.
106	1476	«	«	Lipthay Bálint	Pál István, Bodafalva	« IX. 29. MCE. I. 77.
107	1476	«	«	Pyber Benedek	?	« XII. 75. MCE. II. 61
108	1479	«	«	Kossuth Miklós	Nemzeti Múzeum	« XII. 161. MCE. I. 79.
109	1480	«	«	Nagyluchei Orbán	Körmendi ltár	« XVI. 67. MCE. II. 63.
110	1481	«	«	Török Ambrus	Gr. Fesztetics A., Mágocs	« XV. 33. MCE. II. 65.
111	1486	Bécs	«	Bakócz Miklós	Erdődy ltár., Galgócz	« VII. 106. MCE. I. 83.
112	1488	Bécs	«	Hradnai Holy Pál	Nemzeti Múzeum	« XIV. 135. MCE. I. 61.
113	1489	Buda	«	de Ponte Varisko	A Történeti Társulat tul.	—
114	1489	«	«	Sánkfalvai Antal	Orsz. levéltár DL. 19599	Turul VIII. 208.
115	1493	«	II. Ulászló	Syvkowith Myksa	Zengg v. ltára	—
116	1493	«	«	Ottendorfi Lőrincz	Nemzeti Múzeum	—
117	1494	«	«	de Castelliono Bertalan	Bécs: Adels-Archiv	Adler Jahrbücher
118	1495	«	«	Szlavonia	Zágrábi ltár	Vjestnik zem. arch. I.
119	1497	Prága	«	Kubinyi László	Kubinyi-ltár, Árvaváralján	Kubinyi cs. tört. I. k.
120	1498	Buda	«	Abrahamoucz Bálint	Délszláv akad. Zágráb	Siebmacher, Croat. Adel.
121	1498	«	«	Somogy vármegye	Várm. ltár	—
122	1498	«	«	Maliói Leustách	Makói családnál	—
123	1498	«	«	Mernyey Ambrus	Nemzeti Múzeum	Turul XXIII.
124	1500	«	«	Hernalt-Mesteri Balázs	Nemzeti Múzeum	Hazai Okmtár, II. 380
125	1500	«	«	Bathyányi Benedek	Körmendi levéltár	Turul .X 158.
126	1502	«	«	Kassa város	Városi ltár	F. M. Múz. Évkönyv.
127	1502	«	«	Thakaró Gergely	A családnál	Tudom. Gyüjtemény
128	1503	XI. 11.	«	Dragisich Illés (Spissich)	~~Orsz. Levéltár~~ Zágr. Ak.	Turul XII. 94.
129	1505	«	«	Csicsery László	Orsz. Levéltár Diplomacz.	Turul X. 162.
130	1506	«	«	Dombay János	Dombay Hugó, Nyitra	Turul IX. 130. MCE. I. 85
131	1507	—	«	Drágffy György	Mednyánszky ltár	Siebmacher, Ung. Ad.
132	1507	«	«	Vay László	Vay ltár., Berkesz	Turul V. 79.
133	1507	«	«	Brassói Schirmer János	Erdélyi Múzeum	Turul X. 101. XXIX. 105.
134	1507	«	«	Enyingi Török Imre	Gr. Fesztetics Alf., Mágocs	—
135	1507	«	«	Gersei Petheő János	Gr. Sztáray ltár	Milleneumi tört.

Sor,	Ev.	Hol kelt?	Ki adományozta?	Kinek.	Hol van?	Hol jelent meg?
136	1507	Buda	II. Ulászló	Véchei Szőllősi Balázs	Vécsey lt., Sárköz-Ujlak	—
137	1509	—	«	Kántor Benedek	Ipolyi gyüjt.	Nyáry: Heraldika
138	1509	Prága	«	Muroni Weér András	Orsz. Levéltár	Turul XXIII. 84.
139	1510	N.-Szombat	«	Nádasdi Erchy Albert	Nemzeti Múzeum	Turul, XXIV. 30.
140	1511	Buda	«	Vátyoni Mátyás	Orsz. ltár	—
141	1512	«	«	Alpáry Mihály	Csoma gyüjt.	—
142	1513	«	«	Thornallyay János	A családnál	—
143	1514	«	«	Frankóczi Paulik Bertalan	Nemzeti Múzeum	— Turul XXIX. 70.
144	1514	«	«	Radaák Balázs	Nemzeti Múzeum	Szendrey: Magyar viseletek
145	1514	«	«	Keczer Ferencz	Nemzeti Múzeum	—
146	1514	«	«	Érky Balázs	Nemzeti Múzeum	Turul XX. 91.
147	1514	«	«	Cseh János	Erdélyi Múzeum	« XXII. 108.
148	1515	«	«	Kéri Füzy Imre	Családi ltár	—
149	1515	«	«	Konschinai Konzky Péter	Délszláv akad. Zágráb	—
150	1515	«	«	Versseni Tarjáni Ferencz	Nemzeti Múzeum	Turul III. 143.
151	1516	«	«	Brassói Brygant György	Leleszi ltár	—
152	1516	«	II. Lajos	Zuhodoli János	Nemzeti Múzeum	—
153	1517	«	«	Jerosini Brodarych István	Tallián János, Szabás	Szendrey: Fegyveres emlékek
154	1519	«	«	Kanizsay László	Orsz. Levéltár	Nyáry: Herald. 102.
155	1519	«	«	Szigeti Literatus György	Leleszi levéltár	—
156	1519	«	«	Dobay Demeter	Orsz. Levéltár	Turul, X. 101.
157	1519	«	«	Kanizsay Dorottya	« «	Nyáry: 130. l.
158	1520	«	«	Sáfár Tamás	Gf. Erdődy cs. monyorókereki levéltára	—
159	1520	«	«	Morgonday János	Bakk Endrénél	—
160	1520	«	«	Várkonyi Ambrus	Orsz. Levéltár Dl. 23408	Turul, X. 162.
161	1521	«	«	Kállai Vitéz János	« «	—
162	1522	«	«	Kormossy Tamás	ifj. Losonczy Istv. Miskolcz	—
163	1522	«	«	Básthy Zsigmond	Gr. Károlyi ltár	Turul, X. 159.
164	1522	Prága	«	Gellyey Antal	Nemzeti Múzeum	—
165	1523	Nova-Civitas	«	Petrécz Pál	Orsz. Levéltár Dl. 23845	—
166	1523	Buda	«	Nagyszántói Ányos Albert	Gömörm. ltára	Hazai okmt. II. 423.
167	1523	«	«	Devecseri Csoron András	Gr. Fesztetics A., Mágocs	—
168	1523	Pozsony	«	Szerdahelyi Imreffy Mihály	« Keszthely	Turul, X. 100.
169	1525	Buda	«	Desewffy János	Dessewffy Aurél grófnál	Éble, A Dessewffy cs.
170	1525	«	«	Forgách Ferencz	Nemzeti Múzeum	Magyar Salon, Múzeum jubil. műve Turul [illegible] 52.
171	1525	«	«	Kolozsvári Salzer	Orsz. ltár Dl. 24119	Turul, X. 100.
172	1526	«	«	Campanellis János	Bécsi udv. kam. ltár	— Turul XV [illegible] 173.
173	1526	«	«	Attaki Bosnyák Jakab	Gr. Károlyi ltár	Károlyi oklt. II. k.
174	1526	«	«	Krasznai Pándy Ferencz	Orsz. ltár	—
175	1526	«	«	Vásárhelyi Gergely	N. Váradi kápt. ltár Ipolyi hagyatéka	—

Összesen = 175.

Bárczay jegyzékéből kihagytam:

1. Zawersiei András
2. Boda Timóth
3. Zawodszki
4. Sybrik Péter
5. Sacci János
6. Mariassy László
7. Warjú alias Vrana czimerlevelét.

} Ezeknek eredetijét nem ismerjük

Most ismerünk ... 175 czimerlevelet.
Bárczay jegyzékében eredeti 144
E jegyzék óta többlet ... 30

CSOMA JÓZSEF.

Turul XXV. 198. 201, 205. XXVI. 188. XXX. 134. XXXII. 130. XXXIV. 97. VII. 66. [illegible]

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Első közlemény, szines czimerképpel és irás-hasonmással a szövegben.)

Hazánkban a középkor végéig mindennapos dolog, hogy valamely család uj birtokot szerezve egyszerre elhagyja régi, több ivadékon át használt nevét s mintegy a megszerzett tulajdon biztositására, erről kezdi magát nevezni.

Egy ilyen nevét megcserélt s ezért régi származásáról is elfeledkezett család történetét akarom az alábbi sorok keretében bemutatni.

Csergheő Géza és Nagy Iván már ezelőtt 20 évvel felemlitették,[1] hogy *a Dunántul ma élő Nadasdi Sárközy család*[2] *tulajdonképpen azonos a Nadasdi Erchy családdal*, csakhogy ennek tagjai a régi Erchy név helyett idők jártával a Sárközy nevet tartották meg. A tudós szerzők ezt az állitásukat bővebben nem igazolták és igy az itt közlendő adatok rendeltetése lesz ennek megerősitése. A kérdéses leszármazás tudata a családtagok kebelében is fel-fellobbant, azonban a hiteles és részletes leszármazás eddig sem összeállitva, sem közzétéve még nem volt.

A két név közül az *Erchy* nevet tartjuk a régebbinek; a családnak 1510-iki czimerlevele még csakis ezt ismeri, jólehet már az előtt felváltva és együttesen is használták mind a kettőt.

Sem az egyik, sem a másik név eredetéről bizonyosat nem tudunk. De mivel attól fogva, hogy a család az oklevelek világánál megjelenik, legtöbbnyire a Csallóközben szerepel és az előnevet adó Nadasd falu is ott van, ezt kell az ősi fészeknek tekintenünk és itt kereshetjük leginkább a név eredetét is. A Csallóközben egy *Erecs* nevü puszta is van, Csicsó közelében, a Duna mellett, melynek régi neve Erecu és Erechtu (Erecstő) volt a közelében levő Erech nevü folyócskától és az ez által alkotott tótól,[3] a melyekről 1093-ban van legelőször emlékezet. Ugyancsak a Csallóközben, Aranyos vidékén volt az *Erchyn* vagy *Ertsin* nevü viz vagy halastó is,[4] melyet szintén már 1093-ban emlitenek. És végre ma is van a csallóközbeli Nyék határában egy *Erecs* nevü patak.[1]

«A régi magyarok — mondja Karácsonyi a Sárközy név magyarázására[2] — kivált ha messze elszakadtak szülőföldjüktől, nem attól a távolból ismeretlen kis falutól, melyben napvilágot láttak, vették vezetéknevüket, hanem arról a vidékről, vagy megyéről, a hol az a kis falu állott». Igy maradt el idővel az Erchy és keletkezett helyette a Sárközy név, melynek eredetét azonban szintén nem lehet teljes bizonyossággal megállapitani.

Miután a család ősi fészkének a Csallóközt tekintjük, ennélfogva itt kell az utóbbi névre is magyarázatot keresnünk és ezt megtaláljuk abban, hogy a Lajta — melynek régi magyar neve még a XIII. században is *Sár* volt[3] — régen a mai mosonyi Dunaág helyén folyt Győr felé és még II. Lajos király korában is volt erre ó medre;[4] tehát a *Lajta* vagyis *Sár* alkotta (és nem a mai mosonyi Kis Duna) a mai Szigetközt, a mely éppen szemben van Nadasddal a családi ősi fészekkel. Lehetséges ennélfogva, hogy a Sár és a Duna közötti földet is régente Sárköznek hivták.

De magában a Csallóközben is volt Oltsa és a Vág-Duna között egy *Sár* nevü folyó; továbbá a *Sárfő* község melletti Csádé nevü folyó régi neve szintén *Sár* volt.[5] Ugyancsak a Csallóközben van még *Sárosfa* község is. Mind ezek az elnevezések tehát arra mutatnak, hogy ebben a vizdús vidékben igen gyakori volt az olyan el-

[1] Siebmachers Wappenbuch. Ungarn. 157. l. és 124. tábl.

[2] Nadasd helység neve emberemlékezet óta röviden hangzik, igy található a helységnévtárakban is, s ez okból ebben az alakban használom, a magyarosabban hangzó Nádasd helyett.

[3] Ortvay, Magyarország régi vizrajza I. k. 296. lap.

[4] U. o. I. 592.

[1] A katonai vezérkari térképen. Ercsi, ma is meglevő fehérmegyei községre is gondolhatunk. A XV. században az Erchyek közül többen e tájon tünnek fel — de ez sem bizonyos. Gondolhatnánk más elpusztult helyekre is. Igy Csánki szerint (Magyarország tört. földrajza II. k. 148. l.) «úgy látszik», Bácsmegyében is volt egy Ercsi község; Szabolcsban is van egy Ercsi nevü régi földvár (Borovszky, Magyarország Vármegyéi. Szabolcsmegye, 397. l.).

[2] Századok. 1905. 40—41. l.

[3] Ortvay, u. o. I. k. 472. l.

[4] Fekete Zs., Magyarország vizei multjának és vizépitkezésének története a magyarok beköltözéséig. 162. lap. (Szerinte Győr neve is Sárvár volt 791-ben, Nagy Károly idejében.).

[5] Ortvay, .u o. II. k. 179. l.

nevezés, a melytől egy emberre könnyen reá ragadhatott a Sárközy név, a mi azután utóbb családi névvé változott.[1]

Akárhogyan van is azonban a dolog, az oklevelekből ismeretes Erchyek már a XV. században az ország különböző tájaira szóródtak szét és azok között a családi összeköttetést megállapitani eddig nem sikerült.

A legkorábbi adat a XV. század elején élt *Erchy Miklós*ról szól. Zsigmond király a szekszárdi conventhez intézett oklevelében 1406. év jan. 2. Ozorai Pipónak és testvéreinek több tolnamegyei birtokba való beiktatását rendeli el és abban Erchy Miklóst mint királyi embert emliti.[2] Nem következés ugyan, hogy ő is azon a vidéken lakott, de az kétségtelen, hogy megyebeli birtokos, nemes ember volt.[3]

Ugyancsak királyi ember volt *Erchy Pál*, a kit Garay László nádornak 1440 jun. 19. a budai káptalanhoz intézett okirata emlit;[4] továbbá *Erchy András*, a kiről Hunyadi Jánosnak 1452 szept. 1. a bácsi káptalanhoz irt oklevele tesz mint kir. emberről említést.[5] Ugyancsak királyi ember volt 1463-ban *Erchy Miklós*, a kit Mátyás királynak a budai káptalanhoz 1463 márcz. 9. intézett oklevele nevez meg és mint ilyen a fehérmegyei Ercsivel szomszédos Érd és Berki községben szerepelt.[1] Ugyanezen a vidéken volt birtokos *Erchy György*, mert a váczi káptalan 1464. jun. 3. jelentést tesz Mátyás királynak az egyrészt a nyulszigeti apáczák, másrészt Erchy György («filii condam Sebastiani de Gethe») és társai közt a Taksony és Haraszti közötti sziget iránt folyó ügyben megejtett helyszini szemléről.[2]

Az eddig felsoroltak nagyjában mind egymáshoz közel fekvő vidékeken éltek. Az országnak egész más részében tünik fel egy *Erchy János* az 1475—95. közötti években. Az abaujmegyei Buzita községben nemcsak birtokos volt, de ott is lakott; valószinüleg beházasodás utján került oda.

1479-ben nejével Apolloniával Szemerén (Abaujm.) egy nemesi curiát és egy elhagyott jobbágy telket vett zálogba a Szemeréktől.[3] 1485-ben Komjáthy Lászlótól, annak komjáthi részét akarta megvenni Tornamegyében, de annak a többi Komjáthyak ellentmondtak.[4] De az abaujmegyei tartózkodás rövid lehetett, mert 1489-ben már Erchy János buzitai részeibe Thurzó Teofilt igtatták be (a ki ezenfelül a restei, kányi, kácsiki, csebi, kalnári birtokokat is kapja, a restei és buzitai vámmal)[5] és ettől fogva nincs is többé Abaujban az Erchy családról emlékezet, mint birtokos ott többé elő nem fordul. Utoljára 1495-ben emlitik, a mikor Kardos Andrást Buzita, Kány, Reste stb. helységekben levő részbirtokaiba igtatták be — a minek többek között Erchy János is ellene mondott.[6] Meg kell e helyen még az alább elmondandók czéljából azt is jegyezni, hogy 1479-ben Erchy János felesége[7] *Apollonia*, 1485-ben pedig *Katalin* né-

[1] A Sárközy név származására vonatkozólag még egy föltevés lehetséges, a mit szintén fel kell emliteni. Ismeretes, hogy Fejérmegye a XV. században a Duna és Tisza közének egy részére is kiterjedt, de hatósági és biráskodási tekintetben több darabra hullott szét; ezek egyike volt a kalocsai érsekség u. n. hontokai, illetve *sárközi széke*, Kalocsa vidékén, hol az érsek a főispáni czimet is viselte és a hol ez az elnevezés különösen a XV. század elején és közepén divott (Csánki: Magyarorsz. tört. földrajza: III. k. 299. l.). Nagyjában megfelelt ez a Duna mellett ma is Sárköznek nevezett vidéknek. Ha ehhez hozzávetjük, hogy Erchy Miklós 1406-ban éppen a mai Tolnamegyei Sárközzel szomszédos vidéken, mint kir. ember, Erchy András pedig 1452-ben a szomszédos Bácsmegyében szerepelt mint kir. ember, tehát ottani birtokosoknak kellett lenniök, úgy nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy az Erchyek az itteni Sárközben fekvő birtokuk után nyerhették a Sárközy nevet.

[2] A kérdéses birtokok: Závod, Tevel, Kovácsi, Kökényes, Baleta, Vejke, Várkony, Csókafő, Görényes, Terjék, Mucsifalva, Márkfalva, Kis Apar, Kölesd, Duna Tur és Varasd. (A Blagay család oklevéltára. 216. l.).

[3] Kir. ember csak nemes ember lehetett. Ezért nem tartozhatott a családhoz az az *Erchy Balázs*, a ki 1419-ben jobbágya volt Losonczy Lászlónak a komárommegyei Császáron és a vérteskereszturi apátnak Losonczy elleni panaszos ügyében szerepelt. (Fejér: Cod. Dipl. X. 6. 238—9.).

[4] Orsz. Levéltár Dl. 14383.

[5] Orsz. Levéltár: Dl. 16757.

[1] Batthyány cs. köpcsényi ltára. Lad. 23. 14. 3.

[2] Orsz. Levéltár: Dl. 36438.

[3] Jászói kvt. lev. Fasc. I. Nr. 7.

[4] Jászói kvt. lev. Prot. A. fol. 49., 71., 74.

[5] Jászói konv. lev. Statutoria F. f. I. N. 29.

[6] Leleszi kvt. lev. Act. 1495. Nr. 30.

[7] Feleségei talán Komjáthy vagy Szemere leányok lehettek, mert ezektől a családoktól szereztek birtokokat. Szemere János 1460. esztergomi várnagy, fia Kelemen 1483. visegrádi várnagy volt — előbbinek 10, utóbbinak 8 gyermeke ismeretes. (Nagy Iván, Magy. Csal. X. k. 597—8. l.)

ven szerepel, a családi név felemlitése nélkül, az utóbbi évben általánosságban, közelebbi megjelölés nélkül, utódait is emliti az oklevél.

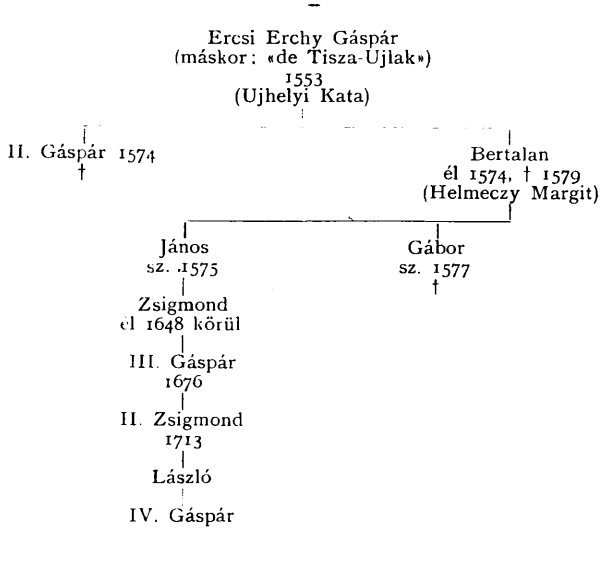
Miután Erchy János Abaujban többé nem szerepelt, ennélfogva nincs kizárva, hogy az az Erchy János, a kiről 1499 máj. 8. van szó — a mikor Pest város birái Rakaczai Gábor részére, a közte és Erchy János közt folyt bizonyos végrendeleti ügyben történt tanukihallgatásról bizonyság levelet adnak ki — vele azonos személy lehet.[1] Erről azonban közelebbi adatok nincsenek,[2] legalább kutatásaimban ilyenekre nem tudtam akadni.

* * *

[1] Hazai oklevéltár 374. sz. (Eredetije a Keczer cs. lapispataki levéltárában.).

[2] A XVI. században a Tisza mentén is feltünik az Erchy családnak egy ága.

1549-ben Eöz János felesége Kata pert indit Tisza-Ujlaki *Erchy János* ellen, mert ez állitólag halálra verte első férjét Kisváthy Jánost. (Leleszi Lev. fasc. 6. Nr.38.) A családnak egy másik tagja *Erchy Gáspár* de eadem Ujhelyi Katát vette feleségül és Ugocsamegyébe költözött; Visza-Ujlakon nemesi udvarhaza volt, a mely felett 1553-ban Oroszy Demeterrel törvénykezett, ki azt zálogjogon magának követelte. Gáspár már a tiszaujlaki előnevet is kezdte használni, azonban fia Bertalan «de eadem Erch» nevén szerepel és 1594-ben ujlaki birtokát Lónyay Ferenczneк zálogba adta, csupán a curiát tartotta meg lakóhelyül. Leszármazásuk a következő:

Azonban sem a XV. sem a XVI. században szereplő Erchyek között a rokonai teljes összeköttetést megállapitani nem lehet; annak az ágnak a leszármazását,

A Nádasdi Sárközy család első teljesen bizonyos ősapja az az *Albert mester* volt, ki szerencsés közszereplésével családjának nemcsak jelentékeny vagyont, de régi nemességéhez, az akkori szokás szerint, czimert is szerzett.

Származásáról bizonyosat nem tudunk. 1504-ben tünik fel először: panaszt tesz II. Ulászló király előtt, hogy mikor özv. Korompai Nehéz Péterné Zsófia ügyében 1504-ben Budán járt, Podmanyni Podmanyczky Mihály, a király udvari embere (aulicus), a Duna partjára csalatta, onnan erőszakkal lakására vitette és ott többek segitségével véresre verette.[1] Miután az oklevél már «*Nobilis Albertus Sarkewzy de Nadasd*» néven emliti, ennélfogva kétségtelen, hogy már ekkor nemes ember volt és az előnevet adó faluban[2] birtokos lehetett, vagy talán ott is született. Minden esetre erről a vidékről kellett származnia, mert a Nehéz család is a Csallóköz feletti vidéken volt otthonos, maga Nehéz Péter pedig 1465-ben komáromi várnagy volt.[3] Hihető tehát, hogy itt kerülhetett Sárközy Albert is Nehéz Péter és illetőleg annak özvegye környezetébe.

Épen igy nem bizonyos szüleinek a neve sem. Abból a körülményből, hogy mint látni fogjuk, a többi között volt egy János nevü fia és egy Apollonia nevü leánya, azt lehetne következtetni, hogy a fentebb (1479. emlitett Erchy János és neje Apollonia lehettek szülei, de mivel ezek a Csallóköztől távol eső vidéken szerepeltek, ezt sem lehet közelebbi adatok hiján, bizonyosra állitani.[4]

Hogy a Nehéz családdal milyen viszonyban volt Sárközy Albert, azt nem tudjuk; de az em-

mely utóbb Sárközy néven élt tovább, szintén csak a XVI. század legelső éveitől ismerjük. Nagy Iván 1901. évf. 51. lap. K. A. közlése. Adatok Leleszen és az Ujhelyi cs. levéltárában (Orsz. Lev.) találhatók. Komáromy A, A br. Perényi cs. levéltárából.)Tört. Tár 1896. 699.).

[1] Orsz. Levéltár Dl. 21369. sz. A dolog előzményeiről ez oklevél semmit sem mond.

[2] Nádasd a Csallóköz pozsonymegyei részében, a Duna mellett fekvő kis falu.

[3] Orsz. Lev. Neo. reg. acta fasc. 7. Nr. 24. vagy Dl. 16086. Wenzel: Tata fénykora 57. lap. közli az oklevél szövegét is a hely megjelölése nélkül.

[4] Ezt a feltevést támogatja az is, hogy a János név Albert utódainál 7 nemzedéken át mindig előfordult, a mi talán szintén nem egész véletlenség.

litett 1504-iki dolog után csakhamar olyan pártfogóra tett szert, a ki mellett nemcsakhogy az emlitetthez hasonló sérelmektől nem kellett tartania, de a kitől egyuttal megfelelő emelkedést is remélhetett.[1] Tanult, iskolázott ember volt, mert hiszen a «mester» (magister) czimet viselte és ez természetesen a legjobb ajánló levél volt mellette. 1506. marcz. 18. már Szentgyörgyi Péter gróf országbiró és erdélyi vajda titkára volt[2] és ezzel vetette meg későbbi szerencséjének alapját, mert úgylátszik a vajdának kedves embere lehetett, a ki további pályafutásában mindenkor támogatta.[3]

Igy alig töltött néhány évet a vajda közelében, ez már czimerlevelet eszközölt ki számára II. Ulászló királytól. A czimerlevél Nagy-Szombatban 1510 okt. 10. kelt és benne Szentgyörgyi Péter gróf kérelmére II. Ulászló király *Nádasdi Erchy Albert* mesternek, Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf erdélyi vajda és székelyek ispánja titkárának és unokatestvéreinek: *György*nek, *Lőrincz*nek, *Mihály*, zágrábi őrkanonoknak, *Márton*nak és *Gál*nak czimert adományoz. Az oklevél szavai szerint: «jóllehet mint állitják, már eddig sem tartották őket nem nemeseknek» (quamvis ut asseritur etiam antea non ignobiles habeamini), a király őket ujra megnemesiti és nekik a következő czimert adományozza: jobbra dülő vágott tárcsa paizs, alsó vörös mezejében arany liliom, jobbról balról egy-egy fehér rózsától kisérve; a felső kék mezőben az alsó vörös mezőből kiemelkedő természetes szinü, első lábait felemelő, vérző torkán arany nyillal átlőtt farkas[4] van, a kék mező felső sarkaiban hatágu arany csillagtól kisérve. A paizson arany koronás és vörös-arany takaróval ellátott csősisak van, a melyből a czimerképhez hasonló farkas emelkedik növekvően ki. A czimer zöld alapon kékkel és feketével diszitett háttérrel van ellátva, a melyet — a jobb és bal felső sarokban rózsaszinü diszitéses — arany keret vesz körül; a keret felett kivül egy feszület van elhelyezve. A czimer teljesen szabályos és még nem mutatja azt a hanyatlást, a mely ebben a korban a czimer ábrázolásban beállt. Méretei helyesek, kiállitása elég ügyes és gyakorlott festőre vall.[1] Az oklevél eredetije hártyára van irva, róla kék-vörös-fehér selyem fonálon töredékes viaszpecsét függ le. Eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára őrzi, teljes szövege a következő:

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. (tibi fideli) nostro nobili magistro *Alberto Erchy de Nadasd*, secretario fidelis nostri spectabilis et magnifici comitis Petri comitis de Sancto Georgio (et de Bazin) parcium regni nostri Transsylvanensium wayuode et Siculorum nostrorum comitis salutem et graciam. Excelsa principum consuevit dignitas inter cetera suorum operum gesta hanc curam habere precipuam et ad id studiosius suam intencionem divertere, ut suorum subditorum condicione et statu pensatis unumquemque juxta laborum merita ad alciores honoris gradus felicioresque provehat successus sed et ad uberiorem honeste dignitatis famam attollat, ex hoc enim principum augetur fastigium, quo dignioribus conspiciuntur presidere personis. Ad universorum igitur tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod nos cum ad humillime supplicacionis instanciam eiusdem fidelis nostri Petri comitis wayuode nostri Transsylvanensis per eum pro tui parte nostre propterea porrecte maiestati tum etenim consideratis tuis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis quibus tu uti didicimus maiestati nostre, sacroque nostro regio diademati sub locorum et temporum varietate studuisti, eoque ferventius et diligentius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum graciis per nostram maiestatem conspexeris fore insignitos, te ergo ac per te *Georgium*, *Laurencium*, magistrum *Michaelem* custodem et canonicum ecclesie Zagrabiensis, *Martinum* et *Gallum* fratres tuos patrueles, vestrosque heredes et posteritates universas, quamvis ut asseritur eciam antea non ignobiles habeamini, de nostre plenitudine regie potestatis denuo et ex novo duximus nobilitandos et nobilitamus per presentes, vosque cetui verorum nobilium regni nostri aggregamus et annumeramus, tibique prefato Alberto et per te Georgio, Laurencio, magistro Michaeli custodi et canonico dicte ecclesie Zagrabiensis ac Martino et Gallo fratribus tuis patruelibus, vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare, cuius campus duos colores habet, rubrum in ima scuti parte, in suprema vero celestinum, porro in rubro scuti campo in medio lilium est, ab utroque latere duabus

[1] Özv. Nehéz Péterné még 1505 jan. 24-én is élt. (Esterházy J. gr. Az Esterházy csal. oklev. 136. lap.

[2] Esterházy J. gr. Az Esterházy csal. okl. 140. lap. (A budai kamarai levéltárban az esztergomi káptalan 1653. átirata.).

[3] Szentgyörgyi Péter gróf 1499. lett erdélyi vajda, 1500-ban Geréb Péter helyett országbiró, 1510-ben tette le végkép a vajdaságot. (Turul 1887. 52. lap.) 1516. halt meg. (Jedlicska. Kiskárpáti Emlékek II. köt. 12. l.).

[4] A Siebmacher: Der Adel von Ungarn (157. lap 124. tábla) cz. munkában tévesen medvének van jelezve; igaz, hogy az eredeti képen nem igen lehet felismerni, de a szövegben farkas van. Ugyanigy tévedett Kiss István is a Turul 1903. évf. 123. lapján.

[1] Kivévén a czimerben levő farkast, a melyet alig lehet felismerni s amelyet hasonmásunk sem ad hiven vissza.

rosis candidis cinctum; in celestino vero seu acreo campo hoc est in superiori scuti parte lupus est ex ipso rubeo campo medius exiliens, pedibus anterioribus in sublime levatis, guttur cruentum telo seu sagitta transfixus; in duobus denique superioribus angulis scuti non procul a capite lupi duo sidera nitentia micant, totumque internum clipei spacium suo splendore illustrant, supra quam quidem scuti formam galea (est suo) colore (depicta) supra galeam corona, ex corona similiter lupus . . . . . sublime prorumpit ex quaquidem galea qua corona . . . . . et totam scuti formam circumquoque amplectitur, sicut hec in principio seu capite presencium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus depicta sunt et . . . . . ex certa nostre maiestatis gracia dedimus, donavimus et contulimus, immo ex abundanciori nostre specialis gracie plenitudine concedimus donamus et elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utencium a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exerciciis nobilitaribus et militaribus necnon sigillis, annullis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expedicionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque . . . . . status, gradus vel dignitatis existant insignitos dici, nominari ac teneri volumus atque etiam reputari ferre et gestare omnibus et singulis graciis, privilegiis, honoribus et libertatibus, prerogativis et immunitatibus, quibus ceteri proceres nobiles milites et militares homines regni nostri aut alias armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, heredesque vestri et posteritates universe valeant atque possint ex presenti nostra annuencia et gracia speciali. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas duximus concedendas. Datum in civitate nostra Thirnauiensi feria quinta proxima post festum beati Dionisii martiris, anno domini millesimo quingentesimo decimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. vero anno vigesimo, Bohemie vero quadragesimo.

Relacio venerabilis domini Philippi More, prepositi Agriensis, secretarii, regie maiestatis.

A czimerlevél a hajtásoknál kissé megrongálódott és e miatt nem lehet a szövegben pontozott részeket elolvasni, de ettől eltekintve, teljesen ép.

Hogy a czimerszerző a már emlitett Sárközy Alberttel azonos személy, azt minden kétségen felül igazolja egy másik oklevél, a mely családtörténeti tekintetben majdnem egyenlő fontosságu a czimerlevéllel. A következő 1511. év nov. 19. előtti egyik napon ugyanis Szentgyörgyi és Bazini Ferencz és Farkas grófok azokért a szolgálatokért, melyeket nekik, különösen bizonyos birtokaik és birtokjogaik visszaszerzésében a kir. curiában tett, a Pozsony vármegyében, a Csallóközben fekvő *Nádasd* falut minden tartozékaival és hasznaival együtt «*Magister Albertus Saarkewzy alias Erchy de Nadasd*»-ra és maradékaira ruházták; az erre vonatkozó örökvallást 1514. apr. 11-ikén II. Ulászló király is megerősitette és 1515. jan. 1. abba az adományost pozsonyi káptalan be is iktatta.[1] Az örökvallásban fel vannak emlitve Sárközy Albert felesége: *Katalin*,[2] továbbá gyermekei; *Zsigmond*, *János*, *Anna* és *Apollonia* is.

Feltünő jelenség, hogy mig Sárközy Albert már 1504-ben és azóta is mindig használta a Nadasdi előnevet, addig annak és pedig az oklevél szavai szerint: az egész falunak, csak most jut birtokába. Miután akkoriban előnevet csakis valóságos birtoklás után szoktak fölvenni, ennélfogva ott okvetetlenül előbb is kellett valami birtokrészének lennie.[3]

De volt Sárközy Albertnek máshol is birtoka, mert 1518 jun. 25. a Trencsénmegyében fekvő *Wezka* községben egy nemesi kuriáját egy lakott és egy puszta jobbágy telekkel eladta 50 m. frt-ért Sárkán Pálnak;[4] ennél az eladásnál is még a néhai Szentgyörgyi Péter gróf titkára czimet viseli. Mikor és hogyan szerezte ezt a birtokot, nem tudjuk; de ott még 1549-ben is volt része utódainak.

Ugyancsak volt birtoka a trencsénmegyei *Szlopnán* is, erről azonban bővebbet nem tudunk.[5]

Daczára azonban annak, hogy pártfogója Szentgyörgyi Péter gróf 1516-ban meghalt, emelkedése a hivatalos pályán és a vagyonszerzés

[1] Pozsonyi káptalani levéltár. Cap. 4. Fasc. 1. Nr. 4. Országos Levéltár. Liber Regius Nr. 39 p. 440—445. Teljes szövegü átirata az 1511., 1514., 1515. évi okleveleknek, melyeket 1536-ban I. Ferdinand, 1743-ban Mária Terézia is megerősitett.

[2] Családi neve ismeretlen.

[3] Nadasdot 1397-ben Zsigmond király a Malath családnak adományozta. (Turul VI. 3. Ortvay, Pozsony város története III. k. 331. l. Fejér. Codex Diplomaticus X. II. pag. 523.); 1479-ben a Salamon nemzetségnek is volt ott birtoka. (Esterházy János gr. Az Esterházy-család, 9. lap). Jelenlegi határa 2079 khold és kisebb birtokosoké.

[4] Orsz. Levéltár Dl. 23057. sz. nyugtát állit ki.

[5] Lehoczky. Stemmatographia 151. lap., egyuttal mint *personalist* is emliti 1518-ban.

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

NADASDI ERCHI MK. SÁRKÖZY ALBERT CZÍMERE 1510-BŐL.

terén még csak ezután kezdődött, az uj király, II. Lajos korában.

Igy 1519 apr. 1. már mint a *királyi ügyek igazgatója* szerepelt özv. Kinisy Pálné sz. Magyar Benigna ügyében;[1] továbbá ugyanabban az évben *a szent korona ügyésze és a kir. ügyek igazgatója (fiscalis sacrae coronae et director causarum regalium)* czimet viseli, a mikor hivatalos állásánál fogva a nádor előtt egy itélet ellen tiltakozik,[2] Ő volt az első, a ki ezt a czimet igy egyesitve viselte.[3] Ugyanebben az állásban volt még 1524-ben is folyton.[4]

Természetes, hogy uj állásában elég alkalma nyilt a vagyonszerzésre is. Tehetségét mind inkább érvényre juttathatta és igy a megfelelő jutalmak sem maradhattak el. Az ország különböző részeiben szedte össze birtokait, a hogy arra éppen a kedvező alkalom itt, vagy amott kinálkozott.

Igy 1519. szept. 17. királyi adományt nyert Zombory Pál magvaszakadtával a zemplénmegyei *Zombor* községben a koronára háramlott részjószágra, a melybe *Zsigmond*, *János* és *Kristóf* nevü fiaival együtt 1520 aug. 11. a leleszi convent Fekésházy Ferencz kir. ember közbenjöttével, Reyczeghy János és György ellenmondása mellett, be is iktatta.[5]

1519 nov. 25. Bathyáni Ferencz főpohárnok mesterrel közösen kaptak királyi adományt a rokon-gyilkosságba esett Bolthy Jánosnak a szabolcsmegyei *Bolth* falubeli, továbbá: *Kis Bolth*, *Zylastheleke*, *Agostontheleke*, *Kwnsertheleke*, *Gewrgtheleke* és *Zentlélektheleke* pusztákra kiterjedő birtokára. A beiktatást 1520. apr. 10. ugyancsak a leleszi convent végezte Kemechey Mátyás kir ember közbenjöttével és a volt tulajdonos tiltakozása mellett.[1]

1522-ben *Nagy Töre* barsmegyei falu teljes birtokába iktatta be kir. adomány alapján a garam-szent-benedeki convent, többek ellenmondása mellett.[2] Ez az oklevél emliti először Sárközy Albertet mint *itélőmestert* (prothonotarius);[3] mig utóbb ismét mint a kir. ügyek igazgatója szerepelt. Igy 1523. szept. 13. már ismét mint ilyent emliti az az oklevél, a melyet Visegrádon állitott ki II. Lajos király és a melyben a szabolcsmegyei *Penyzleg* és *Jákó* falukban levő és néhai Pethenyeházay Tamás tulajdonát képezett, teljes birtokokat Sárközy Albertnek, továbbá *Zsigmond*, *János*, *Kristóf* és *Mihály* nevü fiainak adományozza. A birtokba 1524. apr. 27. a leleszi convent iktatta be, Dersy Jób kir. ember közbejöttével. Jákón Ibrányi István ellentmondott.[4]

1524. jun. 23. a pozsonyi káptalan jelenti, hogy II. Lajos királynak, 1524. máj. 3. kelt adomány levele alapján Nadasdi Sárközy Albertet a kir. ügyek igazgatóját, a *nádasdi* határban fekvő 12 hold rét birtokába, a király gellei jobbágyainak ellentmondása mellett beiktatta.[5]

1525-ben királyi megerősitést eszközölt ki néhai Szentgyörgyi Péter grófnak egy korább örökvallására, a melylyel az a pozsonymegye *Csataj* községben levő ú. n. *Scindelhoff* nevü teljes nemesi curiát, valamint az *Agÿthfölde* nevü földeket és *Agÿthrethe* nevü réteket Sárközy Albertre, a kir. ügyek igazgatójára ruházta.[6]

Ugyancsak 1525-ben II. Lajos király még egy megerősitést adott ki *Sárközy Albert* és fia *Kristóf*, továbbá neje *Katalin* és leánya *Magdolna* számára *Alsó-Borsos*, *Kis-Borsos*, *Alsó-Pokol*, *Felső-Pokol* és még több birtokra.[7]

[1] Egyetemi könyvtár kéziratgyüjteménye. Litterae et epistolae originales (E. chart.).

[2] Történelmi Tár 1882. évf. 669. lap.

[3] Hajnik, A magyar birósági szervezet és perjog az Árpádok és vegyesházi királyok alatt 183. lap.

[4] Igy emlitik a következő alkalmakkor. 1519. okt. 7. (Katona. Historia Critica Tom. XII. p. 171—172.), 1519. okt. 15. (Orsz. Lev. Dl. 21796.), 1519. nov. 22. (U. o. Dl. 23280.), 1520. (Wenzel. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Dóczyakkal 85. lap.), 1521. apr. 24. (Orsz. Lev. Dl. 34317.), 1522. aug. (U. o. Dl. 23671.), 1522. okt. 24 (U. o. Dl. 23693.), 1524. máj. 3. (U. o. Dl. 38792.).

[5] Leleszi Convent Lev. Inv. Statutor. Fasc. 4. sub Litt. S. Nr. 137. Zombor Tokajtól nyugatra van.

[1] Leleszi Conv. Lev Reperies Statutor. Orig. sub. Litt. S. Nr. 138. Bolth, ma puszta Hadházától éjszakra.

[2] G. Szentbenedeki Conv. Lev. F. 2—35. Sub. F. 86. og. Nagy-Tőre, Léva alatt van a Garam partján.

[3] Az eredeti oklevelet nem volt alkalmam látni és igy közelebbit róla nem tudok.

[4] Leleszi Conv. Lev. Statutor. sub. S. Fasc. 4. Nr. 136. A Turul 1884. évf. 52., még 1533-ban is élőnek állitja Petneházy Tamást.

[5] Orsz. Lev. Neo. reg. Act. Fasc. 445. Nr. 1., vagy ujabban Dl. 38792. sz.

[6] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 1. Fasc. 9. Nr. 13.

[7] A szombathelyi kápt. levéltárban levő egykoru rongált másolat. Alig ovasható.

Még a szomorú emlékezetü 1526. évből is maradtak fenn birtoküggyeire vonatkozó adatok. Úgy látszik a Nadasddal szomszédos *Gyorcsoka* nemeseivel volt baja és eskü megitélés, oklevél felmutatás forgott szóban.[1] Ugyancsak 1526-ban Vajai Ibrányi Miklós panasza folytán a leleszi konvent Báthory Andrással, Kállói Vitéz Jánossal, Sárközy Albertet is perbe idézte, mert hatalmaskodó módon Szent-Miklósteleke, Málcza, és Tóthteleke szabolcsmegyei pusztákon panaszosnak ottani rétjeit lekaszáltatták.[2]

Bekövetkezett azután a mohácsi gyásznap. A végzetes csapás nemcsak a nemzetet, de annak minden legkisebb tagját is a porba sujtotta!

Sárközy Albert reményei is szétfoszlottak és birtokai — a melyek a három részre szakadt ország legkülönbözőbb pontjain feküdtek — kevés kivétellel hamarosan veszendőbe mentek. Három úr közül csak egyhez pártolhatott és igy birtokaiból is csak azt tarthatta meg, a mi az alá tartozott. *Nadasd*ot, az ősi fészket, az ellenség dühe elöl, minthogy a Csallóközbe esett, megvédte az ezt körülzáró viz és ezenfelül védőbástyája volt Komárom és Győr erős vára, majd később Érsekujvár zárta be a háromszöget.

Birtokainak Bécshez való közelsége miatt is Ferdinándot kellett urának fogadnia és alatta is mint itélőmester szolgált. I. Ferdinándnak egy 1528. jul. 3. Budán kelt oklevelén, a melyben Bornemissza János berkii és érdi birtokrészeit, melyeket annak halála után Nádasdy Tamás budai várnagy és Mayláth István elfoglaltak, Ákosházi Sárkán Jánosnak és Ferencznek, valamint több társaiknak itéli oda és meghagyja a budai káptalannak, hogy a birtokrészeket foglalja vissza és abban a nevezetteket iktassa be Sárközy Albert mesternek, mint itélőmesternek az aláirását ismerjük fel.[3]

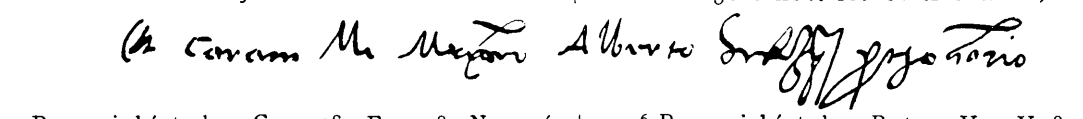
Ugyanebben az évben még a gyorcsokai nemesek ellen is Ferdinándhoz folyamodott védelemért, mert azok Nádasdhoz tartozó *Alsó-Borsos* nevü rétjét erőszakkal elfoglalták.[4] Ez az utolsó életjel, a mit róla az oklevelek megőriztek; 1536-ban felesége már özvegy volt és mint ilyen élt még 1549-ben is.[5]

Az 1510-iki czimerlevélben felsorolt unokatestvérekről közelebbi bizonyosat nem igen tudunk, pedig nem lehetetlen, hogy ezek is tovább származtatták a családot. Egy *Sárközy György* 1546-ban Pozsonyban teljes hatalmu megbizást kapott Drahoveczky Lászlótól;[6] 1540-ben pedig egy *Sárközy Márton* győri várnagy volt,[7] közelebbi adatokat azonban nem ismerünk róluk. *Sárközy Mihály* 1510-ben már, mint láttuk zágrábi őrkanonok volt; az volt Lukács püspök (1500—1510.) és még Erdődy Simon zágrábi püspök idejében (1518—43.) is.[8]

Sárközy Albert gyermekei az oklevelek tanusága szerint: *Zsigmond*, *János*, *Kristóf*, *Anna*, *Appolonia*, *Mihály* és *Magdolna* voltak. Ezek közül a legtöbbnek további sorsáról, leszármazóiról semmit sem tudunk.

1555-ben *Sárközy Zsigmond*nak (alias Nagy) a pozsonyi előljárósággal volt dolga;[9] de ennél többet erről sem hallunk. A leányok közül *Magdolna*, *Sághy Imre* felesége lett és virágzó családot alapitott.[10]

A legkisebb fiu — ha az oklevelek sorrendje helyes — *Mihály* volt, kiről 1523-ban a szabolcsmegyei birtokokba való beiktatásnál van emlékezés. Közel fekvő gondolat, hogy ez a Mihály azonos személy azzal a Sárközy Mihály ajnácskői kapitánynyal, a ki Bebek Györgytől 1561. febr. 22. Boldogkő várát 10,500 frtért zálogba kapta és abba és tartozékaiba a jászói convent 1561. nov. 12. be is iktatta;[11] 1562-ben

[1] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 28. Fasc. 8. Nr. 5. és Cap. 28. Fasc. Nr. 23.

[2] Nemzeti Múzeum. Ibrányi levéltár. Fasc. 21. Nr. 4. Anni 1526.

[3] Az oklevél papirra irt eredetije Rudnyánszky Dezső br. birtokában van (Dőry-Patlan). Régi jelzése Nr. 1392. Fasc. 88. Pest. Úgy látszik, a kihalt Czobor család levéltárából származik.

[4] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 28. Fasc. 8. Nr. 30.

[5] Orsz. Lev. Neo reg. acta fasc. 357. Nr. 35.

[6] Pozsonyi kápt. lev. Prst. 7. Ver. V. 8. Extra ser. fol. 7.

[7] Győri kápt. lev. Felvallási jkv. I. 50, l. (Villányi, Győr vár stb. 12. lap.).

[8] Kercselich. Hist. Cath. Ecclesiae Zagrabiensis, 213., 223. lap.

[9] Pozsonyi kápt. lev. Pret. 10. Fol. 179.

[10] Utódaiból Sághy Imre még 1756-ban is tartotta a rokonságot Sárközy Antallal.

[11] Orsz. Lev. Neo reg. acta fasc. 614. Nr. 17.

Baloghvárnál Bebek Györgygyel együtt török fogságba esett és onnan többé nem is tért vissza sohasem. Istvánffy szerint (Historia, 1685. kiadás 264. 275. lap.) elfogatása után a füleki bég agybafőbe verte buzogányával és azután sok kinzások között kivégeztette; Forgách szerint azonban Bebekkel együtt a bég Konstantinápolyba küldötte. Az eddig rendelkezésünkre álló adatokból azonban a személyazonosságot megállapitani nem lehet. Mellette szól az, hogy felesége Márkházy Orsolya volt, a Márkházyak pedig régi komárommegyei család voltak.[1] Az oklevelek Mihálynak egy Boldizsár nevü testvéréről is szólnak. Sárközy Albertnak azonban ilyen nevü fiát nem ismerjük és igy a kérdést nem lehet véglegesen eldönteni.[2]

SÁRKÖZY IMRE.

[1] 1532. Márkházy Ambrus György komáromi főispán. (Gyulai, Törökvilág Komárommegyében 44. lap.) 1616—17. Markházy Márton alispán (U. o. 45. l.); 1617—21. Markházy Imre alispán (U. o. 45. l.). Markházy Pál 1585-ben a szultánnak erdélyi fejedelem jelöltje volt. (Szilágyi. Magyar Nemz. Tört. V. k. 463. l.).

[2] Az ide vonatkozó oklevelekből az ajnácskői kapitány családi összeköttetéseiről a következő nemzedékrend töredék állitható össze:

Sárközy N.

Mihály ajnácskői kapitány 1561-ben Boldogkővárát szerzi 1562-ben Bebek Györgygyel Baloghvárnál török fogságba esett (Markházy Orsolya)	Boldizsár 1565, 1575, 1578
János 1565, 1575, 1578 †	Kelemen 1565

Mihálynak fia János Boldogkővárát (Abaujm.) már 1575-ben elcserélte Forgách Imréné sz. Perényi Erzsébet szőllősi (Ugocsam.) birtokáért (Orsz. Lev. Neo. reg. act. fasc. 75. Nr. 1.), ezt azonban több más javakkal Czobor Imre nádori helytartó és neje Perényi Borbála, mint néhai Forgách Imréné örökösei 1578. visszacserélték Boldogkőért (U. o. fasc. 1681. Nr. 16.); majd még ugyanabban az évben Sárközy János Boldogkőt és tartozékait Seryény Mihálynak adta cserébe, Seryény Mihályné sz. Tornaly Anna, Szent Mihályon és Jákórészen (Sárosm.) fekvő birtokrészeiért és 5300 frtért (U. o. fasc. 562. Nr. 29.). Sárközy Jánosnak utódai nem maradtak, mert mindkét ágon való ivadékai kihaltával 1630-ban Esterházy Miklós nádor Boldogkő-Ujfalun levő kuriáját Várkony Jánosnak adományozta (Jászói lev. Prot. stat. 6. fol. 161—164. Originale. V. Fasc. 1. Nr. 28.), a miből világos, hogy a pestmegyei Tápió-Szelén birtokos Sárközyek nem lehetnek ennek utódai, mint az a Turul VI. évf. 42. lapon közölve volt. A fent közölt leszármazást igazolja még a következő oklevél: Országos Levéltár Neo reg. act. fasc. 29. Nr. 80.

VEGYES.

Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecséttani különlegesség.[1]

(Válasz *Varjú Elemér*-nek: «Az esztergomi szenátorok társas-pecsétje» cz. czikkében koczkáztatott magyarázataira.)

A «*Turul*» idei évfolyamának 2. füzetében, mint a fenső czim alatt Esztergom városának egy, 1337. márcz. 3-án kelt oklevelén [2] függő, eddig ismeretlen pecsétet mutattam be, a nélkül, hogy még csak távolról is megkisérlettem volna, hogy a pecsétnek, mint ilyennek, az oklevélen való különös megjelenését közelebbről, vagy bővebben magyarázzam, de főleg, hogy ezen igazán érdekes jelenséget megfejtsem.

Mert őszintén megvallva, ez a kérdés egy kissé nehéz!

Csak annyit emlitettem, «*hogy az oklevél kiállitásakor az emlitett pecsét — valami okból — nem állott a tanács rendelkezésére*» és ezért pecsételték meg az ismertetett módon.

Végül azt, hogy: «*Esztergom városának lakosai ezen időben, olaszok lévén talán nem tévedünk, ha azt állitjuk, hogy a pecsételés ezen alakja olasz jelleget hord magán.*»

Azt gondoltam, hogy szolgálatot teszek vele a pecséttannak, ha közelebbi magyarázat, vagy esetleg hosszas időt igénybe vevő kutatásokon nyugvó megfejtés — ha ez egyáltalában lehetséges — nélkül közlöm is. Úgy véltem, hogy esetleg avatottabb szaktekintély, vagy akár egy szerencsés véletlen idővel megadhatja a birálatot kizáró, nyugodtan elfogadható megoldást.

Folyóiratunknak idei 3. füzetében Varjú Elemér — legnagyobb örömömre — a fentidézett czimü czikkében csakugyan «*megkisérti a szokatlan körülményeknek, melyek közt az megjelenik, megvilágositását.*»

De kénytelen vagyok mindjárt ki is jelenteni, hogy iparkodása — legnagyobb sajnála-

[1] E czikket, bár sem hangjánál, sem szinvonalánál fogva nem illik folyóiratunk keretébe, szóról-szóra közöljük, nehogy szerzője részrehajtásról vádolhassa a személyesen is érdekelt szerkesztőséget. A választ rá a következő közlemény tartalmazza, amelylyel a vitát lezárjuk. *Szerk.*

[2] Anjukori Okmt. III. k. 324. l. (nem pedig 124. l., a mint azt a Turul 3. füzete — 139. l. — tévesen állitja.)

tomra — csak kisérlet maradt és hogy még ezen kisérlet is felette gyarló.

Nem szokásom és nem kedvelem a vitatkozást különösen oit, a hol arra szükség nincsen. Most is szó nélkül hagynám Varjú Elemér urnak magyarázó czikkét; de nem tehetem ezt azért, nehogy akárki is azt higyje, hogy én az abban elmondottakból tanulhattam valamit; vagy hogy az abban elmondottakat elfogadom, helyeseknek tartom.

Sőt olyan lényegbe vágó tévedéseket tartalmaz, hogy ezek szinte kihivják maguk ellen a a megérdemlett helyreigazitást.

Varjú ur részemről igen merész dolognak tartja, azt feltenni, hogy az oklevél irása idején ne tudták volna, megvan-e a város pecsétje, vagy nincs? Engedelmet kérek, de ezt én sehol sem állitom!

Szerintem tudniok kellett, hogy «— valami okból — *nem áll rendelkezésükre*» és azért pecsételték meg az ismertetett módon. Ez részemről, egy egészen általános megjegyzés, a mely minden helyes megfejtésnek szabad teret és utat nyit és hagy.

Én tehát a merész feltevések mezejére nem léptem. De a mint az alábbiakban látandjuk, magyarázó Varjú urnak a feltevései még a merészeknél is merészebbek.

Sorrend szerint veszem azokat.

Felteszi az esetet, «hogy a pecsétnyomó épp akkor tünt volna el *(pedig tudja, hogy csakugyan még nem tünt volt el!)* és kérdezi, «mi akadályozta (de kihagyja a «*volna*» folytatólagos feltételezést kifejezőt) a jelenlevő birót és esküdt polgárokat, hogy erről, valamint saját pecsétjüknek a városé helyett való használatáról ne tegyenek az oklevél végén egy záradékban emlitést?»

Felelet: Semmi sem akadályozta ***volna***, hogy azt, *nem* az oklevél végén «*egy záradékban*» (mert ez alatt egy olyan N. Lajos-félét értek), hanem, hogy *a pecsételési formulában* meg ne emlitsék!

Az a következő állitása, «hogy az idegen pecsét használata a középkorban elég gyakori, még a királyi ház tagjain is megesett, hogy más pecsétjét nyomatták oklevelükre», teljesen megáll; csakhogy ezt rajtam kivül mindenki, a ki csak valamennyire való oklevelet olvasott, ő nélküle is tudja és tudnia kell azt is, hogy ez az oklevél hitelességét még nem tette kétségessé; és megint tudnia kell, hogy nemcsak *propter absentiam vel carentiam proprii sigilli*, amelyet ritkitott betüvel szedetett, mintha ezenkivül más ok nem fordult volna elő és más ok egyáltalában nem is volna elképzelhető, a mely idegen pecsét alkalmazását, ha nem is feltétlen szükségessé, de mégis lehetővé tette.

Megjegyzem azonkivül még azt is, hogy ezt a ritkitott betüvel szedett formulát, így, ebben az alakban soha semmiféle cancellária, vagy más pecsételő hatóság nem használta.

Mert, ha volt pecsét, de nem állott rendelkezésre, leginkább akkor használták a «*propter absentiam sigilli*» vagy pedig «*propter carentiam sigilli*» kifejezést.

Példák: «propter absentiam sigilli nostri presentes sub sigillo comitis Salomonis duximus concedendas.» (1273. év.) [1]

«presentes autem propter carentiam sigilli nostri, sigillo reginali iussimus consignari.» (1363.) [2]

«brief versigelten mit unseren angehangenden Petschad, wan wir noch nicht aigen Insigel haben.» (1423.) [3]

«quas propter absentiam maioris secreti sigilli nostri, anulari secreto sigillo nostro consignari fecimus.» (1495. év.) [4]

«in absentia maioris et secreti sigilli nostri, anulari sigillo nostro obsignari fecimus.» (1559. év) [5]

«in absentia maioris secreti sigilli nostri, anulari sigillo nostro impendenti communitarum.» (1564. év.) [6]

Ezen két utóbbi eset I. Ferdinánd király kanczelláriai gyakorlatában szerepel, a ki tudvalevően nagy előszeretettel pecsételtetett az ország ügyeiben is a nagy és kis gyürüspecséttel, daczára annak, hogy a nagy és kis titkos pecsét megvolt és mivel ez a gyakorlat tulajdonképen helytelen eljárás volt, azért hozta az 1546-i pozsonyi országgyülés a IX. t.-cz. 15. art. 3. és 4. pontját.

A már előbb emlitett egyéb okokra nézve, a melyek folytán más pecsét is kerülhetett az oklevélre, mint a milyennek tulajdonképpen függenie kellene, a következő példákat idézem:

«sub oppensione sigilli nostri parvi, quo nunc utimur, quia auttenticum sigillum nondum sculptum et fabricatum habemus.» (1342 aug. 3. [7]

«et quoniam sigillum nostrum maius de quibusdam aliis arduis negotiis regni nostri cum domino archiepiscopo Colocensi in partibus Dalmatie habemus, ideo presentes sigillo nostro apud comitem capelle nostre habito fecimus consignari.» (1358.) [8]

Még érdekesebb Mária királynénak egy Budán, 1385 okt. 15-én kelt oklevelében szereplő pecsételési kivétel, a mely igy szól:

[1] Árp. U. o. XII. 696.
[2] Fejér, IX. 7. 523.
[3] Bécsi áll ltár, Oest. Urk. 1423. aug. 21. A pecsét Nápolyi Jankáé, a melyet Erzsébet, később magyar királyné használt.
[4] Bécsi állami ltár, Oest. Urk. decz. 8.
[5] Orsz. Levéltár, NRt. f. 446. nr. 24.
[6] U. o. NRt. f. 561. nr. 26.
[7] Házi udvari és áll. ltár, Bohemica.
[8] Fejér, IX: 2. 702.

«presentes autem propter celerem expeditionem aliarum causarum regnicolarum nostrorum, sigillo domini Demetrii, cardinalis de Strigonio, aule nostre cancellarii fecimus consignari.» [1]

Továbbá:

«presentes autem, propter obitum comitis Simonis de Rozgon, iudicis curie nostre et nondum electionem alterius iudicis curie nostre, celeremque expeditionem causarum regnicolarum nostrorum, sigillo prefati comitis Simonis erga protonotarium suum remanente, certis signis in eodem de novo factis, fecimus consignari.» (1414 ápr. 17.) [2]

Ezek után Varjú urnak egy olyatén, az oklevéltani és pecséttani tudománynak szánt kijelentésével kell foglalkoznunk, a mely merőben tarthatatlan!

Szól pedig ezenképpen:

«*De hogy abban a korban, a mely az oklevél hitelességének megállapitásánál majdnem kizárólag a pecsétre támaszkodott, valamely oklevélre merőben más pecsétet függesszszenek, mint a minőről a megpecsételési záradékban emlitést tettek,* **az elképzelhetetlen.**»

Nos tehát, hogy bebizonyitsam, miszerint meglévő, concrét eseteket tudok arra nézve, a mit Varju ur — (az 1870-es években) nagytekintélyü *Günther Miksa* segitségével — *elképzelhetetlennek* állit mindenki elejébe, idézem a következőket:

1. Dávid dux oklevelén Szt. László királyunknak egyetlen példányban fenmaradt pecsétje függ, a nélkül, hogy a pecsételés mivoltáról a szöveg valamint is emlitene. [3]

2. II. Géza királyunknak 1157. évi oklevelén — a hazai pecséttanban *egyetlen, ismert esetként szereplő* — kettős ólompecsét függ; daczára ennek a pecsételési szöveg rendes («et sigilli mei imperessione confirmare»), mintha az oklevelet a szokott pecséttel látták volna el.[4]

3. IV. Béla ifjabb király oklevelén a szokott félgömbalaku függő pecsét lóg [5] és mindamellett a pecsételési formula igy szól: «*sigilli nostri duplicis munimine fecimus roborari*».

4. Ugyancsak az ő oklevelében (1230 előtt), a melyen ugyanazon félgömbalaku, függő pecsét látható, a pecsételési formula ez: «presentem paginam concessimus, sigilli nostri *impressione* roborari.» [1]

5. II. Mátyás királynak egy 1609. évi oklevelén a *papirral fedett titkos pecsét* látható, holott a pecsételési formula ezt mondja: »praesentes vero, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, *impendenti*.» [2]

6. Mária Teréziának egy 1775 évi oklevelén *a kis titkos pecsét függ*, pedig a szöveg szerint: «hasce *secreto maiori sigillo* nostro, quo ut regina Hungariae Apostolica utimur impendenti communitas», *a nagy titkos pecséttel* kellene megerősitve lennie. [3]

7. Végül még egy különös példát idézek. Erzsébet idősbb királynénak egy 1278. évi oklevelén, amelynek pecsételési szövege igy szól: «concessimus litteras, sigilli nostri duplicis munimine roboratas», vagyis ismert kettős pecsétjével kellene megpecsételve lennie, nem kettős pecsét függ; nem is királynői pecsét, hanem egy főurnak, a Poki nemzetségből való Miklós, erdélyi vajdának, a pecsétje függ rajta.[4]

Ime, ha tehát az előbb elősorolt esetek «*elképzelhetetlenek*» voltak, akkor ez a «*legelképzelhetetlenebb*»-nek tünhetik fel már most Varjú ur előtt.

Pedig magyarázata a képzelhető legegyszerübb. Pecsétje valahogyan elveszett, és talán az érdekeltek (vagy akárki más), Miklós vajdának a pecsétjét függesztették reá. A pecsét alján mindkét oldalt látszik a visszapörkölt selyem, fent pedig az oklevélnek eredeti fehér (sárga?)-zöld szinü selymét gyömöszölték bele és igy függ az ma is. Csakhogy ez az eljárás — természetesen — *hamisitás!*

A mit azután Varjú ur a továbbiakban fejteget, arra nézve bátor vagyok határozottan kijelenteni, miszerint nemhogy «egészen másként áll a dolog», hanem hogy az egyszerüen sehogyan sem áll meg!

Rettenetesen kinlódik mindenféle, igazán elképzelhetetlen módok kitalálásán és arra az — István ur, visegrádi várnagyra nézve — szomoru végeredményre jut, hogy az oklevélnek az esztergomi szenátorok az által, hogy az ismertetett pecsétet reáhelyezték, nem tökéletes, de «*legalább részleges hitelességet*» kölcsönöznek.

Pedig — «ismét a középkori viszonyokat

[1] Eredetije a Pazonyi Elek családnak Elek Gusztáv, cs. és kir. kamarás, tart. honvédhuszár ezredesnél őrzött levéltárában. A királyné pecsétjét helyettesitő érseki pecsétnek csak nyoma van meg; a pecsét nem ugyanaz volt, mint a melyet *Pór Antal*, a Turul 1897. 12., 13. ll. közöl, hanem jóval kisebb. Átmérője magasságban 48 mm. szélességben 26 mm. volt.

[2] Gr. Károlyi Okl. II. k. 6. o.

[3] Ld. *Fejérpataky*, A kir. kanczellária az Árpádok korában, 18. l; Kálmán kir. oklevelei, 12., 13. l; *Turul*, X. 134—135. ll.

[4] *Knauz*, Mon. Eccl. Strig. I. k. V. tábla; leirása 111. o.; az oklevél szövege: 110—111. 1. 80. sz.

[5] Orsz. Levéltár, Dl. 144. sz.

[1] Orsz. Levéltár, Dl. 779. sz.

[2] U. ott, NRt. 788 : 6.

[3] U. ott, NRt. 1861 : 7.

[4] Orsz. Levéltár, Dl. 1008. sz. A pecsétet *Br. Nyáry*: «A heraldika vezérfonala» cz. munkájában, 73. l. és VI. tábla 57. ábra és ennek alapján *Csoma J.*, «Magyar Nemzetségi czimerek» cz. munkája 143. lapján közli, az Orsz. Levéltárnak egy kopott és egy másik, töredékes példányáról. Az általam idézett *teljesen ép*.

tartva szem előtt» — feltéve, de meg nem engedve ezt az eljárást, ha esetleg igy történt volna, kérdem én, vajjon mit ért volna az ilyen részleges hitelességü oklevél István urnak a kezében? Semmit sem! Mert ez teljességgel hamisitás lett volna!

De nem tépelődöm hosszas, hiábavaló feltevésekkel. Megmondom azt, hogy mit tesz István ur, ha oklevelének pecsétje akárhogyan elpusztult volna; egyszerüen elmegy a városhoz, előadja baját, a város pedig megvizsgálja az oklevelet, és az előadottakat; jegyzőkönyveiben (ha megvoltak) megkeresi a szerződés és az oklevél kiállitására vonatkozó bejegyzést és ha ezt rendben találja, de különösen ha comes Georgius judex és a többi közül akár csak egy él is még, ezeknek meghallgatása és tanuságtétele alapján egész egyszerüen, a rendes és megszokott módon, átirásban ujból kiadja az oklevelet! Vagy pedig — akármilyen oknál fogva — teljességgel elveti István urnak a kérését.

Mert azt az egyedüli utat és módot, hogy István ur azokat, akik az oklevél kiállitásánál közremüködtek, felkérje, hogy lássák ők el pecséteikkel *utólagosan* az oklevelet (a mely eljárás Varjú ur szerint is csak *«részleges hitelességet»* nyujt az oklevélnek) és a mely eljárás *közönséges hamisitás* tényét képezné, én sem István urról, sem az oklevél élén emlitett városi urak részéről egyelőre még nem látom bebizonyitottnak.

Mert, ha az oklevélen valamikor, csakugyan a városnak ismert kettős pecsétje függött és az megrongálódott, az a megrongált pecsét-darab akármikor és akármely hatóság előtt több értékkel, bizonyitó erővel birt volna mint a senátorok utólagosan, *«az elromlott kettős pecsét zsinórja körül (s talán a megmaradt viasz felhasználásával!!) alakitott» henger a társas-pecséttel!*

A városnak ismert kettős pecsétje olyan jellegzetes, bármilyen kis megmaradt töredékében oly könnyen fölismerhető, hogy István ur egészen nyugodtan bocsáthatta volna azt, a szokott vizsgálat alá, semmint hamisitásra vetemedjék!

A legvégül koczkáztatott állitásom pedig, magyarázó ur szerint semmivel sem támogatható.

Azt talán nem vonja kétségbe, hogy ebben az időben Esztergom város lakosai csakugyan olaszok voltak és igy ha pecsétünknek az irodalomban eddig ismert itáliai pecsétek között nincsen is párja, eredete, jellege mégis csak olasznak mondható; még akkor is, ha csak a véletlen szüleménye és anélkül, hogy ezzel egy eddig ismeretlen pecséttypusnak képviselőjévé kellene válnia. HORVÁTH SÁNDOR.

Az esztergomi társas-pecsét.

(Megjegyzések Horváth Sándor urnak fentebbi válaszára.)

Horváth Sándor úrnak fentebbi *«megérdemlett helyreigazitására»* feleletet adni szinte feleslegesnek látszik. A kritikus urnak nincs szüksége felvilágositásra, miután ő magára nézve egyenesen sértőnek tartja azt a feltevést, hogy tőlem esetleg valamit tanulhatna vagy hogy egyáltalán helyesnek tarthatná azt, amit én mondok. Még kevésbbé van erre szükségük a szakembereknek; nekik Horváth úr diplomatikai és pecséttani ismeretei felől a birálat sem mondhatna többet, mint amennyit az önérzetes hangu *«Válasz»* elárul. Ennek daczára sem térhetek ki a nem épen kellemes feladat elől, hogy Horváth úr dolgozatát megrostáljam; kénytelen vagyok ezt megtenni azok kedvéért, akik — mint e folyóirat tisztelt olvasóinak tekintélyes része — a tárgy iránt ugyan érdeklődnek, de akiknek a behatóbb szakismeretek vagy esetleg a szükséges segédeszközök hiján a csalhatatlannak látszó biztossággal odavetett állitások valódi értékét megállapitani nincs módjukban.

H. úr szubjektiv «megrovásait» mellőzve csupán kihámozható s formulázható tárgyi állitásait veszem elő és anélkül, hogy kifogásolt, de ma is teljes egészében s minden részleteiben fentartott előbbeni czikkemet védelmezném, a kritikus úr állitásainak teljes alaptalanságát fogom beigazolni.

Helyzetem kissé nehéz, miután a semmiféle tekintélyt el nem ismerő H. úrral szemben még a szakirodalomban régtől fogva megállapodott műkifejezéseknek minden hozzáértő előtt közönségesen ismert értelmét is bizonyitás tárgyává kell tennem.

H. úr konstatálja, hogy ezt a *«formulát»* (sic!): *propter absentiam vel carentiam proprii sigilli* «ebben az alakban soha, semmiféle cancellária vagy más pecsételő hatóság nem használta».

El nem képzelhetem, hogy miként nézhette ezt a közkeletü szakkifejezést valaki egy perczig is oklevélbeli «formulának». Hiszen ez magyarul szóról-szóra ezt jelenti: *saját pecsét hiján,* ***vagy*** *távollétében.* Fel lehet-e tenni, hogy valaki ilyen alternativ kitételt irt legyen oklevelébe? ilyen logika-ellenes mondást, amely teljesen egyértékü azzal, mintha azt mondanók: *elvesztettem a forintomat, amelyik soha sem volt.*

A laikus előtt is azonnal világos, hogy ez nem formula, hanem egy az irodalomban közönségesen használt kitétel, amelyet én a könnyebb érthetőség kedvéért alkalmaztam, nem is álmodva, hogy lesz (pláne czéhbeli!) olvasóm, aki ezt meg nem érti s oly módon félremagyarázza, mint tette H. úr, kevéssel alább szórul-szóra ezeket mondván:

1. «*Mert ha volt pecsét*» (t. i. ha a középkorban valakinek volt saját pecsétje) «*de nem állott rendelkezésre, akkor leginkább használták a «propter absentiam sigilli» vagy pedig «propter carentiam sigilli» kifejezést*».

Bizony a régiek ezt nem cselekedték. Mert azok jól tudták, hogy a *carentia* szó valaminek a teljes hiányát jelenti[1] s ez okon a «propter carentiam proprii sigilli» formulát akkor és *csakis akkor* használták, ha a megpecsételő személynek vagy területnek saját pecsétje *egyáltalán nem volt.*

Azt alkalmaztam *diplomatico-juridicat* szakkifejezés czélja éppen az, hogy az idegen pecsét használatát indokoló két eshetőséget röviden összefoglalja.

Nagy nyomatékkal olvassa rám H. úr, hogy az idegen pecsét használata a régi időkben nem csak ezen okból (helyesebben: *okokból*), hanem más okból is előfordult. Természetesen erre következni kellene az egyéb okok felsorolásának. Következnek is példák (szám szerint tiz) de mire? Egyedül és kizárólag a *carentia* vagy az *absentia* eseteire, keverve egyáltalán nem a tárgyra tartozó olyan esetekkel, amelyekben valaki *saját* egyik fajta pecsétje helyett alkalmazott ugyancsak *sajátját képező* másféle pecsét használatát indokolja. A fentebb mondott két esettől eltérő példát *egyetlen egyet sem tud felhozni.*

Nem tud s nem tudhat ilyet felhozni pedig azért, mert ilyen eltérő esetek *egyáltalán nem voltak, sőt teljességgel elképzelhetetlenek.*

Elég egy kevéssé okoskodni a dolgon, hogy lássuk minő képtelenség lenne az idegen pecsétnek a mondott kettőtől eltérő alkalmazására gondolni. Ha Horváth úrnak igaza lenne, ugy fel kellene tennünk, hogy egy középkori ember, akinek jogosan használható pecsétje van (tehát non caret proprium sigillum) s az kezénél is van (non est absens) a saját neve alatt kiadott oklevelére idegen fél pecsétjét függeszti vagy nyomja! Ezt józanul csak egy okból tehetné: ha saját pecsétjét nem tartja eléggé authenticusnak a kiállitandó okirat hitelesitésére s ha — ez is elengedethetetlen feltétel — módjában van magánál tekintélyesebb egyén vagy testület pecsétjét használni. Csakhogy olyan esetben a középkori ember feltétlenül *ezen tekintélyesebb fél által foglaltatta irásba ügyes-bajos dolgát*, amikor is az oklevél többé már nem az ő, hanem a kiállitó oklevele.

Ezek az eddig tárgyalt dolgok ugyan magukban véve érdekesek és egyben fontosak is, de — amint a türelmes olvasó látja — az esztergomi pecsét kérdéséhez semmi közük. Mert annak a (hipotetikus) magyarázatnak, amelyet a szóban forgó pecsételési-esetről felállitani szerencsém volt, az értéke s érvényessége s azon egyedül csak azon fordul meg: *lehetett-e egy oklevelet másnak a pecsétjével megerősiteni, mint akiéről azon oklevél megpecsételési záradéka* (= formulája) *szólt?*

A józan okoskodás ez esetben feleslegesnek itéli, sőt kizárja a bizonyitást Lehet-e vita afölött, hogy, teszem fel: Nagy János *a saját kötelezvénye alá a saját nevét kénytelen irni?* S ime vitázunk afölött, lehetséges-e hogy Esztergom város saját oklevelén, amelyet a benne foglaltak szerint saját pecsétjével látott *(perfectum!)* el, *eredetileg* (mindjárt kezdettől fogva) idegen pecsét függött?

H. úr nem csak hogy elképzeli ezt a képtelen dolgot, hanem ennek még bebizonyitására is vállalkozik s engemet, aki inkább hittem a logikának, mint neki, uj-magyarán szólva — lesajnál. Ő «meglevő, concrét eseteket» tud az ellenkezőre, nem kevesebbet *hétnél*, éppen elegendőt arra, hogy — ha igaza van — szabályként felállithassuk a minden logikát megcsufoló s a pecsétjog eddig ismert alapelveit halomra döntő tételt, mely szerint: *a régi időben ki-ki* **indokolás nélkül** *használhatta valamely idegen személy pecsétjét oklevelei hitelesitésére,* ***sőt idegen pecsétet használhatott akkor is, ha magában az oklevélben saját pecsétje által történt megerősitésre hivatkozott.***

Kénytelenek vagyunk az általa felsorolt nagyfontosságu eseteket sorra venni, hogy «ad oculos» demonstráltassék, minő lehetetlenség bizonyitására vállalkozott H. úr.

1. «*Dávid dux oklevelén*» — irja H. úr — *Szt. László királyunknak ... pecsétje függ, anélkül, hogy a pecsételés mivoltáról a szöveg valamit emlitene.*

Ha H. úr ezt a pontot *idézetek nélkül* közölte volna, egyszerüen konstatálnám, hogy tévedett s a XI—XII. századi oklevéladási formákról nincsenek kellő ismeretei; nem is szólva arról, hogy esete, éppen mert a hivatkozott oklevélben nincs szó a megpecsételésről, az esztergomi oklevéllel egy kalap alá nem vonható. Ám de ő a magyar okirattudomány első szaktekintélyére hivatkozik, azt a hitet keltve az olvasóban, hogy ennek perdöntő itéletét egyszerüen átveszi s igy olvassa fejemre. Csak aki a nála emlitett helyeket felüti, jön rá, minő tévesen idéz H. úr, amikor *Szt László királynak saját pecsétjével megerősitett leghitelesebb oklevelét megteszi a Dávid herczegének.*![1]

[1] «Carentia: cuiusvis rei defectus» olvassuk Du Cangenál.

[1] Ime a Horváth úr által idézett helyek szövege:

Fejérpataky: A királyi kancellária az Árpádok korában, 18. l.:

«Még egy ... oklevélről kell szólnom ... és ez Dávid d uxnak 1095-iki *adománya* a tihanyi monostor részére.

Aki a XI. századi okleveles szokásokat ismeri, jól tudja, hogy azok az oklevelek, amelyekben a (bennük rendszerint kifejezett) királyi consensust az uralkodó pecsétjének ráfüggesztése hitelesiti, s amelyek a kezdetleges viszonyokból folyó szövegezésük daczára sem magán-, hanem királyi-oklevelek, ugy külföldön, mint itthon elég sürün előfordulnak. Ilyen oklevelet egynél többbet is találhatott volna H. úr, s ezek természetéről diplomatikai irodalmunk kellőkép felvilágositotta volna.

Azt persze a kezdő diplomatikusnak is tudnia kell, hogy ilyen fajtáju okleveleket a XIV. században már nem szabad keresni. Hogy azután az oklevelek ezen csoportjának s megpecsételésük módjának az *idegen pecsét* használatához semmi közük, az magától értetődik.

Lássuk a következő példát.

2. II. Géza király 1157. évi oklevelén a király egyetlen példányban fenmaradt kettős ólompecsétje függ, «*daczára ennek* (!) — irja H. úr — *a pecsételési szöveg a rendes (et sigilli mei impressione confirmare)*, mintha az oklevelet a szokott *pecséttel látták volna el.*

Nehéz megérteni, mit akar ezzel a kritikus úr mondani. Géza király *saját* és *nem idegen* pecséttel látta el oklevelét, mi köze tehát ennek az esetnek tárgyunkhoz? Hogy e pecsét nem a szokott anyagból van, az érdekes ugyan, de, tekintve minő elterjedt volt azon időben az ólom, mint pecsételő anyag, még csak nem is rendkivüli. Miért nem emlékezik meg erről az oklevél szövege? azt — ha rég el nem porlott volna — az akkori királyi sigillator tudná megmondani; mi csak feltevésekkel állhatunk elő, ilyenekben pedig válogathatunk. Ime — H. úr kedveért — kettő:

a) Az ólommal való pecsételés II. Géza király kancelláriájában olyan gyakori lehetett, hogy külön felemliteni feleslegesnek tartották.

b) Az oklevél irója nem tudta, minő pecsétet fog a sigillator a hártyára függeszteni.[1]

3. A harmadik példa felelettébb különös. IV. Béla ifjabb *királynak* az O. L. D. L. 144 sz. a. őrzött oklevelén *(többet az oklevélről H. úr nem mond!)* a szokott félgömb-alaku pecsét lóg, «*mindamellett* — irja H. úr — *a pecsételési formula igy szól: «sigilli mostri duplicis munimine fecimus roborari»*.

Ha ez igy *lenne*, legkevésbbé sem érintené állitásunkat. Az ifju király oklevelén *saját pecsétje lóg* s nem *idegen* pecsét. Mindössze azt következtethetnők az esetből, hogy Béla ifj. király kancelláriájában hanyagul állitották ki az okleveleket. Csakhogy itt más a baj. A magyar királyi pecsétek ismerője előtt az első pillantásra világos, hogy itt — nem a kancellária, hanem H. úr botlott. Mert hiszen IV. Bélának ifj. király korában — legalább eddigi tudomásunk szerint — *nem volt kettős pecsétje*, hogyan tévedhetett volna tehát a capellanus tolla a «duplex sigillum» kitételre?

Szerencsémre nem kell messze mennem a felvilágositásért. Kilencz vagy tiz évvel ezelőtt egy nyáron az Országos Levéltár összes Árpádkori pecséteit jegyzékbe vettem s igy azonnal módomban van megállapitani, miben áll a csupán száma szerint idézett oklevél dolga? Régi jegyzeteim közt ezt találom:

«*1229. (O. L. D. O. 144.) Béla ifj. kir. átirja atyjának 1228. évi, a sz.-benedeki kvt. javára kiadott itéletét. Sötétkék kender-zsinóron lógó szokott viaszpecséttel.* **Megpecsételési form. nincs.**»

Megdöbbentő lenne, ha jegyzetem megcsalna. Ám, meglelvén az évszámot, most már saját magamat ellenőrizendő, nem nehéz megnézni, ki van-e adva a szóban forgó oklevél, s hol? Úgy találom, ketten is kiadták: Fejér, III/2. 195—196. l. és Knauz, Monum. Eccl. Strigon. I. 271. l. *Megpecsételési formuláról azonban egyiknek a szövege sem tud.* Béla ifj. kir. kancelláriáját tehát fel kell menteni.

4. A negyedik esetet már csak röstelkedve emlitem. H. úr IV. Béla kir. egy másik oklevelében ezt a formulát látja: «praesentem *paginam concessimus, sigilli nostri impressione roborari*[2] s elcsodálkozik rajta, hogy ezen a levélen

A kis oklevél szövegének elolvasása nem is sejteti, hogy *királyi oklevéllel van dolgunk* ..... csak az oklevél külső kiállitása győz meg annak *királyi voltáról.* Azon ugyanis Sz. Lászlónak egyetlen reánk maradt .... pecsétje függ ...» stb.

Ugyanaz, Kálmán kir. oklevelei, 12. l. «... Az oklevelek lassan az elbeszélő stilust veszik föl, a király meg nem szólal bennök, csak egy-egy kifejezésök utal arra, hogy *királyi oklevéllel van dolgunk.* Dávid dux ismeretes oklevele mintája lehet az ily ... oklevélnek .... nem sejtenők, *hogy királyi oklevéllel van dolgunk*, ha szerencsére nem volna meg annak eredetije, amelyen Sz. László királyi pecsétje függ.»

Ugyanaz, Turul, X. 134. l. «... Ez az oklevél Dávid duxnak *adományáról* szól, ... Addig, mig annak csak szövegét és hasonmását ismertük, sejtelmünk sem volt róla, *hogy királyi oklevéllel van dolgunk*

Miként olvasta ki ezekből a helyekből H. úr azt, hogy a szóban forgó darab *Dávid hg-nek idegen* pecséttel megerősitett *oklevele*, előttem teljességgel érthetetlen.

[1] Szakembernek eszébe sem jut efelén fennakadni, legkevésbbé ebben a korban s olyan kezdetleges szervezetű kancelláriában, aminő a XII. században a magyar királyoké. Erről minden kézikönyv felvilágositást ad. L. p. o. Bresslaunál (Urkundenlehre) 939. l.: «Auf den für ein Siegel verwandten Stoff ist aus den in der Uruknde, namentlich in der Corroborationsformel gebrauchten Aussdrücken nicht mit Sicherheit zu schliessen ..... man hat den Aussdruck *sigillum* auch auf Metall, den Ausdruck *bulla* auch auf Wachssiegel bezogen ...» stb.

[2] Fejér III/2. 87. l., 1223. előtt kelt.

függő pecsét van. Ne vegye rossz néven, ha most a goromba visszautasitás daczára is tanitani merem valamire: az *impressio* a pecsétnyomónak a pecsét-anyagba való benyomását jelenti, akár czipóvá vagy lepénynyé alakitott függő viaszcsomóra, akár (de csak a tatárjárás óta!) a hártyára vagy később papirra tapasztott vagy kent viaszrétegre történik a pecsételés.

A famózus *idegen pecsét* használatához persze ennek sincs köze.

Az 5. és 6. példa csekély négy-, illetve ötszázadnyi ugrás után II. Mátyás és Mária-Terézia korába vezet. Jogunk lenne, — a középkorról lévén szó — ügyet sem vetni rájuk; e korszakokban a pecsétnek megközelitőleg sincs olyan jelentősége, mint volt századokkal előbb; a királyi okleveleket elsősorban az uralkodó aláirása s az ellenjegyzés hitelesiti. Ám ha ettől el is tekintünk, mennyiben érdekelhet bennünket az adott esetben az, hogy a királyi kanczelláriában használt számos pecsétnyomó közül egyszer-másszor nem a megfelelőt vette kézbe az alkalmazott tisztviselő? Hogy ezek a tévesen használt pecsétek mégis csak az illető oklevélkiállitó *saját* pecsétjei s teljességgel nem *idegen* pecsétek, az — úgy látszik — H. úrnál nem jön számitásba.

7. Kritikusom végére hagyta a legfőbbnek vélt ütőkártyát, amikor egy «különös» példát idézve, nagy felfedezésként elmondja, hogy Erzsébet királyné 1278-iki oklevelén a szövegben emlitett kettős pecsét helyén Pok nb. Miklós erdélyi vajda pecsétje lóg. «Ime» — irja nagy diadallal — «ha az előbb elősorolt esetek ««elképzelhetetlenek»» voltak, akkor ez a ««legelképzelhetetlenebbnek»« tünik fel már most Varjú úr előtt.»

S az erre következő sorokban — ő maga leplezi le, hogy együgyű gyermekes hamisitványnyal van dolgunk, amennyiben a Miklós vajda pecsétjét kilógó szálainál fogva ujabb időben egyszerüen rákötötték a nem hozzá tartozó oklevélre!

Ha nem mondaná el H. úr mindezeket a legkomolyabb hangon, azt kellene hinnünk, hogy meg akarja olvasóit tréfálni. Igy azonban azt kell hinnem, hogy őt az oklevél csak azért nem tévesztette meg, mert véletlenből esetlenül volt hamisitva; ha az «idegen» pecsét ügyesebben lett volna a hártyára akasztva, bizony hitelt adott volna a hártyára akasztva, bizony hitelt adott volna H. úr az «elképzelhetetlen» esetnek.[1]

[1] Meg kell jegyeznem, hogy az (előttem régtőlfogva ismert) pecsétet (O. L. D. O. 1008. sz.) H. úr nem egészen jól ismerteti. Az nem «teljesen ép», sőt majdnem fele hiányzik s ugyanaz, amelyet b. Nyári Albert Heraldikájában elég hű ábrában közöl. Csoma József az idézett helyen csak a régi dúczot nyomatta le. Több példányt nem ismerek s nem ismer az Orsz. Ltár pecsét-mutatója sem.

Ime, itt a hét *bizonyság*; valamennyi az (bár negative) nem a Horváth úr, hanem csekélységem állitása mellett. Ezt látva, nem állhatom meg, hogy egyik egykori, igen kedves tanáromnak jól eszemben maradt mondását rá ne olvassam H. úr fejére: «soha sem szabad a régiekről feltenni, hogy a józan észszel ellenkező dolgokat műveltek; azok épp olyan emberek voltak, mint mi vagyunk, csak az ismereteik köre volt szükebbre szoritva».

* * *

Amiket a fentebbieken kivül Horváth úr czikke tartalmaz, azokra a most idézett mondással lehet megfelelni. Ez okon nem szabad feltenni, hogy István visegrádi várnagy, mikor a jogait biztositó városi oklevél pecsétje megsemmisült, a hitelét vesztett oklevéllel a városhoz fordult és kitette magát annak az eshetőségnek, hogy a (részben uj tagokból álló) magisztrátus sok pénzébe került szerződését egyszerüen semmisnek nyilvánitja; ezért nem lehet — ismerve a köz-szokást — elhinni, hogy ugyanó összetört pecsétü oklevélben mert volna bizakodni, stb. hanem olyan megoldást kell keresni, amely a valószinüséget legjobban megközeliti s amely — a mai átlagos ember józan gondolkodásával nem ellenkezik.

A történetiró munkája általában nem egyéb, mint a logikus valószinüség keresése. Abszolut biztosat mondani a multról szinte olyan lehetetlen, mint csalhatatlanul megjósolni a jövőben elkövetkezendőket. Ez azonban senkit se riasszon vissza az emberileg elérhető legtisztább igazság keresésétől. De — a tudomány érdekében — ne induljunk el igazság-kutató utunkra — doronggal felfegyverkezve.

VARJÚ ELEMÉR.

Kassa város czimerlevelei.

A Turul utolsó füzetében (1905. 167. lap) Kemény Lajos ur ezen czimü érdekes tanulmányában leirja II. Ulászló király nejének Foix-Candale-i Annának pecsétjét. Az ott elmondottak kiegészitésére alábbiakban adjuk a királyné czimerének blason-ját.

Anna királyné emlitett pecsétjén a hasitott pajzs hátul a következő czimereket tartalmazza:

1. *Navarra:* veresben kereszt, haránt-kereszt és kettős ráma mentén helyezett arany láncz.
2. *Foix:* aranyban három veres czölöp.
3. *Béarn:* aranyban egymás felett két veres tehén, kék szarvval, nyaklóval és kolomppal.
4. *Evreux:* kékben három arany liliom (régebben elszórt liliomok) felettük czimertörésképen átvonuló, ezüst-veressel összerovott keskeny haránt pólya cotice componèe).

Szivpajzs: *Bigorre* grófság: aranyban egymás felett két keknyelvü és karmu, lépő veres oroszlán.

Béarn czimere 1266-ban szerepel VII. Gaston, béarni vicomte pecsétjén; Foix és Béarn négyelt pajzsban egyesitett czimere 1281. évben III. Roger-Bernard foix-i gróf pecsétjén. [1] Gelre herold Wapenbockjában a navarrai király czimerpajzsa négyelt: 1—4. Navarra 2—3. Evreux. [2]

Feltünő, hogy Kassa város 1502. évi czimerbővitésében az evreux-i grófok czimertörő haránt pólyáján, mely különben mindig ezüst-veres, az ezüstöt tévesen arany helyettesiti.

Különben megjegyezzük, hogy a czimerjog szempontjából sem Anna királyné, sem Ulászló király nem lehetett feljogositva a nem az ő fenhatóságuk alá tartozó Evreux grófság czimerével rendelkezni; annak részükről Kassa városnak történt adományozása szorosan vett jogalappal nem birhatott. GHYCZY PÁL.

Gányi vagy Gáÿ ?

A «Turul» 1905-iki évfolyama harmadik füzetének 135-ik lapján olvassuk Závodszky Levente ur közleményét a *Gányi* (igy) Mochkos család czimerleveléről, mely czimer azonban, az oklevél romlottságánál fogva, sajnos, többé nem ismeretes.

A czimerlevél, mint olvassuk, jelenleg Hédervárán őriztetik s eddig Nagy Luchei Orbán kinevezési oklevelével együtt boriték gyanánt szolgált. Szerző ur a czimerdonatariusokat úgy látszik inkább a Hédervváriakkal véli összeköttetésben s Gan birtok fekvése és a Viczay család hajdani ottani birtoklása ezen következtetést igazolni látszik.

Előttem azonban erre nézve kételyek merültek fel s véleményem szerint az oklevélben a helynév rosszul van irva; annak neve nem Gan, hanem *Gay*. Az oklevél pedig nem Héderváry, hanem Dóczy provenientiáju.

Történészeink előtt a Héderváry-Dóczy-féle kölcsönös örökösödési szerződés országszerte ismeretes; sok port vert az fel a 17-ik század második felében, sok magánérdeket sértett annak végrehajtása s a Hédervváryak bizonyára felszerelték magukat minden szükséges eszközzel, fegyverrel; a tárgy bizonyára megérdemelte a fáradtságot.

Nagy-Luchei Orbán püspök és kincstartó felhasználta volt magas állását, hogy vagyonát derekasan szaporitsa, korának szokása szerint, talán nem is volt valami nagyon kényes az eszközök megválogatásában. Birtokai, tudjuk, sokfelé terjedtek s úgyszólván halála napjáig folyton szaporodtak, mindazonáltal a csallóközi szerény származásu család főfészkeit a kies Garam völgy táján rakta volt: Lipcse, Saskeő, Revistye, Zsarnócza várakon kivül még egyéb birtokot is szerzett azon vidéken, jelesen Körmöczbánya szomszédságában a Gaÿ-i család Gaÿ (alio nomine Haÿ) nevü birtokát. A Gaÿ család emlékét megőrizte Körmöczbánya városi levéltára, a minthogy idők folytán az illető birtok is nagyobb részben azon város tulajdonába ment át. Orbán kincstartó éltében azonban Gaÿ már az ő rokonának (nyilván unokahugának) Orsolyának és férjének Majthényi Mihálynak birtokában van. Ezen Nagy-Luchei Orsolya nevezett férjének 1504-ben bekövetkezett halála után mindjárt Hrussóy Györgyhöz ment férjhez. Elhalt férjének testvéreivel azon Thurócz vármegyében fekvő javak, illetve azok haszonélvezete fölött kemény harczot folytatott, de a mennyire a csak töredékben fennmaradt oklevelekből kivehető Orsolyának is volt azon javak részeiben birtokjoga.

Ezen pörös állapot révén Gaÿ, vagy Haÿ, Posehaz, Stubnya és Csremosno stb. birtokokra vonatkozó oklevelek a Majthényi család levéltárába is kerültek s ott máig fennmaradtak; közöttük van egy, a melyből én azt vélem következtetni, hogy a Mochkos család előneve, illetve birtoka nem Gan, hanem Gaÿ s Thurócz vármegyében fekszik. Mátyás király egy kiadványa, mely Nádudvarban Szt. Solasztika napján 1468-ban kelt, azt mondja, hogy nagyságos Zápolyai Imre Szepesi gróf összes familiares-eire kiterjeszti pártfogását, főleg «nobilem Ladislaum Moczkos de Gaÿ in nostram benivolenciam et tutelam sumpsimus specialem», hogy nevezett László mindenkor, a hányszor akar, biztosan és félelem nélkül léphet a király szine elé, ott maradhat, vele szólhat és addig tartózkodhatik ott, a meddig kedve tartja, békességben, bántódás nélkül stb.

A mely károkat, «dampna et nocumenta» akármi néven nevezetteket elkövetett, akár «in contemptum nostrum vel contra Decreto Regni» vagy bárki gyalázatára «in obprobrium cuiuscunque» a király kegye a Főpapok és Bárók tanácsával megkegyelmez neki, hogy soha törvénynyel vagy másképen ezek miatt ne zaklattassék és ha ezen László «juste vel injuste» régi vagy jelenlegi bünei miatt, «pro præteritis sive præsentibus delictis notatus esset», azt akarja a király, hogy ezekért őtet senki meg ne támadhassa és úgy tekintessék, mint az ország többi nemesei, hivei; hogy minden ügyeiben egyháziakban vagy világiakban három évre pörhalasztása

[1] Douet d'Arcq; Sceaux des Archives, nro 414, nro 198. Louis Bouly de Lesdain; Les plus auciennes Armoiries françaises pp. 9.20.

[2] H. G. Ströhl: Herald. Atlas. T. XXII.

legyen s ezt meghagyja az ország minden nevü főembereinek, hatóságoknak, úgy egyháziaknak, mint világiaknak, hogy «intra vel extra judicium turbare» őtet ne merészeljék.

Semmi kétség nem forog fenn, hogy ezen oklevél a thuróczmegyei Gay-ra vonatkozik. Körmöczbánya városnak néhai tudós levéltárnokától Krizsko Páltól e sorok irója nem egyszer hallá felemliteni az ottani Gaÿi nevü ma már kihalt birtokos családot s a reá vonatkozó, a város levéltárában meglévő okleveleket.

A két közleményből kitetszik, hogy a család több generatión át viselte a Mochkos melléknevet, melyet a gyakorlat úgy látszik szentesitett; ennek eredete nincs kimutatva, diszesnek nem mondható; a feljebb bemutatott Lászlónak viselt dolgai azonban, ezen «nom de guerre»-t igazolni látszanak. Meg kell még jegyeznünk, hogy Alsó-Stubna, Gay, prædium Posehaz, Csremosno, stb. 1504-ben Majthényi kézen voltak és hogy Alsó-Stubna aliter Lehotka *Mocskos Lehotka* néven is emlittetik, ami — úgy véljük — megdönthetetlenül bizonyitja, hogy előbb a Gayi Mocskosoké volt. SZERÉMI.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 február 22-ikén tartott ülése. *Br. Radvánszky Béla* elnöklete alatt *id. Bánó József*, *Barabás Samu*, *dr. Csánki Dezső*, *id. Dániel Gábor*, *dr. Dőry Ferencz*, *Éble Gábor*, *Nagy Géza*, *Nagy Gyula*, ifj. *dr. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, *dr. Áldásy* jegyző felolvassa Csoma József másodelnöknek «Mohácsi vész előtti czimereslevelek nyomai» czimü dolgozatát és azzal kapcsolatban bemutatja a Dobay-család 1431-iki czimereslevelét, mely a Dobay-család levéltárából legutóbb került a Magyar Nemzeti Múzeumba. A dolgozat a Turul jelen számában jelenik meg.

A beérkezett tagajánlások alapján a társaság tagiai közé felvétettek, pártoló tagul Szabó Béla cs. és kir. főhadnagy Aradon (aj. a titkár), évdijas tagokul ifj. Hellebronth Kálmán Budapesten (aj. báró Győrffy Samu), Tabódy Tivadar m. kir. honvédhadnagy Kassán (aj. Pettkó Béla) és dr. Timon Ákos min. tanácsos, egyetemi tanár Budapesten (aj. dr. Fejérpataky László másodelnök).

A titkár bemutatja Csoma Józsefnek a titkári hivatalhoz intézett levelét, melyben állandó távollétére való hivatkozással a másodelnöki állásról való lemondását jelenti be és a társulatot annak elfogadására kéri. Az igazgató-választmány a megválasztott másodelnök távollétét nem tekinti akadálynak ez állás betöltésére és őt lemondási szándékától elállani kéri.

A pénztárnok kimutatása a társaság 1905. évi számadásairól és vagyonállásáról a következőkben terjesztetik elő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1905. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Pénztári maradvány 1904-ről	68 81	68 81	— —
2. Értékpapirok kamatai (24.800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelzálog hitelbanki nyer.-kölcsönkötv. után 4%)	1000 —	1008 59	+ 8 59
3. Be nem fizetett alapitványok után 5% (5400 kor.)	270 —	220 —	— 50 —
4. Tagdijak:			
a) 124 pártoló tag közül 107 után befolyt hátralékban 220 kor., 1905-re 1940 kor. és 1906-ra 100 korona	2500 —	2260	+ 299 —
b) 315 évdijas tag közül 282 után befolyt hátralékban 880 kor., 1905-re 2189 kor. és 1906-ra 170 korona	2700 —	3239	
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	250 —	60 —	— 190 —
b) a Turul és a Tárgy- és Névmutatóból 449·90	300 —	529 90	+ 229 90
c) a Nemzetségi Zsebkönyv I. részéből 80·—			
6. Alapitvány-befizetés	200 —	400 —	+ 200 —
7. Postai megbizások költségeiből megtérülés	40 —	48 68	+ 8 68
8. Rendkivüli bevétel	50 —	7 23	— 42 77
Összesen	7378 81	7842 21	+ 463 40

A tényleges bevétel e szerint 463 kor. 40 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 —	1600 —	— —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai (*a*) 24 iv irói dija, ivenként 48 k. 1152 k.; *b*) szerkesztés ivenként 10 k, 240 kor.)	1392 —	1325 —	— 67 —
3. A Turul nyomatása és egyéb nyomdai költségek	2700 —	3025 99	+ 325 99
4. Szinnyomatok készitése	600 —	313 —	287 —
5. Metszetek, rajzok készitése	300 —	418 48	+ 118 48
6. Postai megbizások	80 —	80 26	+ — 26
7. Irodai átalány	120 —	120 —	— —
8. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
9. Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak, másolatok stb.	240 —	250 70	+ 10 70
10. Tőkésités	200 —	382 50	+ 182 50
11. Rendkivüli kiadás	20 —	50 —	+ 30 —
Összesen	7372 —	7685 93	+ 313 93

A tényleges kiadások tehát 313 kor. 93 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány	6 kor. 81 fill.
Tényleges maradvány	156 « 28 «
A többlet tehát	149 kor. 47 fill.

Vagyonállás 1905. decz. 31-ikén:

A. **Cselekvő vagyon.**

a) *Tényleges vagyon:*

1. Alapitványi tőke:		
a) értékpapirokban (22.200 kor. koronajáradék) 22200 kor.		
b) kötelezvényekkel biztositott alapitványok 4400 kor.		
c) kötelezvény nélküli alapitványok 600 kor.	27,200 kor.	— fill.
2. Alapitványi jelleggel nem biró tőkésités (3200 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyeremény-kölcs.-kötvény)	3,400 «	— «
3. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötetének szines mellékletére (takarékban)	100 «	— «
4. 1905. évi pénztári maradványok	170 «	01 «
Összesen	30,870 kor.	01 fill.

b) *Követelés:*

Hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak	4,400 kor.	— fill.

B. **Szenvedő vagyon.**

1. Nyomdai tartozás	2,702 «	25 «
2. Dúczokért	171 «	90 «
Összesen	2,874 kor.	15 fill.
Összes tényleges vagyon	30,870 «	01 «
Összes szenvedő vagyon	2,874 «	15 «
Tiszta vagyon	27,995 kor.	86 fill.

Ezzel kapcsolatban a titkár felolvassa a számvizsgáló-bizottság jelentését az 1905. évi számadások, a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, ugyszintén a titkár által bemutatott 1906. évi költségvetési előirányzatról.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következőkép hangzik:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1905-iki pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 14-én teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1905. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s azt 1905. deczember 31-ikével 7842 korona 21 fill. bevétellel, 7685 kor. 93 fill. kiadással és a folyó 1906. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 156 kor. 28 fill. pénzmaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1905. évi tételeit, kezdve a mult évről átvitt és fentebb kimutatott 156 kor. 28 fillérnyi pénzmaradványnyal, bezárólag február 14-ikéig összegeztük és 1155 kor. 28 fill. bevételt, 561 kor. 15 fill. kiadást, vagyis 594 kor. 13 fill. pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 238 kor. előleg nyugtákban, takarékpénztári könyvecskékben 150 kor., 206 kor. 13 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzetségi Zsebkönyv számadásának megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1905 decz. 31-éig befolyt 4425. kor. 28 fill., kiadatott 4411 kor. 55 fillér; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész első kötetének czéljaira az 1906. évre 13 kor. 73 fillér hozatott át. Az 1906. évben mai napig összesen 53 kor. 73 fill. bevétellel szemben 10 kor. 22 fill. adatott ki, úgy hogy készpénzmaradványként 33 kor. 51 fill. mutatkozik, miről a kézipénztár számbavételénél győződtünk meg.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzsvagyonkönyvet. E szerint a társaságnak a mai napon 6 ezerkoronás (6000 kor.), 36 négyszázkoronás (14,000 kor.) és 34 kétszázkor. (6800 kor.) alapitó tagja lévén, az alapitók száma egygyel emelkedett. A felsorolt, összesen 27,200 kor. tevő alapitványokból be van eddig fizetve 22,200 kor. és fizetetlen még 5000 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (szám szerint 8 darabban) biztositva van 4400 kor., amiről közvetetlen szemlélet és számbavétel alapján meggyőződtünk, ellenben 600 kor. kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 kor. összeg is, a

mely megtakaritás kból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (27,200, 3400) 30,600 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 22,200 kor. befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 korona, összesen 25,600 koronából, 25,000 kor. az osztrák-magyar banknál, 600 kor. pedig a társaság pénztárában őriztetik, a bank 6 drb. letéti jegyének, nemkülönben a legutóbb befizetett 3 drb. 200 kor. alapitvány tőkésitéséből származó 200 korona járadékkötvénynek megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyonállása a föntebb emlitett 30,600 kor. törzsvagyonnal, a Nemzetiségi Zsebkönyv II. rész 2-ik kötet két szines mellékletére a takarékpénztárban 100 kor., továbbá a fent kimutatott 1905. évi pénztári maradványok 170 kor. 1 fillér, végre a hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 4400 kor., az összes vagyon 1905. deczember 31-ikén 35,270 kor. 1 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: nyomdai tartozás 2702 kor. 25 fill., clichékre 171 kor. 90 fill., összesen 2874 kor. 15 fillér. E szerint a tiszta vagyon 32,395 kor. 86 fillér.

A mi az 1905-iki zárszámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárszámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 463 kor. 40 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 313 korona 93 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 6 kor. 81 fill. maradvány helyett a tényleges maradvány 156 kor. 28 fillért tesz ki, a többlet tehát mint örömmel jelentjük, 149 kor. 47 fillér.

A vagyonállás kimutatása szerint 1905. évi nyomdai tartozás czimén 2702 kor. 25 fill. teher nehezedik a társulatra, mely több mint egy évtized óta évről-évre huzódik. Bátrak vagyunk javasolni, hogy ezen teher törlesztésére az alapitványi jelleggel nem biró és 3400 koronát kitevő tőkésitett összeg előlegeztessék s évről-évre, a lehetőség határai között visszatéritessék.

Tavalyi jelentésünkben javasoltuk a t. választmánynak, hogy a hátralékos tagdijak behajtására minden eszközt felhasználva, intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy

a) a t. választmány határozata értelmében a pénztárnoktól eszközölt intésekre befolyt 550 kor. hátralékos tagdij;

b) 33 több mint két évvel hátralékos tagra nézve (2490 kor.) az ügyész által történt megintés eredménye a következő: az ajánlva s térti vevénynyel feladott 33 levélből 27-et a czimzettek átvettek; 6 mint el nem fogadott és ismeretlen visszaérkezett. A 27 átvevő közül 10 részben törlesztett (összesen 340 kor.), 2 igéri a fizetést, 15 pedig se nem válaszolt, se nem fizetett.

Véleményünk szerint az elért eredmény nem mondható fényesnek; javasoljuk tehát, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólag intézkedni méltóztassék.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a mult 1905. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1906. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 1570 kor. 28 fillér bevétellel, 7472 kor. kiadással, igy 97 kor. 28 fillérnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hoznunk.

Budapest, 1906. február 14.

Szinnyei József s. k., számv. biz. tag. *Dr. Borovszky Samu* s. k., számv. biz. tag.

Éble Gábor s. k., számv. biz. tag.

A számvizsgáló bizottság jelentése kapcsán a titkár bemutatta a Franklin-Társulat levelét, melyben a felől értesiti a társaságot, hogy a nyomdai árakat a könyvnyomdai munkások részére életbeléptetett béremelés és a nyomdai termékek előállitásához szükséges anyagok árának emelkedése folytán kénytelen mintegy 15%-kal felemelni, s ezt a körülményt, valamint a fentebbi czégnél fennáló tartozást a költségvetés megállapitásánál figyelembe venni kéri.

Az igazgató-választmány a pénztári kimutatást elfogadta és a számvizsgáló-bizottság jelentését tudomásul vevén, Tóth Árpád pénztárnoknak a felmentvényt a szokásos fentartás mellett megadja, s a számvizsgáló-bizottságnak fáradságáért köszönetet szavaz. Egyuttal a számvizsgáló-bizottság jelentésében foglalt javaslatokra a számadásoknál mutatkozó nyomdai tartozás törlésztés ügyében a Frankin-Társulattal tárgyalások inditását rendeli el és felhatalmazza az elnökséget, hogy a tartozás kiegyenlitésére szükség esetén a társaság alapitványi jelleggel nem biró 3400 koronát kitevő tőkéjét vegye a részvényekre felveendő kölcsön utján igénybe. A tagdijhátralékok ügyében pedig megbizza az elnökséget, hogy azok behajtására még egy kisérletet tegyen s annak eredménye alapján az esetleges törlések tárgyában a legközelebbi igazgató-választmányi ülés elé javaslatot terjeszszen. Végül néhai báró Bánffy Ádám be nem fizetett s kötelezvénynyel nem biztositott 200 koronás alapitványának biztositása tárgyában az elnökséget a szükséges intézkedések megtételére utasitja.

A társaság 1906. évi költségvetése a következő té-

telekben állapittatott meg a számvizsgáló-bizottság előterjesztése alapján :

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetése az 1906. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1905-ről	156 kor. 28 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (25,400 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4)	1024 « — «
3.	5000 kor. be nem fizetett alapitvány után 5%	250 « — «
4.	Tagdijakból:	
	a) pártoló tagok után K 2500	
	b) évdijas tagok után K 2850	5350 « — «
5.	A társulati kiadványok eladásából:	
	a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	100 « — «
	b) egyéb kiadványokból	400 « — «
6.	Alapitvány-befizetés	200 « — «
7.	Postai megbizások költségeiből megtérülés	40 « — «
8.	Rendkivüli bevétel	50 « — «
	Összesen	7570 kor. 28 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai (*a)* 24 iv irói dija, ivenként 48 kor. 1152 kor.; *b)* szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.)	1392 « — «
3.	Nyomdai költségek	2700 « — «
4.	Szinnyomatok készitése	500 « — «
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 « — «
6.	Postai megbizások	80 « — «
7.	Nemzetségi Zsebkönyv előkészitésére	200 « — «
8.	Irodai átalány	120 « — «
9.	Társulati szolga dijazása	120 « — «
10.	Ujévi ajándékok, pénzbeszedési dijak, másolatok stb.	240 « — «
11.	Alapitvány-tőkésités	200 « — «
12.	Rendkivüli kiadás	20 « — «
	Összesen	7472 kor. — fill.
	Előirányzott maradvány	98 kor. 28 fill.

Az igazgató-választmány ezzel kapcsolatban a Franklin-Társulat áremelésével szemben, tekintettel arra, hogy a költségvetésben a nyomdai kiadások fedezésére szolgáló tétel az eddiginél nagyobb összegben nem volt felvehető, az igazgató-választmány megbizta az elnökséget, hogy a társulatnál kisérletet tegyen méltányos árak megállapitása iránt s szükség esetén a Turul iveinek leszállitásával igyekezzék az egyensulyt helyreállitani.

A pénztárnoknak a pénztár állapotáról adott kimutatása szerint az ülés napjáig bevételett 1168·28 kor., kiadatott 561·23 kor., maradvány 607·05 kor., a Nemzetségi zsebkönyv II. rész I. kötetének alapjánál bevételett 43·73 kor., kiadatott 10·22 kor., maradvány 33·54 kor., a vagyonállás A) cselekvő vagyon a) tényleges alapitványi tőkében 27200 kor., alapitványi jelleggel nem biró tőkeben 3400 kor., a Nemzetségi Zsebkönyv alapjánál 100 kor., pénztári készlet 640·56., összesen 31340·56 kor. b) követelés: hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 4270 kor. B) szenvedő vagyon: nyomdai tartozás 2702·25 kor., duczokért 171·90 kor., összesen 2874·15 kor. A tényleges vagyon összege tehát 31,340·56 koronát, a követelések összege 4270 koronát, s a tartozásoké 2874·15 koronát tevén ki, tiszta vagyon 28,466·41 kor.

Az Adler bécsi heraldikai társaság megkeresésére elhatározta az igazgató-választmány, hogy a társasággal kiadványaik közöt csereviszonyba lép.

Több tárgy nem lévén, az elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére dr. Nagy Géza és ifj. Reiszig Ede ig. vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. A magyar kereszténység, királyság és Benczés-rend fönnállásának kilenczszázados emlékére kiadja a Szent-Benedek-rend. Szerkeszti Erdélyi László dr. Budapest, 1902. és köv. é. I., II., VII—IX. kötet, 4°.

Jóllehet nem először történik, hogy a magyarországi Szent-Benedek-rend monostorai a pannonhalmi főapátsággal az élükön történetirójukra találtak, mind a mellett szabad kimondanunk, hogy csak most, e harmadik vállalkozásban, melyhez a rendnek a tudományért lelkesedő legjobbjai fogtak össze, van először igazi történelmi szellem. A kötetek, melyek most előttünk feküsznek, úgy tudományos és kegyeleti szempontból mint tartalmilag és a külső fényes kiállitást[1] illetőleg teljesen méltók a magyar Benczés-rendnek a nemzet előmozditásában évszázadokon át kifejtett termékeny, fáradhatatlan munkásságához. A mult század elején Fuxhoffer Dömjén, füredi esperes, kiadta ismert, alapvető jelentőségü monasteriologiáját,[2] négy évtized után pedig elkészitette Czinár terjedelmes és közvetlen forrásokon alapuló (de mai napig kéziratban maradt) munkáját, mely két kötetben (összesen 1165 lapon) tárgyalja főleg a pannonhalmi főmonostor történetét. De e két műnek akarattal vagy akaratlanul a rendkormányzat gyakorlati czéljait kellett szolgálni, mert a régi oklevelekben kifejezett jogi állapot akkor még tényleg összefonódott az uralkodó jogi rendszerrel; azért a szerzők legjobb esetben csak a pragmatikus történelem fokozatát érték el.

[1] Talán a papiros tulságosan fényes is, a mi igen fárasztja az olvasó szemét. V. ö. Nagy Gyula megjegyzését. Századok 39 (1905), 776. l. 1. jegy.

[2] Monasteriologia regni Hungariæ Liber I : Monasteria ordinis s. Benedicti. Veszprém, 1803.

Azóta a középkori oklevelek jogi értéke megszünt. Lehullott tehát a rend anyagi érdekének kényszerzubbonya az egyházi kutatóról, mig az éleslátásra buzditó, a történeti előadásra pedig esztetikailag ható kettős rugó: a kegyelet és a rendi dicsőség öntudata érintetlen maradt fön. Igy a jelen vállalkozás szerkesztői a legmagasabb, genetikus álláspontra helyezkedhettek, a melyhez azonban bő és sokszor átgyurt anyag, a tudomány, főleg pedig a segédtudományok vivmányainak legapróbb alkalmazása, a tehetség kombináló ereje, hogy ne mondjuk, divinatiója kell, hogy járuljon, nehogy az elv keresztülvitele nevetségessé váljék.

E föltételeknek nagyrészt eleget tesznek az eddig megjelent kötetek. Már a rendi levéltár gazdagsága lehetővé tette volna az apátságok külső élete képének megrajzolását. De azonkivül mondhatni, hogy valószinüleg minden adat, melyet az összes belföldi és nagyobb külföldi (vatikani, bécsi, olasz állami stb.) levéltárak nyujtottak, ki van használva ép úgy, mint minden kötet, fejezet, oldal az irodalomban való legbensőbb otthonosságról tanuskodik.[1] Az egyes kötetek vagy fejezetek szerzői továbbá részben a történeti tudomány kipróbált, körültekintő veteránjai, mint néhai Füssy, Villányi, részben pedig — a mi sikerült ellentétet képez — forró, fiatal tehetségek, mint Sörös, Zoltvány, Prikkel stb. Mivel azonban a rendi krónikák és annalesek teljes hijánál fogva az egész történet csak a levéltári anyagon alapul, ebben pedig Magyarország legrégibb, leghiresebb, de hitelességükre annyiszor megtámadott oklevelei vannak benne, azért nem eléggé dicsérhető az a bölcs belátás, hogy Erdélyi Lászlót, a rend legkiválóbb diplomatikusát bizták meg a vállalkozás főszerkesztőségével. És épen ebben a körülményben rejlik a vállalkozás főérdeme, az egyes kötetek fővarázsa: a középkorral foglalkozó valami Mabillon- vagy Papenbrock-féle fordulatot várván a pannonhalmi, bakonybéli és zalavári legrégibb oklevelek kérdésében, ösztönszerüleg először a várakozásának megfelelő czikkeket keresi. Ezen czikkek varázserejének engedve, első helyen róluk számolok be és csak befejezésül füzöm hozzá a kötetek általános ismertetését.

* * *

[1] Az épen mondottak illusztrációjául szolgáljon Füssy Tamásnak (VII. köt. 11. l. 1. jegy.) az az észrevétele, hogy a Wattenbach-féle «Conversio Bagoariorum» kiadásában (M. G. SS.) a felsorolt régebbi nyomtatott kiadások között hiányzik Flaccus Illyricus kis műve: Catalogus testium veritatis, 1597. Ez bámulatos pontosságról tanuskodik, mert nem csak, hogy egy Wattenbachnak ritkán akad igazitója, hanem ez a Conversio csak a bevezetésben szereplő forrás.

Az eddig megjelent kötetekben három tisztán diplomatikai fejezet van, mind a három Erdélyi László tollából, egyenlő nagy körültekintéssel, pozitiv eredményre való törekvéssel, de mind a mellett két esetben negativ sikerrel.

Az első kötetben terjedelmes fejezetben (56—111 l.) tudós, legmodernebb eszközöket használó de a tárgy hitelességében vetett rendületlen bizalommal irt playdoyer-t találunk a hires pannonhalmi alapitó (kiváltság) levél számára, melynek azonban csak ott lehet kétségtelen sikere, a hol nincsen közvetlen ismeret az ellene emelt vádról és a pör folyása alatt előkerült uj bizonyitékok felhalmozásáról.

Mert Pauler, főleg pedig Karácsonyi, nem régen oly komoly okokat hoztak föl ez oklevél hitelessége ellen, hogy a Fejérpataky ismert munkája után majdnem eldöntettnek tekintett kérdés nemcsak hogy megujult, hanem azóta érezhetni, mikép mindinkább öntudatosabbá válik a tudós világnak az a hajlama, hogy a pannonhalmi oklevelet mint hamisitványt véglegesen elvesse. Hogy azonban ilyen döntés még sem történt mindenütt és hogy vannak még tekintélyek, a kik vagy még nem határozták el magukat, vagy direkte az oklevél mellett foglaltak állást, ez abban találja magyarázatát, hogy mind a két félnek a saját meggyőződése mellett látszólagosan egyenlő rangu bizonyitékai vannak: a támadás igazán erős eszközei, melyek *belső* diplomatikai és történeti okokban rejlenek, látszólagosan sikeres ellenállást találnak a védelem főbástyájában: az oklevél támadhatatlanul autentikusnak látszó *külső* jeleiben. Meggyőződve belső bizonyitékaik erejéről, a támadók az oklevelet külső szempontból remek utánzásnak nevezik, védői pedig bizva az emlitett főerődjükben, kirohanásokat intéznek az ellenfél egyes bizonyitékai ellen és erőltetett fejtegetésekkel iparkodnak azok erejét megsemmisiteni. Tehát a bizonyitékok e szembetünő egyoldalusága főoka a kérdés véglegesen el nem döntött voltának; s ha ebben az esetben a külső és belső okok paritását megengedjük, a pannonhalmi oklevél örök probléma marad a magyar történetben. De nézetem szerint efféle páritásról szó se lehet.

A pannonhalmi oklevélre lehetetlen a külső kritika sikeres alkalmazása, mert ahhoz föltétlenül szükséges lenne a hazai homogen anyag. Egy egyedül álló, minden közvetlen ellenőrzéstől megfosztott eredeti úgy viszonylik a külső diplomatikai kritikához mint *m.i-solat*, melynél első sorban belső kritika alkalmazandó. Ha az oklevél külsőségekben megfelel a külföldi okiratoknak, az — ha léteznek belső nehézségek — épen elég arra, hogy a mellett szóljon, hogy az oklevél jobb fajta hamisitvány, melyet pl. irástani szempont-

ból valószinüleg nehéz volna megkülönböztetni a valódi hazai oklevelektől, ha ilyenek rendelkezésünkre állanának ; de a külföldi oklevelek nem nyujthatnak elég finom eszközöket, hogy azt az egy létező «eredetit» a többi nem létező eredetitől megkülönböztethessük, vagy a mint Erdélyi tette, diplomatikai tekintetben azonosithassuk azokkal. Más szavakkal: a pannonhalmi oklevélnek a külföldi okiratokkal való egyezése elég ugyan a követl.eztetésre, hogy a szóban forgó oklevél eredeti levelet használt mintául,[1] de nem elég arra, hogy ez legyen a Szent-István okleveleinek megtámadhatatlan mintája. Csak abban az esetben, ha belső okok nem szólanak az oklevél hitelessége ellen, csak akkor csatolható hozzájuk a külföldi oklevelekkel való egyezésének momentuma, mint másodrangu bizonyiték a valódiság mellett.

A belső okok felsőbbsége tehát, nézetem szerint, minden kétségen felül áll. Itt pedig annak az elvnek kell uralkodnia, hogy ha csak egy evidenter gyanus körülmény található az oklevélben, minden kétes tüneményt pessimistikus álláspontból kell magyarázni viszont, minden az oklevél hitelessége mellett szóló körülmény semlegesnek tekintendő. A kérdés a maga egyszerüségében tehát az: van-e a pannonhalmi oklevélben olyan adat, mely alapos gyanut gerjeszthet?

Pauler és Karácsonyi efféle adatok egész legióját sorolták fel. Ellenvetéseiknek majdnem mindegyike igenlőleg bólint feltett kérdésemre ; hogy Erdélyi számára nem, arról én nem tehetek. Az ő czáfolatai, ha lehetséges, még megerősitettek volna meggyőződésemben, mert egy oklevél, a melynek védelmére az egész nyugati diplomatikából összehordott analogiák a történeti kritikának mesterséges, erőltetett eszközökkel való kijátszása szükséges, nézetem szerint megbukottnak tekintendő.

Mivel azonban Erdélyinek az a meggyőződése, hogy sikerült neki megczáfolni Pauler és Karácsonyi ellenvetéseit, én pedig nem áltatom magamat azzal, hogy argumentumaikat jobban tudnám előadni, mint ők maguk, nem számolok be róluk, hanem kiválasztom közülök azt az adatot, mely egyedül is elég arra, hogy a fentebbi következtetéseimnél fogva a szóban forgó oklevél sorsát eldöntse.

Mielőtt azonban áttérnék ezen adat tárgyalására, szükségesnek tartom röviden foglalkozni Erdélyinek egy megjegyzésével, melylyel az éleselméjü tudós a hamisitás vádját csirájában véli megsemmisiteni, a mennyiben a hamisitvány főattributumát: a czélzatosságot (itt az anyagi hasznot) kizártnak tekinti a pannonhalmi oklevélben. E megjegyzés (85. l.) abban áll, hogy az utóiratban «miért nem törődik a hamisitó összesen 67 birtokkal, melyet megtalálhatott az oklevelekben, s miért emlit föl három oly nevet (Wisetcha, Murin, Curtov), melyekre nézve nem lehet bizonyitani, hogy per tárgyai voltak?» Ámbár nehéz dolog vagy talán lehetetlen is elegendő ellenőrzés hiján egy olyan régi hamisitványnál fölfedezni minden titkos rugót, mely egy szónak vagy birtoknévnek az oklevél szövegébe való beiktatásánál vagy abból való kihagyásánál közreműködött, ezt a «csodadolgot» mégis meg lehet magyarázni. Már Karácsonyi azt feleli, hogy a többi birtok eléggé biztositva volt más oklevelekkel ; hozzátehető még, hogy a hármat nem lehetett társ nélkül hagyni, mert ebben az esetben az oklevél czélzatossága azon korra nézve is szembetünő lehetett volna ; de mind a 67 birtokot nem lehetett felsorolni abból az egyszerü okból, mert a bőrhártyán nem volt hely számukra ; de nem is volt szükseges, mert elég volt takaróul egynéhány válogatott birtok hozzácsatolása.

A pannonhalmi oklevélnek azt a számára végzetes adatát, melyet föntebb jeleztem, Melich János, a lelkiismeretes nyelvész, találta meg,[1] de nem használta ki teljesen. Ez az eddig észre nem vett anachronizmus a Magyarország nevében és királya czimében áll. Az oklevélben t. i. «ungaros, ungrorum rex, in regno ungarico, regis ungrorum» olvasható, mig a kétségtelenül hiteles emlékekben ez a czim, a mint Melich kimutatta, csak Szent László korában lép föl. «Magyarországnak Szent László király ide-

[1] Hogy *remek* volt-e az utánzás minden részében vagy nem, azt apodiktikusan senki sem mondhatja, mivel az akkori magyarországi oklevelek typusa ismeretlen; de hogy jobb volt mint az 1137. évi oklevélé, az bizonyos. Hanem azért ez utóbbi hamisitvány készitőjének sikertelensége nem bizonyit semmit a pannonhalmi oklevél hiteles alakja mellett, a mint ezt Erdélyi véli (96. l.). Először t. i. általában föltételezhető, hogy a pannonhalmi monostornak az alapitó (kiváltság)-levél dolgában az 1137-iki hamisitvány készitőjénél sokkal ügyesebb és gondosabb irnok állhatott rendelkezésére ; másodszor az 1137-iki hamisitvány gyártója — és ez legjobban mutatja ügyetlenségét és gondatlanságát — hozzászokva az okleveles kurzivához, nem is igyekszik utánozni a kodexek minuskulájával irt 1137-iki Béla-féle eredeti oklevelet, (melyet ismert, mert a datumát kiköl-csönözte belőle), hanem kényelmében a III. Béla okleveles minuskulával irt okleveleinek egyikét választja mintául, mig a pannonhalmi oklevél készitőjének az okleveles minuskulában való tökéletes jártassága csak előnyére válhatott s rábirhatta, hogy ezen irásfajtával irt mintáját meglehetőleg hüen utánozza.

[1] Magyar Könyvszemle 12 (1904), 115. l. — V. ö. Adatok a magyar nyelv és helyesirás történetéhez. Nyelvtud. közlemények 35 (1905), 124. l.

jéig Pannonia volt a neve, a magyar király pedig rex Pannoniorum vagy Pannoniæ volt.»

S ha Melichnek ezt a konkluzióját a maga ridegségében nem is fogadjuk el, ha fölteszszük, a mi valószinü is, hogy a czim változása nem törvény utján, hanem az Ungaria szónak a Pannonia mesterséges kifejezéssel szemben való nagyobb életképessége következtében lassan, számunkra és kortársaira nézve észrevétlenül történt — mind a mellett meg kell engednünk, hogy a XI. században az Ungarorum stb. kifejezésnek használata forditott arányban áll a korral; hogy tehát e czim a század elején majdnem ki van zárva a Pannonia szó által, mig a század legvégén ez utóbbit már kirekeszti.[1]

De Erdélyi e pontban kétségtelenül egyetért velünk, mert különben válaszában [2] felszólalt volna Melichnek fönti konkluziója ellen, mely valamivel ridegebb az enyémnél. Mind a mellett kedvencz oklevele nézete szerint teljesen fölmenthető ez argumentum sulya alól az által, hogy idegen ember szerkesztette. «Csak nem tagadja Melich úr», mondja Erdélyi», hogy Szent-István korában ismerték, kivált külföldiek az *Ungari* nevet».[3] De ha ismerték is, egyenlően jól, ha nem jobban ismeretes volt előttük a *Pannonia* kifejezés, főleg mint állami fogalom és királyi czim is;[4] ismerve pedig ezt, akarva nem lehetett sérteniök a belföld praxisát, — melynek létezését legalább az első király és uj királyság czimére nézve senki nem tagadhatja — az «Ungarorum, regno Ungarico» szavak által. Ez utóbbi név csak önkéntelenül csuszhatott be, tehát sporadikusan merülhetett föl, nem pedig a szokásos czimet kizáró módon. A pannonhalmi oklevél, ha a dátumával egykoru, nem kerülhette el a szövegében a «Pannoniæ, Pannoniorum» kifejezést (és négyszer alkalma volt használni), a mint ezt nem kerülte el a Szent Istvánnak elrontott másolatban fenmaradt görög oklevele [1] melyről biztos, hogy idegen ember irta.[2]

* * *

A vállalat VII. kötetében [3] Erdélyi a zalavári apátság legrégibb okleveleiről értekezik. A tanulmány dispoziciójánál, gondolatmeneténél, főleg pedig a nyert eredmények meglepő fordulatánál fogva valódi irodalmi ritkaság, hogy ne mondjuk unikum. Az értekezés első részében minden össze van állitva a mi csak legtávolabbról is támogathatja a kétes, sőt elvett királyi oklevelek valódiságát; a szerző legrészletesebben sorolja föl és irja le a másolatokat és a köztök fenálló viszonyokat, számba veszi a körülményeket, melyek közepette ezek közre vannak bocsátva, főleg pedig nagy szivóssággal védi az István esztergomi érsek 1256 (?) levelét, mely említést tesz a királyi oklevelekről, — mert ebben, ha valódi, a szent királyok levelei hitelessége kétségtelenül erős támasztékot nyerne.

S ha épen azért még megérthetjük ezen oklevélről való részletes tárgyalását, alig lehet magyarázni, hogy a szerző miért foglalkozik oly behatóan a többi későbbi átirattal, melyek kitüzött czéljával összefüggésben nincsenek és nem is lehetnek. Oly pontossággal dolgozik, mintha valaki magukat a kapornoki átiróleveleket támadta volna, mintha tagadná a kétes királyi oklevelek szövegének a 14. században való létezését vagy pedig a nagy hasznot, melyet a zalavári apátság a 14. és 15. század folyamán huzott e hamisitványokból. Mert a nagy aparatussal az iró csak e három, más kutatótól soha föl nem tárt kérdést oldja meg, de mit sem ér el a királyi oklevelek hitelességére nézve. Ez még tovább is a szövegüktől függ, a melyeket sikerrel senki nem védhet a Karácsonyi által felsorolt kétségek ellen.

Ha egy oklevélben oly kifejezések fordulnak elő,

[1] Ugylátszik azonban, hogy még Szent László királynak, legalább a belföldnek szóló okleveleiben, szabályos czime «rex Pannoniorum» volt. Erre nézve uj adatot hozhatok föl, melyet Jakubovich barátomnak, a Nemzeti Muzeum levéltári gyakornokának köszönök. 1325 körül Walter somogyvári apát inti Buzád-Haholt nemzetségből való Kelel fiait: Arnoldot és Mihályt, hogy ne háborgassák a Haholti, máskép Piliskai monostor birtokait, mert azt «sanctissimus et gloriosissimus *Pannoniorum rex Ladislaus*» a somogyvári apátság fenhatósága alá rendelte. Ez alkalomból ennek a Szent László-féle piliskai monostor alapitó levelének anathemája szóról-szóra van közölve. (Az 1325. év körüli oklevél eredetije a Nemzeti Muzeum lv. törzsanyagában.)

[2] A pannonhalmi oklevél hiteléhez. Magyar Könyvszemle 12 (1904), 243—246 ll.

[3] U. o. 246. l.

[4] Erre nézve elég idézni a stadei annalesek egy passusát, mely szóról-szóra át van véve Ekkehard egyetemes krónikájából, illetőleg a würzburgi krónikából és igy hangzik: a. 1030. Chuonradus imperator *Stephanum Pannoniae regem* cum exercitu petit. M. G. SS. 16, 314. l. V. ö. 'Ekkehardi Chron universale M. G. SS. 8, 195. l. és Chron. Würzb. u. o. 30. l.

[1] L. Gyomlay: Szent István veszprémvölgyi donatiója, 10. l. V. ö. Melich i. h. 115. és köv. l.

[2] Ha a külföldieknek tényleg szabad volt a király és ország czimét izlésük szerint megváltoztatni, akkor Erdélyi ezen theoriája szerint a görög oklevél elveszett eredetije megkerülése esetében örülhetünk uj és pompás királyi czimnek, mely nem lehet más, mint: ὁ καὶ κρὰλ πάσης τουρκίας.

[3] 451—508. ll.

melyeket az anachronizmus vádja alól csak alig-alig menthetünk föl, ha feltesszük, hogy az akkori magyar művelődést és állami szervezetet az egész világból hordták össze ; ha a nyilvános czélzatosság nyilvános hasznot hoz épen abban a pillanatban, mikor képesek vagyunk az oklevél első felmerülését fixirozni ; ha a tűzvész a szent királyok jogi és kegyeleti szempontból megbecsülhetetlen okleveleit elpusztitja és az átiróleveleket megkiméli — akkor nemcsak hogy hamis ez az oklevél, hanem gyanus minden kivüle álló körülmény, mely hitelesége mellett szól, hamis a tűzvészről szóló okirat maga, hazug a benne elbeszélt esemény.[1]

A mondottakban e sorok irójának nem volt szándéka polemizálni a szóban forgó értekezés nagytudásu szerzőjével. Hiszen arra nincs szükség. Ő maga a czikke végén meghajlik az igazság előtt ; elitéli a szent királyok zalavári okleveleit mint 1341—46 közti hamisitványokat, miután arra «döntő bizonyitékot» talált a Szent László zalavári levele és V. István 1270. évi pannonhalmi oklevele közti szövegbeli egyezésében.[2] Csak azt a véleményemet akartam nyilvánitani, hogy tökéletesen elég lett volna, ha a döntő bizonyitékot, melyre Fejérpataky általánosságban már rámutatott,[3] egyszerüen közölte volna ; hogy az egész nagy apparatus, melylyel Karácsonyi ellenvetéseit meg akarja czáfolni, fölösleges sőt ártó a többi kétes és általa védett oklevelekre nézve. Mert mivel maga kénytelen ebben az esetben a Karácsonyi ellen irányitott okoskodásai nagy részét visszavonni, indirekte elismeri, hogy efféle tudós erőltetések sehol nem alkalmasak arra, hogy egy oklevelet a gyanutól fölmentsenek. Pedig hasonló okoskodásokat alkalmazott a pannonhalmi alapitólevél dolgában is. Következésképen tehát itt is csak a döntő bizonyíték hiányzik, hogy meggyőzné őt a Karácsonyi ellen épitett kártyavára összeromlásáról. Azt hiszem, hogy Melich ilyen bizonyitékot talált. De ha ez sem volna döntő, mi, a mint a szent királyok zalavári okleveleit a Karácsonyi érvelései alapján hamisnak tartottuk az Erdélyi által felhozott döntő bizonyiték nélkül is, ép úgy kételkednénk az emlitett kutató ellenvetéseinél fogva a «döntő bizonyiték» hiján is a pannonhalmi oklevél hitelességében.

* * *

[1] Úgy látszik, a tűzre való hivatkozás ügyes fogását, midőn a soha nem létezett eredetiek helyett gyártott átirataikat hitelesitették, először épen a zalavári apátság hozta sikerrel divatba. Azóta a fogás többször ismétlődött, főleg pedig buzgalmas bámulóit találta a bakonybéliekben. L. a bakonybéli apátság tört. VIII., 220. l.

[2] 500—508. ll.

[3] Királyi kanczellária 13. és köv. l.

A bakonybéli apátság Arpádkori okleveleiről értekező tanulmányhoz [1] tárgyilagos észrevételem nincsen. Ez egyike a legjobb diplomatikai értekezéseknek, mert biztos és uj eredménye van s nemcsak a bakonybéli apátság történetére fontos, hanem az egész Árpádkori diplomatikára és művelődéstörténetre nézve is. Mert mig a pannonhalmi oklevélről szóló értekezésében Erdélyi azt vitatja, a mit nem hihetünk, a zalaváriban fáradságos uton ujra megállapitja azt, a mit már eddig is tudtunk — itt bonczkés alá veszi az Árpádkori okleveleket és azok révén pontról-pontra kimutatja a Szent Istvánnak tulajdonított és 1037-re tett hamisitvány forrásait. Fölötte érdekes a Szent Lászlónak tulajdonított levél, mert ez nem egyszerü gyártmány, hanem azon, mint valami templomon épitett egy századon át a monostori okleveles művészek több egymást követő generácziója. (A levél első része 1180 körül, második része 1200 körül, harmadik része 1235 körül, végre a negyedik része 1270 körül készült.).

* * *

A nemzeti, egyházi és rendi százados ünnepek nagyszerü találkozása: a honfoglalás milleniuma (1892) és a magyar kereszténység, királyság és a rend fenállásának 900 éves jubileuma (1896) közötti csekély hézag impulzusául szolgált a termékeny eszmének, hogy ezen ünnepek emlékére megirattassék a Szent Benedek-rendnek a modern tudomány szinvonalán álló története. Hat év mulva ezen eszme megszületése után megjelent első reális gyümölcse: a (szó valódi értelmében) monumentalis műnek első kötete, melynek előszavában Erdélyi László ismerteti az egész monographia véglegesen megállapitott tervét, az annak keresztülvitelében közremüködni hajlandó munkaerőket, végül preventiv eszközeit, hogy a munka sok részre való elkerülhetetlen felosztása kárára ne váljék az egész vállalkozás egységének és összhangzatának.

A monographia 12 kötetre van tervezve. Az első hat kötet tartalmazni fogja a pannonhalmi főapátság történetét, a többi kötet a fiókapátságokéit következő sorban: a zalavári apátság története teszi a vállalkozás VII. kötetét, a bakonybéli a VIII. és IX. kötetet, a tihanyi a X. és XI. kötet (irja *Erdélyi László*), a dömökli az utolsót (irja *Pacher Donát*). Mivel azonban a munka felosztása lehetővé tette az egész vonalon való haladást, az eddig megjelent öt kötet nem felel meg egyszerre a terv öt első kötetének, hanem a következő:

I. A pannonhalmi főapátság története (I.) Első

[1] VIII., 219—260. ll. A tanulmány önállóan is megjelent. Budapest 1903.

korszak 906—1244-ig. Szerkesztette és részben írta *Erdélyi László*. Budapest, 1902. 4-r., XVI., 825, 2 l. Képekkel.

II. A pannonhalmi főapátság története (II.). Második korszak 1244—1404-ig. Szerkesztette és részben irta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1903. 4-r., 653, 2 l. Képekkel.

VII. A zalavári apátság története (napjainkig). Irta *Füssy Tamás*. Budapest 1902. 4-r., 731, 2 l. Képekkel.

VIII. A bakonybéli apátság története (I.). Első korszak 1023—1548-ig. Irta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1903. 4-r., 636, 1 l. Képekkel.

IX. A bakonybéli apátság története (II.). Második korszak 1548-tól napjainkig. Irta *Sörös Pongrácz*. Budapest 1904. 4-r., 650, 1 l. Képekkel.

Ebből könnyen észre lehet venni az elrendezésnek főelvét. Ez abban áll, hogy az egyes apátságok históriáinak az összege teszi a magyarországi Sz.-Benedek-rend történetét. S ámbár nézetem szerint az adatok és egész adatcsoportok egyszerü összeadása (a számtanban is a műveletek legalsóbb foka) csak kivételesen fér meg a történelem genetikus felfogásával, mindamellett szivesen megengedjük, hogy az összegezés módszere legegyszerübb, mert egyszerüvé teszi a szerkesztőség legnehezebb feladatát: a földolgozandó anyag fölosztását; hasznos is a tudományos czélokra, mert lehetővé teszi az anyag beható áttanulmányozását, illetőleg megbizható földolgozását; elvégre helyes is lehet, ha a kapocs (mely a számtani egyenletben +) nemcsak külső, tehát nemcsak a kötetek közös czimében áll, hanem az egész munka tartalma és diszpoziciója összhangjából jön létre. Ez utóbbi feladatot pedig legjobban megoldhatja egy tudós teremtő működése.

A jelen vállalkozásnál az anyag óriási volta és minél hamarabb történendő feldolgozása miatt elkerülhetetlen volt több szerkesztő és sok munkatárs közreműködése. Egyetlen egy kötetre se lehet azt mondani, hogy egy ember munkája, azért a nagy mű megjelent része nem szükölködhetik abból kifolyó hibákban: az ismétlésekben és ellenmondásokban, a mint ezt Karácsonyi néhány jellemző példával már kimutatta.[1] Azonkivül az által, hogy mindegyik szerző rögéhez kötve csak a saját kedvencz tárgyát dolgozza föl, többször érezhető a történelmi perspektiva hiánya: a — bár hasznos — részletek rengeteg felsorolása elhomályositja a rend történetének nagy vonásait és az egyes apátságokkal foglalkozó tudósok gyakran elfeledkeznek a mű általános cziméről.[2]

Mindamellett mondhatni, hogy az egyöntetüség hiányait pótolja nagyjában az izléses rendszer, mely nemcsak az egész vállalkozásban, nemcsak a rendi történet nagy egységekre való felosztásában, hanem az egyes kötetek feldolgozásában is észlelhető. Mert a mint az eddigi kötetek mutatják (a tárgy természete pedig követeli) a pannonhalmi főapátság megkapó egyházi és kulturai mozanatokban bővelkedő története csak több szakember (Zoltvány Irén, Gyulai Rudolf, Wagner Lőrincz, Szentimrei Márton, Schermann Egyed, Prikkel Márián) hozzászólásával lesz elvégezhető. Minthogy a főapátság története zöme a rend történetének, azért elől áll, úgy hely, mint terjedelem tekintetében. Folyik ünnepiesen; látni és remélni lehet, hogy nem lesz egy pillanat sem, mikor megszünik a rendi történetet képviselni.

Másképpen áll a fiókapátságok dolga. Ezeknek elrejtett helyzete, a kulturális ütőerek és pezsgő állami központoktól való távolsága történetüket sokkal egyszerübbé, azoknak elbeszélését pedig egyöntetübbé tette. Innen értjük, hogy a zalavári és bakonybéli apátságok történetét egy-egy buvár dolgozhatta föl; hogy a fiókapátságoknak eleinte úgy szólván kifejezett történeti individualitásuk nem volt; mint valami tuczatemberé, évszázadokon át folyik az életük. De ha nagy fordulatok, fényes tettek hiányoznak is a két apátság történetében, a tények lejátszása mindakettőben párhuzamosan megy és a főtörténet körül szimmetrikus és az egész képet kiegészitő alkatrészt képez. Egykoru az alapitásuk, ugyanaz az országjogi és egyházjogi helyzetük, hasonlók a birtokviszonyaik a 14. századig, mikor főleg a hamisitványok révén «az anyagi restauráczio kora» — nagyon tapintatos kifejezés, melyet Sörös Pongrácz hozott használatba — itt is, ott is beköszön. A 15. században az apátságok kormányzók kezére kerültek; a helyzet fenekestül megváltozott és a kormányzók országos tevékenysége révén a két apátság története, különösen pedig a bakonybélié felülemelkedik a helyi jelentőségen és közvetlen adatokat nyujt az ország történetéhez. Létre jön tehát a történeti individualitás, de a tények párhuzamossága tovább is tart: a két monostor várrá lesz.

[1] Századok 39 (1905), 250—2. l.

[2] Igy pl. csak szétszórt megjegyzéseket találunk a magyarországi benczés-rendnek a külfölddel való összeköttetéseire és érintkezéseire, holott ez a középkor művelődéstörténetének szempontjából elsőrangu kérdés és nézetem szerint legalább a főapátság történetében külön fejezetben való tárgyalást érdemelt volna meg. De itt azok a fejezetek is, melyek legalkalmasabbak e kérdés bővebb tárgyalására: az apátok történetéről és az apátság egyházjogi helyzetéről szóló értekezések (I., 112—143) mutatják, hogy a szerzők (Erdélyi L. és Villányi Szaniszló) itt-ott figyelmen kivül hagyják e lényeges szempontot.

A terv megérett voltáról tanuskodó szimmetrián kivül, mely mindegyik kötet anyagának finom csoportositásában észlelhető, sikerült eszköze az egész vállalkozás harmonikus hatásának a becses és bő oklevéltár, mely mindegyik kötethez hozzá van csatolva és helyes elv szerint, az illető kötet főszerkesztőjétől legnagyobb gonddal és legszigorubb tudományos követeléseknek megfelelően van szerkesztve. Mivel pedig a rendi kiváltságok és pörös iratok, főleg a legrégibb időkre nézve, nagy részét képezik a magyarországi okleveles anyagnak,[1] mivel itt először van hibátlanul közölve sok eddig csak Wenzel és Fejérből ismert, vagy általában ismeretlen okleveles szöveg,[2] ezen oklevéltárak nemcsak a Benczés-rend története ellenőrzésének, a jogi és művelődéstörténeti önálló kutatásoknak, hanem — a mi egy oklevéltár legnagyobb dicsősége — a nyelvészetnek és hazai diplomatikának megbizható anyagát szolgáltatják.

* * *

A mint a figyelmes olvasó talán már is észrevette, én ebben — a nagyszabásu munkához képest igen rövid — ismertetésben elkerültem az egyes kötetek tartalmáról, szerkezetéről, kiállításáról való minden részletesebb tárgyalást vagy birálatot, kitértem szándékosan minden alkalom elől, a hol a különböző értékükről megokolt itéletet kellett volna hoznom. Irányt adó itt számomra csak két szempont volt: mennyiben járult hozzá a mű megjelent része a magyar történeti tudomány legfontosabb kérdéseinek megoldásához, és mennyire felel meg a szerzők szétosztott müködése a vállalkozás közös czimének, a Szent-Benedek-rend története megirásának? Azt hiszem, hogy ezen törekvésemmel a *bevezető ismertetés* föladata és czélja le van róva. Az egyes kötetek részletes ismertetéseivel majd csak az egész mű elkészültével lesz szabad foglalkozni.

[1] Az Árpádkorra nézve Erdélyi L. szavai szerint a pannonhalmi levéltárban «pontos összegezés szerint a meglevő eredetiek száma a két oklevéltárral együtt 153 darab, közel egykoru másolatban maradt 33 darab, a tatárjárásig mindössze 183 darab oklevél; ezekhez járul a tatárjárás utáni 77 darab eredeti és 7 későbbi átirat. Igy a panonhalmi főmonostor Árpád-kori okleveleinek száma 268». L. a bakonybéli tört. VIII., 219. 3. jegyz. V. ö. I., 97., 190. stb. II., 279—347. Hozzá járul a bakonybéli apátság anyaga 41 Árpádkori oklevéllel. Legszegényebb a zalavári apátság, mert ennek csak 1 hiteles oklevele maradt meg az Árpádkorból (1261.) l. VII., 451. l.

[2] A 183 pannonhalmi tatárjárás előtti oklevél között 23 eddig ismeretlen volt. V. ö. Karácsonyi ismertetését, Századok 37 (1903.), 937. l.

Dr. Sufflay Milán.

Genealogiai füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik Sándor Imre és Sebestyén József. III. évfolyam. Kolozsvár, 1905.

E szépen fejlődő folyóiratnak immár harmadik folyama fekszik előttünk. E körülmény életrevalóságának tanujele és mutatja azt, hogy hézagot tölt be genealogiai tudományunkban s hogy fennállásának három éve alatt lelkes és pártoló közönséget biztositott, mely a lap fennállását lehetővé teszi.

A most lezárt évfolyam tartalma, ép úgy mint az előzőké, változatos és érdekes. Dr. Endes Miklós tovább folytatja értekezését az uri hatóság fejlődéséről Magyarországon 1848-ig, mely czikk az 1905. évfolyam legterjedelmesebb czikke. Régi érdemes genealogusunk Doby Antal az Osdolai gr. Kuun család leszármazásáról értekezik. Családtörténeti czikkeket találunk továbbá Gyulai Ferencztől, ki a Kisenyedi és Jászberényi Pallos családot ismerteti, Gyulai Rikárdtól, ki a Radnótfái Nagy családról értekezik. Kelemen Lajos a Bakfalvi Nagy és a Nagyteremi Sükösd, Sándor Imre az Ebfalvi Halmágyi, Sebestyén József a Késmárki és Lőcsei Késmárky, K. Weres Sándor a Kövesdi Weress családról ír. E czikkek közül csakis a Pallos családról szóló czikk nem közli a családi czimert, a többi a család czimerével rajzban is megismertet bennünket. Az ősfák rovatának vezetője, Gyulai Rikárd ez évfolyamban a Botos Béla, Bónis Sarolta, Fráter Emma, Gál Mária, Gyulai Ödön, Katona Ilona, Pál Erzsébet, Sikó Lajos és Szabó Gábor ősfáit közli. Köblös Zoltán folytatja családtörténeti szempontból rendkivül becses közleményét, az Erdélyi Országos Múzeum és a kolozsvári református kollegium könyvtárában őrzött halotti beszédek jegyzékét, melyből ez évfolyamban négy közlemény látott napvilágot. Ugyancsak ő egy uj közleményt is kezd meg, a nemességigazoló pereket, melyből öt közleményt ad. Közleményének alapjául Altorjai Mike Sándornak két kézirata szolgál a Regestra Archivorum tomus V. Archivum regii gubernii Transilvaniae és a Collectio Genealogica Nobilitatis Transylvaniae. Mindkét közleményével becses és értékes munkát végzett; előbbi bibliographiai szempontból is rendkivül értékes összeállitás, az utóbbiaknak a családok nemességét kutató fogja nagy hasznát venni. Remélhetőleg a nemességigazoló pörök közleménye kölön lenyomatban is meg fog jelenni. Köblös Zoltántól még három közleményt találunk és pedig egyet Rákóczi Borbáláról, egyet a Hidvégi gróf Mikó család leszármazásáról, a harmadik pedig János Zsigmondnak 1568 márczius 27-én Gyulafehérvárt Domionus kézmüves mester, a vasbányák felügyelője részére adott czimereslevele, mellyel a János Zsigmondtól származó rendkivüli ritkaság számba menő czimereslevelek száma egygyel szaporodik. A czimerkép a rajz szerint arany mezőben könyöklő kék

ruhás, vörös hajtókás kar, markában kalapácsot tartva, sisakdisze ugyanez alakot mutatja. Czimerszerző személyéről, valamint családjáról többet nem tudunk, vajjon e Domionus mester őse-e a Rogozi Domián családnak, szintén nem tudjuk. Sándor Imre II. Rákóczi Ferencz házasságáról értekezik még, és meleghangú nekrológban búcsuztatja el gróf Kuun Gézát. Folyóiratunknak is szorgalmas munkatársa, R. Kiss István a Rákóczi család czimeréről értekezik, és heraldikai tartalmu Sebestyén József cikke is a magyar czimertannak jellemző sajátságairól.

Az adattárban közölt okiratokról külön nem emlékezhetünk meg, csakis egyet emlitünk meg, a Jósinczi és Inczédi család bárói oklevelét, melyekhez a czimerek rajza is közöltetik. Megemlitjük azért, hogy folyóiratunk azon olvasói, kik a Genealogiai Füzeteket esetleg nem olvassák, róla tudomást szerezzenek.

Mielőtt a Genealogiai Füzetek tartalmának bemutatását lezárnók, külön meg kell emlékeznünk mellékletéről. Az első két évfolyamban a szerkesztőség sürün közölt czimeresleveleket is, az uj évfolyamból azonban a közleményeket elhagyva, e helyett a czimeresleveleket folyóiratának külön melléklete gyanánt közli, mely befejezte után mint külön könyv fogja szolgálni a hazai heraldikai irodalmát. Szerencsés gondolat volt ez a szerkesztőségtől, mely a harmadik füzetben közölt tájékoztatás szerint az Erdélyi Múzeum levél- és könyvtárában, a Székely Nemzeti Múzeumban, a marosvásárhelyi és kolozsvári ev. ref. collegiumban, továbbá vármegyei, városi és magántulajdonban lévő czimeresleveket dolgoztatja fel, kiegészítve ezt az első két évfolyamban közölt czimereslevelekkel, valamint a Székely Oklevéltárban és az Erdélyi Múzeumban megjelent erdélyi armalisokkal. E külön mellékletekből eddig két teljes iv jelent meg, melyhez összesen 44 czimeres levél van közölve, rajzokkal, a legrégibb I. Ferdinand czimereslevele Sárpataki Tamás deáknak 1551 szept. 2-ról. Fentartjuk magunknak, hogy a czimeresleveleket annak idején bővebben ismertessük, de örömmel üdvözöljük már most is ennek megindultát, mely heraldikai emlékeinknek egy tekintélyes részét fogja hozzáférhetővé tenni. Csak azt sajnáljuk, hogy e közlemény csak negyedévenként jelenik meg, óhajtjuk, hogy a szerkesztőség minél előbb abba a helyzetbe jusson, hogy heraldikai irodalmunknak e becses gyarapodását havonként meg tudja jelentethetni. —*y*.

Král (Albert Ritter) von Dobrá Voda. Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Genealogisch-heraldisches Repertorium ... des gesamten Adels der böhmischen Krone. Prag, 1904. J. Taussig. 8-r. 4. lev. 311 oldal.

E munka tulajdonkép csak a cseh nemességről szóló nyomtatott források névmutatója, mint ilyen azonban jó szolgálatot tehet azoknak, a kik cseh országi családokról keresnek adatokat; felmenti őket kb. 50 nagyobb terjedelmű munka átnézése alól. Anyaga igen nagy, közel *húszezer* családot sorol fel, aránylag kis helyen, a mi csak úgy lehetséges, hogy az idézetek a lehető legrövidebbre vannak fogva s ezen kivül legfeljebb a nemesités keltét adja meg.

Emlitenünk sem kell, hogy a húszezer család közt magyar származásuak is akadnak; olyanok pedig, a melyek Csehországból hozzánk költöztek át, éppenséggel nagy számmal vannak. Ime néhány név próbára, jórészt az előbbiek közül:

Apponyi (Péter és Pál cseh honosságot nyernek 1607.). Bánffy de Alsó-Lindva (forrás a morva Siebmacher). Bánffy de Losoncz. Báthori de Somlyó (*Barthory*-nak irva! Cseh honosság 1604. II. 13.). Batthyany (mk: *Badian* és *Bodian!*). Bethlen (Reichsfürstenwürde 1622.). Bosnyák de Magyar-Bél. Bozugany v. Uj-Székely (igy! 1771 : XII. 21. cseh nemességet kap Buzogány István lovaskapitány). Buday (Ignácz; cseh bárságot kap 1797-ben). Dercsényi de Dercsény (magyar nemessége 1687-ből; cseh bárságot kap 1689-ben). Dóczy de Nagylúcse. Dudith. Erdődy. Forgách (Forgatsch Miklós cseh bárósága 1651-ből). Grassalkovich. Horeczky. Jakusich (Orbovai). Illésházy (cseh honosság 1652 : IV. 27.). Jókai de Pohroncz-Szelepcsény. Kálnoky. Kereczeny (bizonyosan Kelecsényi). Maholányi de Pohroncz-Szelepcsény. Majláth. Majthényi. Marsinay. Matyasovszky. Mecséry (cseh honosság és felvétel a főrendek közé 1843.). Nádasdy gr. (Cseh honosság 1597-ben és 1744 ben). Nyáry de Bedegh. Pálffy. gr. Pázmány. Pethe de Hetes. Pongrácz. Rédl br. (cseh nemesség 1759-ből, magyar 1765-ből, magyar bárság 1808-ból). Serényi gr. (cseh grófság : 1556 : IV. 7.). Sina. Solymosi (cseh honosság és lovagi rang : 1636.). Somsich (cseh indigéna). Somogyi de Medgyes. gr. Sztáray (cseh honosság 1801-ben). Szapáry gr. (Fülöp, olmüczi kanonok 1817-ben cseh honosságot nyer). Teleki gr. (cseh honosság 1784-ben). Thurzó (*Turzi v. Bethlehemsfeld!*). Ürményi (cseh honosság 1646-ban). Vizkeleti (cseh honosságot kap Tamás 1563-ban).

Mint e névsorból látható, Csehországban csupa főranguak képviselik a magyar nemességet, jórészt olyanok, a kik házasság révén ott birtokot szereztek s e czimen honositották magukat. *V.*

Wappenfibel von Ad. Hildebrandt. Frankfurt a/M. Verlag von Heinrich Keller, 1905.

E kis heraldikai vezérfonál immáron hatodik javított és bővitett kiadásban jelenik meg, mi elég ékesszólóan bizonyítja használhatóságát. Az uj kiadás alkalmából az egyes czikkeket ujból átdolgozták és több uj czikket illesztettek be a füzetbe, főleg genealogiai

tartalmuakat. A munkácska nagyobb igényekkel nem lép fel, czélja, hogy a nagyközönséget röviden tájékoztassa a heraldika általános szabályairól és ezt a czélját el is éri. A csinosan kiállitott füzetet 28 szövegközti kép és négy tábla disziti. Megemlitjük, hogy a heraldikai folyóiratok között társaságunk folyóirata, a Kolozsvárott megjelenő Genealogiai Füzetek és a zágrábi Vitezović is fel vannak sorolva.

Erdemleges ismertetésébe a czikkeknek nem bocsátkozunk, csak egyre akarunk megjegyzést tenni. A polgári czimerekről szóló czikkben azt mondja, hogy Németországban polgári czimerek jelenleg már nem adományoztatnak, ellenben bármely családnak jogában áll egy czimert választani magának, csak nem szabad annak egy már létező más czimerrel egyezni. Ennek az állításnak első része teljesen igaz, polgári czimerek többé nem adományoztatnak és folyóiratunknak 144. lapján olvashattuk azt, hogy a hallei természetrajzi társaság volt az, mely mint utolsó osztogatott ilyen czimeresleveleket és ez is beszüntette már működését. A fenti állitás második tételéhez azonban némileg szó fér. Igaz, hogy Németországban a czimerjog szabadabb, így pl. Brémában mindenki oly czimert viselhet a minőt akar, de már pl. Ausztriában nem így áll a dolog. Erre nézve nagyon érdekes volt az a nagy szédelgési pör, a mely a «Genealogie und Heraldik bürgerlicher Familien» czimü családtörténeti kézikönyv kiadója, Hermann Hermann ellen ez év október havában Bécsben lefolyt, és a mely a vádlott elitélésével végződött. Ebben a pörben tanukul kihallgatták Lesz lovagot, a bécsi Adelsarchiv volt főnökét és dr. Seidl miniszteri segédtitkárt, mint e levéltár képviselőjét. Mindkettő kijelenté, hogy az a föltevés, miszerint bárki használhat czimert, Ausztriára nézve téves, mert a fennálló és közzé tett szabályzatok szerint polgári czimereket csakis azok használhatnak, kik azok viselésére jogosultságukat ki tudják mutatni. Ausztriában erre vonatkozólag két udvari rendelet van, az egyik 1765-ből, a másik 1820-ból, mely utóbbi a czimereslevelek kiállitását egyáltalán betiltotta és a czimereslevelek adományozását kizárólag állami jognak minősitette. Az ez ellen vétők pénz- és szabadságbüntetés alá esnek.

Ezt a megjegyzést különben nem azért tettük, mintha ez által most ismertetett munkácska érdemeit és használhatóságát le akarnók rontani, csak utalni akartunk arra, hogy ez irányu állitása nem bir mindenütt érvénynyel. *Á. A.*

Luigi Volpicella: Gli Stemmi nelle scritture dell' archivio di stato in Napoli. Trani, 1905.

Volpicella Lajos jelen kis füzetében a nápolyi állami levéltárban a különböző iratokban szerteszét található czimereknek betürendes jegyzékét nyujtja. Közöljük az érdeklődők kedvéért az általa felhasznált levéltári akták czimét is. Ezek a következők: a máltai-rend, a parmai Konstantin-rend és a nápolyi Konstantin-rend őspróbái, továbbá a reintegrazioni del sedile di Nìdo; aggregazioni e reintegre del sedile di Capuana; reintegra della famiglia Pagano al sedile di Porto; Nobiltà e Civiltà; libro d'oro in pergamenà; stemmi della città di Lettere; modelli di Francia pei diplomi da spedirsi e scudi di dignità; consiglio del maggiorati: armi antiche e novello dei Titolari; privilegi del consiglio collaterale; Farnesiane; incartamenti gentilizi depositati nell' archivio di Stato; codice di Santa Marta; Manoscritti del De Lellis; arche bambagine della cancelleria angioina. A jegyzékben magyarországi családok neveit és találjuk igy a Báthori, Bellinovich, Bosnich, Cacich, Covaccich, Daraboss di Nadast, Dragoevich, Fejérpataki, Frangipane, Gliubibratich, Jablanovich, Medini, Nichichievich, Ohmuchievich, Radmirovich, Sarkani, Tomicich családokét. Ezek közül a Bellinovich, Cacich, Darabos, Dragoevich, Fejérpataki, Jablonovich, Medini, Nichichievich, Ohmuchievich, Radmirovich, Sarkani és Tomicich családok azok, melyek czimerei ki vannak festve. A művecske rajzban közli a Cacich család czimerét, mely egyesiti a Kachich családnak sárkányos czimerét, melyről folyóiratunk 1888. évfolyamának 107. oldalán Thallóczy Lajos értekezett és azt a Cacich czimert, melynek rajzát a Siebmacher-féle czimereskönyv horvátországi része az 58. táblán közli, megtoldva az egyesitett czimer sisakdiszét, a mennyiben a két sisakdisz között, a pajzs felső szélére egy szökőkutat illeszt. *—y.*

Helyreigazitás.

Horváth Sándor úr a következők közlésére kért fel bennünket:

1. A Turul mult évi IV. füzetében «A hajdúk közös czimeres nemeslevele» czimü czikkéhez 2. jel alatt füzött jegyzet nem tőle származik. Készséggel konstatáljuk, hogy azt a szerkesztőség tette a czikkhez; ennek jelzése még a javitott iveken is rajta volt, csak véletlen folytán, a szedésnél esett ki.

2. Dr. Szendrei Jánosnak folyóiratunk 1905. évi IV. számában «A Muronyi Weér czimer» czimen közölt megjegyzései azon pontjára, amelyben a közlő megrója, hogy Horváth úr a fontos heraldikai emlék irodalmára nem utalt, a következőket kivánja megállapitani:

«*Amikor a Weér-armális ismertetését beküldöttem (1905. ápr. 17-ikén), Szendrei János munkája még nem jelent volt meg; megjelenése első napjaiban (1905. jún. 1-én) megvásárolván, még tán az nap, vagy legalább is igen rövid időközben küldöttem Varjú Elemér úrnak egy, czikkem ebbeli hiányát pótlandó levelet, amelyben a többi között az általam előzetesen kifejlett Csoma-féle közlést is megemlitettem; kiemeltem azonkivül azt, hogy én a Weér-czimerrel csakis heraldikai szempontból óhajtok foglalkozni, mert Varjú úrtól értesültem arról, hogy viselettörténeti szempontból Szendrei János fogja méltatni.*»

Amidőn Horváth úr ezen kivánságának megfelelünk, sajnálattal kell konstatálnunk, hogy *levelét nem kaptuk meg* s így az abban foglalt pótlást nem tehettük bele czikkébe. Nagy hiba volt, hogy a jelzett pótlás kimaradása miatt Horváth úr rögtön a czikkét közlő II. füzet megjelenése után nem emelt szót; az esetben módunkban lett volna a hibánkon kivül történt mulasztást a III. füzetben pótolni. Az igazság érdekében meg kell még jegyeznünk, hogy dr. Szendrei János itt emlitett munkája 1905 április hó első felében látott napvilágot, s arra, a mult év május havában mint előbb megjelent munkára hivtuk volt fel Horváth úr figyelmét. *Szerk.*

SZENT ISTVÁN KIRÁLY CSALÁDI ÖSSZEKÖTTETÉSEI.

I.

Az első magyar király családi összeköttetéseiről hazai forrásaink szolgáltatnak részletesebb adatokat.

Ezekből tudjuk, hogy Sz. István apja *Geysa* vagy *Geicha* fejedelem volt, kinek nevét az Árpádkori kiejtés szerint *Gyejcsá*nak kell mondanunk, helyneveinkben fennmaradt mai alakja pedig, mint Karácsonyi dr. úr kimutatta,[1] *Décse* s nyilván ez a *d*-s változat felel meg a szó testében végbement újabb hangfejlődés mellett is az ősibb formának, mely az Árpádkori okleveles emlékek szerint, mint egy a garam-szent-benedeki apátság alapitóleveléden emlitett csongrádvidéki várjobbágy (centurio) neve mutatja, *Deucha* volt (ugyanekkor I. Gyejcsa király nevét *Gevca* alakban adják érmei) s összefügg a Dsingiz khán genealogiájában előforduló keleti turán *Daicseo* s az osztyák fejedelmek közt található *Taiša* névvel; mig az Árpádoknál használatos *gy*-s alak ugyanazt a palóczos kiejtést tünteti föl, a mit máskor is tapasztalhatunk, mint az udvar és egyház körében uralkodó kiejtésmódot a különböző kanczelláriai egyéb kiadványokban, melyek p. a megfelelő török-tatár «tonguz», «tonuz» szók bizonysága szerint kétségkivül dentalis kezdetü *disznó* szavunkat kivétel nélkül mindig *gyiszn*ónak (Giznav, Giznoud, Guznoov), a *diót gyió*nak (a fejérmegyei Diód = Gyod, Gyog, Gyogh, Gyogy, Diósgyőr = Gyosgewr, Diószeg = Gozegh, Gyozeg) stb. irják.

[1] Turul. 1894. évf. 20–23. l.

Gyejcsáról az egykoru külföldi források közül csupán a tudós merseburgi püspök, Thiethmar jegyezte még föl, hogy apja volt az ő idejebeli pannóniai királynak, t. i. Sz. Istvánnak, Thiethmar *d* s alakban hallotta Gyejcsa nevét s *Deuuix*nek (Devics vagy Deuvics) irja.

Gyejcsa öcscse, Taksony fejedelem ifjabbik fia *Mihály* volt, de azonkivül, hogy Szár Lászlót és Vazult vagy Vászolyt nemzette, egyebet nem tudnak róla krónikáink.

Apai ágon ez volt Sz. István legközelebbi rokonsága, mig anyai részről az erdélyi Gyulák nemzetségével hozzák összeköttetésbe hazai forrásaink. Szerintük ugyanis anyja az öregebbik Gyula leánya *Sarolt* volt, ennek pedig Béla király jegyzője szerint unokatestvére volt a Sz. István által levert ifjabbik Gyula, az idősb Gyula öcscsének Zombornak a fia, kit krónikáink másik csoportja — mellőzve a pontosabb genealogiai kapcsolat feltüntetését — általánosságban Sz. István anyai nagybátyjának (avunculus) mond. Az egykorú hildesheimi évkönyviró is úgy tudja, hogy az a *rex Julus*, kire Sz. István sereggel ment s feleségével és két gyermekével együtt elfogta, anyai nagybátyja — avunculusa — volt.[1]

A lengyel kutforrások Gyejcsa (Jesse) fejedelem nejének I. Miesko lengyel herczeg nővérét, *Adelhaidot, Ethlegidát* mondják. A további

[1] Ad a. 1003: «Stephanus rex Ungaricus super avunculum suum regem Julum cum exercitu venit, quem cum comprehendisset cum uxore et filiis duobus, regnum eius vi ad christianitatem compulit.» Pertz, Mon. Germ. Script. III. k. 92 l.

magyarázattól függ, hogy ellenmondást lássunk a magyar és lengyel adatok közt. Ez utóbbiak sohasem állitják azt, hogy Adelhaid lett volna Sz. István anyja; minden attól függ tehát, egyszer vagy kétszer nősült-e Gyejcsa, hogy hol keressük Sz. István anyai rokonságát: az erdélyi Gyuláknál-e vagy pedig a lengyel dinasztiánál?

II.

Karácsonyi János Szent Istvánról irt újabb művében[1] arra az álláspontra helyezkedik, hogy Gyejcsának csak a lengyel Adelaid volt a felesége s ehhez aztán olyan következtetéseket füz ez az éleseszű, de krónikáink hitelét talán túlságosan is kicsinylő tndósunk, melyek teljesen felforgatják eddigi felfogásunkat Szent István családi összeköttetéseiről.

Ha lengyel herczegnő volt az anyja, nem lehetett anyai nagybátyja az a Magyarország keleti részeiben uralkodó Gyula, kit 1002-ben vagy 1003-ban családostul elfogott, hanem apai nagybátyjának kellett lennie s egy személynek a csupán keresztnevéről ismert Mihálylyal, az Árpádház ifjabb ágának ősapjával. Ezen véleményének különben már ezelőtt 15 évvel is kifejezést adott[2] s most csak felújitotta, érvelése is nagyjában véve ugyanaz, a mi a régi, csakhogy a hozzáfüződő következtetéseket szélesebb körre terjesztette ki s péld. a Sz. István és Vazul közti viszony kiélesedésének előzményeit is Mihály és Gyula azonosságával magyarázza.

Régebbi és ujabb érveit a következőképen foglalom össze.

Ha Sz. István családi viszonyait és kapcsolatait egykorú adatok alapján tekintjük: a nagybátyja, Gyula elleni harczról csupán a messzeeső hildesheimi krónikás hallott valamit, a ki följegyezte, hogy Sz. István sereggel ment nagybátyjára, *rex Julus*ra s elfogta őt, nejét és két gyermekét. A krónikás a «nagybátya» fogalmát az *avunculus* szóval fejezi ki, a mi igaz ugyan, hogy a klasszikus latinság szerint «anyai nagybátyát» jelent, de a középkori latinságban ép úgy jelenthet «atyai nagybátyát» is. A szintén egykorú s azonkivül a magyar viszonyokról jobban értesült Thiethmar *Procui*nak nevezi Sz. István anyai nagybátyját,[1] ki unokaöcscse elől Boleszláv lengyel herczeghez menekült; a klaszszikusokat idéző Thiethmarról föl kell tennünk, hogy klasszikus értelmében hasznalta az «avunculus» szót s azért az ő «avunculusa» csakis anyai nagybátyát jelent; ellenben a hildesheimi évkönyvek szerzőjének latinsága szerint «atyai nagybátya» is lehet.

De ha Sz. István anyai nagybátyját Procuinak nevezték, a ki a lengyel fejedelmi házból származott, mert a kamenzi, sziléziai és heinrikowi évkönyvek szerint Gyejcsa fejedelem neje s így Sz. István anyja vagyis Procui nővére, Adelhaid (Beleknegina), egyszersmind I. Miesko lengyel herczegnek, az emlitett Boleszláv apjának a nővére volt: akkor a «rex Julus» nem lehetett más, mint Sz. István apai nagybátyja, a Gyula pedig vagy a pogány neve Gyejcsa fejedelmünk testvérének, a csupán keresztnevéről emlitett Mihálynak, vagy a méltóságát jelenti.

Ezt a következtetést csak megerősiti az, hogy «rex Julus»-nak a hildesheimi évkönyvek szerint ép úgy két — bár név szerint nem emlitett — fia volt, mint a krónikáinkban emlegetett Mihálynak. Még inkább megerősíti e véleményt, sőt egyenesen kényszerit rex Julus és Mihály azonositására az, hogy e rex Julusnak némileg független országrésze volt. Mert unos-untig látjuk, hogy Árpád családjának tagjai megosztották az ország területét, de hogy egy más, alattvaló családbeli részeltettek volna az ország területében s nem is «dux», hanem «rex» névvel, sohasem tapasztaljuk. Olyan kemény uralkodó idejében pedig, mint a minő Gyécse (Gyejcsa) fejedelem volt, ilyesmi teljességgel nem történhetett.

III.

Igyekeztem elég hiven adni vissza Karácsonyi úr érvelését s azt hiszem, egyetlen lényeges szempontot sem hagytam ki.

Ha már most jól szemügyre veszszük ezen érveket, lehetetlen más eredményre jutnunk, mint hogy a végső ok, a miért Gyulát Sz. István apai nagybátyjának kellene tekintenünk vagyis

[1] Szent István király élete. A Szent-István-Társulat választmányának megbizásából irta Dr. Karácsonyi János. Budapest, 1904. L. különösen 13, 18—20, 98—100. l.

[2] Az Árpádház második elágazása. Turul. 1890. évf. 49—54. l.

[1] Thiethmar Chronicon. Lib. VIII. cap. 3. (Pertz, Mon. Germ. Script. IV. k. 862. l.)

Mihálylyal azonositanunk, azon a kérdésen fordul meg, ki volt Sz. István anyja: a magyar Sarolt-e vagy pedig a lengyel Adelaid? Minden további érvelés hátterében ott lappang, hogy csakis a lengyel Adelaid jöhet számitásba, ez a biztos kiindulási pont s minden egyéb adat elbirálásánál ez a szempont jön első sorban is figyelembe.

Ezért kell ráerőszakolni a hildesheimi évkönyvek 1000—1022 közti irójára, a ki hihetőleg a hildesheimi egyház jegyzője, Thangmar volt, Bernward püspök tanitója s követe III. Ottó császárhoz és II. Sylvester pápához,[1] hogy az «avunculus» szót nem klasszikus, hanem középkori értelemben használta, tehát jelenthet «apai nagybátyát» is, nem csupán «anyai nagybátyát». Holott a dolog úgy áll, hogy az egykoru hildesheimi évkönyvek ezen adata, melyben a rex Julust Sz. István «avunculus»-ának mondja, teljesen egyezik a magyar hagyományokkal, melyek valamivel többet is tudtak Sz. István anyjának az erdélyi Gyulákhoz való rokonsági viszonyáról, A lengyel Adelaid nélkül — tekintve hogy a Julus = Gyuláról nem tudjuk: személynév-e vagy pedig a Konstantin gylasával azonos fejedelmi méltóság neve — akár egy személy is lehet ezen rex Julus = Gyula Thiethmar Procui-ával, a kit már Karácsonyi úr is anyai nagybátyának tart. Már pedig Thiethmar egy árva szóval sem sejteti, mintha Procui a lengyel fejedelmi házból származott volna s ne lett volna magyar. A mit tőle megtudhatunk, csak annyi, hogy Procui a pannoniai király «avunculus»-a, anyai nagybátyja s unokaöcscse elől Boleszláv lengyel herczeghez menekült, ki egy a magyar határon levő város őrizetét bizta rá, nejét azonban Procui már nem tudta kiszabaditani a fogságból, hanem unokaöcscse nagylelküségéből kapta vissza.[2] Ennyi az egész.

Már most tudni kell azt hogy Procui az esetben, ha Sz. Istvánnak Adelaid volt az anyja, szintén a lengyel fejedelmi házhoz tartozott s ezt tudva, kellőkép megitélhetjük, mi a jelentősége annak, ha Thiethmar minderről hallgat. Adelaidot a lengyel kutforrások I. Miesko nővérének mondják, Procui tehát, Sz. István anyai nagybátyja, Mieskónak a fivére s Boleszlávnak, kihez menekült, apai nagybátyja volt. Méltán kérdezhetjük, hogy miért hallgat ezen rokonsági kapcsolatról a tudós merseburgi püspök, a ki utóvégre is sokkal jobban ismerte a lengyel, mint a magyar viszonyokat? El sem képzelhető, hogy ne tudta volna, milyen viszony volt Procui és Boleszláv között, ha csakugyan vérség kötötte őket egymáshoz. Ha tehát Thiethmár még csak nem is céloz a vérségi kapcsolatra, akkor Procui nem is volt lengyel.

Thiethmar hallgatása tart akkor is, mikor a pannoniai király anyjáról, t. i. Dewix (Gyejcsa) nejéről beszél, a kit «szlávul Belekneginek az az szép úrnőnek neveztek». Hogy férfias hajlamai voltak, szerfölött ivott, férfi módra ülte meg a lovat, indulatos volt s haragjában egy férfit ölt meg: minderről beszámol Thiethmar. De egy szóval sem tesz említést a hozzá közelebb eső dolgokrul, hogy t. i. ez a hirtelen haragú szép asszony lengyel nő volt, Boleszláv herczegnek a nagynénje s I. Mieskónak a nővére.

Pedig Thiethmar egykorú forrás.

Azok a lengyel kutforrások, melyek I. Miesko nővérét megteszik Gyejcsa feleségének, a mieinknél bizony nem korábbiak. A kamenzi évkönyveket, ha a ma már ismeretlen krakkói évkönyvekből valók is egyes adataik, melyek közül némelyik a 998 — 1017 közt készült prágai évkönyvekből ered bár, mégis csak a XIII. században állitották össze; nem olyan elbirálás alá tartoznak tehát, ideszámitva a sziléziai és heinrikowi évkönyveket is, mint az egész szerkezetük szerint egykoru források, Thiethmar krónikája és a hildesheimi évkönyvek. Ez utóbbiak pedig sehogy sem erősítik meg az Adelaidról amazok által följegyzett adatokat, sőt Thiethmar a hallgatásával inkább arra ad okot, hogy kételyeket támasszon ezen adat hitelessége fölött, mig a hildesheimi évköny- vek egyenesen a magyar források javára döntik el a mérleget.

Szent István anyjának vagy szabatosabban mondva Gyejcsa nejének lengyelségéből nem marad más az egykoru források után, mint a szláv *Beleknegini* elnevezés, a mi Thiethmar szerint a. m. «szép urnő (szép fejedelemnő)», holott hazai emlékeinkben a *Sarolt* (Saroltu) név szerepel. Ámde csak látszólag van ellentét a kétféle adat között. A magyar források is azt mondják Saroltról, hogy «igen szép» (pulcher-

[1] Pertz, Mon. Germ. Script. III. k. 20. l.

[2] Pertz, Mon. Germ Script. IV. k. 862. l.

rima) volt, «kinek szépségéről sok ideig beszéltek a szomszédos fejedelmek» (de cuius pulchritudine prouinciales duces diutius loquebantur). Nem kell tehát olyan álláspontra helyezkednünk, hogy a Thiethmarféle Beleknegini föltétlenül a neve volt Gyejcsa nejének; lehetett «a szép fejedelemnő» egyszerü jelzői elnevezés is s Thiethmar följegyzése csak annyit bizonyit, hogy a nyugoti szláv udvarokban igy emlegették a magyar fejedelem «igen szép» feleségét, a miről nálunk is hallottak valamit s nyilván erre vonatkoznak krónikáink föntebb idézett sorai. Mivel pedig két-három nemzedék kihaltával el szokott mosódni az ilyes dolgok emléke, föltehető, hogy «a szomszédos fejedelmek», a cseh és lengyel herczegek a XI. század dereka táján emlegethették a «szép magyar fejedelemnőt» a hozzájuk menekült Árpádfiaknak s ezekre és környezetükre vezethető vissza végső forrásában a krónikák azon adata, hogy a külföldieknél is milyen hire volt Sarolt szépségének.

IV.

Ha egyszer nem olyan kétségtelen igazság Sz. István anyjának a lengyel fejedelmi házból való származása, a mire, mint tényre, lehet épiteni a további következtetéseket: akkor semmi szükség sincs arra, hogy a hildesheimi évkönyvek »rex Julus»-át Sz. István apai nagybátyjának vegyük föl s fölösleges a Gyejcsa alatt megkezdődött és csupán Sz. István alatt befejeződött közjogi átalakulást olyan szempotból itélni meg, mintha a X. század végén is az lett volna az Árpádház helyzete Magyarországban, a mi a XI. század folyamán, a mikor Árpád családjának tagjai megosztották ugyan az ország területét, de abban már egy más, alattvaló családbelit nem részeltettek, ennélfogva csakis Árpád ivadéka lehetett az 1003-ki rex Julus, kinek némi tekintetben független országrésze volt.

Akármilyen kemény uralkodó volt is Gyejcsa, mégis csak fokozatosan történt mindazon hatalomnak egy kézben való egyesitése, a mit a X. század közepén még a nagyfejedelemmel együtt gyakoroltak a gyulák (gylas), harkák (karchas) és a törzsek fejei. Nem ismerjük ugyan az átalakulás részleteit, de fokozatossága eléggé kitünik abból, hogy előbb a «község» régi hatásköre szünt meg, mely hagyományaink szerint egész Gyejcsáig tartott, vagyis Gyejcsa magához ragadta a község, az ősök nemzetgyülésének jogait és hatalmát s ezzel valódi uralkodóvá tette magát, a ki nem volt többé egyszerü végrehajtója a község határozatának, nem osztotta meg a végrehajtó hatalmat a másik két fejedelmi személylyel; ebből azonban még nem következik az, hogy már ő egyesitette egy fejedelemségben az egész magyarságot s véget vetett a társfejedelmek, a gyulák és harkák minden hatalmának.

Csak a nemzeti végrehajtó hatalomban való osztozkodás szünt meg Gyejcsa alatt, de azért úgy a gyulák, mint harkák megmaradtak a saját törzsük körén belül az általuk birt országrész fejedelmeinek mindaddig, mig Sz. István le nem verte előbb a somogyi Koppányt, tehát nyilván a Balaton körül székelő harka — nemzetség ivadékát[1], utánna Gyulát, majd pedig Ajtont és csak ekkor következett be a nemzeti egység, ekkor nevezhette csak magát «egész» Magyarország királyának, κράλ πασῆς Ουγγρίας, mint a veszprémvölgyi apáczák alapitó levelében olvassuk.

A gyulák és harkák fejedelemsége ugyanis nem üres czim volt, hanem az Árpád nemzetsége alatti «turk» törzsekkel egyesült külön politikai nemzetek külön szervezetének a saját fejedelmeik alatt való megtestesülése; a gyula nyilván a honfoglalókhoz csatlakozó előbbi kozár alattvalók, a bolgár-kabarok fejedelme,[2] a harka pedig — te-

[1] A harkák — karchasok — közül ismerjük a 955-ki augsburgi ütközet egyik vezérét, Bulcsut s apját, Kált. Bulcsu nemzetségét még a XIII. században is emlegetik okleveleink a Balaton vidékén, apja, Kál nevét pedig egy pár szintén Balaton melléki zalamegyei község neve őrizte meg. (V. ö. Dr. Sebestyén Gy. A magyar honfoglalás mondái. II. 38—40.) A Béla király jegyzője által Bulcsu apjának mondott Bogát neve ugyancsak a Balaton környékén a somogyi oldalon található fel a helynevekben.

[2] A kubán melléki onogur — vagy unugur — bolgárok fejedelme, Batbaján a VII. század dereka táján hódolt meg a kozároknak, kiknek hatalma fölöttük tartott még a IX. század kezdetén is. Batbaján öcscséről, Aszparukhról vagy Iszperikről, ki 676—677 körül elfoglalta Moesiát s alapitotta az aldunai bolgár hatalmat, azt mondja a régi bolgár fejedelmi lajstrom, hogy nemzetsége *Dulo*. Ez a bolgár *Dulo* fejedelmi ház s a magyar *Gyula* nevü fejedelmi méltóság mindenesetre összefügg egymással, melynek történeti hátterét teljesen megvilágítja a kabarok és Batbaján kubánvidéki bolgárjai közt keresett viszony, melynek értelmében a kabar fejedelmi háznak is ugyanazon Dulo nemzetséggel kellett azonosnak lennie, melyből az első al-dunai bolgár fejedelmek valók.

kintve, hogy Ibn Roszteh még nem tud róla s csak a Dsilát emliti a madsgarok másik fejedelme mellett, a pannóniai avar-maradványoké. A fejlődés természetes menete hozta magával, hogy el kellett tünniök ezen külön fejedelemségeknek; Gyejcsa azonban a hatalmuk birtokában találta s ha vesztettek is előbbi befolyásukból, Gyejcsa halálakor még megvoltak s egyszerüen a létezésük bizonyitja, hogy Árpád nemzetségének hatalma ekkor még mindig csak a byzanczíak által «turkoknak» nevezett törzsekre terjedt ki. Bármilyen ok tartotta is vissza Gyejcsát, a mi miatt nem fejezhette be a magyarság egy fejedelemségben való egyesitésének művét, a jelleméből és a helyzetből levont következtetés csak az lehet, hogy ha már ő neki sikerült volna erőt venni a gyulák és harkák régi nemzetségén, akkor meg is szüntek volna azok a külön fejedelemségek, melyek leveretése Sz. Istvánra várt s Gyejcsa semmi esetre sem adott volna rá alkalmat — azzal péld., hogy az öcscsét megteszi gyyulának — hogy más alakban bár, de továbbra is fenmaradjanak.

Három nemzedék alatt végbement fejlődési folyamat, a régi politikai szervezet s a magyarság lelki világának teljes átalakulása választja el Gyejcsa korát attól az időtül, midőn ismét föléled a társfejedelemség lappangó hagyománya. Ennek a nagy átalakulásnak egyik eredménye, hogy ekkor már csakis Árpád ivadékai osztozkodtak az ország területében. Ezt nem szabad szem elöl tévesztenünk; nem szabad elfelejtenünk, hogy Gyejcsa és Sz. István uralma alatt emelkedett a nemzet szemében az Árpádház oly magasra, hogy minden más fejedelmi nemzetség elhomályosult mellette; nem szabad felejtenünk, hogy a mikor Gyejcsa lett a nagyfejedelem, a magyarság politikai szervezete a törzsek laza szövetségéből állt, melyben a társfejedelmek, a gyula és harka, nemcsak az ország területében, hanem a fejedelmi jogok végrehajtásában is osztozkodtak Árpád ivadékaival; nem szabad felejtenünk, hogy Gyejcsa uralkodása sokkal közelebb esik a 955-ki hadjárathoz, melynek vezérei (Lél, Bulcsu, Sur) közt egyetlen egy Árpád-ivadékot sem találunk, mint I. Endre és Béla korához, a mikor az ország területén már csak Árpád családjának tagjai osztozkodnak. S ha ilyen szempontból tekintjük a magyarság 1000 körüli viszonyait, akkor nem akadhatunk fel azon, hogy az a Gyula fejedelem vagy rex Julus, kit 1002-ben vagy 1003-ban Sz. István levert, más nemzetségbeli is lehetett s nem kellett Árpádházbelinek lennie s a mikor az egykoru hildesheimi évkönyvek azt mondják róla, hogy Sz. Istvánnak anyai nagybátyja, avunculusa volt, nem kell apai nagybátyára gondolnunk.

Más elbirálás alá tartozik aztán, hogy tulajdonkép mi volt a neve ezen anyai nagybátyjának: Julus = Gyula-e, vagy pedig Procui, mig a «gyula» név csak a fejedelmi méltóságát jelenti.

Mindegyik vitatható; részemről egyik felfogás mellett sem tudnék határozott állást foglalni.

Megjegyzem azonban, hogy a többé-kevésbé eltorzitottnak tekinthető *Procui* név, mely annyi fejtörést okozott boldogult Pauler Gyulának, aligha nem összefügg a Béla király jegyzője által emlitett *Horca* névvel. Igaz, hogy nála Horca idősb Gyulának az apja s ifjabb Gyulának nagyapja, de a nélkül, hogy ezen adat helyessége fölött bármely irányban is találgatásokba bocsátkoznánk, lehetett a Horca a nemzetség ezen ágához tartozó második «gyulá»-nak is a neve.

A *Horca* nevet Vámbéry Á. a török-tatár *karga*, *kargaj* «holló» szóval magyarázza,[1] etymologiai tekintetben pedig ez utóbbit egynek veszi a magyar *karvaly*, *karuj* (a szláv nyelvekben: *kraguj*) szóval. Tekintve, hogy az I. Gyula leányainak mondott Sarolt és Karold neve szintén a török-tatár nyelvekből magyarázható meg legalkalmasabb módon (Vámbéry sz. «saraldi» a. m. szőke, sárgás, «karaldi» a. m. barna, feketés), de másfelől is a Gyulák nemzetsége a bolgárokkal hozható közelebbi kapcsolatba úgy a Gyula név (ó-bolgár Dulo-dinasztia), mint a Konstantin-féle kabarok vagyis a kozároknak meghódolt kubánvidéki onogur-bolgárok révén: a Horka név föntebbi értelmezése ellen alig lehet kifogást tenni.[2]

[1] A magyarok eredete. 1882. 172. l.

[2] Megjegyzendő, hogy a török szó értelme a madárfaj megjelölésében ingadozó. A kazáni tatároknál kétféle alakban is megvan, u. m. *kargha* «varjú» és *kirghi* «karvaly»; ez utóbbinak felel meg a török *kirgaj* «karvaly»; mig az ezzel egyező kun *korgui* a. m. «veréb». (Codex Cumanicus. Edidit c. Géza Kuun. 130. l.) Más madárneveknél is tapasztaljuk ezt a határozatlanságot. A Képes Krónikában feketének ábrázolt *turul* a törökben Ahmed Vefik pasa ozmanli szótára szerint a. m. *turul* «nagyobb

A Horka névalak ó-bolgáros (csuvasos) hangváltozatot tüntet föl a török *kargá*-val szemben, mig a *karga*, *kargaj*, *karguj* változatok megmagyarázzák a Horka és Prokuj végzete közti viszonyt. Ez utóbbi különben a *karguj*nak megfelelő magyaros *karuj*, *karvuj* (karvaly) elszlávositásának tekinthető, a mennyiben a *kraguj* mellett egy magyarországi szláv *kravuj*, *krabuj*, *krobuj* változat is számitásba jöhet. Ez utóbbi alakok szolgáltatják az átmenetet a Thiethmarféle Procui névhöz.

V.

A hildesheimi évkönyvek hazai krónikáink azon csoportjával, melyet Marczali H. után együttesen Nemzeti Krónikának nevezhetünk, Sz. István anyai nagybátyjának mondják rex Julust = ifjabb Gyulát, mig a Béla király jegyzője által adott leszármaztatás szerint II. Gyula nem testvére, hanem első unokatestvére volt Saroltnak, tehát Sz. Istvánnak csak másodfoku nagybátyja.

Mivel egyéb adatok nem állnak rendelkezésünkre, melyekből eligazodhatnánk a rokonsági viszony szabatos meghatározására, csakis belső okok dönthetik el, hol történt a tévedés? Ha előitélet nélkül s egész elfogulatlanul állitjuk fel a kérdést, különösen pedig nem zavarja meg itéletünket a problematikus lengyel Adelaid belevonása: a dolog belső természeténél fogva Béla király jegyzőjének leszármaztatásában van meg a valószinüségnek minden kelléke, habár kétszáz esztendő választotta is el Sarolttól és a Gyuláktol. Nem tekintve azt, hogy mint királyi jegyzőnek módjában állt olyan korábbi genealogiai följegyzéseket használnia föl az Árpádok családi összeköttetései felől, melyek nekünk nem állnak többé rendelkezésünkre, magában a családi hagyományban is van annyi konzerváló erő, hogy megőrizhette az ilyen részletek emlékét. Ellenben egy távoleső idegennek, minő a hildesheimi évkönyviró, még ha egykorú volt is, inkább csak az általánosságok juthattak tudomására. Neki nem voltak olyan adatai, hogy ez és ez volt rex Julus apja, ez meg nem más, mint István király nagyapja, ő csak annyit hallott, hogy rex Julus Sz. Istvánnak az «avunculusa» s a rokonságnak ezen megjelölése általánosságban véve akkor is igaz, ha Julus = Gyula nem a testvére, hanem unokatestvére volt Saroltnak. Különösen igaz akkor, ha visszavezetjük ezen adatot kiindulási pontjára, a magyarságra.

Nem lesz tehát fölösleges, ha a magyar nyelv szempontjából vonjuk vizsgálat alá a kérdést.

Mije is volt tulajdonképen a kis Gyula Sz. Istvánnak a régi magyarság nyevén? Nagybátyjának csak modern kifejezéssel mondhatjuk; őseink ezt igy fejezték ki: anyjának a bátyja vagy öcscse a szerint, hogy Sarolt vagy Gyula volt-e az idősebb?

A kik középkori okleveleinket forgatják, nagyon jól tudják, mily gyakran előfordul a «frater» szó a «patruelis» helyett az unokatestvér megjelölésére. A magyarázat nagyon egyszerü. A régi magyarban nem volt a latin «frater»-rel teljesen egyenértékü szó; a «fivér» nagyon is uj keletü, még a népies «testvér», «testvérbátya», «testvéröcs» sem tekinthető valami ősrégi kifejezésnek; hajdan csakis a «bátyám» és «öcsém» járta, akár testvérről, akár unokatestvérről, akár nagybátyáról, illetőleg unokaöcsről volt szó. Ezért olyan ingatag középkori okleveleinkben a «frater» szó használata, ezért jelent sokszor «patruelis»-t is.

Alkalmazzuk már most ezt a külföldi évkönyvek magyar vonatkozású genealogiai adataira, melyek végső forrását mégis csak magyar földön, a magyarságtól hallott rokonsági kifejezésekben kell keresnünk s ha azt találjuk, hogy péld. az altaichi évkönyvek Vazult a Sz. István fivére fiának (filium fratris sui) mondják,[1] holott Vazul apja, Mihály Sz. Istvánnak nem a fivére, hanem az apai nagybátyja, «patruus»-a volt: a «frater» szóban a magyar *bátya* kifejezés szolgai átfordítását kell keresnünk. Ugyanilyen okbul tették meg krónikáink Mihály másik fiát Szár Lászlót Sz. István «patruus»-ának; a krónikairó magyarul gondolkozott az illető helyen s azt akarta vele mondani, hogy Sz. István magához hivta a *bátyja*, Szár László fiait; mivel pedig tudta, hogy Szár László nem volt a fivére, «frater»-e Sz. Istvánnak, tehát a másik megfelelő jelentésü

fajta sólyom, sas» (Turul. 1889. évf. 3. füz.), a keleti törökben *turghul* a. m. «kis fekete sólyom», de már a *torgaj* vagy az altaji tatár *turuj* a. m. «seregély». A magyar *sólyom* szónak megfelel a kun *soulun*, ennek jelentése azonban a. m. «fáczán». (Cod. Cum. 130. l.)

[1] Pertz, Mon. Germ. Script. XX. k. 794. l.

szót alkalmazta, nem gondolva arra, hogy itt a «patruelis» lett volna helyén.[1]

Akármilyen uton kapta is a hildesheimi évkönyviró a magyarországi események, Sz. István és nagybátyja háborujának hirét, végső forrása mindenesetre magyar volt s ez a forrása, a mig egyfelől félreérthetlenül kifejezte azt, hogy István király apai vagy anyai részről volt-e rokonságban rex Julussal, más felől a «bátya» vagy «öcs» használata által határozatlanul jelölte meg, hogy itt Sz. István anyjának a fivére vagy unokatestvére értendő-e? Rex Julus István király anyjának a bátyja vagy talán inkább az öcscse, «frater»-e volt, tehát Sz. Istvánnak az «avunculus»-a. Nem hinném, hogy ha Sz. István apja öcscsének mondta volna rex Julust a hildesheimi évkönyvek forrása: akkor is az «avunculus» szó fejezné ki a nagybátyja fogalmát. A középkori latin iró mindig magán viseli a saját anyanyelvének bélyegét, a latin szókat a saját anyanyelve szerint alkalmazza; ott, hol az élő nyelv nem tett különbséget az apai és anyai nagybátya megjelölése közt, a román nyelvekben általánossá vált «avunculus» szót használták, tekintet nélkül arra, hogy apai vagy anyai nagybátyáról van-e szó. Ahol azonban maga az élő nyelv hivta fel a figyelmet a megkülömböztetésre, ott nem igen szokták fölcserélni a régi latinság «patruus» szavát az «avunculus»-szal. Középkori okleveleinkben sürün előfordul a «patruus» szó az apai nagybátya megjelölésére s én nem tudok rá esetet, ámbár nem tartom merőben lehetetlennek, hogy helyette az «avunculus» szót alkalmazták volna.

A magyar ugyanis, habár körülírással,[2] különbséget tett a kétféle nagybátya között. Sőt egykor külön szavának is kellett lenni rá. Abban a társadalmi környezetben, melyből ideszakadt, s a rokon nyelvekben külön kifejezés van az apai, meg anyai nagybátyára, sőt még tovább is mennek a megkülönböztetésben. Igy péld. Hunfalvy P. a Vogul föld és nép leirásában a következőkép adja a vogul nyelv ide vonatkozó kifejezéseit:

äk, *äki* = atyám bátyja,

känk, *kank* = atyám öcscse (és testvérbátyám),

angu-äki = anyám bátyja,

säsgi = anyám öcscse.

Munkácsi B. ez utolsót *säs*, *säsi*, *šäš* alakban közli és szerinte általában «anyai nagybátyát» jelent, miként a cseremisz *čučü* (ellenben az apai nagybátya *ožaj*, *ižaj*, *iža*, *izäj*, *zäj*), votják *čuž-murt* és zürjén *čjöz*, *čjoz* is.

Hasonló éles megkülönböztetést találunk a középvolgai csuvasban, a hunok és bolgárok nyelvének ezen összezsugorodott maradványában:

mócej = atyám bátyja,

pićce = atyám öcscse (és a vogulhoz hasonlóan: testvérbátyám),

asla, *kokku* = anyai nagybátya.

A középázsiai törökség nyelvében az apai nagybátyát az *abaka*, *abagha* szó jelenti, mely ugyanilyen értelemben megvan a mongolságnál (abagha) és tunguzoknál (avaga) is, az anyai nagybátyát pedig a *tagaj*, *tagha*. Az ozmanli az *abugha* szó helyett inkább az arab *amudsa* szót használja az apai nagybátya megjelölésére, mig az anyai nagybátya a. m. *dajï*.

Bizonyos tehát, hogy az ősmagyarnak is külön szava volt az apai, meg az anyai nagybátyára s azon fölül mint a vogul és csuvas nyelvek mutatják, máskép nevezték az apa bátyját, mint öcscsét. Az utóbbira kétségkivül a *bátya* szót alkalmazták, a mely e szerint jelentette 1. a testvérbátyát, 2. az apa testvéröcscsét. Mi volt az apa bátyjának régi neve: nem tudjuk; gyanitom azonban, hogy az *atya* mellett fölösleges *apa* szó fejezhette ki, tekintve, hogy a középázsiai törökségnél is a megfelelő *aba* szó részint «atyát», részint «atyai nagybátyát» jelent, valamint azt is tekintetbe véve, hogy primitiv társadalmi szervezetekben az atya halála után a legidősb férfitestvér szokta gyakorolni az atyai jogokat, a mi aztán maga után vonja a rokonsági megjelölésmódnak olyan, a nyugot-európaitól nagyon különböző sajátosságait, hogy péld. *vő*nek és *meny*nek nevezik nemcsak a gyermekek, hanem az ifjabb fi- és nőtestvérek házastársát is. Az idősb fivérnek ezen atyai jogköre magyarázza aztán meg, hogy ugyanaz a szó «atyát» is, «atyai nagybátyát» is jelenthet.[1]

[1] A középkori magyar bibliafordítás bécsi codexében is (64. l.) a *bátya* szóval a *patruus* van kifejezve.

[2] Calepinusnál: *patruus* = atyám báttya (Molnár Albertnél atyám öcze vagy báttya); *avunculus* = anyám báttya.

[1] Béla király jegyzőjénél nyilván ilyen módon lett Bulcsu vezérnek Bogát az apja, holott a Bulcsuval személyes ismeretségben levő Konstantin császár Kált (Kalês) mondja atyjának. Bogát vagy Bugát tudvalevőleg

A *bátya* szóval rámutattam, hogy a rokonsági viszony megjelölésére szolgáló szavaink nem fedik mindig a megfelelő latin és egyéb nyugot-európai kifejezéseket s nem egyszer ez a magyarázata az oklevelekben és krónikákban előforduló hibás genealogiai meghatározásoknak. De volt e különbségnek egy más következménye is. A latin-germán befolyás bomlasztó hatást gyakorolt az egykori kifejezésekre; módosult az értelmük, néha, mint a *bátyáé*, zavarosabbá vált, más esetekben szükebb körre szorult, szabatosabb lett; több szó feledésbe merült az által, hogy a részletesebb megjelöléseket általánositották s egy szóba foglalták össze, igy péld. a sógorság sokféle viszonyát a vogul külön szókkal fejezi ki (panyt = néném férje, vuäps = hugom férje vagyis vőm, äk = feleségem bátyja, juriš = feleségem öcscse, âg = feleségem nénjének férje, pals = feleségem hugának férje), mig nálunk a német eredetü *sógor* szó kiszoritott minden mást, minő volt péld. még a középkorban is a *süv* vagy *siv*, mely a férj fitestvérét jelentette s ahogy a modern *sógornő* mellett már-már egészen kezd kimenni a használatból ősrégi *ángy* szavunk. Ez történt az anyai nagybátyát jelentő régi szavunkkal is, a melynek helyét a nagyon is sokféle értelmü *bátya* szó foglalta el.

Bár nem tartozik szorosan ide, mégis azt hiszem, nem végzek fölösleges munkát, ha a családi viszony megjelölésére szolgáló szavaink közül egypárnak itt közlöm az alapjelentését vogul és csuvas analogiákra támaszkodva, a melyek közül emez a magyarság honfoglalás előtti társadalmi viszonyaira, amaz pedig a még korábbi állapotokra vet világot. Ahogy a bátya szónál felhasználhattuk ennek tanuságait, talán a többinél is találunk középkori okleveleinkben olyan nyomokat, melyek csakis a magyar kifejezéseknek ezen ősrégi értelme által nyernek magyarázatot.

Bátyám: 1. idősb fivérem, 2. apám öcscse.

Öcsém: 1. ifjabb fivérem, 2. apám bátyjának a fia.

Néném: 1. idősb nővérem, 2. apám huga.

Hugom: 1. ifjabb nővérem, 2. apám öcscsének a leánya.

Vőm: 1. leányom férje, 2. hugom férje; ezenkivül a voguloknál a feleség nénje is vejének (vuäps) nevezi a huga férjét, vagyis modern magyar nyelven a sógorát.

Menyem: 1. fiam neje, 2. öcsém neje.

S ezzel párhuzamosan megy egy egész sorozata a családi viszony megjelölésének. A csuvasban *jĕsna* a. m. a néném férje, mivel azonban az atyám huga is néném, tehát ennek a férje is *jĕsna;* szintén egyforma kifejezés van a bátya nejére és az atya öcscsének a nejére. Föntebb emlitettük, hogy külön szó van az atya bátyjának megjelölésére; a csuvasoknál ugyanaz a szó (moćej) egyuttal az anya nénjének férjét is jelenti, mig a voguloknál az atya bátyjának megnevezésére használt szót (äk) a feleség bátyjára és férj bátyjára is alkalmazzák, vagyis a mi kifejezésmódunk szerint összezavarják a nagybátyát a sógorral.

Nem folytatom tovább, ezt is csak azért közöltem, hogy felhivjam a figyelmet a családi beosztásnak arra a nyugot-európaitól nagyon elütő rendszerére, mely kétségkivül megvolt a honfoglalás előtti magyarságnál is, hol egy-egy kifejezésmód egészen más fogalmi kört foglalt magában, mint a vele többé-kevésbé egyeztetett latin-germán szók. S mikor megállapitani igyekszünk a latin középkori rokonsági elnevezések körét, jusson eszünkbe, hogy azok hátterében egy-egy különleges magyar jelentés is lappanghat, a miről sem Ducange, sem a szokásos latin-germán terminologia nem ad felvilágositást.

VI.

Összegezzük vizsgálataink eddigi eredményét.

Sz. István anyjának a lengyel fejedelmi házból való származása nemcsak hogy nem igazolható egykoru források alapján, de egyenesen kizártnak tekinthető. Ha lengyel lett volna, Thiethmar semmi esetre sem mulasztja el akár Sz. István anyai nagybátyja, Procui Lengyelországba való menekülése alkalmával, akár Gyejcsa neje jellemzésénél, hogy meg ne emlitette volna a Boleszlávval való nagyon is közeli vérségi kapcsolatot is. Mig Thiethmar csak negativ szempontbul szolgáltat bizonyitékot, a hildesheimi évkön-

nem költött alak, hanem Liutprand sz. a 921-ki olasz hadjárat vezére (Pertz, MGSS. III. 299.) s a tihanyi apátság alapitólevelében emlitett *Bagath mezee* (a mai Alsó- és Felső-Bogát puszta Somogymegyében) helynév tanusága szerint ott volt szállása a Balatonvidékén, hol Bulcsu nemzetsége székelt s ahol a zalai részeken Kál neve is fennmaradt.

vekben már a magyar kutforrások igazolását is megtaláljuk, melyek egyik honfoglaló vezéri nemzetségből, az erdélyi Gyuláktól (vagy gyuláktól) származtatják Saroltot, Sz. István király anyját. Ez az igazolás azonban csak a lényegre terjed ki; a hildesheimi évkönyvekben csupán a váza van meg annak, a mit krónikáinkban találunk e családi összeköttetésről; de már az olyan részleteket, hogy Sz. István anyját Saroltnak hivták s igen szép nő volt, hogy idősb Gyula volt az apja s Gyejcsa fejedelem Beliud ösztönzésére vette nőül, hogy az országa vesztett és Sz. István által családostul elfogott ifjabb Gyula idősb Gyulának az unokaöcscse s két fiának Bua és Bucna (Pauler Gy. szerint Baja és Bajna, Karácsonyi J. szerint Bolya és Bonyha) volt a neve, mindezt hasztalan keressük a hildesheimi évkönyvekben. Mindez arra vall, hogy ugy Béla jegyzőjének, mint a másik krónikacsoport első szerkesztőjének sokkal több anyag állt rendelkezésére akár a hagyományban, akár valamely régibb hazai följegyzésben, semhogy forrásuknak a hildesheimi évkönyveket kellene felvennünk. Mert tárgyilagos magyarázatnak talán mégsem fogadható el az olyan föltevés, hogy mindezen részletesebb értesülés nem egyéb a hildesheimi évkönyvek száraz adatának tóditásánál és ferditésénél.

Mindezek után a lengyel kutforrások a legjobb esetben is csak annyit bizonyithatnak, a mit történetiróink nagy része eddig is vallott, hogy Adelaid a második (vagy megforditva, az első) neje volt Gyejcsának, Sz. István azonban nem ettől, hanem azon magyar feleségétől származott, kinek magyar értelemben vett «frater»-e vagyis Sz. István «avunculus»-a, anyai nagybátyja, az egykoru forrásokban emlitett rex Julus, tulajdonképeni nevén talán Procui (Horka?)volt.

De még az sem olyan bizonyos, hogy Adelaid Gyejcsának lett volna a felesége.

A mint egyszer kivetkőztettük ezt a föltevést az egykoru értesültség látszatából, rögtön fölmerül az a kérdés, vajjon nem toldották-e meg valamivel azok a később élt lengyel évkönyvirók régebbi kutforrásuknak az adatát, mely csak általánosságban, név nélkül szólhatott valamely magyar herczegről, mint Adelaid férjéről. A mit aztán Miesko nővérének férjhezmeneteléről olvastak a régebbi évkönyvekben, «tóditják ugyan — hogy Karácsonyi J. úr szavait alkalmazzam, ahogy ugyanezen kérdésben a hazai forrásokról nyilatkozott — beszélnek Jesséről és megteszik Adelaid férjének, de azzal meg épen elárulják tudatlanságukat, mert hiteles egykoru adatok szerint ezen Jesse sógora, Sz. István anyai nagybátyja nem a lengyel Miesko, hanem a magyar rex Julus, a magyar krónikák Gyulája volt. Ilyen tanuknak pedig nem hihetünk».

Ha egyszer fölmerül az a kérdés, hogy «Jesse» neve, mely már alakjánál fogva is kései hangfejlődésre utal,[1] valamely meg nem nevezett magyar herczeg helyett csak későbbi (XIII. századbeli) betoldás lehet, rögtön felötlik az a körülmény, hogy nem Gyejcsa, hanem a testvére, Mihály családjában nyilvánul erős nyugoti szláv befolyás.

Mihály egyik fiát Lászlónak, Vladiszlávnak nevezték. Unokái közt a Damozlaus, Domyzlo vagy Bomizlo, Bonuzlo (Boleszláv) nevet találjuk. Talán Vazul, Vászoly neve sem a görög-byzanczi Basiliosnak, Vasziliosznak felel meg, ámbár a szlávos Vaszili, Vaszilij nagyon közel áll hozzá, hanem inkább — tekintve a Vancil változatot — a Vaclavnak, Venceszlávnak, Venczelnek, a mely esetben a *z* XI — XII. századbeli irásmód szerint *cz*-nek (v. ö. Turzol=Tarczal, Zymgota=Czinkota), *cs*-nek olvasandó vagyis a Vazul = Vacul ilyen világitás mellett nem egyébb, mint a Vancil, Venczel név nasalis nélküli nyitravidéki csehtótos változata. De ha mellőzzük is a Vazul nevet, ott van még mindig testvére, Szár László neve, a mit ebben az időben még egyáltalában nem tekinthetünk keresztnévnek. Pogány szlávnyugoti szláv név volt, keresztnévvé csak Sz. László által vált. Hogy került ez a pogány cseh vagy lengyel név a magyar fejedelmi házba? Kétségkivül ugyanolyan módon s olyan okból, mint a hogy Sz. István a szász-bajor házból származott feleségének rokonsága révén Henriknek (az Imre alak jóval későbbi fejlemény), Ottónak nevezte fiait. Mihály családjában is azért használták a cseh-lengyel neveket, mert Mihály vagy a lengyel, vagy a cseh fejedelmi házból nősült.

Mihály ismeretlen neje tehát nagyon köny-

[1] A *Gyécse* kiejtésnek felel meg. A X—XI. századbeli hangalak más. Thiethmar *Dewixet* ir s ugyanilyen, bár *gy*-s kiejtésre utal I. Géza neve a koronán: Γεωβιτζ, érmein a GEVCA névalak olvasható, VII. Gergely pápa leveleiben pedig a *Geusa*, *Geuza* alakot találjuk. (Fejér CD. I. 420., 423.)

nyen azonos lehet azzal a lengyel Adelhajddal, I. Miesko nővérével, kit a későbbi lengyel évkönyvirók Gyejcsa nejének tettek meg. Ezt a lehetőséget még valószinübbé teszi az, hogy Mihály egyik unokájának, I. Endrének a leánya szintén Adelhajd nevet viselt, holott felesége, az orosz Anasztazia, I. Jaroszláv kievi nagyfejedelem és a svéd Ingegerd vagy Anna leányának családjában ismeretlen volt ez a név, tehát I. Endre családi hagyományai közül való; mivel pedig I. Endre anyját is orosz eredetünek mondják krónikáink — «(Caluus Ladislaus) uxorem de Ruthenia dicitur accepisse», a minek az orosz kutfőkben is nyoma van, mert Sz. István kortársa, Nagy Vladimir nagyfejedelem második leányát, Premiszlavát a magyar király feleségének állitják: Endre nagyanyját, Mihály hg nejét tekinthetjük olyannak, a ki meghonositotta az Árpádok közt az Adelhajd nevet. Volt t. i. még egy másik Adelhajd is: Álmos herczegnek a leánya s II. Béla király nővére.

VII.

Gyejcsa fejedelem testvéréről, Mihály herczegről csupán ennyit jegyeztek föl krónikáink: «Toxun genuit Geycham et Michaelem. Michael vero genuit caluum Ladislaum et Vazul».

Karácsonyi János úrral együtt mindannyian feltünőnek találhatjuk, hogy a krónikákban csupán a keresztneve van följegyezve, ellenben hallgatnak pogány nevéről, holott, ha nem is azonositjuk ifjabb Gyulával, fiai, sőt unokája, Levente után itélve, aligha állt valami erősen a kereszténységben.

De van egy más dolog is, a mi szintén feltünhet, az t. i., hogy a Mihály név többé nem fordul elő az Árpádok között, holott 1038 után már valamennyien tőle származtak. Ez annál szokatlanabb, mert fiának Szár Lászlónak a nevét már az egyik kisunoka viseli; Endre, Salamon és Kálmán neve is ismétlődik, pedig nem is az ő ágazatuk maradt fenn, Sz. Istvánt, Sz. Imrét vagy az egyenes ősöket nem is emlitve.

Ez arra a föltevésre vezethet, hogy Mihály vagy Michael név talán ez esetben nem is keresztnév, hanem valamely hasonló hangzásu pogány névnek keresztnévvé való elferditése, a mire elég példát találunk középkori történelmünkben. Hogy a legszembetünőbbek közül emlitsek nehányat, így ferditette el a pogány nevét a tatárjárás előtt élt Bulcsu püspök Basiliussá s igy lett a Tomaj nembeliek hagyományos Thonuz vagy Taniz nevéből Dionysius, Dienes stb. Ha igaz ez a föltevés, akkor talán nem is egészen meddő dolog kutatni a Michael keresztnévvel helyettesitett pogánynevet, mert a hogy használatban volt testvérének Gyejcsának a pogány neve a későbbi Árpádok közt is, ép úgy, vagy még inkább fenmaradhatott az ő, Michaelre emlékeztető pogány neve.

Ilyennek látszik a *Béla*, melyet mindjárt Mihály egyik unokája viselt s azután is egyik legkedveltebb neve az Árpádoknak.

Hogy a Béla nem tartozik a keresztnevek sorába, azt fölösleges bizonyitgatni; legfölebb arról lehet szó, régi magyar vagy szláv eredetü pogány név-e? Rendesen a szláv «bêlu», «bêl», «bêlyj», «biely» = fehér szóbul származtatják, mig újabban Karácsonyi J.[1] a Thiethmar által emlitett lengyel «béla» az az szép szóval veszi egynek. Mellőzve a Turul IX. évfolyamában (114. l.) tett egyéb észrevételeimet, e magyarázatoknak az az alaphibája, hogy a lengyel és más szláv személynevek közt nincs meg a Bêla (más a Beluš, Belimir stb.), különösen pedig, a mi a jelen esetben nagyon is számba veendő, nincs meg a lengyel és egyéb nyugoti szláv fejedelmi ház szokásos nevei között. Sohasem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy az Árpádok a kész neveket vették át a velük rokonságban volt családoktól, mint a Vladiszlávot, Boleszlávot, Henriket, Lambertet: de hogy ők maguk alkottak volna idegen nyelvü szavakból új neveket, ez talán még sem hihető. Utóvégre is az Árpádház nem szláv, hanem magyar volt. Ezzel a ténynyel egyszer talán még is le kell már számolnunk.

De ebből aztán következik egy másik tény. Az Arpádoktól használt személynevek közt mindaz, a mi nem általános keresztnév, a minő az István = Stephanus, Endre = Andreas, Salamon = Salomo stb., vagy nem a velük összeköttetésben levő dinasztiáknál divatozott, mint a minő az Imre = Heinrich, László = Vladiszláv stb., az ősi nevek közé tartozik, melyek eredete, a mennyiben a magyar nyelvből meg nem fejthetők, a honfoglalás előtti török (hunn-bolgár-

[1] Szt. István király élete. 100. l.

kozár), perzsa (parthus-, Szasszanida) és kaukazusi kapcsolatok révén derithető fel.

Ezen nevek közé tartozik a *Béla* is, melynek ősibb alakját az altaji turk (köktürk) föliratokban található *Bojla* tarkhan s az avar vagy bolgár eredetü nagyszentmiklósi kincs egyik görög betüs csészéjén olvasható *Buêla* zoapan neve tünteti föl.[1] Hogy a Béla név csakugyan ezekkel függ össze, bizonyitja az, hogy I. Bélát Albericus Pugilnak mondja. Egy időben sokat vitatkoztak azon, mit akar jelenteni ez a «pugil» szó. A Bojle, Buêla névalakok ismerete után azonban nem lehet más, mint a Béla névnek egy körülbelöl Bughila, Buhila alakban használt régi változata. De a későbbi nyelvhasználatban Bélának mondott névalak szerint kellett lenni egy közbeeső Beghila, Behelaforma változatnak is, ez pedig már közel áll a Michael keresztnév német és olasz Michel változatához, ugy hogy valamelyik XI. századbeli évkönyviró könnyen egynek vehette a két nevet s a hogy a Tonuzra ráfogták, hogy az megfelel a Dionysius keresztnévnek, azonképen cserélhette föl ezen mindenesetre papi ember a Beghilát, Behelát Michaellel.

Egy ideig abban a nézetben voltam, hogy Mihály hg. talán egy személy Erdeueelui Zoltánnal, kire a krónikák szerint Sz. István a Keántól elfoglalt erdőntuli részek kormányzását bizta. Az ügyetlen krónikás összezavarja Sz. István szépapjával, a mi természetesen képtelenség; annyit azonban mégis igaznak vehetünk belőle, hogy az Árpádháznak volt ezen Erdőelvi Zoltán egyik korosabb tagja s talán nem is az ekkor már fejedelmi ágnak nevezhető Taksony-ivadékok közül. Ha valami jelentőséget tulajdonitunk az Álmos ősapáit magában foglaló lajstromnak olyan értelemben, hogy nem egyszerü koholmány volt, hanem bizonyos félremagyarázott genealogiai adatok, nevezetesen a régi vezérekre, különösen az Arpádház korábbi elágazásaira vonatkozó töredékes emlékek képezték a krónikás kiindulási pontját s ezen töredékekből tákolta össze az ősapákat: akkor ezen lajstrom alapján Falicsi (Falês, Falitzisz, Pauler Gy. szerint Faisz) fiát kereshetjük Erdőelvi Zoltánban. Ott ugyanis többek közt ezen leszármazási töredék található: Berend apja Zulta, ezé Bulchu, ezé Bolug stb. Bolugban hihetőleg Árpád egyik fiának, Jelekhnek az emléke lappang, mig Bulchuban unokájáé, Falicsié, a ki azonban Konstantin szerint nem Jelekhnek, hanem Jutasnak volt a fia.

De akárki volt is Erdőelvi Zoltán, a föntebbiek után nem tartom többé egy személynek Mihálylyal, kinek igazi neve, mint bebizonyitani igyekeztem, nem is Mihály, hanem Béla volt.

Mihálynak, mint tudjuk, két fia volt: Szár László és Vazul (Vászoly? Vancil?) s négy unokája: Endre, vagy András, Béla és Levente testvérek, meg aztán Domoszló vagy Bonuszló (Boleszláv); krónikáink a három testvért Szár László fiainak mondják, Béla király jegyzője szerint is András király Szár Lászlónak volt a fia; ellenben a Gellértlegenda a Váradi és Zágrábi évkönyvekkel együtt Vazult tartja a három testvér apjának, mig Szár Lászlónak az utóbbiak szerint Bonuzló volt a fia. «Dux autem Ladislaus Calvus de quo supra — olvassuk a váradi évkönyvek-

[1] + ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΑΝ. ΤΕCΗ. ΔΥΓΕΤΟΙΓΠ.
ΒΟΥΤΑΟΥΛ. ΖΩΑΠΑΝ. ΤΑΓΡΟΓΗ. ΗΤΣΙΓΗ. ΤΑΙCΗ.

Az eddig még teljesen föl nem deritett, de semmi esetre sem görög nyelvü föliratból bizonyos, hogy *Buêla* és *Butaul* személynevek; *zoapan* vagy *zôapan* = župan, ispán a czim, *Dygetoigê*, *Iagrogê* és *Etzigê* valószinüleg Tisza- Maros- és aldunamenti földrajzi nevek, a-*gê* (-ji, -gyi) azonban aligha lesz a. m. a görög *gê* = föld, hanem valami végzet, esetleg az árpádkori nevekben sürün előforduló -*di* vagy -*du* (Etzigê = Békésmegyei Öcsöd?); a Buêlánál és Butaulnál ismétlődő *tesê*, *taisê* talán azt jelenti: «ur», «fejedelem»; ha ismernénk egy megfelelő szót, megállapithatnánk: magyar- vagy török jellegü-e a föliratban a szerint, hogy a szóvégzetben -*i* vagy -*szi* fejezi-e ki a birtokragot? A kincset hihetőleg az avarok rejtették el a frankok elleni végküzdelmek idején, népvándorláskori leleteink tanusága szerint ugyanis a Tisza-, Maros- és Kőrösvidék volt az avar világ központja, sehol annyira nem tömörült a népesség, mint ezen a területen. S az edények diszitményei is már a népvándorlás korának utolsó szakára utalnak. Feltünő már most, hogy a krónikáink első részét képező Hunn Krónika, mely úgy Thury József és dr. Sebestyén Gyula, mint e sorok irójának felfogása szerint is az avarok végső küzdelmeinek és bukásának hagyományait és mondáit foglalja magában, szintén tud egy *Béla* nevü hunn vagyis avar vezérről, ki vezértársaival együtt a cesumauri ütközetben esett el, ahol 791-ben csakugyan volt az avaroknak egy véres csatája Nagy Károlylyal. (Pulsis igitur Hunorum præsidiis ac distructis munitionibus, quarum — — — altera *iuxta Comagenos civitatem* in monte Cumeoberg vallo firmissimo exstructa, ferro et igni cuncta vastantur. *Einhardi Annales ad a.* 791. Pertz Mon. Germ. Script. I. k. 177. l.) Semmi lehetetlenség sincs benne, hogy Béla vezér nevében épen a nagyszentmiklósi kincs Buêla zoapanjának emlékét őrizték meg hunn mondáink.

ben — habuit filium, qui Domyzlo vocabatur.»[1]

Történetiróink véleménye megoszlik e kérdésben. Karácsonyi J., Marczali H., Mátyás Fl. Vazultól származtatják a három testvért s általuk az Arpádok további hajtását, mig Pauler Gy. Béla király jegyzőjének és Kézainak, Kun László udvari papjának az állitását fogadja el, kiknek módjukban volt tudomást szerezni arról, Vazult vagy Szár Lászlót tartotta-e ősének a királyi ház, már pedig a királyi ház legjobban tudhatta, melyiktől származott a két testvér közül. Karácsonyi Jánosnak azonban erre az a válasza, a minek különben Marczali H. is kifejezést adott, hogy a Névtelen és Kézai oly királyi udvarban éltek, ahol már I. Béla királynak ájtatos ivadéki rendelkeztek s mint keresztény papoknak érdekükben állott, hogy királyi uraiknak a pogány vallás kedvezésétől és keresztény szempontból súlyos erkölcsi hibáktól ment őst szerezzenek, megtették tehát Andrást, Bélát és Leventét Szár László fiainak, kinek nevéhez a hagyomány nem füzött holmi alacsony rangu házasságot, vagy épen ágyasságot, mint Vazuléhoz, kiről azt beszélték, hogy a három testvért egy Tatun nembeli leánytól házasságon kivül nemzette.

Mind a két szempont egyformán nyomós. Úgy tetszik azonban, Karácsonyi J. ur felfogását ellenkező irányban is lehet forditani. Mondhatjuk azt is, hogy bizonyos keresztény papoknak és királyi uruknak vagy legalább az udvarához tartozóknak érdekükben állott azt a hirt terjeszteni, hogy a három testvér, András, Béla és Levente a pogány vallás kedvezése és keresztény szempontból sulyos erkölcsi hibák miatt megbélyegzett Vazulnak a fiai, kiket nem is törvényes házasságban, hanem házasságon kivül egy alacsony rangú nővel nemzett, tehát semmiképen sem méltók a magyar királyságra. Gondoljunk csak a Vazul megvakittatása utáni időkre, a törődött Sz. István utolsó évei alatti udvari cselszövényekre, Péter királyságára, a körülötte sereglő idegenekre, papokra, német lovagokra, a német császár beavatkozásaira, hogy mennyien lehettek, a kiknek érdekében állott minél kedvezőtlenebb szinben tüntetni föl a külföldre menekült félpogány ifju Arpádfiakat s még törvényes származásukat is kétségbe vonni. Rágalmak a XI. században sem voltak ismeretlenek s úgy látszik, a krónikaszerkesztés legrégibb korszakából való még a krónikás kifakadása e mende-mondák ellen, a mikor friss keletüek voltak és czáfolatra szorultak![1] A XII. és még inkább a XIII. században, a mikor már réges-rég megszilárdult Mihály ágának a trónja, aligha jutott volna eszébe akármelyik udvari papnak is, hogy tiltakozzék a Vazultól való származtatás ellen, ha csakugyan ő volt az ősapa.

A kérdést, hogy Szár László vagy Vazul volt-e apja a három testvérnek, teljesen eldönti az az első pillanatra jelentéktelennek látszó körülmény, hogy mindjárt I. Béla a László nevet adta második fiának. Ha Béla Vazul fia lett volna s nem Szár Lászlóé: bizonyára inkább az apja nevét választotta volna a nagybátyjáé helyett. Akármilyen szemmel nézte is a későbbi ájtatos nemzedék Vazult, I. Béla mégis csak a szerencsétlen apát tisztelhette benne. Ezt pedig mindenkép számba kell vennünk a sokféle szempont mellett, a mi fölmerülhet ezen kérdésben. Megtette különben előttem is egy eldugott jegyzetben Wertner Mór, a ki «Az Árpádok családi története» cz. művében (137. l. 4. jegyzet) a következőket mondja I. Bélánál: «mint tudjuk, sz. Gellért életirója szerint Vazul az atyja. De mivel egyik fiát szintén Lászlónak nevezte, biztosra vehetjük, hogy Szár Lászlótól származott.»

[1] H. H. Fontes Dom. III. k. 251., 267. M. Könyvszemle 1895. 224. l.

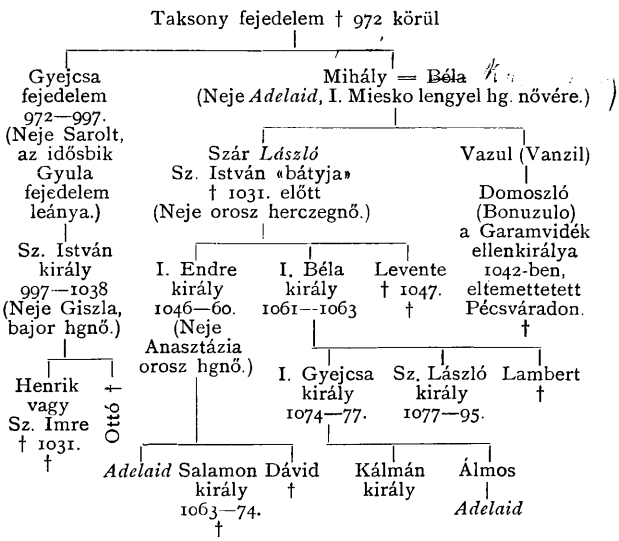
[1] Hogy krónikáinkban XI. századbeli, az altaichi évkönyvek adataitól független följegyzésből eredő elemek is vannak, mutatja a somogyi Koppányt leverő Vencellin ivadékainak a XI. század második feléig terjődő ezen leszármaztatása: Vencelin fia Radi, ezé Miska, ezé Kupán és Márton, továbbá Márton fia Salamon király hive, a «dicső, vitéz Vecellin nemzetségéből»: Bátor Opos; Márton 1055—1067 körül szerepelt, nevét ott találjuk a tihanyi és zaztyi adomány mellett tanuskodó urak névsorában. Vencelin e szerint a X. század dereka táján születhetett s fia Radi a Koppány elleni háboru alatt legénysorban volt. Különben már Toldy Ferencz megjegyezte, hogy I. Endre megkoronáztatásával s Béla bejövetelével mintegy lezárja a krónikairó az események tárgyalását s itt-ott pótolja a korábbiak hézagait; ez alkalommal kel ki azon hiresztelés ellen is, hogy a három testvér Vazul törvénytelen fia. Dr. Sebestyén Gyula a király-krónika ezen legrégibb részét egy Salamonkori, 1075 körül szemlélődő jeles krónikástól származtatja, ki Gyejcsa és László herczegek mellett Salamontól sem vonja meg rokonszenvét. (A magyar honfoglalás mondái. I. k. 210—211. l.)

Mig Vazulról fennmaradt egy pár adat, Szár Lászlóról nevén kivül mit sem tudunk. Csak épen sejthető a «Szár» = kopasz jelzőből, hogy tövig nyiratkozva pogány szokások szerint élt, mint Vazul, kinek bátyja volt, mert a krónika Mihály fiai közt előbb emliti Vazulnál. «Michael vero genuit caluum Ladislaum et Vazul.» Sőt úgy látszik, Sz. Istvánnál is idősb volt. Csakis ezért mondhatta a krónika egy helyen Sz. István «patruus»-ának, a mi semmi esetre jelentheti azt, hogy «nagybátyja» volt, hanem, mint föntebb már utaltunk rá, egyszerüen a magyar «bátya» szó fordítása. Ha tehát Sz. Imre halála után Vazul volt az, a kit az udvari pártnak el kellett tenni az utból, mint a királyi ház ifjabb ágának a fejét, ez világosan bizonyitja, hogy ekkor már nem lehetett életben Szár László s kiskoru gyermekei fölött öcscse, Vazul gyakorolta az apai hatalmat. Kétséget sem szenved, hogy minél zsengébb korban vesztette el apját a három testvér, annál kevesebb tudomása lehetett a külvilágnak arról, hogy ki is volt tulajdonkép az apjuk s annál tágabb tér nyilt az udvar pletykáinak, melylyel, mint a következmények mutatják, nagyon feszült viszonyban lehetett az ősi szokásokhoz ragaszkodó Vazul is, valamint a bátyja is.

Ha Szár Lászlónak András, Béla és Levente volt a fia, az a Bonuzlo, kit a váradi és zágrábi krónika Szár László fiának mond, csakis Vazul fia lehetett.

Őt kell, nem pedig a Vazul megvakittatása idejében már életben nem lévő Szár Lászlót Sz. István azon «fratruelis»-ének, t. i. a »frater»-e = öcscse (= unokatestvére s nem testvéröcscse) fiának tekintenünk, ki a cseheknél élt számkivetésben s 1042-ben, midőn III. Henrik Abától elfoglalta a Morva és Garam közti területet, mivel a lakosság semmi áron sem akarta elfogadni Pétert királyának, Bretiszlav cseh hg. kérésére megkapta a meghóditott városokat a császártól, de Aba csakhamar visszaüzte Csehországba. Később azonban mégis haza került s a pécsváradi apátságban temették el, melyet gazdagon megajándékozott.[1] Hogy a Pécsváradon eltemetett s II. Gyejcsa 1158-ki oklevelében emlitett Domoszló (dux Domoslaus) Aba király fia lett volna, mint Pauler véli, nem tartom valószinünek. Az annyira elágazott Aba nemzetségben soha nem fordul elő ez a név, pedig Abán kivül egyik legkiválóbb tagja lett volna a nemzetségnek; ellenben az Árpádoknál, a kik közt a legkedvezőbb esetben sem volt több 5 — 6 élő személynél, e mellett oly sok volt köztük a kimagasló egyéniség s azon fölül még nem is voltak Domoszlónak ivadékai, nem olyan feltünő, ha többé nem alkalmazzák ezt a nevet.

Végezetül a következő táblázatban foglaljuk össze fejtegetéseink végeredményét:

NAGY GÉZA.

[1] Altaichi évkönyvek. Pertz: Mon. Germ. Script. XX. k. 798. l. Hermann. Contract. ad a. 1042. u. o., VIII. k. 124. l. Mátyás Fl. H. H. Fontes Dom. I. k. 27. l. Fejér Cod. Dipl. II. k. 147—151. l. V. k. 2. 172. l V. ö. Werner M. Az Árpádok családi története. Nagy Becskerek. 1892. 590. és köv. l.

VÁRADI, MÁSKÉNT KALMÁR JÁNOS CZIMERE 1669. ÉVBŐL.

(Egy czimerrajzzal.)

Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt Egerben, Heves vármegye levéltárában kutatva, megtaláltam Guthay Mátyás 1582. évi czimerét, az az eddig egyetlen, uralkodótól adományozott gúnyczimert s mint ilyent eléggé fontosnak találtam arra, hogy ezt a «Turul»-ban [1] ösmertessem s reá az érdeklődő közönség figyelmét felhivjam. Ismertetésemben röviden érintettem a heraldikai abnormitásokat is: a szégyen, guny és tréfás czimereket. A szégyenczimerek létezését tagadják a heraldikusok a fattyu-zsinór (Bastard-Zeichen) kivételével, mert ez különösen jogi esetekben, örökösödéseknél volt fontos, ennek külföldön számos példájára találunk. Nálunk nem ismerünk öntudatos fattyu-zsinórral történt czimertörést, bár egy-két régibb czimerünkben benne van a keskeny bal-haránt pólya.

A gunyczimer, fogalmánál fogva is abnormis, különösen uralkodótól adományozva, a ki adományozásával egyidejüleg jutalmaz és gunyol, emel és nevetségessé tesz és mégis a Guthay czimer az ő fehér kecskén lovagló katonaruhába öltöztetett majmával, oldalán karddal, kezében arany lobogóval a gunyczimer minden kellékével bir, eredete és czélzata nem vitatható s mint ilyen a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.

Ezen czimert nézve szinte magunk elé képzeljük az egri püspöki palotában az asztal örömeit élvező társaságot, élén az egyházfejedelemmel, Radéczy István püspökkel, mellette kedvencz bohócza, Guthay Mátyás, ki egy jól sikerült tréfája után meg meri interpellálni urát és komáját:

«Komám, hát mikor váltod be már igéretedet, mikor hozatsz már részemre armalist?»

«Jól van, bolond, igéretemet beváltom, de csak egy feltétel alatt, ha czimered majom lesz, amely bakkecskén lovagol.»

A feltétel el lett fogadva, a billikomok összekoczantása megpecsételte az igéretet, a befolyásos egyházfejedelemnek, főképen mint királyi helytartónak, könnyü volt a tréfát valóra váltani, de az armalis élén a gunyczimer mellett ott van a püspök czimere is. A mi szintén példátlan. És ugy vélem, nem azért, hogy véle a tréfa szerzőjét jelezze, hanem azért, hogy azzal a kir. kanczellária előtt bizonyságot tegyen arról, hogy ezen komoly közjogi aktusba ő hozta be a nevetségest s ezért ő a felelős.

Legnehezebb azonban a tréfás czimerek meghatározása, már csak azért is, mert bizonyos heraldikai fogalmak és itéletek, bizonyos korszakok szerint idomultak. A heraldika fénykorában nem volt olyan állat vagy tárgy, a melyet czimerpaizsban viselni lealázó vagy nevetséges lett volna. Mit szólna a mai heraldikai izlés, ha a mai tömeges nemesités és bárósitás után esengők drága pénzen megszerzett rangjukhoz czimerükbe egy szamarat, vagy szamárfülekkel ékes férfialakot, majmot, békát pióczát, patkányt, vagy teritett asztalt, tekebábokat, zsákot, bölcsőt kapnának?

Pedig az Affensteinok, Sechowok, a narancsot evő majmot, a Marzolli Fröschl-ök, a Wasserburgi Fröschl-ök a Lossi Kleist grófok vagy a franczia Mumillyan grófok a békát; a bajor Igloffok a pióczákat; a németalföldi de la Raparier-k a fészken ülő patkányt; a szileziai Falkenbergek a teritett asztalt; a zürichi Wirtzek a tekebábokat, a Säckingen lovagok a zsákot; a régi krajnai nemes urak, a Grimmschützök a bölcsőt épen olyan büszkén viselték czimerül, mint mások az oroszlánt, a sast vagy sólymot.

A szamár a középkor heraldikájában valóságos kedvencz czimeralak volt, nagyon távol áll az, hogy ott, a hol czimerben szamarat, előtünő szamárfejet, vagy szamár füleket látunk, gúny vagy tréfás czimerre gondoljunk. Gyakran találjuk egész alakjában, mint paizsalakot (von Hussen zu Berg, gr. Thiestein, Helldorf, Riedheim, Recknitz, Reichenbach, gr. Seedorf, Riethen), vagy előtünően mint sisakdiszt (b. Richenstein, b. Kulternberg, Hussen, Frankenberg). Szembenéző szamárfej van a lengyel Polkozic és a német Riedesel család czimerében. A szamárfülek pedig annyira kedvelt sisakdiszek voltak (gr. Salmen, gr. Lon, Abensberg, Laber, Aldendorf, Knebel v. Katzenellenbogen, Liebenstein, Sür, Sney, Werffenberg) hogy azok részint a

[1] Turul VIII. k. 46. l.

sisakra közvetlenül, részint emberi törzsekre illesztve valóságos segédsisakdiszeknek tekinthetők, melyek többnyire a czimer szineit adták vissza. Azért nem egységes paizsoknál a fülpár többnyire különböző szinü, egyik veres, másik arany, vagy egyik fehér, másik fekete, a szerint a milyen szinüre a paizs tagozva volt. Néha a szamárfüleket mint sisakdiszeket fel is ékesítették, mint az Abensberg czimernél, melynek sisakdisze fehér és fekete szamárfül, amaz négy fekete, ez négy fehér struccztollal van felékesítve. Ezzel egyezik a Laber család sisakdisze, csak a szinek mások.

A szamárnak kiváló voltát jelenti az is, hogy a középkorban, a német lovagokból alakult 12 tornaszövetség egyikének, a Nieder-Franckeninek jelvénye: biborszin zászlón, arany és ezüstben hasitott szamár volt.

A szamárra vonatkozó heraldikai adatok sorozatát a felsoroltakkal egyáltalán nem meritettük ki s ez annyival inkább feltünő, mert a szamárnak középkori symbolikus jelentése, a lustaság tudatlanság, oktalan nagyravágyás volt és az érzékek tulsulya az értelem felett.[1] A középkor természetrajza azt irja róla: nem harczias, békés, szelid, türelmes, sok terhet biró. Ezek dicséreti. Bünei: buja, hátul erősebb mint elől, lusta járásu, nem eszes senkinek ki nem tér. A fiatalok virgoncczak, szépek, jó őket nézni, de minél inkább öregszenek, annál komorabbakká lesznek.[2]

A magyarok nem voltak ennyire türelmesek a nem előnyös külsejü, vagy nem előnyös tulajdonságú czimerállatok iránt. A magyar heraldikából a szamár, béka, majom s más ehhez hasonló állatok hiányzanak.

1455-ben V. László, Sánkfalvay Istvánnak s testvéreinek valamint Heös Miklósnak egy olyan czimert adományozott, a melynek czimerpaizsában hármas halmon ülő természetes majom, az adományos nevének kezdőbetüjét «S» betüt tartja. Az utódok azonban ugy látszik, nem voltak megelégedve ezen exotikus czimerállattal, különösen Sánkfalvay Antal pozsonyi prépost nem igen tartotta összeegyezőnek magasabb papi állásában a majmot mutató paizsot, 1489-ben ő, a Heös, Hereni és Lazói család némely tagjai Mátyás királytól uj czimert kértek és nyertek, melynek egyszerü czimerképe hajlott kar, mely markában három nyilvesszőt tart.

Csergheő Géza jeles heraldikusunk tévedt, a midőn ezen czimert is a tréfás és gúnyczimerek közé sorozza és czélzatával a Guthay czimer mellé helyezi.[1] A gúny- és tréfás czimert sohasem a czimeralak *mivolta*, hanem annak *helyzete* teremti. A Guthay czimer sem azért gúnyczimer, mert czimerképe majom, hanem azért, mert ez a majom bakkecskén lovagol és hadi öltözetbe van öltöztetve. A Sánkfalvay czimer képe egyszerüen majom, szokott heraldikai guggoló helyzetében s mivel a heraldika nem ismer olyan czimerállatot, melynek viselése természetes helyzetében nevetséges vagy lealázó volna, a Sánkfalvay 1455. évi czimert is a közönséges czimerek közé kell soroznunk.

Van több olyan czimer, a melynek vagy paizsalakja, vagy különösen sisakdisze teljesen megfelelne a tréfás czimerekről alkotott fogalmainknak, de a czimertulajdonos család nevét olvasva meggyőződünk róla, hogy ezek beszélő czimerek, amelyeket gyakran igen naiv ábrázolással tettek beszélő czimerekké.

Egyiknek sisakján leeresztett haju meztelen női alakot látunk egy köpülővel köpülni. Ez a stiriai Putterer grófok sisakdisze. Másikon egy szőke haju gyermek egy kádban kedélyesen fürdik, ez a Lieli Baden család sisakdisze. A harmadik sisakon egy czipőfoltozó ül, rongyos czipő talpát foltozgatva. Ez a Buchparteni Russ család sisakdisze. Altreuss annyi mint varga. A negyediknek czimerpaizsában egy bolond áll, tarka ruhában, csörgős sapkával a fején, kezében bunkós bottal. Ez a Nareggi Narringer család czimere. Az ötödiknél a paizsban kis fiú vesszőparipán lovagol. Ez az Enichl-család czimere, s a kis fiú az unoka. (Enkel.)

Az elsőroltaknál az ábrázolás elég tréfás ugyan, de nem tarthatjuk ezeket sem tréfás czimereknek, mert ezen naiv helyzetek a czimerek beszélő voltát példázzák.

Ha még ehhez hozzá vesszük azt, hogy farsangi tréfás körmeneteknél sőt, lovagjátékoknál is gyakran használtak ezen alkalmakra választott tréfás sisakdiszeket, ugy tapasztaljuk, hogy a heraldika fénykorában önként felvett ősi, vagy

[1] H. Brendicke dr: Zur Thiersymbolik. Antiqu. Zeitung XIII k. 8. l.

[2] Seyler. Gesch. d. Heraldik 155. l.

[1] Siebmacher Ung. Adel, Suppl. 138. 100. l.

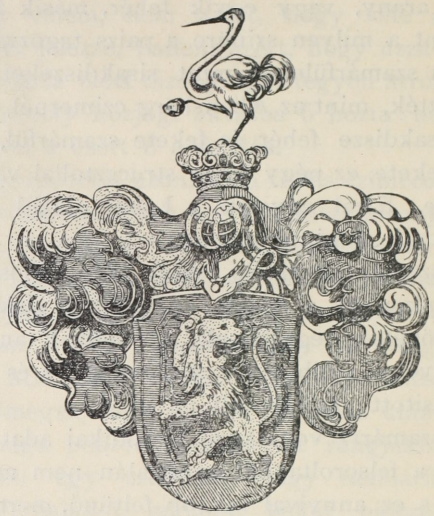
a később uralkodóktól adományozott czimerek között eddig alig van tréfás czimer. Az egyetlen, a mely talán annak tartható: a Zalttaigen hercegi czimer,[1] melynek ezüst paizsában két meztelen szerecsen gyermek egymásnak háttal fordulva tánczol. És mégis ez alkalommal egy ilyen, uralkodótól adományozott tréfás czimert óhajtok folyóiratunk t. olvasóinak bemutatni a Váradi másként Kalmár János 1669. évben nyert czimerében.

I. Lipót Bécsben, 1669. augusztus 21-ikén nemességet és czimert adományozott Váradi másként Kalmár Jánosnak. A nemesitésben részesek voltak; az adományos neje Keőmives Katalin és ennek testvére Keőmives István. A kihirdetés 1670. márczius 3-án történt Gönczön, Abauj vármegyében.

Az adományozott czimer következőleg van leirva az armalis szövegében: «scutum videlicet militare, erectum coelestini coloris, fundum illius trifido viridi monticulo interoccupante, cuius depressioribus partibus integer leo, naturali suo colore effigiatus, divaricatis posterioribus pedibus corporis mole arrecta, erecte sursum stare, capite retro dorsum gyrato, faucibus apertis, lingua rubicunda exerta, caudaque supra dorsum elevata, anteriorum vero pedum sinistro ad rapiendum protenso, *dextro autem ariculam vellicans* cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate ex eoque pariter gruem naturaliter effigiatum, pede dextro lapidem tenentem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris, in scuti extremitates sese diffundentibus .... etc.»

Az armalis leirása szerint, tehát a paizsbeli oroszlán, hátra néz és jobb első karmával fülét tépi vagy vakarja. Az oroszlán ezen helyzete talán példa nélküli a heraldikában. Hátra néző oroszlánt találunk egy-kettőt az egész világ heraldikájában, de mivel ez a helyzet bizonyos fokig a menekülés látszatát idézi fel, csak nagyon elvétve fordul elő. Czimerünknél a hátra forditott tekintet mellett, még a fülét is vakarja, igy a meneküléssel jelképezve van a kudarcz is, a mely ott érte a honnan menekül.

A czimerfestő a helyzethez illő fájdalmas arczot festett az oroszlánnak, méltót a modern «Fliegende Blätter» rajzolóinak humoros ónjára. Ez arczkifejezésről mintegy leolvasható a kudarczot vallott menekülő gondolata: «ide többet nem jövök.» «Itt ugyan megjártam!»

Nagyon kellene tévednem, hogy ha t. olvasóim nem látnák a czimerfestő humoros tendenczióját úgy mint én. De ha a t. olvasóimban is ugyanazon véleményt kelti annak nézése a mit bennem, akkor megtaláltuk az egyetlen, uralkodótól adományozott tréfás czimert.

Nagyon valószinü, hogy ezen tréfa csak a kir. kanczelláriában játszódott le, ott támadhatott egy humoros ötlete azon czimerfestőnek, ki megunva a tömeges czimeradományozásnál mindig a chablonos kardot tartó oroszlánt vagy kardot tartó veres ruhás férfiút festegetni, ezen czimert elsőben a czimerkérő levélre vázolta, majd a pergamen okmányra festette, az uralkodó látatlanba aláirta a nem feltünő czimerképpel diszitett armálist s legkevésbé törődött a czimerképpel az adományos, az egyszerü manumittált jobbágy, ki nem magát az armálist, még kevésbé a belé festett czimert tekintette, hanem a czélt, az anyagi és társadalmi előnyöket, a melyeket ezen nemesités tényével elért. A tréfás czimernek sem hasznát nem látta, sem kárát nem vallotta, legfeljebb mikor azokon a czimert apróra megnézte, gondolta el magában, hogy jobb lett volna kardot festeni az oroszlán karmába, hogy lett volna olyan a czimer, mint a másé. Ámbár «alias Kalmár» nevéről azt kell gyanitanunk, hogy az adományos a békés foglalkozás embere volt. CSOMA JÓZSEF.

[1] Grünberg LVIII. l.

A CSALAI KÉGL CSALÁD.

A «Vasárnapi Ujság» 1904. évi márczius hó 6-ikán megjelent számában Rodiczky Jenő: «Magyarországi juhászok» czimen a juhászokra nézve nem valami hizelgő, de azért mégis érdekes ethnographiai czikket közölt, melynek történeti illusztrációja gyanánt felemlitette azt is, hogy túl a Dunán több oly nemes család él a jelenben, melynek ősei «birkásmesterek és pusztabirák» voltak. Ezen családok névsorába foglalja a többi között a *Kégl* családot is, mint a melynek ősei szintén ily birkásmesterek és pusztabirák lettek volna.

A hivatkozott czikk ezen utóbbi állitását ugyanazon folyóirat legközelebbi számában Kégl István egy rövid közleménynyel helyreigazitani óhajtotta, melyben ő a Kégl családot egy *Waldinuczi Kégl György József* nevü tábornoktól származtatta le, a ki mint német nemes, katonai érdemeinek elismeréseül 1761. évben a magyar nemességet is elnyerte. Szerinte ez lenne a Kégl család első ismert magyar őse, kitől a jelenben élő nemzedék, nevezetesen pedig a Csalai Kégl család származott.

A történeti igazság kedveért szükségesnek vélem a Kégl család ismertetését röviden előadni, részben azon adatok alapján, melyek «Fejér vármegye története» czimü művemben «Csala» puszta történetének megirásánál rendelkezésemre állottak, részben a Csalai Kégl György úr által rendelkezésemre bocsátott oklevelekre támaszkodva.

Igénytelen véleményem szerint a fentebb emlitett czikkek irói tévedtek a család eredetének kérdésében; Kégl István azonfelül még abban is tévedett, hogy az általa jelzett Waldinuczi Kégl György Józsefet, kit a magyarországi Kégl család ősének jelez és ki 1761. évben magyar nemességet nyert, tábornoknak mondta, holott nem volt tábornok, hanem hadbiró; tehát nem combattans, hanem katonai hivatalnok. Eltekintve attól, hogy ezen hadbirónak az itt szóban forgó Csalai Kégl családhoz való vérségi kapcsa semmivel sem igazolható, kétségtelen tény az, hogy ezen Csalai Kégl család ősei az 1761. évet megelőző időben Pozsonyban már ismeretesek voltak és első ismert ősük, kitől a leszármazás mai napig levezethető: Kégl Gáspár 1650-ben már életben volt. Ennek fia, Kégl Pál az 1670—1690. évi időközben Pozsonyban királyi vámszedő, leánya pedig: Kégl Anna 1676. évben férjezett Thulmonn Jánosné volt, a mint azt ennek 1676. évi végrendelete,[1] a pozsonyi ágostai hitv. evangelikus egyház anyakönyvei,[2] valamint báró Horeczky Miksának, nemes Kégl Gáspár részére 1751. évben adott ajánló levele tanusitják.[3] Egyébiránt a német szójárás szerint a Kégl név Kögl-nek is iratván, ezen családdal Pozsonyban már a XVI. században is találkozunk. Nevezetesen emlitésre méltó Kögl Wolfgang, ki 1566. évben városi biró, 1570-ben pedig polgármester és Kögl Pál, ki 1710—14-ben szintén városbiró, 1718—21. évben pedig polgármester volt.[4] A Szent Mártonról czimzett pozsonyi székesegyház anyakönyveiből is kitünik a Kégl család nehány tagjának születése, kiknél a nemes rendet megillető jelzőket is megtaláljuk. Itt kereszteltetett Kégl Károly Kristóf városi tanácsos és levéltárnoknak és nejének Zsófiának — kinek családi neve emlitve nincsen — négy fia, úgymint: 1742. évi deczember 15-én János; 1744. évi január 29-én József; 1753. évi szeptember 23-ikán János Károly Ferencz és 1757. évi augusztus 23-án László.

Ugyanezen anyakönyv adatot tartalmaz a korábban emlitett Kégl György József hadbiró és neje Kramern Mária Ferencz nevü fiára vonatkozólag is, aki 1746. évi február hó 19-én itt kereszteltetett meg. És ez az anyakönyvi

[1] Magyar nemzeti múzeum: Regestra diversorum instrumentorum litteralim manuscriptorum etc. Cod. Sec. XVIII—XX. 27. l. Testamentum Annæ Margarethæ filiæ Casparis Kegl consortis autem Joannis Thulmonn anno 1676 conditum.

[2] A pozsonyi ágostai evang. egyház keresztelési anyakönyve 1688. évi 120; 1690. évi 96. szám.

[3] Károly János: Fejérvárm. története III. köt. 542. l. Præsentium exhibitorem nobilem Gasparum Kegl condam parentis sui perillustris dni Joannis Kegl, liberæ regiæque civitatis Posoniensis in territorio telonii regii perceptoris filium, in omni activitate, conatu, moribusque studio ac ingenio nobili etc. qui etiam in officio Volentery Regimini Ghillányiany etc. fidelia præstitit servitia etc. recommendandum esse duxi. Datum die 21. Aprilis anno 1751. Baro Maximilianus Horeczky m. p.

[4] Ortvay Tivadar: Pozsony város története.

bejegyzés vezethette Kégl Istvánt emlitett czikkének tévedésére, hogy ősét ezen Waldinuczi Kögl György Józsefben kereste.

A felsorolt adatok tehát azt bizonyitják. hogy a Kégl család a szomszédos örökös tartományokból a határszéli Pozsonyba letelepedvén: ott mezőgazdasággal vagy akár juhászattal nem is foglalkozhatott és ha az akkori kornak családi traditióit is figyelembe veszszük, a melyek az ősök élethivatásának átörökléséhez is meglehetősen ragaszkodtak: úgy teljesen kizártnak kell tekintenünk azt, hogy a szóban forgó család magyarországi ősei «birkásmesterek és pusztabirók» lettek volna, mert ily élethivatás folytatásához és annak a családban leendő további átörökléséhez Pozsony városa alkalmat és módot nem is nyujthatott.

A rendelkezésre álló források tehát a Kégl családról és annak tagjairól mint olyanokról tesznek emlitést, kik Pozsonyban az értelmiséghez tartoztak és közpályán éltek. Kivételt tesz csupán Kégl Gáspár, ki az önkéntesekből alakult Ghillányi ezredben szolgált, onnan 1751. évben kilépett és azután 1760—1770. években a komárommegyei Örs-pusztán gazdasággal foglalkozott. Az emlitett Kégl v. Kögl József György hadbiró, ki 1761. évben magyar nemességet nyert, nem bizonyit a Pozsonyban akkor már régen letelepedett volt magyar nemes Kégl családnak úgynevezett katonai jellegü — «tornister adel» — nemessége mellett, mert nevezett, mint láttuk, nem az első ismeretes magyar őse ezen családnak és mert arra nézve, hogy Kégl József György hadbiró a Pozsonyban lakott Kégl családdal mily vérségi viszonyban állott, az idézett források semminemü támpontot nem nyujtanak. A feltevés tehát, hogy a Kégl család ezen tábornoknak jelzett, de tényleg katonai hivatalnok, hadbiró Kégl József Györgytől származott volna, szintén egészen téves, annál is inkább, minthogy ennek nemességére nézve felvilágositást nyujt Pozsony vármegye 1762. évi közgyülési jegyzőkönyve, melyben nevezett hadbiró Waldinuczi Kégl József György részére 1761. évben adományozott czimeres nemes levél kihirdetése benfoglaltatik[1], holott a Csalai Kégl család ősei az 1762. évet megelőző időben Pozsonyban már régen szerepeltek, és az egyenes leszármazásra vonatkozó anyakönyvi adatok 1688. évig nyulnak vissza.

Ezen adatokat kiegészitik még a Nagy Iván «Magyarország családjai» cz. művének VI. kötetében foglalt közlések is, melyek a család czimerét Burgstaller után ismertetik. Burgstaller «Collectio insignium» cz. müve leginkább a pozsonymegyei és pozsonyvárosi nemes családok czimereit tartalmazza rézmetszetekben. Kiadó szerzője Burgstaller János Kristóf maga is Pozsony városának régi lakosa és polgármestere is volt.[2] Felemlitésre méltónak tartom, hogy a Kégl család a Burgstaller családdal közeli vonatkozásban állott, a mennyiben Burgstaller János városi kapitány és tanácsos az 1688. évben született Kégl Jánosnak és az 1690-ben született Kégl Pálnak keresztapja volt. A mű szerzője tehát kétségtelenül közelebbről is ismerte a Kégl családot.[3]

Az előbb emlitett Kégl Gáspár fia, szintén Gáspár 1790—800. évben a fejérvármegyei Ó-Barok pusztán, 1800—1806. évben pedig Sárpentelén bérlő volt. Gáspárnak fia, György 1817—30 években a pestvármegyei Alsó-Dán Szent-Miklós pusztát bérelte.

Hogy a családnak ezen gazdálkodással foglalkozó három tagja szintén nem lehetett «birkás, birkásmester vagy pusztabiró», hanem hogy ezek is a családi traditióhoz hiven az értelmiség osztályához tartoztak, tanusitja a Kégl Gáspár részére 1751. évben adott bizonyitvány szövege, valamint a tatai gimnázium 1808. évi érdemsorozata, mely szerint Kégl György ugyanott a gimnázium VI. osztályát mint első eminens végezte.[4] Ha tehát ezen három családtag mint

[1] Pozsony vármegye 1762. évi közgy. jkönyve 532. lap: «benignæ armales privilegiales modo gloriose regnantis sacr. cæs. reg. ap. maj. dominæ d. Mariæ Theresiæ (tit.) Georgio Josepho Kögl de Valdinuczi filiisque ejus Conrado, Francisco et Josepho, Joanne nec non Antonio, filiæque Maximilianæ, Aloysiæ ex conjuge sua Maria Fr. de Kramer susceptis clementer collatæ ac Viennæ Austriæ die 31 mensis Decembris anno 1761 sub pendenti emanatæ lectæ, et solemniter publicatæ sunt.»

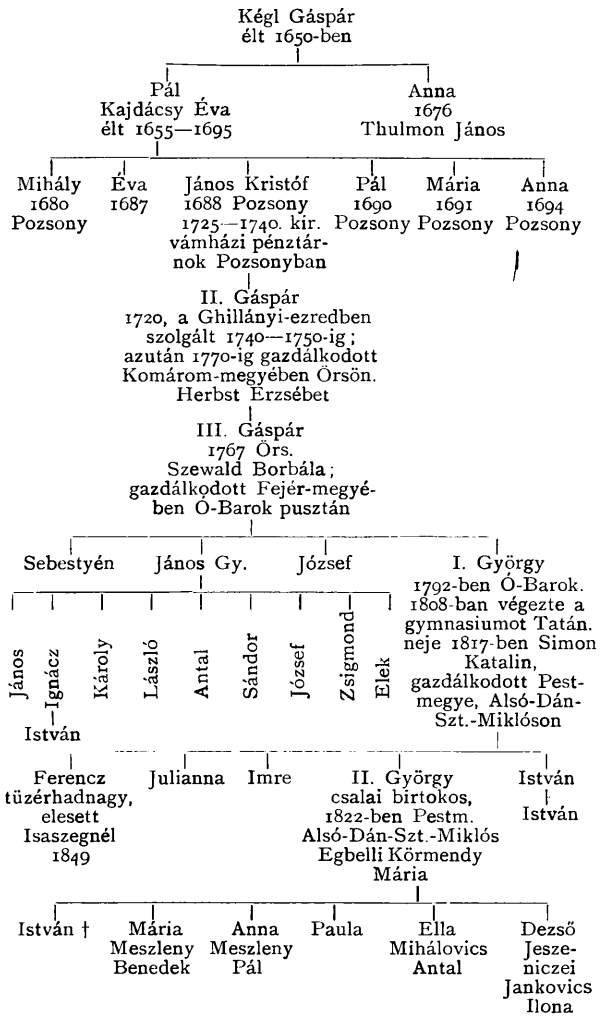
[2] Burgstaller: Collectio insignium nob. familiarum Decades VIII.

[3] A pozsonyi ágostai evangelikus egyház keresztelési anyakönyve 1688. évi 120. f. szám; 1690. évi 96. f. szám.

[4] Juventus gymnasii Tatensis apud scholas pias juxta promerita secundi semestri anno 1808. Humanitatis II. Eminentes: Kegl Georgius etc.

bérlő foglalkozott is juhtenyésztéssel: személyük és egyéniségük társadalmi minősége nem hozható párhuzamba a mezőgazdasági ősfoglalkozásban élő «birkásmesterrel vagy pusztabiróval.»

Az emlitett adatok alapján a következő családfát lehet összeállitani.

A családfán emlitett I. György birta a pestvármegyei Alsó-Pakonyt és Dánoson bérlő volt. Fiai közül Ferencz a szabadságharcz kitörésekor mérnök-növendék volt. Mint olyan, Gömbi családnév alatt a honvédtüzérségbe lépett s 1849. évi április hó 6-án Isaszeghnél mint honvédtüzérhadnagy esett el. István átvette Pakonyt és családja Pestvármegyében továbbra is birtokos. Hasonlóképen György is mezőgazdasággal foglalkozott és a 70-es években országgyülési képviselő is volt. Kégl György a közügyekben kiválóan tevékeny részt vett és közismert érdemeinek elismeréseül ő felségétől, a család régi magyar nemességének megerősitése mellett, 1878. évben a «Csalai» előnevet nyerte,[1] azon fejérvármegyei Csala puszta után, melyet ő 1873. évben Nádasdy Lujza grófnőtől 390 ezer frtért örök áron megvett.

Végezetül megemlitendőnek tartom még a rokoncsaládokat a multban, mert az akkori kor közérzülete szerint ezen családi kötelék létesitésénél a család nemessége mellett annak társadalmi pozicziója nagy szerepet játszott.

Az 1655—95. években élt Kégl Pál felesége, Kajdácsy Éva. A Kajdácsy család Baranya, Komárom és Tolna vármegyékben birtokos nemes család volt.[2] Kégl Anna 1676. évben Thulmonn János felesége volt. Ezen család somogymegyei birtokos nemes család.[3] Kégl III. Gáspár felesége volt Szewald Borbála. A Szewald[4] család 1699. évben czimeres nemes levelet nyert, mely Komárom vármegye 1700. évi január hó 15-én tartott közgyülésén hirdettetett ki.

KÁROLY JÁNOS.

[1] E fényesen kiállitott függő pecsétes oklevél kelt Bécsben 1878. évi Szent György havának 29-ik napján. A czimleirás igy szól: «E czimer kék vitéz pajzsból áll, melyben zöld hármas halmon vörös szinű, kettős farku, jobb markában három arany buzakalászt tartó oroszlán lépdel. A pajzs felett nyilt lovag-sisak nyugszik, mely feletti arany koronából jobb oldalról arany-kék, baloldalról ezüst-vörös szinü kiterjesztett sasszárnyak között egy hasonló, három arany buzakalászt tartó oroszlán nő ki. A sisakról jobbról aranykék, balról ezüstvörös sisaktakarók függenek le, a pajzs alatt pedig kék szalagon nagy betükkel a jelmondat olvasható: «Labor honorat.»

[2] Nagy Iván: Magyarország családai VI., 16. l.

[3] U. ott XI., 183. l.

[3] Szewald Márton 1699. évi czimeres levelének kihirdetése Komárom vármegye 1700. évi közgy. jkönyvében

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Második közlemény.)

Sárközy Albertnek *Kristóf* nevü fia az egyetlen, a kinek további leszármazóit ismerjük. 1544-ben már házas ember volt: néhai Kisléghi Simon deák özvegyét *Zsófiát* birta feleségül.[1] Apja régi ellenségeivel, a rakonczátlan Podmaniczkyakkal neki is kellemetlenségei voltak. 1549-ben bepanaszolta anyjával *Vészka* miatt Podmaniczky Rafaelt[2] és még ugyanabban az évben a pozsonyi káptalan előtt eladta *Csatajon* fekvő curiáját, a Podmaniczkyak nagy ellenfelének, Serédy Gáspárnak, továbbá Benedeknek és Györgynek 125 m. frtért.[3] Az utóbbi örökvallásban Kristóf anyján és sógorán Sárközy Imrén kivül Kristóf gyermekei gyanánt fel vannak sorolva: *Albert*, *János*, *Péter*, *Erzsébet* és *Anna*. 1550-ben, 1564-ben, 1568-ban[4] még szintén voltak e féle kisebb ügyei, 1571-ben pedig a Nadasd egy része miatt folytatott perében nyert végleges itéletet, úgy hogy a kérdéses részbe akkor nádori rendelettel restatuálták.[5] 1580-ban már *Albert*, *Mihály*, *Pál* és *Bálint* nevü fiai tiltakoztak a Sághyaknak Nadasdba való beiktatása ellen, ő tehát ekkor már nem élt.[6] Volt ezen kivül még egy leánya: *Katalin* Vizkelethy Farkasné, mig a már emlitett *Anna* Beke Farkas felesége volt.[7]

Sárközy Kristóf fiai közül *Pálról* lehet szó 1560-ban[8] bizonyos zalai jószágoknál, *Bálint* és *Mihály* pedig 1593 marcz. 23. osztoztak meg Nadasd részein.[9] Bálint még 1615-ben, 1625-ben is — az utóbbi évben Nadasdon és Madarászon — jószágrészeket idegenitett el,[10] élete végén pedig — ha ugyan róla van szó — nagy bajba keveredett, mert czivakodás közben puskával lelőtte Gels Tamást, Pozsony város tiszttartóját, a miből csak királyi kegyelemmel menekülhetett.[1]

Valószinü ugyan, hogy Kristófnak felsorolt fiai nem haltak el mind magtalanul — sőt az ezen a vidéken egyre gyakoribbá váló név éppen erre enged következtetni — de a további leszármazást részletesen kimutatni csakis Kristófnak *Mihály* nevü fiánál lehet, a ki külön ágazatot alapitott és: *Kristóf*, *István*, *György* és *Pál* nevü fiai ismeretesek. Ezek közül *Kristóf* már 1610-ben tiltakozott többeknek Gyorcsoka teljes birtokába leendő beiktatása ellen, még 1639-ben is élt;[2] majd *Kristóf*, *Pal* és *István* 1615-ben II. Mátyás királytól oklevél felmutatási rendeletet nyertek Sárközy Bálint ellen a nadasdi és madarászi részjószágok elidegenitése ügyében.[3] Testvérük *György* léphetett 1622 jun. 24. Majthény László püspök szolgálatába — talán mint procator — és még a püspök halála után 1625. apr. 2. Nagy-Szombatból is jelentést irt Majthény Györgynek.[4] 1650-ben pedig Sárközy György komáromi házát kisajátitották a várépitéshez.[5] *Pál* még 1660 nov. 30. Nadasdon leányának *Magdolná*nak Kulcsár Ferencznének 3 zsellér telket hagyományozott, melyeket 620 frton akkor váltott vissza.[6] *István* 1644-ben szintén Nadasdon lakott és szükségtől kényszeritve egy teljes lakott jobbágy telket, atyai részét *Busteleken* elzálogositott,[7] 1658-ban még szintén élt és a Sághyakkal perlekedett.[8] Istvánnak 3 fia volt: *Gergely*,[9] *Pál* és *Bálint*, az utóbbi kettőnek, mint István fiai-

[1] Pozsonyi kápt. lev. Proth. 6. Fol. 311.

[2] Esztergomi kápt. lev. Cap. 27. fasc. 10. Nr. 3.

[3] Orsz. lev. Neo. reg. act. fasc. 357. Nr. 35. Pozsonyi kápt. lev. Prot. 8. Extra ser. fol. 111.

[4] Pozsonyi kápt, lev. Prot. 15. Ser. Fol. 3. Prot. 16. Ser. Fol. 167. és családi feljegyzések.

[5] Orsz. lev. Dl. 38792. Pozsonyi kápt. lev. Prot. 15. Ser. Fol. 3. Prot. 17. Fol. 118.

[6] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 4. Fasc. 1. Nr. 6.

[7] Finta János főszolgabiró adatai a családi iratok között.

[8] Pozsonyi kápt. lev. Prot. 13. Fol. 124.

[9] A magyar nyelvü osztálylevél eredeti töredéke a családi iratok között van.

[10] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 31. Fasc. 12. Nr. 20. és Prot. 30. Fol. 478.

[1] Orsz. lev. Liber regius VII. Nr. 441. l. 1625. nov. 6. II. Ferdinand kegyelmet ad neki, ha az özvegygyel egy év alatt kiegyezik.

[2] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 2. Fasc. 8. Nr. 16. és Pozsonym. lev. Reg. Act. indic. Acta antiana ind. Nr. 114.

[3] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 31. Fasc. 12. Nr. 20.

[4] Történelmi Tár 1897. 88., 100., 101. lap.

[5] Takáts Sándor dr. közlése a komáromi polgárok névsorából.

[6] Pozsonym. lev. Sághy csal. periratai.

[7] Győri kápt. lev. 9. jkv. 81. lap.

[8] Pozsonym. lev. Sághy cs. periratai.

[9] Csak családi feljegyzés igazolja létezését.

nak Nadasdon való mikénti osztozkodása miatt még 1734-ben is vizsgálat folyt.[1] Bálintnak 4 leánya volt: *Erzsébet*, ki hajadon maradt, *Magdolna* Gál Györgyné, kinek az előbbi 1711-ben elhunyt apja utáni részét annak curiájából elzálositotta,[2] *Katalin* Fekete Kristófné és *Klára* Viola Mihályné.[3]

Sárközy Kristóf *Albert* nevü fiáról a már felsoroltakon kivül tudjuk, hogy 1563-ban a királyi curia elé idéztette Pölöskei Eördögh Gábort, mivel ez nadasdi birtokában hatalmaskodásával háborgatta[4] és a per még 1575-ben is folyt közöttük, mert ekkor meg Eördögh szerzett Miksa királytól vele szemben biztositó oklevelet.[5] Ugyanabban az évben Jakusich Ambrussal is volt kellemetlensége.[6] 1589-ben Bálint és Mihály testvéreivel és a Sághyakkal — az utóbbiakkal 1580-ban szinte összepereltek — és ujból özv. Eördögh Dorottyával perlekedett[7] — szóval a kor szellemének megfelelően csupán a perek tartották fenn emlékezetét. Albertnek 4 leánya maradt, mert 1615. okt. 2. Sárközy Kristóf, István, György és Pál (Mihálynak fiai, Kristófnak unokái, Albertnek dédunokái) parancsot eszközöltek ki II. Mátyás királytól Sárközy *Zsuzsanna* Hideghéty Barnabásné, *Orsolya* Karátson Balázsné, *Zsófia* Themesközy Istvánné és *Borbála* özv. Beicsy Mátyásné ellen (mindnyájan Albert leányai, Kristóf unokái, Albert dédunokái), hogy azok nekik a Nadasd határbeli birtokra vonatkozó iratokat, kárpótlás mellett adják át;[8] 1635-ben Orsolyát már mint Geörczy Márton özvegyét emlitik,[9] mig Zsófia 1600-ban Sury János neje volt[10] és még élt 1614-ben is.

Sárközy Kristófnak *János* nevü fiáról 1549-ben volt emlékezet, a mikor Kristóf a csataji curiát eladta;[1] ettől fogva jó ideig nincs róla többet szó. Szinte bizonyosnak látszik azonban, hogy az egész környéken egyre duló török pusztitás elől a közeli és biztos menedéket nyujtó Győr várába vonta meg magát; mert már Győrnek a törökök részéről 1594. szept. 29. történt elfoglalása előtt megtaláljuk Sárközy János nevét azok között, a kik Győrben katonai szolgálatot vállaltak és ott maguknak állandó lakóházat szereztek.[2] Győrben ugyanis a főkapitányok, polgári háztelkek kiosztása utján igyekeztek a katonaság elszállásolásáról gondoskodni[3] és igy ott könnyü volt a menekülőknek letelepülni. Természetes tehát, hogy ilyen körülmények között tárt karokkal fogadták a ki egy jó kardot is hozott magával a vár védelmére és különben is a lovasságot a lehetőségig a nemesség sorából toborzották.[4] Elkövetkezett azonban Győrnek szomoru eleste (1594.) és ekkor a vár lakossága is elköltözött, részben pedig Abdánál török fogságba jutott.[5] Sárközy János az utóbbit elkerülte és most már úgylátszik, a közelben egyedüli biztos menedékkel kecsegtető Komáromba kellett menekülnie. Komárom szerencsésen ellene is állt a török ostromnak és igy, mikor Pálffy Miklós

[1] Pozsonym. lev. Acta Sig. Szüllő judlimus Nr. 3839.

[2] Győri kápt. lev. Fol. 427.

[3] 1734-ben még a leányági örökösök között folyt az eljárás a nadasdi és pokolégési örökség felett. Ebből látható a leszármazás (Pozsonym. lev. Acta. Sig. Szüllő judicis nob. Nr. 3692.). Ezeknél volt az 1510. czimerlevél és egyéb családi iratok is, de ezt 1752. és 1756-ban nem tudták tőlük Sárközy Antal és testvérei megszerezni.

[4] Zalavári konvent levéltára. I. Jkv. Nr. 1694.

[5] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 29. Fasc. 9. Nr. 3.

[6] Pozsonyi kápt. lev. Proth. 19. Fol. 25.

[7] Finta főbiró iratai, a családi iratok között.

[8] Pozsonyi kápt. lev. Cap. 30. Fasc. Nr. 21.

[9] Pál és István perel Orsolyával és Zsófiával. (A családi iratok között, az okirat helyének megjelölése nélkül.)

[10] Esztergomi kápt. lev. Lib. 10. fol. 616. (1600.); Lib. 11. fol. 43. (1607); Lib. 11. fol. 73. (1607); Lib. 11. fol. 127. (1708.); Nagy Iván, Magyarorsz. Csal. X. k. 60. l. Lib. 12. fol. 124. (1614.); Pozsonyi kápt. lev. Cap. 1 Fasc. 5. Nr. 7.

[1] Orsz. lev. Neo reg. acta fasc. 357. Nr. 35.

[2] Verzeichniss der Hungerischen Kriegsdinstleuth so Ihr vor dem Verlust Raab alda gehabte Heüser wieder begehren . . . Unter des Horvath Micloschen Fahnen : . . . Sarkezi Janusch . . . (Győr város 1567. évi telekkönyvének függeléke, 43. l., Győr város levéltárában). Lovasnak kellett lennie, mert alább a gyalogosok külön vannak felsorolva. Az utcza, vagy a ház közelebbi meghatározása hiányzik.

[3] Vilányi: Győr vár 83. l. Mig a török az országba be nem fészkelte magát, a nemesség jóformán ki volt zárva a városokból; a mikor azonban a török számtalan családot hajléktalanná tett, a nemesség kénytelen volt a védettebb városokba huzódni. Bethlen Gábor már 1552-ben inditványozta, hogy ki kell a királynál eszközölni, mikép a végekben szolgáló nemesek, kiknek nincs biztos otthonuk, a szabad királyi városokban házat vehessenek. És a király szentesitette is az idevonatkozó törvényczikket (1552 : XLV. t.-cz.) Szilágyi: A magyar nemz. tört. V. 268—70.

[4] Villányi: Győr vár 84. l.

[5] Villányi: Győr vár 76. l.

1598. márcz. 29. Győrt diadalmasan ujra visszafoglalta, Sárközy János is ujra lépéseket tett, hogy ottani lakóházát visszaszerezze. Ettől fogva azonban a komáromi biztos vár lett a Sárközyek állandó menedékhelye egy egész századon keresztül, mignem egy másik Sárközy János — mint látni fogjuk — 1685-ben Komáromból ujra Győrbe költözött vissza és ott saját házában lakott.

Sárközy Jánosnak ez a győri háza segiti kifejteni a továbbiakat. Ha ugyanis az alább ismertetendő Sárközy János 1685-ben Komáromból Győrbe, a saját házába költözhetett, úgy ez a ház azonos lehetett azzal, a mely ott már 1594 előtt Sárközy Jánosé volt és igy az ifjabb János az idősebbnek szükségképen egyenes leszármazója. Mivel pedig az ifjabb Jánosnak apja *Imre*, öregapja *Gáspár* volt, ennélfogva szép apjának — akit egész bizonyosan nem ismerünk — az 1594. előtt Győrben saját házában lakó *János*nak kellett lennie. Támogatja a leszármazás ilyen módon való kifejtését maga a János név is: a családban hét nemzedéken át izről-izre mindig volt egy János úgy, hogy ezt a vonalat a *Jánosok ágá*nak lehetne nevezni — magának az emlitett Gáspárnak is volt egy János nevü testvére — több tehát a puszta feltevésnél, ha a győri házat a leszármazás igazolására bizonyitó erejünek tartjuk és hogy vele a leszármazást igazoltnak elfogadjuk.

Valóban a XVII. század elején már a biztos Komáromban találjuk a fentebb emlitett Sárközy Gáspárt. 1622. febr. 21. a Komáromban tartott megyei gyülésen a nemesi összeirásban mint komáromi nemest jegyezték be.[1] Már előzőleg volt egy kellemetlensége: 1619. január 12-én ugyanis megjelent az esztergomi káptalan előtt *Taxony Márton* és anyja *özv. Taxony Tamásné*, szül. *Sárközy Orsolya* nevében tiltakozott az ellen, hogy az ő, mint néhai *Herczegh Anna* leánya és *Bábolnay Zsigmond* napa unokahuga vagy unokája, esetleg talán dédunokája birtokának jövedelmét *Bábolna* és *Kajánd* Komárom megyei községekben[2] testvére, *Sárközy Gáspár*, egészen magának foglalja le. Ez az összekoczczanás némileg világot vet a rokonságra is. Anyjuk Herczeg Anna után jutottak ehhez a birtokhoz; az, úgylátszik, akkor már kihalt Bábolnay-család révén az anyai örökségben azonban később sem sok öröme telhetett Sárközy Gáspárnak, mert az évtizedeken át folytonos surlódásoknak képezte alapját. Nővérével úgylátszik megegyeztek, de másokkal folyton voltak kellemetlenségei és ezek még halála után, özvegye és gyermekei idejében, is folytatódtak.

Sárközy Gáspár különben vagyonos és szerző ember volt. 1609. és 1612-ben a Vas megyei *Közép-Patyon* szerzett rész-jószágokat[1]; 1615. és 1617-ben a Sopron megyei *Csornán* vett zálogba birtokrészeket[2]; 1620-ban Csornán egy curiát adott át örökbe fogadott[3] testvérének, Batthyány

[1] Komárommegye levéltára: Ex Libro proth. I. pag. 231—234. Az 1608. törvények megnyitották a városokat a magyarság előtt és jogot adtak a nemességnek városi házak szerzésére.

[2] Esztergomi kápt. lev.: Lib. 12. fol. 595. Kajánd Bábolna mellett feküdt, de elenyészett. A Bábolnayak régi, e vidékbeli család voltak: Babonai Miklós már 1268-ban Győr megyei nemesként szerepel. (Szávay: Győr tört. 257. l) Bábonai János 1442-ben Erzsébet királynétól Mesterfalvát kapta Győr megyében (Csánki: Magyarorsz. Tört. Földrajza III., 563.); 1455-ben V. László a Bábonai, Akai és más osztályos családoknak szabad ispánságot adott: Bábona, Kajánd, Abostyán, Beled, Tárkány és Kis-Battyán birtokaikra (u. o. 519.) 1493. szept. 24. az esztergomi káptalan jelenti II. Ulászló királynak, hogy parancsára megidézte Báthory Miklóst és Andrást, kik *Bábónai Zsigmond* és társainak Köbölkut, Kis-Ujfalu, Ravaszkeszi (Esztergom megyei) birtokait elfoglalva tartották (Esztergomi kápt. lev.: Caps. 18. Fasc. I. Nr. 11.) 1507. Bábolnay Zsigmond Győr megyében fekvő Mesterfalva nevü birtokát Palkó Péternek és fiának vallotta át a nyitrai káptalan előtt (Komárom várm. lev. Lad. 63. Fasc. III. Nr. 4.) A *Herczeg* családra vonatkozólag megjegyzendő, hogy 1608-ban *özv. Borbély Ferenczné Herczeg Zsófia* Komáromban 10 hold földet vett (Komárom város lev. Lib. I. Pag. 68.), a miből világos, hogy a Herczegek szintén ezen a vidéken laktak. Éppen igy a *Taxony* család is a Csallóköz táján (Taksony község Galánta alatt van) volt honos: *Taksony Péter* 1592. wittembergi tanuló, 1603. nagyszombati tanitó, majd utóbb jókai, szerdahelyi predikátor és csallóközi esperes (senior) (Földváry: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület tört.-hez. I. 59.) volt.

[1] Szombathelyi kápt. lev. és a családi iratok között levő egykoru eredeti oklevél (Thurzó nádor előtt tett ellenmondás visszavonása).

[2] Győri kápt. lev.: Felv. jkv. 485 l.; Felv. jkv. 7. sz. 11. lap.

[3] Szombathelyi kápt. lev. Proth. Nr. 88. A Batthyány-féle összeköttetés közelebbről ismeretlen. Érdekes, hogy 100 évvel előbb 1519-ben közösen kapták a Szabolcs megyei Bolthra adományt Sárközy Albert és Batthyány Ferencz.

Ferencznek; 1627-ben a Nyitra megyei *Radosócz* községben egy nemesi curiáját, melyet néhai nővére özv. ns. *Wythmer Mártonné* sz. *Sárközy Margit* adott el, elfoglalták és az ellen tiltakozott[1] stb. Legtöbb gondot azonban mégis Bábolna és Kajánd okozott neki. Ennek biztositására minden követ megmozgatott: 1622. márcz. 21. a Komárom megyei tavaszi közgyülésen Sárközy Gáspár mindenkit eltilt Bábolna és Kajánd használatától[2]; 1623. febr. 6. már az esztergomi káptalan előtt jelent meg *Sárközy Gáspár* és úgy a maga, mint testvére *Sárközy János*, továbbá Biay János nevében is tiltakozott Siey János Győr megyei alispán és Dallos János Győr megyei főszolgabirónak Bábolna és Kajándba való beiktatása ellen,[3] ugyanezt megismételte 1623. febr. 14. Komárom vármegye közgyülésén is,[4] mig az 1623. aug. 1. közgyülésen ellenfelei már hasonlóval feleltek,[5] mignem az 1623. aug. 21. gyülésen a per felvétetett.[6] Kemény dió volt az 1623. év Sárközy Gáspárra nézve! Szorultságában az esztergomi káptalan előtt javait «hűséges szolgálataiért» Börchy János, Komárom megyei főszolgabiróra és nejére ruházta[7]; fiát *Sárközy István*t pedig a győri káptalanhoz küldte, ki Börchy Jánossal ott tiltakozott a birtokba vétel ellen.[8]

Úgy látszik, hogy a nagy erőfeszitésnek meg is volt a kellő eredménye, mert Sárközy Gáspár és gyermekei továbbra is megtartották birtokaikat.

1629. decz. 3. már Sárközy Gáspár nem élt; özvegye *Szalay Sára* és árvái panaszt emeltek Komárom vármegyénél a pannonhalmi apátság tisztviselői ellen, hogy azok bábolnai birtokukból egy darabot el akarnak szakitani.[9] Talán, hogy a folytonos huza-vonától szabaduljanak, jelent meg 1633. nov. 20. *Sárközy Márton* és *Gáspár* a győri káptalan előtt, a hol úgy a saját, mint *István* és *Ilona* nevü testvéreik nevében — valamennyien Sárközy Gáspár és Szalay Sára gyermekei — több rendbeli terheik könnyitésére, de különösen *Radosócz*, Nyitra megyei községbeli birtokuk kiváltathatása végett elzálogositották bábolnai és kajándi birtokukat 26 évre 400 császári ezüst tallérért *Pajor István*nak és nejének *Konkoly Borbálá*nak.[1] Az elzálogositás ellen azonban *Taxony Pál* és *Sárközy János* tiltakoztak.[2]

Ennek daczára azonban nem lett még sem békesség; mert 1635-ben *Szapáry András* és *Boltinger Márkus* Esterházy Miklós nádortól az egész Bábolnára és Kajándra — magszakadás czimén — adományt eszközöltek ki és magukat be is iktattatták. Természetes, hogy ez ellen tiltakozni kellett és azt *Sárközy Gáspár* tette meg, *Márton*, *Imre*, *István* és *Ilona* nevü testvérei nevében is[3] és pedig úgylátszik eredménynyel, mert a birtokok tovább is kezükön maradtak, sőt 1636-ban az özvegy és Gáspár azoknak felét ujra 10 évre elzálogositották *Nagy János*nak és *Tarczy Mihály*nak.[4]

1638-ban az özvegy a zálogból való kiváltás miatt tett lépéseket az időközben *Csajághy Gergelynévé* lett *Konkoly Borbálá*val szemben,[5] azonban a birtokok 1/4-részébe 1641. jun. 15. a győri káptalan azokat beiktatta.[6] 1642-ben már az özvegy és gyermekei *Márton*, *Imre*, *Ilona* férjezett *Beke Jánosné* ügyüket *Krys Mihály* nevü

[1] Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. fol. 406.

[2] Komárom m. lev.: I. könyv 236 l. Cell. 150. f. 1. Nr. 9., 15.

[3] Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. Fol. 90.

[4] Komárom m. lev.: I. könyv, 278. l. Cell. 152. Fasc. 1. Nr. 38., 51.

[5] Komárom m. lev.: I. könyv, 299. l. Cell. 150. Fasc. 1. Nr. 51.

[6] Komárom m. lev.: I. könyv, 301. l.

[7] Esztergomi kápt. lev.: Lib. 13. Fol. 90, 92.

[8] Győri kápt. lev.: Fol. 190.

[9] Pannonhalmi lev.: Komárom m. megkeresése — magyarul — az apáthoz.

[1] Győri kápt. lev.: 8. jkv. Fol. 1. I. Lipót 1682. márcz. 21. Radosóczon egy curiát, mely egykor Sárközy Margité, Gáspár nővéréé volt, Krokovich Ferencznek és Istvánnak adományozott, mivel ez magszakadás (?) czimén a koronára háramlott (Liber Regius XVII. pag. 220.) A kihalás azért sem lehet igaz, mert még 1678. az ifj. Gáspár is élt, testvérének leszármazói meg utóbb is.

[2] Esztergomi kápt. lev.: 14. könyv, 341. l. Fényes: Komárom m. 160. *Sárközy János* 1634-ben az érsekujvári lovas-őrség tagja és neje *Mészáros Ilona*, Nyitra megyei *Komjáthin* levő birtokuk miatt pereltek Forgách Péter gróffal (Nyitrai kápt. lev.: Prot. 62. Fol. 217. Prot. 64. Fol. 46.)

[3] Győri kápt. lev.: 8. jkv. Fol. 146. Fényes: Komárom várm. 160. Turul 1888. 83.

[4] Győri kápt. lev.: Fol. 166.

[5] Orsz. lev. kancz. osztály: Conceptus expeditionum 1638. Nr. 2.

[6] Orsz. lev. DL. 24519. (Neo reg. f. 37. Nr. 32.)

prókátorra bizták. Ebből az alkalomból felemlitik azt is, hogy *Gáspár* és *István* nevü testvéreik a császári háboruból (ex imperiali bello) még nem tértek vissza,[1] azok tehát a császári seregben katonáskodtak.

Az ügy további részleteiből csak a főbb pontokat érintve, felemlitendő még, hogy 1643-ban az özvegy saját részét Márton fiára ruházta[2]; majd 1644-ben a birtokok ötödrészét 1025 magyar forinton Semberger, másként Lósy Györgynek és nejének,[3] sőt még ugyanabban az évben az egész bábolnai és kajándi birtokot ugyanazoknak 1660 császári ezüst tallérért örökre eladták.[4] 1648-ban azonban *Sárközy Imre*,[5] 1650-ben pedig *Sárközy Gáspár* — ki mint mondja, sok évig, különböző országokban a király és spanyol király szolgálatában háboruban vett részt, még a tenger mellett is megfordult és csak most két hónapja jött haza és tudta meg az egész dolgot,[6] tiltakoztak az eladás ellen. Ellenben Sembergerék meg nagyon rossz fizetőknek bizonyultak.[7]

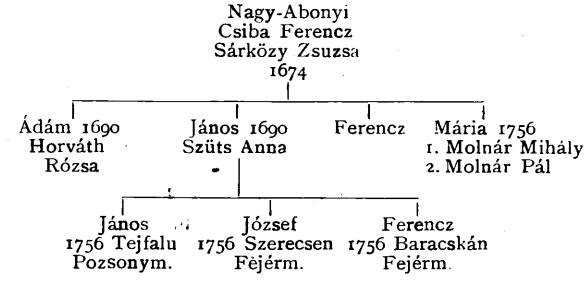
1662-ben végre Csajághyék és Sembergerék nádori parancs alapján vezettettek be a kérdéses jószágok birtokába, mignem 1696-ban azok már a Szapáry-család birtokában voltak.[8] Ezzel tehát a Sárközy-család végleg elvesztette ezt a birtokot, a melyre anyai réven annyi ideig jogot formált; de hogy mennyire nehezen váltak meg tőle, mutatja az a körülmény is, hogy még 1678. szept. 22. is tiltakoznak *özv. Beke Jánosné Sárközy Ilona* és gyermekei, továbbá *Sárközy Gáspár* az elidegenités ellen.[9]

Az öreg Sárközy Gáspár gyermekei közül csupán *Imré*nek ismerjük utódait. Imre már 1619. márcz. 22. Akay Tamástól Komáromban az uj-városban egy házat vett[10] és 1623. jan. 19. a megyei gyülésen a többi nemesekkel őt is taxa alá vették a szent korona őrzési költségének kivetése alkalmával.[1] Ettől fogva a többi testvérekkel együtt szerepelgetett. 1639. nov. 29. pedig feleségével *Gere Sárá*val és fiával *János*sal megvették 112 magyar forintért *Lengyel László* és *Sebestyén* kőházát Komárom városában.[2] Állandóan itt is lakott családjával, mert 1643. márcz. 24. a megyei közgyülésen a nemesek névsorába mint komáromi lakost vezették be.[3] Utoljára az 1651. okt. 2. megyei gyülésen emlitik, a mikor Sárközy Imrének, Gáspár fiának kétségtelen nemessége felől bizonyitványt adtak ki.[4]

Imrének a már emlitett *János*on kivül több gyermekéről nem tudunk; ő volt a máig leszármazott család ősapja.[5] Valami nagy szerepet a közéletben ő sem vitt. Elsőben *Pázmándy Balázs* és *Janó Katalin* leányát *Ilonát* vette feleségül; Pázmándy Balázsnak a Komárom megyei Kömlődön volt birtoka.[6] Ebből a házasságból származott *Zsuzsanna* leánya, kit a komáromi kőházból vitt még 1674. előtt *Nagy-abonyi Csiba Ferencz* a Pozsony megyei Csallóközben levő *Tejfaluba* feleségül.[7] Másodszor *Nemespálházi Eölvedy Pál* és *Takó Erzsébet* leányát *Zsuzsannát* vette Sárközy János feleségül Érsekujvárról. Eölvedy Pál vagyonos és szerző ember volt: a Bars megyei Nyir,[8] a Pest megyei Szent-

[1] Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 16.
[2] Győri kápt. lev.: Fol. 48.
[3] Győri kápt. lev.: Fol, 87—88.
[4] Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 96—97.
[5] Győri kápt. lev.: 9. jkv. Fol. 247.
[6] Győri kápt. lev.: 10. jkv. Fol. 45. Valószinü, hogy a 30 éves háboruban (1618—48.) vett részt.
[7] Komárom m. 1646. ápr. 26. jegyzőkönyve.
[8] Fényes: Komárom m. 160.
[9] Győri kápt. lev.
[10] Komárom szab. kir. város levéltára: Rep. proth. antiqu.: Lib. 2. pag. 247. Az Akayak a Bábonaiakkal osztályos atyafiak voltak (Csánki: Magy orsz. tört. földr. III. 519.)

[1] Komárom m. lev.: I. könyv, 262. l.
[2] Komárom sz. kir. város lev.: Lib. 3. pag. 399.
[3] Komárom m. lev.: I. könyv, 354. l.
[4] Komárom m. lev.: Lib. I. pag. 535—536.
[5] Jánostól kezdve már keresztelő-levelekkel igazolható a leszármazás.
[6] Komárom vm. 1657. jul. 30. jegyzőkönyvében tiltakozik kömlődi birtoka használata ellen.
[7] 1756. ápr. 2. Tejfaluban tartott tanuvallatás a családi iratok között. Tőle a Csiba család igy származott le az 1756. évi tanuvallatás szerint:

[8] 1628.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 59. Fol. 93.

Lőrincz, a Solt megyei Nemes-Pálháza, Berkefölde és Negyven,[1] a Nyitra megyei Komjáthi,[2] a Pilis megyei Torbágy, a Pest megyei Maglód, a Solt megyei Borjuháza[3] stb. helységekben voltak részbirtokai, de már 1651-ben nem élt.[4] Sárközy Jánosnak Eölvedy Zsuzsannával való egybekelése ideje ismeretlen; Érsekujvárnak Köprili Ahmed nagyvezér által történt megostromlását (1663. aug. 10—szept. 25.) a várban átélték,[5] és utánna 1669-ben már mint házastársak Komáromban laktak.[6] Házasságukból két gyermek származott: *Erzsébet*, ki menyasszony korában halt el és *János* (sz. Komáromban 1678. aug. 7.),[7] ki a családnak továbbterjesztője lett és a ki később Somogyba költözött. Sárközy János vagyonilag jól állhatott, erre mutat mind a két házassága és különösen fiának későbbi nagy vagyona. Komáromban, a már említett házán kivül 1664. decz. 29. a Vág-Duna mentén egy olyan házát adta el, a melyet neki a bíróság adósság fejében itélt meg,[8] a mi szinte arra vall, hogy pénzes ember volt.

Azonban Sárközy János és családja a török ellen már egyedül biztos menedéket nyujtó Komáromban nem maradhattak meg végképpen; kénytelen volt Győrbe költözködni, hol szintén saját házában lakott a belvárosban: «... Sárközy János uram az akkorbéli háboru miatt Rév-Komárombul Nagy-Győr városában vette volt lakását, ottan is a maga saját Házában lakván ...» mondja róla 1756. ápr. 2. saját unokája,[9] de a hagyomány azt tartja, hogy a költözködés fő oka a vallási üldöztetés volt. Erre enged következtetni az is, hogy 1670-ben foglalták el a komáromi reformátusok templomát és kergették el papjaikat,[1] 1672. szept. 1. Komárom piaczán égették meg Száky János ekeli ref. papot, majd 1674. májustól kezdve a Pozsonyba idézett és utóbb a gályákra hurczolt protestáns papok is itt raboskodtak,[2] végre 1676-ban a titokban ujra behozott ref. papot Lipótvárra kisérték[3] úgy, hogy Sárközy Jánosnak az 1678. aug. 7. született fiát *Jánost* is egy jezsuita pater keresztelte meg.[4] Ez adhatta meg az elkeseredett apa elhatározására a végső lökést; 1679. szept. 11. Komárom megye közgyülésén nemesi bizonyitványt kért ki magának, a mely egyuttal «passualis» gyanánt is szolgált[5] és miután 1683-ban — daczára, hogy az 1681. XXV. t.-cz. az articularis helyek közé sorolta Komáromot is — ujra elüzték a komáromi ref. papot, «kiköltöztek Komáromból a legjelesebb protestáns családok»,[6] «a protestánsok legnagyobb és legjelesebb oszlopférfiai»[7] — elköltözött azokkal Sárközy János is. Az 1685. nov. 3. Győr megye közgyülésén már felmutatta a Komárom megyétől nyert nemesi bizonyitványt és magát a megyei nemesek sorába felvétette, miről deczember 13. bizonyság-levelet is kapott.[8] Ettől fogva Győrben a belvárosban saját házában lakott, a hol még vallási tekintetben is némileg türhetőbb állapotok voltak, a mennyiben az uj-városban mégis volt református templom, sőt még virágzó iskola is.[9] — Néhány év mulva 1691. márcz. 29, Győrben ismét sze-

[1] 1641.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 69. Fol. 21 vel 201. Fol. 134.—1643. U. o. Proth. 71. Fol. 74—84.

[2] 1641.: Családi iratok között.

[3] 1646.: Esztergomi kápt. lev.: Capsa 6. Sec. Fasc. 10. Nr. 15. — 1651.: Nyitrai kápt. lev.: Proth. 76. Fol. 188.

[4] Pál, Zsuzsa és Kata voltak gyermekei (Családi iratok).

[5] Családi feljegyzés (1686. ápr. 10. kelt iratban).

[6] Thaly Ferencz főszolgabiró rendelkezik ügyükben (a családi iratok között).

[7] Keresztelő levele a családi iratok között meg van.

[8] Komárom város lev.: Rep. super fassionibus Lib. 5. pag. 386.

[9] Özv. Molnár Pálné, Csiba Mária. Tanuvallatás a családi iratok között.

[1] Thury E.: A rév-komáromi ev. ref. egyház története: 31. l.

[2] U. o. 36. l.

[3] Gyulai R.: Törökvilág Komárom m.-ben, 32. l.

[4] Keresztelő levele tanusága szerint: Kun Xavér Ferencz.

[5] Egész szövegében fel van véve Somogy m. által 1756. febr. 9., unokája, Sárközy Antal számára kiállitott nemesi bizonyitványba. Eredetiben a családi iratok között. 1679. aug. 29., a pozsonyi káptalan előtt tiltakozott az ellen, hogy az ottani vámszedő vele vámot akart fizettetni (Pozsonyi kápt. lev.: Proth. 47. Pars. 4. Fol. 85.) A mi szinte sarkalhatta a nemesi bizonyitvány megszerzésére.

[6] Fényes: Komárom m. 86.

[7] Thury: i. h. 35.

[8] Győr m. levéltárában levő közgyülési jegyzőkönyv. Teljes szövegében benne van az 1756. Somogy megyei nemesi bizonyitványban.

[9] Liszkay I.: A nagy-győri ev. ref. egyház multja. 18., 27. l.

reztek maguknak egy házat 100 frtért.[1] Ugyancsak itt folyt le egy kellemetlen ügye is 1683—89. sógorával, Pázmándy Gergelylyel, ki a Csiba Ferenczné számára általa küldött arany és ezüst pénzről nem tudott elszámolni, mert az akkor pusztító török és kurucz háboru elől azt Zichy István csicsói várában helyezte biztonságba, de a háboru elmultával a pénzből igen sok hiányzott; 1689. nov. 10. azonban Orbán István personalis annak megtérítésére kötelezte.[2]

1690. aug. 10. emlitik Sárközy Jánost mint élőt utoljára[3] és valószinü, hogy a század utolsó, vagy az uj század legelső éveiben halt meg. Özvegye azonban továbbra is a győri belvárosi ház lakója maradt.[4]

SÁRKÖZY IMRE.

[1] Győri kápt. lev.: Lad. 12. Fasc. 34. Nr. 1479. — 100 frtért vették «Marie Lizl Klanghoferin»-től.

[2] Az erre vonatkozó iratok a családi iratok között találhatók.

[3] A Csiba testvérek egy ellentmondása, a családi iratok között.

[4] Az 1756. tanuvallatás emliti.

VEGYES.

A Dobry család czimeres levele 1431-ből.

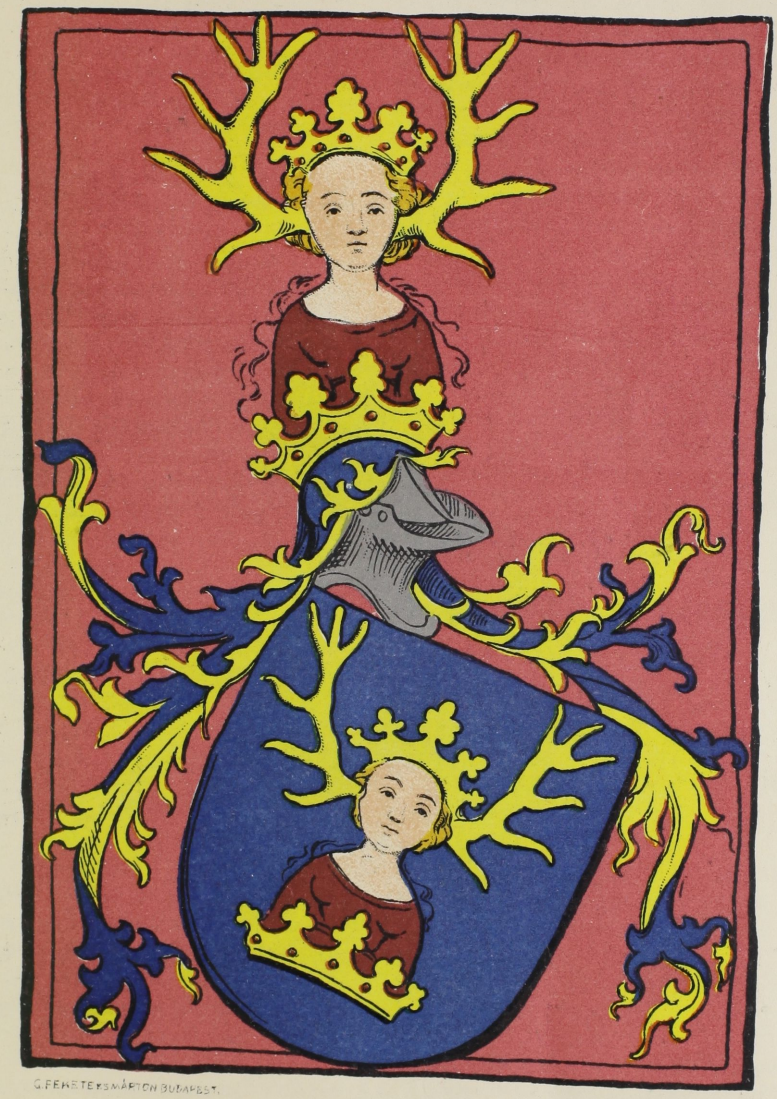
A Zsigmondkori czimeres levelek sorozata ismét szaporodott egy ujabb darabbal, melynek szövegét és czimerrajzát ugyan már ismertük, de a melynek eredetije több mint egy félszázad óta lappangott, mig nemrég a véletlen ujból napfényre hozta. Ez Zsigmond királynak a Dobry család részére adományozott czimeres levele, mely a Kisdobai Dobay család levéltárával került Sándor József főhadnagy utján örök letétemény gyanánt a Magyar Nemzeti Muzeum Széchényi országos könyvtárába.

A czimeres levelet Zsigmond király 1431 október 20-án adományozta Feldkirchben néhai Dobry György fiának, Gergelynek, továbbá unokatestvérének, néhai Dobry Péter fiának, Lászlónak, néhai Jánosi Gergely fiának Mihálynak, továbbá Fernahagi Péternek és egy B. nevü rokonainak; utóbbi nevének csak kezdőbetüje olvasható, a név többi része kiszakadt. Az armális elég jó állapotban maradt reánk, a szöveg mindössze csak egy-két helyen van kiszakadva, továbbá rongált az oklevélnek baloldali széle, ellenben a czimerkép épen maradt reánk, csak a sisakról pattogott le az ezüst máz, azonkivül a szinek fakultak meg. Függő pecsétje elveszett, a selyemfonálból sem maradt reánk semmi.

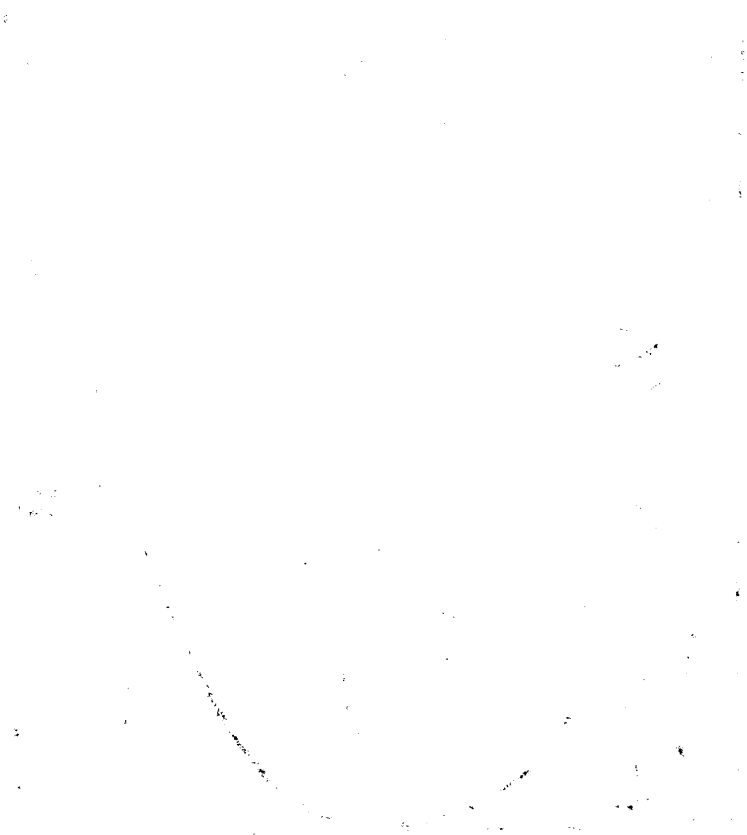
Az oklevél szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis velut e sole radii nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Gregorius filius condam Georgii de Dobry in nostre maiestatis accedens presentiam propositis et declaratis fidelibus suis servitiis per eum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta a nostra maiestate sibi ac aliis infrascriptis, ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari ac conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et premissorum fidelium servitiorum gratuitis meritis, virtuosis gestis ac sinceris complacentiis annotati Gregorii, quibus ipse in diversis nostris et regnorum nostrorum expeditionibus sicuti prosperis sic et adversis maiestati nostre studuit, eoque ferventius ac diligentius in antea studebit complacere quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presentium literarum nostrarum depicta et palpacius arte pictoria figurata ac distinctius expr[essata] prefato Gregorio de Dobry et per eum Ladislao filio condam Petri de eodem Dobry fratri, ac Michaeli filio condam Gregorii de Iwanus et B . . . necnon Petro de Fernahag proximis eiusdem Gregorii . . . posteritatibus universis animo deliberato [et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contu]limus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie proprio motu concedimus et presentibus elargimur ut [ipsi et eo]rum heredes ac posteritates universe, predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis [titulo] gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres,

A DOBRY CSALÁD CZIMERE 1431-BŐL.

nobiles et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet freti sunt et gavisi gaudeant et perfruantur ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas prefato Gregorio et aliis prescriptis duximus concedendas. Datum in Feldkyrchen, sabbato proximo post festum beati Luce evangeliste anno domini millesimo quadringentesimo tricesimoprimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XL. quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodicimo.

Az armális élére festett czimerkép a következő: balradőlt pajzs kék mezejében lebegő arany koronából kinövő, szembe néző, kivágott vörös ruházatu női mellkép, elválasztottan leomló szőke hajfürtökkel, fején aranykoronával, fülei helyén egy-egy hatágu arany (sárga) szarvas-agancscsal. A pajzs fölé helyezett balraforduló csősisakot arany korona fedi, melyen a czimerképpel teljesen megegyező sisakdisz látható. A takarók szine mindkét oldalról kék-arany. A pajzs mérete 6 czm., a sisaké és sisakdiszé 8.5 czm. A czimerkép egyszinü téglavörös alapra van helyezve, melyet egy kettős, egy vastagabb és egy vékonyabb fekete vonalból alkotott keret vesz körül.

A czimer szerkezetére nézve több eddig ismert czimerrel egyezik. Legszembetünőbben hasonlit a Bethleni és Zbugyai család czimeréhez, mely folyóiratunk 1902. évfolyamának 36. lapján közöltetett. Itt is, ott is megtaláljuk a pajzsban lebegő arany koronából kiemelkedő női testet, azzal a különbséggel, hogy a Bethleni és Zbugyai családok czimerében a női testnek karjai is vannak, mig ezek a Dobry-féle czimerképben hiányoznak. Eltérést mutat a szarvasagancsok szinezése, mely a Dobrynál arany, mig a másiknál ezüst. Azonosságot mutat továbbá a Dobry-czimer a Roskoványi család ősi czimerével, mely az agancsokkal ékitett női fejet mutatja, azonban sem fején nincs korona, sem pedig a test nem emelkedik ki koronából. Az utóbbi czimer rajza a Siebmacher-féle czimerkönyv magyar részének 393. tábláján látható. Ugyanott a Roskoványi családnak czimerét még több változatban találjuk, melyekben az ősi czimer alkatrészeit habár változott alakban is, felleljük. Agancsot találunk továbbá, hogy csak még egyet emlitsünk, a Bárczay család 1421. évi czimerében is.

A Dobry-féle armális nem tartozott eddig sem az egészen ismeretlenek közé. Szövegét már Fejér közölte a C. D. X. I. 341. s. kk. lapjain. Eredetijéből 1823. május 4-én Gyurikovich György másolta volt le Pozsonyban, és Fejér a szöveget közölvén, a czimerképet is leirja, mely leirás az eredeti czimmerrajznak teljesen megfelel. A leirás alapján közölte e czimert a Siebmacher-féle czimereskönyv azzal a különbséggel, hogy a női testet térdig kiemelkedőnek rajzolja és csipőre tett kezekkel ábrázolja. Magát a czimert a czimerkönyv kiadója nem a Dobry, hanem a Nagydobai Dobay családénak vette. A Fejér által helyesen olvasott Dobry névben másolási hibát látott Dobay helyett és e feltevésben megerősitette őt az a körülmény, hogy az általa közölt rajzhoz hasonló, néhány lényegtelen eltérést feltüntető czimeres pecsétet használ Nagydobai Dobay János nógrádi alispán (1683—1689) és fia László (1721—1725.) Azonkivül ugyancsak a Siebmacher adatai szerint hasonló alakot mutat sisakdiszében a XVIII. század közepén a Dobói Dobay család czimere is, mig a pajzs maga három balharánt pólyát tartalmaz. Ez a czimer különben megfelel a Roskoványi családénak, melylyel — Siebmacher szerint — a Dobói Dobay család rokonságban áll. Most, hogy az eredeti czimeres levél előkerült, e föltevések elesnek és igazolást nyer a Fejér által közölt szöveg, mely szintén Dobrynak irja e család nevét.

ALDÁSY ANTAL.

Két Zsigmondkori czimerlevél.

Vas vármegye levéltárának érdekesebb okmányai közé tartozik bizonyára azon két *eredeti* czimerlevél, melyeket Zsigmond királyunk a Sye-Dömötör és Szentbenedeki családoknak adományozott.

E czimerleveleket Csoma József és Varjú Elemér már ismertették a Turul 1896. és 1900. évi folyamaiban.

Találunk azonban az emlitetteken kivül még más két Zsigmondkori armalist levéltárunk nemesi irományai között, sajnos azonban, csak *másolatban*.

A Babai s a Kotsi és Mesteri családok czimerlevelei a két okmány; az előbbi 1418-ból, s az utóbbi 1421-ből.

Az eredetiek az idők viharai között valószinüleg már elkallódtak, de nem lehetetlen az sem, hogy valahol még lappanganak, mely utóbbi esetben nem felesleges, ha a közfigyelmet ezuton is rájuk irányitani törekszünk.

E czimerlevelek a nem teljes szövegü, vagyis azon czimerlevelek közül valók, melyek a czimer leirását nem tartalmazzák, csupán hivatkoznak a czimerre, mely az okmányra ráfestetett.

Babai György armalisát — a mint az ok levélben olvasható — a király önszántából adta, míg a Kotsi czimer Hedervári ajánlatára

Az eredeti is meg van
Cf.
505/1928
O. L.

adományoztatott, a mit az oklevél homlokzatán olvasható följegyzés tanusit.

Mind e mellett az okmány szövegében mégis benne maradt a «proprio motu».

Babai György czimerlevelét azon időben nyerte, midőn Zsigmond éppen a konstanczi zsinaton időzött.

A királynak nagy és fényes kisérete volt.

Tudjuk például, hogy a mikor Konstanczból XIII. Benedek pápához Spanyolországba igyekezett, ez utjában 4000 deli lovag kisérte az uralkodót.

A huzamos konstanczi időzés alatt sürün követték egymást a fényes ünnepélyek és lovagjátékok, melyeken a bajnokok csak czimeres pajzszsal és sisakos diszben jelenhettek meg.

Babai György uram szintén a király kiséretében vala, s valószinű, hogy — bár nemes ember volt — czimer hijával szükölködött. De segitett rajta a király kegyelme, és bizonyára nem egy cseh vagy német vitézt öklelt ki dárdájával a nyeregből az uj czimerrel diszelgő magyar lovag.

A miből egyuttal megtudjuk azt is, hogy vármegyénkbeli magyar vitézek is voltak a sokat utazó, izgékony király fényes kiséretében.

A czimerlevél fölemliti azon hasznos szolgálatokat, melyeket Babai György Franciaországban, Arragóniában, Angliában az egyházi szakadás megszüntetése s a római szent birodalom ügyeinek rendezése körül a király mellett teljesített.

Egyebeken kivül már maguk a benne foglalt történelmi és genealogiai adatok is érdemessé teszik okmányunkat arra, hogy szövegét szószerint ide iktassuk:

«Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex omnibus Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare, et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster, dilectus Georgius, filius Nicolai de Boba, coram nostra celsitudine personaliter constitutus propositis et recensitis suis fidelibus servitiis, et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis, prosperis scilicet et adversis, signanter in Francie, Aragonie, et Anglie regnorum, ac presentibus partibus, quas pro sacro sancte universalis ecclesie unione, et sacri romani imperii status reformatione feliciter peragravimus persone et rebus suis non parcendo indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium nostrarum literarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia, sibi et per eum Paulo et Jacobo carnalibus, item Valentino filio Petri, et Jacobo filio Francisci congenerationalibus fratribus suis de eadem, nec non omnibus aliis et singulis suis consanguineis ipsorumque heredibus, successoribus et posteritatibus universis dare et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Georgii gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus . diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, quotidieque claret, et inantea eo studiosius clarere poterit et debebit, quo se et suos singularibus gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Georgio et per eum predictis Paulo et Jacobo fratribus, item Valentino filio Petri, et Jacobo filio Francisci ipsorumque heredibus, et posteritatibus universis ad prefati Georgii supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta, ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus, imo ex abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Georgii et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et conferimus ac elargimur, ut iidem Georgius ac alii supradicti ipsorumque heredes, et tota posteritas nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis circa caput appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Georgius et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, et tanto fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio et aliis supradictis ipsorumque heredibus, et posteritatibus universis duximus graciose concedendas. Datum Constancie, in vigilia festi purificationis Beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimooctavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum [illegible] octavo».

A másolat 1733-ból való. Az eredeti okmány, a mint azt a másolat hézagai bizonyitják, már akkor is némileg rongált állapotban lehetett.

E másolat a czimert számunkra nem tartotta fön, pedig nagyon érdekes volna tudni, hogy milyen volt ez a czimer?

Valószinü, hogy ez is az akkor divott késő-gót modorban állittatott elő. A pajzs lehetett háromszög, vagy alul kerek-pajzs és esetleg tárcsa a korai formában.

A czimer alakjaira nézve talán a Babai családból eredő Győrffi család által használt pecsétek lenyomataiból lehetne némi következtetéseket vonni.

Ezekből a következőket sorolhatom föl:

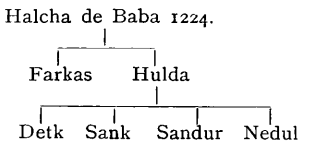
Győrffy András szolgabiró Dénesfalva, 1712. A pajzsban kar karddal, sisakdisz: kar karddal.

Győrffy István esküdt, Gyanó 1734, továbbá 1737, 1742, 1745 és 1748. A pajzsban fiait tápláló pelikán, sisakdisz: kar karddal.

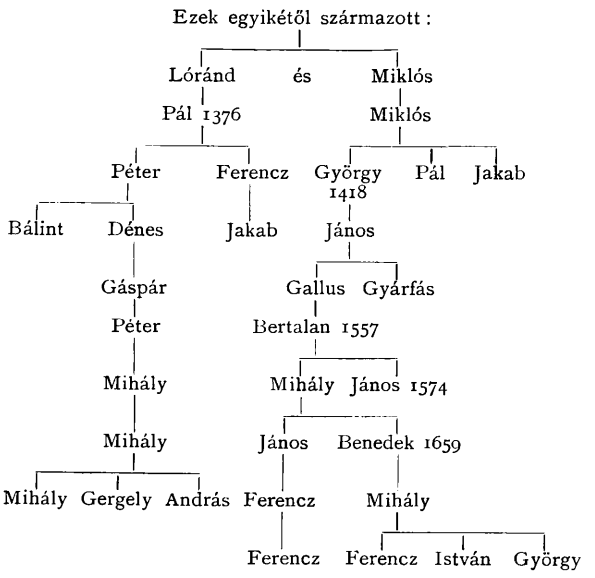
Győrfi László esküdt, 1808, Duka. A pajzsban ágaskodó oroszlán; sisakdisz, az oroszlán zászlóval.

De hogy ezek közül lehetett-e, és melyik a Babai armalis czimere? Annak eldöntése a szakférfiakra vár.

A családra vonatkozó okmányokból a következő *töredékes* nemzedékrendet mutathatom be:

Ezekből származtak a következők; Sixtus, Salamon, János, Herk, Endus, Bóth, Miklós, Sank, László, Gyungur és Lőrincz — de hogy ki melyiktől, meg nem állapitható.

Lóránd fia Pál és György utódjai elhagyván az ősi Babai családnevet, előbbi a Lórántfi, s György utódjai a Győrfi nevet vették föl; azonban még soká mint Lórántfi aliter Babai és Győrfi aliter Babai emlittetnek az iratokban.

* * *

Kotsi György és Mesteri Imre 1421-ben nyerték czimerlevelüket azon érdemekért, melyeket a királynak Csehországban, Vicliff követői ellen viselt háborujában szereztek.

A kelet helye az okmányról hiányzik, de alig szenved kétséget, hogy az itthon adatott ki, mert tudva van, hogy Zsigmond 1421-ben, az okmány keltének idején, Magyarországon tartózkodott.

Ez alkalommal a czimerkérők czimerük festett mintáját is bemutatták, s annak a megerősitését kérték.

Az oklevél, mely éppen úgy, mint Babai György armalisa, az ismert, de apróbb részletekben eltérő formulával állittatott ki, szószerint a következőképpen hangzik:

«Relatio Georgii de Hedrewara.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velut e sole radii nobilitates legittimo jure procedunt, et omnium nobilitatum insignia, ab imperatoria aut regia majestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree seu regie claritatis. Sane ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri dilecti Georgius filius Martini, Andreas filius Pauli de Kots et Emericus filius Michaelis de Mesteri ad nostre celsitudinis accedentes presentiam, propositis et declaratis suorum progenitorum et per consequens ipsorum fidelitatibus, et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, per ipsos claritati nostre exhibitis, quedam arma seu nobilitatis insignia in quadam charta pictoris magisterio depicta[1] ipsis et fratribus suis infrascriptis, per nostram majestatem dari et conferri postularunt. Nosque attendentes predictorum suorum progenitorum virtutem et laudis preconio attolenda præmerita opera, ac generis nobilitatem, antiquitatem, necnon fidelissima obsequiorum merita, quibus ipsi Georgius, Andreas et Emericus ab adolescentie suorum gradibus *(igy!)* sub diversitate locorum et temporum, et presertim in dicto regno nostro Bohemie, in exstirpatione Viclephistarum nostrorum notoriorum infidelium personis ac rebus suis minime parcendo, claritati nostre laudabiliter exhibitis et impensis protexto quorum cupientes eidem Georgio, Andree et Emerico regalis munificentie antidoto respondere, de regie potestatis plenitudine, animo deliberato et ex certa scientia et gratia speciali, sano etiam prelatorum, et baronum, nobilium et procerum regnorum nostrorum ad id accedente consilio, predicta arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta, et pictoris magisterio distincte descripta, de uberioris dono gratie eisdem Georgio filio Martini, Andree, filio Pauli, et Emerico filio Michaelis, et per eosdem Benedicto, filio Martini . . . Georgii, nec non Petro, Mathie et Thome . . . eiusdem Andree ac Benedicto, Damiano . . . ipsius Emerici carnalibus . . . . Simoni, filio Clementis de Mesteri . . . nec non Georgio, filio Thome ac Dyonisio filio Dominici de Kots, ipsorum Andree et Georgii . . . condivisionalibus fratribus, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, virtute presentium conferimus, imo de abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eorundem Georgii Andree ac Emerici et aliorum supradictorum nobilitatis glo-

[1] Itt hihetőleg kimaradt: *maiestati nostre exhibendo*

riam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut iidem Georgius et Andreas de Kots, ac Emericus de Mesteri, et fratres ipsorum prescripti ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio nobilitari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Georgius, Andreas, et Emericus ac alii prenotati, eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regiam eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes literas nostras, cum pendenti secreto nostro sigillo, quo, ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio, Andree, Emerico, Benedicto, Petro, Matthie, Thome, Benedicto, Damiano, Gasparo, Simoni, Georgio et Dyonisio ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose conferendas. Datum . . . feria quarta proxima ante festum Beati Jacobi apostoli, anno domini millesimo, quadringentesimo vicesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo quinto, Romanorum undecimo et Bohemie primo».

A czimerrajz itt sem maradt fenn, s mert sem a Kotsi, sem a Mesteri család pecsétlenyomataira nem akadtam, a czimert biztosan megállapitani nem lehet.

Van azonban egy Kotsi-czimer, a mely *talán* azonos lehet a Zsigmond király által adományozottal.

Bizonyos Kotsi másként Horváth Mihály és István 1742-ben régi nemességük megerősitését kérték és meg is nyerték az uralkodótól.[1]

Ha ki lehetne mutatni, hogy ezen Kotsi másként Horváth Mihály és István a Zsigmond királytól czimert nyert Kotsi György és András leszármazói, akkor ez útmutatást adna a Zsigmondkori Kotsi-czimer megismeréséhez is.

Kotsi-Horváth Mihály és István nem uj nemességet kerestek, hanem régi nemességük megerősitését kivánták. Valószinü tehát, hogy czimerül is azt kérték és nyerték, mely a régi okmány alapján a családnál hagyományos volt, s melyet talán pecsétjeiken használtak is.

Ha ez a következtetés beválik, akkor a Zsigmondkori Kotsi-czimer a királyi könyvek szerint a következő lehetett:

Aranynyal és kékkel osztott pajzson, zöld téren álló, nyillal átlőtt nyaku hattyú. Sisakdisz: könyöklő pánczélos kar, karddal. Sisaktakarók: kék-arany, vörös-ezüst. BALOGH GYULA.

[1] Királyi könyvek XXXIX. 217. Pozsony, 1741. okt. 21.

XIII. és XIV. századi pecséthamisitók.

Amióta oklevelek léteznek, azóta oklevél- és pecséthamisitók is vannak; daczára annak, hogy az ilyen bünösöket minden ország törvényei szigoruan büntették, nálunk éppenséggel tüzhalállal sujtották.[1]

Az oklevél- és pecséthamisitásnak egy régi esetét olvassuk Wenzelnél.[2] A Koppán nemzetségbeliek 1280 táján osztoztak Babuna (ma Tisza-Bábolna, Borsodmegyében)[3] ősi birtokuk fölött; ezen birtokosztály alkalmával I. Miklós fia II. János valamiképen a kelleténél nagyobb részt juttatott magának, a miért azután az egész nemzetség Budára jött 1280 körül, oculi vasárnap előtti szombaton, hogy az országbiró itéletét kikérje. Ezen alkalommal *Bábolnai Gergely* királyi ispán, fia *András*, a saját és öcscse *Gergely*, valamint unokatestvérei, *Miklós fiai: Tamás* és *Péter*[4] nevében előadta, hogy az emlitett II. János közösen birt birtokukon nagyobb részt bitorol; ez pedig azzal védekezett, hogy édes atyja és ősei révén az őt megilleti.

Erre Bábolnai Gergely fia Gergely saját, és társai nevében Jánost tolvajnak, rablónak gyilkosnak, hamis pénzverőnek, *oklevél- és pecséthamisitónak* nyilvánitotta, a kinek szekrényében jelenleg is több, *hamis pecséttel ellátott hamis oklevél* található.

Jánosnak pünkösd nyolczadára kellett magát az ellene emelt vádak alól tisztáznia. Ennek lefolyásáról azonban, sajnos, nincsen tudomásunk.

Egy másik, eddig kiadatlan oklevél Egervári László, dalmát-horvát-szlavon bán *titkos és gyürüpecsétjének hamisitásáról* emlékszik meg.[5]

Az 1493. máj. 6-án kelt oklevél igy szól:

Nos [ca]pitulum ecclesie Zagrabiensis, memorie commendamus per presentes, quod Nicolaus de Chirbyn, in per[sona] maginfici domini L[adisl]ai, de Egerwara, regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavonie bani, nostram p[ersonaliter] veniens in presen[tiam], nos per modum protestationis significare curavit in hunc modum: Quod his p[roxime] preteritis diebus [qui]dam perniciosi et iniqui homines, *ac sigillorum falsificatores et excogitatores*, [. . . . . .] dolositatisque et deceptionis viis ac modis, quoddam falsum [sigillum], in forma pr[oportio]neque ac qualitate sigilli annularis et secreti eiusdem domini [Ladislai ba]ni per omnia si[mile] et equale sibipsis (igy!) fabricari et sculpi fecissent, ac cum ipso sigillo cer[tas] literas, nomine, voceque ipsius domini Ladislai bani confectas sigillando, a nonnullis comp[rovinci]alibus, hominibusque suis, certam pecuniarum summam dolose et fraudelenter extorsissent, et abstulissent, nonnullos etiam ex regnicolis bona dumtaxat et possessiones, in ambitu dictorum regnorum, banatus videlicet dicti domini Ladislai bani, habentes, castra quoque et castella, ac alia officia tenentes, et gubernantes, in huius-

[1] Ld. *Wenzel*, Árp. Új Okmt. V. 239.
[2] U. O. XII. 673.
[3] *Csánki*. I. 168. o.
[4] V. ö. *Karácsonyi*, A Magyar Nemzetségek, II. k. 328—329 l.
[5] Eredetije Orsz. Levéltár, DL. 20.009. sz.

modi ipsorum bonis, possessionibusque et officiis, nomine prefati domini Ladislai bani defraudare et decipere niterentur, ac conarentur, ex qua fraude deceptioneque periculum prefatorum regnorum, potissinum castrorum in confinibus Thurcorum habitorum, quod deus avertat, sequi posset, et maxime formidaretur in preiudicium, dampnum quoque et iacturam iamfati domini Ladislai bani valde magnum. Quam rem prefatus dominus Ladislaus banus omnibus et singulis cuiusvis status et conditionis hominibus insinuasset, notificasset et patefecisset, quomodo iamfatus Nicolaus de Chwbyn, nomine et in persona eiusdem domini Ladislai bani insinuavit, not[ificavit et] patefecit [eti]am coram nobis, quod si temporum in processu alique litere sub [. . . . . .] con[fec]te v[. . . . . .] que ac coram quibuscumque producerentur et exhiberentur [. . . . . .]-eret. Nec etiam annotatus dominus Ladislaus banus [. . . . . .] stare et respondere vellet. Super quibus prefatus Ni[colaus de Chwbyn, nomine et in persona dicti] Ladislai bani petiit sibi per nos dari prerentes liter]as nostras protestationales, quas nos comm]uni iustitia suadente, et lege regni requirente duximus con[cedendas. Datum feria sec]unda, in festo videlicet beati Johannis ante portam Latinam, [anno domini millesi]mo quadringentesimo nonagesimo.

A tettesek az oklevélben nincsenek megnevezve, és igy róluk egyelőre tudomást nem szerezhetünk. HORVÁTH SÁNDOR.

A Hermann nb. Laczkfi-család történetéhez.

Dlugoss lengyel krónikásnál olvassuk,[1] hogy Spytko de Melstyn nevü lengyel főur magyar nőt vett feleségül; a nő neve «Elisabeth . . . . natione Hungara, de domo et familia Fierlich». Ugyanő egy másik helyen[2] a nőt következőleg jelöli meg: «Helisabeth . . . filia Woydefiemrich baronis de Hungaria». Mielőtt tulajdonképpeni fejtegetéseinket megkezdenők, ki kell jelentenünk, hogy «Fyerlich» nevü magyar családot a nevezett korszakban hiába keresnénk; «Fyerlich» nem más, mint a «Woydefiemrich» harmadik és negyedik szótagjának, a «fiemrich»-nek elferditése, mely nem annyira Dlugoss, mintsem a későbbi másolók, vagy nyomtatók rovására esik. A «Woydefiemrich» pedig nem egyéb, mint «vajda fia Emrich» vagyis *Vajdafi Imre*. Feladatunk már most, hogy neki és leányának családi hovatartozandóságát a lengyel krónikás szükszavu adata nyomán kikutassuk. Tudva azt, hogy Melstyni Spitko lengyel főur a tatárok elleni csatában 1399-ben esett el, vezérpontul szolgál, hogy a családot a XIV. században kell keresnünk.

Erzsébet, kit az okiratok 1396-ban, mint Spytko nejét emlitenek,[1] férje halála után ismét férjhez ment. Második férje pedig János, a szilézíai Münsterberg uralkodó herczege, ki 1428 deczember 27-ikén halt meg. Mikor történt az egybekelés, nem tudjuk; 1408 márczius 19-ike előtt már megvolt; 1417 és 1423-ban Erzsébetről, mint János nejéről az okiratok is szólnak;[2] meghalt 1424 február 22-ikén.

A heinrichaui (Münsterberg) necrologiumban[3] egy meg nem nevezett év augusztus 15-ikére vonatkozólag a következőket olvassuk:

«It.(em) ob.(iit) d.(ominus) Henricus pater d.(ominæ) Elizabet ducisse. Item eodem tempore anni ob.(iit) d.(ominus) Spitag maritus eiusdem domine, que plures ornatus dedit monasterio pro summo altari». A herczegnő elhalálozását pedig a következő szavakkal emliti: (febr. 22) It.(em obiit) d.(omina) Elizabeth de Cracovia, ducissa in Monsterberg a.(nno) d.(omini) M° CCCC° XXiiij».[4] Ez a «de Cracovia» azonban nem jelenti, hogy a herczegné családi neve «Krakói», hanem csak azt, hogy Krakóból való vagyis, hogy Krakóból jött Sziléziába. A necrologium megerősiti tehát Dlugoss adatait. A necrologium is mondja, hogy első férje Spitko volt, hogy első házassága alatt Krakóban élt, melynek várnagya és palatinusa tudvalévőleg Melstyni Spitko vala. Hogy Dlugoss az asszony atyját Emrich vagyis Imrének, a necrologium pedig Henriknek nevezi, az nem változtat a Dlugoss-féle előadás helyességén. A németek ismerik ugyan az Emerich (= Imre) nevet, de a középkorban nem igen használták és — mert ez csak Henricus-ból származott — a legtöbb esetben Hemericus-nak ejtették ki, úgy hogy a necrologium feljegyzője ezt könnyen Henricusnak vehette; nincs is kizárva, hogy az eredeti kéziratban tényleg «Hemericus» vagy «Hemricus» áll.

* * *

Hogy Dlugoss «Vajdafi»-ja nem családi név, hanem csak Emrich atyjának hivatali megjelölése, több mint valószinü. Akkori időben divatban volt, hogy a bánok és a vajdák fiai magukat «filius bani» vagy «vojvodæ» nevezték, a nélkül, hogy e jelző mindig és mindenütt állandó családnévvé alakult volna át. Jelen esetben is csak azt jelenti, hogy Erzsébet atyja Imre vajdának fia; azt pedig, hogy e vajda alatt csak erdélyit szabad elfogadnunk, megcáfolhatlan. Jelentsük egyuttal azonnal ki, hogy a XIV. századbeli erdélyi vajdák sorában csupán kettőt

[1] Liber Beneficiorum, I. k. 192. l.
[2] Ugyanott, III. k. 474. l.

[1] Mon. hist. Polon., VIII. k. 208. l.
[2] Ugyanott, 419., 491. l.
[3] Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, IV. k. 294. l.
[4] Zeitschrift, d. V. F. Gesch. u. Alt. Schles. IV. k. 284. l.

ismerünk, kiknek Imre nevü fiuk volt; e két vajda pedig a Hermann nb. Lack fiai (I). István és I. András). Kezdjük meg az előbbivel.

Lack fia (I.) István, családjának legkimagaslóbb sarja, 1345-től 1350-ig erdélyi vajda; fiai közül az egyik az Imre nevet viseli, e néven pedig családjában a második.

II. Imre legelőször 1343 január 13-ikán tünik fel; 1356 deczemb. 21-ikétől 1367 október 28-ikáig királyi lovászmester, mely minőségben 1366 február 9-ikén vidini kapitány, miháldi és karánsebesi várnagy is. 1368 január 1-ikán és május 23-ikán dalmát-horvát bán. 1369 január 26-ikától 1372 szeptember 3-ikáig erdélyi vajda. 1372 október 13-ikán nádor, mely minőségben 1375 április 2-ikáig található. Halála idejét a következő adatok alapján határozhatjuk meg. Neki és fivérének, István vajdának, Hahóti Miklós ellen valamely zalamegyei birtok miatt pörük volt, melyben neki 1373 október 24-ikén kellett volna a király előtt megjelennie. 1374 márczius 1-én felhivták Hahóti Miklóst, hogy a peres birtokra vonatkozó iratait «ad octavas diei medii quadragesime *tunc de novo praeteritas*» mutassa be. Miután a pör folyamát ecsetelő okirat 1376 február 28-ikán van kiállitva, úgy értelmezem a dolgot, hogy a «tunc de novo præteritas» alatt azt kell értenünk, hogy az iratok bemutatását nem 1374 márczius 15-ikére vagyis az 1374. évi quadragesima mediának octávájára, hanem 1375 április 4-ikére, a midőn e határnap 1374 márczius 1-e után már *másodszor* beköszöntött, tüzték ki. A dolog azonban ezen octáva után is huzódott, úgy hogy 1376 február 9-ikére ujabb határnapot kitüztek; *e határnap előtt azonban Imre nádor meghalt*,[1] aki 1375 április 2-ikán még élt.[2] 1375 julius 5-ikén, a nádori szék már üresedésben van,[3] igy tehát kimondható, hogy Imre 1375 április 2-ika és julius 5-ike között halt meg.[4] Neje, Katalin, Nagymartoni és Fraknói Lőrincz leánya, ki 1362 junius 29-ikén már nejeként szerepel. E házaspár esetleges utódait mindeddig nem ismerjük.

* * *

Lack fia (I.) András, az előbbi István fivére, 1336-ban merül fel. Miután számos országos méltóságot, azok között (1353—1354) a macsói bánságot kapta, kinevezte őt Lajos király erdélyi vajdának, mely állást 1356 április 6-ikától 1359 szeptember 25-ikéig töltött be. Miután 1359 végén más az erdélyi vajda és 1359 után róla többé mitsem hallunk, biztosra vehetjük, a mondott év vége felé meghalt.

[1] Wenzel, XI. k. 428. l.
[2] Zichy-okmánytár, III. k. 601. l.
[3] Sopronm. okmánytár, I. k. 414. l.
[4] V. ö. Fejér, IX. k. 6., 188. l.

Neje, *Erzsébet* a Gutkeled nemzetség valkómegyei ágából származott. Ezen ágnak egyik sarja, Lothárd többek között András nevü fiut hagyott maga után, ki IV. László utolsó éveiben (valószinüleg macsói) bán lett. Ennek fia Márton (1292—1345), kinek gyermekei Németi (valkómegyei birtok) Mihály és Miklós magtalanúl haltak el. A hagyatékra a nemzetségi rokonok, nevezetesen a Marótiak, emeltek igényt, de a király Mártonnak második házasságából származó leányát, Erzsébetet, Lackfi András nejét fiusitotta, minek következtében Erzsébet 1355-ben fivérei örökségét megkapta. 1365 január 17-ikén már Andrásnak özvegyeként, fiaival: Györgygyel és Imrével szerepel.

György, ki az 1365 és 1368 között lefolyt bolgár hadjáratban résztvett,[1] az erről szóló okiratban «néhai András vajda fia»-ként szerepel. 1368 április 6-ikán «Georgius *filius vaivodae* de Kőváry»[2] néven szerepel. Az 1385- és az 1386-ban lezajlott események alkalmával Mária királynőnek hive maradt. Midőn őt Zsigmond király 1387 deczember 1-én említi,[3] megint csak «néhai András vajda fiá»-nak nevezi. Ugyanezt teszi Zsigmond 1406-ban is,[4] midőn elbeszéli, hogy e György, Kórogyi Istvánnal együttesen, Hédervári Kont Istvánt és Szeglaki Lászlót fogságba ejtette. Halála évét nem ismerjük, de úgy látszik, hogy 1399 előtt halt meg. Csak két leányáról tudunk, 1404-ben; közülük az egyik, Anna, a Héder nb. Tamási János erdélyi vajdához ment férjhez, mig a másik, Katalin, Rátót nb. Kaplai János országbiró és orosz vajda fiának: Feledi Rolandnak neje lett. 1445-ben e két nővér utódai egymással pörben állnak. Katalin fia Rátót nb. Németi György neje, Anna és gyermekei: János, Tamás, Gergely és Katalin nevében is az egri káptalan előtt az ellen tesz óvást, hogy Anna fia: Héder nb. Tamási Henrik társaival együtt (Hédervári Lőrincz nádor és Ujlaki Miklós erdélyi vajda) a Valkómegyében fekvő Németi uradalmat és tartozékait elfoglalták.[5]

András vajda második fia, *Imre* (családjának e néven harmadik tagja), ki anyjával és fivérével 1365 szeptember 17-ikén merül fel, a nyilvános életben — úgy látszik — sokáig nem szerepelt. Az 1386-ban megindult áramlat azonban őt is magával ragadta. Fivérével — Györgygyel — ellentétben, a lázadó Horváti János bánhoz csatlakozott, minek az lett a következménye, hogy Garai Miklós őt a valkómegyei Ujlak várban

[1] Századok, 1900. évf. 607. l.
[2] Ez utóbbi helytelen. Kőváry helyett «Kovászi»-nak kell állnia, mely utóbbi Aradmegyében fekvő város volt. Most Kovaszincz. V. ö. Turul, 1884. évf. 111. lap és Csánki, I. k. 764. l.
[3] Zichy-okmánytár, IV. k. 342. l.
[4] Hazai okmánytár, VII. k. 435. l.
[5] Hazai okmánytár, VII. k. 465. l.

fogságba ejtette s Zsigmond király elé hozta. Az erre vonatkozó okirat[1] őt is «Lack fia András vajda fia Imré»-nek nevezi. Megbocsátotta-e neki Zsigmond az elpártolást, vagy megbűnhődött, esetleg sikerült-e neki a szökés és talált-e valahol külföldön menedéket? mindezekről kútfőink mélyen hallgatnak; azt sem tudjuk, vajjon volt-e neki gyermeke.

* * *

Melyik «Vajdafi» Imrének leánya lehetett Erzsébet, Melstyn Spitko özvegye és Münsterbergi János neje?

Lehetett II. Imre leánya is, a nádoré, aki elég előkelő családból származó főur volt arra, hogy őt a lengyel krónikás «magyar báró»-nak nevezze; elég gazdag is lehetett, hogy leánya lengyel főurhoz mehessen férjhez; a kronologiai viszonyok sem szólnak ellene, mert ha Erzsébet pl. 1370 körül született, akkor első férjének halálakor (1399) még elég fiatal volt arra, hogy második házasságot is kössön. Mindamellett még sem vagyunk igen hajlandók feltételezni, hogy jelen esetben I. Imre leányával van dolgunk.

I. Lackfi Istvánnak fiait a hazai kútfők nem annyira «vajda», mint inkább «bán» fiainak nevezik és igy több mint valószinü, hogy a külföldi tudósító Erzsébet atyját, ha ez I. Imre, inkább «bánfi»-nak nevezte volna. Továbbá majdnem bizonyos, hogy I. Imrének leánya atyja halálakor (1375-ben) még igen fiatal volt; azt pedig, hogy első házasságát atyjának halála után kötötte volna, nem találjuk elfogadhatónak. A fődolog azonban az, hogy Erzsébet atyja a heinrichaui necrologium szerint — melynek hitelességét és megbizhatóságát kétségbe vonni nincs jogunk — valamelyik augusztus 15-ik napján halt meg, holott fentebb kimutattuk, hogy Lackfi Imre nádor 1375 április 2-ika és 1375 julius 5-ike között halt meg.

III. Imrét ellenben a hazai kútfők épen úgy, mint fivérét Györgyöt, állhatatosan «vajda fiá»-nak nevezték és igy magától értetik, hogy a lengyel krónikás is csak e néven ismerte. Bár tudtunkkal országos hivatalt nem viselt, mégis, mint a szükebb haza határain kivül is nagy hirnévre vergődött Lackfi család sarja elég előkelő volt arra, hogy Dlugoss őt magyar bárónak nevezze. Anyja Erzsébet nevet viselt, tehát nagyon is hihető, hogy leányát anyja után nevezte. Abból, hogy ő csak 1386 táján lép a nyilvánosság terére, következtethető, hogy I. Imrénél sokkal fiatalabb volt; leánya tehát kétségkivül később született, mint I. Imreé, a miből pedig következik, hogy II. Imre leányának 1399-ben, — Melstyni Spitko halálakor, — sokkal fiatalabbnak kellett lennie, mint I. Imre esetleges leányának s igy sokkal természetesebbnek találjuk, hogy ismét férjhez ment. A mi pedig II. Imre elhalálozási idejét illeti, nincs egyetlen egy bármily természetü hazai vagy külföldi forrás, mely a heinrichaui necrologium állítását, hogy Erzsébet atyja valamelyik év augusztus 15-ik napján halt meg, ellentmondana. Mi tehát mindezek alapján azon nagyon is elfogadható következtetésre jutunk, hogy Dlugossnak «Vajdafi Imre»-je alatt Hermann nb. Lackfi András vajda fia (III.) Imre értendő, hogy valószinüleg Lengyelországba menekült és ott egy meg nem nevezett év augusztus 15-ikén meghalt. Melstyn Spitko valószinüleg 1385 táján ismerkedett meg Erzsébettel. Ezt abból következtetjük, hogy 1383-ban Zsigmond magyar király hadseregének főtisztjei sorában *Lackfi András vajda fia György mellett Spitko, krakói palatinus* is szerepel.[1]

* * *

Hátra van még egyet-mást Erzsébet utódjairól mondani.

Második házasságából nem voltak gyermekei; Melstyn Spitko krakói vajdával kötött házasságából azonban négy gyermeke származott: Hedvig, Katalin, János és Spitkó.

Hedvig uralkodó herczeghez ment férjhez: Bernát opulai herczeghez (László herczeg magyar nádor unokaöcscséhez), ki 1459 április 2-ika után halt meg. Hedvig 1425 márczius 15-ike előtt valamely szeptember 20-ikán meghalt. Házasságából két leány ismeretes, Hedvig és Anna, de ezeknek csak puszta nevét ismerjük.

Katalin kétszer ment férjhez. Első férje, kitől nem maradtak gyermekei: János (Januss) mazóviai uralkodó herczeg, meghalt 1432-ben. Második férje: Michalowi Bialucha Miklós, sandomiri vajda, krakói várnagy és sztaroszta. Ennek nejeként 1425-ben szerepel. Katalin 1464 előtt halt meg.

János és Spitko 1409-ben még Tarnowski János gyámsága alatt álltak. Részletes életirásuk nem lévén e sorok feladata, itt még csak azt akarjuk kiemelni, hogy Melstyn János nyomait 1430-ban Magyarországban is megtaláljuk. Nézzük csak a következő rövid leszármazási táblát:

III. Ziemowit † 1381
Mazóvia herczege

I. János † 1429	IV. Ziemowit † 1426
II. János † 1422	Hedvig
Neje: *Melstyn Katalin*	Férje: 1410 *Garai János*

Ebből kitünik, hogy Melstyn Katalin férjének unokanővére Dorozsma nb. Garai János

[1] Hazai okmánytár, VII. k. 434. l.

[1] Fejér X/I. k. 97. l.

I. Garai Miklós magyar nádor fiához ment férjhez és igy könnyen magyarázható, hogy miképpen jutott Katalin fivére János magyar érintkezéshez.

Midőn Zsigmond király 1430 január 6-ikán Garai János halála után ennek hagyatékát rendezi, többek közt egy okiratról tesz említést, melyen Garai János, néhai János veszprémi püspök és Berzeviczi Péter kir. tárnokmesterén kivül, még Gorbo-i Fekete Zavis és *Melstyeni János* «strenuorum militum» pecsétje is függ.

Azon Mulstain Vid ki nejével Magdolnával (az esztergami egyházmegyéből), 1467-ben II. Pál pápától hordozható oltár-privilegiumot kap, aligha tartozik a lengyel Melstyn-családhoz. (Tört. Tár, 1899. évf. 257. l.) «Mulstain» úgy látszik a német «Mühlstein» ferditése.

* * *

Teljesség kedvéért legyen itt a Hermann nb. Laczkfiak családtörténetére nézve még a következő adat kiemelve:

A budai káptalan tanusitja 1401 jun. 13-ikán,[1] hogy *Laczk fia István nádor özvegye Anna* egyik budavári házát (néhai István királyi orvos és János veszprémi püspök háza mellett), melyet ő maga saját hozománya árán vásárolt, az óbudai zárdának, melyet öregebb Erzsébet királyné alapitott, hagyományozza; addig míg él, fenntartja magának a haszonélvezetet. — Ezen nádor nem más, mint I. István vajda fia: II. István, ki 1397-ben erőszakos halállal múlt ki és kinek házassági viszonyairól mindeddig semmit sem tudtunk.

Dr. WERTNER MÓR.

Adalékok a királyi könyvek történetéhez.

Meglehetősen kevés még mai napság az, a mit az ú. n. királyi könyvek középkori darabjairól tudunk, a mit ismerünk is felőlük, az is jóformán Nagy Lajossal kezdődik. Jelen sorok irója szerencsés volt néhány, a királyi könyvekre vonatkozó oklevelet találni, melyek egyike jóval korábbra viszi vissza a libri regii eredetét s ezenfelül egyben-másban bővíti róluk való eddigi ismereteinket.

Eddig Hajnik értekezése nyomán[2] úgy tanultuk, hogy a királyi könyvekre való legrégibb hivatkozás N. Lajos királyunk 1373-iki diplomájában található, a mely innét irja ki ugyanannak az uralkodónak 1363-ból való donationalisát. Ujabb iróink korábbi időkre mennek vissza, I. Károly korába s hivatkoznak N. Lajosnak Vezzeus mester, varasdi ispán számára adott oklevelére, mely 1340-ből való oklevelet idéz a liber regiusból.[3] Az alább közlendő diploma még ennél is előbbre vezet bennünket, mert az 1331. évből idéz s hivatkozik a királyi könyvekre. Ez az átiró oklevél meglehetősen késői, mivel 1519-ből való. Rövid tartalma következő. Lélfy László és György személyesen megjelentik II. Lajos előtt, hogy az I. Károly királytól eredő, a komárommegyei Lél és Garak községekről szóló donationalist a gondatlan őrizet következtében még őseik elvesztették. Kérik Lajost, nézessen utána Károly király könyvében, vagyis registrumában s erősitse meg őket jogaikban. A szóban forgó libri regiiben megtalálják a keresett oklevelet, melyet saját diplomájában transumál és confirmál II. Lajos.

Levonhatjuk most már ebből az oklevélből a következő tanulságokat. Károly Róbert idejében, 1331-ben már rendszeresen vezették a királyi könyveket, melyekbe az adományozásokról szóló okleveleket bevezették s ezek a libri regii II. Lajos idejében még meg voltak és a tárnoki házban őriztettek. Milyen módon voltak ezek ott bevezetve, ismét egészen világos. Az 1373-iki diploma szerint a «series literarum» volt bevezetve, az 1519-iki szerint «signatura literarum», de a két kifejezés föltétlenül egyet jelent. Az 1519-iki oklevél nem adja vissza az 1331-ikit szóról-szóra, hanem csak tartalmilag. A megkeresés szokása nem tér el benne a rendes eljárástól, a király Korlátkövi Péter tárnokmestert bizza meg a kereséssel, s az ő jelentése alapján rendeli el a kért s a királyi könyvekben megtalált oklevélnek szóról-szóra való átirását.

Ugyancsak 1519. okt. 27-éről van keltezve Lajosnak egy másik diplomája, a mely nagyjában hasonló formulákkal rendeli el egy 1405-ből való oklevélnek a királyi könyvből való kikeresését és átirását.

Végül 1525 aug. 6-ról való Lajosnak 3. diplomája, mely a királynak 1518 május 29-én kelt oklevelét irja ki a liber regiusból. A kikereséssel ez esetben is Korlátkövi volt megbizva.

Ez oklevelek alapján látni a conservativismust, a mely a királyi könyvek vezetésében nyilvánult. Erre nézve Hajnik megelégszik azon általánosságban mozgó állitással, hogy az okleveleket a királyi könyvbe majd szóról-szóra, majd csak tartalmilag vezették be s ugyanigy adták ki, ha onnan kiirták.[1] Miért lett volna ez a kétféle eljárás, arról nem szól semmit és előttem érthetetlen. Az idézett három oklevél kor tekintetében nagyon is messze esik egymástól s egymáshoz az átirás módszerében mégis annyira hasonló, s a megegyezés oly feltünő, hogy rendszerről kell beszélnünk.

[1] Temesm. okmánytár, I. k. 630. l.

[2] A királyi könyvek a vegyes házbeli királyok korában.

[3] Grünn Albert czikke I. Károly király gyürüpecsétjéről (Turul 1902. évf. 57. l.) hivatkozik a Zichy okmánytár III. k. 110. l. levő Vezzeusnak adott oklevélre, mely «in registro dicti genitoris sui in conservatorio suo more consueto pro evidentia cautela» őriztetett.

[1] I. m. 10. s 13. l.

E szerint valamely oklevél bevezetése a liber regiusba következőképen történt. Legelől állott az oklevél kelte. Tudjuk, hogy az oklevél hátulsó lapján fel volt jegyezve, a királyi könyvek hányadik lapjára van beirva. Jellemző, hogy a kiirásoknál erre a lapszámra nincs semmiféle hivatkozás. A dátum után rövid szavakkal következett a diplomában foglalt érdemleges jogi intézkedés, melyet követett a hiteles hely relatiójának megemlitése. Ebből pedig világos, hogy Hajnik álláspontját nem, hanem azt kell igazság gyanánt elfogadnunk, hogy az okleveleket a királyi könyvekbe szóról-szóra nem vezették be, a mi különben is fölösleges lett volna, mivel a sok formula nagyon meghosszabbította volna őket s ezek feljegyzésére igazán nem lehetett semmi szükség. Formulás könyvek úgyis voltak a kanczelláriában. Ép ily megigazitásra szorul a kiirásra vonatkozó állitás, a mely viszont nem történhetett másképen, mint szóról-szóra. A tartalmilag való bejegyzésből már nem lehetett kihagyni semmit, mert akkor az egész értelmetlen lett volna.

Nincs okunk tehát kételkedni abban, hogy már az első Anjou idejében is vezettek királyi könyvet, melynek egyik tanubizonysága a szóban forgó oklevél. A II. Lajostól eredő okleveleknek hitelességében kételkednünk nem lehet s azt se lehet hinnünk, hogy Korlátkövi itt hamisitást követett volna el. Igaz, hogy az 1525-iki hatvani országgyülés azzal vádolta, hogy a királyi könyveket meghamisitotta[1], de ezt végül se bizonyitották rá. Különben úgy látszik, a királyi könyvek meghamisitásának vádja a Jagellók korában nem volt oly szokatlan. Tudjuk, hogy Bakócz Tamást is megvádolták hasonlóval, de époly kevéssé igazolták be.

Ezzel kapcsolatban emlithetjük meg azt is, hogy a királyi könyvek tartalmi köre bővebb volt, mint Hajnik állitja. Szerinte a királyi adományokat jegyezték bele, de az adomány szót itt a legtágabb értelemben kell vennünk.[2] Hozzátehetjük, hogy beleirták a királyi itéleteket is, noha egyelőre ezt csak egyetlen adattal tudjuk támogatni. Szintén Bakóczot vádolta azzal Baksai Tamás, hogy az ellene szóló itéleteket hamisan vezette be a királyi könyvekbe.[3]

Függellékül közöljük az ide vonatkozó okleveleket.

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis, quod pro parte et in personis fidelium nostrorum nobilium Ladislai et Gregorii filiorum Mathiæ filii Alberti filii olim Ladislai Lelffy de Thothy maiestati nostræ expositum exstitit in hunc modum, quomodo alias serenissimus princeps olim dominus Carolus rex etc. quasdam duas possessiones puta Leel et Garak vocatas in comitatu Comaromiensi existentes habitas, quæ olim Pethew filii Stephani filii Paznan præfuissent, comiti Petro filio Menel contulisset, super qua quidem collatione etiam literæ donationales emanatæ fuissent, sed eædem per quandam incastam conservationem a primoribus et progenitoribus præfatorum exponentium utcunque alienatæ et deperditæ extitisissent. Propterea supplicatum nobis est pro parte ipsorum exponentium humiliter, at tenorem signaturæ huiusmodi literarum donationalium *in libro seu registro praefati condam domini Caroli regis, quo scilicet huiusmodi literae de more et consuetudine consignari solent, in domo nostra tavernicali* perquiri facere, atque paria huiusmodi signaturæ sine diminutione et augmento aliquali transscribenda eiusdem exponentibus pro iurium suorum defensione in transsumpto literarum nostrarum extradare et emanari facere dignaremur. Nos igitur supplicationem præfatorum Ladislai et Gregorii iustam fore agnoscentes, per fidelem nostrum magnificum Petrum de Korlathkew magistrum curiæ et thavernicum nostrum librum præscriptum in domo nostra thavernicali perquiri mandavimus, qui ex mandato nostro libro sive registro huiusmodi invento et diligenter revoluto signaturam dictarum literarum donationalium præfati condam domini Caroli regis reperisset huiusmodi sub tenore : *anno Domini millesimo CCC trieesimo primo. Item possessiones Leel et Garak in comitatu Kamariensi olim Pethew filii Stephani filii Paznan infidelis sine herede decedentis sunt collatae comiti Petro filio Menel dominica proxima post festum Beati Gregorii et scriptum est capitulo Strigoniensi ad relationem wayvodae et comitis Pauli et magistri Lock*, quas nos de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transscribi et transsumi præsentibusque literis nostris privilegialibus inseri et inscribi faciendas eisdem Ladislao et Gregorio duximus concedendas iurium suorum ad cautelam communi iustitia suadente harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ in vigilia festi Beatorum Simonis et Judæ apostolorum anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono. Regnorum nostrorum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quarto.

Relatio magistri Nicolai præpositi Agriensis Beatissimæ Virginis, secretarii regiæ maiestatis.

Eredetije hártyán, rányomott pecséttel a Justh család levéltárában (M. N. Muzeum).

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis, quod pro parte et in personis fidelium nostrorum nobilium Ladislai et Gregorii filiorum Mathiæ filii Alberti filii olim Ladislai Lelffy de Thothy maiestati nostræ expositum exstitit in hunc modum, quomodo alias serenissimus princeps condam dominus Sigismundus imperator etc. prædecessor noster felicis memoriæ quasdam literas suas donationales simul et literas statutorias honorabilis capituli ecclesiæ Waradiensis super qua

[1] I. m. 20. l.
[2] U. o. 8. l.
[3] M. N. Muzeum. Törzsanyag .... «tenorem quarundam literarum in iudicio contra ipsum emanatarum in librum regium, sen registrum in periculum suum falso inscribi fecisset».

dam possessione Thothy vocata in comitatu Byhoriensi existenti habita pro parte condam Nicolai Waywodæ et filiorum suorum privilegialiter confectas et emanatas mediantibus quibusdam literis suis superinde confectis confirmasset, quæ quidem literæ confirmationales per quandam incautam conservationem a primoribus et progenitoribus præfatorum exponentium utcunque alienatæ et deperditæ exstitissent. Propterea supplicatum nobis est pro parte ipsorum exponentium humiliter, ut tenorem signaturæ huiusmodi literarum confirmationalinm *in libro seu registro ipsius condam domini Sigismundi imperatoris, in quo scilicet huiusmodi literae de more et consuetudine consignari solent in domo nostra thavernicali* perquiri facere atque paria huiusmodi signaturæ sine diminutione et augmento aliquali transscribenda eisdem exponentibus pro iurium suorum defensione in transsumpto literarum nostrarum extradare et emanari facere dignaremur. Nos igitur supplicationem præfatorum exponentium iustam fore agnoscentes per fidelem nostrum magnificum Petrum de Korlathkew magistrum curiæ et thavernicum nostrum librum præscriptum in domo nostra thavernicali perquiri mandavimus, qui ex mandato nostro libro seu registro huiusmodi invento et diligenter revoluto signaturam dictarum literarum confirmationalium præfati condam domini Sigismundi imperatoris reperisset huiusmodi sub tenore : Anno Domini millesimo quadringentessimo quinto anno et Kalendas, quibus supra. Quædam duæ literæ, una scilicet nostra patens ipso antiquo maiori sigillo nostro confracto simpliciter consignata super donatione nostra cuiusdam possessionis Thothy vocata in comitatu Byhoriensi existenti, quæ condam Ladislai filii Jacobi de Kyno hominis absque heredum solatio sexus masculini defuncti præfuissent suarumque utilitatum et pertinentiarum et alia capituli ecclesiæ Waradiensis privilegialis super legitima statutione eiusdem pro eisdem Nicolao Wayvoda et fratribus suis factis confectæ sunt privilegialiter confirmatæ. Quas nos de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transscribi et transsummi præsentibusque literis nostris privilegialibus inseri et inscribi faciendo eisdem Ladislao et Gregorio duximus concedendas iurium suorum ad cautelam communi iustitia sudtente harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ in vigilia festi Beatorum Simonis et Judæ apostolorum anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono. Regnorum nostrorum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quarto.

Relatio magistri Nicolai præpositi Agriensis Beatissimæ Virginis secretarii regiæ Maiestatis.

Eredetije hártyán, rányomott pecsét töredékeivel a Justh család levéltárában (M. N. Muzeum).

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. memoriæ commendamus tenore præsentium sipnificantes, quibus expedit, universis, quod pro parte nobilis dominæ Annæ relictæ quondam Petri Orle de Zarandok, nunc vero consortis Gregorii de Kischehy ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem expositum fuit maiestati nostræ, qualiter ipse paribus litterarum nostrarum consensualium in regestro seu libro nostro regio conscriptarum ad tuenda iura ipsorum indigerent. Supplicatum itaque fuit maiestati nosræ pro parte eorundem dominæ et filiorum eiusdem, ut huiusmodi literas in *dicto libro et conservatorio nostro regio* perquiri earumque paria in transumpto literarum nostrarum sub sigillo nostro regio eisdem dare et concedere dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est : Anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, ad relationem magnifici domini Petri de Korlathkew, magistri curiæ regiæ Maiestatis, Budæ, Sabatho proximo ante festum Sanctæ et individuæ Trinitatis datæ sunt literæ, quibus mediantibus sua maiestas illi fassioni et contractui, quam nobilis Andreas Gewder de Gewderffalua ab una, ac nobilis Petrus literatus præfatus de et super totalibus ipsorum portionibus possessionariis, puta annotatus Andreas Gewder in possessione Persancz et prædio Gewderfalua, alio nomine Gywlwcz, dictus autem Petrus literatus in possessione Zarandok prædicta omnino in comitatu Tholnensi existentibus habitis sub certis conditionibus in literis spectabilis et magnifici Emerici de Peren, perpetui comitis comitatus Abawywariensis, regni Hungariæ palatini et iudicis Cumanorum suæ maiestatis fecisse dinoscuntur, suum regium consensum præbuit et nichilominus attentis et consideratis fidelitate et servitiis præfati Petri literati per eum maiestati suæ et regno Hungariæ exhibitis et impensis totum et omne ius suum regium, si quod in præscriptis totalibus portionibus possessionariis qualitercunque haberet, aut suam ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent maiestatem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memorato Petro literato suisque heredibus et posteritatibus universis in perpetuum contulit salvo iure alieno. Nos igitur prænotata supplicatione præfatæ dominæ Annæ ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem exaudita et admissa præscriptarum literarum nostrarum paria verbotenus sine diminutione et augmento aliquo transscribi et transsumi, præsentibusque literis nostris inseri et inscribi facere eisdem dominæ et filiis ipsius iurium suorum ad cautelam communi iustitia suadente duximus concedendas harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budæ die dominico proximo post festum Beatissimæ Virginis Mariæ de Nive anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto regnorum nostrorum prædictorum etc. anno decimo.

Relatio magistri Emerici Bebek secretarii regiæ Maiestatis.

Eredetije hártyán, rányomott pecséttel az országos levéltárban M. O. D. L. 30290. jelzet alatt.

SZABÓ DEZSŐ.

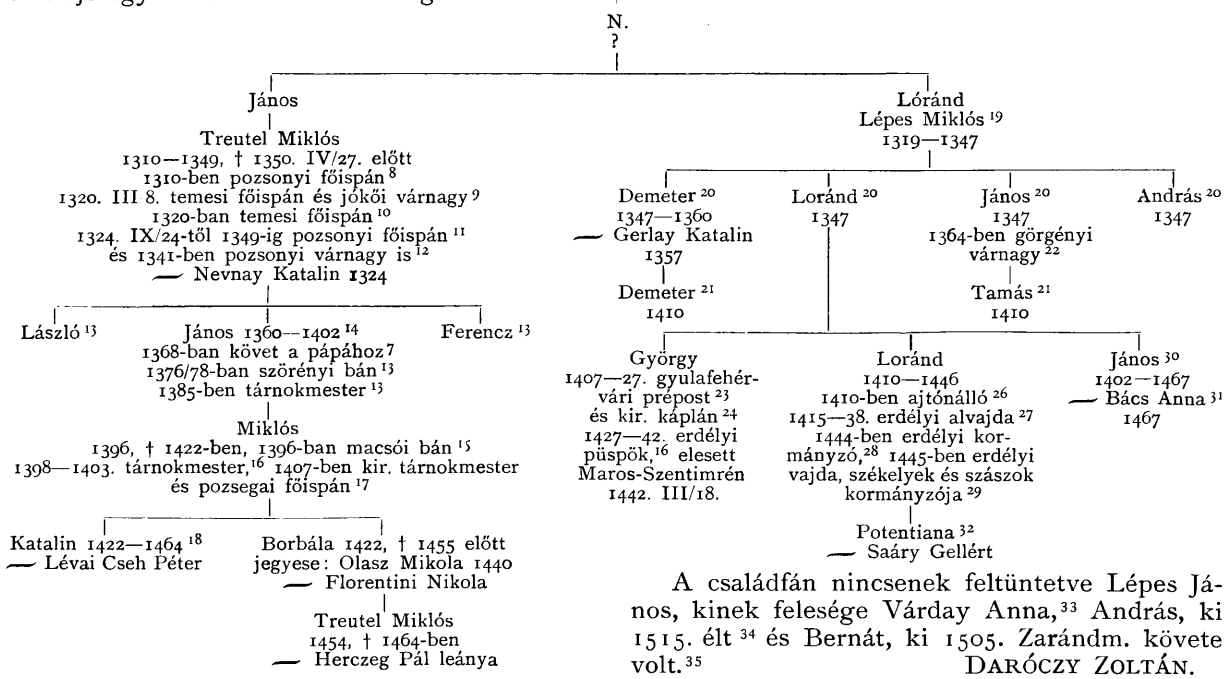
Adatok a Lépes és Treutel családok leszármazásához.

Családtörténeti munkáink sem a Váraskeszi Lépes, sem pedig a Nevnai Treutel családok leszármazását nem közlik, pedig mindkét család a XIV. és XV. században előkelő szerepet játszott. A kettő közös törzsből származik, azonban, hogy első ismert őseik mily fokban voltak rokonok, a hiányos adatok alapján meg nem állapitható. Egy 1320-ban kelt okmány szerint «Nicolaus comes Tymisiensis et Nicolaus dictus Lepes, *fratres*-ek voltak.[1] A «frater» szónak okmányaikban azonban oly tág értelme van,

[1] Anjouk. okm. I. 534. sz.

hogy ebből magából legfeljebb a rokonságot állapithatjuk meg. Három okmányt ismerek, melyek adatai arra engednek következtetni, hogy a Miklós temesi főispán és Lépes Lóránd közötti rokonság egészen közeli volt. 1319-ben Treutul Miklós és Lépes Miklós emberei Bechey Imrének Bereg nevü birtokán hatalmaskodnak [1] 1326. Nagyszigetmelléky Kolos [2] fiai Kolos, Laczk és Miklós átadják Nevnai Treutel Miklós pozsonyi főispánnak és Lóránd fia Lépes Miklósnak a Fekete-Kőrös mellett fekvő Chanakezu falu egyharmadát a fent nevezett két Miklós *Szántó* nevü (Nagysziget melletti) birtokáért.[3] 1360. Lépes Miklós fia Demeter és Treutel Miklós fia János kérésére Békés- és Zarándmegyék nemesei igazolják, hogy *Bozoragh* és *Fejéregyház* nevü birtokok a Lépes és Treutel-családok tulajdonát képezték.[4] A három okmányban feltünő, hogy sem Szántó, sem Bozoragh és Fejéregyház ősi birtokok elidegenitése alkalmával, sem pedig az utóbbi két birtok tulajdonjogának megállapitásánál a két Miklós és utódjain kivül más osztályos rokonok nem szerepelnek. Ha nem ismernénk Treutel Miklós és Lépes Miklós atyját, csak a felsorolt négy okmányt, úgy a birtokviszonyok és a «frater» szó alapján testvéreknek tarthatnánk őket; minthogy azonban tudjuk, hogy Treutel Miklós atyja János [5] volt, joggal következtethetjük a fentiek alapján, hogy János és Lóránd testvér, a két Miklós pedig első foku unokatestvér volt.

A család előnevét adó birtokok nem ősi tulajdont képeztek; *Nevna* várat, a hozzátartozó Nevnával és Zeulchcsel, Treutel Miklós feleségével, Nevnay Katalinnal, László leányával, hozomány gyanánt kapja,[6] *Városkeszi* pedig Lépes Miklós fiai, Demeter, Lóránd, János és András veszik meg Bur Marczel fiaitól, Lászlótól és Jánostól és ennek fiától Marczeltől.[7] A két család leszármazása a következő:

A családfán nincsenek feltüntetve Lépes János, kinek felesége Várday Anna,[33] András, ki 1515. élt [34] és Bernát, ki 1505. Zarándm. követe volt.[35]

DARÓCZY ZOLTÁN.

[1] Zichy cs. okm. I. 195. okl.
[2] A szántói és Némai Kolos- és Laczkfy-család őse.
[3] Tört. tár 1896: 508.
[4] Tört. tár 1896: 509.
[5] Anjouk. okm. II. 444. sz.
[6] U. o. II. 140. okl.
[7] Tört. tár 1896: 508.
[8] Pesty, Eltünt régi vm. I. 322.
[9] Anjoukori okm. I. 496. okl.
[10] U. o. I. 534. okl.
[11] U. o. II 140, 165. okl. — Tört. tár 1896. 507. — Anjouk. okmt. III. 233, 263, 383. IV. 62, 72, 219, 312, 365, 371. V. 287, 221, 367. okl.
[12] Anjouk. okm. IV. 62. okl.
[13] Lendvai, Temesvm. csal.
[14] Zichy csal. okm. V. 242. okl.
[15] Teleky csal. okm. I. 95. okl.
[16] Zichy csal. okm. V. 27, 67.
[17] U. o. V. 429. és Blagay csal. okm. 121, 122. okl.
[18] Csánky, Magyarorsz. földrajza II. 274, 436. — Pesty, Eltünt régi vm. I. 322.
[19] Tört. tár 1896. 507. Zichy cs okm I. 195
[20] Tört. tár 1896. 508, 509. — Anjouk. okmt. VI. 339.
[21] Tört. tár 1896. 508, 509, 514.
[22] Teleky csal. okm. I. 95.
[23] Zichy csal. okm. IX. 404. — Teleky csal. okm. I. 184, 187, 234, 260, 279, 339, 342, 344, 359, 366, 376.
[24] Tört. tár 1896. 514.
[25] Teleky csal. okm. I. 398, 399, 408. II. 2, 5. — Hunfalvy: Oláhok története II. 75, stb.
[26] Tört. tár 1896. 514.
[27] Teleky csal. okm. I. 161, 313, 315, 316, 320, 325—328, 331, 332, 334, 336—339, 341, 343, 344, 353, 358—361, 365, 366, 375—377, 379, 383, 387, 391, 395, 404, 405, 409. — Tört. tár 1886. 515; 1887. 340; 1896. 489. — Századok 1887. 562. VIII. 78.
[28] Teleky csal. okm. II. 10.
[29] U. o. II. 17. — Zichy cs. okm. IX. 100.
[30] Zichy csal. okm. IX. 315, 349.
[31] Tört. tár 1896. 520.
[32] Nagy Iván, Magyarorsz. csal. VII. 95.
[33] Nagy I.: Magyarorsz. m. csal. VII 95.
[34] Századok 1886. 311.
[35] Nagy l.c. h.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 április 24-ikén tartotta ez évi második ülését, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Makay Dezső*, *Nagy Géza*, *Zsilinszky Mihály*, ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, Nagy Géza ig. vál. tag felolvasta «*Szent István király családi összeköttetése*» czimü dolgozatát. A dolgozat a Turul jelen füzetében lát napvilágot.

A társaság tagjai sorába való felvételre a következők jelentkeztek: pártoló tagul Karácsonyi János nagyváradi kanonok, eddig a társaság évdijas tagja, és Pálffy Imre huszárszázados Budapestről, aj. Mocsáry István; évdijas tagokul: Boronkay Jenő Köbölkutról, Forgon Mihály Budapestről, Fuhrmann Andor Csaczáról, Horthy István Bécsből, Kolosy Béla Debreczenből, dr. Mérey Béla Trencsénből, Péchy György Bécsből, dr. Puky Gyula Budapestről, dr. Vincze Aurél Csaczáról (valamennyit aj. Kolosy István párt. tag), továbbá a győri városi közkönyvtár (aj. a titkár), Nedeczky Tibor Budapestről (aj. Monory István évd. tag), Széky Péter földbirtokos Tiszaigarról (aj. Nagy Gyula ig. vál. tag). Az igazgató-választmány a jelentkezőket a társaság tagjaivá választotta és Kolosy István párt. tagnak az igazgató-választmány a tagok gyüjtése körül kifejtett buzgalmáért elismerését és köszönetét fejezte ki.

Ezután a titkár Csoma József ig. vál. tag levelét mutatta be, melyben a másodelnöki állásról való lemondását az igazgató-választmány kérésére visszavonta s az állást köszönettel elfogadta, mely kijelentését a választmány örvendetes tudomásul véve, Csoma Józsefet másodelnöki székében melegen üdvözölte.

Az osztrák-magyar bank budapesti főintézete 1906 január 16-án levelet intézett a társaság elnökségéhez, melyben a társulat részéről nála letétbe elhelyezett értékek további kezelése feltételeinek közlése mellett a társaság képviselete megbizatásának igazolásául hatósági megerősitést és hitelesitést kért beterjeszteni. Az elnökség dr. Áldásy Antal társ. jegyzőt bizta meg az ezen ügyben szükséges tárgyalások vezetésével, ki e tárgyalások folyamán arról győződött meg, hogy a bank a kereseti jelleggel nem biró társaságok letéteinek kezelését lehetőleg elháritani igyekszik magától. Miután ezzel szemben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1000 korona után fizetendő 50 fillér kezelési dij ellenében minden egyéb feltételek nélkül késznek nyilatkozott a társaság vagyonának letétképen való kezelésére, az igazgató-választmány elhatározta, hogy a társaság vagyonát az osztrák-magyar bank budapesti főintézetének kezelése alól kiveszi és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban helyezi el s a megfelelő intézkedések megtételére az elnökséget felhatalmazza.

Ezután a titkár tett jelentést a Franklin-Társulattal az előző igazgató-választmányi ülés határozata alapján a régi nyomdai árak meghagyása érdekében folytatott tárgyalások eredménye felől, mely szerint a nevezett társulat a Turul nyomdai költségeinél fennálló hátralék kifizetése esetén hajlandónak nyilatkozott arra, hogy a nyomdai árakat 1907. év végéig eddigi összegükben számitja, kifejezte azonban abbeli óhajtását, hogy a társaság a szines czimermellékleteket az ő műintézetében készittesse. Az igazgató-választmány a Franklin-Társulat nyilatkozatát tudomásul vette és az elnökséget felhatalmazta, hogy az előző ülésben nyert megbizás alapján a társaság alapitványi jelleggel nem biró tőkéjére felveendő lombard kölcsön utján gondoskodjék a nyomdai tartozás kifizetéséről. A szines czimerképek megrendelése ügyében pedig az előállitás feltételei felett meginditandó tárgyalások eredményétől tette függővé elhatározását.

A pénztárnoknak a társaság pénztára állásáról tett jelentése szerint az ülés napjáig bevétel volt 1990 K 18 fillér, kiadás 1288 K 99 fillér. Egyenleg 701 K 19 fillér, a Nemzetségi Zsebkönyv alapjánál bevétel volt 64 K 28 fillér, kiadás 10 K 85 fillér, egyenleg 53 K 43 fillér, a társaság vagyonállása tényleges vagyonban 31454 K 62 fillér, követelésben 4020 K, ezzel szemben tartozás 2702 K 25 fillér és igy tiszta vagyon a követelések nélkül 28752 K 37 fillér.

Inditványok nem tétetvén az elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *id. Daniel Gábor* és *Nagy Géza* ig. vál. tagokat kérte fel.

Ezután az igazgató-választmány zárt ülést tartott, a melyben a pénztárnok előterjesztése alapján azoknak a hátralékos tagoknak jegyzékét, a kik a legutolsó igazgató-választmányi határozat alapján tartozásuk letörlesztésére még egyszer felszólittatván, a felszólitásra nem válaszoltak, vagy a kiktől a felhivás kézbesithetetlenül visszaérkezett, tárgyalás alá véve, az abban felsoroltak közül 1 pártoló és 6 évdijas tagot mint fizetésképteleneket, a társaság tagjai sorából törölt, a többi 3 pártoló és 10 évdijas tagra vonatkozólag pedig utasitotta az elnökséget, hogy részben közvetlenül, részben ajánlóik utján tegyen még egy kisérletet tartozásuk behajtására.

SZAKIRODALOM.

Lendvai Miklós, Temes vármegye nemes családjai. III. kötet. Temesvár, 1905. 4-r. 2 levél, 155 oldal, egy oklevél-hasonmással és 12 szines czimer-melléklettel.

Lendvai nagyszabásu munkájának harmadik kötete hagyta el a sajtót, az előző kettőéhez hasonló terjedelemben és kiállitásban. E rész a *Fablonczay* és *Ottlyk* nevek közé eső temesmegyei családokról nyujt elég bő és sok uj adatot tartalmazó czikkeket. Szerző, dicséretére legyen mondva, úgy ebben, mint az előző két kötetben lehetőleg a kritikával használt történelmi adatok felsorolására szoritkozik s helyes érzékkel óvakodik a hasonló irányu müvekben — sajnos — megszokott émelyitő dicséretektől s egyes, többnyire élő személyiségek felmagasztalásától. Emberi dolog, hogy forásai itt-ott mégis megtévesztették; munkája ennek daczára is az, a minek minden hasonló műnek lennie kellene: megbizható forrásgyüjtemény, a melyet a Délvidék köz- és családi történetével foglalkozó mindig haszonnal forgathat.

Temesmegyében, a hol az őslakosság a hosszu törökdulás alatt majdnem tökéletesen kiveszett, kevés az ősi, a középkorig visszavezethető család. Az ott élők, főleg a törzsökös megyei családok, nagyrészt a XVIII. századból keltezik nemeslevelüket. Ezeknél a családoknál szerző mindenkor pontosan közli a nemesités idejét s gondosan leirja a czimert, vagy az eredeti, vagy az ezzel egyenlő értékü Királyi Könyvek után. A hol csak módjában volt, összeállitotta a leszármazást is, de mindenkor csak azon időponttól, a honnan kezdve hiteles oklevelek alapján volt a szakadatlan vérségi kapcsolat megállapitható.

A munka értékéről akkor kapunk valóságos képet, ha összevetjük Nagy Iván művével. Az összehasonlitás alapján kitünik, hogy könyvünk nem csak bővebben és pontosabban megszerkesztett családtörténeti vázlatokat nyujt a *Magyarország Családai*-nál, hanem hogy egész sor olyan családról is megemlékezik, a melyekről ott egyáltalán nincs szó.

Azon érdeklődők kedveért, a kiknek még nem volt módjukban a kötetet látni, álljon itt ezen Nagy Iványál kimaradt családok névsora.

Fablonczay (nem azonos a Nagy Ivánnál V. k. 273. l. található hasonló nevü családdal). — *Jagodits* (nemeslevele 1824. IX. 17. kelt).[1] — *Fakabffy* (nem azonos a N. I. V. 284. közlöttel). — *Fakabos* (nlev. 1662. VII. 13. Apafi Mihálytól). — *Fancsó* (nlev. 1700). — *Fanits* (Klopodiai. nlev. 1845. I. 30.). — *Fankó.* (V. ö. N. I. V. 299.). — *Fanó* (Pakéi). — *Foannovics* (nl. 1791. VII. 14.). — *Foannovics* (Pogányesti. nl. 1834. XI. 6.). — *Foannovits-Vidák* (Maczedoniai; nl. 1762. XII. 3.). — *Foó mk. Gombkötő.* — *Fósa* (nl. 1688. V. 30.). — *Fovanovich* (Szolsiczai; nl. 1897. VIII. 9.). — *Karácson* (Ivándai). — *Karátsony.* — *Kardos* (Kardosfalvi). — *Károsy* (nl. 1699. IV. 8.) — *Kászonyi* (Tótváradgyai; nl. 1713. XI. 7.). — *Kayser* (Gaádi; nl. 1811. IX. 13.). — *Kepich* (nl. 1815. IV. 7.). — *Keresztúry* (Szinérszegi). — *Király.* — *Királyi mk. Vadkerty* (nl. 1625. XI. 16.). — *Kliunovich* (Kampfbergi; nl. 1827. VII. 13.). — *Kniezik.* — *Kormos* (Balatonyi). — *Kornhoffer* (Königskroni; nl. 1704. IX. 24.). — *Koronghi* (Koronghi; nl. 1837. II. 9.). — *Kostyál* (Tarnói). — *Kőszeghy* (Remetei). — *Kovács* (nl. 1754. I. 2.). — *Kováts mk. Kovátsik* (nl. 1696. IV. 12.). — *Kovácsics* (Rétháti; nl. 1868. XII. 1.). — *Kudriczy* (Kudriczi; nl. 1837. VIII. 17.). — *Lábady.* — *Laczkovich* (Lőrinczkátai). — *Lang* (Kronenburgi; nl. 1821. X. 18.) — *Lászlóffy* (nl. 1712. XI. 20. és 1758. XII. 12.). — *Lázár* (Écskai). — *Lengyel* (Baróthi). — *Lengyel* (Ebesfalvi). — *Loos* (1811. VII. 17.). — *Lukács* (Hilibi; nl. 1702. VII. 7.). — *Lükő* (nl. 1669. IV. 15.). — *Makó* (nl. 1592. IV. 3.). — *Manaszy* (Hodonyi; nl. 1813. I. 8.). — *Martsits.* — *Martzel.* — *Maxin* (Kaczkói). — *Menyhárt* (Pákéi). — *Miakich* (nl. 1688. III. 8.). — *Mihalievits* (bárság 1838. VII. 5.). — *Mikè* (Csomortáni). — *Mikes* (Kis-Magurai). — *Millenkovich* (nl. 1835. X. 1.). — *Miokovich* (nl. 1811. III. 30.). — *Mócsy* (nemesség-megerősités 1815. V. 5.). — *Morvay* (nl. 1791. I. 24. és 1792. VII. 26.). — *Moser.* — *Murányi* (Murányi; előbb Kulterer; nl. 1782. IX. 6.). — *Nagy* (nl. 1650. Rákóczy Györgytől, megerősités 1793. XI. 4.). — *Nagy* (nl. 1661. III. 16.). — *Nagy* (Balmazujvárosi; nl. 1659. VII. 18.). — *Nagy* (Eöttevényi; nl. 1625. X. 30.). — *Nagy mk. Sasváry* (nl. 1714. XI. 14.). — *Nagy mk. Szalay* (nl. 1668. XI. 1.). — *Nátl* (nl. 1636. II. 12.). — *Neuman* (Végvári; nl. 1903. III. 14.). — *Neszméry* (nl. 1808. XII. 16.). *Niamessny* (Almánfalvi; nl. 1578. IV. 13.). — *Nicolics* (Rudnai; nl. 1694. III. 26., megerősités 1783 IV. 18., osztrák bárság 1854. XI. 18., magyar bárság 1886. II. 10.). — *Nikolich mk. Lazics* (nl. 1688. IV. 19.). — *Novák* (nl. 1753. VII. 30.). — *Nyéky mk. Knédly* (megerősités 1817. VII. 18.). — *Ondrejkovics.* — *Orbány.*

Nehány családról terjedelmesebb ismertetést ad könyvünk; azonban — úgy láttuk — épp ezeknél az ismertetéseknél vitte szerzőnket a tárgy iránti nagy szeretet, talán az ősi származás mód felett való tisztelete némi tulzásokba. E nagyobb czikkek közt első helyen a *Jeszenszky*-családról szóló áll; sajnos, ebben jórészt megtalálhatók a Nagy Iván közlötte nem egészen megbizható adatok is. Igy mindjárt a

[1] Mellékesen emliti Nagy Iván is (V. k. 277. l.), de nemeslevelét nem ismeri.

családnak a Divék-nemből való származtatása több mint kétes; XII—XIII. századi történetére vonatkozó adatai is csak akkor válnak elfogadhatókká, ha a család sokszor emlegetett oklevelei napvilágot látnak. Téves az is, a mit könyvünk a család czimeréről mond, hogy t. i. az a Divék nemzetségével azonos lenne; a czimert ugyanis II. Lajos királytól kapták a család elődei s az 1563-ik és (a szerzőnk előtt ismeretlen) 1631-ik évi czimer- és nemesség-ujitó oklevél ezt a czimert variálja. Hogy ezek után a közlött leszármazási táblák (a melyeket szerző a családtól kapott) a régibb időkre nem megbizhatók, szükségtelen lenne hangsulyozni; annál becsesebb azonban az anyag, a mit a XVI—XIX. századból nyujtanak.

Egészen természetes, hogy a déli részek egyik legkiválóbb főrendü családjáról, a gr. Karátsonyiakról terjedelmesebb czikk beszél, még pedig elismerésre méltó tárgyilagos hangon. Igen érdekes a Klapka-családot ismertető dolgozat; ez kivált Temesvár, ellenben Temesmegye történetét érdekli a Lo Prestiek és Csicseri Ormosok családjával foglalkozó részlet. E két utóbbi család ugyan aránylag későn telepedett a vármegyébe, azonban annak életében kiváló szerepet játszott. Sok érdekes adat van felhalmozva a *Kormos*-családról szóló dolgozatban; csakhogy a család eredetét ezek nem igen világitják meg, már csak azért sem, mert legalább négy, egymással a névazonosságon kivül kapcsolatba nem hozható családra vonatkoznak. A *Küttel*-család, bár *ex statu plebea* 1759-ben nemesittetett, már a XIV. században szerepel a családi hagyományokban. Szerző jó érzékére vall, hogy a nemzedékrendet ennek daczára is csak a nemességszerző kétségtelen ősszel kezdi. Nagy kár, hogy ugyanő nem ilyen óvatos a Lőrinczkátai *Laczkovich*-család ismertetésénél s lenyomatja a Bojnichich-féle azon genealogiai táblát, a melyen az állitólag 1579-ben nemesitett Laczkovich István dédunokája 1752-ben szerepel, nem véve észre, hogy 168 évre két nemzedék mégis csak kevés. Azt pedig — még családi hagyomány gyanánt is kár volt megirni, hogy ez a Laczkovich-család a *Laczk nemzetségből* (!) eredt s hogy a Laczkfiak a *Laczkovich* nevet is viselték, mert annyit Karácsonyi János könyvéből (A magyar nemzetségek) akárki megtudhat, hogy *Laczk* nemzetség egyáltalán nem létezett s a Laczkfiak a Hermán nemzetségből vették eredetüket. Azt sem nehéz kitalálni, hogy István nádor «Laczkovich» neve modern horvát fordítása a magyar Laczkfinak.

Mindezek a figyelmes olvasó által könnyen észrevető, jóhiszemü tévedések, a melyek keveset vonnak le a nagy szorgalommal s gondos figyelemmel készült mű értékéből.

A kötethez csatolt mellékletek között különösen érdekes az Ottlyk-család 1232-ik évi II. Endre királytól kapott adománylevelének hasonmása. A szines czimerekről kevés jót mondhatunk; a legtöbbnek ugyan szemmel láthatólag az armálisokon levő eredeti czimerábrák szolgáltak mintául, másolójuk azonban nem a legjobban végezte dolgát. Ettől eltekintve a kötet nyomdai kiállitása kifogástalan. Egészben véve e munka befejezése után szerény genealogiai irodalmunknak legszebb termékei közé fog tartozni. *E.*

Orosz Ernő. Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906. 4-r. VIII. és 347 old.

A történet-irodalomban általában ismeretes, hogy a vármegyei monografiák között Heves vármegyéé a legkevésbbé sikerültek közé tartozik.[1]

A néhány éve elhunyt Balássy Ferencz művéről egyik birálója azt mondja: «valósággal kár, hogy megjelent».[2] Semmi tekintetben sem felelt meg a hozzáfüzött reményeknek. Az oklevelek másolója nagyon gondatlan volt, e mellett a másolatokban önkényes kihagyások vannak, s összehasonlitásból látom, hogy 25—30 fontos XIV—XV. századi oklevelet hagyott lemásolatlanul egyedül csak a Rhédei levéltárban. A munka irodalmi anyaga, a kiadás formája pedig szóra se érdemes.

A monografia utóbbi három kötete bővebb ugyan s anyaga is megbizhatóbb (bár távolról sem teljes), de ez is nehezen használható.

E munka kiegészitésére vállalkozott Orosz Ernő, a mikor szóban forgó kötetét kiadta. A megyei levéltár anyaga alapján állitotta össze nagy szorgalommal és kitartó munkássággal a megyei nemes családok leszármazását és rövid, főleg a birtokviszonyokat illető történeti adatait. A ma élő nemzedékek történeti kutatását akarja művével megkönnyiteni s az ősök tiszteletét öregbiteni. Munkája tehát két szempontból vehető birálat alá: tudományos és gyakorlati oldaláról.

A felhasznált irodalomról nem tájékoztat bennünket, de jegyzeteiből látjuk, hogy nem dolgozott fel minden forrást, a melyekhez módja lett volna hozzáférni; főforrása Nagy Iván, néhány monografia (Pozsony, Abauj, Nyitra, Bars megyeé), a Nemzetségi Zsebkönyv I—II. kötete, a Turul egy-két évfolyama, a Királyi Könyvekből néhány (1, 3, 38, 45, 53, 60, 62), Hevesmegye monografiájának I—II. kötete (a többi nem), a Hazai Oklevéltár (hibásan idézi okmánytárnak) s az Anjoukori Okmánytár I. kötete. Ezek mellett emliti Csánkit, s Széll Farkast (Bessenyei cs. tört.). Önálló levéltári kutatást az Országos Levéltárban végzett (innen szerzett adatai a legszámosabbak), továbbá Rhédei család s az egri káptalan levéltárából közöl néhány adatot.

Mindezt azért emlitem, hogy a mű adatainak kiegészitésére utmutatást adjak a későbbi kutatóknak s utaljak arra, hogy a fenti sorozatból Karácsonyi János munkája a nemzetségekről, az egri egyházirodalmi egylet három kötete (ez utóbbit hibái mellett is fel kellett volna használnia, mert e kötetek kizárólag helyi érdeküek) s a Nemzeti Múzeum levéltárának anyaga tel-

[1] Századok, 1897, 335. l.
[2] Akad. emlékbeszédek, XII. k. 5. sz.

jesen hiányoznak. Különösen azt tartom mulasztásnak, hogy az utóbbit nem használta fel, mert a törzsgyüjteményben a Rhédey-, Gosztonyi- és Forgách-levéltárban rendkivül becses felhasználatlan hevesmegyei anyag van elrejtve. Az sem érthető, hogy a Turul sok évfolyamát, a Századokat, a Tört.Tárt, a megyei monografia III—IV. kötetét stb. miért nem nasználta fel, ha már a többit átnézte ?

Egy s más a használt forrásokban is elkerülte szerző figyelmét. A Királyi Könyvek első kötetéből több birtokos nemes-családot hagyott ki; ilyenek: *Apafy*, *Baranyai*, *Bodó*, *Domaházy*, *Ercsy*, *Furkó*, *Gerzes*, *Ztrisithi Horváth*, *Izdenczy Istenmezey*,[1] *Keszy*, *Keresztury*, *Márffy*, (*István* egri várnagy, 1527,) *Mutnoki*, *Parlaghy*, *Pálóczy*, *Tamás*, *Thurzó*, *Zalka*. E családok 1527—1540-ig kaptak királyi donacziókat, kinevezést, czimert a megyében, s mivel a megyei levéltárban éppen a XVI. századi anyag hiányzik, ezt főleg figyelemre kellett volna az irónak méltatni, hogy legalább az ujkori anyag alapozását végezze el jól, annál inkább, mert a középkori anyagra — maga is bevallja több helyen, — nem támaszkodhatott. Igy azonban a középkori és ujabbkori családok közt a kapcsolat teljesen hiányzik.

Kétségtelen, hogy a közlött ujabbkori anyag sok becseset tartalmaz ; ám ezuttal ennek ismertetését mellőzöm inkább csak a középkori részt veszem kissé bonczkés alá, azért, hogy az előttem ismeretes forrásokból egyben másban megpótoljam. Szerzőnk fő forrása erre nézve is Nagy Iván családtörténeti munkája, hogy pedig ebben sok a hiba, az közönségesen tudva van. E hibákat a szerző ritkán veszi észre, csak néha javitja saját kutatása alapján. Legyen szabad saját kutatásaim anyagából felemliteni a következőket :

A *Báthori* család történetére igen nagy irodalom van. Heves vármegyei legrégibb őse Marsa comes s fia Pous, ki 1295-ben Bátort az egri püspöknek adja, 1322-ben Báthori Bereczk, 1340-ben Báthori Jakab, fiai Miklós és László birtokos nemesek, stb.[2]

A *Bessenyei* család történetét nagyon hiányosan közli.

Bory családnál 1275 után 1667-ből közöl adatokat. A *Csányi* család középkori tagjairól mit se tud, pedig ez is ősi család: 1293-ban Mátyás Körén birtokos, fiai István, Gábor és Eye.[3] A XIV XV. sz. sok tagja van, Balássy is közöl néhányat.

A *Csathók* származását és czimerét a Turul közli,[4] szerzőnk ismeretlennek mondja. Tisztán középkoriak a *Csobánka* családra vonatkozó adatok. Nevét a Csobánka vártól vette : bizony régi magyarázat ez, a többi hasonlóval együtt. Vajjon a Csobánka család várát miről nevezhették el ? A kevés és nagyon ismert regestát az Egri Egyházmegyei Adatok II. kötete is közölte már.[5] Az 1323-ból közölt regesta se nem helyén való, se nem világos. 1322 márczius 18-án végleges itélettel vesztik el Csobánka János fiai László és Pál hatalmaskodás miatt birtokaikat, mely ellen többször protestálnak, de a hosszú pereskedés vége mégis birtokaik elvesztése lett. Ennek egy csekélyebb jelentőségü mozzanata az 1323-ból felhozott.[6]

[1] L. Turul, 1905., 13. l.
[2] Árp. Uj. O. X. 200. l., Anj. II. sz., IV. 44. stb.
[3] Árp. Uj. O. V. 79. l.
[4] IV. k. 152. l.
[5] 205. l. E mellett Sebők László, Gyöngyös története és Balássy is i. mb. tárgyalták.
[6] Anj. Okmt. II. 5—6. l., stb.

A *Dobó* családra vonatkozó önálló kutatásait jobban kiegészithette volna a Turulban megjelent czikksorozatokkal,[1] a helyett, hogy Nagy Iván ismert rossz leszármazását fogadja el.

Teljesen középkori család a *Domoszlói*. A közölt néhány országos levéltári adat a XIV. századra vonatkozik ; a leszármazását Karácsonyi János mutatta ki. (Magy. Nemzetiségek I. 11. l.).

Néhány sort szentel könyvünk a *Forgách* családnak. A megyébe 1568-ban került Forgách János révén, a ki összeköttetése révén örökli Haraszthy Ferencz és Lévay Zsigmond birtokait.[2] A középkori birtokos Forgách család a Rhédei család ágazata volt, mely 1422-ben vált ki a főtörzsből. Nem tévesztendő össze a Ghimesi és Gácsi Forgáchokkal.

A *Gosztonyi* család 1699-nél jóval korábban kerül a megyébe, 1559-ben már birtokos Atkáron.[3]

A középkori családtagokat nem ismeri könyvünk az *Ivádi*, *Jánossy*, *Jenei* és *Kakas* családoknál. Igaz ugyan, hogy ezek ujkori nemesitéseket kapnak, de helyesen jegyzi meg szerzőnk, hogy sok esetben az ősök hosszu sora élt nemesi jogokkal, bár a czimereslevél nem is emliti őket.

Hiányos továbbá a *Kállay* és *Károlyi* családokra vonatkozó anyag, noha a szakirodalom bőven közöl idevágó adatokat.

Néhány érdekes regestát közöl a *Kompolthiakra* s *Körmendy* családra ; viszont többet találhatunk a kiadott oklevéltárakban a *Lengyeldi* családra vonatkozólag, mint a szerző közölt. A XIV. század közepén nagyon kiterjedt a család.[4]

Hasonlókép keveset mond az *Országh* családról, noha a szakirodalomban nagyon sok adat található. Országh László 1536-ban főispánja a megyének, 1537-ben pedig Debrő várát és tartozékait kapja Ferdinándtól.[5]

A *Pászthói* család leszármazását Békefi Remig nagy gonddal megállapitotta, adalékok ujabban is jelentek meg hozzá ;[6] szinte érthetetlen tehát, hogy a szerző Nagy Iván kevés anyagával mentegetődzik.

A *Recsky* családról az irodalmat jobban ismeri, de szivesen láttuk volna a hevesi ág leszármazásának egybeállitását, melyet például a *Rhédeyeknél* megtett. Ime a szerző talált javitani valót, a mire, valamivel nagyobb igyekezettel, máshol is rátalált volna. Az 1339. évi önálló regesta igy kevésbbé érthető. Előzménye volt, hogy 1338 julius 9-én Pál országbiró vizsgálatot rendelt el az egri és esztergomi káptalanok által, vajjon Thwri Myke rátámadt-e Rhédei Demeter Püspöki nevü birtokára s az utóbbi vétkes szándékból ölte-e meg Thwri Myke Jakab nevü fivérét. A vizsgálat a Rhédeieket találta hibásaknak. Ennek folyománya az 1339-ik évi protestálás birtokuk elitélése miatt. Itt egyébként a rövid irodalmat is adja a szerző, a mit máshol sajnálattal nélkülözünk.

Adatok hiánya miatt nem tud a *Semsey és Széky* családok leszármazásával tisztába jönni, noha a kiadott okleveles anyag pontos átnézése itt is több eredményt mutathatott volna fel.[7] A *Thassiak* ősei közül már

[1] I., 103., II., 89., V., 139, 185, 186 (czimer !), VI., 126 ; Századok, 1879. stb.
[2] Grassalkovich herczegi levéltár Héderváron.
[3] U. o.
[4] Árp. Uj. O. XI. 139., Anj. O. IV. 240. l.
[5] Kir. Könyvek I. k.
[6] Pászthói Apátság ; Turul, 1905, 11—12. l.
[7] Anj. O. IV., 44., Hazai oklt., 443. stb.

1405-ben élnek a vármegyében: János kir. ember, 1435-ben pedig Tamás falubiró, 1463-ban, 1572-ben stb.[1]

A *Therpesi* család szintén középkori; az idevágó regestákat Csánki már közölte.

Mindezen s egyéb hiányok nem róhatók fel szigoruan szerzőnknek, tekintve, hogy első sorban a jelenleg élő s szereplő családokkal kivánt foglalkozni. Ennek megfelelően a munka gyakorlati értéke jóval nagyobb. Kétségtelenül nagy fáradságot és ügyszeretetet igényelt az átnézett anyag elrendezése, s a családtörténeti kutatók munkáját nagy mértékben megkönnyitette a könyv kiadásával.

Hátrányára van a használat szempontjából a teljes név- és tárgymutató hiánya, különösen a helynevekre nézve. A czimerek leirása jó, rendesen Siebmachert követi, de sajnálható, hogy a használt pecsétczimereket nem irta le; ezek fontosságára folyóiratunk már máshol figyelmeztetett[2] A megyei tisztviselők névsora, tekintve, hogy a máig kiadott okleveles anyagból pontosan még össze nem állitható, bátran elmaradhatott volna, vagy csak a legutolsó egy-két századra kellett volna szoritkoznia. Ellenben az 1754—1755-ik évi nemesi összeirás teljes kiadása igen helyénvaló volt.

Mindent összevéve Orosz Ernő hasznos munkát végzett. Könyvét a kutatók s még inkáb az érdeklődő családok bizonyosan örömmel üdvözlik és belőle sokat merithetnek. A benne felsorolt több mint *másfélezer* családból igen sok nem lakik már a megyében, hanem elszármazott az ország távolabbi vidékeire. Épp ezért a mű szélesebb körben számithat érdeklődésre.

A munka külső kiállitása tetszetős és az egri nyomda-részvénytársaságnak dicséretére válik A munka a szerzőnél kapható füzve 10, diszes vászonkötésben 12 K. *Bártfai Szabó László dr.*

Professor Dr. Johann Loserth, Genealogische Studien zur Geschichte des steirischen Uradels. Das Haus Stubenberg bis zur Begründung der habsburgischen Herrschaft in Steiermark. Graz, Verlagsbuchhandlung Styria, 1905. 6 lap czim és ajánlás, 83 lap, 4 nemzedékrendi tábla és 8 levél pecsétlenyomat. 8⁰ 2 K 40 f.

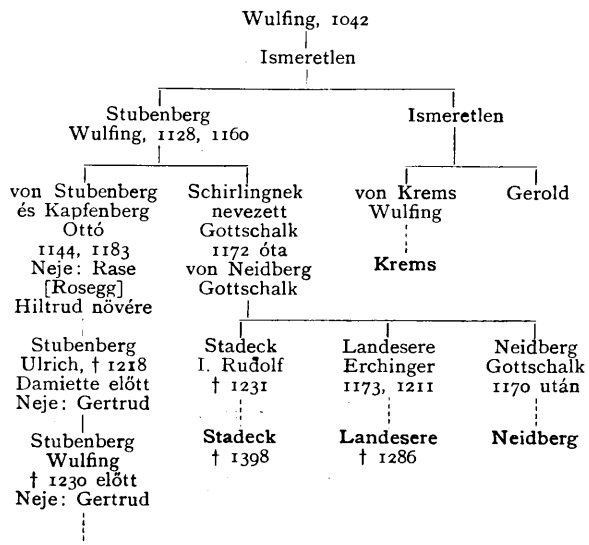
Ez a munka a stiriai történelmi országos bizottság kiadásában jelent meg, abban a vállalatban, a melynek czime: «Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark», s a melyből a Stubenbergek őstörténelme a hatodik kötetnek első füzetét képezi.

A vállalat közölte már első kötetében dr. Krones Ferencztől Styria alkotmányának és közigazgatásának történelmét a Habsburgok uralmának megalapitásáig; továbbá a második kötet első felében Ilwof Ferencztől az Attems grófok történelmét [három nemzedékrend-történelmi táblával] és a kötet második felében dr. Losert Jánostól, a II. Károly főherczeg halála után volt hódolati viszályt 1590—1592; a harmadik kötet Anthony von Siegenfeld Alfréd lovag müve Stiria czimeréről; a negyedik kötet első fele, dr. Krones Ferencz értekezése Stiria fejedelmeiről, hatóságairól és rendjeiről 1283—1411 második fele pedig Ilwof Ferencztől, Stiria ideiglenes tartománygyülése 1848-ban; az ötödik kötet eleje Mell Antal müvét tartalmazza, a stiriai parasztok felszabaditásának kezdetéről Mária Terézia és II. József alatt, mig a kötet végét dr. Losert János műve: «Salzburg és Stiria a tizenhatodik század utolsó negyedében» alkotja több püspök levelezéséből összeállitva. Ebből a tartalomból látszik, hogy a vállalat nem akar rendszeres lenni, hanem egyszerüen azt tüzte ki feladatául, hogy mindent közöl, a mi Stiriára vonatkozik, abban a sorban, a mint kiadásra megérett. Az osztrák tartományok csaknem mindegyikének van külön történelmi társulata, a mely nagy szeretettel karol fel és teszen közkincscsé mindent, a mit felkutathat. Igy jelentek meg egymás után az Ortenburg, Heunburg, Pfannberg és Cilley grófok történelmei és egész sereg más olyan osztrák családé, a melynek nagy szerepe volt Magyarország történelmében. Hogy egyébre ne hivatkozzunk, ott van Cilley Borbála magyar királyné. Ha nem is szerepeltek a Cilleyek módjára Magyarország évkönyveiben a Stubenbergek, sokszoros kapocs füzi őket a Corbáviai, Frangepán, Zriny és ezek által a Rákóczy-családhoz, a mely családok ősei közt fölös számmal szerepelnek a Stubenbergek.

De azonkivül az első századokban vivott határvillongások és az időleges magyar uralom miatt is Stiria ősi családjai minduntalan barátságos vagy ellenséges érintkezésbe jutottak a magyar főúri családokkal. Pettau, Wildonie, Stadeck, Neidberg, Liechtenstein, Ramstein, Teuffenbach és Seldenhoven nevei nem egy magyar vonatkozású okmányon szerepelnek, hol mint tanuk, hol mint cselekvő felek.

A Stubenbergek ősi birtokai Wiener-Neustadt, vidékén, továbbá Hartberg, Stubenberg és Kapfenberg voltak. Ezek a birtokok messze terjedtek Alsó-Ausztriában, Stiriában és Magyarország nyugatán.

Loserth tanár a napjainkig ismert összes okmányokat és emlékeket felhasználja ismertetésében, a mely természetesen hasonlithatatlanul megbizhatóbb Wurzbach [Biografisches Lexikon] adatainál. De azért szintén eléggé hiányos. Losert szerint a család első elágazásainak történelme a következő képet nyujtja:

[1] Balássy, 205., 284. l. Csánki, Hevesm. monogr. II, 354. l. stb.

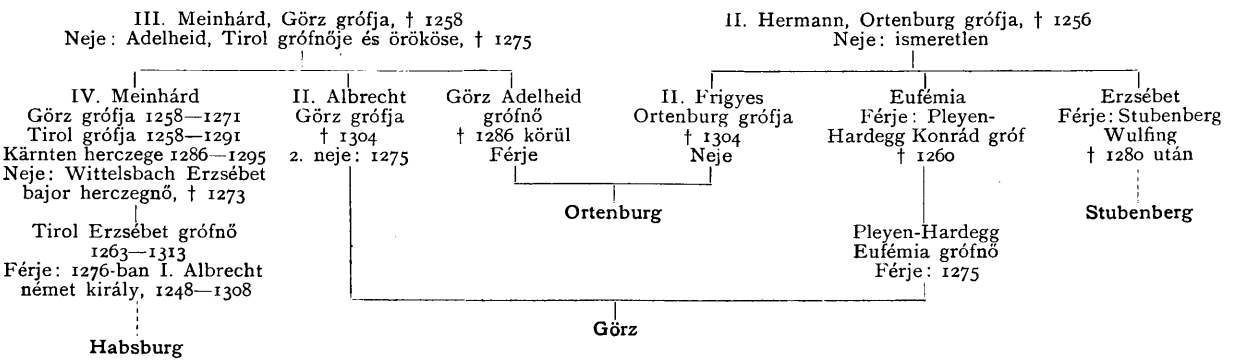
[2] Turul, 94. l. 1905.

Stubenberg Ulrich 1218-ban Damiette előtt halt meg a keresztes hadjáratban, a mely azért is nevezetes, mert a mi II. Endre királyunk is részt vett benne. Erről a hadjáratról Loserth eléggé bő értesitéssel szolgál és nem lehet rossz néven venni tőle, hogy valóságos dicsköltemenyt zengedez Babenberg VI. Lipót osztrák hercegről, a kinek nevétől, hős tetteitől és dicséretétől visszhangzott akkor az egész kereszténység irodalma, visszhangzottak III. Honoriusz és IX. Gergely pápák bullái.

A keresztes hadban két Stubenberg vett részt: Ulrich és Wulfing, apa és fiu, a kik közül az apa ott is maradt. — Tőlük igy származik le a család:

Stubenberg Wulfing, † 1230 előtt.
Neje: Gertrúd.
|
Stubenberg Wulfing, † 1280 után.
Neje: Ortenburg Erzsébet grófnő.

Ortenburg Erzsébet grófnőnek a testvérét, Eufémiát, Pleyen-Hardeck Konrád gróf vette el, a ki 1260-ban a magyarok ellen esett el. Leánya, Pleyen Eufémia grófnő Görz II. Albert gr. neje lett 1275-ben, mig II. Albertnek a huga, Görz Adelheid grófnő Ortenburg II. Frigyesnek, Stubenbergné testvérének lett a hitvese. Az Ortenburgok Karinthia hercegeivel közös törzsből származván, a Stubenbergek nagy tekintélyére vall, hogy csaknem egy időben vagy legalább egy nemzedéknyi időben az Ortenburg és Görz házakba házasodhattak. A sógorosodás igy áll:

Ezeknél a házasságoknál fogva a XIV. század elején a Stubenbergek már vérrokonok voltak a Habsburgokkal, Hohenzollernekkel, Wittelsbachokkal, Ortenburg és Görz grófjaival. Stubenberg Wulfingnak és Ortenburg Erzsébetnek fia:

Stubenburg Ulrich, † 1290 után
Neje: Pfannberg Erzsébet grófnő, † 1290 után.

Pfannberg Erzsébet grófnőnek ismeretlen nevü testvére Suneck Ulrich szabad urnak [† 1322 előtt] lévén a felesége, ősanyja volt a Cilley grófoknak, Cilley Borbála magyar királynénak, a Habsburgok és a Lothringeneknek.

A Stubenbergek további történelme nem tárgya Loserth munkájának, de különben is eléggé ösmeretes Wurzbach biografisches Lexikonának 40. kötetéből és sok más munkából.

Zarándy A. Gáspár.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs (Wien, Otto Maass' Söhne). Első évfolyam, 1905. Kis 8°, VIII. és 655 l. és 52 l. hirdetés.

Összesen 172 családnak, köztük vagy tiz magyarnak és csehnek a nemzedékrendi történelme, helyesebben történelmének töredékei. És e közül az osztrák kalap alá fogott 172 család közül száznál is többnek a nemessége nincs ötven esztendős sem. Katona és hivatalnok családok, a melyek I. Ferencz József által nemesittettek. A legtöbb régibb családnál ott áll, mint a Károly-Pattyi és Vasvári Károlyi-aknál, hogy a korábbi történet és nemzedékrend későbbi kötetnek föntartva.

Azt hittük, hogy ebben a vállalatban a góthai nemesi évkönyv párját kapjuk, a mely dicséretes teljességgel és hitelességgel közli a német ősnemesi családok teljes fiági ősvonalát az első ismert ősig. Csalódtunk!

Ott van például a sok egyéb közt az 1896-ban nemessé lett Jungniki Ferencz és neje: Leonhard Dorottya neve, mert gyermekeik nincsenek, magában. Vajjon miféle szüksége van a történelemnek az ilyesmik megörökitésére? Vagy az 1899-ben nemessé lett Kopsch és Kunz, az 1900-ban nemessé lett Demel, az 1901 óta nemes Georgi és az 1902 óta nemes Hentsch és még egy sereg tegnapi nemes család tagjainak névjegyzékére? Erre bizony nem volt szükség!

Kétségtelen, hogy a műnek azért becses részei is vannak. Igy különösen értékes utmutató a kötet végén az a névjegyzék, a mely betürendben közli a beházasodott családok neveit.

Minket, magyarokat, a kötetnek az a része érdekel főként, a mely a magyar házasságokról szól. A szaktudós vajmi kevés hasznát fogja venni ennek a hiányos zsebkönyvnek, de minket érdekelnek a magyar beházasodásokról szóló adatok, a melyeknek lehetőleg teljes jegyzékét a következőkben állitottuk össze az önálló czikkekben tárgyalt családok sorrendjében: *Alemann* (birodalmi és osztrák báró és nemes), *Baumrucker von Robelswald* (a Robelswaldi Zátetzky család czimerének és előnevének átvevője, osztrák nemes), *de Bourcy* (luxembourgi ősnemes család, a melynek egyik ága Magyarországon a Baranyayakkal, Antalffyakkal, Zalabéry Horvátokkal, Gőzsyek-

kel és Nagyváradi Váradyakkal házasodott össze), *Brecht von Brechtdenberg* (erdélyi szász család, osztrák nemes!), *Brudermann* (osztrák nemes, a Babarczy, Finta, Ocskay és Belányi családokkal összeházasodva), *Korompai Brunszvik* (magyar gróf és nemes), *Cavallar von Grabensprung* (osztrák báró és nemes, a Bellasich, Tóth, Kégl, Sárkány, Mazuranics és Nyáry családokkal összeházasodva), *Colombichio von Taubenbichel* (a mely családból Eugén Antal [1812—1877] 1854-ben nemes Farlatti Helénát, Farlatti Bernátnak és Michieli Amália grnőnek leányát vette el; ez a Michieli grnő pedig esetleg Michieli Miklósnak, Arbe grjának és Mária magyar hgnőnek, II. László magyar király [1131—1162] leányának lehet utódja, a mely esetben Árpád vére), *Conti von Cedassamare* (osztrák nemes, a Záhony családdal összeházasodva), *Czech von Rechtensee* (a Salamon családdal összeházasodva), *Hidegh*é*ti Dalmata* (magyar nemes), *Dűrfeld* (osztrák báró és nemes, a Remekházy családdol összeházasodva), *Edlmann* (osztrák nemes, a Pawlowszky és Jenny családokkal összeházasodva), *Fischer von See* (osztrák nemes, a Preyer Esztergályi, Fretska és Filippy családokkal összeházasodva), *Fischer v. Wellenborn* (osztrák nemes, a Jezerniczei és Báhonyi Jezerniczkyekkel rokon), *Fleischmann von Theiszruck* (osztrák nemes, a Kabdebo családdal rokon), *Fries* (osztrák nemes, az esztergommegyei Schwarz, Sztachó, Zimányi, gróf Orssich, Miksich családokkal rokon), *Friz* (osztrák nemes, a Chernel családdal rokon), *Gerelli* (osztrák nemes, a Nagy Csepcsényi és Muthnai Vladár és a Konstantinovics családokkal rokon), *Goutta* (osztrák nemes, a Zólyomvári Szőllősyekkel rokon), *Pancsovai Graff* (magyar nemes), *Grienberger* (osztrák nemes, a Patyánszkyakkal rokon), *Grőller* (osztrák nemes, a fejérmegyei Quack, 1740 óta magyar nemes családdal, továbbá a gróf Hadik és gróf Breunner családokkal rokon), *Guggenthall* (osztrák nemes, 1805 óta magyar indigéna), *Guseck* (osztrák nemes, a Blaskoveczi Lábas családdal rokon), *Himmel von Agisburg* (osztrák nemes, a báró Gudenus és Csávosy családokkal rokon), *Jeney* (osztrák nemes, a Hrabovszky, Sándorffy, Czeke, Trnkóczy, Ivánkai Kherndl, Roykó, Pelka, Krolikovszky családokkal rokon), *Kalmár* (osztrák! nemes, a Vajda-Hunyadi és Fejéregyházi Orosz családdal rokon), *Károly-Pattyi és Vasvári Károlyi* (magyar nemes), *Kodolitsch* (osztrák nemes, az Almásy családdal rokon), *Okulicz-Kozaryn* (lengyel ősnemes, a Sprinzenbergi? Tarnóczyakkal rokon), *Kunell auf Nedamow* (cseh nemes, a mely családból Anna [sz. 1871], Kunell Károlynak és Altmann Emiliának a leánya 1896-ban gróf Chotek Farkas neje lett, a ki testvérbátya Hohenberg Sófia hgnőnek, a leendő magyar király feleségének), *Langer von Langenrode* (osztrák nemes, a szilvás-ujfalusi Ujfalusy és gróf Csáky családokkal rokon), *Liebe von Kreutzner* (osztrák nemes, a mely családból Antal az 1697-ben magyar nemességet nyert Keresztesy György másodunokáját véve nőül, 1781-ben a Keresztesy név fordításaként kapta a Kreutzner előnevet; ebből a családból az 1831-ben született Antal, mint az a Turul 1903. évi kötetének 151. lapján közöltem, 1884-ben az 1856-ban született Arz von Arzio-Vassegg Máriát vette el második feleségéül, de ez a házassága gyermektelen; Arz von Arzio-Vasegg Mária grófnő Aspremont-Wolkenstein-Arz vonalon a Rákóczy fejedelmi nemzetség vére; a Liebe család különben a Keresztesy, Jóry, Szentkirályi Nagy családokkal rokon), *Marenzeller* (osztrák nemes, a Torossy családdal rokon), *Mautner von Markhof* (osztrák nemes, a Silvinyi és az átkos emlékü báró Haynau családdal rokon), *Mayr von Melnhof* (osztrák báró és nemes, a Felsőbüki Nagy, Purgly és Bogyay családokkal rokon), *Melzer von Orienburg* (osztrák nemes, a Bardócz, Töply családokkal rokon), *Moro* (osztrák nemes, a Máriássy családdal rokon), *Rainer zu Harbach* (osztrák nemes, a Jezerniczky családdal rokon) és *Naredt-Rainer zu Harbach* (a Trattner családdal rokon), *Neupauer von Brandhausen* (osztrák nemes, az Árvay családdal rokon), *Pantz* (osztrák nemes, a mely családból az idősbik ház törzsanyja, Pantz Ignáczknak neje: Rákóczi Rákóczy Teréz, Rákóczy Sándornak és Rust Mária Annának leánya, a kinek utódjai Olaszországban vannak, azonkivül a Bankó családdal rokon), *Panz* (osztrák család, a melyből Panz József 1833-ban magyar nemes lett, a Herdy családdal rokon), *Proskowetz von Proskow und Masstorff* (osztrák nemes, a Sztankovánszky-akkal rokon), *Puteany von Drauhain* (osztrák nemes, a sekély nemzedékrendből nem tünik ki, hogy rokon-e a magyarországi báró Puteany-akkal), *Rassel* (osztrák nemes, a Bornemisza családdal rokon), *Schitra von Ehrenheim* (osztrák nemes) vagy (mint 1840 óta indigena magyar nemes), *Ehrenheimi Sitra* (a gróf Csáky, gróf Vay, Antunovics, Rédl, gróf Sztáray és báró Vécsey családokkal rokon), *Schmedes* (osztrák nemes, a Kismartonyi-Bertl és Kendeffy családokkal rokon), *Sforza* (állitólag a milanoi herczegi házzal egy törzsből, olasz ősnemes, a Benkey családdal rokon), *Steyrer* (osztrák nemes, a Szigeti Halper-ekkel rokon), *Turba* (osztrák nemes, a gróf Török, gróf Klebelsberg családokkal rokon), *Walcher von Moltheim* (osztrák nemes, a Ládházi Spécz családdal rokon), *Wiser* (osztrák nemes, a Korompai Brunszvik családdal rokon), *Worzikowsky von Kundraticz* (cseh nemes, a Kotányi és Prandau-Hilleprand családdal rokon), *Zednik von Zeldegg* (osztrák nemes, a Dobay és Fülöp családokkal rokon), *Zuber von Sommacampagna* (osztrák nemes, a Beliczay családdal rokon), *Zwiedineck von Sudenhorst* (osztrák báró és nemes, a gróf Logothetty családdal rokon).

Ezek az évkönyvnek magyar érdekü részletei, a melyekben különben elég hiba lehet, mert a hibaigazitások maguk is hibák némely helyütt. Igy a Korompai Brunszvikoknál (114. lap 22. sor) «főrangu helyett «főranyisi»-t ir és ezt a sajtóhibát (621. l.) «főrangsi»-ra igazitja ki. Medicina peior morbo.

Mindent összevéve, bizvást elmondhatjuk, hogy a történelemre nézve értékes anyag bőven elfért volna az évkönyv egy negyedrészében. Háromnegyed rész az illetők hiuságára nézve bir csupán értékkel.

Zarándy A. Gáspár.

Helyreigazitás. A Turul ez évi első füzetében közölt mohácsi vész előtti eredeti armálisok jegyzékében a 166. sz. a. emlitett *Ányos*-féle czimeres levél nem Gömör, hanem *Győr vármegye* levéltárában őriztetik.

Sefcsik Ferencz
Győr sz. k. város levéltárnoka.

SZENT-ISTVÁN ANYJA. I. ANDRÁS ATYJA. UJ EREDMÉNYEK.

I. Nagy Gézának e folyóiratban megjelent «Szent István családi összeköttetései» czimü, különben érdekes dolgozata egy alig érthető tévedéssel kezdődik. «A lengyel kutforrások — irja — Gyejcsa (Jesse) fejedelem nejének, I. Mieskó lengyel herczeg nővérét, Adelhaidot, Ethlegidát mondják. A további magyarázattól függ, hogy ellenmondást lássunk a magyar és a *lengyel adatok* között. Ez *utóbbiak* sohasem állitják azt, hogy Adelhaid lett volna Szent István anyja.»

Ha nem ismernők Nagy Gézát, hajlandók lennénk feltételezni, hogy sohasem olvasta a lengyel adatokat, vagy a mi még hihetetlenebb, nem ért latinul. Mert mind az *Annales Kamenses*, mind az *Annales Silesiaci compilati* és az *Annales Heinrichovienses* (pedig ezek a lengyel adatokhoz tartoznak), ezt irják: «*Mesko habuit sororem momine Atleyden, quam Jesse rex Ungarie accepit in uxorem. Quae, cum esset christiana, virum suum Jesse convertit ad fidem Christi.* ***Ista*** *post visionem per beatum Stephanum protomartyrem sibi revelatam concepit et* ***genuit Stephanum regem Ungarie.***»[1] Nem sértem meg e folyóirat közönségét azzal, hogy ez idézet le fordításával untassam és igy mutassam meg, hogy Nagy Géza a lengyel adatokat dolgozata irásakor meg nem nézte.

Azt mondhatnám már most, hogy ilyen hibás szempontból kiinduló iróval nem állok szóba. De másrészről sokkal komolyabb, őszintébb szándéku irónak tartom Nagy Gézát, hogysem szándékos ferditésről vádoljam e botlásért. Sőt azt sem veszem neki rossz néven, hogy megtámad olyan történeti következtetéseket, a melyeknek megokolását nem olvasta.

Mert valóban úgy áll a dolog, hogy ő ismerte az én «Szent-István élete» czimü művemben foglalt állitásokat következtetéseket, a nélkül, hogy elolvasta volna, miféle bizonyitékok alapján jutottam én az ott foglalt állitásokra és következtetésekre.

1904 deczemberében jelent meg az én «Szent István élete» czimü művem. Előzőleg azonban «Szent-Adalbert védelme» czimü értekezésemben részletesen igazoltam, miért tartom én Szent-István anyjának Atleyda-Belekneginát. Ez értekezésem a Kath. Szemle 1904. májusi és juniusi füzeteiben és később önálló könyvecskében jelent meg. Mivel «Szent István élete» jórészt ugyanazon olvasóközönség számára készült, a mely a Kath. Szemlét is járatja, nem lett volna helyes e közönséget 1904 deczemberében ujra azon bizonyitékokkal untatni, a melyeket már 1904 juniusában olvashatott.

Kivánhatnám talán, hogy ha valaki Szent István koráról ir, olvassa az uj kutatásokat; de belátom, hogy «Szent-Adalbert védelme» czimből Nagy Géza nem következtethette, hogy én ez értekezésemben genealogiai bizonyitásokkal is foglalkozom s igy e mulasztást sem rovom fel neki.

Másrészről azonban azt hiszem, jogosan kérhetem, hogyha már e folyóirat hasábjain bizonyi-

[1] Pertz: Monumenta Germaniæ SS. XIX. 537., 544., 581.

tékaim ismerete nélkül következtetéseimet megtámadták, én is felszólalhassak és legalább utólag bizonyitékaimat bemutathassam. A Turul közönsége bizonyára érdeklődik a magyar genealogia legnevezetesebb része, az első, magyar, királyi család származása iránt és nem leszek unalmas, ha e fejtegetéseimet (némi kihagyásokkal) az arra legilletékesebb közönség előtt ismétlem.

Azt bocsátom még előre, hogy «Szent Adalbert védelme» irásakor Pauler Gyulával vitatkoztam, mert akkor még ő volt az utolsó neves történetiró, a ki az ugynevezett Sarolt-féle sokszázados tévedést védelmezte. Azt hiszem, Nagy Géza urra nézve nem sértő, ha őt Paulerrel egy sorba teszem és a Pauler véleménye ellen mondottakat ő ellene is elegendő bizonyitékoknak veszem.

«Másfél századnál több ugyan már, hogy folyton hirdetik azt, a mit Pauler Gyula legutóbb igy mondott ki: «Sarolt volt Szent István anyja, az erdélyi vajdának, a keresztény Gyulának keresztény leánya és Magyarország megtéritésének egyik jelentékeny eszköze»,[1] de azért az mégis feneketlen mese.

Bátran merjük állitani, hogy ez a Saroltféle mese a magyar történetirásnak egyik átka, mert miatta már csaknem két százada nem látják tisztán a művelt magyar körök a magyaroknak a kereszténységre való térését. Azt nem mondjuk, hogy hibásak voltak történetiróink. Tudjuk nagyon jól, hogy ők a magyar XIII—XIV. századbeli krónikások után indultak és részint a nemzeti hiuság, részint a kutfőbirálatok lassu haladása miatt nem tudták megállapitani, hogy a XIII—XIV. századbeli krónikásoknak szent István anyjáról szóló beszéde mese és valótlanság.

De itt az ideje, hogy a mesétől megszabaduljunk s az igazat, a valót hirdessük!

Azt jól mondta Pauler Gyula, hogy nem lehet föltételeznünk, hogy Gyécse fejedelemnek két neje lett volna s igy választanunk kell a magyar és a lengyel krónikák tudósitása között.

Helyes, biztos választást azonban csak akkor tehetünk, ha ismerjük e kétféle krónikák értékét, ha előbb megállapitjuk, hogy (jóhiszemüségükben nem is kételkedve) tudtak-e valami biztosat Szent Istvánról és az ő koráról?

Lássuk először a magyar krónikásokat!

Paulernek legfőbb erőssége ez: «Sarolt mellett a magyar krónikák, köztük Béla király Névtelen jegyzője, Kézai Simon, IV. László udvari papja, kik a királyi genealogiát vizsgálták, s ha egyebet nem, azt tudhatták, tanuskodnak.»[1]

Megvallom, hogy ezek közül nagy szeget üthetne fejünkbe a Kézai Simonra való hivatkozás. Mert ez a jeles iró különféle külföldi forrásokból szedegette össze művét, nem pedig a csacsogó regősök, igriczek beszédeiből, se nem a XIII. század helyneveiből okoskodta azt ki. Igy tehát állitása ha nem is volna döntő, mégis figyelemre méltó lenne. Nézem tehát Kézai Simon művét és keresem benne Saroltot. Átolvastam egyszer, aztán másodszor, harmadszor, de bizony Saroltot nem találom benne.

A Kézaira való hivatkozás tehát eltünik mint a füst. Nem egyéb az, mint Pauler nagy botlása!

Marad tehát még két tanú: a Névtelen jegyző és a XIV. századi magyar krónika.

A Névtelen jegyző értékét maga Pauler utolsó művében igy határozza meg: «Szeretjük az irót, a ki vér a mi vérünkből, érez, a mint mi érzünk, ha nem is olyan naivan, mint a XII. század emberei, de azért most már minden szavának nem hiszünk, *sőt elbeszélése kilencz tizedrészének nem hihetünk*, munkáját a magyar honfoglalás *történetének* többé el nem fogadhatjuk.»[2] Az az egytizedrész, a mi Névtelen művében való, a magyarok külföldi kalandozásairól szól. A Saroltot hirdető rege előbb, a 27. fejezetben fordul elő. Ennek tehát Pauler saját beismerése szerint nem hihetünk. Azt, hogy Sarolt volt szent István anyja, a Névtelen jegyző ép úgy az ujjából szopta, mint a hogy az egész 27. fejezetet a helynevekből (Gyalu, Almás, Esküllő) tákolta össze s vakmerően ráfogja, hogy a magyarok és Gyalu (Gelou) emberei Esküllőnél esküvel erősitett szövetségre léptek, pedig az Esküllő helynév nem az eskütől, hanem az esküllő madártól veszi nevét. Hogy a Névtelen

[1] A magyar nemzet története Szent Istvánig. 100., 187.

[1] A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. 491. A magyar nemzet története szent Istvánig. 187.

[2] A magyar nemzet története Szent Istvánig 236.

neveket is költött, ott van rá bizonyságul Vér Bulcs. Ennek atyjául Bogátot teszi (53. fejezet), pedig Kál volt.[1]

A nemzeti vagy hazai krónikának nevezett s a XIV. század közepén mai alakjába öltöztetett mű sokféle, költött és nem költött, összeszedegetett, sokszor egymásnak ellentmondó részekből áll. Ha az összeállító megkerithette valamelyik egykoru szerzőnek művét, akkor azt másolta le, ha nem kapott olyat, elfogadott és leirt mindenféle mesét.

Sajnos, a magyar nemzeti krónikának Szent-Istvánról szóló része nem egykoru szerző műve, hanem a hildesheimi krónikából átvett, de egy évvel előbbre tett eseményeken kivül csupa kései hirekből vagy mesékből áll. Mutatják ezt a következő botlások. A székesfehérvári egyház szerinte azért égett le oly gyakran, mert Gyula pénze ebül szerzett vagyon volt. Ámde előzőleg azt állitotta, hogy az egyház nem Gyula, hanem Keán (Kaján) pénzén épült. Az óbudai egyházat Szent Istvánnak tulajdonitja s még az egyház védőszentét is rosszul nevezi meg. Szent-Lászlót Szent-István unokájának mondja. Mindezek valótlanok.

A Sarolt mellett bizonykodó két tanu közül tehát az egyik meseköltő, a másik tudatlan. Hozzá még e két tanu sem egyezik egymással, mert Névtelen szerint a honfoglaló vezérnek dédunokája Sarolt, a magyar nemzeti krónika szerint csak leánya. A nemzetinek hivott krónika szerint Sarolt atyja csak birtokos volt Gyulafehérvár környékén, a Névtelen jegyző szerint önálló fejedelem volt Erdély északkeleti csücskében.

Igy aztán Sarolt mellett egyetlenegy szavahihető, komolyan számbavehető tanu sincs. Az olyan állitás pedig, a mit senkisem igazol, a történeti birálat előtt mesénél nem egyéb.

S e mesére még az sem mondható: higyje, a ki akarja. Mert van Szent István anyjáról másik, szavahihető tudósitás is. Már pedig ha egy mesével szemben áll a való, nem szabad a mesét az igaznak elébe tenni.

A másik tudósitás a lengyel krónikáké. Vizsgáljuk meg ezeknek értékét.

Lengyelországban szintén későn indult meg a történetirói munkásság (csak 1100 körül), de mégis egy századdal hamarább, mint nálunk. Még nagyobb szerencséjök volt az ő iróiknak, hogy könnyebben jutottak régi kutforrásokhoz, mint a magyarok. Épen nem régiben mutatta ki egy német tudós, hogy a krakkai, káptalani évkönyvek a prágai évkönyveken alapulnak, ezek irása pedig 998—1017 közt, tehát Szent István korában kezdődik.[1] A lengyel krónikákban tehát sok X—XI. századbeli följegyzés maradt ránk. Igaz, hogy e följegyzések nem X—XI. századbeli betükkel vannak irva, mert csak XIII—XIV. századbeli másolók művében maradtak fönn, de ez nem határoz. Ha egyszer a másoló valamelyik adatnak vagy könyvnek nem szerzője, hanem csak leirója, akkor azt a följegyzést vagy művet nem lehet a másoló korának tulajdonitani, hanem az előzőnek. Csak nem lehet mondani, hogy Cicero müvei a Kr. utáni V. századból származnak, mert e századbeli másolatok őrzötték meg azokat számunkra?!

Már most hazánktól messzeeső, a magyarokkal semmi különös összeköttetésben nem álló sziléziai monostoroknak, a kamenczinek és heinrichowinak évkönyvei határozottan a lengyel krónikára hivatkozva irják ezt: «Mesco lengyel herczegnek volt Atleydis nevü nőtestvére. Ezt Gyécse (Jesse), Magyarország királya vette nőül s ő keresztény nő létére férjét is Krisztus hitére téritette. Szent István vértanutól nyert látomása után foganta és szülte István magyar királyt. 967-ik évben nagy Boleszló született. 975. évben István magyar király születik.»[2]

Mi ösztönözte volna a XIII—XIV. században élő sziléziai szerzeteseket arra, hogy Szent Istvánról, anyjáról és atyjáról irjanak? Talán az, hogy az első magyar király, mint szent, őket is érdekelte? Nem, mert ők nem is tudják, nem is irják, hogy Atleydis fia szent volt. Talán Magyarország egyáltalában oly kedves volt előttük, hogy annak királyait mind följegyezgették? Nem, mert a többiről, még a Sziléziában járó és a lengyelekkel harczoló Szent Lászlóról sem szólnak semmit.

Nem lehet tehát más oka e följegyzésnek,

[1] A magyar honfoglalás kutfői. 128.

[1] Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtsforschungskunde. XXIV. k. (1899.) 280.

[2] Pertz: Mon. Germ. SS. XIX. 581., 544.

mint hogy a szerzetesek ezt ott találták az előttük álló régi könyvben, tehát ők is lemásolták s igy a följegyzés sokkal régibb eredetü a XIII. századnál.

Azt sem lehet mondani, hogy e följegyzés az ugynevezett vegyes, magyar-lengyel XIV. századbeli krónikából van készitve, mert e vegyes krónikában nincsen évszám. Megforditva: a vegyes krónika tákolója vette át a kamenczi szerzetes előtt is fekvő régi följegyzésből az Atleydis nevet azért, mert a tőle használt Szent-István-legendában (Hartvik műve első bővitésében), Gyécse fejedelem nejének neve hiányzik. Maga az Atleydis név nagyon beleillik a X. századba, mert a lengyelek a németektől kapták a kereszténységet, már pedig épen abban az időben a németeknél nagyon kedvelt és használt női név volt Adelhaid, Etelheida, latinosan Athelhaidis, Atleydis név.[1] I. Ottó császárnak neje is, az üldöztetéséről, szenvedéseiről és balsorsának jórafordulásáról világhirü Athelhaid, Ethelheid nevet viselt. Nagyon természetes tehát, ha a német térito Mesco lengyel fejedelem nőtestvérének e keresztnevet adta, kivált, ha valamelyik Ethelhaid nevü német urnő lett a megkeresztelt fejedelemnőnek keresztanyja.

Akármint vizsgáljuk tehát e följegyzésnek eredetét, semmiképen sem igazolhatjuk, hogy az kései, Szent-Istvánról egykoru, biztos hireket nem tudó személytől származik. Ellenkezőleg vissza kell mennünk, ha e följegyzések igaz okát és eredetét meg akarjuk lelni, arra az időre, midőn Szent-István még mint élő, hatalmas király foglalkoztatta a német, cseh és lengyel irókat. Ezt követeli a mondatszerkezet is, mert az Chrabry Bogyoszlóról (Boleslavról) mult időben (natus est), Szent-Istvánról jelen időben szól (nascitur). Chrabry Bogyoszló 1025-ben halt meg, Szent István pedig 1038-ban és 1030-ban az egész müvelt világ figyelmét fölkeltő háborut viselt II. Konrád császár ellen. Erre az időtájra, 1025—1038 közé kell tennünk a lengyel krónikákban, illetőleg a kamenczi és heinrichowi évkönyvekben fönmaradt, Szent-Istvánról, atyjáról és anyjáról szóló följegyzés eredetét. Akkor pedig a följegyzés szerzője biztos adatokat tudott.

Még inkább el kell fogadnunk a régi (s nem a vegyes) lengyel krónika abbeli adatát, hogy Szent-István anyja lengyel fejedelemnő volt, azért, mert azt Thietmár, a hires merseburgi püspök, Szent Istvánnak kivált lengyel dolgokról jól értesült kortársa, világosan támogatja.

Tudvalevő, hogy Lengyelország fejedelme, I. Meskó (Miecislav), csak felnőtt korában, 966-ban nejének, Dobravka cseh herczegnőnek biztatására tért meg. Világos tehát, hogy Meskó nőtestvére is legalább tizenhárom éves volt a keresztség fölvételekor s igy keresztnevén kivül volt pogány (vagy ha úgy tetszik lengyel) neve is. Ezt tudva, könnyen megérthetjük, hogy midőn Thietmár azt mondja: «Gyécsének (Szent-István atyjának) nejét szlávul Beleknegini, azaz Szépasszonynak (pulchra domina) hivták»,[1] akkor nem mond ellen a lengyel krónikákban fönnmaradt, 1030 táján irt följegyzésnek, hanem azt megerősiti. Mert nyilvánvaló, hogy e fejedelemnőnek keresztény neve Atleydis, pogány (lengyel) neve Beleknegina vala. Thietmárnak egyebütt is szokása, hogy a korabeli személyeket nem hivatalos (keresztény), hanem a közhasználatu pogány neveken emlegeti. Igy például Szent-Istvánt is csak Waicnak, Gaudentiust (Szent-Adalbert öcscsét) csak Radimnak irja. Ha pedig Szent-István anyja Beleknegina nevet viselt, bizonyára nem volt magyar, mert az képtelenség, hogy a magyar főurak szláv neveket adtak volna leányaiknak; még nagyobb képtelenség, hogy annyira lenézett, tótnak, azaz rabszolgának nevezett szláv alattvalóiktól adott nevet fölvettek volna s annyira használtak volna, hogy annak hire Merseburgig terjedjen.

Voltak, a kik Thietmárnak Szent-István lengyel anyja mellett szóló bizonyságát azzal akarták elütni, hogy a Beleknegini tulajdonkép velkaknezinat (magna principissa-t) jelent és Szent-István anyjának nem nevét, hanem rangját akarja jelenteni.[2]

De bizonyára nem olvasták át Thietmár művét egészen s igy nem tudták azt, mennyire járatos volt Thietmár az ő korabeli szláv nyelvben,[3] a kik igy bele mernek kontárkodni az ő magyarázatába. Hiszen tudatosan forditja Beleknegini Thietmár «Szépasszonyra» (pulchra do-

[1] Thietmar, Chronicon Lib. IV. no. 1.; Liber VII. 49.

[1] U. o. Liber VIII. no. 3.

[2] Történelmi Tár, 1893. 5—6.

[3] V. ö. Chronicon Liber II. 23.; II. 12.; IV. 35.; VI. 29., 30.; VII. 44. stb.

mina-ra), mert másutt is e nevet: Belegori, Széphegyre (pulcher mons-ra) magyarázta [1] s az ma is Belgern, nem pedig Velkagora. Szépasszonyt a magyarok is használták női személynév gyanánt [2] s valóban, ha nevezhették, mint nevezték is a régiek leányaikat Liliomnak, Gyöngynek, Rózsának, Szeretőnek, nevezhették Belekneginának, Szépasszonynak is.

Van végre Thietmárnak másik adata is arra, hogy Szent-István anyja lengyel fejedelemnő volt s ez minden kétséget eloszlat.

Thietmár nagyon tudja és alkalmazza a különbséget az atyai nagybátya (patruus) és az anyai nagybátya (avunculus) között [3] s ime, az 1018-ban lengyel részen álló Procui urat határozottan Szent-István anyai nagybátyjának (avunculus regis Pannonici) mondja.[4]

Már pedig e Procui név tiszta szláv.

Nem magam, hanem egyik szláv nyelvtudósunk irja: «A Prokui szó Prokuj-nak olvasva [5] «maradék»-ot jelent. A szláv *prok* (reliquus) szóból *uj* képzővel való alakulás. Ezzel az *uj*-jal sok szerb-horvát (V. ö. Rad, 82. k. 126. l.: Beruj, Blažuj, Boguj, Draguj stb.), cseh (pl. Raduj), *lengyel* (pl. Mituj, Mstuj, Mszczuj, Sutuj) és orosz (pl. Baluj, Veluj. V. ö. Denkschrift X. 220.) személynév alakult. A Prok (reliquus) egyéb származékai a szlávságban: Proka (Prokič), Prokunja, Prokiesz, Prokoš, Prokša. Idevaló a Procui is, a mint azt már Miklosich is érintette (Denkschriften X. 302.) s előtte Moroškin (Slavjancskij) imenoslov 78., 159. ll.) is gyanitotta. Moroškinnál a 159. lapon az van, hogy orosz forrásokban a XIV—XV. századokban a Prokuj név előfordul.»[6]

E Procuit — Prokujt —Thietmár «senior»-nak, azaz előkelő főurnak nevezi s a miket róla mond, az a lengyel fejedelmi család tagjainak történetével nemcsak összefér, hanem egyezik is.

Thietmár művéből tudjuk, hogy 992-ben atyja halála után Chrabry Bogyoszló (Boleslav) mostohaanyját és testvérét elüzte, két főemberét megvakittatta, szóval «hogy csakis egyedül uralkodjék, minden jogot és tisztességet félredobott.»[1] Bár nem mondja nyiltan, de mégis a «csakis egyedül uralkodjék» szavakból joggal következtethető, hogy Prokujt is kikergette Lengyelországból. Ennek testvére, Beleknegina (Atleydis) még élt s itt Magyarországon az ország kormányát jóformán kezében tartotta.[2] Prokuj tehát hazánkba menekült. Hogy 1018 előtt jó darabig itt, Magyarországon élt, az Thietmár 1018-iki elbeszéléséből bizonyos.

1003-ban Chrabry Bogyoszló nemcsak Morvaországot foglalta el, hanem egyuttal hazánk területén is valamelyik, Morvaország felé eső várost (Nyitrát? Trencsént? vagy épen Pozsonyt?) kezére keritette. E miatt is, más ok miatt is Bogyoszló és Szent István ellenfelekké váltak. Prokuj is később valami hibát követett el és Szent-István őt hazánkból kiüzte. Már most Prokuj visszament Lengyelországba és ravasz unokaöcscse kapott rajta. Hogy a Magyarországból elfoglalt város oly férfi kezén legyen, a ki azt Szent-Istvánnak el nem árulhatja, Prokujra bizta annak őrizetét. Azonban Szent-István 1018-ban oly gyorsan és váratlanul csapott Prokujra, hogy ez sebes menekülése közben még nejét sem vihette magával. Aztán mivel nejét nem birta kiváltani, Szent-István földönfutó nagybátyjának visszaadta a nőt, akkoriban ritka nemeslelküséggel: *ingyen*.[3]

Ezt irja Thietmár, de a szokottnál is tömöttebb, sokat összefoglaló nyelvezettel. Azok persze, a kik a Sarolt-féle mesét mindenáron megakarják menteni itt szintén előállanak a hallgató tanukkal s azt mondják: «Thietmár egy szóval sem emliti az István és II. Boleszló, Mieszko fia közt levő közeli rokonságot.»[4] De nem veszik észre, hogy Thietmárt az avunculus szó természete és tömöttségre való igyekezete akadályozta a Szent István és Chrabry Bogyoszló közt levő, különben is ellenséges rokonság fölemlitésében. Mert azt irja Thietmár: «Procui senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus.» Már most nem irhatta «avunculus regis Pannonici et ducis Poloniorum», mert Procui Chrabry

[1] Chronicon Liber VI. nv. 38.
[2] Kubinyi, A régi magyarok személynevei. 11.
[3] V. ö. Chronicon Lib. VI. 36.; VIII. 5. és különösen Lib. V. 2.
[4] U. o. Lib. VIII. 3.
[5] Pedig másnak nem lehet olvasni s félreértést a szlávul tudó Thietmárról föltenni sem lehet.
[6] Melich János szives közlése.

[1] Chronicon Liber IV. no. 37.
[2] Pertz, Mon. Germ. IV. 607.
[3] Chronicon Liber VIII. no. 3.
[4] Pauler, A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. 492.

Bogyoszlónak nem volt avunculusa, hanem patruusa. Ha pedig igy irja: «Procui senior, paruus ducis Poloniorum et avunculus regis Pannonici», akkor meg nem irhatja alább röviden: «ab eodem, ut modo, antea expulsus», mert félreértésre adott volna okot s nem lehetett volna biztosan megállapitani, ki s honnan üzte ki Prokujt, Bogyoszló-e vagy Szent István?

Thietmár tehát nem szól arról, a miről könynyen nem szólhatott és szólni nem is volt köteles. Ő Szent-Istvánnak Prokujjal szemben tanusitott, akkoriban hallatlan lovagiasságát akarta megörökiteni s erre neki elég volt a Szent-István és Prokuj között levő rokonság fölemlitése.»[1]

Ezt irtam 1904 elején. Azóta mindig figyelemmel kisértem az esetleg felmerülő uj szempontokat vagy kutfőbirálatokat. Magam is a székelyek eredetének megfejtésén fáradozva, erősebben foglalkoztam a régi magyar történetirók, különösen Kézai birálatával! E birálat egyik eredménye a Szent István anyjára vonatkozó tételt érinti.

Az úgynevezett Nemzeti krónika Kézai művének átalakitásából és kibővitéséből keletkezvén, más és más bővitéseket különböztethetünk meg benne. A legrégibb átalakitás és bővités a Pozsonyi, a második a Budai krónikában maradt fenn.[2] Az átalakitó és bővitő úgy jár el, hogy a Kézai adataihoz hozzácsatolja nemcsak az altaichi évkönyvek bővebb tudósitásait, hanem Anonymus egyes szavait is. Mutatja ezt röviden e két összehasonlitás:

a)

(A dőlt betükkel szedettek mutatják a Kézai művével való egyezést, a kövér betüsök az Anonymusból átvett részeket.)

Kézai.	*Pozsonyi krónika.*	*Anonymus.*
Ex istis ergo capitaneis Arpad, filius *Almi, filii Elad, filii Ugec* de genere *Turul* rebus ditior erat et potentior gente. (H. H. Fontes Dom. II. 72.)	Porro *Eleud filius Ugek* ex filia Eunod ibilia genuit filium, qui nominabatur Almus ab eventu, quia matri eius in somno innotuerat avis, quasi in forma asturis veniens, dum esset gravida et quod de eius utero eggrederetur torrens. (H. H. Fontes Dom. IV. 22.)	Ugec duxit uxorem Eunedubeliani, de qua genuit filium, qui ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius pregnanti per somnium apparuit divina visio in forma asturis, que quasi veniens eam gravidavit. Et innotuit ei, quod de utero eius egrederetur torrens. (H. H. Fontes Dom. II. 5.)

b)

Kézai.	*Budai krónika.*	*Anonymus.*
Tempore item alio *per forum Julii intrant Lombardiam, ubi Luitardum, Vercellane civitatis episcopum, imperatoris Caroli consiliarium fidissimum, occidentes ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt.* (H. H. Fontes Dom. II. 73–74.)	Postquam autem memorata regna devicerunt, *per forum Julii* usque in marchiam Longobardiae intraverunt, ubi civitatem Paduam igne et gladio consumpserunt. Ex hinc intrantes Longobardiam *Lyutharduum, Vercelline civitatis episcopum, imperatoris Caroli, consiliarium fidissimum occidentes ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt* (H. H. Fontes Dom. III. 38.)	Et per forum Julii in marchiam Lombardiae venerunt, ubi civitatem Paduam cedibus et incendiis et gladio et rapinis magnis crudeliter devastaverunt. Ex hinc intrantes Lombardiam multa mala facere ceperunt . . . Tunc Lutuardus episcopus Vercellensis ecclesiæ vir nominatissimus, Caroli minoris condam imperatoris familiarissimus amicus ac fidelissimus a secreto hoc audito assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris . . . . inscius super Hungaros incidit et mox ab eis captus interficitur. (H. H. Fontes Dom. II. 46—47.)

Igy mutatónak elég e két hely annak igazolására, hogy a Pozsonyi és a Budai krónikák készitői Kézai művét követik ugyan nyomról-nyomra, de ha valami akad Anonymus művében, a mit könnyedén beleszőhetnek Kézai művébe, azt beleteszik. Igy van ez Szent-István származásának előadásánál is. Látható ez ezen egybevetésből:

Kézai.	*Pozsonyi krónika.*	*Anonymus.*
Anno vero *Dominice incarnationis* DCCCCLXVII. *Geicha Dux divino premonitus oraculo genuit sanctum regem Stephanum.* Mihal vero frater Geicha genuit Wazul et Zar Ladislaum. *At rex Stephanus plures quidem filios genuit, sed super omnes unum genuit Emericum nomine, Deo et hominibus honorabilem.* (H. H. Fontes Dom. II. 77.)	Porro Toxum genuit Geicham et Michaelem. Michael vero genuit Calvum Latislaum et Wazul. *Geicha vero divino premonitus oraculo genuit Sanctum Stephanum* ex Sarolt filia Gyula anno Dominice incarnationis DCCCCLXIX. *At rex Stephanus plures genuit filios, sed inter alios genuit Emericum Deo et hominibus honorabilem.* (H. H. Fontes Dom. IV. 29.)	Geula genuit duas filias, quarum una vocatur Carold et altera Saroltu. Et Sarolt fuit mater sancti Stephani (H. H Fontes Dom.) II. 25.)

Tehát, a mint egyebütt, akként itt is Kézai mondatait alakitja át a Pozsonyi krónika készi-

[1] Kath. Szemle. 1904. 460—62., 523—28.

[2] V. ö. Kaindl: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen. IX—XII. füzet 65—67.

tője azért, hogy az előzőleg említett Taksonyhoz jobban hozzáfüzze. Ekkor egyuttal beletoldja, a mit a Névtelen jegyző könyvében olvasott, de Kézainál hiányzott, hogy Sarolt volt Szent István anyja.

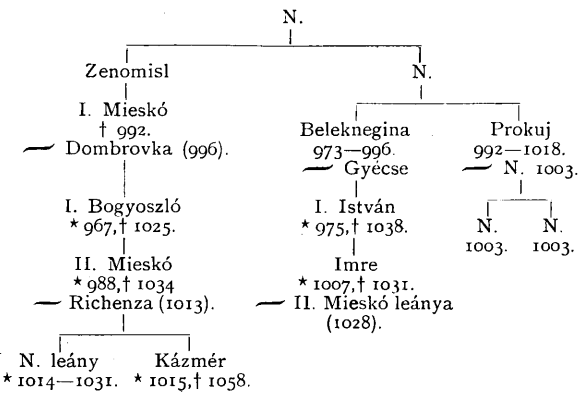
A Budai krónikának nevezett könyvek készitője még figyelmesebben olvasta át a Névtelen jegyző művét és azért ő a legyőzött Gyulát nem mondja Szent-István avunculusának, — a mint hogy a Névtelen meséje szerint nem is lett volna az — hanem csak proavunculus-ának.

A két látszólagos magyar tanu ekként leolvad egy tanura. Még pedig milyen tanura!? Olyanra, a ki Szerencset a szerelemtől származtatja, a ki az 1015 után keletkezett Gács és Lodomeria fejedelemségeket 988-ban már fennállóknak meséli stb. stb.

Egyszóval, hiába hivatkozunk nagy büszkén hazai forrásainkra! Nincs hazai, szavahihető és Szent István anyjáról beszélő forrásunk! S a mint nem szabad Álmost megtenni a honfoglaló magyarok vezérének, bármennyire hirdeti is azt a Névtelen, mert az egykoru hiteles, görög kutfők szerint Árpád volt a honfoglaló fejedelem, épen úgy nem szabad Szent-István anyjának megtenni Saroltot, mert az egykoru, hiteles lengyel kutfők szerint Beleknegina (= Atleydis) volt az.

Gondolkoztam továbbá azon nehézségek felett is, a melyeket Nagy Géza a lengyel kutfők ellen felsorol és úgy látom, hogy azokat nagyon egyszerüen meg lehet szüntetni. Még azt is nagyon könnyen meg lehet magyarázni, miért nem emliti Thietmár a Szent-István és Chrabry Bogyoszló közt levő rokonságot egy árva szóval sem.

Ez egyszerü dolog pedig abban áll, hogy ne következtessünk többet a lengyel kutfők szavaiból, mint a mennyi benne van. A lengyel kutfők sohasem mondják, hogy Beleknegina (Atleydis) I. Mieskónak «carnalis et uterina soror»-a, vagyis édestestvére volt. Csupán csak «soror»-nak irja, már pedig ez nagyon gyakran csak unokatestvért jelent. Ha igy értelmezzük a «soror»-t, akkor mindjárt igy alakul a magyar király és a lengyel fejedelmi család közt a rokonság:

Igy egyszerre megszünik minden nehézség. Prokuj nem volt Bogyoszlónak sem avunculusa, sem patruusa és igy Thietmár nem irhatta őt annak. Mivel továbbá I. Bogyoszló és Szent-István nem közeli rokonok, hanem csak másodunokatestvérek voltak és Thietmár korában az ellenségeskedés miatt nem tartották az atyafiságot, Thietmár ezt sem tartá érdemesnek feljegyzésre.

Nem emlitettem 1904-ben, de ha már ujra kénytelen vagyok felszólalni, felsorolok Thietmár könyvéből még egy olyan adatot, a mely Szent-István anyjára szintén tájékoztatást nyujt.

Melich János nemrégiben bebizonyitotta, hogy a magyar nyelvben és helyesirásban a XIII. század folyamán «bizonyos ragokban és szórészekben zártabb hangu fejlődés állott be», úgy hogy, a mit a XIII—XIV. századokban «*o*» betüvel irnak, a XI—XII. századokban «*a*» val jelölik (pl. XI. században Achtin, XIII. században Ochtun, Balatyn-Bolotun, Achszin-Ochszin. L. Nyelvtudományi Közlemények XXXV. k. 114—26.) Ez Thietmár hangjelölésénél is bebizonyul. Ő is gyakran ir «*a*»-t ott, a hol a későbbi nyelvemlékek «*o*»-t használnak. Pl. Magontia[1] később Moguntia; Langobardia[2] később Longobardia, Abotriti[3] később Obotriti. Ha e hangjelölést Szent-Istvánnak Thietmártól emlitett nevére, Waicra alkalmazzuk, akkor a későbbi Woic, Vojk nevet nyerjük és egyszerre látjuk, hogy ez tiszta szláv, a szlávoktól még a XIII. században is nagyon kedvelt szláv név. Nem is csoda, ha kedvelték.

[1] Chronicon Liber II. no. 6.
[2] U. o. II. 7.
[3] U. o. VIII. 4.

mert hiszen e szó annyit tesz, mint vitéz harczos. Nem szükséges tehát messze kalandozni a Waic név megfejtése végett, hanem el kell fogadni az egyszerü, természetes megfejtést, a melyet Thietmár helyesirása önként kinál. Nyilvánvaló azonban az is, hogy Szent-István szláv személynevet csak úgy nyerhetett, ha anyja szláv nő vala.

Mindent összevéve tehát a dolog úgy áll, hogy Szent-István anyjára vonatkozólag a Névtelen jegyző nem érdemel hitelt; a XIV. századbeli krónikák pedig csak az ő tudósitását ismétlik.

A lengyel krónikának azon tudósitása, hogy Szent István anyja a lengyel fejedelemnek, I. Mieskónak (unoka) testvére Atleydis vala, *biztos. Kétségtelenné teszi ugyanis e tudósitást az egykoru, jól értesült Thietmár merseburgi püspök* a) *azzal, hogy Szent István anyját, Belekneginának nevezi, a mi nem lehet más, mint Atleydisnak lengyel személy (pogány) neve*, b) *még inkább azzal, hogy Szent István anyai nagybátyjául Prokuj nevü előkelő, lengyel főurat irja.*

Ki merné Thietmárt, a Szent Istvánnal egykoru, lelkiismeretes, tudós püspököt a két századdal később élő Névtelen jegyzővel Szent-István korára nézve egy sorba állitani? Ki merné — a mi még rosszabb volna — a Névtelen jegyzőt Thietmárnál még többre is becsülni? A ki ismeri Thietmár lelkiismeretességét és a korabeli szláv nyelvben való jártasságát; a ki tudja, hogy az eredeti, Thietmártól sajátkezüleg irt vagy javitott és átolvasott kézirat ma is megvan [1] s abban Procui és Beleknegina nevek olvashatók, bizonyára eldobja a Névtelen jegyzőt s a lengyel krónikák becses, hazánk külföldi összeköttetéseinek megfelelő tudósitását fogja igaznak tartani.

Ennélfogva annak, a ki a történeti igazságot s nem a nemzeti hiuságot keresi, el kell fogadnia, hogy Szent István anyja nem magyar nő, nem Sarolt, hanem Beleknegina-Atleydis lengyel fejedelemnő vala.

Már most e biztos adatokkal és erős lábon álló következtetésekkel szemben Nagy Géza úr azon, elismerem, egészen uj hozzávetéssel áll elő, hogy Atleydis tulajdonképen Mihálynak, Szent István nagybátyjának volt neje. Azonban e hozzávetés semmit sem ér, mert nem idéz egykoru vagy egykoruak irásából meritő tanukat, hanem csak némely, későbbi személynevekből utólag következtet.

Nevezetesen sokat épit arra, hogy Mihály leszármazói közül többen szláv személynevet viselnek és I. András egyik lányát a cseh források Adelhaid néven emlegetik. De nem veszi észre vagy nem akarja észrevenni a következőket: *a)* Mihály egyik fiának neve Vászolynak olvasandó és igy nem szláv! Ennek a Venczel névvel való egyeztetése képtelenség.[1] *b)* Mihály másik fiának volt magyar személyneve is: Szár. Ez épen úgy nem volt mellékneve e magyar fejedelemfinek, mint nem mellékneve, hanem személyneve volt Szár azon magyar urnak, a ki a fejérmegyei Szár falut alapitotta. *c)* Nem veszi észre, hogy Szent-István nagybátyjának unokái közül egyik Béla, másik Levente nevet visel, már pedig épen az ő állitása szerint Béla török eredetü, s a Levente szintén nem szláv. Tehát a négy unoka közül csak egy visel szláv nevet, de azt sem születésétől kezdve, hanem csak utólag vette fel! *d)* Nem veszi figyelembe, hogy a leányok férjhezmenetelekor gyakran neveket változtatnak (Piroska-Iréne, Ágnes-Anna stb.), tehát abból, hogy a csehek I. András leányát Adelhaidnak nevezték, nem következik az, hogy lánykorában is úgy hivták.

Szappanbuborék tehát Nagy Gézának csupán személynevekből (és pedig kései és jórészt 1037 után felvett személynevekből) egykoru tanuk bizonysága nélkül szőtt fejtegetése. Az első erős lehelet szétrepeszti azt, bármily csillogó volt! Mily szörnyü tévedés volna, ha valaki Toldy Ferencznek 1828 táján felvett vezetéknevéből és fiainak, István, László keresztnevéből azt következtetné, hogy Toldy Ferencz anyja magyar asszony volt, holott Thallherr Jozefinnek nevezték és nem is tudott magyarul!

II. Áttérek már most azon vitás tételre, ki volt I. András királynak és testvérének atyja? Előre bocsátom, hogy értem, de nem helyeslem, hogy a XIII—XIV. századbeli magyar irók műveit krónikáknak neveztük s rájuk egyszerüen «krónikáink» névvel hivatkozunk. Nekünk tulajdon-

[1] Migne, Patrologia Latina CXXXIX. 1178. l.

[1] V. ö. Magyar Nyelv, 1905. 132., 184., 309.

képen krónikáink nincsenek. Krónika, mint a név is mutatja, az, ha valaki évrendben, lehetőleg egykorulag jegyzi fel az eseményeket. Sajnos, csak egy ilyen történeti emlékkel birunk s ez a Pray-codexben foglalt «Annales Posonienses»-nek, vagy «Adnotationes chronologicæ»-nek nevezett krónika. A többi történeti emlék: vagy életrajz, vagy királyi névsor (nemzedékrend, genealogia), vagy rendszeres történet. Maga Anonymus munkája, továbbá Kézai Simon könyve és ennek kibővitései a Pozsonyi, Budai, Képes (helytelenül) krónikának nevezett könyvek mind rendszeres, felosztásos, nem saját tapasztalataikat, hanem mások feljegyzéseit gyüjtő, biráló művek.

Tehát nem igazi krónikákban, hanem két XIII. századbeli történetirónak művében fordul elő, hogy I. András, Béla és Levente Szár-László nak voltak a fiai. E történetirók Anonymus és Kézai Simon. A XIV. századbeli történetirók már mind Kézai szavait veszik át és igy nem önálló tanuk.

Ezekkel szemben állanak a Zágrábi és Váradi krónikáknak nevezett történeti emlékek, a melyek nem egyebek, mint királyi névsorok. A királyok nevei és uralkodásuk tartama, uralkodásuk éveinek száma vannak benne szárazon felsorolva. Hozzájuk csatlakozik azonban Szent-Gellért életirata is. Ezek Andrást és testvéreit Vászoly fiainak irják.

Ily ellentétes hiradások mellett megint csak úgy találhatjuk meg a valót, ha megvizsgáljuk a történeti emlékeknek értékét, nevezetesen azt, hogy jó forrásból meritettek-e?

Mind Anonymus, mind Kézai királyi jegyzők voltak. Épen ezt tartotta Pauler döntő bizonyitéknak. Mert, ugymond, ezek ezt csak tudhatták a királyi ház genealogiáját. De ha kérdjük, honnan tudhatták? azt kell felelnünk, hogy a XIII. században XI. századbeli, családi leszármazást csakis irásból tudhattak, mert a családoknak emlékezete sem ér feljebb négy iznél. Ha pedig vizsgáljuk, miféle tudásból meritették tudásukat, mind Kézai, mind Alberich művéből kitünik, hogy volt egy, a XII. század elején készült királyi névsor vagy genealogia s ők, azt használták. Már most nem vonjuk kétségbe sem Anonymusnak, sem Kézainak jóhiszemüségét, elfogadjuk, hogy ők e királyi névsorban úgy olvasták, a mint leirták, de magának a XII. század elején élt névsorkészitőnek jólértesültsége nem áll minden kétségen kivül, mert hiszen ő is 60—70 évvel később élt. Azonkivül sokszor egy kis tollhiba száz meg száz embert tévedésbe vezethet. Nézzük csak az ugynevezett Müncheni krónikát, helyesebben kivonatot. Ez világosan a Bécsi képes krónikát fogja rövidre s mégis Mihályt teszi meg Szent-István atyjának, ellenben Gyécsét Szent-István nagybátyjának.[1] Tegyük fel, hogy a XIII. század elején élt névsorkészitő is megbotlott! Akkoriban nem voltak más történeti könyvek, hogy a botlást máshonnan mindjárt kijavitsák, azonkivül nem volt ellenőrző nyilvánosság. Ha aztán e névsor- vagy genealogia-készitő e királyi névsort a királyi kápolnába eltette, akkor az pár év mulva hivatalos tekintélyre emelkedett és nem csodálhatjuk, ha a királyi jegyzők később erősen ragaszkodtak hozzá. Megértjük méltatlankodásukat, ha valaki mást mert állitani, mint a mi a királyi kápolna hivatalos névsorában irva volt, de mivel nekünk más tudósitásaink is vannak, az utóbb hivatalossá vált névsort is birálat alá vesszük.

Más királyi névsor volt az, a mely a székes káptalanokban őriztetett és időnkint kiegészittetett. Ebben I. András atyjául határozottan Vászoly van megnevezve.[2]

A káptalanoknál őrzött királyi névsor nagyobb hitelre tarthat számot, mint a királyi kanczellária használatára készült. Már maga az, hogy a káptalanok állandóbb testületek voltak mint a királyi kápolna igazgatósága és később a királyi kanczellária hivatalnoki kara, emeli tekintélyét. Gondoljunk csak arra, hogy például Szent-László halála után, vagy az 1161—63. évek nagy kavarodásaiban micsoda változások történtek a királyi hivatalokban és igy a királyi kápolnánál és a kanczelláriánál is!

[1] H. H. Fontes Dom. III. 224.

[2] Megjegyezzük, hogy a Váradi krónika ellen több kifogást tettek azelőtt, de igaztalanul, mert Batthyány nagyon hibásan nyomtatta le. Mátyás Fl., a kinek kiadásából Nagy Géza ur idézi e krónikának hivott királyi névsort, e hibákat csak részben javitotta ki. A legrégibb, fönmaradt kézirat után hibátlanul Bunyitay Vincze adta ki: A váradi káptalan legrégibb statutumai. 1886. 8—14. ll. Ebből kitünik, hogy a megrótt hibák tulajdonképen csak sajtóhibák!

A káptalanoknál őrzött királyi névsorok teljesebbek, mint az Alberich és Kézai műveiben fönmaradtak. Ez arra mutat, hogy előállitójuk vagy egykoru volt, vagy jobb értesüléssel birt. Vegyük még hozzá, hogy a káptalani olvasó kanonok, a ki ezt a királyi névsort készitette, illetőleg kiegészitette, azoknak adatait a nekrologiumokból ellenőrizhette. Ha például I. András vagy Béla atyja lelki nyugalmáért egy-egy alapitványt tett Esztergomban vagy Kalocsán, akkor ezek neve belekerült a kimutatásba, köznéven táblába, mint a kiért az év bizonyos napján a szent misét mondani kellett. E kimutatás vagy tábla azután mindig biztos, tagadhatatlan emlék volt a nemzedékrend vagy királyi névsor igazolására, esetleg kijavitására.

Ha már e körülmények is arra utalnak, hogy I. András atyjára nézve jobban hitelt adjunk a káptalanoknál őrzött királyi névsornak, még inkább arra kényszeritenek az egykoru tanuk.

Ilyen tanu pedig először is Szent-Gellért életirója. Ez 1054 után, de még Szent László király előtt irta meg művét és igy teljesen egykoru volt I. Andrással. E tanut a XIV. század elején a Budai krónika készitője oly nagyra becsüli, hogy az ő szavaira megváltoztatta Kézai művét. Azt irta például Kézai, hogy 1046-ban a magyarok mind a három Árpádfit hazánkba hivták és ezek mind a hárman mindjárt bejöttek és «tunc tres fratres Albensem ingressi civitatem» bevonultak Fejérvárra.[1] Ellenben a Budai krónika szerzője Szent-Gellért irata nyomán már azt mondja, hogy csak Andrást és Leventét hivták be a magyarok 1046-ban, Béla azonban csak három év mulva jött hazánkba. Átveszi azonkivül Gellért életrajzából az összes országos eseményeket. Elismeri tehát a XIV. század elején élő történetiró Gellért életiratának hitelét s csak Kézainak erős kifakadása azok ellen, a kik Vászoly házasságából hamis következtetéseket vontak le, akadályozta abban, hogy András leszármazását Szent Gellért életirata szerint ki ne javitsa és I. András atyjául Vászolyt ne tegye.

Bármily kétségtelen, hogy Gellért életirója a XI. században élt, bármily élénk, az egykoruak részletes ismeretével irt az ő előadása, mégis tekintetbe veszem, hogy Szent Gellért életirata csak a XIV. századbeli másolatban van meg, tehát esetleg közbetoldással eléktelenitett lehet.

Vajjon az esetleg belekerült betoldások vonatkoztak-e András leszármazásának megváltoztatására? Nem vonatkoztak. Mutatja ezt a következő körülmény.

A XIV. század elején a hivatalos történetirás már megállapodott I. Andrásnak Szár Lászlótól való leszármazásában, s ennélfogva nem hihető, hogy a XIV. századbeli bővitő ilyen, a hivatalos meggyőződéssel ellenkező adatot szurna közbe.

De hogy minden Szent-Gellért életirata és a káptalanoknál őrzött királyi névsor ellen irányuló aggodalmat megszüntessünk, idézünk olyan külföldi irót, a kinek kézirata a XI. századból származik, tehát még utólagos közbetoldásról sem lehet szó! András származása iránt teljesen elfogulatlan iró, az altaichi évkönyvek egykoru készitője, azt mondja: «Stephanus bonæ memoriæ avunculus ipsius (Petri regis), cum filius eius, patre superstite, esset mortuus, quoniam alium non habuit filium, hunc fecit adoptivum, ipsumque regni heredem locavit. Filium fratris sui digniorem regno, quia hoc non consensit, *cecavit, et parvulos eiusdem exilio relegavit.*»[1]

Nyilvánvaló ebből, hogy annak az Árpádfinak, a kit megvakitottak, több fia volt, tehát vagy nem Vászolyt vakitották meg, hanem Szár Lászlót, vagy András, Béla és Levente, Vászoly fiai voltak.

Röviden tehát úgy áll a dolog: azt, hogy Andrásnak és testvérének atyja Vászoly volt, tanusitja három egymástól távol álló iró, azt, hogy Szár László volt, csak kettő. Az előbbi három közül kettő egykoru, XI. században élő, szavahihető, érdektelen iró; az utóbbi kettő csak a XIII. században élő és csak kései hallomásokból meg irásokból dolgozó iró.

Azt hiszem nem nehéz a választás. Minden elfogulatlan történetbuvár inkább hitelt fog adni az egykoru, biztos értesültséggel biró iróknak, mint a XIII. századbeli, jórészt másokra szoruló, bár jóhiszemü szerzőknek. Nem azt kell itt nézni, ki az irók közül magyar, hanem ki tudott valamit, mert ha rossz szülő az olyan, ki gyermeke

[1] H. H. Fontes D. II. 83.

[1] Mon. Germ. S.S. XX. 794.

hibáját legyezgeti, a helyett, hogy kijavitaná, rossz magyar történetiró az is, a ki a XIII. századbeli történetiróknak tévedéseit terjeszti, a helyett, hogy kiigazitaná!

Nagy Géza ez ügyben megint légvárakat épit és egy teljesen jelentéktelen körülménynek szánja a döntést, annak t. i. hogy «mindjárt Béla a László nevet adta második fiának. Ha Béla Vazul fia lett volna s nem Szár Lászlóé, bizonyára inkább atyja nevét választotta volna a nagybátyjáé helyett.»[1]

A történetbuvár azonban e körülményt is megvizsgálja és azt kérdi: ismerjük-e I. Béla összes gyermekeit! Ismerjük-e azokat is, akik már kiskorukban elhaltak? Sajnos, azt kell felelnünk, hogy nem. Később, a XII. század elején jegyezték fel, hogy Bélának három fia volt, már tudniillik olyanok, a kik nagy kort értek és igy az ország sorsára befolyással birtak! Ha futólag nézzük az I. Károly fiairól szóló adatokat, úgy látjuk, hogy László, Lajos, András és István nevü fiai voltak. Ebből tehát azt következtethetnők, hogy I. Károly atyja nem Károly nevet viselt, mert hiszen egyik fiának sem adott ily nevet! De mekkorát tévednénk ily okoskodással! Ha pontosan utána nézünk, az egykoru följegyzésekben azt találjuk, hogy mindjárt első, korán elhalt fiát Károlynak kereszteltette![2] Tegyük fel, a mint ez I. Bélánál is nagyon könnyen feltehető, hogy 1042—46-ban született három fia közül az elsőt Gyécsének, a másodikat II. Vászolynak, a harmadikat Lászlónak nevezte el. Ha már most az 1044 táján született és Vászolynak elnevezett gyermek utóbb, 4—5 éves korában meghalt, nagyon természetes, hogy maradt Bélának László nevü fia, noha Szár László nem volt az ő atyja, ellenben Vászoly nevü fiáról nincsen emlékezet, mert nem ért el nagy kort. De meg azt is fel lehet tenni szintén nagyon könnyen, hogy Béla atyjának borzalmas sorsára gondolva, nem merte egyik fiát sem Vászolynak nevezni, nehogy annak szerencsétlensége névutódjára is rászakadjon! Hogy mennyire nem lehet az utólag adott nevekből az atyára következtetni, épen Béla eljárása mutatja, mert hiszen pl. neki Gyécse fejedelem semmikép sem volt nagybátyja és mégis első fiát Gyécsének nevezte el!

Ezzel aztán az András atyjáról szóló vita is be volna fejezve. De hogy mennyire óvatosnak kell lennünk a XIV. századbeli krónikáknak nevezett történeti művek használatában, arra akarok még egy példát emliteni. Azt állitja Nagy Géza, hogy Szár László: «Vazulnak bátyja volt, mert a krónika Mihály fiai közt előbb emliti Vazulnál.»[1] Csakhogy a krónikák kutforrása, Kézai műve épen megforditva azt mondja: «Mihal vero genuit Vazul et Zar Ladislaum.»[2] Már pedig nem a későbbi tóditásokat, forditásokat és ferditéseket, hanem az eredeti kutforrást kell tekintetbe vennünk. Ebből pedig épen az következik, hogy a Kézai előtt levő királyi névsorban Vászoly állott elől mint idősebb és csak a XIV. századbeli történetirók okoskodása az, hogy hátrább tették Vászolyt és előbbre Szár Lászlót. Hátrább tették pedig Vászolyt azért, mert az egyuttal ráfogott «iuvenilis lascivia»-val akarták mentegetni Szent István azon tettét, hogy Vászolyt Nyitrán börtönbe csukatta. Kézai még semmit sem olvasott a «iuvenilis lascivia»-ról. Ő még azt a hibát sem követi el, hogy Szár Lászlót Szent István patruusának nevezze ki. Ez már mind csak a XIV. századbeli történetirók tóditása, mert hiába, a tévedés csak tévedéseket szülhet!

Helytelen tehát Nagy Géza urnak azon következtetése is, hogy Szár László 1038-ban már nem volt életben és hogy ennélfogva Szent István 1042-ben emlitett fratruelis e Szár Lászlónak fia Boleszlo (Bonizulo) lenne.[3] Ellenkezőleg, mivel az altaichi évkönyvek világosan mondják, hogy Vászoly fiai számüzetésükkor kiskoruak (parvuli) voltak s igy Szár László fia sem lehetett valami idős, tekintélyes ember, csakis Szár László lehetett azon Csehországban bujdosó Árpádfi, a kit a német császár az 1042-ben meghóditott északnyugati kilencz város fejedelmévé tett, de a kit Aba nemsokára ismét Csehországba kergetett vissza. Csakis ez, nem egy kiskoru lehetett oly barátságban a cseh Bratiszló (Boroszló) herczeggel, hogy ez a császárnál ér-

[1] Turul 1906. 64.
[2] H. H. Fontes D. III. 119.

[1] Turul 1906. 65.
[2] H. H. Fontes. Dom. II. 77.
[3] Turul 1906. 65.

dekében közbenjárt s kivitte, hogy a kilencz város kormányzását megkapja.[1]

III. Hogy miért nevezi az altaichi évkönyv irója kiskoruaknak, kicsinyeknek, «parvuli»-knak a megvakitott Árpádfinak fiait? azt eddigelé nem értettük meg tökéletesen. Én «Szent-István élete» czimü művemben már próbáltam magyarázni a Szent-István és Vászoly közt levő nagy korkülönbséget, de a XIV. századbeli, krónikáknak nevezett történeti könyvek hatása alól magam sem tudtam egészen felszabadulni (mint a hogy a többi magyar történetirók sem). E miatt aztán eddig én sem találtam meg a valódi okot, valamint annak okát sem találtam meg, hogy miért idegenkedett annyira Szent István az ő fiágon való atyafiaitól?

Ujra összevetettem tehát az összes adatokat és a következő uj eredményekre jutottam.

Szememre hányja Nagy Géza, hogy ráerőszakolom a hildesheimi évkönyvek 1000—1022 közti irójára, hogy az avunculus szót nem klaszszikus, hanem középkori értelemben használta.[2]

Hát jóváteszem hibámat és elismerem, hogy a hildesheimi évkönyvek irója helyesen használta az avunculus szót és igy 1003-ban Szent István anyai nagybátyját győzte le, azt fogta el nejével és két fiával együtt.[3]

Elismerem tehát, hogy latinul tudott, még pedig jól tudott és igy az avunculust a patruussal össze sem téveszthette. Elismerem ekként azt is, hogy Szent-Istvánnak azon nagybátyja, a kit nejével és két fiával együtt fogott el, nem okvetlenül egy személy az ő atyai nagybátyjával, Mihálylyal, mert hiszen anyai nagybátyjának is épen úgy lehetett 1003-ban neje és két fia, mint az atyainak.

Csakhogy már most kényszeritve lévén arra, hogy a hildesheimi évkönyv irójának rövid tudósitását a többi biztos történeti adatokkal összeegyeztessem, tovább megyek és vizsgálat alá veszem az évkönyviró azon szavait, a hol nem élhetett olyan szabatos meghatározással azért, mert nem tudott magyarul. «rex Julus»-nak nevezi az évkönyviró az 1003-ban legyőzött anyai nagybátyját. A *rex* szón nincsen mit felakadnunk. A középkori irók nagyon bőven bántak e szóval. Adalbert, II. Henrik irója például a 955 iki magyar sereg két vezérét, Lélt és Súrt «reges eorum»-nak nevezi.[1] Hasonlóképen teszi Szent-Ulrik életirója.[2] De már a *Julus* szónál méltán megállapodhatunk és kérdezhetjük, személynevet akart-e ez jelenteni? Kérdezhetjük annál is inkább, mert nagyon jól tudjuk, hogy ebben a korban a Gyula szó a fejedelem után az első hivatalt, a hadvezérséget jelentette. Valamint tehát a 955-iki hadjáratleirónál a rex szó a seregnek vezérét jelentette, épen úgy a hildesheimi évkönyviró a rex szóval tulajdonképen csak a gyula-hivatalt értelmezte és a Julussal nem a győzött személyt, hanem a hivatalt jelezte.

Csakhogy ha az 1003-ban legyőzött nagybátyának csak a hivatala volt gyula, mi volt akkor a személyneve?

Előre bocsátom, bár talán ennek olvasására némelyeknek a hajuk szála égbe mered, hogy nincs benne semmi hogy lehetetlenség a XI. század elején az ország első hivatalát idegen kapja meg. Hiszen 1038-ban idegen kapta meg a királyi trónt!

Előrebocsátom még azt is, hogy a mint tudva van, Szent-István koronázása előtt óriási belháboru dult hazánkban és annak leverésében idegenek is segitették Szent-Istvánt. Méltán következtethetjük ebből, hogy 999—1003 közt már nem csupa szinmagyar ült a magyar hivatalokban.

Mindezt figyelembe véve nem oly különös abbeli állitásom, hogy Szent István 1003-ban legyőzött anyai nagybátyjának személyneve nem volt más, mint Prokuj és igy a hildesheimi évkönyvben emlitett avunculus és a Thietmártól megnevezett avunculus egy személy.

Természetes, hogy ezt nem állitanám, ha nem tudnám bizonyitani egykoru, jól értesült tanuval, még pedig magával Thietmár merseburgi püspökkel.

Tegyük csak még egyszer szemünk elé Thietmárnak a magyar király nagybátyjáról szóló, hires tudósitását: «Et nunc de hiis ista dixisse sufficiat, quia de prefati ducis (Bolizlavi) infortunio res quedam narranda restat.

[1] Mon. Germ. SS. IV., 124. XX. 798.
[2] Turul 1906. 55.
[3] Mon. Germ. SS. III. 92.

[1] Mon. Germ. IV. 972.
[2] U. o. 402.

Habuit hic quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum vitam, cuius erat custos Procui senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuitu nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in cæteris sedulam Deus eidem concessit victoriam.»[1]

Előbb, mint fentebb is látható, e helyet igy értelmeztem: «1018-ban oly gyorsan és váratlanul csapott Szent István Prokujra, hogy ez sebes menekülése közben még nejét sem vihette magával s mivel ki nem válthatta, Szent István ingyen adta vissza neki nejét.»

Azonban jobban megfigyelve Thietmár mondatát, úgy látom, hogy tuloztam és 1018-ra tettem Prokuj nejének fogságba ejtését is, pedig az nem akkor történt. 1018-ban Prokuj valami jelentékeny várat őrzött, mert Thietmár ezt *urbs*-nak nevezi. Ezt bajos volt meglepni és igy Prokuj nejének fogságba ejtését is bajos a sebes menekülésnek tulajdonitani. Maga a mondatszerkezet is másra mutat. Prokuj nejének fogságát Thietmár az «antea expulsus» szavakhoz kapcsolja. Továbbá Thietmár Szent-István sürü győzelmeit (sedula victoria) nagybátyjával szemben tanusitott nemeslelküségnek tulajdonitja. E sürü győzelmek tehát Prokuj nejének szabadonbocsátása után következtek be. Ámde ezek alatt Thietmár nem értette és nem érthette az 1018 után aratott győzelmeket, mert hisz ő maga is 1018 deczember 1-én meghalt. Igy tehát sürü győzelmek 1018 előtt, a szabadonbocsátás még előbb történtek.

Ha pedig Prokuj nejének fogságba ejtése nem 1018-ban, hanem jóval ezelőtt Prokuj első legyőzetése alkalmával történt, akkor azt 1003-ra kell tenni és a hildesheimi évkönyviró tudósitását, a ki szintén beszél a legyőzött rex Julus nejének elfogásáról, Prokujra kell vonatkoztatni.

E szerint Prokujnak pályafutása a külföldi egykoru kutforrások szerint igy alakul:

997-ben Magyarországba jön és unokaöcscse érdekében a föllázadt magyarok ellen harczol. Ezért 997-ben vagy 998 táján a gyula-i hivatalt és egy országrész (Dunáninnen?) kormányát kapja (olyan minőségben, mint később az erdélyi vajda). 1003 áprilisban Chrabry Bogyoszló elfoglalja Cseh- és Morvaországot és Prokuj vele szövetkezik. Szent-István ezért Prokujt megtámadja. Prokuj Szent-Istvánnal szemben csatát veszt, nejével és két fiával fogságba került. Később vagy békekötés, vagy szökés utján a fogságból kiszabadul és Bogyoszló őt kárpótlásul a Morva vagy Vág folyó mentén Magyarországból elfoglalt vár kormányzásával bizza meg. 1004—5 táján nejét unokaöcscse (nepos) nemeslelküségből visszakapja (fiai kezesekül visszamaradnak). 1018-ban a várat is elveszti és a lengyelek hazánkból végkép kiszorulnak.

Ezen oly természetes és Magyarország 997—1025 helyzetével, külföldi összeköttetésével annyira egybevágó pályafutásról azonban a XIII. századbeli történetirók semmit sem tudtak. Ők csak azt olvasták az altaichi évkönyvekből (mert mint már emlitém, a hildesheimi évkönyviró adatait csak innen, átiratból ismerték), hogy 1003-ban (hibásan 1002-ben) Szent István elfogta rex Julus nevü nagybátyját (avunculus). Nosza tehát először is eltagadák Julustól a rex titulust, mert hisz az a XIII. században csakis koronás királyt illetett meg, azután pedig mivel már nem tudták, hogy a gyula szó hivatalt jelent, a Julus-ból csináltak Gyula személynevet. A Budai krónika készitője megtette őt «herczegnek» és ekkor keresni kellett neki országrészt, a hol uralkodjék? Erre legczélszerübbnek találták az 1091 óta külön vajda alatt álló Erdély tartományt, nem tudva azt, hogy csak 1003 után kezdte annak egy részét elfoglalni Szent-István. Igy született meg csupa félreértésből Gyula vezérnek meséje s mivel lányát is meg kellett nevezni, a Névtelen azzal is hamar készen volt, elnevezte Saroltnak!

Csakhogy ha az 1003 iki háboru nem magyar származásu főur, hanem Prokuj ellen folyt, mikor történt az összeveszés és döntő küzdelem Szent-István és a fiágon való atyafiak között? Kivált mikor történt az összeütközés Szent István és azon Árpádfi között, a kinek csupán keresztény, Mihály nevét ismerjük? Mert hogy Szent-István és legközelebbi atyafia közt régi

[1] Chronicon Liber. VIII. no. 3. Pertz: Mon. Germ. S. S. III. 862.

és nagy okból származó egyenetlenség volt, az az eseményekből világos.

Ennek megértésére először is tartsuk szem előtt, hogy az Árpádok fejedelmi családjánál a trónörökösödés nem volt világosan szabályozva. Nevezetesen az, hogy mindig az elsőszülött, — legyen bár kiskoru — következik, épen nem volt megállapitva. 949-ben Vál, Árpádnak a harmadik fiától született unokája, uralkodik. 1077-ben nem I. Gyécse kiskoru fia, hanem László következett és 1161-ben azon jelszóval indul meg a borzasztó belháboru, hogy az elhunyt királyt nem a fia, hanem testvérei követik a trónon.

Nincs benne tehát semmi lehetetlenség, hogy 997-ben Gyécse fejedelem halála után is atyafi trónkövetelő lépett fel.

Hogy ez történeti való, mutatják a következő adatok:

Szent István kis életiratában van egy homályos nyilatkozat. Alig lépett a trónra Szent István: «quidam nobilium, ceperunt urbes eius desolare... et ut cetera sileam regi insultare... Urbem, que Besprem nuncupatur obsederant, hoc ad vitia eius commoventes scilicet, ut ubi accessus regalis et conversatio habebatur, ibi consederent...» azaz: «Némely nemesek kezdették az ő városait lerombolni... és hogy a többieket elhallgassam, a királyra támadni. Ostrom alá vették azt a várost, a melyet Veszprémnek hivnak, azt akarván gyalázatára forditani, hogy a hol a király mulatni és tartózkodni szokott, oda szállanak.»

Már ez is mutatja, hogy a 997-iki fölkelés a király személye és a második székhelye ellen irányult.

Van továbbá a Budai krónikában egy eddigelé érthetetlen tudósitás. Ez csak úgy juthatott oda, hogy a krónika készitője valami régi iratban látta és nem törődve azzal, beleillik-e a többi adatokba vagy sem, átirta. Nyilván látszik is, hogy az egyenesen folyó szövegbe utólag van beletoldva. A tudósitás igy szól s hogy a betoldás látható legyen, dőlt betüvel szedettük:

«Sanctus autem rex Stephanus iam pridem in adolescencia sua contra Cupan, ducem fortem et potentem, bellum gessit gloriosum. *Erat autem Cupan filius calui Zyrind, qui eciam viuente Geycha duce, patre saneti Stephani regis, ducatum tenebat. Mortuo autem Geyha duce, Cupan voluit matrem sancti Stephani regis sibi per incestuosum copulare connubium, et sanctum Stephanum occidere, ducatumque eius sue subdere potestati.* Hic fuerat dux Symigiensis. Sanctus autem Stephanus conuocatis proceribus suis, per interventum beatissimi confessoris Martini divine misericordiæ implorauit auxilium.»[1]

Ha a dőlt betükkel szedett részek kimaradnak, a szövegezés világosabb. A betoldás utólag valami más, régi könyvből történt.

Érthetetlen volt eddig e tudósitásban az, hogy miért lett volna Koppánynak és Szent István anyjának házassága «incestuosum connubium»? Ha egy idegen férfiu egy özvegy nőt nőül vesz, abban nincs semmi vérfertőztetés. De ha e Koppány Gyécsének testvére, ha csak unokatestvére is volt, akkor természetesen elsőfoku, vagy másodfokú sógorság, akkoriban egyházjogilag teljesen elhárithatatlan akadály, volt köztük és igy házasságuk valóban vérfertőzés lett volna.

Azzal tehát, hogy ezen régi feljegyzésből vett tudósitás Koppány házasságát Gyécse fejedelem nejével vérfertőzésnek bélyegzi és hogy már Gyécse életében félig önálló fejedelemként (ducatum tenens) tünteti őt fel, nyilván elárulja, hogy e Koppány egyenlő Szent Istvánnak azon atya fiával, a kit eddig csupán keresztény néven Mihálynak neveztünk.

A Vecelinről és Hont meg Pázmány vitézekről szóló tudósitások is azt mutatják, hogy 997-ben nagy, nemzeti felzudulás történt és ennek nem csupán vallási oka volt.

Ezek közül különösen beleillik a 997-iki állapotokba és Magyarország külföldi összeköttetéseinek szálaiba a Vecelin-Vecilinről szóló értesités. 989-től 1002-ig a karinthiai herczegség egyesitve volt Bajorországgal. A hazánkkal délnyugaton határos területen, a mai Stájerben, Krajnában és Istriában tehát 995 óta Szent István sógora II. (Szent) Henrik parancsolt. Nagyon természetes tehát, hogy II. Henrik veszélyben forgó sógorának és hugának segitségére hazánkhoz legközelebb lakó grófjait vagy őrgrófjait küldötte. És ime épp azon időben élt Vecilin, Istriának (és az azzal egybefoglalt Krajnának) egyik grófja. (Huber: Ausztria története, 184, 198.)

[1] H. H. Fontes Dom. III. 43. l.

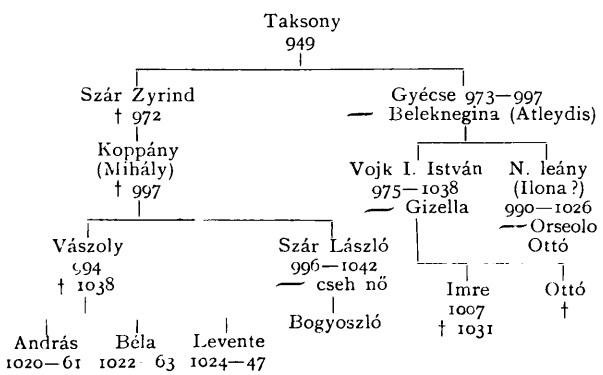
De, amint Hont és Pázmány vitézek említése mutatja, a keresztény szlávok részéről is kapott segitséget Szent István, mert hiszen e vitézek személynevei tiszta szlávok. (Pázmány a Poznanból származik és annyit tesz mint: ismert.) De, ha valami előkelő szláv főur hozta e vitézeket Szent-István segitségére, ki lehetett az inkább, mint az ő anyai nagybátyja, Prokuj?

Ugy kell tehát felfognunk a 997-iki rettentő küzdelmet, hogy Koppány kikiáltatván magát fejedelemmé, az ország déli részéből Veszprém ellen indult. Szent István ellenben az északról segitségére sietö Prokujjal, továbbá a délnyugatról hazánkba vonuló Vecilinnel Győrött egyesült. Innen Pannonhalmára vonult és itt tette hires fogadalmát. Tovább haladva a mai zirczi (szirczi) uton, Veszprém közelébe ért és a vár ostromával vesződő felkelők seregét teljesen szétszórta.

Bármily vakmerőnek és hallatlannak tartassék állitásom, valónak tartom, hogy a 997-iki rettentő belháboru vezére Szár Zyrind (Szörény?) fia, Koppány, Szent István idősebb unokatestvére vala.

Csodálatos módon egyezik ezzel Kézai Simon. Ő világosan mondja, hogy a megvakitott Vászoly Szent-István atyai ágon való unokatestvérének fia vala. Patruelis sui filius.[1] Kézai ezt nem vette az altaichi évkönyvekből, mert ott csak általánosan «filius fratris» van. Tehát máshonnan volt biztos tudomása a Szent-István és Vászoly közt levő rokonsági fokról.

És csakugyan, ha beleillesztjük Koppányt a Taksony-ivadékok sorába, ő Szent-Istvánnak unokatestvére, a mint e családfa mutatja:

[1] H. H. Fontes Dom. II. 78.

Egyszerre sokkal világosabb, érthetőbb lesz ekként Szent István kora és idegenkedése unokaöcscse iránt. Nem kegyetlenség, nem nagybátyja iránt tanusitott tiszteletlenség vezette őt, hanem fejedelmi trónjának jogos védelme kényszeritette a őt 997-iki háborura, az őt fejedelemségétől megfosztani készülő, nála idősebb Koppány ellen. Igy egyszerre világos lesz, miért voltak Vászoly fiai 1038-ban még kiskoruak (parvuli). Hiszen maga Vászoly, az ő atyjuk sem volt Szent Istvánnak kortársa, hanem csak másodunokaöcscse. Igy egyszerre megérthetjük, miért jelzi az altaichi évkönyv irója a Szent István és Vászoly meg Szár László közt levő rokonságot csupán fratris filius, fratruelis szavakkal, holott bizonyosan ismerte a patruelis szót is. Csakhogy ezek már nem voltak Szent István patruelesei, hanem csak harmadfoku rokonai!

Uj eredményként tehát a következőket állapithatjuk meg. Sarolt csak a Névtelen jegyző koholmánya. A Pozsonyi és a Budai krónika, valamint bővitőik tudomásukat a Névtelen jegyzőtől meritették.

Az 1003-iki háboru Szent István anyai nagybátyja, Prokuj ellen folyt. A Julus szó az ő hivatalát és nem személynevét jelenti.

A 997-iki nagy belvillongás inditója és okozója, Koppány, Szent István unokatestvére volt és nem az ősi vallásért vagy legalább is nem csupán azért, hanem a fejedelmi trón elnyerése végett támadott Szent Istvánra. Koppánynak keresztény neve Mihály vala és két kiskoru fiut hagyott maga után, Vászolyt és Szár Lászlót. Vászoly e szerint Szent Istvánnak nem volt unokatestvére, hanem csupán unokabátyjának fia és 1038-ban, megvakitatásakor még csak 44 év körül lehetett. Fiai ekkor még kiskoruak valának. Szár László még előbb Csehországból házasodott és 1042-ben sikertelenül akart hazánk egy részében fejedelmeskedni.

Ez uj eredmények természetesen nem mindenben egyeznek 16 évvel ezelőtt irt értekezésemmel és két évvel ezelőtt irott művemmel.

Más ember talán szégyenlené e véleményváltoztatásokat és görcsösen ragaszkodnék az először felállitott tételéhez.

De én nem látok az uj tételek felállitásában semmi szégyelni valót. Legfeljebb rajtam is bebizonyult azon igazság: Errando discimus. Oly

rettentő történeti homályban, mint a minő az adatok hiánya és mint látható, fogyatékossága miatt Szent István kora felett borong, tévedni mindig emberi dolog.

De ha nemcsak téved, hanem tanul is az ember, ha nem marad mindig a hazai kutforrások taposó malmában, ha mindig több és több, jobb és jobb szempontokat talál, akkor mégis csak oszladozik a Szent-István tettei és inditékai felett lebegő homály és mások e tekintetben is könynyebben feltalálják a történetirás végső czélját: a történeti valót!

KARÁCSONYI JÁNOS.

A MAGYAR KIRÁLYOK CZIME A XI. SZÁZADBAN.

Melich János (M. Könyvszemle. 1904. 115. l.) és Sufflay Milán (Turul. 1906. 1. füz. 46. l.) azt vitatják, hogy első királyaink a *rex Pannoniae* czimet használták és hogy legelőször csak Szt. László kezdte alkalmazni a *rex Ungarorum*, *rex Ungariae* czimet amazzal fölváltva s az utóbbi Kálmántól fogva kiszoritotta a másik czimet.

A kérdés a pannonhalmi alapitólevél hitelének ötletéből merült föl. Tudvalevőleg ezen oklevél «Stefanus suprema prouidente clementia *Ungrorum rex*»-nek irja Szt. Istvánt, a miben Melich és Sufflay urak véleménye szerint olyan anachronismus van, hogy semmiesetre sem készülhetett az oklevél a XI. században.

Nem akarok a pannonhalmi alapitólevél hitelességéhez szólni, melyre nézve megoszlik a nálam sokkal hivatottabbak véleménye is. Csupán a tekintetben szándékozom néhány észrevételt tenni: igazán anachronismusnak tekinthető-e az *Ungrorum rex* kifejezés?

Legelőször is jöjjünk tisztába azzal, min alapszik az a nézet, hogy eleinte kizárólag a *rex Pannoniae* czimet használták királyaink?

Melich J. a XI. századból fennmaradt eredeti oklevek és az érmek alapján jutott ilyen következtetésre. Eredeti oklevél azonban mindössze *három* ismeretes, ha a dolog természeténél fogva kizárjuk sorozatukból a vitás pannonhalmi alapitólevelet s mind a három olyan időszakra, a XI. század második felére esik, a mikor kérdésessé vált a Szt. István alatt bekövetkezett állami egység s két uralkodója volt Magyarországnak a κράλ πάσης Οὐγγρίας helyett: a király, kinek országrésze túlnyomólag Pannóniát foglalta magában, — meg a Tiszán tuli és északi részek fölött uralkodó «dux» a vezér vagy herczeg.

A három eredeti okmány közt első helyen áll a tihanyi monostor alapitólevele 1055-ből, mély az *Andreas rex Pannoniorum* czimet adja I. Endrének. Tulajdonképen ez az egyedüli eredeti oklevél, mely bizonyitékul hozható fel a Szt. László előtti királyi czimre nézve; a másik két oklevél Szt. László idejéből való s ha ezekben elő is fordul a *ceteri primates tocius Pannonie* (1079/80), *plures principes Pannonie* (1095) kifejezés: a pecsét körirata az utobbin már: *Sigillum Lade[slai regis, Ung]ari[e]*.

Ebből csak annyit állapithatunk meg, hogy a *rex Pannoniorum* vagy *Pannoniae* czim használatos volt a XI. században; de annak a bizonyitására, hogy a *rex Ungrorum* vagy *Ungariae* czim nem fordult elő Szt. László előtt, egyetlen egy oklevél nem elégséges.

Az érmek pótolnák az oklevelek hiányát, ha csakugyan olyan kétségtelen és világos volna, hogy ezek is a *rex Pannoniae* czimet alkalmazzák. Ez azonban még kérdés.

Szt. Istvántól Kálmánig a következő föliratokat találjuk az érmeken (L. Réthy L. Corpus nummorum Hungariæ):

Szt. István. Előlap: + STEPHANVS REX. Hátlap: + REGIA CIVITAS.

Péter. Előlap: + PETRVS (vagy PETVS) REX. Hátlap: + PANNONIA. A föliratok tisztábbak, az egyes betük pontosabbak, mint Szt. István érmein.

Aba Sámuel. Előlap: + REX SAMVHEL. Hátlap: + PANONEIA. A betük olyanok, mint Péter érmein.

I. Endre. Egyik sorozat: Előlap: + REX ANDREAS. Hátlap: + REGIA CIVITAS. — Másik sorozat: Előlap: + REX ANDREAS. Hátlap: + PANONEIA vagy PAIIOIIEIA. A betük tökéletlenebbek, mint Péter vagy Aba érmein.

I. Béla. Mint vezér: Előlap: + BELA DVX.

Hátlap: + PANNONIA. Mint király, egyik sorozat: Előlap: + BELA REX. Hátlap: PANNONIA. — Másik sorozat: Előlap: BELA REX. Hátlap: + MONETA.

Salamon. Érmein már nagyon ztvaros a fö'irat. Előlap: + SALOM—ONI REX, vagy REX SALOMONI. Hátlap: PANONEIA vagy PANONAI vagy PANONIA vagy PANONIA EFRA.

I. Géza. Mint vezér: Előlap: + DVX. MAGNVS. Hátlap: + PANONAI. Mint király: Előlap: GEVCA REX. Hátlap: + PANONEIA.

Szt. László. Egyik sorozat: Előlap: + LADISLAVS REX. Hátlap: + PANONAI. Másik sorozat: Előlap: és Hátlap: + LADISLAVS vagy LADISCLAVS REX.

Kálmán. Előlap: + CALMAN RE., a kisebb fajta sorozaton: CALMA vagy CALMA RE vagy COLVMBANVS RE. Hátlap mindegyiken: + LADISCLAVS RE.

A föntebbiekből mindenekelőtt kitünik az, hogy az érmeken a *Pannonia* jelzést nem Szt. István kezdte használni, hanem legelőbb Péter alkalmazta a korábbi *Civitas Regia* fölirat helyett, a mi aztán később ujra előfordul I. Endre érmeinek egyik sorozatán. Már pedig a *Civitas Regia* semmiféle összefüggésben sincs a király czimével, csakis a veretési helyet (Székes-Fejérvár? Esztergom?) jelentheti, a mi Péter és Aba idejében megváltozott, mert a «Civitas Regia» jelzésü érmeken sokkal kezdetlegesebb a betük alakja, mint Péter és Aba érmein, melyeken *Pannonia* vagy *Pannoneia* váltja fel a veretési hely nevét. Világos tehát, hogy a két különböző pénzverő helynek felel meg a kétféle jelzés. Ha nem fordulna elő Salamon érmein a *Panonia terra* kifejezés: semmiesetre sem érthetnék mást a *Pannonia* alatt, mint a pannonhalmi monostor közelében a benczések felügyelete alatt levő pénzverő helyet s ilyen közelebbi kapcsolatot találhatnánk a *Samvhel Rex* névalakban is, melyben a *h*-s irásmód egészen megfelel a pannonhalmi alapitólevél *S. Michahel*-jének. A *Panonia terra* azonban már az egész országrészre utal, nem pedig a pannonhegyi pénzverőre, ámbár ez sem olyan kétségtelen épen Árpádkori okleveleink tanusága szerint, melyek a «terra» szót olyan kisebb vagy nagyobb földterületre is alkalmazzák, hol nincs falu vagy város.

De még ha figyelmen kivül hagyjuk is mindezeket s olyan álláspontra helyezkedünk, hogy csakugyan a *Rex Pannoniae* czimet akarja kifejezni az érmek *Pannonia*, *Pannonia terra* fölirata: akkor is mindenkép föltünőnek kell tartanunk azt a körülményt, hogy legelőbb Péter vereti az érmekre s megváltoztatja a Szt. István idejebeli *Civitas Regia* jelzést. Péter utóvégre is elejétől fogva pártkirály volt, ki — hogy úgy mondjuk — palotaforradalommal jutott a trónra s csupán az idegenekre és a kereszténységgel már rég megbarátkozott pannoniai részekre támaszkodhatott; semmiesetre sem nevezhette magát, mint Szt. István, κράλ πάσης Οὐγγρίας-nak. Vegyük ehhez, hogy akkor marad el az érmekről a *Pannonia* jelzés, mikor négy évtized zavaros viszonyai után Szt. László helyreállitja Szt. István államát s ennek megfelelően *Ungarorum Rex*-nek kezdi magát nevezni, mint a monte-cassinoi apáthoz intézett s Melich J. által is emlitett levelében, Dávid herczeg 1095-ki oklevelének pecsétjén és törvényeiben, melyek *christianissimus Rex Ungarorum*-nak irják.

Mindezekből tehát legfölebb annyit állapithatunk meg, hogy a mennyiben szó lehet a *Rex Pannoniae* czim rendszeres és kizárólagos használatáról: csakis a Szt. István utáni időkre vonhatunk a rendelkezésünkre álló adatokból valami következtetést, de Szt. István idejére semmi módon sem, mert az érmeken másféle kifejezést alkalmazott, a mi különben is a pénzverő helylyel volt kapcsolatban, olyan eredeti oklevelére pedig nem hivatkozhatunk, melynek hitelességéhez kétség nem férhet, hogy abból mutathatnánk ki, milyen czimet használt maga Szt. István.

Ámde ha nem is eredetiben, maradtak oklevelei másolatban.

Való igaz, hogy korántsem alkalmasak az ilyen későbbi átiratok bizonyos nyelvi vagy orthographiai kérdések tisztázására. De azt mégis bajos volna hinni vagy elhitetni, hogy azon nagyon különböző korbeli, állásu és müveltségü emberek, kik lemásolták és átirták azon okleveleket, mindannyian s következetesen fölcseréljék az ország régebbi nevét egy később fölkapott elnevezéssel.

A Szt. Istvánnak tulajdonitott 10 oklevél közül Karácsonyi J. ötöt tart teljes hitelességü-nek.[1] Ezek:

[1] *Sz. István király oklevelei és a Szilveszter-bulla.* Budapest. 1891. Itt még az utolsó három sor kivételével

1. A veszprémvölgyi görög nyelvü alapitólevél, mely Kálmán király 1109-ki átiratában maradt fenn. Ebben Szt. István «ἐγὼ Στέφανος χριστιανὸς ὁ καὶ κρὰλ πάσης Οὐγγρίας» czimet használ. De ugyanitt előfordul a τῆς Ιλανονίας ἁπάσης kifejezés is az ország területére.

2. A pécsi püspökség alapitólevele 1009-ből. Ezt a somogyvári monostor 1404-ki átirata őrizte meg. Itt *Stephanus Hungariae rex* czimen fordul elő Szt. István. Az oklevelet Karácsonyi J. szeriut vagy Bonipert, az első pécsi püspök, vagy valamelyik Francziaországból származott pap irta.

3. A pécsváradi monostor alapitólevele 1015-ből. 1403-ki átirata szerint a királyi czim: *Stephanus superna favente clementia Hungarorum rex.* Mint Karácsonyi J. mondja, valamelyik német pap, minden jel szerint Ascrik, az első pécsváradi apát, 1012-től pedig kalocsai érsek készitette.

4. A veszprémi püspökség alapitólevele a tihanyi apátság 1295 körüli átiratában. Ebben az oklevél valószinüen lombardiai eredetü készitője *Stephanus Dei gratia Pannoniorum rex*-nek irja Szt. Istvánt.

5. A ravennai adománylevél, melynek irójában a pápai levelek készitésmódjához értő papot ismer föl Karácsonyi J. Ebben Rubeus (Rossi) J. 1572-ki kiadása szerint igy hangzik a király czime: *Stephanus, Dei Gratia Vngariae Rex.*[1]

Az öt oklevél közül tehát csak egyben fordul elő a *Pannoniorum Rex* czim, ellenben a többi négy *Hungariae, Ungariae, Hungarorum Rex*-nek, *Kral Ungrias*-nak irja Szt. Istvánt.

Vajjon hihető-e, hogy mind a négy esetben egész önkényszerüleg fölcserélték a másolók és átirók a *Pannonia* nevet a *Hungaria*-val csupán azért, mert később ez utóbbi volt használatban? Betü szerinti, pontos átirást — igaz — nem kereshetünk a *Hungarorum, Hungariae* szavakban, mert a X—XI. században széltire a kezdő *h* nélküli *Ungarii, Ungaria* s még inkább az *Ungri Ungria* alak járta. Ámde más elbirálás alá tartozik az orthographiai dolgok lemásolásánál mutatkozó pontatlanság és a kor szokásaihoz alkalmazkodó átirás, megint más alá tartozik szóknak és neveknek másokkal való szándékos fölcserélése.

A pécsi püspökség és pécsváradi monostor alapitólevelének átiratában levő *Hungariae rex, Hungarorum rex* kifejezés mindenesetre a későbbi idők orthographiájának felel meg.

A Szt. Istvánnal egykoru Leo Grammatikus byzanczi iró a rendes turk elnevezés mellett *ungrok*-nak is irja a magyarokat.[1] A XI. század elején, 1006 felé nálunk járt Querfurti Bruno beszél *terra Ungrorum de Nigris Ungris* és *Ungria Nigrá*ról.[2] Az 1007-ki frankfurti zsinat aláirói közt ott volt *Anastasius Ungarorum Archiepiscopus*,[3] a bambergi székesegyház fölszentelésén pedig *Aschericus Ungarorum archiepiscopus.*[4] Az 1000 körül élt Benedek soractei szerzetes *Ungari, Ungarorum gens* néven emliti a magyarokat.[5] Lobbesi Heriger († 1007) *Ungros*-nak nevezi őseinket.[6] A hildesheimi évkönyvekben *Stephanus rex Ungaricus* elnevezés alatt van szó Szt. Istvánról.[7] Az 1013—54 körüli Herimannus Augiensisnél *Ungarii, Caedes Ungariorum* kifejezések találhatók.[8]

Egyéb. ilyen Szt István korabeli vagy ahhoz közel eső adatok még a következők: Bruno (Vita S. Adalberti. Pertz, IV. 603, 607): *Ungariis, Ungrorum.* Ademár (Pertz IV. 129, 130): *Alba Ungria, Ungria Nigra.* Annales Alamannici szt. galleni folytatói (Pertz I. 53, 54, 56): *Ungri, Cum Ungris, Ungares, Ungari.* Annales Augienses (Pertz I. 68): *Ungri, Ungari, Ungares, ab Ungaribus*, magna pars *Ungarorum:* Chronica S. Benedicti (Pertz III. 206): Adventus *Ungrorum.* Annales Besuenses (Pertz II. 149): *Ungri.* Annales S. Bonifacii (Pertz III. 218): *Ungri.* Hincmar (Pertz II. 752): *Ungris.* Annales Lobienses (Pertz II. 210): *Ungri, gens Ungrorum.* A X. század második felében élt Ruotgernél Bruno kölni érsek életiratában (Pertz IV. 261): *Ungros.*

a pannonhalmi kiváltságlevelet is a hitelesek közé sorozta, utóbb azonban megváltoztatta ezen véleményét s a *Szt. István király élete.* 1904. cz. müvében (58. l.) már csak ötöt mond valódinak.

[1] Dr. Karácsonyi J. *Szt. István király oklevelei.* 26., 40., 79., 57. és 16. l. *Szt. István király élete.* 58—59. l.

[1] Bonni kiad. 233—234.
[2] Wenzel: Árp. Uj okl. I. 15.
[3] Pertz: Mon. Germ. Hist. S. S. IV. 796.
[4] Pertz: U. o. S. S. XVII. 635.
[5] Pertz: id. m. S. S. III. 714.
[6] U. o. VII. 171.
[7] U. o. III. 50.
[8] U. o. V. 111.

Annales Weingartenses (Pertz I. 66): *Ungri.* Annales Corbejenses (Pertz III. 4, 6): *Ungarii, ab Ungaris, Ungariorum* exercitus. Annales Fuldenses (Pertz I. 412): Avari qui dicuntur *Ungari* s bajor folytatójánál (Uo. 415): *Ungari.* A metzi évkönyvekben (Pertz III. 157): *Ungarii, Ungari.* Regino folytatójánál (Pertz 1, 619): *Ungarii.* A Salzburgi évkönyvekben (Pertz IX. 771): *in Ungariam, ab Ungris, Ungari.* Widukindnál (Pertz III. 447, 457): *Contra Ungaros, Ungarios,* duces gentis *Ungariae, Ungarii.* Annal. Wizziburgenses (Pertz II. 241): Stephanus christianus *Ungariorum rex.*

Bizonyos tehát, hogy a pannonhalmi oklevélben található *Ungrorum Rex* nemhogy anachronismus, de egyenesen, még pedig kétszeresen is korhatározó jegy Szt. István idejére nézve egyrészt a név alakjánál fogva (Ungri), másrészt pedig azért, mert a XII. századtól kezdve az ország neve (Ungaria, Hungaria) helyettesiti királyaink czimében a nemzet nevét. A forduló pontot nyilván az idézte elő, hogy Kálmántól fogva már Horvát- és Dalmátország neve is bejutott a királyi czimbe.

Egy 1211—1215 körül élt hamisitó semmiesetre sem merte volna alkalmazni a szokatlan *Ungrorum Rex* kifejezést az akkoriban már általános *Rex Hungariae* helyett. Annyira elavuló ez a forma, hogy a pécsváradi alapitólevél átirója is a későbbi elnevezéssel egyezőbb *Hungarorum Rex* alakban adta vissza.

Kétséget sem szenved tehát, hogy Szt. István nemcsak *Pannoniorum rex*-nek, hanem *Ungrorum* vagy *Ung(a)riae rex*-nek is nevezte magát, sőt az oklevelek többsége szerint ez volt a szokottabb czime.

Más kérdés, hogy az utána következő királyok nem szoritkoztak-e csupán a Pannonia név használatára?

Mint emlitettük, a Szt. István és Szt. László közti időszakból csupán a tihanyi alapitólevél maradt fenn eredetiben s itt I. Endre csakugyan *Pannoniorum Rex*-nek nevezi magát. Az ismert százdi (zastyi) alapitólevél, mely IV. Béla 1267-ki átiratából ismeretes, ennek megfelelően *in Regno Pannonico*-t emleget. (Árp. Új Okl. I. 24.) De már I. Géza király czime a garam-szentbenedeki monostor 1075. alapitólevelében, melyet II. Endre irt át 1217-ben: *Ego Magnus qui et Geisa in primis Hungarorum dux, postea uero gracia dei rex consecratus* (Knauz Mon. Strig. I. 53.) A *Hungarus, Hungaria* kifejezést használja VII. Gergely pápa is azon leveleiben, melyeket 1074- s 1075-ben irt Gézának, hogy igy czimezi: *Geusae Duci Hungarorum* vagy *Geuzae Hungariae Duci,* Magyarországot pedig *regnum Hungariae* néven emliti. (Fejér Cod. Dipl. I. 420, 423, 424.)

De nem csak Gézával, hanem Salamonnal és feleségével szemben is ezt az elnevezést használja az ország és a nemzet megjelölésére, nevezetesen 1074-ben *Salomoni Regi Hungarorum* (Fejér id. m. I. 421), 1075-ben *Judith Hungarorum Reginae* (U. o. 425) czimmel ir nekik levelet. S midőn Salamon a mogyoródi ütközet után IV. Henrik császárhoz menekül s adományt tesz 1074-ben a fritingi egyháznak, a császár szintén *Salomon Rex Vngarorum* czimmel emliti őt az adományt megerősitő oklevelében. (Wenzel: Árp. Új Okl. I. 268.)

A pápai és német udvar tehát nem vett tudomást a fölkapott *Rex Pannoniorum* czimről, a miből legalább is kitünik annyi, hogy már a Szt. László előtti időkben is általánosabb volt a másik, emez volt a hagyományos, a mit tehát Szt. István vitt be a használatba s tett ismeretessé.

Ha Szt István halála után királyaink fölhagytak a *Rex Ungrorum* vagy *Ungriae* czimmel s helyette a *Rex Pannoniorum* jött szokásba, a mi ha nem is egészen bizonyos, de lehetséges: ennek megvolt az oka.

A hogy Szt. István elődei, maga Géza fejedelem is, csak egy része fölött uralkodtak a magyarságnak, akkép utódai is kénytelenek voltak osztozkodni az ország területében.

A «Turul» f. é. 2. füzetében azzal igyekeztem megmagyarázni a X. századbeli hármas fejedelemség eredetét, hogy itt tulajdonkép három egyesült politikai nemzet, a turkok, kabarok és itt talált avarok fejedelmeiről van szó, kiknek egymás közti viszonya — legalább kiindulási pontjában — ismétlődik negyedfél századdal később, mikor IV. Béla király befogadta népével együtt Köten kun királyt. Ez utóbbi esetnél azonban az adott helyzet nagyon meggyorsitotta azt a fejlődési folyamatot, a mely előzőleg egy század leforgása alatt ment végbe. De ahogy azután is megmaradt a kunok külön politikai szervezete s a nádorban külön birájuk volt: ép

úgy nem lehetett egy csapásra kiirtani a keleti részekben tömörült s querfurti Bruno által (Wenzel: Árp. Új Okl. I. 15.) 1006 körül *fekete magyaroknak* — Ungri nigri — nevezett, előbb nyilván a Gyulák alá tartozó s Árpád nemzetétől mindenesetre különböző politikai nemzet önálló szervezetének hagyományait.

A dolog természete hozta magával, hogy az ország I. Endre alatt királyságra és herczegségre történt felosztása csak folytatása és szabályozása volt a pannoniaiak és az u. n. fekete magyarok közt mindjárt Szt. István halála után kitört ellentétnek, mely egyelőre Péter elkergetésével és a kun-kabar eredetü, hagyományainknak egy korai változata szerint egyenesen az Attila nemzetségéből származott Aba rövid ideig tartó királyságával végződött.[1]

Bizonyos, hogy nem ez volt az egyedüli oka Péter gyors bukásának. De az Árpádház ifjabb ágának trónra jutásával s a magyar nemzetben a XI. század dereka táján még létezett törzsi ellentétek elsimulásával a későbbi nemzedék Péterben már csak az idegent látta s erre a körülményre vezette vissza az ellene kitört mozgalom minden motivumát és nem vette észre, hogy Péter Szt. István udvarában növekedett; bár anyai ágon: az Árpádháznak volt a tagja; nemcsak az idegenek közt, hanem a magyarságban is volt tekintélyes pártja s maga Péter hivein kivül üldözte azokat is, kik az idegenben bujdosó Árpádfiakhoz szitottak.

Bármennyire elmosódtak is a későbbi fejlemények hatása alatt azok a motivumok, melyek irányitották a Szt. István alatti és rákövetkező nemzedéket, mégis maradt egy pár töredékes emlék, melyből arra következtethetünk, hogy Aba trónra jutásának egyik s talán nem is a legkisebb tényezőjét az Árpádház elleni visszahatásban az u. n. fekete magyaroknak Árpád népével szemben való politikai ellentétében kell keresnünk.

Az ellentétek kiegyenlitésének politikai szükségszerüsége hozta létre a herczegséget.

A Németország részéről fenyegető veszedelem miatt I. Endre arra nem gondolhatott, hogy mint Szt. István, fegyverrel egyesitse a keleti részeket Pannóniával. Bele kellett nyugodnia, ha féligmeddig függetlenek maradnak s legalább öcscsét, Bélát ismerik el fejedelmüknek.

De ezzel aztán a királyság is jobbára csak Pannonia területére szoritkozott. Szent István Ungriája egyelőre politikailag is megszünt. Érthető, ha I. Endre nem nevezi magát *Ungrorum* vagy *Ungariae rex*-nek, hanem a tényleges viszonyokkal számolva, a *rex Pannoniorum* czimet használja.

NAGY GÉZA.

[1] A XII. század vége felé, mint Béla király jegyzője tanusitja, már Árpád nemzetségét származtatták Attilától; de hogy eredetileg Abát tartották Attila ivadékának, kitüutk abból, hogy Árpád genealogiájában ugyanaz az Ed vezér az unokája Attilának, kitől mind a Hun Krónika, mind pedig Béla jegyzője szerint Aba származott s kit hagyományaink mindkét forrása az Árpádhoz csatlakozó kunok vagy hunok vezérének mond.

A SZOBOSZLAI LOVAS HAJDUK CZIMERES NEMESLEVELE 1606-BÓL.

(Egy tábla melléklettel és két ábrával a szövegben.)

A hajduk letelepülésének 300 esztendős évfordulóját Bocskay István fejedelem, a «hajdukirály» dicső emléke iránti hálás kegyeletből szobor-leleplezéssel ünnepeli meg a hajduság; a «Turul» 1905-ik évi folyamában az évfordulón közölte a hajduk közös czimeres nemeslevelét,[1] a mely 1605 deczember 12-én Korponán kelt és a melylyel a győzelmes hadviselésben vitézkedett 9254 hajdu kapott adományt (Kálló városára, továbbá Nánás, Dorogh és Varjas birtokokra, valamint Hatház, Vámos-Pércs, Sima és Vid birtokrészekre Szabolcs vármegyében) és közös czimert, a kik 13 hajdu-kapitány vezérlete alatt szolgáltak.

Ennek az adomány-levélnek a kiadása, főképen az adományozott birtokrészek dolgát illetőleg, a hadakozó hajduk megjutalmazása czimén a korponai országgyülés hosszas vitái közt fontos szerepet játszott,[1] de Bocskay vitéz «angya-

[1] Turul: 1905. évfolyam, 174. lap. Horváth Sándor közlése.

[1] Dr. Károlyi Árpád: A korponai országgyülés 1605-ben.

lai»-nak mindjárt a gyülés szétoszlásakor kiállittatta ezt az alapvető szabadalom-levelet.

Korponáról Kassára vonult a fejedelem, a hová még 1605 karácsonyára megérkezvén, az egész 1606-ik esztendő lefolyása alatt hű hajduvitézek őrizték fejedelmi házában [1] és ugyanitt adta ki számos egyéb adomány-leveleit is; ezek között mintegy kiegészitője a hajduk közös adomány-levelének az a szabadalom-levél, a melyet a szoboszlai lovas hajduk nyertek.

Ez az eredeti okmány Szoboszló város levéltárában őriztetik és nem tekinthető a hajduság multját közösen érdeklőnek, mert hiszen benne a fejedelem 1606 szeptember 2-án kelt intézkedésével *lovashajduinak* külön adta Szabolcs vármegyében Szoboszlót és a közös adománybeli czimeren kivül az ebben fölsorolt kapitány és hét lovas-százados alatt szolgált vitézeinek külön czimert is adományozott.

Tekintve azt, hogy ez az adományozás az előbbi hajdu-telepités után csaknem kilencz hónap mulva történt, föl kell tennünk, hogy a Szoboszlóra telepitett lovas hajduk érdemeit, lovon teljesitett hadi szolgálatait nagyon megjutalmazandónak találta a fejedelem. A hajduk gyalogseregét már földhöz és kiváltsághoz juttatván, azoknak szomszédságában adott tüzhelyet a lovasoknak is, világosan kikötvén és kötelességükké tevén az adomány-levélben, hogy *jó lovakkal (bonis equis)* fölszerelve, «a haza védelmére minden hadjáratokban jelen lenni vonakodás nélkül tartozzanak.»

Halasi Fekete Péter kapitány, továbbá Halasi Beődy Mátyás, Abádi Médy István, Maklári Kiss Pál, Sarudi Rácz Farkas, Turi Pap István, Csifi Haty János és Rábéi Makkos Ferencz századosok (centuriones) benne név szerint meg vannak emlitve, azonban az alattok vitézkedett többi lovasok, épen úgy, mint a közös hajduadománylevélbeliek nincsenek fölsorolva, sőt ebben az adományban még a számuk sincsen megmondva, hogy hányan voltak. Dr. Komáromy András, a hajduság okleveleinek kutatója 700-ra teszi őket,[2] azonban a forrást nem jelöli meg, a honnan ezt az adatot vette. (Talán, hogy a kapitányukon kivül hét százados van emlitve, azért veszi 700 főnek, százat számitva mindenikőjök alá.)

Ha összehasonlitást teszünk a többi hajduvárosokba telepitett 9254 hajdu száma és a 700-ra tett szoboszlai lovas közt, emez föltünőleg kevésnek látszik, mert a másik hat hajdutelepre külön-külön 1500-nál is több esik. Igaz ugyan, hogy az eredeti települők számát rendkivüli módon leolvasztotta a Bocskay halála után következett «hajduvilág», mert száz év mulva az 1702-iki összeirás az első adomány-szerzők létszámának egy tizedrészét sem találta.[1]

A szoboszlai lovas hajduk kapitánya Halasi Fekete Péter volt, a ki külön armálist is kapott Bocskaytól magának; társai az adomány-levélből olvasható származási helyeik szerint nagyobbára kunsági, meg Heves és Bihar vármegyei emberek voltak,[2] valamint nagyon valószinü, hogy a lovas hajduk is nagyobbrészt erről a vidékről való «futott nemesek»-ből verődtek össze. Közülök még Halasi Fekete Péteren kivül Csifi Haty János nyert Bocskaytól külön czimeres-levelet a maga és családja számára, a melyben a Fekete Péteréhez hasonlólag külön czimer is van neki adományozva, mig a többi hat százados leszármazói a közös adományu szoboszlai czimert saját családjaik czimeréül is használják.

Az adomány-levélben Halasi Fekete Péter kapitánynak (Capitaneus), a vele fölsoroltak századosoknak (Centuriones) vannak nevezve, a kik parancsnoksága alatt szolgáltak a hadjáratban. Maga a lovascsapat pedig decuriok szerint oszlott kisebb csoportokra, a minek később is nyoma maradt, mert Szoboszló város lakossága mindig decuriákra volt fölosztva.

Ez az adomány-levél Halasi Fekete Péter kapitány és társai lovas vitézeit egyenkint és összesen nemesekké tette; maga a szöveg egész terjedelmében itt következik:

Nos Stephanus, dei gratia Hungariae Transsylvaniæque princeps et siculorum comes etc. memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus

[1] Abauj-Torna vármegye leirása: Kassa város története.

[2] Dr. Komáromy András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Értekezések a Tört. Tud. köréből. XVII. kötet.

[1] Hajdu vármegye levéltára: Az 1702-diki összeirás. Eredeti okmány.

[2] Dr. Komáromy András: A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. Értekezések a Tört. Tud. köréből. XVII. kötet.

expedit universis : [1] quod cum ad principes pertinere videamus, fidelium subditorum suorum merita, dignis remunerare præmiis ideo nos quoque qui dei optimi maximi beneficio, principatum hunc, inter alios principes christianos adepti sumus, non alienum nostris institutis esse arbitramur, hac quoque in parte, muneri nostro satisfacere, ob oculos ponentes indubiam fidem, et præclaram fidelitatem ac vividam animosamque fortitudinem, et fidelia servitia, fidelium nostrorum egregiorum et nobilium *Petri Fekete de Halas* certorum militum nostrorum capitanei ac *Mathiae Beődy* de eadem *Halas*, *Stephani Médy* de *Abad*, *Pauli Kiss* de *Maklár*, *Wolfgangi Rácz* de *Sarud*, *Stephani Pap* de *Túry*, *Joannis Haty* de *Chéff*, et *Francisci Makkos* de *Rábé*, centurionum, aliorumque militum nostrorum campestrium, sub capitaneatu ejusdem Petri Fekete existentium, quæ ipsi nobis, et huic regno nostro Ungariæ, in erigenda, stabiliendaque patria, et avita libertate, compluribus in locis, magna cum animorum suorum alacritate, et constantia exhibuerunt, et impenderunt, ac in futurum quoque exhibituri, et impensuri sunt ; — eosdem, *Petrum Fekete* capitaneum, ac *Mathiam Beődy*, *Stephanum Médy*, *Paulum Kiss*, *Wolfgangum Rácz*, *Stephanum Pap*, *Joannem Haty*, et *Franciscum Makkos*, centuriones, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentes, si qui ex ipsis, præclara nobilitatis prærogativa nondum gauderent, ex statu et conditione plebeja et ignobili, in qua nati sunt, et hactenus exstiterunt, eximentes, vel eos etiam, si qui hanc prærogativam, præclaro aliquo facinore adepti essent, denuo iterumque, de speciali gratia nostra et potestatis nostræ plenitudine, in cœtum, et numerum verorum regni hujus nostri Ungariæ et Transsylvaniæ nobilium, annumerandos, aggregandos, cooptandos, et adscribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus per præsentes decernentes expresse, ut a modo deinceps iidem *Petrus Fekete capitaneus*, ac *Mathias Beődy*, *Stephanus Médy*, *Paulus Kiss*, *Wolfgangus Rácz*, *Stephanus Pap*, *Joannes Haty*, et *Franciscus Makkos centuriones*, *ceterique milites sub ejusdem Petri Fekete capitaneatu existentes*, *ipsorumque haeredes et posteritates*, *utrius que sexus universae*, *pro veris*, *et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur*. In signum autem hujusmodi veræ, et perfectæ nobilitatis, hæc arma, seu nobilitatis insignia : scutum videlicet militare erectum, cœlestini coloris, in cuius campo, super viridi cespite, in ima scuti parte existentis, tigris naturali colore depictus, posterioribus pedibus innixus, aterioribus autem lævo protenso, dextro vero frameam nudam, sangvine oblitam vibrantis instar tenere, et cum cataphracto quodam equestri, alioquin etiam fortiter armato, et sinistra peltam, cuius medium flammæ ardentis figura, a priori circumferentia, ad postremam perducta exornat, dextra vero manibus mucronem evaginatum tenente, ictum inferenti, simili duello congredi visitur. Scuto imposita est galea militaris aperta, quam diadema regium, gemmis, unionibusque decenter ornatum contegit, ex quo mediotenus, alter exurgit tigris, in signum triumphi, peltam, per omnia similem, lævo pede, dextro autem, vexillum rubrum gerens, in quo aquila naturali colore depicta, rostro elato, alis extensis, pedibus aureis innixus, stare conspicitur. Ex cono autem galeæ, laciniæ, sive lemnisci, at dextra flavi et cærulei, a sinistra vero partibus albi, et rubri colorum, utrinque defluentibus, oras seu margines ipsius scuti pulcherrimæ ambiunt et exornant ; prout hæc omnia, in capite seu principio præsentium litterarum nostrarum, docta manu, et arte pictoris, clarius expressa, et depicta esse cernuntur : animo deliberato, et ex certa scientia, liberalitateque nostra, præfatis *Petro Fekete capitaneo*, *Mathiae Beődy*, *Stephano Médy*, *Paulo Kiss*, *Wolfgango Rácz*, *Stephano Pap*, *Joanni Haty*, et *Francisco Makkos centurionibus*, *caeterisque militibus sub ejusdem Petri Fekete capitaneatu existentibus*, *ipsorumque haeredibus et posteritatibus*, utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus, annuentes, et concedentes, ut ipsi præscripta arma seu nobilitatis insignia more *aliorum verorum et insignitorum nobilium*, armis utentium, ubique, in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis nobilitaribus, et militaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, annulis aureis, domibus, clipeis, tentoriis, sepulcris, generaliter vero, quorumlibet rerum et expeditionum generibus, sub meræ et sinceræ nobilitatis titulo, quo eos, ab universis et singulis, cujuscunque status conditionis, dignitatis, et præminentiæ homines existant, dici, teneri, nominari, et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, libertatibus, immunitatibus et prærogativis, quibus cæteri veri et nati, ac indubitati nobiles, et militares homines, prædicti regni nostri Hungariæ, et Transsylvaniæ, quomodocumque, de iure, et consvetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant, atque possint. Pro ampliori autem benignitatis, et munificentiæ nostræ, erga eosdem *Petrum Fekete capitaneum*, ac *Mathiam Beődy*, *Stephanum Médy*, *Paulum Kiss*, *Wolfgangum Rátz*, *Stephanum Pap*, *Joannem Haty*, et *Franciscum Makkos centuriones*, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentes declaratione, totales et integras portiones nostras possessionarias, in possessione *Szoboszló*, in comitatu Zabolch existente habitas, alteram antea ad arcem nostram *Tokaj* tentam, et possessam, alteram vero, in disturbiorum tempore, in nos, et collationem nostram devolutam, *totum item*, *et omne ius nostrum regium*, si quod in præfatis portionibus possessionariis, etiam aliter qualitercunque existeret, et haberetur, aut eædem, et idem nostram, ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus, concernerent collationem, simul cum cunctis earundem utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fœnetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque, promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorundem locis, generaliter quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum, integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem portiones possessionarias antelatumque ius regium, de iure, et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existent, memoratis *Petro Fekete* capitaneo, ac *Mathiae Beődy*, *Stephano Médy*, *Paulo Kiss*, *Wolfgango Rátz*, *Stephano Pap*, *Joanni Haty*, et *Francisco Makkos* centurionibus, cæterisque militibus, sub ejusdem *Petri Fekete* capi-

[1] A szöveg idáig nagyobb arany betükkel van irva.

Fényképezte Nagyrévi Haranghy György 1906.

A SZOBOSZLÓI LOVAS-HAJDÚK CZÍMERES NEMESLEVELE 1606-BÓL.

(Eredetije Szoboszló város levéltárában).

taneatu existentibus, ipsorumque hæredibus et posteritatibus, utriusque sexus universis, clementer dedimus, donavimus, et contulimus, iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo iure alieno, ea quidem lege et conditione, quod ipsi, hæredesque et posteritates ipsorum universi, quandoquidem hanc sibi conditionem, sponte, et libere assumunt, ut in morem fidelium nostrorum libertinorum siculorum Transsylvaniensium, utilem et fructuosam operam, nobis et patriæ nostræ in rebus bellicis impendeant, *instar aliorum donatariorum nobilium*, bonis equis, armisque militaribus, optime instructi, ad mandata nostra, et successorum nostrorum, omnibus bellicis expeditionibus, tam generalibus, quam partialibus, pro loci, temporisque exigentia, in necessitatibus regni suscipiendis, obeundisque interesse, fidelemque patriæ operam navare, citra ullam tergiversationem debeant, et sint adstricti. Et nihilominus, annotatas portiones possessionarias, in præallegata possessione *Szoboszló* habitas, ab omni censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinarium, subsidiique, et lucri cameræ nostræ solutione, ac servitiorum quorumlibet plebejorum exhibitione, vineas item, agricolationes, allodiaturas et seminaturas, ac alias quaslibet hæreditates ipsorum, a decimarum, nonarum, et capeciarum pensione, in perpetuum eximendos, et supportandos, duximus, prout eximimus, et supportamus, præsentium per vigorem. Quo circa vobis, fidelibus nostris, generoso egregiis et nobilibus, *Paulo Előrvendy*, proventuum nostrorum fiscalium administratori, et thesaurario nec non decimatoribus, dicatoribus, connumeratoribus, provisoribus, et exactoribus quarumlibet contributionum nostrarum, eorumque *Vices* gerentibus, modernis et futuris quoque pro tempore constitutis, cunctis etiam aliis quorum interest, seu intererit, præsentium notitiam habituris, serie præsentium, committimus et mandamus firmiter, quatenus, vos quoque, a modo deinceps, præfatos *Petrum Fekete* capitaneum, et *Mathiam Beődy* etc. centuriones, cæterosque milites, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentes, ipsorum hæredes et posteritates utriusque sexus universos, ratione dictarum portionum possessoriarum, in præattacta possessione *Szoboszló* adjacentium, et redituum suorum, ad nullam censuum, taxarum, et contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum, subsidiisque et lucri camaræ nostræ solutionem, et servitiorem quorumlibet plebejorum exhibitionem cogere, et compellere, aut propterea eosdem, in personis rebusque et bonis ipsorum universis, impedire, turbare, molestare, seu quovis modo damnificare præsumatis, nec sitis ausi, modo aliquali; secus non facturi; præsentibus perlectis, exhibenti restitutis, quas nos, in formam privilegii nostri redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatæ. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentes litteras nostras, pendentis, et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis *Petro Fekete* capitaneo, ac *Mathiae Beődy*, *Stephano Módy*, etc. centurionibus, reliquisque militibus, sub ejusdem *Petri Fekete* capitaneatu existentibus, ipsorumque hæredibus et posteritatibus, utriusque sexus universis, gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in libera civitate nostra *Cassoviensi*, secunda die mensis Septembris, anno Domini millesimo sexcentesimo sexto. — *Stephanus* m. pr. *Georgius Keresztury*, secretarius.

Az oklevél hátán: Anno Domini millesimo sexcentesimo septimo, quinta die mensis februarii in generali congregatione universitatis, dominorum nobilium comitatus de Zabolch, præsentes litteræ armales et donationales, exhibitæ sunt, et præsentatæ, ac per juratum notar. incliti comitatus Zabolch, solemniter lectæ, et publicatæ per Stephanum de Czegléd, notar. m. p.

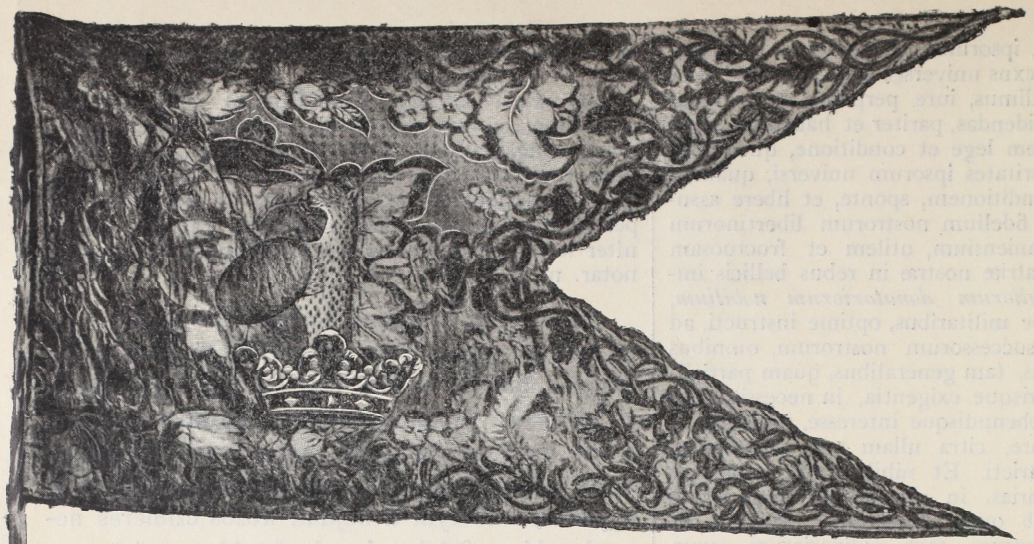
Az eredeti czimeres hártya-oklevél pecsétestől együtt teljesen ép állapotban maradt meg. Maga a hártya 70 cm. széles és 48 cm. magas, a szokásos diploma-alakban kiállitva és alul 8 cm. szélesen fölhajtva; rajta vörös-kék-sárga szinü selyem sodraton a fejedelem pecsétje függ, ugyanaz, a melyik a hajduk közös czimeres nemeslevelén: fedeles kerek fatokban vörös pecsétviaszba nyomva a Bocskay-czimer, körül csavarodó sárkányával bezártan az ágaskodó oroszlán, a jobb szemén keresztüllőtt nyilat első jobb lábával tartva; a pajzs fölött a sisakon ugyanolyan oroszlán, fölötte pedig a magyar szent korona. A czimerpajzstól jobbra Magyarország czimere: háromszögletü hasitott pajzs jobb részében, a hármas halom középsőjén a koronából növő kettős kereszt, a bal mezőben a négy pólya; balra pedig Erdélyország czimere: háromszögletü vágott tárcsa-pajzs felső mezejében kiterjesztett szárnyu növekedő sas balra tekint, a pajzsfő jobb sarkában sugárzó nap, a balban fogyó hold, mig az alsó mezőben hét vár, felül négy, alul három elhelyezve.

A pecsét körirata:

STEPHANVS . DEI GRATIA HUNGARIÆ . TRANSIL(vaniæ) . PRINCEPS . ET . SICVL(orum) COM(es).

A szöveg az initiale nagy N(os) betüjével kezdődik, maga az irás sürün rótt sorokban 55 cm. magas és 33 cm. széles, egészen tisztán olvasható. Alatta balról a fejedelem ismert aláirása, jobbról pedig Keresztury György secretarius neve olvasható.

Az adományozott czimer a szokásos módon a szöveg kezdetére van festve, nem úgy, mint a hajduk közös szabadalom-levelén: a diploma közepére a sorok között. A czimer négyszögletü keretbe van állitva, melynek magassága 11 cm., szélessége 9 cm. és a felényi nagyságu nagy N(os) betü után alá helyezve.

A czimer a következő:

Aranyozott keretbe foglalt négyszögletes táblán oszlopokon nyugovó boltives csarnokba állitott, kerek talpu kékszinü pajzs, a melyen zöld mezőben természetes szinü tigris, hátulsó lábán állva, első ballábát előre nyujtja, mig jobbjában véres szablyát markolva, egy teljesen fölfegyverzett pánczélos lovassal, a ki bal kezében kerek pajzsot, melynek közepét egy aranyos lángszerü alak disziti, jobb kezében pedig vágásra kész kivont kardot tart, viaskodni látszik. A pajzsra nyitott rostélyu aczél sisak van helyezve, ezen drágakövekkel és gyöngyökkel diszitett korona, melynek közepéből növekvő tigris emelkedik ki, a győzelem jeléül bal lábában a lovaséhoz hasonló kerek pajzsot, jobb lábában pedig vörös zászlót tartva, melyen egy természetes szinü sas látható aranyos lábakon állva, kiterjesztett szárnyakkal. Sisaktakarók: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst. A pánczélos lovas pajzsára festett alak, pedig a vörös pajzs a czimerben is, a sisakon is ott szerepel, nem ismerhető föl tisztán; jelentését a czimerleirás (flammæ ardentis figura — égő láng alakja — a priori circumferentia ad postremam perducta) sem magyarázza meg; viszont pedig a zászlón levő aranyos lábu sas, ráutalás nélkül is a zsákmányul esett császári hadijelt mutatja.

A boltozatot tartó oszlopok talapzatán mind a két oldalon férfiak állanak fegyverzettel, az egyik jobbfelől pánczélosan, buzogánynyal, a másik balfelől kardosan, csákánynyal; a jobbról álló fölött az oszlop fején «Attila» név, a balról eső, különben szakálas alak fölött pedig «Hunnia» (!) van fölirva, a mi bizonyára a czimerfestő vastag tévedése; valószinüleg ismételni akarta a hajduk közös adományu czimerének oszlopaira kétfelől odaállitott Sámsont és Achillest, a mely alakok épen igy karddal, buzogánynyal vannak fölfegyverkezve.[1] Az oszlopok alján mind a kétfelől egy-egy oroszlán-fej látható; a czimer hátterét almazöld szinü, aranynyal áttört brokátselyem-függöny alkotja, mely a boltozatra van illesztve, mig legfelül középen a Bocskay-czimer áll: körülcsavarodó zöld sárkány, vörös kereszttel, benne az ágaskodó arany oroszlán a szemén keresztüllőtt nyilat tartva; jobboldalon Magyarország, baloldalon Erdélyország czimere, mind a kettő ugyanolyan, a milyen a fejedelem függő viaszpecsétjén, a Bocskay-czimer mellett szintén két oldalon látható.

A diszesen megfestett jelképes czimernek beszélő jelentősége van. A tigris véres szablyájával a harczoló hajduságot példázza, a pánczélos lovassal vivott küzdelem után diadalmasan tünik föl a sisak fölött ujra a sasos zászló, melyet az ellenség kezéből ragadott ki. Ugyanilyen jelképes magyarázatu a köleséri hajduk czimere is, a melyet Bocskay — már előbb — 1606 márczius 16-án adott nekik, saját szavai szerint: «emlékére annak, hogy az osztrák sasos zászlók kénytelenek voltak meghátrálni a Bocskay-czimer oroszlánját viselő hajduzászlók előtt.»[2] Ugyanazt a gondolatot fejezi ki a szoboszlaiak czimere is, a mit szalontai hajduk (köleséri) czimerébe festett a fejedelem képiró müvésze.

A kiváltságlevelet Szabolcs vármegyében,

[1] Turul, 1905. évfolyam, 178. lap. Horváth Sándor közlése.

[2] Rozvány György, Nagy-Szalonta története.

Karászon hirdették ki, ahol a vármegyei rendek a határbeli nádorhalom mellett, valószinüleg már régi szokás szerint gyülekezni szoktak,[1] a rá következő esztendőben, 1607 február 5-én, a minek igazolását törvényes szokás szerint Czeglédy István esküdt jegyző sajátkezüleg rávezette az adomány-levél fölhajtott alsó szélére, épen ugy, mint azelőtt csak két hónappal (1606 deczember 4-én) a hajduk közös adomány-levelének kihirdetésekor.

A beiktatás iránt Bocskay mindjárt az adomány-levél kiadása után, 1606 szeptember 8-án intézkedett e napon kelt levelével[2] annak foganatosítására kiküldvén Radasóczy Györgyöt és Bárczay Jánost saját személyének képviseletében, a kikhez a kanczelláriából Porubszky Dániel, Bölönÿ Gáspár, Balkányi János, Sepsy István, Bányay Illés és Zoltán Ferencz, a fejedelmi tanácsból pedig Sápi Széky Mihály, Földesi Sápy Benedek, Földesy Balázs és Czellÿ Mihály csatlakoztak. Ezeknek jelenlétében a beiktatás ellenmondás nélkül meg is történt.

A szoboszlai lovas hajduk is osztoztak különben a szomszédságba letelepitett többi hajdutársaik zavaros sorsában. A nemzedékről nemzedékre való hadviselés nagyon megritkitotta soraikat egészen 1669-ig, a midőn a hadi szervezetből a többi hajdutelepekkel együtt kerületté alakultak,[3] amikor Szoboszló is szerves része lett a vármegyei jellegü önkormányzattal biró nemes hajdukerületnek.

Első letelepülésük a hadiszervezet alapján történt, a mit mutat az 1702-iki összeirás is, a melyben XV decuria szerint vannak fölvéve a birtokoshajduk (Proprietarii) és a beköltözött szabadosok (Libertini).

Különben a szoboszlai lovas hajduk nagyobbára «futott nemesek» voltak, leginkább a tiszai vármegyékből, úgy hogy bennük vagy legalább nagy részökben az alföldi ősi fajmagyar lakosság vére maradt meg. De a szoboszlaiak közül azok is, a kik külön családi nemességgel nem birtak, tiszta magyar származásuak, mert hiszen az első letelepülők után következő nemzedéket (mivel az eredeti adományozók névsora nemcsak a szabadalom-levélben nincs, de nem maradt meg Szoboszló város levéltárában sem, sőt sehol egyebütt) a legelső meglevő névsor szerint hamisitatlan magyar nevü családok alkották,[1] mint: Ádány, Árki, Baka, Bereczki, Bézi, Bóna, Bordány, Botha, Bökönyi, Büthe, Csizmadia, Csokány, Csukás, Dóró, Dörgő, Egyed, Fazekas, Fónagy, Gáthi, Gellért, Gorsás, Hegedüs, Hőgyes, Jeges, Kabai, Kádár, Karacs, Kartsai, Kerékgyártó, Király, Kömpöly, Kuthi, Kutsár, Ladányi, Musalyi, Nagy, Parthi, Rabatos, Seres, Serfőző, Szakál, Szánthó, Széles, Széll, Szerepi, Takács, Tar, Tartsai, Tatár, Vas.

De közülök úgy, mint általában a többi hajduvárosok hajdui közül is számosan, Bocskay után külön armálisokat szereztek, úgy hogy idők multán Szoboszló jó része nemesekből állott, a mit mutat az is, hogy 1804-ben több mint 50 nemes család lakott benne,[2] közöttük számos tekintélyes kiterjedt familia, mint: Halasi Beődy,

[1] Szabolcs vármegye leirása: A vármegye községei.
[2] Eredeti okmány. Hajdu vármegye levéltárában.
[3] Dr. Varga Geiza, Hajdu megye leirásában Sillye Gábortól, Történeti viszonyok.

[1] Hajdu vármegye levéltára: Az 1702-iki összeirás. Eredeti okmány.
[2] Szoboszló város levéltára: Az 1804-iki összeirás. Eredeti okmány.

Déczi Borbély, Csanády, Császy, Cseke, Czeglédy, Halasi Fekete, Haranghy, Horogh, Kérchy, Maklári Kiss, Tasnádi Kovács, Lenthe, Magyar, Makay, Makray, Márton, Móré, Padrah, Turi Pap, Sarudi Rácz, Sáry, Somogyi, Szilágyi, Szökőcs, Csatári Szűcs, Szoboszlai Thót, Thury, Tőkés, Vaáczy, Vágó, Végh, Zöld.

Az adománylevélben említett kapitány és századosok családjai nem mind maradtak Szoboszlón, bár a Halasi Fekete, Halasi Beődy, Maklári Kiss, Sarudi Rácz és Turi Pap családok részint régebben, részint jelenleg is az ősi fészekben élnek, mig Csifi Hatÿ János utódai mindjárt elszármaztak Bihar vármegyébe, az Abádi Médy István és Rábéi Makkos Ferencz leszármazói, szintén jó régen, a Kunságba szakadtak el.

A kiváló jelentőségü és czimertanilag is igen szép kivitelü szoboszlai czimer a szoboszlaiak ugynevezett «Bocskay-zászló»-jára is rá van himezve. Régi alaku zöldselyem lobogó ez, nem egykoru ugyan a hajduk letelepülésével, hanem minden valószinüség szerint 1703 után, a Rákóczi-féle fölkelés idejében készült.[1] Selyemmel van kivarrva egyik oldalára a czimerpajzs alakja, a másik oldalára a korona, a belőle kinőtt sisakdiszszel. Szép mivü, értékes ereklye, a mely különben a mult században két izben: a nemesi fölkeléskor és a szabadságharczban volt a szoboszlai lovashajduk lobogója.

Az eredeti Bocskay-adományozta czimert egyébiránt Szoboszló város hatósági pecsétjén használja.

[1] Szoboszló város levéltárában őriztetik.

Dr. BOLDISÁR KÁLMÁN.

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD.

(Harmadik, befejező közlemény leszármazási táblával és három pecsétképpel.)[1]

Ifjabbik Sárközy János, mint már emlitettük, 1678 aug. 7. született Komáromban, mint öreg Sárközy Jánosnak második nejétől, Eölvedy Zsuzsannától való egyetlen fiu gyermeke. Apját korán elvesztette és igy tőle alig vehetett tudomást családja hagyományairól. Valószinü, hogy apja Győrben laktakor — hol jó református iskola is volt — korához illően kitanitatta; későbbi viselt dolgai legalább finomabb müveltségre engednek következtetni és e nélkül az alispánságig alig is vihette volna. Valószinünek látszik, hogy ő is kivette részét abból a világra szóló nagy eseményből, a melynek: a török iga alól való felszabadulás a neve,[2] annyi bizonyos, hogy 1699 deczember 13-ikán már a Somogymegyei *Nagy-Bajomban* lakott.[1]

Miként került Sárközy János Nagy-Bajomba és általában Somogyba? Erre az egyetlen elfogadható magyarázat csak az lehet, hogy a török kiverése után, a kinek csak pénze volt, szerezhetett birtokot, a mennyire kedve tellett, mert gazdátlan birtok a visszafoglalt területen volt elég! Valószinü, ilyenformán szerzett birtokot Sárközy János is. Kanizsával szemben, a Balaton alsó végénél elterülő mocsarakban épült a török terjeszkedése ellen *Kis-Komárom* vára, a melynek őrsége nagyrészt a Vasmegyei Őrségbeli kálvinistákból állt és erős református

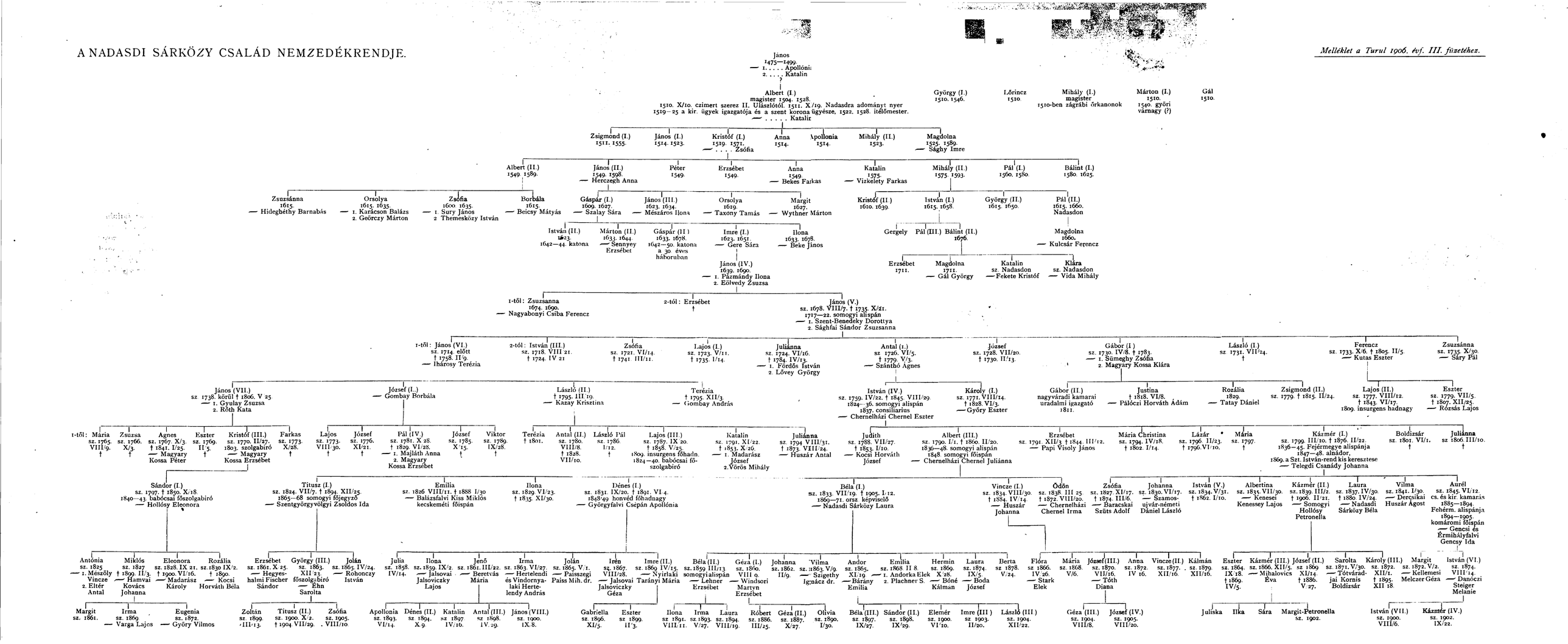
[1] A II. közleményben egy sajtóhiba értelmetlennê tesz egy egész mondatot; ugyanis a 74. oldalon, az I. hasáb alulról számított negyedik sorában ez áll: «*Bábolnay Zsigmond napa unokahuga vagy unakája esetleg talán dédunokája*», holott ennek kellene állni: *Bábolnai Zsigmond neposa (unokahuga vagy unokája esetleg talán dédunokája?)*

[2] Erre vonatkozólag ugyan oklevelünk nincs, de a török világból és a zentai csatából (1697 szept. 11.) származó fegyverek egész 1849-ig megvoltak a család birtokában és a nagybajomi öreg ház ebédlőjének egyik falát földig befedték. Valjon Sárközy János apja szerezte-e meg ezeket, vagy ő maga, bizonytalan; a zentai csata idejében ő maga is már 19 éves legény volt. A fegyvergyüjteményt 1849-ben Sárközy Albert főispántól örökre elvették; volt a gyüjteményben: óramüves kováspuska (a minek rugóját kulcscsal kellett felhuzni, hogy peregjen és szikrát hányjon); szélpuska; Sárközy István széles, egyenes kardja, a melyet mint koronaőrző banderista viselt 1790-ben egyéb fegyverek és diszkardok. Egyedül öregapám főispáni diszkardja menekült meg és van ma is birtokomban.

[1] Ekkor intézett hozzá ide, mint a helyi adószedéssel megbizott férfiuhoz, egy megbizó levelet Kaposvárról

A NADASDI SÁRKÖZY CSALÁD NEMZEDÉKRENDJE.

Melléklet a Turul 1906. évf. III. füzetéhez.

fészek volt.[1] A várnak voltak zálogos birtokai is és a mikor 1681-ben az erősség megszünt és lerombolták,[2] a hozzá tartozó őrség is feloszlott és visszament hazájába, zálogos jogu birtokait is más kézre adta és azoknak egy részét Somogyban ugyanilyen jogon vette át az öreg Sárközy János és Kenessy István[3] — majd még a neoaquistica comissio összeülte előtt (Somogyban 1725 nov. 12. — 1736.) nádori adományokkal biztositották e szerzeményeket.

Természetesen 1681-ben még a birtokba vétel nem történhetett meg, mert akkor még Somogy teljesen a török hatalmában volt. Csak mikor a vidékbeli várak és palánkok, mint: Simontornya (1686 szept. 23.), Siklós (1686 okt. 30.), Kaposvár (1686 nov.) felszabadultak a török uralom alól és a mikor nemcsak a kisebb helyek (Segesd, Török-Koppány, Ozora, Szenyér, Csurgó, Babócsa, Berzencze stb.) hanem Szigetvár (1689 feb. 3.) és végre Kanizsa (1690 ápr. 13.) is felszabadultak, lehetett arról szó, hogy bele is lehessen ülni a birtokba.

De milyen birtok volt ez akkor! Maga Kaposvár, a vármegye mai székhelye, 1692-ben összesen csak 120 lakost számlált[4] és ehhez mérten néptelen és elhagyott volt az egész vármegye. Még az 1720-ban foganatositott adóösszeirás szerint[5] sem volt pl. Nagy-Bajomban több 62 jobbágynál, pedig ez annyira kivált a többi községek közül, hogy nemcsak birája, de még három esküdtje is volt,[6] birót pedig nehéz volt akkoriban fogni (csak 168 faluban volt), mert annak hetenkint kétszer meg kellett a határt járni, az pedig, a sok farkas miatt, igen veszedelmes kirándulás volt.[1]

A megye siralmas állapotát nem ismertetjük részletesebben; de fel kell emlitenünk, hogy Somogyot az 1596 évi 41. tvcz. mivel már akkor jóformán teljesen a török uralom alá jutott, Zalába kebelezte be és csak az 1715. évi 86. tvcz. állitotta ismét vissza jogkörébe — noha már előbb is élvezte éveken át ezt a jogkört. 119 év rombolását kellett tehát helyre hozni és társadalmi rendet alapitani azon a vidéken, a hol a rengeteg erdők és végetlen mocsarak miatt jóformán az egymással való érintkezés is elképzelhetetlen nehézségekbe ütközött.

Azok között az úttörők között, a kik az elpusztult vármegye helyreállitására vállalkoztak, találjuk Sárközy Jánost is. Mint már emlitettük, 1699-ben már Nagy-Bajomban lakott, csakhamar ki kellett hát vennie e kietlen vidék kellemetlenségeiből is a részét. A szegénylegények a Dráva mentén oly óriásilag elszaporodtak,[2] hogy egész községeket, sőt kastélyokat is megrohantak. 1700 és 1704-ben Nagy-Bajom sem kerülhette el garázdálkodásukat és ezzel az alkalommal Sárközy János residentionalis házából is sok mindent, többek között értékes családi iratokat is elvittek.[3]

A vármegye tulajdonképpeni megujulása csak a Rákóczy-féle szabadságharcz lezajlása után — a mely a jelzett állapotok miatt sem verhetett itt nagyobb hullámokat — kezdődött. 1710 márcz. 1. még Keszthelyen a két szomszéd vármegye együtt tartott gyülést és ekkor még Sárközy János alig viselt megyei tisztséget,[4] 1712 ápr. 25. Csökölyben ugyan már mint «Nemes Somogy Vármegyei Fő Szolga Biró» irta magát alá.[5] 1713 ápr. 7. pedig, amikor Somogy vár-

Heher Ernő csász. harminczados. (Eredetije a családi iratok között.)

[1] Csire István: Kis-Komárom története (Dunántuli Protestans Lap, 1891. 20—23. sz.); Thury Etele u. o. (1897. 1—3. 5—6. sz.)

[2] Az 1681.: VII. tvcz. szerint ingyen munkái Szalavár és Légrádra szálnak, úgy 150 katonája is.

[3] A családi iratok között levő feljegyzések.

[4] Beksics Gusztáv: Somogy vármegye («Jókai» magyar nők lapja, 1894. évf. 36—44. sz.).

[5] Somogy m. levéltárában. Okányi Pál: A visszaállitott Somogymegye és lakosai. («Somogy» cz. hetilap 1887. évf. 11., 12. sz.)

[6] Családi szájhagyomány szerint Sárközy János Kisasszondon legelőször az egész faluban csak egyetlen egy öreg embert talált, a ki a rengeteg erdőségben azután a határt megmutogatta neki. 1720-ban Igal: 56, Marczali: 52, Karád: 65, Kaposvár. 48, Toponár: 5, Tab: 18, Kapos-Füred, Zimány, Pula: 3—4 jobbágy családot számláltak.

[1] Beksics i. h.

[2] Szilágyi: A Magyar Nemzet Tört. VII. 536.

[3] A családi iratokat Sárközy Antal, Jánosnak fia, 1755 okt. 4. kérte vissza Sephtár Mihálytól Kapronczáról, a ki helyett Zguricz György felelt, hogy nála van, többek között, Miksának a Saághy családot illető adománylevele a Nyitramegyei Czwin községre. (Eredeti levelek a családi iratok között.)

[4] A vármegye jótállási kötelezettség alól menti fel. (A családi iratok között.)

[5] Somogymegye levéltárában levő magyar nyelvű nyugtája, pecsétjével.

megye már külön tartott Igalban gyülést, szintén mint főszolgabiró jelent meg; 1715 szept. 30. pedig a vármegye főadószedőjévé választotta.[1] Az 1717 máj. 28. közgyülésen a vármegye — miután Madarász László alispánt a tizedek ügyében Pozsonyba küldte, annak visszatértéig — Sárközy Jánost az alispáni székbe ültette[2] és ebben az előkelő állásban maradt 1722 jan. 15-ig a mikor a már Kaposváron ujból Madarász vezette a gyülést.

Az akkori viszonyokra igen jellemző Madarász alispán esete, a melyet — mint hogy abban Sárközy János is szerepet játszott — egy kissé bővebben ismertetünk.

A vármegyét jóformán csak azok képviselték, a kik éppen az élén álltak és azok némelyike is néha nemcsak egy, de egy időben több hivatalt is viselt egyszerre. Ez ellen már az 1710 jul. 14. közgyülésen is felszólaltak, mégis az első rendes tisztujitás csak 1715-ben volt. Igy azután Madarász László — ki már 1708-ban országgyülési követ, egész 1715-ig egy személyben főadószedő és főjegyző is volt, sőt mint maga irja: «1711-ben egyedül magam álltam a megye élén, miután egyetlen biró vagy esküdt az egész megyében nem volt». 1715 szept. 30. a folyton távol levő Sankó Miklós helyett végre alispánná választották, mig helyette főadószedő Sárközy János lett. A mint azonban a későbbi események igazolták, Madarászt nem számoltatták le főadószedősége idejéről és ezen a czimen azután 1727-ben már jelentékeny összeget keresett rajta a vármegye,[3] a minek fedezésére azután egész vagyonát lefoglaltatta.[4] Ebből kifolyólag a helytartó tanács kimondta, hogy szükség esetén Madarásznak a perceptorságbani utódja: Sárközy János ellen is hasonló eljárást kell foganatositani, ki is ebből a czélból biztositékul lekötötte diási (Zala m.) szőllejét 3400 frtban, pápai házát és malmát 3700 frtban. Sárközy Jánosnak azonban természetesen semmi bántódása nem esett, és jelzett birtokait sem bántották. Madarász Lászlót azonban 1727 ápr. 16. elfogták és Tapsonyban — hol akkor gyülésezni szoktak — bebörtönözték, őrizetére pedig Bakó László esküdtet rendelték. És bár ártatlanságának bizonyitására igazán alapos okokat hozott fel és mindent elkövetett, hogy magát tisztázza, a fényes napvilágot többet sohasem látta meg, szomoru végü életét a börtönben fejezte be. Halála gyanus körülmények között következett be és igy az 1728 márcz. 10. közgyülés már halála körülményeinek kideritésére vizsgálatot rendelt el.

De természetesen a boldogtalan Madarász halála nem tette jóvá a helyzetet és a kiküldött ellenőrző bizottság, melynek Sárközy János is tagja volt, 1730 ápr. 19. kijelentette, hogy Madarász 1715-től kezdve soha a felszólitásokra nem számolt le, de még meg sem jelent és igy a leszámolás lehetetlenségét nyilvánvalóvá tette. És ezzel szegény Madarász ügyét levették a napirendről.

Mint a vármegye vezető embere Sárközy János nemcsak szellemileg, de vagyonilag is előkelő helyet foglalt el kortársai között. Hogy első felesége *Szent-Benedeky Dorottya* mit hozott a házhoz, nem tudjuk bizonyosan,[1] az első nő hamarosan elhunyt és tőle csak egy *János* nevü fiu maradt. Második felesége az előkelő és gazdag *Sághfai Sándor István* kurucz kapitánynak és *Festetich Christinának* leánya: *Zsuzsánna* volt; ezzel a házassággal nemcsak hogy a legelőkelőbb dunántuli családokkal, mint pl. Chernel, Káldy, Tallián, Festetich stb. került rokonságba, hanem szép vagyonhoz is jutott.[2]

[1] A Sárközy Antal részére 1756 febr. 9. Somogy m. által kiállitott nemesi bizonyitvány emliti. (Eredetije a családi iratok között.) Somogymegye levéltára: Proth. antiqu. 196. 332. lap.

[2] Somogy m. levéltára: Proth. I. pag. 32. «Demum ex quo antelatus Dnus Vicecomes Posonium ad promovendam causam decimalem est delegatus, ex eo neque reditum Dni ordinarii Vicecomitis Egregius Dnus Joannes Sárközy substituitur.»

[3] Az összeget Marczali (A Magy. Nemzet Tört. VIII. 49.) 17,000 frtra teszi, mig Okányi («Egy főbenjáró bün» az Ország Világ 1892. 4. sz. és a kaposvári gymnasium 1892. értesitőjében) a hiányzó összeget csak 12,689 frtra teszi Madarász halála után is.

[4] Madarász birtokai voltak: Nádfő, Kercseliget, Szederjés, Szent László puszták; a foglalást Inkey János másod alispán eszközölte.

[1] Származásáról sem tudunk bizonyosat. Szent-Benedeky Tamás 1671-ben Nagy Bajomban és Gyöngyös-mellékén volt birtokos; valószinü, hogy ennek rokona volt Dorottya is. (Okányi: «Somogy m. közigazgatása a török uralom alatt stb.» A kaposvári gymn. értesitője 1891—92.)

[2] A Sándor cs. 1670 körül birt a pápai kőházon kivül (a vármegyeháza mellett) a Tapolcza vizén egy malmot,

Az 1715 évi IV. tvcz. értelmében életbe lépett az u. n. ujszerzeményi bizottság — neo-acquistica comissio — a mely ugyan Somogyban csak 1725 nov. 12. kezdte meg müködését (és 1736-ban fejezte azt be), de ezt megelőzőleg a nemesi vizsgálatokat már 1715 szept. 30. megyeszerte megkezdték. A birtokigazolási eljárás jó előre vetette tehát árnyékát és igy nem lepett meg senkit sem. Nem lepte meg Sárközy Jánost sem, gondja volt reá, hogy sok szép jószága szőrén-szálán el ne vesszen: ebből az időből egész csomó adománylevél maradt fenn, részint a régebbi birtokokról, részint az ujabb szerzeményekről u. m.:

1723. máj. 23. Pálffy Miklós gróf nádor Pozsonyban *Kenessey István* és neje *Szondy Zsuzsánna*, valamint *Sárközy János* és neje *Sándor Zsuzsána* részére adományozza Somogyban az egész *Ötvöst* egy elhagyott curiával együtt, továbbá *Kis-Asszondot*, a melyet már Sárközy János előzőleg is régen igaz jogon szerzett és akkor is békén birt, — végül *Fenéket*, melyet törvényes tulajdonosa elhagyott.[1]

1723 jun. 26. Pozsonyban a nádor előtt *Festetics Kristóf* «in signum gratitudinis» *Sárközy Jánosnak* vallotta örökre *Magyaródot* Somogyban. Az örökvallás folytán a nádor Stompfán aug. 19. a kérdéses birtokra szintén kiadta az adomány levelet.[2]

1724 ápr. 24. Pozsonyban *Sárközy János* és neje adományt nyertek a Somogymegyei *Szent-Iványra* és *Nagy-Bajomban* a Csanády Ferenczféle részjószágra, mint a melyeket igaz jogon már régen birtak és akkor is békén használtak.[1]

1723. márcz. 16. a vasvári káptalan előtt *Sárközy János* és neje 1000 tallérért és 1500 magyar forintért megvették *Málik Józseftől* a lerombolt *Koroknya* várhoz tartozó teljes birtokát, hat telekkel *Nagy-Bajomban* és *Kis-Bajomban;* továbbá ugyanannak $^1/_{12}$ rész birtokát *Balogd*, *Lók*, *Kak*, *Lencsen*, *Szent-Király*, *Horváthkut*, *Kovácsi*, *Mór*, *Kölked*, *Lukafa Tóthfalu*, *Öszpöthe*, *Bessenyő*, *Szent-Imre*, *Sipfalva*, *Ipódfalva*, *Csókakő* pusztákon.[2]

1723 márcz. 21. Bécsben, *Sárközy János* és neje megvették 2400 frtért *Rindsmaul Zsigmond* gróftól *Nagy-Bajom* $^1/_4$ részét, továbbá *Korokna Lók*, *Kak és Lencsen* puszták *Szelestey György*-féle részét (melyeket 1721 ápr. 16. Rindsmaul 2500 frtban kapott a királytól) és ezt is örökvallással biztositották a vasvári káptalan előtt 1724 jun. 24.[3]

Ezekkel az oklevelekkel felkészülve, Sárközy János bátran nézhetett a közelgő birtokigazolásnak elébe. És csakis igy lehetett a már egyszer megszerzett vagyont megfelelően biztositani.

De Sárközy János nem csupán a világi javakon kapdosott: gondja volt a lelkieknek ápolására is. Noha akkor még a reformátusoknál a világi elem nem viselt határozott egyházi jellegü tisztségeket — mert pl. gondnokokat csak 1734 nov. 6. Bodrog-Kereszturon választottak először, — mégis Sárközy János hitfeleinek egyik fő támasztéka volt.[4] A nagybajomi türel-

azonkivül Sághfát, Csöngét, Kovácsit, Károly-Patyot Vas m.-ben, Ajkát Veszprém m.-ben, Nyéknek egy részét Fejér m.-ben és részben a Déghi pusztát is. (Nagy Iván: Magyarország Családai X. 41. lap. Thaly Kálmán közlése alapján.) Ezekben Sárközy Jánosné is részesült: 1727-ben a Madarász ügyben férje lekötötte a pápai házat és malmot, de bizonyos, hogy nem ez volt minden öröksége.

[1] Eredetiben a családi iratok között. Ötvöst már 1720-ban birta Sárközy János és ott ellene állt az összeirásnak és becslésnek. (Orsz. Lev.: Neo Reg. acta f. 973. nr. 48.)

[2] U. o. eredetiben. Festetics Kristóf testvére volt Festetics Krisztinának, Sárközy János napának (Festetics Magdolna, Peczovicz Ferenczné verses bucsuztatója 1730 decz. 17. Pápán — eredetiben a családi iratok között — világosan leirja a rokonságot.)

[1] Eredetiben a családi iratok között. Szent-Iván a mai Kis-Korpádnak egy része; ott van ma is a «szentiváni» temető, a Sárközy család régi nyugvó helye.

[2] A vasvár-szombathelyi kápt. levéltára: Proth. 55.

[3] U. o. Proth. 198.

[4] 1716 ápr. 25. a kiskomáromi és szentgróthi (piriti) ref. egyházak régi anyakönyveiket, Urvacsorájához való edényeiket és teritőiket «a háborgós időkre nézve az ő ecclesiájoktól reversalis mellett Sárközy János gondviselése alá» adták és azok 84 évig voltak a család őrizete alatt, mignem 18co. szept 20. azokat unokája: Sárközy István visszaadta. A kiskomáromi matricula jelenleg a pápai ref. főiskola könyvtárában van.

Sárközy Jánosné is kegyes életü urasszony volt: a pápai ref. egyház ma is őriz tőle egy urasztali teritőt, melyet 1740 márcz. 29. ajándékozott neki (Liszkay: A pápai ev. ref. egyház stb. 214. lap). Ő vett a kisasszondiaknak is 1739 márcz. 12. harangot.

metlen többi földesurakkal is sok baja volt az ottani ref. egyház miatt, mignem azok a ref. papot mégis csak «kinyomták, az oratoriumot elvették és Bátsmegyeiné asszonyom lakatot zárván az oratoriumra, többé a prédikatort beléje nem is eresztették» és a vallásgyakorlat 1717—1792. szünetelt.[1]

Sárközy János máskülönben is felvilágosult, müvelt, világlátott ember volt. 1734-ben a nagyhirü tudós, Bél Mátyás is meglátogatta Nagy-Bajomban és mint «humanus és hospitalis» embert jellemzi.[2] Kár, hogy ennek a talán magasabb hivatásra is érdemes életpályának aránylag korán, már 57 éves korában vége szakadt. Meghalt 1735 okt. 21-dikén Nagy-Bajomban.[3]

Sárközy János gyermekei voltak első feleségétől, Szent-Benedeky Dorottyától: 1. *János* (ki 1714 előtt született és 1758 febr. 9. halt meg); második feleségétől Sághfai Sándor Zsuzsánnától: 2. *István* (sz. 1718 aug. 21. † 1724 ápr. 21.) 3. *Zsófia* (sz. 1721 jun. 14. † 1741 márcz. 11.); 4. *Lajos* (sz. 1723 máj. 11. † 1735 jan. 14.); 5. *Juliánna* (sz. 1724 jun. 16. † 1784 ápr. 13. Abán, Fejér m.) előbb Abai *Fördös Istvánné* (F. Mihály és Pázmándy Erzsébet fia) utóbb *Lővey Györgyné*; 6. *Antal* (sz. 1726 jun. 5. † 1779 máj. 3.); 7. *József* (sz. 1728 jul. 20. † 1730 feb. 13.); 8. *Gábor* (sz. 1730 ápr. 8. † 1783); 9. *László* (sz. 1731 jul. † ?); 10. *Ferencz* (sz. 1733 okt. 5. † 1805 feb. 5.); 11. *Zsuzsánna* (utószülött: sz. 1735 okt. 30. † ?) kit 1760. vett feleségül *Sáry Pál* bönyi (Győr m.) és velétei (Zala m.) földbirtokos.[4] Az összes gyermekek közül csak hatan értek felnőtt kort. Az özvegy még 1754-ben is élt, mert ekkor még perelt.[5]

1758-ban pedig Gábor fia az ő nevében adta el a pápai házat.[1]

A fiuk közül János kapta Kis-Korpádot és tőle származik a család *idősebb u. n. kiskorpádi ága*, mely fiágon 1899 feb. 3. halt ki Sárközy Miklósban; Antal Kisasszondon telepedett le, tőle ered a család *ifjabb ága*, mely ma is virágzik; Ferencz és Gábor Nagy-Bajomban maradtak, de águk utódaikban kihalt és birtokuk szintén Antal maradékaira szált át.

Az idősebb u. n. kiskorpádi ág.

Az ág alapitója Sárközy János (sz. 1714 előtt Nagy-Bajomban, † 1758 febr. 9. Kis-Korpádon)[2] nejével *Iharosy Teréziá*-val,[3] kivel esküvője 1737 márcz. 12 és 1738 jul. 14 között volt.[4] Sárközy János összes nyilvános szereplése az egyházi térre szoritkozott.[5] 1751 máj. 11. Pápán a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye gondnokává kérték fel. Ő volt a világiak közül az első, a ki ezt a tisztséget az egyházmegyében viselte. Különben takarékos vagyonszerző ember lehetett, mert 1750-ben mostoha anyjával megszerezte Kisasszondon Kenessey Istvánné sz. Szondy Zsuzsától azt a részt, a mit 1723-ban Kenesseyék kaptak adományba,[6] 1754-ben pedig mostoha anyjával együtt perlekedett Szelestey Boldizsárral és Györgygyel nagybajomi és jákói részbirtokai, illetve a fiscussal, az elhunyt Kenessey István Szilas, Balhás, Gyönköd, Ángyán és Bogárd nevü birtokai miatt.[7] Gyermekei: 1. *János*, 2.

[1] Érdekes, hogy az akkor Nagy-Bajomban szerepelt katholikus családoknak: Bakó, Kováts, Bátsmegyey, Szily, Jámbor — ma már egynek sincs hirmondója sem.

[2] Okányi Pál közlése.

[3] Férje imádságos könyvébe (kiadta Molnár János Heydelbergben: 1620.) ezekkel a szavakkal jegyezte ezt be a bánatos özvegy: «Kedves Szivem idvezült Uramtól Isten a halál által elválasztott 21. Oct. 1735. Laktunk együtt 21. eszt. és 5. hétig! (E szerint 1714. szept. 16. esküdtek meg.) Isten nyugoszsza meg az örök életben — adjon boldog feltámadást!» Eredetije Kisasszondon.

[4] Az adatok legnagyobbrészt Sárközy János imakönyvébe vannak bejegyezve, részint a nagybajomi anyakönyvekben is feltalálhatók.

[5] Orsz. Lev.: Táblai osztály 4—1435 és 4—4139.

[1] Csornai konv. lev.: Proth. 15. folio 168. Nr. 161. Anno 1758.

[2] Szomajomi ref. anyakönyv.

[3] Iharosy Gergely, neje Vajda Orsolya, gyermekeik: János, Ádám, György, Márton, István, Éva, Teréz 1715. febr 21. Bécsben armalist nyertek (Királyi Könyvek: XXX. 434.). Lakóhelyük, közelebbi visszonyaik feltüntetve nincsenek és így bizonytalan, hogy az itt emlitett Terézia volt-e Sárközy Jánosné.

[4] Mert előbb még nővérével, utóbb feleségével van mint keresztszülő a nagybajomi kath. anyakönyvbe bejegyezve.

[5] Kis-Korpádra ref. levitát vitt be, a mi ellen 1747 szept. 26. a Marczaliban tartott közgyülésen Lentz István veszprémi kanonok óvást tett; de természetesen Sárközy János is tiltakozott a beavatkozás ellen. (Somogy m. levéltára: Proth. VII. 431.)

[6] Csornai konvent levéltára: Proth. 14. folio 128. nr. 105. Anno 1750.

[7] Orsz. Lev.: Táblai osztály 4—1435 és 4—4139.

József, 3. *László* és 4. *Terézia* († 1795 decz. 3. Kadarkuton, eltemették Kis-Korpádon) *Gombay Andrásné*. Ezek közül:

Sárközy János († Kis-Korpádon 1806 máj. 25.) kétszer házasodott; első felesége *Gyulay Zsuzsánna*,[1] a második *Röth Katalin* (görög származású kötsei nő) volt; korán elhunyt apja helyett ő volt testvéreinek is támasztéka, a mire — kivált az akkori türelmetlen időkben — nagy szükség is volt. Már 1761-ben kellemetlenségei voltak a korpádi imaház (capella) ujra épitése miatt. Vallási buzgóságának élő tanuja a ma is álló kiskorpádi ref. templom, a melyet 1798-ban ő épittetett és a pap fizetésére is évenkint 60 frtot adott. Ugyancsak buzgóságának bizonyitéka az a 4000 ezüstforintos alapitványa, melyet 1798 febr. 1. tett az ujonnan megnyilt csurgói ref. gymnasium részére; ugyanennek ajándékozta 1800 jul. 20-ikán 211 kötetből álló latin, német, franczia, olasz stb. nyelvü könyvtárát. Mint minden jó és szépért lelkesülni tudó férfiu 1790-ben, már mint élemedett ember, lóra kapott és tagja volt annak a banderiumnak is, mely II. József halála után Bécsből Budára kisérte a magyar szent koronát. Első feleségétől hat gyermeke született: 1. *Mária Borbála* (sz. 1765 aug. 9.) elhalt; 2. *Zsuzsánna* (sz. 1766 okt. 3.) elhalt; 3. *Ágnes* (sz. 1767 okt. 3. † 1841 jan. 25.) *Magyary-Kossa Péterné*;[2] 4. *Eszter* (sz. 1769 febr. 5.) elhalt; 5. *Kristóf* (sz. 1770 febr. 27.) ki már 1796-ban prókátor, 1803. szolgabiró volt, korán (1810—15 körül) elhalt, de a család ez ágát ő származtatta tovább; felesége: *Magyary-Kossa Erzsébet* (sz. 1769 † 1844 ápr. 30.) egy fiunak: *Sándor*-nak adott életet; 6. *Farkas* (sz. 1773 okt. 28.) elhalt.

Sárközy Sándor (sz. 1797, † 1850 okt. 18. Kis-Korpádon) Somogymegye babócsai járásának szolgabirája, 1840—43 főszolgabirája volt. Feleségétől *Hollósy Eleonorá*-tól (sz. 1803, † 1836 szept. 12. Kis-Korpád) született gyermekei:

1. *Antónia* (sz. 1825), első férje: *Mészöly Vincze* (esk. 1844 decz. 26) székesfehérvári ügyvéd és mező-szentgyörgyi földbirtokos (M. Imre és Pázmándy Karolina fia), második férje: *Eltér Antal*, zeneszerző.

2. *Miklós* (sz. 1827, † 1899 febr. 3. Kaposvár) ügyvéd,[1] kinek neje: *Hamvai Kovács Johanna*. Gyermekeik: a) *Margit* (sz. 1861.), b) *Irma* (sz. 1869.), férje: Varga Lajos, Somogy vmegye árvaszéki ülnöke; c) *Eugenia* (sz. 1872.) férje: Győry Vilmos.

3. *Eleonora* (sz. 1828 szept. 21, † 1900 jun. 16.) férje: *Madarász Károly* vrácsiki földbirtokoš (M. Károly és Berzsenyi Terézia fia). Esküvő: 1845 jul. 24. Kis-Korpád.

4. *Rozália* (sz. 1830 szept. 2. Kis-Korpád, † 1890.) férje; *Kotsi Horváth Béla* szilas-balhási birtokos (K. H. József és Nadasdi Sárközy Judith fia), esküvő: 1846 decz. 15. Kis-Korpád.

5. *János* (sz. 1832 febr. 10, † 1835 ápr. 14.) és még három (László, Juliánna, Lőrincz) kis korában elhalt gyermek.

Sárközy János és Iharossy Terézia többi fiai sem tartották fenn soká a családot. Nevezetesen: *Sárközy József* (1798-ban már nem élt) és nejének *Gombay Borbálá*-nak ugyan öt fia volt, de azok kis korunkban elhaltak és csak az egyetlen *Pál* (sz. 1781 okt. 28. Kis-Korpádon † 1829 jun. 28. ugyanott) ért felnőtt kort, kinek két felesége is volt u. m. a) *Majláth Anna* (esk. 1799 jan. 29.), b) *Magyary-Kossa Erzsébet*, gyermekei azonban egyiktől sem maradtak.

Sárközy János és Iharossy Terézia harmadik fia volt *László* († 1795 márcz. 19. Kis-Korpádon), kinek *Kazay Krisztiná*-tól hat gyermeke született u. m.: 1. *Terézia*[2] († 1801). 2. *Antal* (sz. 1780 ang. 8. Kis-Korpádon, † 1828 jul, 10 ugyanott); 3. *László-Pál* (sz. 1786 jan. 12.) elhalt; 4. *Lajos* (sz. 1787 nov. 20. Kis-Korpád, † 1858 máj. 25.), ki az 1809. nemesi felkelésben mint őrmester, majd mint főhadnagy vett részt; 1824—40. babócsai főszolgabiró volt és mint ilyen, különösen a Dráva-szabályozás körül szerzett érdemeket, amennyiben annak

[1] Családi feljegyzésekben: Gyulasy, a szomajomi anyakönyvekben: Gyulay néven emlitik többször.

[2] Birt Kajászó-Szent-Péteren (Fejér m.) és hogy itt, továbbá Nyék és Pettenden (Fejér m.) levő birtokait a végrehajtástól felszabadítsa, 1833 okt. 26. eladta Ajkán (Veszprém m.) levő részét Hertelendy Györgynek és nejének Milkovics Máriának 30 ezer pfrtért. (Károly I.: Fejér m. tört. IV. 264.)

[1] 1841-ben ő ruházta fel pápai diák korában a katonaságtól kiszabadult Petőfit. (Roboz I.: a «Somogy» cz. lap 1897. márcz. 21. tárczájában.)

[2] Ennek halálára irhatta Csokonai: «Sárközy kisasszony halálára» czimü gyönyörü elegiáját.

kanyarulatain több átmetszést készittetett. 5. *Katalin* (sz. 1791 nov. 22. Kis-Korpád, † 1853 okt. 26.) előbb *Madarász Józsefné* utóbb *Vörös Mihályné*; 6. *Juliánna* (sz. 1794 jul. 31. Kis-Korpád, † 1873 aug. 24.) Dercsikai *Huszár Antalné*.

Az ifjabb ág.

Sárközy Jânos és második neje Sándor Zsuzsánna három fia: *Antal*, *Gábor* és *Ferencz* alapitották a család ma egyedül élő u. n. ifjabb ágát. Mivel a két fiatalabb testvêr leszármazói gyermekeiken túl nem terjedtek és csak Antal maradékai élnek máig, lássuk előbb amazokat.

Sárközy Gábor (sz. 1730 ápr. 8. Nagy-Bajomban, † 1783 Mező-Szent-Györgyön) közszereplése csak az egyházi térre szorítkozott.[1] 1758-ban anyja nevében eladta pápai kőházukat 160 frtért özv. Csuzi Cseh Pálné sz. Hajnal Teréziának.[2] Első felesége, *Sümeghy István* és *Panda Zsuzsa* leánya: *Zsófia* († 1762.) egy fiuval *Gábor*ral ajándékozta meg, ki 1784-ben kir. táblai jegyző, 1807—13. a nagyváradi kamarai uradalom igazgatója (dominii cameralis præfectus), több vármegye táblabirája volt és utódok nélkül halt el. Második felesége *Magyary-Kossa Klára* volt, kinek gyermekei voltak: 1. *Jusztina* († 1818 jun. 8.), kit 1793 szept. 16. vett feleségül *Pálóczi Horváth Ádám* a költő, azonban 1808 jun. 16. szerződés szerint elváltak;[3] 2. *Rozália*, ki *Tatay Dániel* feleségévé lett és 1829 jan. 30. a fejérmegyei Iszka-Szt-Györgyön levő birtokát elcserélte özv. Szokolay Mihályné sz. Bóné Klára székesfehérvári házáért.[4] 3. *Zsigmond* (sz. 1779, † 1815 febr. 24.), kinek leszármazói nem voltak és igy Gábor ága benne kihalt. 1796 aug. 23. özvegy anyja a Noszlopon (Veszprém m.) levő Sárközy-birtokot neki adta át, a békási birtokot pedig elidegeniteni készült, a mi ellen Horváth Ádám tiltakozott.[5]

Sárközy Ferencz (sz. 1733 okt. 5. Nagy-Bajomban, † 1805 febr. 5. ugyanott) köztéren nem szerepelt, de az 1717-ben elárvult nagybajomi ref. egyháznak ő volt egyik legbuzgóbb támogatója, mignem az 1792-ben ujra életre kelt.[1] Felesége *Kutas Eszter* († 1822 szept. 28. Nagy-Bajom), gyermekeik:[2] 1. *Lajos* sz. 1777 aug. aug. 12. keresztelték Kutason, † 1843 jun. 17. Némedi, Tolna m.), ki az 1809. felkelésben, mint hadnagy vett részt; birtoka a Szill melletti Magyaród volt, mit utóbb unokatestvére István vett meg, ő maga pedig Némedibe költözködött. 2. *Eszter* (sz. 1779 jun. 15, † 1807 decz. 25. Nagy-Bajomban) Rózsás Lajosné, már 18 éves korában elhalt, egyetlen leányát, Esztert Balassa József vette feleségül.

Sárközy Antal (sz. 1726 jun. 5. Nagy-Bajomban, † 1779 máj. 3. Kisasszondon) közhivatalt nem viselt; az ő korában protestáns embernek ezen a téren nem igen kedvezett a szerencse. De maradandó emlékü munkásságot fejtett ki a családja multjára vonatkozó adatok felkutatásában.[3] A család régebbi történetére vonatkozó adatokat országszerte felkutatta és hogy többet ne emlitsünk, pl. a leányági rokonoknál Nadasdon 1753 máj. 13. megtalálta az 1510-iki czimerlevelet.[4] A multakon épülve 1756 febr. 9. Somogy vármegyétől nemesi bizonyitványt vett ki és abba nemcsak apja összes hivatalos állásait, de Komárom vármegyétől 1679-ben és Győr vár-

[1] 1770. márcz 25. a pápai ref. egyház beválasztotta abba az 5 tagu bizottságba, a melynek feladatát a város vallásgyakorlatának visszaszerzése képezte. (Liszkay: A pápai ref. egyház levéltára 133. lap.)

[2] Csornai konv. lev.: Proth. 15. folio 168. Nr. 161. Anno 1758.

[3] 1810 máj. 19. egyezségüket a zalavári convent előtt visszavonta. (Zalavári konv. lev. Proth. Y. 242—3.)

[4] Károly J.: Fejér m. tört. IV. 253.

[5] Zalavári konv. lev.: Proth. P. 216 7.

[1] A vallás gyakorlat fentartására az elárvult egyházakban «notarius» czim alatt az egyházmegye titokban tanitókat rendelt; ilyen volt Nagy Bajomban is, mint ezt Sárközy Ferencznek egy 1758 decz. 16. fenmaradt levele tanusitja, a melyben a megszólitás «Tiszt. Komám Uram» és az *egyház* meszéből kér kölcsön. (A nagybajomi ev. ref. egyház levéltára.)

[2] 1772 máj. 29. Sárközy Ferencz felhatalmazta testvérét Gábort, hogy Pápán a Pálosok szomszédságában levő házukat — mivel az igen távol esik tőlük — a Pálosoknak eladhassa (A pápai benczésekkel szemben levő sarokház lehetett.). Zalavári konv. lev.: Proth. H. 449.

[3] Apját 9 éves korában elvesztette, a ki viszont körülbelül 20 éves lehetett mikor árvaságra jutott és Somogyba költözött. Miután Somogyba alig került valami családi irás. — igy a családi szájhagyományoknak is nyoma veszett annyira, hogy pl. Sárközy Antal nagyapján tul képtelen volt a leszármazást felkutatni.

[4] Az egykoru másolat a családi iratok között ma is meg van.

megyétől 1685-ben nyert nemesi bizonyitványait is teljes szövegükben bele foglaltatta.[1]

Egyedül az egyházi tér volt az, a hol a nyilvános szerepléstől nem tartózkodott. 1760 jun. 4. a belsősomogyi ev. ref. egyházmegye gondnoka volt és ezt az abban az időben igen sok gonddal és felelősséggel járó állást hiven betöltötte. Élénken tanuskodik erről az a család birtokában levő nagy jegyzőkönyv, a melybe az egyházmegye életére vonatkozóminden egykoru okiratot és eseményt összegyüjtött.[2]

A lelkiek mellett az anyagiakat sem hagyta veszendőbe menni és apjától örökölt szép vagyonát továbbra is együtt igyekezett tartani; igy 1747 márcz. 24. *Nagy-Bajom* részeire, *Korokna*, *Lók*, *Kak*, *Lencsen* pusztákra Pálffy János gr. nádor uj adománylevelet állitott ki özv. Sárközy Jánosné, mostoha fia János, továbbá gyermekei: Antal, Gábor, Ferencz, Juliánna és Zsuzsánna részére;[3] 1751 jan. 9 ikén pedig *Kisasszond*-ra szereztek uj nádori adományt.[4] Ezek a levelek az ő gondoskodásának tanujelei.

1752 aug. 23. feleségül vette *Szántó Ágnest*, *Szántó István*[5] ezeredes (colonellus) és *Pap Judith* leányát a veszprémmegyei *Ádáz-Tevel*-en. Házasságukból született gyermekeik: 1. *Pál* (sz. 1754. Kisasszondon, †), 2. *Antal* (sz. 1755. Kisasszondon, †), 3. *Antal* (sz. 1756. Kisasszondon, †), 4. *István* (sz. 1759 ápr. 22. Kisasszondon,[6] † 1845 aug. 29. Nagy-Bajomban), kiről bővebben lesz szó alább, 5. *Gáspár* (sz. 1766. Kisasszondon, † 1768 jul. u. o.), 6. *Károly* (sz. 1771 aug. 14. Kisasszondon, † 1828 jun. 3. u. o.) szolgabiró, neje Győri Eszter (sz. 1773, † 1836 szept. 16. Kisasszond), kinek azonban utódai nem maradtak.[7]

[1] Eredetiben a családi iratok között van.

[2] Czime: Industria Antonii, Gabrielis et Francisci Sárközy de Nadasd, Adnotatæ Possessionis Dominorum Terrestrium Curatum. Anno dni MDCCLII. Die 20. Julii Papae. 388 nagy irott lap, legnagyobbrészben Sárközy Antal irása. A családi iratok között.

[3] Eredetije a családi iratok között van.

[4] U. o. eredetiben.

[5] Szántó István Pápán lakott, de a betiltott vallásgyakorlat miatt Tevelen kellett az esküvőt megtartani.

[6] Anyakönyvezve Gigén van.

[7] Károly 1809 decz. 8. tekintettel arra, hogy a nemesi felkelésre nagy költségei voltak, *diási* (Zala m.) és *kamondi* (Vas m.) pusztákban levő részbirtokait 24,000 frtért Festetich György grófnak eladta. (Zalavári Conv. Lev.: Proth. Y. 117—120.)

Sárközy István és utódai.

Sárközy István (sz. 1759. ápr. 22. Kisasszondon, † 1845. aug. 29. Nagy Bajomban) 86 évet betöltő rendkivüli hosszu életpályája Magyarország legváltozatosabb korszakát öleli magába: Mária Terézia idejében született és átélve II. József és II. Lipót korát, megérte még, uj Simeonként, a nagy Széchenyi ujra ébresztő, lázas működését is! Iskoláit Abán (1765.), Pozsonyban (1769.), Sopronban (1771.) és Debreczenben (1775.) végezte, majd patvarista lett, mignem 1781 febr. 15. a 33. sz. gyalogezredbe lépett magán hadapródnak. Csakhamar elérte a hadapród-őrmesterséget és 1783-ban a magyar nemesi testőrségbe való felvételét kérelmezte, ami azonban nem sikerült neki. A katonaságtól hamarosan megvált és Széchenyi Ferencz gróf pécsi kerületi biztos 1785 nov. 23. Somogyban aljegyzővé tette. Ettől kezdve végig emelkedett a vármegyei hivatalok minden fokán. Volt: ellenőr (1786 decz. 2.), élelmezési biztos (1788. Nagy-Kanizsán, a török háboru alatt), főadószedő (1788 okt. 2-től 6 évig, majd 1807 nov. 1—1815 ujból), közben táblabiró (1790. febr. 25.) is lett,[1] majd főszolgabiró (1794 aug. 15—1801 jan. 17). Ez alatt többször jelölték az alispánságra is de azt — úgy látszik az akkori vallási türelmetlenség miatt[2] — csak 1824-ben nyerhette el. Ettől fogva 1836 nov. 24-ig, mint Somogy vármegye közbecsülésben álló[3] másodalispánja szerepelt, a mikor végleg visszavonult. Érdemei elismeréseül 1837 ápr. 6. az akkoriban előkelő «consiliarius» czimet kapta — saját feljegyzése szerint: «ingyen!»

A vármegyei szolgálattal párhuzamosan az egyház ügyeinek intézésében is buzgó részt vett: 1793-tól kezdve haláláig, összesen 52 évig a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye gondnoka volt. Már az 1791. budai zsinaton felvetette egy Somogyban felállitandó ref. gymnasium eszmé-

[1] Ugyanebben az évben a Szent Koronát kisérő vármegyei bandériumnak is tagja volt unokatestvérével Sárközy Jánossal együtt.

[2] Kazinczy Ferenczhez irt levelei szerint. (Kazinczy F. levelezése III. 457—60. 497. VII. 280.)

[3] Szigoru, de igazságos bánásmódja még ma is él az emlékezetben.

jét és erre a czélra Nagy-Bajomban ingyen telket ajánlott fel; de ezt az uttörő jó szándékot hamarosan felülmulta Festetich György gróf ajánlata, a ki kijelentette, hogy hajlandó a reformátusoknak Csurgón saját költségén egy gimnáziumot felállitani. Az ige igy csakhamar testté vált; a nemes gróf, Sárközy István ösztönzésére 1794 ápr. 26. Zala-Egerszegen aláirta az alapitó levelet és ezzel biztositva lett e maig is virágzó iskola létesitése.[1]

Az épités és berendezkedés körül az alapitó gróf jobbkeze szintén Sárközy István volt, ki — a részletek ismertetése nagyon messze vezetne — ezzel magának örökre elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Sárközy István nagybajomi háza a vármegyének egyik állandó középpontja volt és a müvelt házi ur korának úgy szólván minden nevesebb férfiával összeköttetésben állott. Barátságban élt rokonával[2] *Pálóczi Horváth Ádám*mal, a költővel, ki 1797—1812. szintén Nagy-Bajomban lakott és 1820 jan. 28. ott is halt meg. A Niklán lakó *Berzsenyi Dániel*-lel szintén jó viszonyban volt és összeköttetésüket a költő igen nagyra becsülte.[3] Magához vette *Csokonai Vitéz Mihályt* és nemcsak a legszivesebben látta családja körében (1798 jun. végétől 1799 máj. végéig volt Nagy-Bajomban), de finom izlésével nem kis befolyással volt pongyolaságainak mérséklésére, sőt a legnagyobb figyelmet tanusitva iránta, a csurgói gimnáziumban preceptori álláshoz juttatta, majd később is, a mikor Somogyból végkép eltávozott, fentartotta vele a jó viszonyt.[4] De talán mindenek felett leginkább *Kazinczy Ferencz*, az irók feje tüntette ki barátságával, kinek a Dunántul legbuzgóbb hive volt és az is maradt mindvégig.[1] Iróbarátaival való összeköttetése Sárközy Istvánt magát is kisérletekre serkentette: Blumauerből és Schubertből forditgatott[2] eredetiben pedig fenmaradt egy «Távolság előadó könyvecské»-je (Buda 1811.), a mely Somogyra vonatkozik és kéziratban «Az angliai hitvallás stb.» czimü egyházi munkája.[3]

Sárközy István neje Chernelházi Chernel Eszter (sz. 1771 jan. 16. Tömörd, Vas m. † 1829 jan. 17. Nagy-Bajom) volt, kivel 1787 aug. 17. esküdött meg Egyházas Rádóczon (Vas m.). E házasságból 9 gyermek származott, de felnőtt kort csak 4 ért belőle[4] u. m.

I. Judith (sz. 1788 jul. 27. Nagy-Bajom, † 1853 jan. 10.). Férje: Kocsi Horváth József (esk. 1805 nov. 11. Nagy-Bajomban.)

II. Albert (sz. 1790 jan. 1. Kaposvár, † 1860 febr. 20. Kisasszond). Tanulmányait Csurgón, mint Csokonai tanitványa kezdte (1799.), Debreczenben folytatta (1801—5.) és Pesten fejezte be. Apja nyomdokain indulva 1813 jan. 25. Somogy vármegye aljegyzője, 1830 aug. 8. főjegyzője lett és ezt az állást oly sikerrel töltötte be, hogy ékes tolla és jeles szónoklatai elismeréséül a vármegye, arany tollal és ezüst tintatartóval

[1] Csire István: Csurgó multja (kézirat a gymnasium levéltárában, egyes részletek megjelentek a Czelder-féle Figyelőben); Héjas Pál: A csurgói gymn. története (az 1895. értesitőben).

[2] Horváth második neje Sárközy Jusztina volt, kivel 1793 szept. 16. esküdött meg, de 1812-ben végleg elváltak.

[3] Teleki László gr. somogyi főispán beiktatásakor 1812. Berzsenyi igy irja le Kazinczynak a vele történteket: «Ezen solemnitással az a becsület ért engem kicsinyben, a mi Téged a Diétán nagyban. Ebéd felett Sárközy István ur hozzám jött és megcsókolt, estve pedig b. Prónay Sándor a nagy palotába hivatott és mint poetát az egész közönség jelenlétében megköszöntött. Köszönd meg nekik, hogy a magyar literaturát én bennem megtisztelték. Ők ezt megérdemlik és Tőled igen kedvesen veszik». (Kazinczy és Berzsenyi levelezése XLVI. LI. levél.) (Grünwald: A régi Magyarország 99. lap.)

[4] «Dorottyá»-ja is a somogyi vig napok alatt készült és később Csokonai, annak eredetijét elvesztvén, Sárközy Istvántól kért róla másolatot. «A Fársángot» — irja költőnköz Nagy Bajomból 1801. szept. 24 — «rövid nap elküldöm, ha leiratom; ez ugyancsak megkerült a haramják maradványiból, de fájdalom az a kedves kellemes Köszöntő, melyet magunk is már sokat keresgéltünk, oda van». Itt arra történik czélzás, hogy egy fellázadt ujonczcsapat (velites) 1800 nov. 11. nagybajomi ujonnan épült házát kirabolta, a mely alkalommal családjával együtt, saját élete is veszedelemben forgott és ennek felavatására készülhetett a Köszöntő is.

[1] Levelezésüket kiadta a M. Tud. Akadémia.

[2] Kazinczy F. Levelezése: II. 415. IV. 111—.12. VIII. 489.

[3] A debreczeni főiskola könyvtárában.

[4] Utódait a legjobb körülmények között hagyta, úgy hogy azok közel 10,000 holdon osztoztak: *a) Judith* a Komárommegyei Aranyos, Ekel, Megyercs, Ócsa és Nagy-Keszin kapott birtokot és Komáromban házat, *b) Albert* Kisasszondot, Magyaródot és a diási szőlőt, *c) Erzsébet* Gyönk, Gerenyás, Szabaton Tolnamegyei birtokokat, *d) Kázmér* Nyék, Pettend, Bodmér, Gárdony fejérmegyei birtokokat kapta, mig Nagy Bajom közös maradt, de utóbb Albert magához váltotta. (1846 ápr. 15. és 1850 máj. 5. kötött osztályos egyezség.)

tüntette ki.[1] 1836 nov. 24-ikén közfelkiáltással másodalispánná választották, majd 1840. jan. 20. első alispán lett. Közben 1832—36. a vármegye követe volt a hires pozsonyi diétán, 1848 jun. 4-ikén pedig Szemere Bertalan belügyminiszter arról értesitette Somogy vármegyét, hogy az 1848. XIX. t.-cz. erejénél fogva István kir. herczeg nádor, Sárközy Albertet a vármegye főispánjává nevezte ki. Hogy ez a kinevezés mennyire megfelelt a közönség kivánságának és milyen népszerü embert ért, mutatja az a körülmény, hogy azt a jun. 17-iki közgyülés nemcsak a legnagyobb lelkesedéssel vette tudomásul, de 36 évi buzgó szolgálatának méltatása mellett, jegyzőkönyvileg elismerést szavaztak neki. Mint főispán az akkori szervezet szerint a főrendiháznak is tagja volt, hol az alakuló gyülésen (jun. 5.) mindjárt jegyzővé választották.[2] Majd sötét felhők tornyosultak az égen! A horvátok mozgolódására 1848 szept. 11. kormánybiztossá nevezték ki és megbizták a Dráva mentének megvédésére felállitandó nemzetőrség toborzásának szervezésével. Ez azonban már akkor későn volt, mert Jellasich már Berzencze táján járt és csakhamar keresztül vonult az egész vármegyén. Rövid idő mulva deczember elején Stiria felől közeledett egy osztrák sereg és 1849 jan. 15. Burits János báró császári tábornok Nagy-Kanizsáról arról értesitette a jan. 19. együtt ülő vármegyegyülést, hogy a vármegye «békés» megszállására inditja seregét, egyben kijelentette, hogy a vármegye kormánya az ő hatalma alatt áll. Természetesen ezzel a vármegye további működése megszünt és a nyomasztó helyzetben kénytelen volt a hatalom előtt meghajolni. Hiszen ekkor már az ország fővárosa is meghajolt Windischgrätz előtt és a magyar kormány Debreczenbe menekült.

Febr. 1. már Czindery László volt Somogy vármegye kir. biztosa, majd ismét a hazafias elemek kerültek felül és a máj. 7. közgyülésen Noszlopy Gáspár kormánybiztos vezette a vármegyét. Sárközy Albert ekkor már — a debreczeni függetlenségi nyilatkozattól (ápr. 14.) is lehangolva — félre állt az ár sodra elől. És talán ez volt a szerencséje, mert ellenkezőleg ő is Noszlopy szomoru sorsára jutva, a vértanuságon végezhette volna. Igy is Kisasszondra internálták és csak az 50-es években kapott amnestiát.

Nemcsak a megyei, de az egyházi téren is apja nyomdokain járt és a belső-somogyi ev. ref. egyházmegyének 1830 tól haláláig gondnoka volt.

1823-ban vette feleségül (esküvő Bucsu, Vas m.) unokatestvérét, *Chernelházi Chernel Juliánnát* (sz. 1802 márcz. 16. Kőszeg, † 1842 aug. 7. Nagy-Bajom) Chernel György és Zmeskál Terézia leányát. Gyermekeik:

1. *Titusz* (sz. 1824 jul. 7. Nagy-Bajom, † 1894 decz. 25. Kisasszond), 1848. nemzetőrhadnagy volt és részt vett a schwecháti csatában (okt. 30.), 1856—61. siklósi főbiró, majd 1865—68. Somogy vármegye főjegyzője volt. Megirta a kisasszondi ev. ref. egyház történetét.[1] Neje (esküvő: Bécs 1859 nov. 26.): Szentgyörgyvölgyi Zsoldos Ida (sz. 1834, † 1900 jan. 8. Kisasszondon), Zsoldos Ignácz és Soós Erzsébet leánya. Gyermekeik:

a) *Erzsébet* (sz. 1861 okt. 25. Kisasszond), férje: Hegyeshalmi Fischer Sándor dr., előbb Győr m. főjegyzője, majd orsz. képviselő.

b) *György* (sz. 1863 decz. 23. Kisasszond), Somogy m. barcsi járásának főszolgabirája, (megválasztották 1901 aug. 1). Neje: Éhn Sarolta (Éhn Sándor és Paray Irma leánya), esküvő: 1898 jun. 11. Nagy-Atád. Birtoka: Kisasszond. Gyermekeik: *α) Zoltán* (sz. 1899 márcz 13 Barcs). *β) Titusz* (sz. 1900 okt. 2. Barcs, † 1904 jul. 29. Barcs). *γ) Zsófia* (sz. 1905 aug. 10. Barcs).

c) *Jolán* (sz. 1865 ápr. 24. Kisasszond), férje: Rohonczy István kir. törvényszéki biró.

2. *Emilia* (sz. 1826 aug. 11. Nagy-Bajom, † 1888 jan. 30. Kecskemét), férje: Balázsfalvi Kiss Miklós a Jász-Kun kerületek főkapitánya és Kecskemét sz. kir. város főispánja.

3. *Ilona* (sz. 1829 jun. 23, † 1835 nov. 30).

4. *Dénes* (sz. 1831 szept. 20. Nagy-Bajomban, † 1891 jun. 4. Nagy-Bajomban) 1848—49. honvéd főhadnagy (a 28. és 118. zászlóaljnál), részt vett a nevezetesebb csaták közül az isaszeghi, váczi, nagysarlói, komáromi és több kisebb csatákban, jelen volt Buda ostrománál, az oroszok ellen a

[1] Ma is meg van Kisasszondon.

[2] Kivüle a jegyzők Andrássy Gyula gr., Radvánszky Andor és Podmaniczky Frigyes br. voltak.

[1] A Dunántuli ref. egyházkerület 1875. névtárában

bányavárosokban és végre Világosnál, majd utána 1½ évig besorozott császári katona volt (az 59. sz. gyalogezredben), mignem atyja 500 pfrtért kiváltotta. 1861. az ujjá alakult Somogy vmegye I. aljegyzője; ugyanakkor a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye tanácsbirája, majd 1879 márcz. 18-tól haláláig gondnoka volt. Neje (esk. 1856 nov. 26. Jákó, Somogym.[1]): Györgyfalvi Csépán Apollonia (sz. 1840 febr. 8. Jákó † 1877 ápr. 1. Nagy-Bajom, Cs. József és Domaniczi Domaniczky Mária leánya). Gyermekeik:

a) *Julia* (sz. 1858 ápr. 14. Nagy-Bajom).

b) *Ilona* (sz. 1859 szept. 2. Nagy-Bajom). Férje: Jalsovai Jalsoviczky Lajos kir. itélőtáblai biró, Győr. Esküvő: 1880 jul. 26. Nagy-Bajom.

c) *Jenő* (sz. 1861 márcz. 22. Nagy-Bajom). Neje: Beretvás Mária (sz. 1874 márcz. 3. Nagy-Kőrös, B. János és Dabasi Halász Apolonia leánya), esküvő: 1892 jul. 10. Nagy-Kőrös. Birtoka és lakása: Nagy-Bajom. Gyermekeik: *α) Apolonia* (sz. 1893 jun. 14. Nagy-Bajom), *β) Dénes* (sz. 1894 okt. 9. Nagy-Bajom), *γ) Katalin* (sz. 1897 ápr. 16. Nagy-Bajom), *δ) Antal* (sz. 1898 ápr. 29. Nagy-Bajom), *ε) János* (sz. 1900 szept. 8. Nagy-Bajom).

d) *Irma* (sz. 1863 jun. 27. Nagy-Bajom). Férje: Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy Andor földbirtokos, Csákány. Esküvő: 1882 aug. 26. Nagy-Bajom.

e) *Jolán* (sz. 1865 máj. 1. Nagy-Bajom). Férje: Paiss Mihály dr. főszolgabiró († 1903 decz. 14. Marczali). Esküvő: 1885 máj. 30. Nagy-Bajom.

f) *Irén* (sz. 1867 aug. 28 Nagy-Bajom). Férje: Jalsovai Jalsoviczky Géza gépészmérnök. Budapest. Esküvő: 1886 decz. 23. Nagy-Bajom.

g) *Imre* (sz. 1869 ápr. 15. Nagy-Bajom), okleveles mérnök, 1891—1902. kir. kulturmérnök. Neje: Nyirlaki Tarányi Mária (sz. 1877 szept. 18. Puszta-Szent-László, Zalam. T. Ferencz és Riefel Mária bárónő leánya). Esküvő: 1895 szept. 28. Sümeg. Birtoka és lakása: Nagy-Bajom. Gyermekeik: *α) Gabriella* (sz. 1896 nov. 5 Budapest VIII), *β) Eszter* (sz. 1899 febr. 3. Budapest VIII).

5. *Béla* (sz. 1833 jul. 19. Nagy-Bajom, † 1905 jan. 12. Kaposvár), 1861. babócsai szolgabiró, 1869—71 a szilli választókerület balközépi orsz. képviselője, 1867 a külső-somogyi ev. ref. egyházmegye tanácsbirája, 1895 óta haláláig gondnoka. Neje: Nadasdi Sárközy Laura (sz. 1837 ápr. 30. Nyék, † 1880 ápr. 24. Szill, S. Kázmér és Csanády Johanna leánya). Esküvő: 1858 ápr. 29. Nyék. Gyermekeik:

a) *Béla* (sz. 1859 márcz. 13. Kisasszond), 1883 szolgabiró, 1887. csurgói, 1893. kaposvári főszolgabiró, 1904 febr. 1. óta Somogy vármegye alispánja. Neje: Lehner Erzsébet (L. Vilmos és Vései Véssey Irma leánya). Esküvő: 1890 szept. 9. Vése. Gyermekeik: *α) Ilona* (sz. 1891 aug. 11. Csurgó), *β) Irma* (sz. 1893 máj. 27. Csurgó), *γ) Laura* (sz. 1894 aug. 19. Kaposvár).

b) *Géza* (sz. 1860 aug. 9. Pettend, Fehérm.). Neje: Windsori Martyn Erzsébet (M. Róbert és Hankensteini Hanke Francziska leánya). Esküvő: 1885 aug. 1. Tur (Somogym.) Lakás: Kaposvár. Gyermekeik: *α) Róbert* (sz. 1886 márcz. 25. Babod), *β) Géza* (sz. 1887 okt. 27. Babod), *γ) Olivia* (sz. 1890 jan. 30. Babod).

c) *Johanna* (sz. 1862 febr. 9. Szabás).

d) *Vilma* (sz. 1863 máj. 9. Szabás) özv. Szigethy Ignácz dr.-né.

e) *Andor* (sz. 1865 nov. 19. Szill). Neje: Bárány Emilia (B. Gyula és Óhidi Legman Klotild leánya). Esküvő: 1896 ápr. 28. Csurgó. Lakás: Csurgó. Gyermekeik: *α) Béla* (sz. 1897 szept. 27. Csurgó), *β) Sándor* (sz. 1898 nov. 29. Csurgó), *γ) Elemér* (sz. 1900 jun. 10. Csurgó), *δ) Imre* (sz. 1903 febr. 20. Csurgó), *ε) László* (sz. 1904 decz. 22. Csurgó).

f) *Emilia* (sz. 1868 febr. 8. Szill), 1. férje: Andorka Elek dr., 2. férje: Plachner Sándor főszolgabiró. Kaposvár.

g) *Hermin* (sz. 1869 okt. 28. Szill). Férje: Bóné Kálmán szolgabiró. Csurgó.

h) *Laura* (sz. 1874 szept. 5. Szill), férje: Boda József. Esküvő: 1900 jun. 9. Kaposvár.

i) *Berta* (sz. 1878 máj. 24 Szill).

6. *Vincze* (sz. 1834 aug. 30. Nagy-Bajom, † 1884 ápr. 14. Kisasszond). Neje: Huszár Johanna (sz. 1847 aug. 7., H. Pongrácz és Kenessey Johanna leánya). Esküvő: 1864 decz. 19. Szilas-Balhás. Birtoka: Kisasszond. Gyermekeik:

a) *Flóra* (sz. 1866 ápr. 26. Kisasszond) özv. Stark Elekné.

b) *Mária* (sz. 1868 máj. 6. Kisasszond).

c) *József* (sz. 1870 jul. 16. Kisasszond), gyógy-

[1] Eskette: Körmendy S. kisasszondi lelkész.

szertár-tulajdonos. Neje: Tóth Dianna (T. Arthur és Heider Liszka leánya). Esküvő: 1903 nov. 17. Balatonfő-Kajár. Lakás: Balatonfő-Kajár. Gyermekeik: *a) Géza* (sz. 1904 aug. 8. Balatonfő-Kajár), *β) József* (sz. 1905 aug. 20 Balatonfő-Kajár).

d) *Anna* (sz. 1872 ápr. 16. Kisasszond).

e) *Vincze* (sz. 1877 decz. 16. Kisasszond), takarékpénztári tisztviselő Csurgón.

f) *Kálmán* (sz. 1879 decz. 16. Kisasszond) takarékpénztári tisztviselő Kaposváron.

7. *Odön* (sz. 1838 márcz. 25. Nagy-Bajom, † 1872 aug. 20. Kisasszond), neje: Chernelházi Chernel Irma (Ch. Ferdinánd és Bertha Mária leánya). Esküvő: 1865 jun. 14.

III. *Erzsébet* (sz. 1791 decz. 3. Nagy-Bajom, † 1844 márcz. 12. Alsó-Pél, Tolnam.), férje: Papi Visoly János. Esküvő: 1810. Nagy-Bajomban.

IV. *Kázmér* (sz. 1799 márcz. 10 Nagy-Bajom, † 1876 febr. 22. Pettend, Fehérm.) 1820 körül költözött át a család fehérmegyei birtokára Nyékre,[1] ezzel megalapitotta a fehérmegyei ágazatot. 1822-ben aljegyző, 1828-ban szolgabiró, 1832-ben főszolgabiró, 1836-ban Fehérm. másod alispánja,[2] 1844-ben első alispánja lett. E mellett 1836 és 1839—40-ben követ is volt és a Dessewffy Aurél gr. konzervativ pártjához csatlakozott. 1845-ben alispánból nevezték ki a kir. táblához az urbéri osztály elnökévé, 1847-ben pedig István kir. herczeg nádor, alnádorrá nevezte ki. A szabadságharcz után pettendi birtokán tartózkodott és gazdálkodott, közben küzdött a protestánsok jogainak megnyirbálására kiadott patens (1859 szept. 1.) ellen és tevékeny részt vett az egyhazi ügyekben is mint a vértesaljai ev. ref. egyházmegye gondnoka. Ott volt a Sczitovszky primás által (1860 decz. 18.) Esztergomba összehivott értekezleten is, a melynek czélja az országgyülés összehivatása volt. Az alkotmányos élet beköszöntével (1861.) a csákvári kerület képviselőjévé választotta. Vay Miklós br. kanczellársága idejében 1860. a hétszemélyes tábla birája lett és nyugalomba vonulásakor (1869.) a Szent István rend kiskeresztjét kapta. Neje: Telegdi Csanády Johanna (sz. 1810, † 1860 jan. 12. Cs. György és Kovásznai Kovách Eleonora pettendi birtokosok egyetlen leánya). Esküvő: 1826 aug. 20. Nyék. Gyermekeik:

1. *Zsófia* (sz. 1827 nov. 17., † 1874 márcz 6.). Férje: Baracskai Szüts Adolf. 1868—69. Fehérm. alispánja.

2. *Johanna* (sz. 1830 jun. 17.). Férje: Szamosujvár-némethi Dániel László 1848. huszárkapitány, Versecz polgármestere és országos képviselő († 1888. jan. 21.). Birtoka és lakása: Pettend.

3. *István* (sz. 1834 máj. 31., † 1862 jan. 10.).

4. *Albertina* (sz. 1835 jul. 30.). Férje: Kenesei Kenessey Lajos földbirtokos (K. Károly és Bátori Sigray Amália fia (sz. 1839 aug. 27.). Esküvő: 1862 máj. 4. Birtoka és lakása: Pettend.

5. *Kázmér* (sz. 1839 márcz. 2. Pettend † 1906 febr. 21. Székesfehérvár). 1856—59. hadnagy az 1. sz., 1859—61. a 6. sz. (würtenbergi) huszárezredben. 1883—91. csendőrfőhadnagy. Neje: Somogyi Hollósy Petronella (sz. 1835 febr. 15. Baracska † 1906 jan. 20. Székesfehérvár). H. Károly főszolgabiró és Mészöly Eszter leánya). Esküvő: 1863 márcz. 4. Lakása: Székesfehérvár. Gyermekeik:

a) *Eszter* (sz. 1864 szept. 18, † 1869 ápr. 5.).

b) *Kázmér* (sz. 1866 decz. 5.). Lakása: Budafok. Neje: Mihalovics Éva. Gyermekeik; *a) Juliska*, *β) Ilka*, *γ) Sára*, *δ) Margit* Petronella (sz. 1902).

c) *József* (sz. 1869 nov. 14., † 1886 máj. 27.).

d) *Sarolta* (sz. 1871 máj. 30.). Férje: Tótváradjai Kornis Boldizsár szolgabiró, Székesfehérvár. Esküvő: 1897 máj. 18. Székesfehérvár.

e) *Károly* (sz. 1872 decz. 1., † 1895 decz. 18.).

6. *Laura* (sz. 1837 ápr. 30, † 1880 ápr. 24. Szill). Férje: Nadasdi Sárközy Béla.

7. *Vilma* (sz. 1841 jan. 30.). Férje: Dercsikai Huszár Ágost (sz. 1830 aug. 19.), Fehérm. alispánja.

8. *Aurél* (sz. 1845 jun. 12. Pettend). 1872—78. szolgabiró, 1878—85. a csákvári és karczagi kerület képviselője, 1885—1894. Fehérmegye alispánja volt. 1894 aug. 10. 1905 nov. 10. Ko-

[1] «Nyék és Pettend 1/3 részét, mely a Chernel-ágat illeti, a bodméri és gárdonyi határokban levő járulékokkal együtt, összesen mintegy 935 holdat» az 1846. osztozkodásnál Sárközy Kázmér kapta. (Osztálylevél.) Nyék és Pettend eredetileg a Kutass-családé volt. Magyary-Kossa Józsefné sz. Kutass Borbála leányát Juliánnát feleségül vette Chernel Jób, kinek leánya volt Sárközy Istvánné sz. Chernel Eszter.

[2] Sárközy Istvánnak mind a két fia 1836-ban lett alispán, egyik Somogyban, másik Fehér megyében.

márom vármegye és Komárom sz. kir. város főispánja. 1892 jul. 26. a III. oszt. vaskoronarendet, 1893 ápr. 12. cs. és kir. kamarásságot, 1897 szept. 15. a tatai hadgyakorlatok alkalmával II. Vilmos német császártól a II. oszt. koronarendet, ugyanakkor a Ferencz József-rend középkeresztjét, 1905 nov. 10. buzgó és sikeres szolgálatainak elismeréseül a Szent István-rend kiskeresztjét nyerte. 1902 jun. 27. óta a drégelypalánkai ev. ref. egyházmegye gondnoka. Neje: Gencsi és Érmihályfalvi Gencsy Ida (G. Ferencz és Veresmarti Veresmarty Borbála leánya). Esküvő: 1870 febr. 22. Birtokai: Pettend és Alap (Fehérm). Lakása: Pettend. Gyermekei:

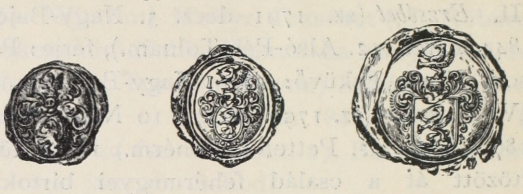
a) *Margit* (sz. 1872 máj. 2. Pettend). Férje: Kellemesi Melczer Géza cs. és kir. kamarás. Esküvő: 1890 aug. 16. Nyék.

b) *István* (sz. 1874 aug. 14. Pettend), tartalékos dzsidás hadnagy, földbirtokos. Neje: Danóczi Steiger Melanie (St. Gyula és Calderoni Ida leánya). Esküvő: 1899 okt. 28. Budapest. Lakása és birtoka: Tükrös (Fehérm.) Gyermekei: *α) István* (sz. 1900 aug. 6. Kis-Velencze), *β) Kázmér* (sz, 1902 szept. 22. Kis-Velencze).

* * *

Hátra van még, hogy a Sárközy család czimeréről mondjuk el azt a keveset, a mit az idő által el nem pusztított adatokból meg lehet állapítani. Az 1510. évi czimerlevél, mint korábban már emlitettem, régen a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van. 1772-ben még a család egyik ágának leányági örököseinél volt Nadasdon. A mennyire a családi feljegyzésekből kivehető, Sárközy Antal (sz. 1726. † 1779.) — ki a családi iratoknak és leszármazásnak igen gondos kutatója volt — a czimerlevelet a jelzett időben Gál Györgyné, sz. Bek Ilona (utóbb Ambrus Pálné) — kihez a napa Gál Györgyné sz. Sárközy Magdolna révén került — kezén találta meg és a czimerről egy ma is meglevő egyszerü másolatot készitett. Ugyancsak ő lépéseket tett a visszaszerzésre vonatkozólag is, de e leányági örökösöktől nem sikerült azt megkapnia. Szerencsés véletlen, hogy utóbb az oklevél ismeretlen módon a Magyar Nemzeti Múzeumba került.

Miután igy az eredeti czimerlevél korán kisiklott a család kezéből — és mivel különben is az az ág, a melyhez Sárközy Antal tartozott és a mely ma is él, réges-régen, még a XVI. században elvált a másik ágtól, sőt a XVII. században még arról a vidékről is elköltözött — az elszakadt ágnak czimere idők folytán elváltozott. Már Sárközy János, a ki Komáromból, Győrből költözött le Somogyba (sz. 1678. † 1735.) egész más pecsétet használt 1712 ápr. 25., mint «Ns. Somogy Vármegyei Fő Szolgabiró»[1] a pecséten látszik, hogy régi, vásott pecsétnyomóval — talán még apjáé lehetett — készült, (l. az első ábrát) tehát valószinü, hogy már előbb is használatban volt. Néhány évvel később hasonló ábrájú, de már csinosabban vésett pecséttel él; ennek ábráját is közöljük. Ugyanezt a czimert használták fiai

és utódai is. Igy pl. Sárközy *Ferencz* (sz. 1733. † 1805) egy 1786 jul. 24. kelt oklevélen; ez utóbbiénak képét itt adom.[2] Ugyanezt a czimert használta János unokája, *Gábor* 1784-ben, mint kir. táblai jegyző.[3] Ezekben a czimerkép egy jobbjában kivont görbe kardot, baljában valami golyófélét tartó griff; sisakdisz a paizsalak kinövőleg. A szinjelzést nem lehet kivenni. Hasonló czimert használt: Sárközy Antal (sz. 1726. † 1779.), István (sz. 1759. † 1845.), Albert (sz. 1790. † 1860.) pecsétgyürüjén, Kázmér (sz. 1799 † 1876.), úgy szintén a kiskorpádi ágon János († 1806.), József, Lajos (sz. 1787. † 1858.) — kinek a kis korpádi temetőben levő sirkövére is ez a czimer van reá vésve; — valamint mindezeknek maradékai, néhol azzal a változtatással, hogy a sisakdiszt elhagyták és csak a czimerpaizsot használtá kkoronával.

A farkast tehát a hozzá nagyjában hasonló griff váltotta fel, a többi a czimerben levő mellékalakok pedig idővel egészen eltüntek. És ezen

[1] A pecsét eredetije Somogy vm. levéltárában levő nyugtán (kelt Csökölben).

[2] Eredetije a nagybajomi ev. ref. egyház levéltárában (Csire István lelkész közlése).

[3] Eredeti aláirás és pecsét egy jegyzőkönyvön Pest vm. levéltárában (Tuba ügyvéd után maradt iratok I. fasc. 4 Nr. 8.)

nem is lehet csodálkozni! Ha tekintetbe veszszük azt, hogy a család már századok óta több ágra szakadt és a folytonos háboruk alatt az ország különböző részeibe szóródott szét: nem lehet csodálni, ha a czimer a hiányos vésések utánozgatásával eredetiségéből teljesen kivetkőzött![1]

Hiszen feljebb láttuk, hogy legpontosabb heraldikusaink,[1] kiknek alkalmuk lehetett a czimerlevél eredetijét is megtekinteni, tévesen közölték a czimert; mennyivel inkább érthető tehát azoknak a családtagoknak tévedése, a kiket a végzet egykori rokonaiktól századok előtt az ország egész más részébe sodort.[2]

[1] Sárközy István volt a család multjának legalaposabb kutatója; de hogy erre a kérdésre ő sem talált határozott megoldást, mutatja Kazinczyhoz (ki neki azt irta, hogy Nikóházán Komáromy István abauji főjegyzőnél annak sógorával, Sárközy Jánossal találkozott és kérdezte, hogy az Sárközy Istvánnak nem-e rokona) 1816. nov. 28. Nagy-Bajomból irt levelének következő része: «... még szegény Édes Atyámnak irt hajdan Patak tájjáról egy Sárközj és deducalta, hogy ők is Tsaló-Közből származtak oda (hol Nadasd prædicatumunk fekszik) és a'hol temérdek Sárközj van, anyira, hogy a nexust se tudjuk egymás közt. Ha azon Patak tájjékiak közül való, aligha nem Atyafi és *vagy Griff vagy Farkas czimerrel él.*» (Kazinczy F. levelezése: XIV. 451., 360., 466. lap.) Megjegyzendő, hogy Orosz Béla nádasdi közjegyző tudósitása szerint ma Nádasdon Sárközyek már nincsenek. Magának Nádasd községnek a czimere: hármas halmon kivont görbe kardot tartó pánczélos kar — tehát a község sem őrizte meg a család czimerét, sem ez azét!

[1] Csergheö és Nagy Iván: Siebmachers Wappenbuch: 157 lap 124. tábla; Kiss István: Turul 1903. évf. 123 lap.

[2] Teljesség kedvéért fel kell említeni, hogy a családi iratok között van egy ujabb czimerlevél is, a melyet II. Ferdinándtól 1634. febr. 11. kapott *Sárközy Mihály* nejével *Egyed Zsuzsannával*, *Ilona* és *Erzsébet* nevü leányaival, továbbá testvérével *Sárközy Gergelylyel*, úgy ennek nejével *Kömlöky Zsuzsannával* és *Dávid*, *Gergely*, *Erzsébet*, *Judith* és *Anna* nevü gyermekeivel. Az armalisra festett czimeren a kis paizsban levő czimeralak egyenes kardot tartó griff, a sisakdisz pedig három természetes liliom; a takaró: kék, sárga és fehér, vörös. A czimerlevelét Nyitra vármegye 1634. (Feria quarta proxima post Dominicam Letare) közgyülésén Nyitrán hirdették ki. Miután azonban az armalisban felsoroltakat a család nemzedékrendjébe — legalább eddig — egyáltalán nem sikerült beleilleszteni, ennélfogva annak jelenlegi bővebb tárgyalását is mellőzhetőnek véltem.

SÁRKÖZY IMRE.

VEGYES.

Portugál uralkodók magyar ősei.

(Képmelléklettel.)

A liszaboni angol követség attaséja, Scott Newton, 1842-ben egyik ottani műkereskedésben 11 nagy hártyalapot vásárolt, melyek a portugál királyi család őseit ábrázolják nemzedékrendi sorozatban. A lapokat Scott Newton 600 guineáért a British Museumnak adta el, a mely intézet 1868-ban a madridi de Hortega bárótól vásárolt ujabb 2 lappal egészitette ki e gyüjteményt.

Ez a 13 pergamentlap a XVI. századi könyvfestészet legbecsesebb emlékei közé tartozik s nehéz volna eldönteni, vajjon műtörténeti vagy pedig genealógiai szempontból nagyobb-e a jelentősége?

A British Museum pergamentlapjai most kitünő hasonmásokban is megjelentek, Hoffmann Gyula kiadásában, Stuttgartban, a következő czimmel: Ahnenreihen aus dem Stammbaum des Portugiesischen Königshauses. Miniaturenfolge in der Bibliothek des British Museum zu London. Genealogiai szempontból az ismert Ströhl tanár magyarázta «Historisch-genealogische Beschreibung der Tafeln» czimen (1—9. l.), műtörténeti jelentőségüket pedig dr. Kaemmerer L. méltatta, «Kunstgeschichtliche Würdigung der Tabellen» czim alatt. (11—33. l.).

Miután e hártyalapok bennünket nem csupán általános genealogiai és műtörténeti szempontból, hanem hazai vonatkozásaikban közelebbről is érdekelnek, kissé bővebben fogunk velük úgy műtörténeti, mint genealogiai szempontból foglalkozni, előrebocsátva Kaemmerer munkája nyomán keletkezésük történetét.

III. Emánuel király történetirója, Damiano de Goes közli, hogy a király harmadik fia, a ki 1534-ben 27 esztendős korában halt meg, nagy előszeretettel foglalkozott történeti tanulmányokkal s főleg a királyi család történetére vonatkozó adatokat gyüjtötte.

A nevezett történetiró Chronica do Serenissimo senhor Rei D. Emanuel III. czimü munkájában (371 s kk. l.) emliti, hogy midőn a király testvérének szolgálatában Flandriában időzött, megbizást kapott a herczegtől, hogy az összes krónikákat, bármely nyelven készültek

azok, nyomtatásban vagy kéziratban szerezze meg számára. E megbizásnak eleget is tett. Hogy a spanyol királyok történetét Noétől a jelenkorig megállapitsa, a herczeg sokat érintkezett tudósokkal, a kik számára állandóan voltak megbizásai. Damiano de Goes is kapott tőle ilyen természetü megbizásokat: a spanyol királyok kész családfáját, tudniillik Noétól Emanoelig azon meghagyással küldötte meg neki, hogy festesse azt ki a flandriai Brüggében lakó Simon mesterrel, a ki Európa akkori legkiválóbb miniáló mestere volt. Damiano de Goes sok pénzt költött a herczeg megbizásából a jelzett családfára és egyéb miniátori munkákra, valamint krónikák vásárlására is.

A herczeg és a történetiró közötti összeköttetésnek irott emlékei is vannak a lisszaboni állami levéltárban. (Corpo Chronologico I, 45. Nr. 107. és 113.) Ez utóbbi ugyanis 1530. augusztus 20-án Antwerpenből a következőket irja Don Fernandónak: «E hajóval küldöm Fenségednek mindazon dolgokat, melyeket kivánt, a mennyiben megszerezhetők voltak . . . A beszerzett dolgok számláját Charles Anriques-nek (a herczeg hozzátartozójának) küldöm. A próbafestés kitünően sikerült, ennek következtében azonnal átadok egyet azon könyvek közül, melyekre megbizást kaptam; az irás azonban nem olyan jó, mint rendesen, az öreg iródeák tudniillik nemrég meghalt s a fia korántsem dolgozik olyan jól, mint az előbbi, nincs azonban kéznél más valaki, a ki jobban értene hozzá.»

A másik könyvet — irja — azonnal el fogja küldeni, mihelyt leiratta s kifestése elkészült.

«Simon mestert — igy folytatja Damiano — rávettem, hogy minden tervbe vett munkától álljon el s ujabb munkát ne vállaljon, miután megmagyaráztam neki, hogy a Fenséged számára készülő könyvön körülbelül hét esztendei munkája lesz. Legalább két, három vagy négy lapot várt s miután csak egyet kapott, nagyon elégedetlen. Egyelőre még biztatom; de Fenséged jól tudhatja, hogy ha más munkát vállal, a mi könyvünk sohasem készül el. Nézzen tehát utána Fenséged, hogy mit csinálnak ott. Ez a lap is úgy került ide, hogy egyik széle egész nedves volt s a viz alaposan megrongálta. Segiteni kell rajta, a mennyire lehet.»

Ugyanazon esztendő augusztus 28-án Amsterdamból a következőket irja: «E hajóval küldöm a kivánt tárgyakat, köztük a miniatürök egyik darabját, mely a könyv első lapját fogja képezni, kivüle küldök egy kifestett könyvet is. A másik később érkezik, miután még nincs leirva, ámbár a hozzá való miniatürök már nálam vannak.» (?)

Damiano de Goes első levele rajzokat emlit, melyek oly czélból kerültek Portugáliából Flandriába, hogy itt Simon mester kifesse azokat. E rajzok minden valószinüség szerint a portugál királyok családfájának vázlatai. A jelzett levelek első kiadója, Ivaquim de Vasconcellos, Simon mester neve alatt Bennig Simont érti s egyszersmind a rajzolót is gyanitja, kinek tervei alapján Bennig Simon a családfát kifestette. Antonio d'Ollanda portugáliai udvari festőre gondol, a ki számos becses művészeti munkát hagyott hátra.

Feltevésének alapjául Francesco d'Ollandának Gian Francesco Penni életrajzához irott következő jegyzete szolgált: «Midőn Gian Francesco Penni Flandriába jött, hogy Leó pápa szőnyegeit Rafael és a saját rajzai alapján elkészittesse, meglátta atyámnak, Antonio d'Ollandának rajzait, melyeket Don Fernando herczeg küldött át Brüggei Simonnak kifestés czéljából, versenyképen más rajzokat készitett; Simon azonban atyám rajzait választotta, melyeket remekül kiszinezett.»

Ezzel szemben Kaemmerer azt állitja, hogy a British Museum 13 hártyalapjának rajzai nem ugyanazon kéz munkái s állitását stiláris érvekkel igyekszik bizonyitani. Pozitiv eredményre azonban nem jut s miután az okleveles érveket kielégitően megczáfolni nem tudja, bátran elfogadhatjuk Ivaquim de Vasconcellos feltevését, melynek értelmében a portugáliai családfát Antonio d'Ollanda udvari festő rajzolta s Bennig Simon festette.

A sorozat, sajnos, nem teljes, ennélfogva nem állapithatjuk meg, vajjon annak idején befejezést nyert-e a nagy munka?

Az első miniatürös lap, melyet Bennig Simon kiszinezett s a melyet Damiano de Goes 1530. augusztus 28-án Don Fernando herczegnek megküldött, minden valószinüség szerint e sorozat harmadik darabja, mely «Tavoa Primeira» czimmel van ellátva. Ez Leon és Castilia királyainak leszármazását tünteti fel, a mint a «Tronco dos reys de Lionn e Castela» felirás igazolja. E tábla szerint Favila cantabriai herczeg fia, Pelays (Pelagius), a ki 718-ban királylyá választatott s 737-ben meghalt az elő ősapa; ennek gyermekei, Favila és Ermesinde, kiknek leszármazói ugyanezen táblán vannak feltüntetve.

Miután Damiano de Goes első levele szerint Simon mesternek az első alkalommal egyetlen lapon kivül más munkája nem volt, sorozatunk két legelső lapját dolgozta ki, melyek Prologo és Cap. Io. czimet viselnek. E lapok mondai ősöket ábrázolnak, kiknek feltüntetésére nem volt szüksége történeti alapon nyugvó tervekre, hanem teljesen szabadon dolgozhatott fantáziája vezetése mellett. A hét első tábla költői jellegét már az is mutatja, hogy alakjai nem foglalják el az egész táblát, mint a sorozat következő lapjain, hanem csupán marginális

diszt képeznek, a mely a közbenső szövegemelésére volt szánva.

Az első tábla az emberiség őstörténetét ábrázolja, állatok, tengeri szörnyek és ősemberek harczi csoportjaival feltüntetve. A tábla közepén két buzogánynyal felfegyverzett vadember egy-egy pajzsot tart, melyek zöld és vörös mezejében zöld halomból arany fatörzs nől ki, köréje csavarodó repülésre kész arany sárkánykigyóval, a fára erősitett szallagon SALUS VITE felirással. Sajnos, az egész sorozatban a czimerpajzsok csak elvétve vannak kitöltve, az első tábla két vadembere között azonban hatalmas portugál czimerpajzsot látunk, a mely minden valószinüség szerint a leszármazási munka megrendelőjének, Fernando herczegnek a czimerét tünteti fel. Érdekes, hogy az ősöket feltüntető miniált képek mindig pajzsok kiséretében jelennek meg és pedig az asszonyok a szokásos rombusz-alaku (ruta) pajzszsal.

A második táblán a királyi család 11 ősét látjuk a történetelőtti időkből Unortól Bonfrudig, kiket a festő költői fantáziája teremtett meg. Dagera caom de Magog czimet visel e tábla, miután a Tronco de Magog felirás szerint ez ősök a Magog nemzetségéből eredtek. Magog a biblia szerint[1] Noé fiának Jáfetnek leszármazottja s miután a bibliai hagyomány nem jegyezte fel a Magog ivadékait, megteremtette azokat a középkor költői fantáziája. A portugál genealogia a következőket ismeri Magog ivadékai közül: Vnor, Voor, Dama, Queled, Queve, Quear, Beler, Radar, Geohmar, Farques és Bonfrud.

E nevek történeti alapjáról beszélni teljesen felesleges; azok mindenben költői eredetűek; feltünő azonban, hogy csodálatos módon egyeznek a magyar őshagyomány történetelőtti alakjaival.

Turóczy krónikája Árpád fejedelem atyjának, Álmosnak genealogiáját a következő módon vezeti le: Noé, Khám, Khus, Nimród, Hunor, Bor, Dama, Keled, Keve, Kear, Beler, Radar, Othmar, Tarkans, Bondofard, Bukem, Chanad, Rudli, Bezter, Mike, Miske, Ompud, Kulehe, Levente, Leel, Zamur, Zambur, Bolug, Bulchu, Sulthan, Berend, Khadisa, Opos, Ethei, Scemen, Turda, Bendekus, Attila, Ed, Ugek és Előd.[2]

A két genealogia összehasonlitásából kitünik, hogy az első nyolcz ős nevei, Hunortól—Radarig, mindkét genealogiában azonosak. A portugál genealogia további három tagja: Gneohmar, Farques és Bonfrud, a magyar genealogiában: Othmar, Tarkans és Bondofard változatban jelennek meg. A magyar őshagyomány későbbi alakjai hiányzanak a portugál családfáról, a miből arra kellene következtetni, hogy a magyar ősgenealogia Bukemtől kezdve különvált s a portugál családfán Bonfrud után közvetlenül Favila következnek. Miután azonban a portugál genealogia az ősidőkben élő Hunortól a Kr. u. VII. században élt Faviláig csupán 11 őst sorol fel, arra kell következtetnünk, hogy Bonfrud és Favila között hézag maradt, a melyet Simon mester nem töltött ki.

Miután a magyar és portugál genealogia történetelőtti alakjainak költött jellege kétségtelen s e genealogiák közös ősforrását nem ismerjük, arra kell következtetnünk, hogy Simon mester ismerte Turóczy krónikáját és abból meritette adatait. Másképen e feltünő egyezést magyarázni nem lehet.

Mindkét genealogiában különben nyilvánvaló az a törekvés, hogy a királyi család ősei Noéig vitessenek vissza. E törekvés a középkori genealogusoknál széltében divatozott. Igy Miksa császárról is tudjuk, hogy családjának ősfáját Noétól származtatta le, a mint azt Hans Burghmaier művéből ismerjük.

Sorozatunk negyedik darabja az első tábla folytatását képezi, miután «Tavoa primeira» czimmel van ellátva. E tábla a «Tronco dos reys d'Aragam» felirás szerint az arragoniai királyi család leszármazását van hivatva bemutatni. A kasztiliai származásu franczia lovag, Junigo Arista, e család őse, a ki 873-ban II. Alfonz királytól Navarrát hűbérül kapta meg, fiát, Garcia Inniguezt pedig királylyá kiáltották ki a navarraiak. Leszármazottja Sancho király († 925), kinek két fia és több leánya volt. E tábla keretét a benn szereplő alakok életéből meritett események apró képei diszitik Az ötödik tábla az emlitett Sancho fiának, Garciának leszármazóit tünteti fel. Garcia fia Nagy Sancho király († 1067), kinek négy fia közül Ramiro örökölte a királyságot.

A hatodik táblán Ramiro fiának, Sanchonak leszármazóit látjuk, t. i. I. Pétert († 1104), I. Alfonzt († 1134) és II. Ramirot, aki trónralépte előtt Benedek-rendi szerzetes volt s miután 1137-ben trónjáról a leánya, Pedrenille javára lemondott, ujból visszatért a kolostorba. E táblák még az arragoniai királyi család leszármazásával foglalkoznak, a mint ezt a «Tronco dos reys d'Aragam» felirás igazolja.

Különösen érdekel bennünket a sorozat hetedik darabja, mely a portugál grófoknak Szent István magyar királytól való képzelt leszármazását tünteti fel. E tábla képei feltünően más stilusban vannak festve, mint a sorozat többi darabjai s csupán a tábla keretét diszitő jelenetek emlékeztetnek ugyanazon művészre. A többi táblák képei természetes falombok közül nőnek ki, itt pedig keretbe vannak foglalva s a fatörzs

[1] Mózes I. könyve 10. fejezet.

[2] Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum 80—81. Wertner, Az Árpádok családi története. 13. l.

annyira hozzá van idomitva a keretekhez, hogy természetes jellegét teljesen elvesztette.

A tábla alsó jobb szögletében látható kep Géza fejedelmet és feleségét Saroltát, Gyula erdélyi fejedelem leányát tünteti fel a következő czimirattal: Saraloth f(ili)a de Giula rey dos Montanheses e sev marido Zeicha. Az alsó bal szögletben Vilmos velenczei herczegnek és feleségének a képe látszik, kik a leszármazási tábla összeállitója szerint Szent István király feleségének a szülei voltak. A czimirat szerint: Gilhermo duque de Veneza e sua molher Irman de Anrique emperador. E szerint Vilmos velenczei herczegtől és Henrik császár testvérétől, Gertrudtól származott volna Gizella királyné. Szent István király jobbján van a király nőtestvérének a képe, a ki a leszármazási tábla szerint a már emlitett Vilmos velenczei herczeg második felesége volt (molher de Vilhermo duque de Veneza) s tőle származott a leszármazási táblán Gizella királyné mellé helyezett Péter magyar király, a ki itt «német» melléknévvel van ellátva: Pedro Aleman rey de Ungria.

A leszármazási tábla közepét Szent István magyar királynak és feleségének a képei foglalják el, kik e kép czimirata szerint Henrik portugál gróf szülei voltak: El rey Estevan de Ungria, pay do conde don Anrique de Portugal e seu molher. Fölöttük látható Henrik portugál grófnak és feleségének a képe: Ho conde don Anrique de Portugal e sua molher dona Tareiia. Henrik gróftól jobb és balfelé Szent István király másik két fiának a képe látszik, kik közül az egyik Imre (Aymerico), a másik Vazul nevet visel. A két fiú közül Imre papi ruhában s kereszttel a kezében van ábrázolva.[1] Legvégül Henrik portugál gróf két leányának a képe fejezi be az egészet.

E tábla rendkivül becses adatokkal gazdagitaná hazai történetünket, ha alakjai ábrázolásában korhüség nyilvánulna. Sajnos, ennek nyoma sincs, mert a ruházat teljesen XVI. szazadi. A művész csupán azzal törekszik az elmult kort jellemezni, hogy alakjait a XVI. század ruházatán felül fantasztikus diszekkel látja el, a mit költői képzelete teremtett meg. Az ábrázolás főforrása tehát a művész költői fantáziája, a mely történeti értékü alakitást nem teremthetett. Ennélfogva e képeknek kortörténeti jelentőségük nincs.

Nem mondhatunk többet a tábla genealogiai értékéről sem, mert a sok hamis adat között csak elvétve akad egy, mely történelmileg igazolható.

Az első portugál grófnak Szent István magyar királytól való leszármazását van hivatva bemutatni,[1] a mit történetiróink már régen megczáfoltak, miután a nevezett grófnak más hiteles leszármazását mutatták ki. A portugál grófságot ugyanis Leon és Castilia fejedelme, I. Ferdinánd († 1065) alapitotta, fia VI. Alfonz pedig törvénytelen leánya férjének, a burgundi származásu Henriknek adományozta. Henrik portugál gróf tudniillik († 1112) I. Róbert burgundi herczeg legifjabb gyermekének, Henriknek a fia volt. Henrik portugál gróf fiát, Alfonzt 1139. julius 25-én kiáltották ki portugál királylyá.

A leszármazási táblából tehát történetileg igazolható ugyan, hogy Szent István szülei Géza fejedelem s Gyula erdélyi fejedelem leánya, Sarolta voltak, továbbá, hogy Szent Istvánnak Imre nevü fia volt.[2] Nem igaz azonban, hogy Szent István király felesége Vilmos velenczei herczegtől származott s hogy Péter magyar király a királyné testvére volt. Péter király trónigényének az volt az alapja, hogy Szent István király testvérének a fia volt s Gizella királynét nem vérségi indokok vitték arra, hogy Péter trónrajutását elősegitse. Péter király atyjának a neve különben sem Vilmos, hanem Orzeolo Ottó, a ki 1009-ben vette nőül Szent István király testvérét.[3]

Nem igaz végül az sem, hogy Szent Istvánnak Imrén kivül még két fia volt: Henrik és Vazul. Henrik leszármazását már ismertettük, Vazul pedig nem fia, hanem nagybátyja volt Szent Istvánnak; de miután trónöröklési igénye volt, azért tették meg Szent István fiának.

Vazul mint nagybátyja Szent István királynak, Imre herczeg halála után követte volna Istvánt a trónon, ha az udvari ármány tragikus sorsra nem kárhoztatja. A portugál Henrik leszármazási meséjét csak a középkori portugál irók találták ki, a magyarországi középkori emlékekben ennek semmi nyoma.

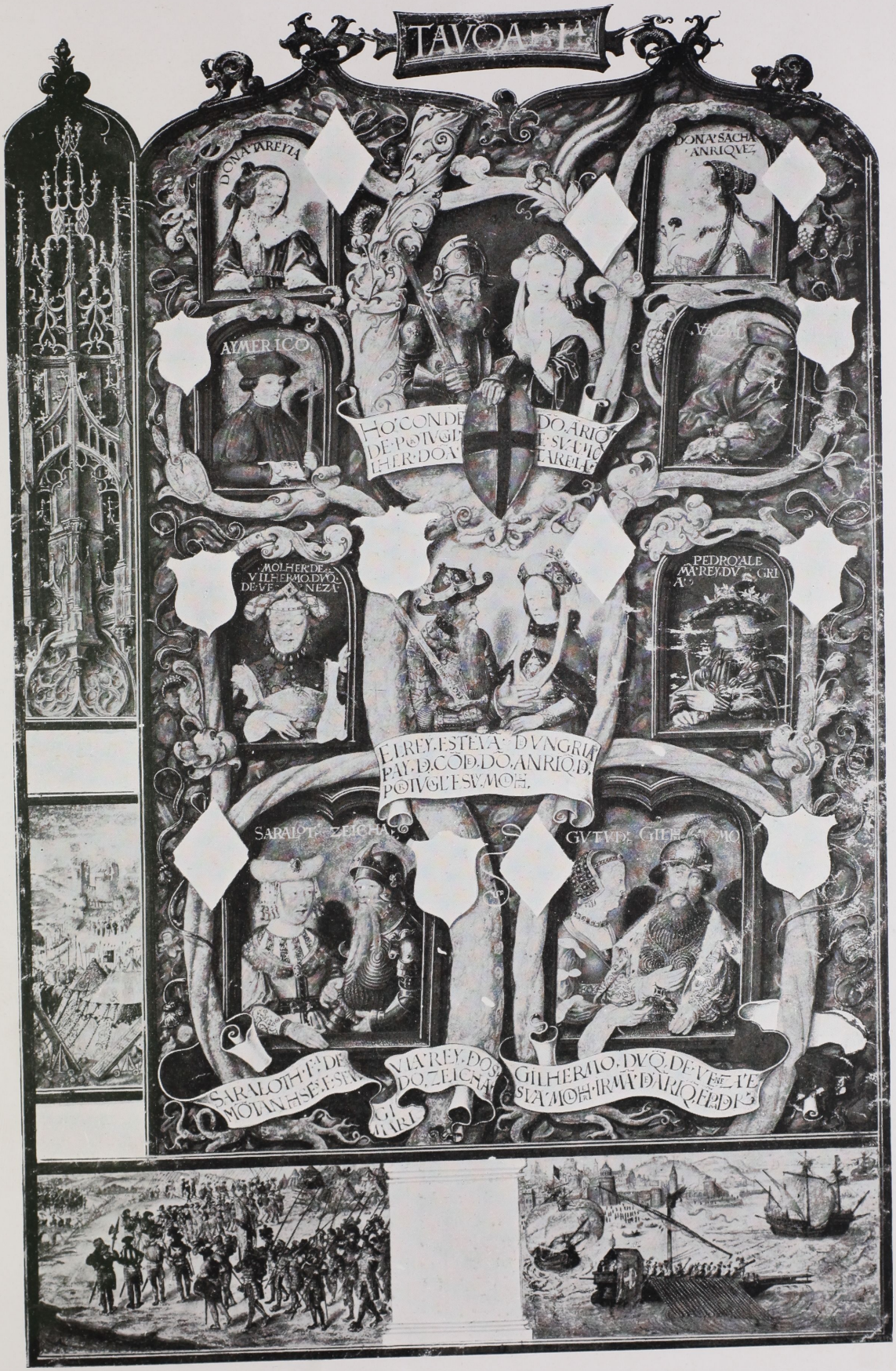
E leszármazási tábla adatait csodálatos módon ismét megtaláljuk Turóczy krónikájában. E tény bizonyossá teszi, hogy a portugál genealogia forrásai között Turóczy is szerepelt.

[1] Ez ábrázolás megegyezik Turóczy jellemzésével, a ki ezeket mondja Imre herczegről: Filius autem ipsorum, beatus Emericus, proprias vestes purpureas ante altare deponebat pro altaribus induendis, sicut patet in ecclesiis regalibus usque modo. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I. k. 96 l.

[1] Érdekes, hogy a portugál genealogia előállitásánál közreműködő s már emlitett Damiano de Goes XVI. szazadi portugál történetiró Hispania illustrata czimü munkájában (II. rész, 882. lap) ugyanezen nézetet vallja. De cuius Henrici ortu inter authores non satis convenit... nostri vero ex Hungaria originis seriem deducunt. V. ö. Wertner, Az Árpádok 99. s. kk. ll.

[2] A portugál genealogia tévedése onnan eredhetett, hogy Imre herczeget tulajdonképen Henriknek nevezték anyai nagybátyja után. Wertner, Az Árpádok 58. l.

[3] Wertner, az Árpádok 80. l.

A PORTUGÁL KIRÁLYOK MAGYAR ŐSEI EGY XVI. SZÁZADI DISZKÉZIRATBAN.

Turóczy azt irja,[1] hogy Péter magyar király atyja Vilmos herczeg, Zsigmond burgundi király testvére volt, ki a császártól Velenczét testvérének, Gertrudnak kezével együtt kapta. E házasságból származott Gizella, Szent István király felesége. Gertrud halála után ujból megházasodott Vilmos herczeg s feleségül vette Szent István testvérét, a kitől Péter magyar király született. Ezek szerint Péter Gizella királyné mostohatestvére volt s ez magyarázza a királyné előszeretetét Péter iránt. Ez természetesen nem igaz, mert a királyné magaviseletét egyéb okok magyarázzák.

Ennyi e tábla bennünket érdeklő része. Sajnos, költői képzelet alkotása az egész genealogiai összeköttetés a magyar és portugál királyi családok között, minden történeti alap nélkül.

A VIII. és IX. táblák összetartoznak, a mint folytatólagosan irott czimük is igazolja: Tavoa primeira dos reys de Portugual. A czimirat szerint e táblák a portugál királyok leszármazását tüntetik fel. Henrik portugál gróf neve csupán jelezve van a VII. tábla jobb sarkában: Tronco do conde don Anriquez s a tulajdonképeni törzs, I. Alfonz portugál király miniált képével kezdődik a genealogia. A király mellett térdel Mafalda királyné s fölöttük gyermekeik látszanak, középen a trónutóddal, I. Sancho királylyal (Szül. 1154., megh. 1211-ben), valamint ennek számos gyermekével.

A IX. tábla középpontját a nevezett I. Sancho király felesége képezi, a tábla alján szüleinek képeivel s a XIII. tábláról elmaradt gyermekeivel.

E két tábla nagyon diszes kiállitásu s szegélyeiket többek között Lisszabon és Szantarem látképei diszitik.

A X. és XI. táblák ismét összetartoznak s czimiratuk: Tavoa quarte dos reys de Portugal. A X. táblán II. Alfonz király (szül. 1185-ben megh. 1223-ban) gyermekei között kimagaslik III. Alfonz s felesége Beatrix. Számos gyermekük képe között áll a trónutód, Dénes (Szül. 1261., megh. 1325-ben) képmása.

A XI. tábla közepét Dénes király felesége, szent Erzsébet foglalja el, a tábla aljában szüleinek lóháton ábrázolt képeivel. Erzsébet királyné apáczaöltözetben van ábrázolva s czimerpajzsát lebegő angyal tartja, a tábla keretét pedig Erzsébet életéből meritett képek diszitik.

[1] Wilhelmus autem, pater Petri regis, fuit frater Sigismundi, regis Burgundionum, sed post interemtionem sancti Sigismundi venerat ad imperatorem, quem imperator collocavit Venetiis et dederat ei sororem suam nomine Gertrud in uxorem, de qua geniut Keislam reginam. Mortua antem Gertrud Wilhelmus duxit in uxorem sororem sancti Stephani, de que genuit Petrum. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum I. k. 98—99. l.

A XI. táblával megszakad a portugál királyok sorozata, mert a XII. táblában már I. János király feleségét látjuk. Kimaradtak tehát Péter és Ferdinánd királyok, a miből arra következtethetünk, hogy közbül egy tábla elveszett. Az utolsó két tábla azonos alakokat tüntet fel, de csupán az egyik készült el teljesen. E táblák a portugál királyoknak az angol, valamint a franczia—burgundi, következésképen a habsburgi uralkodó családokkal való rokonságát vannak hivatva feltüntetni.

A XII. tábla alját III. Edvárd angol király († 1399) fia, János herczeg foglalja el feleségével, Konstancziával. Középen áll a leányuk, Philippe († 1415), I. János portugál király felesége. A tábla szegélyét kivételképen nem tájképek diszitik, hanem a burgundi herczegek képei János franczia királytól († 1364) Burgundi Máriáig († 1483).

A XIII. táblának csupán tollrajza készült el, de czélját elárulja a czimirata: Tronco dos reys de Igratera. A két utolsó tábla összetartozását világossá teszi az, hogy az utolsó táblán csupán: de Portugual olvasható, az előbbin kellett tehát a felirás másik felének lenni, de tévedésből nem került rá. E táblára kerültek Edvárd († 1438). V. Alfonz (1481) és II. János († 1495) portugál királyok, ennélfogva a leszármazási tábla a XV. század végéig vezet.

Összefoglalva az előrebocsátottakat, megállapithatjuk, hogy a leszármazási munka czélja egyrészt a portugál uralkodói ház őseit a legrégibb időkig visszavinni, másrészt az Európában uralkodó családokkal összeköttetésbe hozni. Az első czélt meghiusitotta a történeti adatok hiánya, minek következtében költött alakokat kellett bevinni; a második czélt kizárta a megfelelő adatok nem ismerése, minek következtében valóságos tények költött dolgokkal kapcsolatban jelennek meg. Ennyit a genealogiában szereplő személyekről.

A mi a kivitelt illeti, úgy a miniált képek elhelyezése, mint a családfának feldiszitése kifogástalan, igazi művészettel készült. A fatörzs természetes ábrázolásban jelenik meg s a lombok között feltünő miniatür állatképek egészen megelevenitik. Igaz, hogy olyan állatok is kerültek a lombok közé, melyek a természetben nem juthatnak oda; de a természetes ábrázolással a XVI. századi miniátor még nem sokat törődött Semmi történelmi értéket nem tulajdonitunk a képeken feltüntetett egyéneknek, azokat a költő képzelete teremtette meg; a ruházatuk pedig teljesen XVI. századi, tehát az sem korhű, a mi kizárja az arczvonások eredetiségét is.

G. A.

Adalék a Rákóczy utódok leszármazásához.

Külföldről kapta folyóiratunk szerkesztősége az alább következő, okmányokkal ugyan nem támogatott, de mindazonáltal, (a mennyire a nyomtatott forrásokból ellenőrizhető) hitelt érdemlő leszármazási táblát, a melyet a Turul 1903. folyamában megjelent *Aspremont-Rákóczy utódok* cz. czikknek, nevezetesen az évfolyam 152. lapján *Ca* jelzet alatt található táblázatnak kiegészitésére közlünk:

Sternbachi báró Wenzel János
— Senn Ágnes
|
Alojzia
— Grüenhofi lovag Fučikovszky Eduárd
|
Ilona
— Mörkensteini Mörk Lajos, százados
|
gyermekek?

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi szeptember 27-ikén tartotta ez évi harmadik rendes ülését, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *dr. Békefi Remig*, *dr. Csánki Dezső*, *dr. Karácsonyi János*, *Kollányi Ferencz*, *Nagy Gyula*, *dr. Ortvay Tivadar*, *N. Pettkó Béla*, ifj. *dr. Reiszig Ede*, ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *dr. Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Az elnök az ülést megnyitván, *dr. Karácsonyi János* ig. vál. tag felolvassa Szent-István anyjáról és I. András atyjáról szóló értekezését, mely a Turulban fog megjelenni. Ezután *dr. Schönherr Gyula* titkár mutatta be Földesi János pozsonyi tizedszedőnek II. Ulászlótól 1515. június 23-án kapott czimeres-levelét, melynek különös érdekessége abban áll, hogy azt a czimeradományt ujitja meg, a melyet Báznai János 1434-ben kapott Zsigmond királytól; *dr. Áldásy Antal* jegyző pedig bemutatta az Armbruster családnak három czimeres levelét, melyek közül az elsőt 1518 junius 3-án II. Lajos, a másik kettőt pedig I. Ferdinánd 1557. és 1559-ben adományozta a családnak.

A folyó ügyek élén a társaság kötelékébe felvétettek: pártoló tagokul Bessenyői Szabó Mihály (Esztergom), ajánja a jegyző, Dukai Takács Ferencz földbirtokos, (Duka), aj. Gyömörey Vincze, évdijas tagokul: Kégl György (Csala), aj. a titkár, dr. Kiss Emil tb. szolgabiró (Kaposvár), aj. dr. Dessewffy Antal, gróf Széchényi Sándorné (Nagydorogh), aj. a titkár, Vizeki Tallián Andor főszolgabiró (Kaposvár), aj. dr. Dessewffy Antal, Uray Gyula államvasuti ellenőr, (Budapest), aj. Varjú Elemér, báró Weissenbach Iván (Kaposvár), aj. dr. Dessewffy Antal.

Ezután a titkár bemutatta báró Radvánszky Gézának Budapesten 1906. május 18-án kelt levelét, melyben a család nevében a társaságnak a megboldogult báró Radvánszky Béla elhunyt felett kifejezett részvéteért köszönetet mond.

A kolozsvári Országos Nemzeti Szinház részéről a társaság a megnyitás ünnepére meghivatván, az elnökség üdvözlő táviratban viszonozta a rendező bizottság kitüntető figyelmét.

Ezután *Dr. Áldásy Antal* jegyző jelentést tett arról, hogy az igazgató-választmánynak előző ülésén hozott határozata folytán a társaság vagyona az Osztrák-Magyar Bank kezelési letétéből kivétetvén, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál helyeztetett el kezelési letétbe. Bejelenti továbbá, hogy ugyancsak az igazgató-választmány határozata értelmében a Turulnak a Franklin-Társulatnál fennálló nyomdai tartozása a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapitványi jelleggel nem biró vagyonra a felvett lombard kölcsön utján kifizettetett. Az igazgató-választmány mindkét bejelentést tudomásul veszi.

A társaság titkára az igazgató-választmány megbizásából a szines czimerképek előállitási költségei ügyében a Franklin Társulattal tárgyalásokat folytatván jelenti, hogy a társaság egy-egy szines czimerképnek 650 rendes és 510 kartonpapirra nyomatandó példányáért 300 koronát számit. Az igazgató-választmány az ajánlatot előzetes tudomásul vette és annak érdemleges tárgyalását a következő ülésre tüzte ki.

Ezután a titkár bemutatta a Franklin-Társulatnak a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv II. sorozata I. kötetéről benyujtott első évi elszámolását, melynek adatai szerint az 1905. márczius 16-ikán bizományba átvett 1000 példányból eladatott 212 példány s ezekért 1526·40 korona illeti meg a társaságot. Az igazgató-választmány az elszámolást előzetes tudomásul vette, s *dr. Pettkó Béla* és ifj. *dr. Reiszig Ede* ig. vál. tagok inditványára annak tárgyalását a vállalat folytatásának kérdésével kapcsolatban a következő ülésre tüzte ki.

A pénztárnok kimutatása szerint a pénztár állása az ülés napján a következő volt:

Bevételek 1906. jan. 1. — szept. 26. 5761·25 kor. Kiadások 1906. jan. 1. — szept. 26. 5486·10 kor. Egyenleg 275·15 kor. Összesen 5761·25 kor. A Nemzetségi zsebkönyv II. rész I. kötetének számadása. Bevételek

1906. jan. 1. — szept. 26. 84·28 kor. Kiadások 1906. jan. 1. — szept. 26. 16·50 kor. Egyenleg 67·78 kor. Összesen 84·28 kor. — Vagyonállás: *A)* Cselekvő vagyon. I. Tényleges vagyon. 1. Alapitványi vagyon *a)* értékpapirokban 22200 kor., *b)* kötelezvényekkel biztositva 4400 kor., *c)* kötelezvény nélküli alapitvány 600. — 27,200 kor. 2. Alapitványi jelleggel nem biró tőkésités 3400 kor. 3. A Nemzetiségi Zsebkönyv II. rész 2. köt. szines mellékleteire (takarékban) 200 kor. — Fenti egyenlegek 342·93 kor. Összesen 31142·93 kor. II. Követelés. Hátrálékos alap. Kamatok és tagdijak után 3360 kor. *B)* Szenvedő vagyon. A kereskedelmi banknál felvett lombard kölcsön a régi nyomda számlák kifizetésére 2700 korona. Összes tényleges vagyon 31142·93 kor. Összes szenvedő vagyon 2700 kor. Tiszta vagyon 28442.93 kor.

A jegyzőkönyv hitelesitésére az elnök *dr. Karácsonyi János* és *Kollányi Ferencz* ig. vál. tagokat kéri fel.

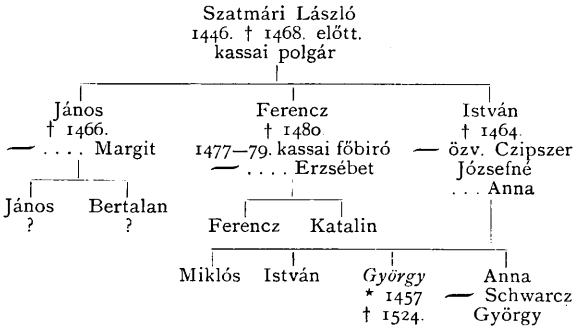
SZAKIRODALOM.

Tóth-Szabó Pál, Szatmári György primás (1457—1524.) Budapest, 1906. (Magyar Történeti Életrajzok XXII. évf. 1—3. füzete) Athenæum r. t. nyomd.

E munka a mohácsi vészt megelőzött korszak egyik kiváló, de eddig kevéssé méltatott szereplőjének életével ismertet meg bennünket. Szatmári György korának igazi gyermeke; alacsony sorból az ország első egyházi méltóságáig emelkedik, törhetetlen akaratereje s energiája által küzdve ki magának az előmenetelt. Az eszközökben nem igen válogat, a papi állásával járó tekintetekről gyakran megfeledkezik, de ezekben kortársainál semmivel sem rosszabb. E mellett kiváló műveltségü férfiu, tudománynak, művészetnek bőkezü pártfogója, hajlamból-e, vagy mint az egykoruak nagyobb része, hiuságból? Ki tudná eldönteni.

Rengeteg apró adatból, nagy munkával s müvészettel megszerkesztett életirásának behatóbb tárgyalása nem tartozik e lapokra. Annyit azonban megmondhatunk, hogy a biografus derék munkát végzett; alaposan ismeri és jól ismerteti a kort, a melylyel foglalfoglalkozik s az olvasó, miközben Szatmári György életét lefolyni látja maga előtt, nemzeti életünk e szomoru korszakába is bepillant, abba a korszakba, a melynek talán csak azért vannak ragyogó tüneményei is, hogy rettentő árnyoldalai az ellentét révén annál inkább megdöbbentsenek.

A genealogust e műben legkivált a főszereplő családjára vonatkozó adatok fogják érdekelni. A Szatmári család magyaros hangzásu neve daczára sem magyar eredetü; ugy lehet a szatmári német *hospesek* közül szakadt ki. A XV. század derekán Kassán lép fel először, a hol is László mint tehetős polgár szerepel. Tőle a család következőképen származik le:

Nemes volt-e a család feltünése idején, vagy sem, nem ismeretes; a gazdagabb polgári családok közt ez időben nem ritkán találkozunk olyanokkal, a melyeket a királyok nemesi rangra emeltek. Hogy czimerrel élt s hogy e czimer harántosan osztott pajzsban elhelyezett két liliom és két rózsa volt, az kétségtelen; czimerét aztán Mátyás király (a hihetőleg kanczelláriai hivatalt viselő) Szatmári György kértére a pajzson átfektetett jobbharánt pólyába foglalt kuszó oroszlánnal bővitette meg. Ennek emlékét az érsek csinos faragásu emlékköve tartotta fenn; a kő, a melynek minden leirásnál többet mondó ábráját itt közöljük, e feliratot viseli:

Lilia bina rosis totidem coniuncta gerebam,
Rex dedit auratum Corvinus et ipse leonem.
M CCCC LXXXXII.

Mire vonatkozhatik az 1492-ős évszám, nehéz lenne megmondani; a czimer adományozására semmi esetre sem, mert hiszen a mondott évben Mátyás király már nem volt az élők sorában.

Hasonló czimer van az érsek gyürüpecsétjén s a pécsi székesegyházban az általa emelt oltár előlapján; ez utóbbin azonban a pajzsot *a sárkányrend jelvénye köriti*. Ugyanigy van megfestve a czimer Szatmárinak Attavantes kezétől származó pompás breviariumában is;[1] sajnos, szinei felől sem a szöveg, sem a szinezetlen ábra nem nyujtanak felvilágositást.

A könyvünkben található adatokból nem lehet kétségtelen biztossággal eldönteni, kihalt-e a Szatmári család György primásban? A valószinüség a mellett szól, hogy a főpapnak vérbeli firokonai nem maradtak; ugyanis véghagyománya szerint összes birtokait unokahuga és Kassa városa között osztotta meg. Igy tehát azoknak a ma is élő családoknak, a melyek magukat a primás családjából eredeztetik, ide czélzó igényei nagyon ingatag alapon állanak.

[1] Eredetije a párisi nemzeti könyvtárban.

Ennyi, a mit Tóth Szabó Pál művéből a családtörténet s a hazai czimertan kutatója merithet. Mondanunk sem kell, hogy a történetiró jóval gazdagabb bányára lel benne ; de bárki veszi is kezébe, vonzó és érdekes olvasmányt talál. A szép kiállitásu, dúsan illusztrált kötetet melegen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe. *V. E.*

Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants. (Belgique-Royaume des Pays-Bas—Luxembourg—Allemagne—France.) Recueil historique et héraldique. Par J.-Th. de Raadt. Bruxelles, Société Belge de Librairie. 1898—1901. Négy kötet in 8vo.

Az utóbbi években külföldön megjelent hasonló munkák között előkelő helyet foglal el a nemrég elhunyt J.-Th. de Raadt eme nagy műve : Németalföld és a szomszédos országok czimeres pecsétjei. A németalföldi tartományok — e név alatt a mai németalföldi királyságot és Belgiumot értve — eddig e tekintetben aránylag hátra voltak : az ezen szakba vágó munkáik részint elavultak és megbizhatatlanok, részint pedig csak egyes családok, vagy vidékek pecsétjeivel foglalkozván, az egész tárgyat átölelő teljes képet nem adhattak. Szerző tekintetbe véve a szomszéd országokkal való gyakori összeházasodást és egyéb érintkezést, munkájának keretében a németalföldi tartományoknak a heraldika szempontjából annyira gazdag és érdekes anyaga mellett, helyet adott számos német különösen rajnamenti, luxemburgi, franczia stb. czimeres pecsétnek is.

A bevezetésben, melyet mintegy száz czimerrajz, pecséthasonmás stb. illusztrál — de Raadt egyes érdekes heraldikai jelenségekről számol be ; ezer és ezer czimeres pecsét fordulván meg kezei között, kutatásainak eredményeit sorolja fel. Külön fejezetekben foglalkozik a czimerváltoztatásokkal, a czimertörésekkel, a hasonló czimert viselő családok csoportjaival, a női pecsétekkel stb. és megvilágit sok, eddig homályos kérdést. A munka főrészét a pecsétek leirása foglalja el; a tulajdonosok nevei betürendben, az egy név alá tartozók pedig chronologikus sorrendben csoportosulnak. Minden egyes pecsétnél megtaláljuk a tulajdonos nevét, a mint az különféle variánsban az oklevél vagy egyéb irás szövegében előfordul ; a czimer, sisakdisz, czimertartó stb. leirását, a köriratot, némely esetben a szóban forgó oklevél ismertetését vagy szószerint való közlését, történelmi és genealogiai adatokkal, valamint, a mennyiben lehetséges volt, a pecséten ábrázolt czimer szineinek egykoru források után való reconstructióját. A pecsétek egy részét fénynyomatu másban adja 299 tábla ; ehhez járul a pecsétczimerek rajza, 1200 darab 40 táblán ; valamennyi rajz középkori stylusban, Gelre herold modorában. Külön táblákon találjuk a polgári czimerekben gyakran szereplő úgynevezett kereskedő- vagy házi-bélyegek (Haus-marke) rajzát, melyeknek blazonálása gyakran nehézségekkel jár. Sajnálatos, hogy a pecséthasonmások minden rendszer nélkül, az egész munka négy kötetén át szétszórva, csakis az index segélyével találhatók meg.

Uralkodók, főpapok, nemesség, polgárok, városok, egyházi és világi hatóságok és testületek pecsétjei egyaránt képviselve vannak, a tizenkettedik századtól a tizennyolczadik század végéig. Minden egyes pecsétnél említés történik, hol található fel annak eredetije ; legtöbb ez után iratik le, némelyik pecsétmintázat, vagy pedig a meglevő typarium lenyomata után. Szerző úgy látszik, a kiadatlan pecsétek közlését tüzte feladatául ; ezen elvtől csak ott tér el, hol a korábbi kiadás hibás, vagy ki nem elégitő.

Talán sehol sem volt a pecsét használata annyira közkeletü, mint a németalföldi tartományokban. Meglepő a fennmaradt legrégebbi pecsétek nagy száma ; már a korai középkorban a legszerényebb társadalmi állásu személyek is czimerrel pecsételnek. Ennek magyarázatát talán leginkább a hübériségből kifolyó sokféle szövevényes jogviszonyban kereshetni.

A leirt czimeres pecsétek között legrégebbi elzászi Fülöp, flandriai grófnak 1162. évből való lovas pecsétje ; fénynyomatu képét a bevezetés közli. A gróf balra vágtató paripán ül ; jobbjában kardot, bal karján oroszlános pajzsot tart ; arczvédő vaspánttal ellátott magas, hengeralaku sisakjának oldalán növő oroszlán látható. A körirat : ✠ Sigillum Philippi comitis Flandrie. A kisebb méretü ellenpecséten a typus ugyanaz ; de itt a gróf jobbra vágtat, kard helyett, mely oldalán hüvelyében függ, oroszlános zászlót tart ; pajzsa és sisakja ugyanolyan, mint az előlapon. Körirat folytatólagosan : ✠ et Viromandie (= Verman-

dois). — Bezárólag az 1200 évig még hét lovaspecsétre akadtunk ; ezeknek ellenpecsétje rendszerint csak czimerpajzsot mutat ; így Raoulnak, Coucy urának 1190. évi és Raoul, Soissons grófjának ugyanazon évből való pecsétjén ; valamint Balduin, Hennegau grófjának 1195. évi pecsétjén, a pajzson Hennegau régi czimerével : (aranynyal vagy feketével) hatszor szaruzott (chevronné). Tisztán czimeres hennegaui Vilmos 1200. évi pecsétje, melynek kerek mezejében hasitott normann pajzs látható : elől elszórt liliomok, hátul ötször jobbharánt osztva (a régi hennegaui pajzsnak hátulsó fele).

A lovas pecséteken a tizennegyedik századnak körülbelül első negyedéig majdnem kizárólag *sárkány* vagy *legyező* alaku sisakdiszt látunk, mely a ló fején is ismétlődik. Igen gyakori ezen időszakban az «ailette», vagy «aileron» használata, négyszögletes táblaalaku lemez, egyenes álló helyzetben a vállra erősitve ; rajta a pajzs czimere ismétlődik. (Lásd Bárczay : Heraldika 481. ábra). A tizennegyedik század vége felé használata ritkább lesz.

Az ailette divatjával egyidejüleg felmerülő sajátságos szokást emlit fel de Raadt ; a hármas pajzsocskáknak, melyek ugyanazt a czimert viselik, egy nagy pajzsra, 2, 1, helyzetben való illesztése. Igy például az Ere család czimere : aranyban három fekete czölöp és rajtuk hermelin pólya ; Jánosnak 1274. évi pecsétjén egy nagy pajzson három kis pajzsocska czimerével. E divatot családfők is követvén, az czimertörésnek nem tekinthető ; nők pecsétjén is előfordul. A czimerpajzs hármas használata nálunk — nem pajzson, de a pecsét mezejében — felső sarkukkal érintkezve, Konth Miklós és Garay Miklós nádoroknak pecsétjein tapasztalható.

Egy másik különlegességre is akadtunk, melyről de Raadt nem tesz emlitést ; a XIII. század utolsó évtizedeiben és a következő század elejéről való pecséteken többször látunk a megszokott háromszögpajzs helyett kerektalput, melynek oldalai majdnem párhuzamosak, tehát azon pajzsalak, mely a tizenötödik század folyamán vált divatossá és melyet «spanyol» pajzsnak szokták nevezni. A hasonmásban közölt pecsétek között, 1279-től egészen 1321-ig mintegy tuczatra menő példáját találjuk ; sajnálatos, hogy a pecsétek leirásánál e körülményről emlités nem tétetik, így csak a fénynyomatban közöltekkel foglalkozhatunk. E kerektalpu typus úgy pajzsalaku pecsétéknél, mint kerek pecsét mezejében is előjön ; úgy látszik, leginkább Hollandban és Zeelandban volt használatos és a mennyire a csekély számu, rendelkezésünkre álló adatból következtetünk, olyanok használják leginkább, kik még nem lovagok.[1]

[1] M. Louis Bouly de Lesdain tagtársunk szives volt velem közölni, hogy a kerektalpu, ugynevezett «spanyol» pajzs a tizenharmadik és tizennegyedik században Franczіaországban is előjön és pedig leginkább a déli tartományokban ; igy például Raymond du Puylaurent 1226., Galhard de Beynac 1238., Bérenger de Cugegnoy és Olivier de Termes 1241., Hugnes de Durfort és Pelfort de Rabasteins 1242. évi, és Hugues de Cardaillac 1243. évi pecsétjein. — A német tudománynak e pajzstypus korai előfordulásával szemben való álláspontjára nézve v. ö. G. A. Seyler : Geschichte der Siegel, 227. lap, a Klettenbergi Bertold halberstadti kanonok 1258. évi pecsétjének (157. ábra) leirásához füzött megjegyzést. *G. P.*

Seyler G. A. a «Geschichte der Heraldik»-ben (197. l.) — a németországi adatokra szoritkozva, azt mondja, hogy «abnormis pajzsforma a XIII. században egyáltalában nem fordul elő, a XIV-ben pedig csak ritkán» — és példának hozza fel Hohenlohe-Brauneck-i Imre, würzburgi kanonoknak 1311. évből való pecsétjét, melyen kerektalpu pajzs szerepel. Nagymartoni Pál országbiró 1328. és 1332. évi pajzsalaku pecsétjein (Bárczay Herald. 380. ábra és Turul 1903. 55. l.) ugyanilyen formát találunk.

A pajzsalaku pecsétek curiosumai közül itt megemlitjük Ropertus, nobilis vir, dominus de Rosowa 1292. évi pecsétjét, melyen egy jobbelé vágtató lovas látható ; pajzsának képe lekopott ; és van Striene János 1300. évi pecsétjét, melyen lándzsát és (kopott) pajzsot tartó férfialak ábrázoltatik.

A nyugati heraldikában olyan nagy szerepet játszó czimertörésekről könyvünkben annyi érdekes példát találunk, hogy ezekből egy külön munkát lehetne összeállitani ; mint különlegességet felemlitjük Berthout János, Neckerspoel urának 1295. évi pecsétjét : három czölöpös pajzson szabad telek (franc-quartier) ezen jobbra vágtató lovas, jobbjában kardot, balkarján keresztes pajzsot tart. A Berthout-család czimere : aranyban három veres czölöp ; János ága törés gyanánt hermelin szabad telket viselt ; János pedig személyes törésképpen arra a vágtató lovast helyezte, kinek keresztes pajzsa bizonyosan János anyjára vezethető vissza ; ez ugyanis a Mortagne-családból származott, melynek czimere : aranyban veres kereszt.

Megjegyzendő, hogy a czimertörést jelentő tornagallér stb. a pajzs nélkül, a pecsét mezején ábrázolt czimerképeken is előfordul ; igy van Coudenberg Gottfried 1336. évi pecsétjén : háromtornyos vár, melyen keresztül háromágu tornagallér vonul. Körirat : + S. Godtfridi de Frigido Monte. — Jakab, Cons urának 1225. évi pecsétjén a mezőben négyágu tornagallér, mely a czimerkép : öt virágos, gyökeres rózsató alatt vonul el. Quiévrain-i Mária, Ancerville urnője, Renaud de Bar neje, 1283. évi csucsives pecsétjének, hegyeslábu, keresztes végü keresztekkel beszórt mezején, prémmel bélelt palástban, jobbjában liliomot tartó hölgy áll ; mellette jobbról-balról egy-egy czölöpösen állitott, kifelé fordult hal, mindegyiken kétágu tornagallér (négyágu tornagallér egy-egy fele). Itt tehát a pecsét mezeje, melyen a hölgy képmása is ábrázoltatik, egyszersmind czimeralapot is képez. Az ellenpecséten ugyanazon czimer, keresztes águ, hegyes lábu keresztecskékkel beszórt pajzson két kifelé fordult, czölöp mentén állitott hal — itt háromfogas tornagallérral — szerepel ; ez Bar czimere. Mária tehát férje czimerét egymagában használja ; atyja, Miklós, Quiévrain ura, 1262., 1263. évben lovaspecsétjén ötször (ezüst és veressel) jobbharánt osztott pajzsfős (arany) pajzsot visel

A modern, teoretikus heraldikában a természetes gyermekek apjuk czimerét balharánt gerendával vagy pálczával törve viselik, régebbi időkben nem olyan könnyü megismerni a fiatalabb családtagok és a törvénytelen szülöttek czimertöréseit. Szerző szerint a németalföldi tartományokban az egyedüli, biztosan illegitim eredetre valló törés abban áll, hogy az atya czimere egyszinü pajzsnak szabad telkében alkalmaztatik ; erre több példa bizonyságát hozza fel. Arra az angol heraldikában is találunk eseteket, hogy a ba-

stard apja czimerét a pajzsba helyezett herold alakon viseli.

A czimertörés vagy talán inkább czimerváltoztatás érdekes példáját találjuk három, de Péronne nevü egyénnél, kik valószinüleg közeli rokonok voltak. Clais van Perone 1318.: négy négyszögletes fejsze között haránkereszten öt kéve. — Jakab, 1324.: három fejsze között szarufán három kéve. — János 1324.: két keskeny harántpálcza között három kévével megrakott jobbharántpólya, kisérve hat, a pajzs széle mentén helyezett fejsze által.

Itt a heroldalak változik és a kisérő alakok ugyanazok maradnak.

Két czimernek egy pajzsban való egyesitése eredetileg hasitás, illetőleg összetolás, később négyelés utján történik; nők igy szokták férjük czimerét atyjukéval egyesiteni. Ha mindkettő már négyelt, ugy gyakran mindakét czimernek csak hasitott fele jut a pajzsba, miáltal négy külön czimer kerül egy pajzsba. Ettől eltekintve, egy személyt megillető *négy* czimernek egy pajzsban való összeillesztésére legrégebbi példát 1396. évben találtunk, Sweder van Abcoude, Gaesbeek, Putte és Strijen urának pecsétjén; pajzsa, melyet jobbról vadember, balról sárkány tart, négyelt és ugyanazon czimert ábrázolja, melyet Gelre Herold a brabanti here van Gaesbeke-nek tulajdonit: négyelt pajzs: 1. veresben három ezüst oszlop (zuylen)a megszokott sajátságos stylisatióban; (Abcoude) 2. feketében aranykoronás ezüst oroszlán (Gaesbeek); 3. kék- és aranynyal ötször vágott, a kék osztásokon kilencz kis ezüst harántkereszt, 4, 3, 2, (Putten); 4. aranyban három veres, röviditett lebegő harántkereszt (Strijen). — Van Nederhem János 1358. pecsétjén a négyelt pajzson már szivpajzsot találunk. — Venczel, Lotharingia, Brabant és Limburg herczege, nejével, Johannával közösen használt pecsétjén, 1355. évben, a pajzs hasitott: elől Csehország és Luxemburg, hátul Brabant és Limburg négyelt czimereivel; itt tehát, bár csak négy czimer szerepel, a pajzs nyolcz mezőre van osztva.

A pecsétvéső ügyességére vall Crujpelants János 1374. évi pecsétje: a pajzsban három, négylevelü virág (quarte feuille); az elsőn három vágottlábu liliommal megrakott, szabadtelkes pajzsocska; a koronás sisak disze: kakasfej. Ugyancsak finom munkára vall van der Mark János, Arenberg és Neuerburg urának 1394. évi pecsétje; a pajzsban: három sorban koczkázott pólyából kinövő oroszlán; a sisakon korona, melynek pártája a pajzs pólyája módján koczkázott és melynek középső, nagyobb levéldiszén a növő oroszlán látható; sisakdisz: két szarv.

Az ember alig várná, hogy a hazánktól olyan távol eső forrásokból meritett munkában specialisan magyar vonatkozásra akadjon; pedig a leirt pecsétek között egyre akadtunk, mely valószinüleg magyar eredetünek tartható. Egy «magyar Miklós» nevü ember (Claus die Hongher-Claus Hongher-Ongher és de Hongher) 1357. évben többrendbeli kárpótlásokat kap a brabanti herczegtől, a flandriai hadjárat alatt tanusitott szolgálataiért és elpusztult lovai fejében; a nyugtatványokat állitólag saját pecsétjével pecsételi. Három különféle pecsétje:

1. A pecsét mezejében «parolázó kézpár» (foi). Körirat: S'Yte Venite.

2. A pecsét mezejében koronás sisak; disze: sasfej négy toll között; a sisakot jobbról-balról egy-egy S betü kiséri. Körirat: S' friš Stephani d'Zemlinio.

3. (1357. aug. 2.) A pecsét mezejében bal kezében bunkót tartó vadember, fején hosszu tollal. Körirat: + Sigillv — Niclaus Ongher.

A második szám alatt leirt Zemlényi vagy Zemléni? István frater pecsétjének ábrája Nagy Lajos királyunk sisakczimerére emlékeztet; vajjon nem struczfej-e az, mit de Raadt sasfejnek blazonál? Sajnálatos, hogy ezen érdekes pecsét hasonmásban nem közöltetik.

Hesseni Henrik 1339. évi sisakpecsétjének legendája: + S'Heynr. abnepotis bte Elyzabeth.

Ismeretes a hazai történetbuvárok előtt Bertrandon de la Broquiére; 1445. évben «Bertram de la Broquiere seigneur de Viefchastel et dArquenes» a burgundi herczeg tanácsosa «hault guerrenier des Oostdunes de Flandre», 24 livres parisisből álló évi fizetéséről szóló nyugtát pecsétel meg

Az ujabb korból több, cs. k. katonák által magyarországi helyőrségeken kiállitott iratokon levő pecsét is közöltetik, különösen a XVIII. század harminczas éveiből, a «gróf Onelli» gyalogezred tisztjeitől, Kassán, Eperjesen, Lőcsén, Aradon keltezve; ezek azonban különös érdekkel nem birnak.

Bárcsak már minálunk is hasonló munka látna napvilágot, mely legalább középkori pecséteinket megőrizné a nyomtalan enyészettől. A mig egy a modern igényeknek megfelelő pecsétgyüjteményünk nem forog közkézen. addig a magyar heraldikát lényegében, valójában és sajátosságaiban csak azon csekély számu, szerencsés kutató fogja ismerhetni, kinek alkalma van a nagy levéltárak kincseiben buvárkodni; mert az, a ki kénytelen a folyóiratokban, monographiákban gyéren kiadott pecsétekre szoritkozni, az magának a tárgyról helyes és teljes képet nem alkothat.

Ghyczy Pál.

Kérelem.

Azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok a Turul olvasóihoz, hogy a ki a Rugyasi Panka család történetére vonatkozólag némi felvilágositást tudna nyujtani, azt velem közölni szives legyen.

Tájékozásul megjegyzem, hogy az emlitett család a XVI. században szerepelt Abaujmegyében s egyik kiemelkedő alakja Panka Péter fügedi várnagy volt (l. Csoma és Korponay Abauj vármegyéből monografiáit.) Ismeretes előttem még Panka Ferencz, ki 1835-ben tornyai főszolgabiró volt s kinek czimeres pecsétlenyomata Heves vm. levéltárában őriztetik. Itt azonban több adat nincs.

A «Turul» 1905. évi füzetében olvastam egy felhivást, hogy a Trocsányi család kihalt-e. Erre vonatkozólag kijelentem, hogy e család él Sárospatakon s egyik tagja, József sátoraljaujhelyi kir. aljegyző.

A szives közlésért előre is köszönetet mond

Panka Károly,
képviselőházi könyvtári tiszt
Budapest.

Khuen-Héderváry Béla

MAGYAR KIRÁLYI ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA EMLÉKEZETE.

1819—1906.

Negyedszázada annak, hogy báró Radvánszky Béla budapesti lakásán, az akkori Stáczió-utcza elején, komoly tanácskozások folytak a felől, czélszerű és időszerű-e a történelem segédtudományai, első sorban a heraldika és genealogia részére hazai történetíróinkat s a tudományosság kedvelőit egy társaságban egyesíteni és szaktudományainknak uj organumot teremteni. Komoly aggodalmak hangoztak el akkoriban: nincs-e már társadalmunk, különösen az írók s tudósok kis csapatja tulterhelve hasonló egyesülésektől, nem árt-e az új társaság az anya-társulatnak, a Magyar Történelmi Társulatnak, melynek érdekeit mindnyájan féltékenyen gondoztuk; részvétlenség, az írók másnemű elfoglaltsága nem fojtja-e el csirájában az alapítandó uj folyóiratot? E megszivlelésre méltó aggodalmakkal szemben mindig megszólalt egy tiszteletre méltó férfiú meleg szeretete kedves eszméje iránt, rendületlen bizalma a magyar társadalom erejében, hite történetíróink önzetlen közreműködésében, s támogatva szaktársainak, a nemzeti mult ép oly lelkes művelőinek kicsiny, de szellemi téren nagy számot tevő csapatjától, eloszlottak az aggodalmak és 1883-ban megkezdte működését az a társaság, mely ma hálás kegyelettel áldoz megteremtője, lankadatlan gondozója és több mint két évtizeden át fáradhatatlan buzgalmú vezetője emlékének.

Egyenként távoztak el körünkből azok, kiknek társaságunk megteremtését s az első évek nehézségeinek leküzdését köszönheti. Azok közül, kik elhúnyt elnökünkkel karöltve fáradtak ez aggodalmakkal teljes időben, áldásunktól kisérve egymásután boldogabb hazába költöztek: báró Nyáry Albert, tudományos heraldikánk megalapítója, Nagy Imre gondos, oklevélkutatónk, ki szeretettel egyesítette maga körül a fiatal nemzedéket s minden iskolánál jobban, alaposabban vezette be az oklevélismeret tudományába, Nagy Iván, a magyar családtörténet atyja, kinek alapvető munkája ma is a legelső forrás, a melyhez kétség esetén fordulunk, a minden szépért lelkesedő s a nemzeti mult minden ujabb megvilágításán lelkéből örvendő Szilágyi Sándor; elbucsuztunk a fenkölt lelkű főpaptól, Ipolyi Arnoldtól, a szorgalmas munkástól, Deák Farkastól s annyi sok mástól, kiknek emléke iránt társaságunknak mindenkoron hálás érzelmeket kell táplálnia. E sok csapásra, e nagy veszteségekre ez év május 2-ikán bekövetkezett a legsúlyosabb, melyet társaságunk huszonnégy éves életében megért. A sors nekem juttatta osztályrészeműl azt a szomorú kötelességet, hogy mint társaságunk tisztikarának most már egyetlen tagja, ki munkatársként részt vettem az alapítás nehéz körülményeiben s ki elnökünk oldalán hosszú éveken át

a társaság első titkára s folyóiratának szerkesztője voltam, örökre eltávozott vezetőnk iránt az általa alapított tudományos társaság soha meg nem szünő kegyeletének legyek tolmácsa.

* * *

Az 1882-ik évben, mikor társaságunk megalakulásának gondolata először felmerült, báró Radvánszky Béla férfi kora kezdetén, 33 éves korában már tiszteletre méltó nevet vívott ki magának a történelmi kutatás terén. Családi nagy tradicziók örökőseként, a régi idők minden emléke iránt fogékony lelke már kora ifjuságában elmerengett a nemzeti multon s ennek maradványait szeretettel gyüjtögette. Élete második évtizedében már régi okleveleket másol, czímereket, pecséteket gyüjt; rendelkezésére állanak családi levéltára gazdag kincsein kivül édes anyja családjának, a Bárczayaknak s a Rátold nemzetségből eredő Kazai Kakasoknak levéltárai. A legkitünőbb vezetőre akad Thaly Kálmánban, a nemzeti nagy szabadságharczok lánglelkű búvárában s a leggondosabb oklevélismerőben, Nagy Imrében, kitől az oklevelek rejtélyeiben nyert biztos utmutatást.

Még úgyszólván gyermek, mikor történelmi folyóiratok közölni kezdik kutatásai eredményeit. Tizenhat éves korában, 1865-ben, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben lát napvilágot első történelmi közleménye s azóta évről-évre találkozunk nevével szakfolyóirataink hasábjain. Közleményei mind megannyi becses adalék régi sphragistikánk, családtanunk és egyes családi levéltáraink ismeretéhez. Közöl régi magyar köriratú pecséteket a XIV—XVI. századból, nagybecsű kortani adalékokat, melyek Knauz monumentális munkájához értékes kiegészítések, jelentéseket tesz közzé a radványi levéltár egy részéről, a Berényi-levéltárról, megirja a zokoli és kisvárdai Zokoli család történetét. Nem nagyszabásu, korszakos dolgozatok, de annyit fényesen bizonyitanak, hogy közlőjük szeretettel csüng a nemzeti mult emlékein s mig más fiatal ember az ő előkelő társadalmi helyzetében más sikerekre pályáz, ő megelégszik a csendes kutató munkájával és örül, ha a nemzeti mult ismeretének egy-egy apróbb részlet felderitésével tehet szolgálatot.

Tudományos kisérletei már előre jelzik az irányt, a melyet később egész odaadással, a férfi munkaereje teljességével követni fog s a melynek hivatott művelőjévé lesz. Levéltári kutatásai első sorban a régi magyar családélet és háztartás, ezzel kapcsolatban művelődésünk régi emlékeinek nyomozására vezették őt; ezzel szorosan összefügg a családtörténet, a nemzetségek leszármazásának bonyodalmas szövevénye, kiegésziti ezt a czímerek vizsgálata, oklevéltani, különösen kortani és sphragistikai kérdések iránt való érdeklődés; tovább menve, rátér egész családi oklevéltárak, a családtörténet legközvetlenebb emlékeinek közzétételére, saját nagybecsű családi levéltárának átkutatása értékes irodalomtörténeti ereklyék felfedezésére vezeti, ezekkel behatóan foglalkozik, feldolgozza, részben munkatársaival közzététeti ez ereklyéket abban az önzetlen meggyőződésben, hogy mindezzel a nemzeti mult felderitéséhez járul egy-egy mozaikszemmel. E mellett legelső tudományos intézetünk, a M. Tud. Akadémia, a Történelmi Társulat és sok más tudományos egylet tárgyalásain élénk részt vesz, valahányszor teheti, soha sem mulasztja el, hogy szaktársaival az érintkezést fenntartsa; levéltárakban, könyvtárakban otthonos, maga is értékes könyvtárat alapít, kiváló szakértelemmel gyüjti úgy a tudományos irodalom termékeit, mint a magyar könyvészeti ritkaságokat; maga másol okleveleket, lelkiismeretesen kutat, összehasonlít; a hol kétsége van, szaktársaihoz fordul, szivesen ad és szivesen vesz minden utbaigazítást. A fiatalságot szereti, a kiben tehetséget, a történettudomány és segéddisciplinái iránt igazi érdeklődést fedez fel, azt munkatársává avatja, foglalkoztatja, egész kis tudományos kört alkot, melynek ő ád

foglalkozást, irányítást s mely őt nemcsak koránál és előkelő társadalmi helyzeténél, hanem tudásánál és tudományos tájékozottságánál fogva készséggel ismeri el fejének, vezetőjének. Ime egy tiszteletre méltó tudományos életpálya, melynek megjárója mindazon tudományos körökben, a melyekkel oly gyakran érintkezett, igaz szeretetet vivott ki s áldott emléket hagyott maga után, mert mindenki elismerte róla, hogy lehetett olyan, ki tudományos téren nagyobb eredményeket ért el, a kinek nevéhez nagyobb tudományos igazságok kideritése, nagyobb problémák megoldása füződik, de olyan, a ki a tudományokat s a nemzeti mult emlékeit jobban szerette, irántok jobban lelkesedett, érettök többet áldozott volna, kevés akad nagyjaink között.

A fiatal történetkutató szakavatott közleményei magukra vonták az illetékes körök figyelmét s a M. Történelmi Társulat 1874-ben a 24 éves ifjut választmányi tagsággal tisztelte meg. Mintha buzdítást merített volna ez elismerésből, még nagyobb szorgalommal kezdi közzétenni történelmi kutatásai eredményeit. A Századok, az Archæologiai Értesitő, a Történelmi Tár sürű egymásutánban közlik dolgozatait, melyek nemzeti multunkból nem egy értékes részletet derítenek föl.

A családi traditiónak megfelelőleg a csendes kutató is politikai pályára lépett. Őseinek példájára, kik Zólyom vármegyében vezető szerepet vittek s kik közül egyiknek-másiknak előkelő része volt országos dolgokban is, Radvánszky Bélának is ki kellett venni a maga osztályrészét a közügyekből. Nyolcz éven át, 1875-től 1882-ig volt országgyülési képviselője előbb a szliácsi, majd a korponai kerületnek. Képviselőségének maradandó nyoma van azon tudományos intézet történetében, melynek termében mai kegyeletes megemlékezésünket tartjuk. A Magyar Nemz. Múzeum ügyeinek megvizsgálására s a segtő eszközök kijelölésére a képviselőház 1880-ban kilencztagu bizottságot küldött ki, melynek elnöke Jókai Mór és jegyzője elhunyt elnökünk volt. A bizottság mint ilyen nem volt képes feladatának megfelelni, de megbizta jegyzőjét, hogy az intézetben szerzendő tájékozás után maga dolgozzon ki javaslatot a Nemzeti Múzeum ujjászervezésére. Radvánszky Béla jól ismerte az intézetet, hisz könyvtárának mindennapos látogatója volt, jól tudta azon nagy bajokat, melyekkel a magyar nemzet nagy kincses háza küszködik s melyek hely, pénz és személyzet hiányában foglalhatók össze és terjedelmes emlékiratban adta elő észleleteit és javaslatát. Az emlékirat 1881-ben készült el; telve van jó akarattal, lelkesedéssel intézetünk iránt; javaslatokat tesz, melyeket azóta a kormány és törvényhozás megvalósított, és felsorol óhajtásokat, melyek az intézet által képviselt tudományos és nemzeti közmüvelődési érdekek kárára mai napig sem valósulhattak meg. Annyi azonban tény, hogy a tudomány és közmüvelődés szükségleteitől áthatott emlékirat megtette hatását a kormánynál, mely nem zárkózott el a meggyőző érvek hatása alatt, első sorban a Széchényi orsz. könyvtár hiányain való segítségtől. Az 1882-ik évi állami költségvetés már bőkezűbben gondoskodik a Nemzeti Múzeum szükségleteiről s voltaképen ez volt ujabb időben az első lépés múzeumunk nagyobb arányú fejlesztéséhez és ez is báró Radvánszky Béla emlékéhez füződik. Ha szabad subjectiv motivumokat vegyitenem megemlékezésembe, nem hallgathatom el, hogy én is a Radvánszky-féle emlékirat következményeként léphettem negyedszázaddal ezelőtt a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe.

Képviselősége idején érte br. Radvánszky Bélát legelső tudományos intézetünknek, a Magyar Tudományos Akadémiának méltó és jól megérdemelt elismerése. Az 1879-ik évi akadémiai nagygyülés őt a levelező tagok sorába iktatta. Akadémiai székfoglalóját három évre reá a magyar művelődéstörténet és régészet köréből választotta; régi magyar ékszerekről értekezett;

részlet ez abból a gazdag művelődéstörténeti anyagból, melyet hosszú évek következetes fáradságával a családi levéltárak legelhanyagoltabb irataiból, leltárakból, összeírásokból, végrendeletekből páratlan gazdagságban hordott össze.

Akadémiai taggá választása óta alig volt első tudományos intézetünknek nálánál buzgóbb tagja. Szorgalmát, az Akadémia iránt való érdeklődését alig fokozhatta tiszteleti taggá történt választása, a mi az 1887. évi nagygyülésen történt. 1891-ben az igazgató tanács tagjává lett s igy elérte a legmagasabb fokot, melylyel az Akadémia érdemet jutalmazhat. Tekintélyét, a közbecsülést, melyben akadémiai tagtársai önként részesítették, semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a legutóbbi választás idején sokan neki szánták az Akadémia elnöki méltóságát.

Tudvalevő, hogy az igazi akadémiai tudományos munkásság nem a nyilvánosság előtt, hanem az Akadémia állandó szakbizottságaiban folyik. Elhunyt elnökünk három ilyen bizottságnak volt buzgó tagja: 1888 óta a történelminek, majd az archæologiainak és végül 1904 óta az irodalomtörténetinek. Közvetlen tapasztalásból tudom, hogy a történelmi bizottságnak nálánál szorgalmasabb, odaadóbb, lelkiismeretesebb tagja alig volt. Ha tehette, ha Budapesten volt, soha sem mulasztotta el a bizottság egyetlen ülését sem, sőt ügyeit úgy intézte, hogy a távolból is megjöhessen egy-egy fontosabb ülésre. A bizottság elnökének akadályoztatása esetén rendesen ő töltötte be az elnöki tisztet, legutoljára ez év márczius 10-ikén. A bizottság ülésein kifejlődő gyakori élénk eszmecserékben nem egyszer az ő talpraesett, okos s mindig tudományos érdektől vezetett nézete volt a döntő; élesen megfigyelte a történelmi kutatás terén mutatkozó hiányokat s inditványaival ezeken segíteni kivánt; alig volt valaki, a ki a tudományos érdemet jobban elismerte s a kutató fáradságát jobban méltányolta volna, mint ő. Annak az intim, mondhatni családi körnek, mely a zajtalanul, de annál intenzivebben dolgozó akadémiai történelmi bizottságot egybefűzi, a május 2-ikán bekövetkezett megrendítő haláleset óriási veszteséget jelent.

Az országgyülési képviselőséget elhunyt elnökünk 1882-ben családja ősi otthonának, Zólyom megyének főispánságával cserélte föl. Tiz éven át viselte e méltóságot; de e mellett soha sem szünt meg történelmi kutatásait folytatni és tettekben megszólaló érdeklődését nemzeti multunk emlékei iránt ujabb meg ujabb alkotásokkal nyilvánítani. Főispánsága kezdetére esik társaságunk alapítása. Mi kevesen, a kik még élő tanui vagyunk a kezdet nehézségeinek, bizonyságot tehetünk arról a gondos szeretetről és szerető gondosságról, melylyel az alapító a fiatal társaság ügyeit vezette. Ő maga szövegezte meg alapszabályainkat, gyüjtött tagokat nagy utánjárással, elhárított akadályokat, családi és társadalmi befolyását latba vetette, hogy a gyönge anyagi erőre alapított uj tudományos egyesületet az elmerüléstől megóvja. Mennyi küzdelembe került, hogy az uj társulat tudományos karakterét azon törekvések ellenében, melyek azt személyi és családi érdekek organumává óhajtották tenni, megvédjük; mennyi aggodalmat okozott a Turul első füzeteinek szerkesztése akkor, mikor még azóta barátainkká lett munkatársaink is bizalmatlansággal tekintették az uj vállalkozást s annak támogatására nem voltak hajlandók Ezekben az aggodalmas években a titkár-szerkesztőnek lankadatlan támogatója, igazi erőssége volt a társaság elnöksége, élén a legutóbb elköltözöttel, ki mellé lelkes munkatársakul sorakoztak a már korábban eltávozott másodelnökök, Nagy Imre és Nagy Iván. Hogy társaságunk diadalmasan leküzdötte a kezdet nehézségeit, hogy azóta is következetesen haladva a megkezdett uton, tekintélyes helyet vivott ki magának a nemzeti mult családtani és heraldikai emlékeinek felkutatása és közzététele terén, első sorban a vezető elnök érdeme. Ő maga szabta

meg a társaság és folyóiratának programmját a Turul első számában és gondosan őrködött e programm megtartásán. Mikor társaságunk az alapszabályokba foglalt kötelezettségnek eleget teendő, 1887-ben hozzáfogott a Nemzetségi Zsebkönyv első kötete anyagának összegyüjtéséhez, nem volt buzgóbb, fáradhatatlanabb munkatárs elhunyt elnökünknél; társadalmi összeköttetései biztosították a megfelelő anyagot számunkra, a szerkesztésben valósággal előkelő része volt s hogy a vállalat nagy erkölcsi sikert aratott, első sorban neki köszönhető. Mindnyájunknak élénk emlékezetében van, mily örömmel, mily lelkesen vett részt tárgyalásainkban, vele született szelid lelkületénél és tapintatánál fogva hogy igyekezett a választmányban koronként felmerülő ellentéteket elsimitani, lelke mennyire egybeforrott kedves alkotásával, melyet virágzásra juttatni, sikereit anyagi és szellemi téren biztosítani legfőbb törekvése volt. Valóságos atyja volt társulatunknak, mely elnökének odaadását igaz szeretettel, őszinte ragaszkodással viszonozta.

Tiszteletre méltó egyénisége az elköltözöttnek egyre több barátot szerzett, a történelem munkásai közül egyre többen füződtek őszinte rokonszenvvel hozzá. Éreztük mindnyájan, hogy a történelem terén igazi belső szükségletből, lelke vágyának kielégítésére dolgozó főúr épp oly önzetlen munkása hazai tudományosságunk és nemzeti közművelődésünk ügyének, ki maga végzi a fárasztó munkát az anyag gépies összehordásától a művészi megalkotásig, mint annyi más, szellemi téren dolgozó szürke tudós, ki a maga erejére utalva küzdi meg harczát az élettel.

A főispánságra következő néhány esztendő 1892 és 1896 között családjának és a csendes munkának volt szentelve. Az a végtelenül becses művelődéstörténeti gyüjtemény, melyet «Magyar családélet és háztartás» czímen még 1879-ben kezdett meg, 1896-ban vált a feldolgozást tartalmazó első kötet befejezésével teljessé. Nagy vállalatot indított meg még 1888-ban, mikor «Házi történelmünk emlékei» czím alatt közzé akarta tenni elmult századoknak levéltárak rejtekéből nagy utánjárással egybegyüjtött s a családi élet intimebb természetű nyilvánulásaira vonatkozó maradványait. Örökös kár, hogy e végtelen becsű gyüjteményből, mely a nemzeti családi élet művelődéstörténeti vonatkozásainak első rangu forrása lett volna, csak két kötet láthatott napvilágot. Ha e nagy sorozat, mely udvartartási és számadáskönyveket, régi magyar szakácskönyveket, leltárakat és hozományjegyzékeket, háziorvosi patika- és kuruzslókönyveket foglalt volna magában s melyekhez még régi végrendeleteknek kellett volna járulniok, teljes volna, vagy legalább az a gazdag anyag napvilágot láthatott volna, a melyet báró Radvánszky Béla már összegyüjtött, művelődéstörténetünk kimeríthetetlen kincsesbányát birna benne, mely jobban, hivebben és őszintébben mutatná be a családokból alakuló nemzet belső életét, mint a történelmi multnak sok más külső nyilvánulása. E vállalat folytatásáról gondoskodnia kell a Magyar Tudományos Akadémiának úgy hazai történetirásunk érdekében, mint elhunyt nagyérdemű tagja iránt érzett hálás kegyeletből is.

Azóta, hogy 1895 végén koronaőri méltóságában az ország zászlósurainak sorába lépett, mintha érezte volna, hogy a Mindenható már csak tiz évet enged neki földi pályáján, hogy sietnie kell, ha évtizedek óta előkészített kiadványok megjelentét meg akarja érni. Saját családi levéltára változatos anyagából, széleskörű tanulmányokkal kiegészítve, egymásután láttak napvilágot értékes irodalomtörténeti dolgozatai, sajtó alá adta a történelmi szerepű régi Héderváry-család oklevéltárát, teljesen elkészítette és sajtókész állapotban hagyta hátra a Radvánszky-család öt kötetre terjedő diplomatariumát, megtette az előmunkálatokat ahhoz, hogy a Bárczayak és Kazai Kakasok oklevéltárai közzétehetők legyenek. «Közlemények a báró Radvánszky-levéltárból» czím alatt végtelen becses sorozatot

indított meg, melynek egyes számai az ő és fiatal munkatársainak tollából kerültek ki. Mennyi szép terv, mily gazdag történelmi forrás, mennyi becses részlet a nemzeti mult képének teljesebbé tételéhez! És most minden megakadt, mindennek vége.

Családja iránt érzett mélységes ragaszkodásának emléke utolsó kiadványa, melyet közzétehetett. Most egy éve készült el Szinnyei József társunk korszakos nagy munkájának, mely a magyar irodalom termékeinek legteljesebb tárháza, az a része, mely a Radvánszky-családból eredő magyar irókról szól. Tizenegy irót szolgáltatott csak ez az egy család a magyar irodalomnak. Elköltözött elnökünk a nagy mű e részét «Irók a Radvánszky-családban» czím alatt külön is kiadta s a tetszetős füzetet 1905 deczember 2-én ez ajánló szavakkal látta el: «Emlékül a család élő tagjainak, követésre az utódoknak.» Valóban emlék, de fájdalmas, kínos emlék részünkre is e kiadvány és szomorúan kérdezzük, miért kellett e tartalmas, czéltudatos munkásságnak épp akkor véget érnie, mikor hosszú évek fáradozásának eredményeivel készült tudományos irodalmunkat gazdagítani?

Végére értem. Május 2-án megszünt dobogni a melegen érző szív, mely nemzeti multunk történelmi emlékeiért oly lelkesen hevült, kihullt a munkás kézből a toll, mely azok közkincscsé tételében annyit fáradt és báró Radvánszky Béla, a hazai tudományosság és közművelődés lankadatlanul buzgó munkása örök pihenésre tért. Még nagyon uj a csapás, hisz alig mult féléve annak, hogy a megrendítő haláleset mélységes gyászt boritott reánk; még nagyon érezzük a lesujtó veszteséget és érezni fogjuk hosszu-hosszu időkön át. Hiányzik közülünk az a jóságos férfiú, ki a tudományosság rajongó szeretetével rögtön megnyerte a hasonlóképen érző társak szivét; üres az elnöki szék, melyből oly tapintatosan, nem ernyedő buzgósággal intézte társaságunk ügyeit. Most, mikor már nincs közöttünk, érezzük, mennyire szivünkhöz nőtt, mennyire velünk érzett, mennyire közénk való volt az elköltözött, mennyit fáradt érettünk, mennyit köszönhetünk neki. Mély fájdalom fog el, hogy hálánkat most már csak emlékének róhatjuk le; de az a legjobb helyen van: szivünkbe van zárva, elmosódni, elhalványodni nem fog.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA.

Midőn arról a férfiuról kell irnom, a kit alkalmam volt alaposan megismerni és több évi ismeretség alapján szivjóságát és nemességét napról-napra jobban bámulni, multunk, tudományos életünk és általában minden szép és jó iránt való lelkesedéséből lelkesedést meriteni, tőle naponként tanulni és a kinek emlékéhez a szeretetnek és hálának annyi szála köt: nem szólalok meg azzal a szokott frázissal, hogy elfojtok minden érzelmet és az igazság részvétlen, tárgyilagos rideg hangján igyekezem irni, mert az én igazságom azt kivánja, hogy emlékét oly szeretettel elevenitsem fel, a mint szivemben él; nem mondom, hogy kritikát gyakorlok fölötte, most, a mikor róla emlékezem, mert a bámulat és szeretet, a mely hozzákötött, szigoru kritika alapján keletkezett és maradt meg; de határozottan igérem, hogy az igazság kutatóját legjobb meggyőződésem szerint, oly igazán mutatom be az igazság kutatóinak, a mint emléke lelkemben él és a mint az az ő igazságérzetének is megfelelne.

Ismertetem röviden életét, úgy a mint részben elbeszéléseiből ismerem, részben előttem lefolyt; ismertetem irodalmi munkásságát úgy, a mint megjelent munkái- elfogulatlan tanulmányozása után arról képet alkoték, irodalmi terveit, a mint azokat nekem előadta, kéziratban maradt munkáit, a mint azokat többszöri bepillantás után megismerhettem; ismertetem egyéniségét,

jellemét, kiterjeszkedve oly apróságokra is, a melyek talán ma sem érdektelenek, de a jövőben határozott fényt vetnek arra, hogy milyen volt és hogyan élt az a magyar főúr, a ki az ősök életéről oly szeretettel irt.

Báró Radvánszky Béla 1849 márczius hó 1-én született Sajókazán. Atyja Albert, anyja Bárczay Karolina. Atyját már nyolcz éves korában elveszitette és igy szerető anyja gondjai alatt nőtt fel, a kitől a szivjóságát és nőiesen gyöngéd, finom lelkületet örökölte. Bátyjával, Gézával együtt úgy az elemi osztályokat, mint a gimnázium négy alsó osztályát anyja és nevelői felügyelete alatt magánuton végezte, a rimaszombati gimnázium tanári kara előtt tevén le a vizsgákat, az V—VI. osztályt a budapesti ág. ev., a többit pedig az ev. ref. gymnasiumban fejezte be, a hol kiválóbb és reá nagyobb hatást gyakorló tanárai voltak: Thaly Kálmán, Gönczi Pál, Gyulai Pál, Géresi Kálmán és Molnár Aladár.

Az érettségi letétele után kiváló nagybátyja, Radvánszky Antal befolyására a budapesti tudomány-egyetem jogi karára iratkozott be, a melynek elvégzése után többször tett utazást Németországban, Belgiumban, Francziaországban és Olaszországban.

Bár még gyermekkorában az irodalommal, később pedig a történelemmel alaposan, czéltudatosan foglalkozott és az volt titkos óhajtása, terve, hogy munkásságával már 30 éves korában az akadémiai tagságot elnyerje, bátyja befolyására; egy évvel azután, hogy irodalmi munkássága elismeréséül a Történelmi Társulat választmányi taggá választotta, 1875-ben a korponai, később pedig a szliácsi kerületben képviselői mandátumot vállalt; de azért folytatta irodalmi müködését, a melynek jutalmául a Magyar Tudományos Akadémia 1879 május 22-én levelező tagjává választotta és ugyanazon évben az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat választmányi taggá. Akadémiai székét az 1882. évben *Régi magyar ékszerek* czimü tanulmányával foglalta el.

Képviselői állását nagybátyja halála után 1882-ben a Zólyom vármegyei főispánsággal cserélte fel, a mely méltóságot tiz évig viselte. 1883-ik év februárjában alapitotta meg a Magyar Heraldikai és Genealogiai társaságot, a melynek haláláig elnöke volt. Az 1885-ik évben házasodott meg, április 18-án nőül vévén Tisza Kálmán miniszterelnök és gróf Degenfeld Ilona leányát, Paulinát. 1886-ban az ág. ev. egyház egyetemes gyámintézetének lett világi elnöke, 1887-ben pedig a Protestáns Irodalmi Társaság másodelnöke. Ugyanazon évben az Akadémia tiszteleti tagjává választotta, a következő évben pedig a történelmi bizottságnak, három évre rá az igazgatótanácsnak, 1904-ben pedig az irodalmotörténeti bizottságnak is tagja lett.

Báró Vay Miklós halála után, 1895-ben a magyar szent korona őrévé választatott (hivatali esküjét 1896 január 20-án tette le), a mely alkalommal valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot is nyert.

Az 1892-ik évben lemondván a főispáni méltóságról, a közélet teréről teljesen visszavonulva, családjának és az irodalomnak élt.

«A nemzetet csak látszólag alkotják az élő nemzedékek; valójában tagjai annak az elhaltak is, mert a letünt nemzedékeknek nagy a befolyásuk az élőkre. Sokakat lelkesitett már őseiknek dicső példája kitartó munkára, szorgalomra, nagy tettekre», ez itélet alapeszméje azon soroknak, a melylyel társulatunk alapitója és elnöke, a boldogult báró Radvánszky Béla a Turul első folyamát megnyitotta.

Mélyen átérzett szavak; a történelem komoly tanulmányozásából, a mindennapi tapasztalatból, de különösen az önismeretből leszürődött igaz itélet! Az ő munkásságának is ősei példája adott irányt, az lelkesité szorgalomra, kitartó munkára. Mert családja nemcsak hősökkel, nemcsak az eperjesi vértörvényszék egyik martyrjával dicsekedhetik, hanem azzal is, hogy tagjai majd kivétel nélkül a legrégibb időtől kezdve a tudományoknak pártolói és müvelői voltak. Ő sem akart tehát a családi hagyományokhoz hütlen lenni és már zsenge gyermekkorában élt benne a vágy: valami nagyot, valami szépet alkotni.

Szépirodalmi olvasmányai, Arany János iránti lelkes szeretete előbb a szépirodalom felé terelik figyelmét. Már mint kis gimnazista olvasmányairól jegyzeteket, birálatokat készit, a melyeket egykorú barátai, tréfára mindig hajlandó bátyja utmutatása mellett, iróasztalában kikutatnak és addig boszantják, a mig jegyzeteit tüzbe dobja. De ezt csak a pillanatnyi harag fellob-

banásában követi el, a következő pillanatban megbánja hevességét, a megkezdett irányban tovább halad és már 15 éves korában, 1864-ben egy beszély fordításával az Arany János Koszorujában nyilvánosan fellép.

Ez volt első és utolsó szépirodalmi dolgozata, mert a mint a budapesti ev. ref. gimnáziumban Gyulai Pál után kiváló históríkusunk, Thaly Kálmán lett tanára, lelke felébred a szépirodalom első ábrándjaiból és a történelem tanulmányozására adja magát. Thaly ugyan az irodalomtörténetet adta elő; de magánérintkezésben a történelem tanulmányozására serkentette. Mert csakhamar megkedvelték egymást, úgy, hogy Thaly többször felkereste őt és az egész életen át tartó benső barátság fejlődött ki közöttük. E hatásnak köszönhető, hogy a fiatal Radvánszky nemcsak megszerette a történelmet, hanem már kora ifjuságától kezdve következetes munkával meg is szerezte azokat az alapismereteket, a melyek nélkül a történelem önálló tanulmányozása el sem képzelhető. Mivel az alsó osztályokban a latin nyelvet elhanyagolta, ez időtől kezdve éveken keresztül hetenként háromszor vett latin nyelv-órákat Kovács Nándor tanártól, a palæographiában pedig Ráth Károly Győr vármegyei levéltárnok és Nagy Imre curiai biró ismeretsége és barátsága révén szerzett ismereteket. Sokszor összejött, sokat dolgozott velük,[1] valamint Ipolyi Arnold püspökkel, báró Nyáry Alberttel és később Deák Farkassal.

E kis baráti kör minden tagjának hatása meglátszik irodalmi munkásságán, habár annak iránya, tervei teljesen önállóak és egyéniségéből folynak. Élete céljául tüzi ki a történelem segédtudományai, különösen pedig a diplomatika, sphragistika, heraldika és genealogia müvelését. E czél elérésére nagy könyvtárt vásárol össze, levéltári kutatásokat folytat, okleveleket másol és másoltat, pecséteket, czimereket, vizjegyeket gyüjt és korán kialakul lelkében egy néhány nagyobb irodalmi terv, a melyeknek megvalósitására igen következetes, nagy munkásságot fejt ki. E munkásságának bizonyságai jegyzetein kivül könyvei is, mert nagy könyvtárának minden darabját átolvasta és tervbe vett munkáinak folyószámaival lapszéli jegyzetekkel kisérte. E lapszéli jegyzetekből megállapitható, hogy az adatokat körülbelül 20 nagyobb munkára gyüjtötte egész életén keresztül; de részint kéziratban, részint jegyzetekben maradt irodalmi tervei e számot jóval meghaladják. Ezek közül a legtöbb igen érdekes, hézagpótló munka lett volna annak idején, sőt lenne ma is, ha az általa összegyüjtött anyag feldolgozóra találna.

Egyik érdekes fiatalkori terve, melyet könyveiben, ha jól emlékszem, I. számmal jelölt, a *Magyar nemzetségek története*, a melyre a legujabb időig, Karácsonyi munkájának megjelenéséig gyüjtötte az anyagot. Másik terve volt a *magyar pecséttan kézikönyvé*-nek megirása. E czélból átnézte és kiczéduláza az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum és több családi levéltár anyagát. Czéduláiból betűrendes *Pecsétmutatót* készitett, a mely 8—9 kötetet tesz ki, hozzákezdett a kidolgozáshoz; sőt elkészíttette az illustratiókat is, még pedig oly művészi kivitelben, a milyennel még irodalmunkban nem találkoztunk. E czélra külön képzett egy fiatal tehetséges festőművészt, Patakyt. Egy pecsétrajzot elkészittetett vele háromszor, sőt négyszer is, mindaddig, a mig kifogásolni valót nem talált rajta. Sok pénzébe került; de gyönyörködött is bennük még évtizedek mulva is, valahányszor e rajzok kezébe kerültek. Nem egyszer büszkén mutogatta nekem: ilyet még külföldön sem tudnak produkálni. És e szép anyag, e szép rajzok iróasztalában maradtak, még pedig azért, mert mielőtt a pecsétrajzok mind elkészültek volna, művésze egy képével nagyobb dijat nyert, egyszerre hirneves festő lett és többé nem ért rá arra, hogy a lélekölő, talán nem is művészi léleknek való pecsétmásolásokkal töltse idejét. Másokkal kellett tehát kisérleteznie; de hasztalan; második Patakyt nem talált. Épen ez volt a sorsa vizjegy gyüjteményének is.

Már fiatal korában több család oklevéltárát akarta kiadni. Sokat dolgozott e czélból Nagy

[1] Nagy Imre fölött tartott emlékbeszédében irja: Magam is azok közé tartozom, kik az oklevelek olvasásának gyakorlatát jórészt tőle sajátitottam el; ebben tehát Nagy Imre volt gyakorló-mesterem. Most is igen kellemesen emlékezem vissza az időkre, midőn 1875-től kezdve egy évtizeden át majdnem minden vasárnap felkeresett a boldog emlékezetü barátom és egy pár órát oklevelet olvasva töltöttünk el. Négy-öt nagy levéltár érdekesebb vagy nehezebb okleveleinek másolatait olvastuk igy össze. (Turul, 1895. 5. l.)

Imrével, Ráth Károlylyal és Kovács Nándorral. El is készült a *Kazai Kakas, Bárczay, Héderváry, Kapy, Kaposmérei Mérey* és *Radvánszky-család* külön-külön is több kötetre menő *oklevéltárával*; de mire készen lett, nálunk is elfogadták az ujabb oklevél-kiadási elveket és soha sem volt türelme e nagybecsü, de betühü másolatokat átjavitani. Csak a Héderváry-család levéltárával tett erre kisérletet, élete utolsó évében, a melyből halála előtt már több ivet imprimálhatott.

Tervbe vette azonkivül a kiválóbb családok történetének megirását, de e terve sem ment túl az anyaggyüjtésen.

Irodalmi müködésének ez első korszakából, a mely kizárólag a történelem segédtudományaihoz és az anyaggyüjtéshez kötötte, a következő értekezései, illetve közleményei jelentek meg:

Erdélyi országgyülési végzések. (Győri történelmi és Régészeti Füzetek IV. k. 52—67. l.)

Haraszti, Bodrog vármegyei község emlékezete. (Történelmi és Régészeti Értesitő V. k.)

Tokaj két magyar köriratu pecsétje 1549 és 1616-ból. (Századok 1867. 425. l.)

Zokoli és a Kisvárdai Zokoly-család. (U. o. 1868. 509. l.)

A Radvánszky-levéltár legrégibb okmányai. (Századok 1875. 46. l.)

Jelentés a bodoki levéltárról. (U. o. 700. l.)

Kortani adalék. (Századok 1870. 539. l.)

Magyar köriratu pecsétek a XIV. és XV. századból. (U. o. 1880.)

László opuliai herczeg, nádor lovaspecsété 1370-ből. (Archaeologiai Értesitő V. k.)

Miskolcz város pecsété 1433-ból. (U. o. XI. k. 55. l.)

Drugeth Fülöp nádor lovaspecsété 1324-ből. (U. o. 182—186. l.)

Martell Károly magyar királyi czimmel ellátott kettős pecsété 1295-ik évből. (U. o. XIII. k. 108. l.)

Történelmi levelek. (Történelmi Tár 1879. és 1880.

Nevezetes okirat I. Mátyás korából. (U. o. 1880.)

Néhány szó olvasóinkhoz. (Turul 1883.)

Nyomtatott házassági jelentés 1676-ból. (U. o. 1889.)

Zemlényi Dávid czimerlevele az 1418-ik évből. U. o. 1892.)

Emlékbeszéd Nagy Imre felett. (U. o. 1895.)

Négy czimeres levél. U. o. 1904.)[1]

A czimek felsorolása soknak látszik, de a nagy terveknek és sok munkájának nem megfelelő eredmény. Ennek azonban az az oka, hogy készülő munkáiból mutatványokat, vagy azoknak egy bővebben is kidolgozható, külön is egészet képező részét nem tartotta helyesnek előre kiadni. Terveit, készülő munkáit féltékenyen őrizte. Úgy azon, mint a lefoglalt anyagon «rajta ült», a mint tréfásan mondani szokta. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a közönség e munkásságáról tudomást sem vehetett, mert azok kéziratban maradtak. Hogy léteznek, csak jó ismerősei és munkatársai tudják.

A mi a becses, több kötetre menő és az akkori szokás szerint a lehető leghivebben másolt oklevéltárak kiadásában megakadályozta, nemcsak az oklevél-közlés uj módja volt, hanem az a körülmény is, hogy családtörténeti kutatásai közben, a melyeket nemcsak az oklevelekre, hanem minden régi irásra kiterjesztett, a leltárak, hozományjegyzékek, végrendeletek felébresztették figyelmét és szeretetét a nálunk még akkor elhanyagolt művelődéstörténelem iránt. Megfogamzott egy új, szivét teljesen betöltő, munkásságát egészen lekötő terve: a XVI. és XVII. századi magyar társadalmi és családi életnek, egyszóval e korszak művelődés történetének megirása. Nemcsak érdekes adatai, hanem fajszeretete is ösztönözte erre. Ismerni és megismertetni azt a kort, a melynek elégséges emléke maradt reánk arra, hogy egy avatott kéz őseink életét elevenen, életteljesen megrajzolja; ismerni és megismertetni azon kor művelődéstörténetét, a melyet a külföldi, a német hatás még alig érintett, bebizonyitani, hogy a művelődésre való törekvés őseinknek mindig sajátsága volt és finomabb családi és társadalmi életben is megnyilatkozott; eloszlatni azt a nézetet, hogy műveltségünk ujabb keletü, a németektől kölcsönzött idegen virág; oly eszme volt ez, a mely nagy vállalkozásának sikere után is egész életén át lelkesedéssel töltötte el. És e lelkese-

[1] Az utóbbi értekezések irodalmi müködésének második, sőt harmadik korszakában jelentek meg ugyan, de korábbi adatgyüjtés eredményei.

dést ébren tartotta, fokozta a novellairóból lett, könnyed tollu, művelődéstörténelmünk iránt nagy érdeklődéssel viseltető historikusunk, Deák Farkas, a kihez egyre erősebb, igazi baráti szeretet kötötte.

«Felelevenednek előttem» — irja Deák Farkas fölött tartott emlékbeszédében «első ifjuságom emlékei: a komoly tanulás és később a fáradságot alig ismerő munkásság korszaka. Eleven képben látom magam előtt most is, hogyan lelkesitett, hogyan élesztette bennem a tüzet, midőn hajlamom történelmünk tág mezejének kutatására vezetett.»

Olyan nagy munkát csakis a legnagyobb lelkesedéssel, egy igaz, tárgyszerető, lelkes barát támogatásával lehetett elvégezni, mert hiszen akkor, a mikor teljes elhatározottsággal munkához kezdett, az 1873-ik évben, a Kovachóczy Árpádiájában (1833.) Thurzó Imre lakodalmi rendjéről megjelent közleményt, Kőváry László Erdélyi viseletek és szokások (1860) czimü munkáját és ujabb folyóirataink apró közleményeit kivéve sem nagyobb közlés, sem feldolgozás nem történt, úgy hogy két század egész művelődési anyagát felölelő irodalmi terve teljesen új és úttörő vala. Egyes idevágó monographiák (igy Nyáry Albert: Hyppolit érsek (1874), Fraknói: II. Lajos király udvara (1876), Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvartartása (1878), Demkó Kálmán: Polgári családélet Lőcsén (1882), Csánki Dezső: I. Mátyás udvara (1884) csak akkor jelentek meg, a mikor ő már terve keresztülvitelén fáradozott vagy művének két első kötete már meg is jelent. Igy kénytelen volt első sorban a kiadatlan anyagra, levéltári kutatásokra támaszkodni. 53 levéltár anyagát kutatta át és azoknak legbecsesebb művelődéstörténeti vonatkozásu adatait két kötetben kiadta az 1979. évben.[1] Már az adattár elrendezésével is mintegy előre sejteti a feldolgozott rész anyagbeosztását. A két kötetet ugyanis hat részre osztotta a következőképen:

I. kötet. 1. rész: Leltárak és hozományok 1510—1710.

II. kötet. 2. rész: Lakodalmak és keresztelések 1563—1666.

3. rész: Étkezés 1553—1700.

4. rész: Gyógyászat 1488—1682.

5. rész; Végrendeletek 1490—1705.

6. rész: Temetkezés 1545—1711.

Azonban a már itt-ott közölt anyag és történelmi kutfők bevonásával anyaga még teljesebb lett, úgy hogy a feldolgozás tervezetébe felölelhette társadalmi és családi életünknek és azok kereteinek minden részletét és a következő főbb szakaszokat állapitotta meg:

I. Lakás és butorzat.
II. Ágynemü, Alvás, Mosdás.
III. Ruházat (Fehérruha, Lábbeli, Férfiöltözetek, Női öltözetek).
IV. Hajviselet.
V. Ékszerek és egyéb arany- és ezüstművek.[1]
VI. Fegyverek.[2]
VII. Házasság. Keresztelés. Nevelés.
VIII. Társadalmi élet. Nyelv. Szokások. Illem.
IX. Foglalkozás.
X. Időtöltés. Sport.[3]
XI. A szorosabb értelemben vett háztartás.[4]
XII. Asztaltartás. Étkezés. Ital.[5]
XIII. Vendéglátás.[6]
XIV. Fogatok. Lószerszámok.
XV. Végrendelkezések. Temetkezés.[7]

Az anyag gyüjtésével és kiadással egyidejüleg hozzákezdett a feldolgozáshoz is; de azzal nagyon lassan haladt egyfelől nagy lelkiismeretessége, másfelől pedig az előmunkálatok hiánya és az óriási anyag miatt, a melyen uralkodni, a melyet beosztani és érdekes, folyékony előadásba önteni igen nehéz volt. Legtöbb nehézséget mégis az ismeretlen régi szók adtak. Még akkor nem volt nyelvtörténeti szótárunk, úgy

[1] Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta br. Radvánszky Béla. II. és III. kötet. Budapest, 1879.

[1] A később megjelent munkában: Arany- és ezüstművek (Ékszerek. Pohárszékre való edények. Evőeszközök).

[2] Feldolgozásból kimaradt. Helyette: Házasság, Keresztelés, Nevelés.

[3] Később a IX. és X. részt összevonta «Foglalkozás, időtöltés és játék a XVI. és XVII. században» czimen; megjelent a Századokban és különlenyomatban is.

[4] A feldolgozott részben IX. rész. Háztartás. Udvari személyzet.

[5] A feldolgozott részben három fejezetre osztotta. X. Asztali edények. XI. Asztali fehérnemüek. XII. Asztali rendtartás.

[6] Az előbbi fejezetbe osztotta be.

[7] A XIV. és XV. rész nem jelent meg.

hogy a kitartó munkán, a fáradságos utánkereséseken és önálló kutatásokon, szóval a nagy türelmen és nyelvészeti érzékén kivül nem volt más eszköze, hogy a lépten-nyomon előjövő elavult szók jelentését megfejtse.

E nehézségekből érthető, hogy a feldolgozott rész első fél kötetére a közönségnek majd 2 évig kellett várakoznia.[1] Mert a várakozást jogosulttá tette nemcsak az Adattár értékes anyaga, hanem azon érdekes mutatvány is, a mely *Lakás és butorzat a XVI. és XVII. században* czimmel az 1879. évben megjelent. És a megjelent félkötet sikere — a mely a közölt tervezetből III fejezetet ölelt fel — a várakozást felülmulta ; nemcsak a historikusok kis világa, hanem a történelem iránt érdeklődő olvasóközönség is igen kedvezően, nagy elismeréssel fogadta.

A munka érdemét tekintve kritikusa jellemzően irja róla: «Pár év előtt egy tehetséges ifju mágnás szép szónoklata közben mondá, hogy a magyar arisztokrata büszke erre, meg amarra . . . Én életem lefolyásában sokszor láttam a büszkeséget, de nem mindig láttam az arisztokratát; midőn azonban a nagy munkát, melyet br. Radvánszky Béla irt, kezembe veszem: látok egy tárgyat, a mire az arisztokrata is csakugyan büszke lehet.»

És e kedvezően fogadott, kiváló munka második részét majdnem az a veszély fenyegette, a mely számtalan kéziratát érte: hogy t. i. nem lát napvilágot. Bár szorgalmasan folytatta a feldolgozást, de irodalmunk kárára nagybátyjának, a kiváló br. Radvánszky Antalnak halála után ő lett Zólyom vármegye főispánja és igy méltóságával járó elfoglaltsága sokszor elvonta az irodalmi munkásságtól. Már pedig oly óriási anyagon uralkodni, az életet elevenen feltárni csak az tudja, a ki állandóan tárgyával és tárgyának él. Ő meg kénytelen volt kedves studiumát sokszor hónapokig félbeszakitani; de a mint ideje engedte, ismét visszatért régi tárgyához és folytatta a feldolgozást, időről-időre nyomdába adva a kész kéziratot. Később azonban ha foglalkozott is, a nyomdának egyre ritkábban adott munkát. Történt valami, a mi lehangolta és a további feldolgozástól kedvét elvette: történelmi irodalmunknak az ő irányában való fejlődése. Ellenmondásnak látszik, de igazság. Mig ő ugyanis munkája második részének kiadásával egyre késett, az adattár nagyszerü anyaga és a megjelent feldolgozott rész felkeltette a figyelmet müvelődéstörténelmünk iránt és folyóiratainkban jöttek, mint általában minden korszakalkotó munka után, a hasonló tárgyu közlemények és kiegészitések. Közben megjelent az akkor még nagy lelkesedéssel fogadott Nyelvtörténeti Szótár, a mely minden tökéletlensége mellett is neki hasznos szolgálatokat tehetett volna, a melyben számtalan oly elavult szónak lelhette volna magyarázatát, megfejtését, a melyek előtte leglelkiismeretesebb munkája, kutatásai daczára is homályosnak, sőt megfejthetlennek tüntek fel. Mig egyfelől irodalmunk fejlődése örömmel töltötte el, másfelől szomoruan gondolt arra, hogy munkája mennyivel tökéletesebb lett volna, ha még várakozik az ujabb közlésekre és a Nyelvtörténeti szótárra. Hasztalan, a már imprimált iveket nem lehetett kiegésziteni, tökéletesiteni. Érezte, hogy a mig más elfoglaltsága miatt munkája kiadásával egyre késett, az idő elhagyta; attól tartott, hogy e miatt műve már megjelenésekor elavult lesz, mert szerénységében nem gondolt arra, hogy oly alapvető munka soha el nem avul. Elveszitette kedvét tehát, abbahagyta a további feldolgozást; pedig még csak egy pár iv választotta el a befejezéstől.

De barátai és tisztelői nem nyugodtak ebbe bele. Többen az unalomig érdeklődtek a munka iránt, buzditották befejezésére, a minek meg is lett eredménye: főispáni méltóságáról történt leköszönése után ismét hozzá kezdett és ha előbbi terve szerint teljesen nem is fejezte be, de kiadta 1896-ban a várva-várt második részt is.[1]

A szerény ember aggodalmával bocsátotta utra könyvét; de hogy mily felesleges volt ez aggodalom, azt nem a munka kedvező fogadtatása, hanem az bizonyitja legjobban, hogy annyi idő, történelmi irodalmunk oly örven-

[1] Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta br. Radvánszky Béla. Első kötet első fele. Budapest, 1880.

[1] Czime: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Irta báró Radvánszky Béla. Budapest, Hornyánszky. 1896.

detes fellendülése után is, becséből semmit sem veszitett, arra a mai napig is mindig mint alapvető, kiváló munkára hivatkoznak, úgy, hogy megmarad az mindaddig, a mig őseink élete iránt az érdeklődés élni fog — hogy birálója szavával éljek — nemcsak az arisztokratának, hanem történelmi irodalmunknak is egyik büszkesége. A felfogás, a történelmi módszer fog változni, változott is már, követelhetünk több mélységet, az anyagnak másnemü csoportositását; de az a becsületes, positiv nagy munka, a mit végzett, az érdekes adatoknak az a bősége, a melylyel olvasóinak figyelmét felkelti és bizalmát egyszerre megnyeri, közvetlen világos, nyugodt elbeszélő, mondhatni mesélő előadása, a felfogás és módszer változásait tul fogja élni.

Alkalomszerüen, adatai kedvéért lett művelődés-történetiró; de az maradt aztán — ha nem is kizárólag — egész életében.

Mig egyfelől egész életén át foglalkoztatta, mondhatni kisértette az a terv, hogy a családélet és háztartásból elmaradt fejezeteket — Fegyverek. Fogatok. Lószerszámok. Végrendelkezések. Temetkezés. — bővebben feldolgozza és a mig kisebb értekezéseket közölt is a Századokban: Szabadalmak a XVI. és XVII. században; gróf Thurzó Szaniszló lakomái 1603-ban;[1] hasonló irányu a Magyar Könyvszemlében: Bod Péter könytárának jegyzéke és a «Radvánszky György nászpohara 1576-ból» (Archeologiai Értesitő 1883. 73. l.), másfelől egy nagy irodalmi terv megvalósitását tüzte ki legközelebbi feladatául: egy hatalmas művelődés-történelmi adattár kiadását. Azt tartotta ugyanis, hogy sem a Családélet és háztartás anyaga, sem a nyomán megindult közlés nem elégséges művelődéstörténelmünk megirására. E szükségen akart segiteni, a midőn *Házi történelmünk emlékei* gyüjtőczim alatt egy nagyobb sorozat kiadására vállalkozott.

Ezt négy osztályra tervezte.

I. osztály. *Udvartartás és számadáskönyvek* Bethlen Gábor udvartartása, a Rákócziak udvartartása a szatmári békéig, Nádasdy Tamás, Nádasdy Ferencz, Thurzó Szaniszló és György udvartartása).

II. osztály. *Szakácskönyvek.* Körülbelül tiz darab XVII. századbeli kéziratban ránk maradt szakácskönyv és étlapok.

III. osztály. *Leltárak és hozományjegyzékek.*

IV. osztály. *Patika- (orvosságos) és kuruzslókönyvek*

E tervezett kiadásból csak két kötet (Bethlen Gábor udvartartása és Szakácskönyvek jelent meg;[1] az is próbaképen, hogy vajjon a példányok elkelnek-e oly mennyiségben, hogy a további kötetek kiadása nagyobb anyagi áldozat nélkül remélhető lesz. Mert a kiadó Történelmi Társulattal szemben kötelezettséget vállalt a deficit fedezésére nézve. Bár a példányok lassan fogytak, a reményről mégsem tett le, úgy hogy óriási, sok tekintetben még megrostálandó, de köztörténelmi és nyelvtörténeti szempontból igen becses, kiadásra méltó anyagot gyüjtött össze köz- és magánlevéltárainkból különösen az I., III. és IV. osztály részére. Egész életében nem tett le arról a kedves reményéről, hogy ezen becses anyagot valamikor ki fogja adni, úgy hogy élete végéig e reményben csüggedés nélkül, szorgalmasan gyüjtötte az adatokat.

Mig e nagy, megerőltető, sok időt igénylő terv kivitelén fáradozott, nem feledkezett meg kedves, fiatalkori studiumairól sem. Mint iró a művelődéstörténelem terén ért el nagy sikert; de beszéd közben a genealogiáért és heraldikáért való lelkesülését lehetett a legjobban észrevenni. Nem a száraz deductióért lelkesedett, hanem oly családtörténetért, a mely a család életét annak kereteivel együtt, mint a művelődéstörténelem, apró részleteiben hiven tárja fel. A családtörténet iránt való előszeretete egyfelől a művelődéstörténelem iránti szeretetével egyesült, másfelől meg családi öröksége volt.

Több Radvánszky vezetett családtörténeti feljegyzéseket, egyik őse meg: Radvánszky László 1738-ban okleveles alapon meg is irta családja történetét. Ép igy okleveles alapon irta meg a Bárczay-család történetét nagyatyja, Bár-

[1] Még a Századokban jelent meg Lakadalmak és Foglalkozás, időtöltés, játék a XVI. és XVII. században, de azok a Családélet és háztartásban is megjelentek.

[1] Czime: I. Udvartartás és Számadáskönyvek. Közli báró Radvánszky Béla. Első kötet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest. 1888. II. Régi magyar szakácskönyvek. Közli báró Radvánszky Béla. Budapest. 1893.

czay Ferencz, a ki bizonyára hatással volt rá fiatal korában, sőt kéziratával — a melyet az utóbbi években is nem egyszer átlapozott — később is. Úgy érezte, hogy ha tanulmányai elvonták kedves öröklött tárgyától, tartozása van az iránt. Ezt akarta leróni, a mikor társulatunkat, a Magyar Heraldikai és Genealogiai társaságot megalapitotta, hogy ez által lássa régi irodalmi terveinek tökéletes keresztül vitelét; a genealogiáról és heraldikáról alkotott eszményének megvalósitását.

Már a 70-es évek végén megfogamzott e terve. Kezdetben csak mint pium desiderium igen félénken. Csak egyesekkel, meghitt barátaival: br. Nyáry Alberttel, Nagy Imrével, Deák Farkassal közölte. Irja is Deák Farkas fölött tartott Emlékbeszédében erre vonatkozólag: «Midőn egyszer egy heraldikai és genealogiai társaság alakitásának szükségét megpenditettem előtte, azonnal lelkesedéssel karolta volna fel az ügyet; de az idők nem lévén arra alkalmasak, várnom kellett. Pár év mulva azonban néhány ügybarátommal, közöttük Deák Farkassal szövetkezve, megtettük a kisérletet. A dolog sikerült, a társulat megalakult.»

Megalakult és előre nem is remélt virágzásra jutott boldog emlékezetü elnöksége alatt.

Akkori fáradozásából sok kuriozumot jókedvü gunynyal tudott elbeszélni; hogyan fogadta például mestere, bizalmas barátja Thaly Kálmán és mások is tervét. Az ő személyében, liberálismusában biztak ugyan, de mennyire aggódtak azon, hogy a folyóirat elvesziti tudományos czélját és a családi hiuság legyezgetőjévé alacsonyul.

Legmulatságosabb históriája egy kedvelt, ismert nevü historikusunkkal történt, a kit hasztalan kapaczitáltak, mert a demokratia nevében kereken megtagadta a társulatba való belépését és a folyóirat támogatását. A társulat természetesen megalakult és a Turul megjelent nála nélkül is. Megjelent az első, megjelentek a következő számok, a mi történetirónk pedig ezeket átolvasva, meggyőződött arról, hogy komoly tudományos vállalattal van dolga, megszerette a Turul irányát és mivel nem akart következetlennek látszani, restelte a társulatba belépni, hanem a folyóiratot egy könyvkereskedő utján rendelte meg. De véletlenül rajtakapta ezen Radvánszky és az ő jellemző szeretetreméltóságával reá vette, hogy lépjen be nyiltan a társaságba. Be is lépett, sőt később nem egy dolgozatával kereste fel a Turult.

Elég a társaság tagjainak névjegyzékét és a pénztári kimutatásokat megnéznünk, hogy meggyőződést szerezzünk arról, mily csekély alapból lett a társulat virágzóvá, mily lassan, de következetesen növekedett kis tőkéje, a mely már képessé teszi arra, hogy a távol jövőre megállapitott programmját is betöltse és irodalmunkat szép, tartalmas munkákkal ajándékozza meg. E fellendülés pedig boldog emlékezetü elnökünknek és azon kicsiny, de lelkes táboruak köszönhető, a mely szeretettel vette őt körül. A bizalmas, kedves viszonynak sok tanuja él és ő maga is fényt vetett rá, a mikor a Nagy Imre fölött tartott emlékbeszédében [1] irja: Azóta csendes, de munkás életet éltünk; dolgoztunk, mint egy jó egyetértésben élő család. Fájdalmat akkor éreztünk, ha választmányunknak egy-egy munkás tagja vált el tőlünk örökre.

De hiszen nagyon ismert dolgot beszélek el és a mit még a társaság alapitásáról, programmja, alapszabályai megállapitása és a taggyüjtés körül végzett munkájáról saját elbeszélései alapján elmondhatnék, valószinüleg tagtársaim jó része előtt nem lenne ujság, azért nem is időzöm tovább e tárgynál. Csak még arról emlékezem meg, hogy magánlevelezése között a társaság bölcsőkorából nem egy érdekes levél van és közöttük a legérdekesebbek néhai nagy heraldikusunk, Csergheö Géza levelei, a melyekkel a czélból kereste fel, hogy a modern heraldika részére megnyerje és annak a Turulban való uralmát biztositsa. Ez könnyen is ment, mert a boldogult életében, elveiben, — mint minden izében historikus — konzervativ volt ugyan, de a tudományban az észszerü haladás elől nem zárkózott el soha.

Midőn társulatunk iránt való szeretetét és ügybuzgalmát röviden érintem, felmerülhet bárkiben az a kérdés, hogy folyóiratunkat miért kereste fel oly ritkán dolgozataival; holott kéziratban több oly munkája volt, a melyeket egy kis kiegészités, egy kis simitás után kiadhatott volna?

[1] Turul 189.

Ennek más irányu elfoglaltságában találom okát. Ő már akkor, a mikor a társulatot megalapitotta, tisztában volt azzal, hogy művelődéstörténeti tanulmányai sokkal jobban lekötik, semhogy régi terveit megvalósithassa. Nagy örömére szolgált azonban, ha látta, hogy a köréje csoportosuló irók régi, nagy terveit vállvetve sokkal jobban megvalósitják. Ha nem is volt szorgalmas munkatárs, de ha hozzá fordultak, szivesen szolgált felvilágositással, szorgalmasan eljárt az ülésekre, lelkén viselte társulata ügyeit, a mi köztudomásu dolog és ehhez saját tapasztalatomból hozzáfüzhetem, tanuságot tehetek arról, hogy nem volt a Turulnak szorgalmasabb olvasója, mint ő és nagy örömmel töltötte el, ha egy-egy sikerült, az ő felfogásának megfelelő értekezést olvasott. A mi megtetszett neki, arról szivesen elbeszélgetett, napok mulva is visszatért arra. És a mily örömmel nézte a társaság haladását, épen úgy lehangolta, elszomoritotta, ha — bár nagy ritkán — a legcsekélyebb dolgot is észrevette, a mi a programmtól, a tisztán tudományos módszertől való eltérést jelentette.

Nagyon ragaszkodott ahhoz, a mit «*Egy pár szó olvasóinkhoz*» czimü megnyitójában hitvallásaképen irt: «*Hirdetni, gyarapitani, terjeszteni akarjuk a kritikailag tisztázott valót.*»

És hogy a tisztázott való annál jobban szembetünjék, kivánta, hogy a geneologiai táblákon minden iz mellett hiteles évszám legyen, a biztos alapon nyugvó és a megbizhatatlan forrásból meritett vagy feltételezett nemzedékek más-más betükkel szedessenek és minden levezetés forrásidézetekkel támogattassék. Sőt még az idézeteket sem tartotta elégségesnek. Azon törte fejét, hogy inditványozni fogja, — ha jól emlékszem inditványozta is — hogy a Turul évenként ne négyszer, hanem legalább hatszor jelenjék meg és a két, terjedelmesebb füzet hozzon fontosabb, tartalmas adattárt. Más szempontból is szükségünk volna arra, mert alig van oly folyóiratunk, a mely forrásokat közöl és az is mily csekély terjedelemmel. A régibb időkre még csak van valamelyes forrás-közleményünk, de az ujkort, különösen a XVI. századot alig ismerjük, úgy hogy lelkiismeretes feldolgozó lépten-nyomon legyőzhetetlen akadályokra bukkan és sokszor tétlenségre kárhoztattatik.

Midőn látta, hogy tervét ily alakban nem viheti keresztül, egy füzetes vállalatra gondolt. Minden füzet egy család történetét hozná annak legfontosabb okleveleivel, illetve regestáival. Ugy vélte, hogy igy idővel a nevezetesebb, régi irataikat megőrzött családokról — mert tanulságot csak azokból merithetünk — egy hatalmas gyüjtemény, nagy munka állana elő, a melyet könnyü lenne alphabetikusan rendezni név és tárgymutatóval ellátni. Ő maga mintának fel is dolgozta e czélból a Borzássy-család történetét. Azonban az utóbbi évek viszonyai nem kedveztek ilyen vállalkozásnak, a szép terv nem valósulhatott meg.

Azon is fáradozott, hogy ezt megelőzőleg, vagy ezzel egyidejüleg egy családtörténeti repertorium kiadását lehetővé tegye. Ez felölelte volna a legrégibb munkáktól kezdve az ujabb folyóiratok, sőt napilapok anyagát is. Hozzá is kezdettünk a kivitelhez. Átnéztük és összeirtuk könyvtára anyagát, ő ki is czédulázott egynehány nagyobb munkát; de ez a munkája sem nyert befejezést.

Volt még egy másik terve is a családtörténet javára. Sokszor tapasztalta kutatásai közben, hogy úgy a magán, mint a közlevéltárak ismertetésének hiánya a kutatóknak mennyi bajt, mennyi hiábavaló kiadást és időpazarlást okoz. Mindezt el lehetne kerülni és a kutató kedvet fokozni, ha egy alapos *levéltármutatót* bocsátanánk közre. Jól tudta, hogy nagy, nálunk csaknem kivihetetlen kivánság ez, nemcsak a pénz, hanem az ilyen munkákhoz szükséges lelkesedés és munkakedv hiánya miatt is. Arra tehát nem is gondolt, hogy egy ember vállalkoznék e munkára, sőt ha vállalkoznék is, azt megfelelően elkészitse, a tökéletlen munka pedig csak valamivel jobb a semminél. Azért e tervet is apró, az akadémia kiadásában megjelenendő füzetek által vélte elérhetni. Úgy gondolta, hogy minden füzet egy levéltár ismertetését tartalmazná. Bevezetése lenne a család, illetve hiteles hely rövid története, különös tekintettel a levéltár viszontagságaira, történetére, ezt követné a levéltár beosztása, a csomagok anyagának rövid megjelölése, annak feltüntetésével, hogy az illető osztály idő tekintetében mettől-meddig terjed, betűrendes felsorolása azon családoknak, a melyekre bővebben található adat és végezetül

az egész levéltárról egy időrendi összefoglalás.

Igen nehéz vállalkozás, de bizton remélte, hogy lesz sikere, ha az ügyet az akadémia felkarolja. E tervének is egy minta bemutatásával akarta megnyerni tudós társait. Hozzá is kezdett és elkészitette a Héderváry, Draskovich, Viczay és Megyeri-család levéltárainak mutatóját az előbb feltüntetett beosztás szerint és készült arra, hogy egy akadémiai ülésen bemutatja.

E tervével különös előszeretettel foglalkozott. Három évvel ezelőtt kezdett hozzá, azon időtájban, a mikor orvosai tanácsára a frankfurti Norden-féle szanatoriumba kellett mennie. Elindulása előtt becsomagoltatott a Héderváry-levéltárból egy nagy csomó oklevelet, be a régi elenchusokat és Rimai életére gyüjtött anyagát. Sajó-Kazáról indulva, a nagy meleg miatt Pesten töltött néhány napot. Jöveteléről előre értesitett és siettem meglátogatni. Munkánál találtam; óriás táskájából előszedte az okleveleket és szorgalmasan készitette a levéltármutatót. Midőn csodálkozásomat fejeztem ki, hogy még most is dolgozik, azt felelte, hogy csak Frankfurtban fog igazán sokat dolgozni, a hol nem fogja senki zavarni. De e tervében megakadályozta — a mire nem is gondolt — maga a hires professor. Szobájában ugyanis oly kényelmetlen kis asztal volt, hogy nagy irászcsomói és hatalmas termete miatt az irással sehogysem tudott boldogulni. Mindjárt az első napon tehát nagyobb asztalt kivánt, a miről jelentést tettek a professornak, a ki másnap kiváncsian kérdezősködött, hogy mit akar a nagy asztallal? Megmutatta irásait és elmondta, hogy dolgozni akar. Az orvos bámulva csapta össze kezeit. Ujdonság volt előtte, — a mint azt szóval is kifejezte — hogy egy magyar mágnást munkakedve, a fakó régi irások még a szanatoriumban sem hagynak pihenni. De azért nem adott neki iróasztalt, sőt kereken megtiltotta, hogy dolgozzék. «A szanatorium nem arra való!»

Mikor visszaérkezett, egészsége még jobban meg volt rongálva. Folytonos szivverési zavarokról panaszkodott. Hetekig álmatlanul virrasztotta át az éjszakákat, nappal pedig és estenként órákig künn ült a szabadban egy megmozdulás, egy szó nélkül. Hallgatta, hogy szive mily rohamosan ver és várta az őt mindenben jellemző nyugodtsággal, hogy mikor üt utolsót.

De Isten azt a tiszta, nemes, jó szivet meggyógyitotta és egypár évre megtartotta, úgy, hogy megérte több régi tervének megvalósulását.

Munkás élete utolsó éveit a már emlitett családtörténeti terveken és a Héderváry-család oklevéltárának sajtó alá rendezésén kivül régi irodalmunknak szentelte.

Ez irodalmi müködésének harmadik korszaka, a mely alatt becses családi és magánlevéltára irodalmi kincseit ismertette meg. Mintha fiatalkori álmai, a szépirodalom iránti lelkesültsége, mely az első, félénk szárnypróbálgatásra készteté, visszatért volna, hogy a sokat dolgozott, itéletében megerősödött komoly férfiu feleljen meg azon várakozásoknak, a melyeket gyermekkori lelkesedéséből, első kisérletéből kifolyólag vele szemben támasztottak.

Emlitettem, hogy irodalmi müködését egy beszély forditásával kezdette, majd a Figyelő 1880. évfolyamában tett közzé egy régi névnapi üdvözlőverset. Tiz év mulva lép vissza e térre. Levéltárának kincsei és ügyszeretete buzditották erre.

Kazai levéltárának rendezgetése közben ugyanis több haszontalanság között ráakadt egy csomagra, a melyben örömmel fedezte fel Rimay János verseit és prózai munkáit és tanitványának, Madách Gáspárnak eredeti kéziratait.

Mindjárt kész volt az elhatározással, hogy azokkal megismerteti a magyar közönséget.

Előbb a Madách Gáspár verseit mutatta be az Irodalomtörténeti Közleményekben (külön is megjelent 1901-ben)[2] és csakhamar a Rimay terjedelmes irásinak sajtó alá rendezéséhez kezdett, melyet az akadémia örömmel fogadott el kiadásra.

Kipótolta a sajókazai codexeket a radványi codex anyagával, sőt mivel ezek együttvéve sem őrizték meg teljesen a Rimay munkáit, felvette azon verseket is, a melyek az állitólagos 1604-ik évi kiadástól kezdve állandóan jelentek meg a Balassa énekeivel. A szöveget becses, alapos

[1] Czime: Sztregovai Madách Gáspár versei 1590—1617. Bevezetéssel ellátva kiadja báró Radvánszky Béla. Budapest. 1901.

jegyzetekkel kisérte és a különböző Balassa-Rimay kiadásokat is a helyes szöveg megállapitása végett összevetette. És e munkája körül történt valami, a mi lelkiismeretességét nagyon szépen jellemzi.

Már kéziratának egy része imprimálva, a többi meg kiszedve és corrigálva volt, a mikor értesült arról, hogy birtokomban van Balassa és Rimay 1676-ik évi lőcsei kiadásának egyetlen példánya. Szivesen bocsátottam rendelkezésére és ő a már átjavitott szöveget ismét összehasonlitotta az emlitett kiadással, javitott a szövegen, sok jegyzetet toldott be. Az előbbinek természetesen nincs nyoma; de ha valaki jegyzeteit figyelemmel kiséri, képzetet alkothat arról, hogy ezzel mennyi munkája akadt.

Természetesen ez késleltette a mű megjelenését, ép úgy késleltette a már emlitett betegsége; de késleltette azután egy más körülmény is.

Szándéka volt, hogy bevezetésül megirja a Rimay életrajzát. E czélból széles alapra fektetett kutatásokat végzett. Gyült is az anyag, de egyre, Rimay szüleire, leszármazására nem talált adatot. Mivel pedig Nagy Ivánnak a Magyar Történelmi Tárban megjelent közleménye alapján nem fogadta el, nem látta bebizonyitottnak azt a következtetést, hogy atyja Gergely volt, költséget, fáradságot nem kimélve kutatott tovább, kiterjesztve kutatásait azon kis irodalmi kör tagjaira is, mely Rimay köré csoportosult és hová el nem juthatott, levelekben kért fel mienkit, a kiről csak sejtette, hogy felvilágositást adhat; de hasztalan.

Kéziratát már rég kinyomták, a bevezetést sürgették, hogy a mű megjelenhessék, tervéről lemondani, e kérdések megfejtése nélkül Rimay életrajzát kiadni nem akarta. Mivel azonban kutatásai, kérdezősködései közben is folytatta a gyüjtött anyag feldolgozását, a sürgetésekre azzal válaszolt, hogy annak bizonyságául, hogy tárgyával komolyan foglalkozik, az Akadémia I. osztálya és a Történelmi Társulat előtt bemutatott készülő munkájából két, külön is egészet képező részt: *Rimay János szerelmes versei*; *Balassa és Rimay barátsága* czimen, melyek a Budapesti Szemlében és külön is megjelentek.

De mikor annyi eredménytelen kutatás után belátta, hogy munkája megjelenését tovább halasztani nem lehet, elhatározta, hogy rövid bevezetés kiséretében fogja kiadni, a Rimay bő életrajzát pedig megirja a Történeti Életrajzok részére, ha a hiányzó adatokat Rimay életére és irodalmi körére valahol kutatásai közben megtalálja.

Előbbi tervét hamarosan keresztül is vitte. Műve rövid bevezetéssel 1904-ben jelent meg;[1] az utóbbi kivitelében azonban megakadályozta halála. Pedig hogy mennyit nyert volna irodalmunk, ha azt a becses anyagot, a melyet a kiváló költő és államférfiu életéről összegyüjtött, teljesen feldolgozza és a hová legjobban illett, a Rimay munkái elé adja, azt a már emlitett két becses értekezése is sejteti.

Sajnálkoznunk lehet és kell is az életrajz elmaradásán; de nem azért, mintha e miatt megjelent munkája értékéből valamit veszitett volna. Nem, mert a rövid bevezetésben hű képét adja Rimay költői nagyságának, érdemeinek, különösen pedig a kortársakra való nagy hatásának, beszámol kéziratairól, elveszett műveiről, úgy hogy mint kiadó kötelességének tökéletesen megfelelt. Munkájának minden lapja dicséri a pontos, lelkiismeretes, figyelmes kiadót; a kiadott anyag pedig irodalomtörténetünknek mindig nagy kincse marad, mert Rimay munkásságát oly teljességben tárja fel, a minek kiegészitésére aligha hozhatnak valamit a jövő kutatások.

Ugyancsak levéltára kincseinek megismertetése volt a czélja, a mikor összeszedte és kiadta kiváló ősének, Radvánszky Jánosnak verseit, érdekes életrajzi bevezetéssel, a melyet az Akadémia I. osztályában mutatott be az 1904-ik év elején és kiadott az Irodalomtörténeti közleményekben és az életrajzon bővitve külön is.[2] Az életrajzból egy sok viszontagságon átment nagy szerepkörhöz jutott kiváló ember regényes életét, a versekből pedig emelkedett érzelmi világát ismertük meg.

Élete egyik czéljául tüzte ki, hogy családja levéltárának becses darabjait ki fogja adni.

[1] Rimay János munkái. A Radvánszky- és sajókazai codexek szövege szerint kiadja báró Radvánszky Béla, a M. Tud. Akadémia t. tagja. Budapest. A M. Tud. Akadémia kiadása. 1904.

[2] Czime: Radvánszky János versei. (1666—1738.) Bevezetéssel ellátva kiadta báró Radvánszky Béla. Felolvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1904. január 4-én tartott ülésén. Budapest, 1905.

E czélból első sorban ujra rendeztette azt. Az anyagot öt főosztályra osztotta: I. A Radvánszky-családra vonatkozó levelek. II. A rokoncsaládok oklevelei. III. Missilisek. IV. Gazdasági iratok. V. de félbenmaradt osztály: Művelődéstörténeti iratok.

Az okleveleket öt, a missiliseket tiz kötetre tervezte. Mindkét rész nyomdafestéket érdemlő anyagát lemásoltatta, azokat összeolvastuk és utóbb az érdekesebb, művelődéstörténeti szempontból különösen becses missilisek két első kötetét, a melyek kiadását reám bizta, revideáltam és sajtókész állapotba hoztam. Kiadása ügyében tárgyalt Hornyánszky Viktorral, a ki tájékoztatása érdekében Előfizetési felhivást bocsátott ki. Azonban az előfizetők oly gyéren jelentkeztek, hogy a mű megjelenése lehetetlen volt. Sokat tárgyaltunk arról, hogy előfizetőkre egyáltalán nem is számitva, mi módon lehetne mindkét részt kiadni. Ő anyagi áldozattól nem riadt vissza; de tiz, illetve tizenöt vaskos kötet nyomdaköltségeinek viselésére egyedül nem vállalkozhatott, mivel pedig a Leveleskönyv és Oklevéltár megjelenését irodalmi jelentősége mellett családi ügynek is tartotta, elhatározta, hogy megadóztatja a család tagjait. Az áldozatkész család szivesen megigérte hozzájárulását, megbeszélték a részleteket is, úgy hogy örömmel értesitett, a mikor ez év márcziusában Bécsből hazajövén felkerestem: «Jöjjön csak haza, mindjárt munkába fogom. Kiadjuk végre a leveleskönyvet.» És elmondá megállapodásukat.

De mikorra hazajöttem, sajnos, tervével együtt sirba szállt.

Mintha előre sejtette volna, hogy levéltárának kiadását nem érheti meg, nagyon örvendett, ha néha egy-egy kutató betévedt hozzá és a levéltárból valamit felhasznált. Minket pedig, a kik több ideig tartózkodtunk nála, folyton buzditott, hogy a levéltár azon részeit, a melyek egy érdekes, kerekded egészet alkotnak és a melyek bármi tekintetben fontossággal birnak, dolgozzuk föl.

Mikor a levéltár egész anyagát átböngésztük, megbeszélést is tartottunk a fölött, hogy mely tárgyak kinálkoznak feldolgozásra. Ezekről még egy jegyzéket készitettünk. Igy keletkezett egy uj, eddig alig ismert vállalata: *Közlemények a báró Radvánszky-család levéltárából* czimen. Nyolcz kötetre tervezte, még pedig az I—III. kötetet irodalomtörténeti, IV—VIII. történeti értekezések, illetve emlékek részére.

Álljon az érdekes tervezet úgy, a mint azt a boldogult egy füzetbe sajátkezüleg bevezette.

I. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. Balassa Bálint versei. (A Radvánszky-codex szövege betühiven.) Dr. Dézsi Lajostól.
2. Rimay János versei. (A radványi és sajókazai kodekszek szövege betühiven.) Br. Radvánszky Bélától.
3. Madách Gáspár versei. Radvánszky. (Ezt később kihagyta a sorozatból.)
4. Radvánszky János versei. Radvánszky.

II. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. A radványi verseskönyvek. Baros Gyulától.
2. A radványi kéziratok latin versei. Baros.

III. Kötet. Irodalomtörténeti emlékek.

1. Mankóczi historiája. Dr. Dézsi.
2. Benczur József levelei. Dr. Szentpétery Imre.
3. Radvánszky László olaszországi tanulmányutja. Kiss István.
4. Egy magyar protestáns dráma töredéke. Dr. Dézsi.
5. Radvánszky László könyvtára (czimjegyzékkel). Radvánszky.
6. A radványi drámaprogrammok és egyleveles nyomtatványok. Dr. Dézsi.
7. Bessenyey Sándor szerelme. Baros.
8. A tudományos élet Radványban. Dr. Szentpétery.
9. Radvánszky János könyvtára. Dr. Dézsi.

IV. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Mátyás király ismeretlen levelei. Dr. Dézsi.
3. A radványi formulás könyv. Dr. Závodszky Levente.
3. Máriássy János 1644. lengyelországi követsége. Kiss.

4. Máriássy János értesitései az 1647. évi pozsonyi országgyülésről. Kiss.

5. Radvánszky IV. György és az eperjesi vésztörvényszék. Kiss.

6. Radvánszky Kata lakodalma 1697. Radvánszky.

7. Radvánszky Anna lakodalma. Radvánszky.

8. Gróf Forgách Ferencz lefoglalt ingóságai. Radvánszky.

V. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky János tiz éves küzdelme az eperjesi vésztörvényszék után. Kiss.

2. Radvánszky János úriszéke előtt folyt pörökről. Radvánszky.

3. Radvánszky János a kuruczvilág kezdetén. Radvánszky.

4. II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választása. Kiss.

5. Radvánszky János és a greiffswaldi egyetem magyar tanulói. Kiss.

6. Radvánszky János mint gazda. Radvánszky.

VI. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky György eljegyzése báró Petrőczy Erzsébettel. Kiss.

2. Radvánszky György házassági pöre. Kiss.

3. Radvánszky György és az 1728. országgyülés. Kiss.

VII. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky László életrajza. Kiss.

2. Magyarok Mária Terézia prágai koronázásán. Kiss.

3. Radvánszky László Családtörténete. Kiss.

4. Radvánszky László és az 1744. országgyülés. Radvánszky.

VIII. Kötet. Történelmi emlékek.

1. Radvánszky János és az egyházügyek. ?

2. Külföldön tanuló ifjak levelei a Radvánszkyakhoz. Závodszky.

3. A protestans nevelés története a XVII. és XVIII. században. Kiss.

Ime az érdekes tervezet, a melynek bizonyára nem egy darabját ismerik már tagtársaink, mert egy részük folyóiratainkból vett különlenyomat, más része azonban önállóan jelent meg, vagy a feldolgozás közben félbenmaradt. Forgalomba azonban a már kész, négy vaskos kötetet kitevő füzetek nem jöttek. Az volt ugyanis terve, hogy azokat megőrzi addig, a mig az egész tervezet vagy legalább is legnagyobb része készen lesz, bevezetéssel ellátja és úgy küldi meg nagyobb köz- és magánkönyvtárainknak, 30—30 példányt pedig megőriz a jövő számára könyvtárában.

Könyvtárában, a melyet annyira szeretett, a hol leghivebb barátait, könyveit és kéziratait őrizte. Ezzel varázsolta sajókazai magányát nagy várossá, a hol az unalmat sohse ismerte.

A könyveket már gyermekkorában kezdette gyüjteni, még pedig oly szenvedélylyel, hogy gimnazista korában tullépte évdiját és egy könyvkereskedőnél kisebb adósságot csinált. Nehéz szivvel, szégyenkezve vallotta be szeretett édes anyjának, aki nevelési szempontból megrótta ugyan, de örömmel fizette ki adósságát és azután külön mindig adott pénzt neki könyvekre, hogy zsebpénzét ne költse arra. Könyvtárában majd minden, fiatal korában vásárolt, vagy becsesebb, ritka darabnak volt valami története, a mit nagyon érdekesen tudott elbeszélni. Ilyenkor a hallgató előtt megelevenült a mult; régi irodalmi viszonyaink, azokkal az érdekes apróságokkal, kulissza mögötti titkocskákkal, a melyeket könyvekben hasztalan keresünk és a melyek mégis nélkülözhetetlenek akkori viszonyaink ismeretéhez. Ma még többen élnek. a kik előtt ezeknek leirása nem volna ujság; de soruk egyre ritkul, a fiatal nemzedéknek pedig fogalma sem lesz arról a nehéz munkáról, arról a sok küzdelemről, a mely irodalmunk mai virágzásához vezetett.

Ő átélte, fogékony szive gyermekes lelkesedésével kétszeresen átélte azt a korszakot, a mikor magyar könyv megjelenése még mindig esemény volt; mint gyermek, szorongva várta például a Horváth Mihály genfi kiadását, a mely biblia-táblákba csomagolva érkezett Ráthhoz és mindjárt megérkezése után az elsők között vásárolta meg.

A hatvanas években vásárolt könyveire sajátkezüleg ráirta nevét, a beszerzés évét, némelyikre árát is, később azonban a praktikusabb

bélyegzőt használta. Mikor könyvei nagyon felszaporodtak, sajókazai kastélya bal szárnyához saját tervei szerint izléses könyvtárt épittetett és azt költséget nem kimélve nagy kényelemmel és fényesen, de praktikusan is, rendezte be. Becses kézi könyvtárt rendezett be ezen kivül pesti lakásán is. Kazai könyvtárában töltötte legtöbb idejét, de ott is érezte magát a legjobban, igazán otthonosan.

Könyvtára csinos, fényes berendezéséből az első pillanatban bárki amatőrre következtetett volna; de a következő pillanatban megakadt a vizsgáló tekintet valamin, a mi a munkás emberre, a tudósra vallott: a rendetlenségen. A hatalmas iróasztalok mindig telve voltak szerte-szét heverő könyvekkel, régi irásokkal, iratcsomókkal és ép úgy megterhelve az iróasztal mellett lévő forgópolcz az épen szükséges könyvekkel, úgy hogy nagy terhe miatt néha forgatni sem lehetett. De legszebben vallott a tudósra az, a mit szakember is csak figyelmes vizsgálat után vehetett észre és a mi a gazdára oly jellemző: e könyvtárban, mely az utóbbi évben 14 ezer kötetre szaporodott, meg van minden szükséges könyv és semmi felesleges. Különösen a magyar történelemre és irodalomtörténetre ideális magánkönyvtár, de egy szakból sem hiányoznak a fontosabb, alapvető munkák és ritkaságok.

Ha nála voltam, majd az egész napot könyvtárában töltöttük; válogattuk a kiadásra méltó irásokat, másolatokat hasonlítottunk össze, közbeközbe meg jóizü beszélgetés mellett pihentettük szemünket és kifáradt figyelmünket. Itt beszélgettük meg «mesterségünk» apróságait, itt mondta el rendesen irodalmi és más terveit is. Mert az elmondott, véghezvitt, vagy a teljesülés stádiumában félbenmaradt tervein kivül minden szépért és jóért, de különösen történelmi irodalmunkért lelkesülő szelleme nagyon sok, csak a messzi jövőben teljesülhető tervet szőtt, a melyeket szépen kiszinezett, a melyekről nagy lelkesedéssel beszélt, a melyeknek megvalósitása érdekében mindjárt kész volt a legnagyobb munkára, a legnagyobb áldozatra. A nagy lelkesedés után, mely a való rideg kereteiből oly könnyen kiragadta, következett a megvalósitás átgondolása és a visszahatás. Ilyen alkalommal és ha régi feldolgozásra, simitásra vagy csak kiadásra váró kéziratairа tekintett, sokszor felsóhajtott: Miért nem vagyok fiatalabb, miért nem munkabiróbb? — «De hát», tette hozzá néha, tréfásan elhizottságára célozva, «az ember munkaereje térfogatának növekedése arányában fogy.»

Ilyen alkalmat használtam arra, hogy kiméletesen kifejezzem azt a véleményemet, hogy az új tervek akadályozzák legjobban a régiek keresztülvitelét; de a legtöbbször az történt, hogy a lelkesedés engem is magával ragadott.

Hiszen oly tiszta lelkesedéssel, oly szivből tudott beszélni. Lelkesedése, tárgyszeretete serkentette, ragadta munkára még akkor is, a mikor előbb emlitett tréfás fizikai törvénye szerint az iróasztal mellett ülni, dolgozni terhére esett, nagy megerőltetésébe került; de viszont az, és az abból származó újabb, meg újabb, néha a szertelenségbe csapó, tervei akadályozták meg abban, hogy a mihez hozzákezdett, azt be is fejezze. Ha valami tervére az anyagot összegyüjtötte, tudvágya ki volt elégitve, megszünt azon tárgy, vagy kérdés iránt való, addig fokozott érdeklődése és azt lefoglalta egy ujabb tárgy. Innen van, hogy ha összegyüjtött anyagát és feldolgozott munkáit összehasonlítjuk, inkább tünik fel anyaggyüjtőnek, mint feldolgozó historikusnak.

De nem csak a könyvtárban, hanem ebéd és vacsora utáni összejöveteleink alkalmával, a «pipázóban» is első sorban tudós volt. Bár utazásai, érdekes megfigyelései és tapasztalatai sokszor kerültek szőnyegre, de első beszédtárgyunkat, ha voltak, az irodalmi ujdonságok képezték.

Nagyon sokat és nagy figyelemmel olvasott. Ha folyóiratok jöttek, uj könyv jelent meg, élénk érdeklődéssel, sőt mohón olvasta át. Kezében mindig az irón és még utóbbi éveiben is jegyezgette a lapszélre tervbe vett munkái folyószámait. Ha ezt láttam, sokszor eszembe jutott az 50-es és 60-as évek lelkesedése.

A mi olvasás közben megtetszett neki, vagy a mivel nem értet egyet, azt megjegyezte és megmutatta, vagy felolvasta. Néha eldisputálgattunk fölötte, máskor meg a könyvtárba terelődött a kérdés és utánanéztünk minden lehető módon, hogy kinek van igazsága?

Nem egy munka érdekelte annyira, hogy a késő éjjeli órákig olvasta és reggel, mikor köszöntöttem, elmondta észrevételeit addig is, a mig az egészet elolvasva átadá nekem, hogy én

is elolvassam. Mert át kellett nekem is olvasnom, hogy annál biztosabb alapon folyhasson az eszmecsere.

Néha bámulva láttam, hogy mily unalmas, nem is olvasásra szánt munkákat olvasott érdeklődéssel! Nem egy munka volt, a melyiket kétszer is átolvasott; igy Karácsony János nagy müvét, a Magyar nemzetségek történetét, mert hiszen az fiatalkori tervének megvalósitását hozta. Ossze is hasonlitotta jegyzeteivel, kritizálta adatait, módszerét; de ha talált is kifogásolni valót, egészben meg volt elégedve vele és nagyra becsülte. Jele ennek az is, hogy az egész munkát kiczédulázta, hogy tisztán láthassa, mely családok minő nemzetségből származnak, mert azt a névmutató nem tünteti fel elég világosan. Különben is szüksége volt erre a tervezett családtörténeti repertorium részére.

Barátságos, bizalmas beszélgetés, biráló megjegyzések és disputálás közben tünt fel igazán az ő felfogása, módszere a legtisztábban.

Nem látta szivesen a philosophiát a historiában. A philosophus előzetesen megállapitott felfogással dolgozik, subiectivitással ront a multba és észre sem veszi, hogy akaratán kivül hamisit; meghamisitja, ha nem is az anyagot, de annak czélzatos kiválogatásával igazsága bebizonyitása végett a történelmi igazságot, a mult szellemét, a levegőt. Ezért nem ad Családéletének és más művelődéstörténeti értekezéseinek mélyebb, társadalomtudományi, philosophiai alapot. Mint positivista, ezzel szemben nagy súlyt fektet az adatokra, azoknak pontos idézésére, az észszerü kritikára; de azért az u. n. modern kritika tulkapásai valósággal elkeseritették. «Megrontják históriánkat, megrontják a köztudatot» mondá nem egyszer. «Az igazság nevében lerombolnak mindent, a mi a mostani gondolkozás előtt csodálatos, önzésük előtt hihetetlennek látszik. Kigunyolják, lerombolják, a mi szép, a mi eszményi és helyébe hypothesiseket épitenek, a mi lelküknek, korunk gondolkozásának megfelel. Igy alig marad történetünkben valami, a miért lelkesedni, a mit az ifjuság előtt például felhozni lehet.»

Fiai tankönyvéből látta, hogy a haladás korszakában a tankönyvirók is a kor szinvonalán akarván állani, átveszik ezeket, sőt a feltevéseket is — mindig a mai felfogás szerint — készpénz gyanánt fogadják, igazságként hirdetik. Ez még jobban elkeseritette.

«Követelik, — ugymond — hogy ne az egyező, vagy plane egyetlen egykoru, vagy közel egykoru adatot, hanem a mai képzelet világát fogadjuk el. És sokan elfogadják, mert megfelel a mai gondolkozásnak és nincs benne ellenmondás, a mi pedig mindig volt, van és lesz a való életben.»

Épen úgy boszantotta az is, hogy bevett szokássá vált a külföldi adatoknak elfogadása, istenitése a hazaival szemben. Példákat hozott fel, régi és új adatokkal, — nemcsak ujságközleményekkel, hanem komoly, alaposnak hirdetett német munkákkal — bizonyitotta, hogy a külföldiek értesülése mily megbizhatatlan a nyilvánosság és tudás mai korszakában is.

Anonymust is, mint egy méltatlanul meghurczolt embert, a szánalom és szeretet érzetével vette körül. Érdekesen illustrálja azt a következő apróság.

Nagyon szerette volna, ha valamelyik fia a történelemmel komolyan foglalkozik, ha terveit örökségképen átveszi és megvalósitja. Megkért, hogy vezessem be őket a történetirás műhelyébe. Örvendetes munka volt; igaz, nagy lelkesedéssel kezdettem hozzá. Nagyobb fiával, Kálmánnal eljutottunk annyira, hogy már eredetiben olvastuk a magyar történelem forrásait. Épen Anonymust vettük elő, a mikor belépett a könyvtárba. Hozzánk jött, belepillantott a könyvbe és örvendetes meglepetéssel kiáltott fel: «Hát a becsületes, jó öreg Anonymust olvassátok, kedves fiam?» — aztán leült és maga kezdett róla előadást tartani.

Hányszor tartott nekem is előadást nemcsak erről, hanem más kérdésekről is. És ezeknek a vége rendesen intés, sőt kérés volt: «Fiatal emberek, maguké a jövő, kezükben jövő történelmi irodalmunk sorsa; vezérelje tollukat az igazság és nemzetünk szeretete, becsüljék meg, bánjanak szeretettel, kegyelettel azzal, a mi keveset régi irodalmunkból a sors számunkra megőrzött.»

A vitás székely- kérdésben is megmaradt a régi krónikás, vagy mondjuk Szabó Károly-féle véleményen. Éles gunynyal tudta ostorozni, hogy azok is, a kik Anonymus jámbor etimologiáit pellengérre állitják, mily játékot üztek és üznek

a székely szó eredetével és jelentésével. E játék pedig egyik fő érvük volt.

Arra, hogy a székely szó *őr* értelemben fordul elő, ő maga is több adatot talált; de úgy magyarázta, hogy a székelyeket mint vitéz embereket több helyen alkalmazták őröknek és igy az őrökön rajta maradt a székely név. Épen egy oly alkalommal, a mikor egyik Rákóczi birtok inventariumában a székely szót őr értelemben találta, elmondott nekem egy anekdotát, a mely apósával, Tisza Kálmánnal történt. Tudjuk, hogy a régi világban az alföldön a vidéki kereskedést az egyre ritkuló görögök bonyolitották le. Azonban nem volt minden faluban kereskedő, úgy hogy ugyancsak nagy becse volt a görögöknek. Történt pedig Tisza Kálmán egyik birtokán, hogy meghalt a görög; kereskedő nélkül maradt a falu. Gondoskodtak is csakhamar a falu bölcsei utódról, hogy a kereskedelem áldásait sokáig ne nélkülözzék. Érte mentek, kocsira rakták minden czókmókjával és vitték. Tisza Kálmán találkozott az érdekes menettel, megállitotta kocsiját és kedves szokása szerint megkérdezte öket: Mi jóban járnak kegyelmetek? «Hát kérem alásan, felelte az egyik, görögöt fogadtunk a meghalt helyébe»; azonban a kocsi tetején nem görög, hanem azon fajbeli férfiú ült, a mely a görögöktől átvette és fellenditette keresdelmünket.

Más példát is hozott fel arra, hogy a foglalkozás valamely népfaj által való állandóbb kisajátitása folytán a népfaj nevét veszi fel. Ma a nép nyelvén kereskedő, kocsmáros = zsidó, Erdélyben minden kovács és minden muzsikus czigány és a mi még furcsább (saját tapasztalatomból füzöm hozzá): a székely ember előtt minden lutheránus szász.

Barátságos beszélgetés közben igen sokat tanultam tőle; de azért korántsem folyt társalgásunk mindig a történelem és az irodalom körül. Sokkal tanultabb, tapasztaltabb és szélesebb látókörü ember volt, semhogy egy tárgy kielégitette volna. Foglalkozott a természettudományokkal, orvostudománynyal, nyelvészettel, mint jogvégzett ember értett a jogtugományokhoz, elméletileg és gyakorlatilag a politikához és elméleti alapon a gazdaság egyes ágaihoz, különösen a borászathoz, erdészethez és állattenyésztéshez.

A fizika gyermekkori kedves studiuma, némi tekintetben családi örökség, mert egyik nagybátyja nagyon szép fizikai szertárt rendezett be. Már gyermekkorában is felfedezéseken, találmányokon törte fejét és férfi korában nem egy praktikus találmánya volt; a mi pedig az orvostudományt illeti, orvosprofessoroktól hallottam, hogy bámulva beszéltek arról, mi módon szerezhetett annyi ismeretet? Többször volt alkalmam orvosi ismereteit bámulni, ha patikakönyveket olvastunk össze, a betegségek leghomályosabb leirásából is rögtön készen volt a modern diagnózissal, czitálta a mai reczeptet annak bizonyságára, hogy a régi, rendszerint nagyon sok szerből összetett reczeptben a ma használt gyógyszer is többször előfordul.

Bámulatos nagy szótár volt fejében a növények és ásványok régi magyar, latin és mai modern tudományos elnevezéseiből. Ezek könynyed megszerzésében nagy segitségére volt kitünő nyelvérzéke.

A nyelvészet iránt különben is érdeklődött, bár annak tulkapásait, különösen azt a valamit, a mi ma hangpengetés néven ismeretes, nem jó szemmel nézte. Sokszor mondogatta, hogy a nyelvészet szubjektiv tudomány; a hangtörvényekkel mindenki izlése, czéljai szerint játszhatik, mert a magánhangzók semmit, a mássalhangzók meg édes keveset számitanak. Beszélgetés közben malitiosusan tudta idézni a példákat, hogy ugyanazon szót hány nyelvből származtatják a különböző irány képviselői — ugyanazon módszerrel!

Nagy kedvvel foglalkozott azonban a nyelvtörténettel és szerencsés is volt e téren. Tehetsége és nagy gyakorlata volt a leghomályosabb avult szavak származásának és jelentésének megállapitására. Természetes, hogy tehetség és gyakorlat — mindkettő — sokszor cserbenhagyta. És, természetes, cserbenhagyták szótáraink is. Ilyenkor aztán felirta az illető szót egy papirszeletre és kitette iróasztalára, hogy mindig szeme előtt legyen, mindig emlékeztesse. Sokszor megtörtént, hogy egy szerencsés ötlet, vagy világosabb vonatkozású adat eredményre, megfejtésre vezette, a mit aztán nagy örömmel vezetett be szótárába. Minden ilyen szót egy elveszett, de megtalált kincsnek tartott és nagy örömmel töltötte el, ha látta, hogy iróink a régi,

avult szókat használják, ujra divatba hozzák. «Ez a legszebb, a legjogosultabb nyelvujitás».

Mindig átnézte, sőt átolvasta a megjelenő nyelvészeti munkák és folyóiratok érdekesebb czikkeit és különösen nagy lelkesedéssel fogadta az egészséges alapon megindult Magyar Nyelvet. Szily Kálmánnal többször beszélt és váltott levelet nyelvészeti kérdésekben és örömest fáradozott a Magyar Nyelv által felvetett kérdések megfejtésén. Igy ő adta magyarázatát, még pedig igen szellemes magyarázatát a «verő malacz» kifejezésnek, a melyen hivatásos nyelvészek megakadtak. A jogtudományokban való jártasságára meg a sok közül egy nagyon jellemző példát hozhatok fel. Történt, hogy sajókazai kőszénbányája után, a melyért a bányaadót bérlője megfizette, rá is adót vetettek ki. Ő ezt minden alkalommal megfelebbezte, úgy hogy a végén az összeg jó pár tizezer forint summára rugott. Az ügy a közigazgatási bíróság elé került, ő személyesen védekezett és egy több ivből álló felterjesztést is a törvények alapján saját maga szerkesztett. Nem volt szüksége ügyvédre, pedig nagy összeg koczkáztatásáról volt szó, de hát szerinte egy historikusnak mindenhez kell érteni!

Nagy tudása, fényes állásai és neve daczára is igen egyszerü, szerény ember volt. A zajtalan, feltünés nélkül való, munkás életet szerette. Az u. n. nyilvános élet, az ünnepélyek rossz hatással voltak rá: különösen nem szerette pedig, ha őt ünnepelték. De ezt főispánsága alatt és később mint az ág. ev. egyház egyetemes gyámintézetének elnöke nem kerülhette el. Többször kérte a gyülések rendezőit, hogy az ünnepélyes fogadásokat, beszédeket hagyják ki a programmból; de természetesen hasztalanul. Jött végre egy mentő ötlete.

Mikor a gyámintézet X. városban tartotta gyülését, úgy intézte a dolgot, hogy szokása ellenére korábban érkezett meg, mint a hogy várták. Feltünés nélkül szerencsésen eljutott egy szállóba és a gazdának lelkére kötötte, hogy megérkezését senkinek el ne árulja, azután meg mint a ki dolgát a legjobban végezte, nagy megelégedéssel kezdett a magával vitt irásokkal foglalkozni.

Megérkezett, a fogadás pillanata és őt, a ki addig nyugodtan dolgozott, elfogta az ártatlan kárörőm és kiváncsiság. Óvatosan ki-kinézett az ablakon. Künn pedig áradt a tömeg, köztük a gyülés tagjai az állomás felé fogadására. Megéljenezték a vonatot, az ünnepi szónok pózba vágta magát, de az ünnepelt nem jelentkezett. Nagy volt a csalódás és elszomorodás; de egy elkésett alak, a ki a kiváncsiak elvonulása után több időre kitekintő Radvánszkyt az ablakon át felismerte, felvilágositotta és elvezette a gyülekezetet a szálló elé.

Hasztalan volt már akkor a visszavonulás; csak végig kellett élveznie a lelkes ovácziót, a lelkes szónoklatot és felelnie is kellett rá.

Jó izüen beszélte el nekem a kedves történetet és tréfás resignatióval fejezte be: «Hasztalan, sorsát senki sem kerülheti el».

A zajtalan, csendes, munkás élet iránt való szeretetéből lehet magyarázni, hogy a politikában — bár arra nevénél, vagyonánál, családi összeköttetéseinél és fényes állásainál fogva nagy alkalma volt — aktiv szerepet alig játszott. Az ő egyenes, nyilt jellemével nem is fért össze a politika.

Képviselő korában tartott ugyan egy pár beszédet, ismerem is a kamatláb leszállitása érdekében mondott, beható történelmi tanulmányokon alapúló, szépen kidolgozott beszédét, de épen tőle tudom, hogy kiváló szónok nem volt. Egy közbeszólás elég volt arra, hogy sodrából kihozza és beszédét félbehagyja. Évekkel későbbi visszaemlékezései, elbeszélései alkalmával is meglátszott rajta, mennyire boszantotta, hogy alapos tanulmányokon nyugvó, jól átgondolt beszédének hatását közbeszólásokkal akarták tönkreteni.

Megjelenése megnyerő, hangja rokonszenves volt, úgy hogy előre átgondolt, vagy betanult beszédeit a közönség szivesen hallgatta. Tartalmas, feltünést keltő, nagyobb politikai beszédet mondott például akkor, a mikor a Zólyom vármegyei főispáni széket elfoglalta[1] az 1884. évben pedig a Nemzeti Kaszinó Széchenyi-lakomáján tartott nagyhatásu, tetszéssel fogadott emlékbeszédet.[2]

[1] Több napilapban. Igy Hon. 1882. 219., 220. szám.

[2] Emlékbeszéd gróf Széchenyi István fölött a nemzeti casino lakomáján 1884 febr. 10. (Ismertetve több napilapban. Teljes szöveggel megjelent: Magyar Szalon 1891. és a Nemzeti Casino 1901. évi Évkönyvében.)

Tudós társai, barátai fölött tartott emlékbeszédei [Nagy Imre fölött Turul 1895; Deák Farkas fölött 1897 (Emlékbeszédek a M. Tud. Akadémia tagjai fölött VIII. k. 9. sz.). Gróf Andrássy Manó fölött 1901. (U. o. X. k. 12. sz.)] nem annyira a forma tökélyével, a stilus remekségével és a jellemek művészi kidomboritásával, mint inkább az illetők munkásságának, tudományos életünk veszteségének ecsetelésével és az igazi baráti szeretet, az érzelem meleg, egyszerü hangjával hatottak.

Főispánsága után visszavonult és távol tartotta magát a politikai élettől; de azért barátságos beszélgetés közben szeretett politizálgatni.

Deák Ferenczuek volt tanitványa és következetesen, mindvégig igaz meggyőződésből a szabadelvüpártnak hive. Egyike azon párt legtiszteletre méltóbb tagjainak. Mily nagyra becsülte a szabadelvüséget, arról a gróf Andrássy Manó fölött tartott emlékbeszédében tett nyilvános tanubizonyságot.

Ha magunk voltunk, sokszor elvitatkoztunk politikai helyzetünkről, mert ha szóba jött, be kellett vallanom, hogy én más nézeten vagyok. De ő azt nagyon természetesnek tartotta, hogy a fiatalabb nemzedék, a mely nem ismeri a viszonyokat *fennt* és nem élte át a Bach-korszak keserveit, nem érzi és nem érti meg, hogy miért kell türnünk és óvatosabbnak lennünk. Példákat beszélt el a Bach-korszakból, hogy mily szörnyü volt a megtorlás. És ezek voltak első gyermekkori benyomásai! Ezeknek ismétlődésétől tartott. Erőszakkal, rohamosan — úgy vélte — keveset, majd semmit sem vihetünk keresztül; elveszitjük a bizalmat, akadályokat fognak görditeni lassu fejlődésünk elé is; szóval alig nyerhetünk valamit és mindent elveszithetünk.

Ezért hajolt mindig a mérsékeltekhez, ezért szavazott a főrendiházban mindig azokkal; ez volt igaz, rendithetetlen meggyőződése annak a tudósnak, a ki rajongott a kuruczkorért és a ki kivülről tudta kurucz ősapjának, Radvánszky Jánosnak egyik gyönyörü, erőteljes levelét, a melyet azon panaszszal kezd, hogy kétszáz éve immár, a mióta Isten büntetésből reánk tette országunk veszedelmére a német nemzet igáját, stb.

És mig a tudományokban bátran lehet univerzális embernek tartani, az élet apróságai, praktikus dolgok iránt is fogékonysággal birt.

Sokféle kézmüves mesterséghez értett; egynémelyiket rendesen tanulta is. Igy tanulta fiatal korában az asztalosságot, a lakatosságot, sürgölődött egy pár hónapig a konyhában is a szakácsművészet megtanulása érdekében és mindezekhez nemcsak értett, hanem volt is valami találmánya mindenikben.

Könyvtárának boltozatát ő tervezte egész új alapon, oly praktikusan, hogy a boltozat beomlása még tüz esetén is lehetetlen. Ép igy ő componált könyvtárszekrényeire praktikus zárszerkezetet, a melyre utóbbi időben egy pesti lakatos szabadalmat akart kérni. Igy szerkesztett kevés eleven erővel nagy nyomást kifejtő új rendszerü borsajtót; borerjesztő házat és boros pinczét akarván vájatni, annak méreteit, a szükséges téglaanyagot ő számitotta ki.

A gazdaság ágai között a szőlőmivelés, erdészet, dohánytermelés és lótenyésztés érdekelte. Az előbbiben országszerte szaktekintélynek tartották, úgy hogy egy alkalommal a földmivelésügyi minister fel is kérte a nagyobb szőlőtelepek megvizsgálására és a szükséges javitások érdekében előterjesztés tételre, a mit szivesen teljesitett is. Rendesen olvasta a magyar és franczia borászati lapokat és munkákat, új szőlők telepitésére ő maga is nagy összegeket áldozott és azok körül igen nagy körültekintéssel járt el. Nagy szerencséje azonban nem volt hozzá, a minek nem mulasztás vagy valami tévedése, hanem az állandóan kedvezőtlen időjárás volt az oka, mert az általa ültetett szőlőket ahhoz értő emberek is mintatelepeknek tartották. De ha ráfizetett is, megvolt az az erkölcsi sikere, hogy egyik vörös borát a franczia bordói borok mellé helyezték minőség tekintetében.

A legjobb fajtáju magyar dohányokat termelte. Különös szeretettel emlegette a magyar muskotály dohányt és sokat fáradozott annak érdekében, hogy e fajt külön dolgozzák fel és hozzák forgalomba. Ő maga előirta gyártásának módját, a mely szerint tettek is kisérletet. A kisérlet fényesen sikerült; de gyártása aránylag oly nagy költségbe került, hogy javaslatát nem fogadták el. Emlékként őrizte azt a nehány csomag dohányt, a melyet akkor gyártottak; csak legjobb óráiban kinálkozott vele, ő meg soha sem szitt belőle. Pedig nagyon dicsérte, és beszélte, hogy valamikor mily nagy élvezet-

tel csibukozott e fajta dohányt; de a dohánytermelési tilalom behozatala óta csak havanna szivarokat füstölt. A törvény életbelépése után kész czigarettáit és felvágott dohányát félretette, azután soha nem érintette, mert nála törvénytisztelőbb embert képzelni sem lehetett.

A mi a lótenyésztést illeti, az általános szokásnak megfelelően az angol fajt tenyésztette, bár az arabsot, sőt magyar fajt is kitartóbbnak tartotta s hogy csakugyan az, történelmi példákkal igazolta. Panaszkodott is, hogy szarvasmarhában, juhban, sőt kutyában is kivesz a magyar fajta, pedig a földrajzi viszonyainknak megfelelően fejlődött, edzett és igy a legkitartóbb, legerősebb és betegségekkel szemben legellenállóbb fajták a hazaiak.

Fiatal korában szerette a sportokat. Annak idejében hires jó lovas és egész életében kitünő vadász volt. Nagy őz- és szarvasagancs gyüjteménye bizonyitja ezt; de különben külföldön is mint elsőrendü, kitünő czéllövő volt ismeretes; igy a karlsbadi lövő-versenyeken megtörtént, hogy az összes első dijakat ő nyerte el. A talált czélpontokat meg is őrizte.

Mint sportember a Vadász és Versenylapokat többször kereste fel apró czikkeivel álnév alatt.

De mindazonáltal jó gazdának még sem lehetett tartani. Következetesen szigoru, mindent észrevevő, mindent számonkérő jó gazda nem tudott lenni. Különben is a mily kedvvel beszélgetett egyes gazdasági elméleti kérdésekről, a gyakorlati gazdálkodás apróságai, kellemetlenségei épen annyira untatták. Fiatal korában még csak szétnézett a gazdaság körül, inkább a lovaglás kedvéért; de később azt se tette, de nem is tehette, annyira elnehezedett. Csak a szőlő, csak az erdő volt az, a melyet utóbbi éveiben is mindig szivesen felkeresett és munkálatait hosszasan, órákig elnézegette.

Tisztjei gazdálkodhattak tehát úgy, a mint akartak és sokszor vissza is éltek nem törődömségével; de különösen véghetetlen jóságával. Mert a képzeletet is felülmuló jó ember volt. Másról rosszat feltenni, a bünöst, különösen a családos embert, büntetni, attól jó szive mindig visszatartotta. E tulajdonságát pedig ismerte utolsó bérese is; birtokain ennek következtében a lopás nagyon elharapózott. Alig lehetett úgy sétálni birtokán, hogy valamit az ember észre ne vegyen, a mi nem volt rendjén. Néha kikocsiztunk; figyelmét felhivtam egy s más dologra. Elszomorodott; erkölcsi érzékét láthatólag sértette a dolog, de aztán nyugodtan legyintett kezével: «Hadd éljen a szegény is!» Volt eset, hogy az utóbbi rossz termés idején kiszámitotta, hogy egy szegényebb ember családjával együtt bármennyit dolgozik is, nem élhet meg. Annyira ment aztán az elnézésben, hogy egy alkalommal egy szegény embert, a ki az ő birtokán akvirált tüzifát, utbaigazitott, hogy véletlenül a csőszszel, a kivel nem sokkal előbb beszéltünk, ne találkozzék. Az igaz, el is látta erkölcsi prédikációval, de alig hiszem, hogy az használt volna.

A szegény emberek nyomora és minden emberi szenvedés mélyen meghatotta. Mennyire szerette volna, ha ő minden szenvedést, minden sebet meggyógyithatott volna. De a mi csak hatalmában volt, mindent megtett a szegények érdekében. Kapuja mindig nyitva állt előttük, kastélya előtt a koldusok és vándorok valóságos bucsujárást rendeztek és senki sem távozott segély, meghallgatás nélkül.

Apró pénzt ritkán tett zsebre. Iróasztalán volt két fatányér egy a réz, egy a nikkel pénz részére; rendesen abba gyüjtötte össze váltópénzét a koldusok számára és abból adtak az inasok minden koldusnak külön felhatalmazás nélkül, belátásuk szerint. Voltak azonban rendes keregetői, a kiknek véletlenül megismerte szomoru sorsát és ezeknek nagyobb összeg járt. Igy voltak «forintos «és» koronás» koldusok. Egyiknek, a kinek sorsa jobban meghatotta, kastélyától nem messzi kunyhót is épittetett és időnként meghatározott nagyobb összeget adott. A «sánta koldus» még másünnen is szorgalmasan gyüjtögette a krajczárokat és oly takarékosan bánt velük, hogy nem sokára felcsapott tőkepénzesnek. Tőkéjét a faluban és környékén kiadogatta jó kamatra. A bárónak besugták ezt, de ő azért ezután is megadta az igért summát, valahányszor koldusa jelentkezett. És a sánta koldus nem is volt háládatlan; halála után kunyhójában végrendeletet találtak, a melyben örökösévé a jó bárót tette, a ki aztán a hálás ragaszkodástól meghatottan adta az elég tekintélyes summát a szegény-alapra.

Természetes, hogy az, a ki ismeretlen sze-

gény nyomorultakhoz is oly jó tudott lenni, kedves, szeretetreméltó volt ismerősei, barátai iránt. Ez utóbbiak megválasztásában nem volt a társadalmi állás, a rang irányadó. Távol volt tőle a főuri gőg és a főuri leereszkedésnek az a neme, a mely oly sértőleg tud hatni. Egyszerü, szeretetreméltóan természetes tudott lenni mindenkivel szemben. Különös rokonszenvvel, szeretettel viseltetett az irók, első sorban pedig a történészekkel szemben. Ha valaki «czéhbeli» volt — ez vala kedvencz szólása — az már elegendő volt arra, hogy megkülönböztetett szivességgel bánjon vele. Tagtársaink közül a legtöbben tanui lehettek ennek és különösen tanui voltak azok, a kik már akkor ismerték, a mikor állandóan Pesten tartózkodott, úgy hogy minden nap felkereshette valamelyik tudományos intézetünket és a mikor még divatosak voltak a Történelmi Társulat vándorgyülései, a melyekben rendesen részt vett és részleteire oly szeretettel emlékezett vissza, hogy felelevenitésére nem is oly régen inditványt tett. Munkásságában is nyoma maradt ezeknek, mert jelentést irt a radványi levéltár egy részéről és a bodoki levéltárról (Századok 1875.).

Tudományos társulatokba, a hol a «czéhbeliek»-kel érintkezhetett, örömmel lépett be, gyüléseikre, hacsak ideje engedte, később is felutazott, úgy hogy ritkán hiányzott társulatunk, a Magyar Történelmi Társulat, az Akadémia I. osztályának, a történelmi és irodalomtörténeti bizottságnak gyüléseiről és az igazgatótanács üléseiről. Érdemeiért és lelkes ügyszeretetéért választotta a Tört. Társulat már 1874-ben, az Országos Régészeti Társulat 1879-ben igazgató választmányi taggá, a Protestáns Irodalmi Társaság pedig másodelnökévé. Akadémiai tagságáról már emlékeztem, még megjegyzem, hogy az 1904. évben az irodalomtörténeti bizottság Jókai Mór halála után a drámabiráló bizottság elnökévé választotta.

Fényes állásainál és politikai szereplésénél fogva a kormányoknak is sok ideig bizalmi férfia volt, a ki a vezetőket többször figyelmeztette irodalmunk érdekeire, sokszor és hathatósan fáradozott abban, hogy a tudományos intézetek, társulatok és vállalatok megfelelő állami segélyben részesüljenek. Erről azonban nagyon kevesen tudnak, bővebben beszélni sem illik róla, úgy, hogy ebbeli érdemei csakhamar feledésbe mennek; de ügyszeretetének emléke megmarad azon terjedelmes javaslatban, a melyet 1881-ben, mint az országgyülési bizottság jegyzője, a M. N. Muzeum ügyeinek megvizsgálásáról irt (Magyar Könyvszemle 1881.). Legutóbb mint az Országos Levéltár uj épületének és berendezésének tárgyalására kiküldött bizottság elnöke buzgólkodott. Nagy örömmel töltötte el, hogy ama fontos intézetünk külsőleg is európai szinvonalra emelkedik, bár az utóbbi időben nem nagyon bizott benne. Mennyit tehetett volna, ha a politikai állapotok nem változnak! Sokat is panaszkodott miatta. Hiszen ő azt már úgy kiszinezte és oly szépen berendezte lelkében. Külsőleg is impozáns, monumentalis szép épület, tágas, világos termekkel, modern dolgozószobákkal, nagyobb tisztikarral, lehetőleg a pesti oldalon és még mennyi részlet, a melyeknek átgondolásával az első ülésre Pestre utazott.

Sajnos, nem érte meg e kedves reménye teljesülését és még hány reményt, hány szeretettel ápolt tervet vitt sirba!?

Elragadta a halál tőlünk akkor, a mikor még lelke oly fiatal volt, a mikor még oly rajongóan tudott lelkesedni, a mikor még oly fáradhatatlanul tudott dolgozni.

Sokat, nagyon sokat veszitettünk vele és a veszteség mértékét azok érzik a legjobban, azok fogják fel teljes mértékben, a kik őt közelebbről, otthonában ismerhették meg, a kik szeretetét, bizalmát megnyerhették.

Azon kevesek közé tartozott ő, a kik annál több becsülést, annál több szeretetet érdemelnek, minél több ideig, minél alaposabban ismerjük őket. Szerénysége miatt nem tárta a világ elé melegen érző, jó lelkének kincseit; szellemének alkotásait, tudományos müködését is csak fogyatékosan ismerhetni meg kiadott munkáiból.

Én, a kinek osztályrészül jutott az a szerencse, hogy szeretetét, bizalmát megnyerve, nemes lelkét, terveit megismerhetém, kötelességet teljesitek, a midőn őt úgy állitom az ismeretlenek és a jövő elé, a mint bámulni és szeretni ismertem. Mégis aggodalommal fejezem be soraimat: vajjon nem vétettem-e áldott emléke ellen, a mikor szélesebb körben úgy mutatom be, a mint őt csak kisebb, meghitt, mondhatni családi kör ismerhette? R. Kiss István.

VEGYES.

A Hlózsai Varjú máskép Vrána család czimereslevele 1520-ból.

A Vrána családról folyóiratunk 1893. évfolyamának 98—99. lapjain *Illéssy János*, nemrég elhunyt tagtársunk, szolgáltatott már adatokat. Helyesbiti az 1520-ban kelt czimeres levélnek az Országos Levéltárban lévő, 1721. évi egyszerű másolata alapján[1] *Nagy Ivánnak*, a czimert illetőleg fennállott tévedéseit[2] amelyekbe az ő révén a Siebmacher (magyar rész IV. kötet) is beleesik; a Siebmacher pótkötete azután Illéssy közleménye, illetve az idézett másolat alapján helyesbitett rajzát adja a család czimerének, csakhogy ebben is téves a sisakra helyezett, nyíllal átlőtt sisak; mert erről a második sisakról a szövegben semmiféle említés nem történik.

Bárczay, ismert művében,[3] az 1526 előtti eredeti festett czimerlevelek jegyzékében szintén szerepel a czimereslevél; csakhogy az nem eredeti, hanem egy Trencsén vármegyei, 1613. évi átiratban foglaltatik.[4] Eredetije talán Trencsén vármegye levéltárában őriztetik. A II. Lajos által adományozott czimereslevél Pozsonyban, 1520. okt. 2-án kelt; az átiró nemesi bizonyságlevél pedig, *János fiai: András, György, Mihály, Miklós és István* kérésére, 1613. decz. 10-én állitatott ki.

Az átiró és a benne átirt czimereslevélnek szövege ez:

Nos iudices et universitas nobilium comitatus Trinchiniensis, memoriæ commendamus per præsentes literas nostras, significantes, quibus expedit universis, quod cum nos die sabbati proxima ante festum beatorum Simonis et Judæ apostolorum, in anno præsenti millesimo sexcentesimo decimo tertio præterita, pro quibusdam arduis negotiis, præfatum comitatum tangentibus, in civitatem Trinchiniensem, locum generalium congregationum et sedium nostrarum iudiciariarum solitum, præsentibus quoque ibidem dominorum prælatorum et magnatum, in hoc comitatu nostro bona et iura possessionaria habentium, nunciis publice et in magna frequentia convenissemus, eo tum pro nobilibus *Andrea, Georgio, Michaele, Nicolao et Stephano, filiis quondam Joannis, filii olim Michaelis Varyw aliter Wrana*, principalis donatarii, infra clarius denotati, egregius Szemetey, generoso domino Paulo Petreoczy de Kasza, utpote prænominatorum condonatariorum nepotum et hæredum dicti Michaelis Varyw olim de Gelobuk, alias Klobuk, iam vero de possessione Hloza intitulatorum, domino terrestri, personaliter coram facie dictæ generalis congregationis comparente, pro iisdemque partes suas interponente, produxit coram nobis quasdam literas serenissimi quondam principis et domini Ludovici, regis Hungariæ ac Bohemiæ etc., Posonii, feria tertia post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo emanatas, in forma privilegii, in pergameno, patenter confectas, secretoque sigillo eiusdem olim regis roboratas, continentes in se arma, seu insignia prærogativæ nobilitaris, antelato Michaeli Varyw, hæredibusque et posteritatibus eiusdem universis, ob merita virtutum ipsius a dicta olim regia maiestate clementer et gratiose concessa, hunc tenorem in se habentes:

Nos Ludovicus, dei gratia rex Hungariæ, Bohemiæ etc., *tibi* fideli nostro *nobili Michaeli Varyw de Gelobuk*, salutem et gratiam nostram regiam. Publici regiminis, ad quod divina providentia sumus assumpti, ratione suadente, ad id animum nostrum semper direximus, ut fideles subditos et servitores sacræ coronæ huius regni nostri condignis prosequi possemus retributionibus, et in eos, qui virtutibus et obsequiis maiora præmia meruissent, gratiam et benevolentiam nostram uberius ostendamus, et maioribus munificentiæ et libertatis donis honestaremus. Usu enim compertum est, et prædecessorum quoque monumenta nobis merito immitanda *(igy!)* testantur facile, ad conciliandum principi subditorum animos ad propagandam denique nominis famam et gloriam nichil munificentia et liberalitate præstantius esse. Cum itaque ex fidedigna certorum fidelium nostrorum commendatione intelligamus, plane te a primis adolescentiæ annis usque ad maturam etiam senilem ætatem tuam serenissimis principibus Matthiæ ac Vladislao, genitore nostro charissimo, felicis recordationis prædecessoribus nostris regnantibus, in confinibus, pro defendenda christiana republica diu, multumque servivisse, sœpius etiam peditum nostrorum capitaneatum, exigentia, industria et militari tua arte strenue gesisse *(igy!)* et contra infideles Thurcos viriliter, et non sine sanguinis tui effusione pugnasse, his pensatis te alioquin morum probitate et arte, industriaque militari et cœteris, corporis et animi dotibus præditum, ex illa sanguinis humilitate, quam a parentibus nascendo contraxisse diceris, de gratia nostra speciali et potestatis nostræ regiæ plenitudine, *te ac tui gratia, Thomam et Blasium Varyw*, fratres tuos carnales eximendo, cœtuique et albo[1] verorum huius regni nobilium, armis utentium, ascribendos duximus et annumerandos, immo eximimus, ascribimus et annumeramus, ac in signum huiusmodi nobilitationis tuæ personæ, hæc arma, seu nobilitatis insignia, videlicet: *scutum armigerum, coloris saphirici, addito in medio eius corvo alite, tres culmos triciti suis aristis flăscentibus conspicuos rostro tenente; scuto ipsi superne galea incumbit colore argenteo, cri-*

[1] Cottus Trencsén, Doc. N° 37.
[2] Magyarország Csaladai, 12. köt. 272—73.
[3] A heraldika kézikönyve, 449. l.
[4] Orsz. Levéltár, Acta post Adv. Tab. 2—7.

[1] Album, i, = névjegyzék, névsor; megjegyzem, hogy ezt a szót középkori czímeres leveleinkben sohasem olvassuk.

seis[1] *cono extantibus, et floribus tortuosis*[2] *splendida, sagitta cuspidata per medium traiecta*, quæ omnia in fronte præsentium literarum nostrarum docta artificis manu concinne depicta et pulchre effigiata sunt, animo deliberato et ex certa nostra scientia *tibi ac per te Ladislao filio, necnon Thomae ac Blasio Varyw*, fratribus tuis carnalibus, vestris hæredibus et posteritatibus universis dedimus et contulimus, immo damus et conferimus præsentium per vigorem, decernentes et annuentes, ut a modo deinceps semper pro veris et indubitatis et tanquam a nobili sanguine propagatis nobilibus habeamini reputandis, ac præscripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum subditorum, ac regnicolarum nostrorum armis uti solitorum, a modo deinceps ubique hominum, gentium, locorum et temporum, in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, ac aliis omnibus et singulis exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis, cortinis, papilionibus, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, gestare, omnibusque illis gratiis, prærogativis, quibus cœteri nobiles regni nostri armis utentes, quomodolibet et iure[3] et consetudine *(igy!)* utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere valeant, atque possint; tantoque studio et diligentia ad obsequia regia et sacræ coronæ huius regni obeunda, ipsorum solide tur intentio, quanto se ipsi largiori favore nostro regio et benevolentia præventos conspexerint. *In quorum omnium præmissorum fidem et testimonium, memoriam, firmitatemque*[4] perpetuam, præsentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur, appendente communitas, vobis, vestrisque omnibus prædictis hæredibus et posteritatibus universis, duximus gratiose concedendas. Datum Posonii, feria tertia post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo, regnorum nostrorum Hungariæ et Bohemiæ etc. anno quinto.

Qua productione et exhibitione facta, præfatus Paulus Szemetey proposuit in hunc modum: Quod licet prætitulatus dominus Ludovicus rex, antenominatum Michælem Varyw et hæredes, per hocque nepotes eiusdem nominatim prædeclaratos in veros regni Hungariæ nobiles, iam pridem datis superinde literis privilegialibus asciverit, eaedemque literæ per iniuriam temporum in marchionatu Moraviæ casu quodam detentæ, nihilominus sæpefatos hæredes et nepotes ipsius principalis quondam donatarii directe et per lineam generationis recta descendi concernentes, coram nobis ad instantiam cum ipsorum condonatariorum, tum vero ad intercessionem prænominati domini Pauli Petreoczy, per nos publice et solemniter promulgatæ et evulgatæ extarent, tamen, quia prætacti *Andreas, Georgius, Michaeli, Nicolaus, et Stephanus Varyw aliter Vrana*, nempe donatarii eiusdem, et cum ipsorum nepotes distinctas suas residentias haberent, et nonnulles eorum, aut filiis hæredibusque ipsorum, etiam alibi inter extraneos fortassis vivere contingeret, petiit nos, ut super præscripta nobilitatis adeptione, eiusque publicatione, literas ipsis testimoniales daremus. Et quia iusta petenti non soleat denegari assensus, et virtuosorum merita ultro sunt promovenda, ideo prout die, anno et loco publicationis præinsertarum literarum armalium, ac privilegialium, sic et nunc et deinceps fatemur et recognoscimus, præfatos *Andream, Georgium, Michaelem, Nicolaum et Stephanum Varyw aliter Vrana*, ipsorumque hæredes et posteritates universas, in *album* et catalogum verorum ac indubitatorum sæpefati huius nostri comitatus nobilium, tanquam veros nobiles et nobilitatis prærogativa utentes, fruentes et gaudentes receptos et annumeratos esse duximus, uti etiam recipimus, annumeramus et aggregamus. Atque ita in maius et evidentius testimonium, præsentes literas nostras authentici sigilli præfati huius nostri comitatus munimine ac impressione roboratas, eisdem Andreæ, Georgio, Michaeli, Nicolao et Stephano Varyw, aliter Vrana, eorundemque hæredibus et posteritatibus universis dedimus et concessimus, consuetudine regni et comitatus, communi denique iustitia dictante. Datum in prænominata civitate Trinchiniensi, feria tertia proxima post festum conceptionis beatissimæ virginis Mariæ, die videlicet et loco sedis nostræ iudiciariæ. Anno domini millesimo sexcentesimo decimo tertio.

A szöveg alatt jobb kéz felől: Lecta et extradata de sede per me Nicolaum Mednyanzky, notarium sedis iudiciariæ comitatus Trenchiniensis.

Baloldalt: Caspar Ordody, vicecomes m. p., Joannes Klobucziczky, iudex nobilium m. p., Franciscus Rudnesky, iudex nobilium m. p., Stephanus Gloz, iudex nobilium m. p., Daniel Szunyogh, iudex nobilium m. p., Caspar Marsovsky assessor m. p., Mathias Hrabowsky assessor m. p., Daniel Jisenski, assessor m. p., Georgius Borcziczky, assessor m. p., Nicolaus Klobuczyczky, assessor m. p.

A szöveg nagy ívrétű hártyára van irva; a szöveg alatt a megyének papirral fedett pecsétje látható.

A már emlitett 1721. évi hiteles másolatban a czimereslevél szövege több tekintetben eltér az 1613. évi átiratról;[1] pedig az eredetiről másoltatott; megvan a kihirdetési záradéka is, mely szerint a kihirdetés Trencsén vármegyének Trencsén városában, 1613. okt. 26-án tartott közgyülésén történt, vagyis ugyanakkor, amikor Trencsén vármegye 1613. évi hiteles átirata, amely ugyanaz évi decz. 10-én kelt, tárgyaltatott.

A leirás szerint a czimer a következő: kékszinü pajzs közepén kiterjesztett szárnyu, csőrében három arany (sárgálló) buzakalászt tartó holló; a pajzs fölött ezüstszinü sisakon (ezüst?) strucztollbokréta (3, vagy 5 tollból),[2] a melynek közepén egy nyil vizszintesen fekszik.

Addig is tehát, a mig az eredeti lappangó

[1] Igy! Nyilván cristis h.

[2] Ezen kifejezés alatt nyilván a sisaktakarókat akarja érteni!

[3] Igy! de iure h.

[4] Ez a formula ilyen alakjában egyáltalában nem használatos; legalább 1526 előtti czimeres-leveleinkben nem.

[1] Az előnév *Gelobrok*-nak iratik; többhelyt betoldásokat tesz; egyik-másik helyen hiányzik belőle egy-egy szó; *Lászlót* pedig testvérnek irja.

[2] A szöveg hibás «*criseis*» szava csak a «*cristis*» elváltoztatott, hibás alakja; ezt pedig sisaknak venni nem lehet.

czimereslevél felszinre nem kerül, ennél pontosabb, részletesebb képet nem alkothatunk magunknak; igy pedig nem lehet tudni, hogy a holló merre fordul; hogy a strucztollbokréta hány tollból áll és, hogy milyen szinü; a sisaktakarókról pedig csak annyit mond, hogy a sisakról csavarodott világdisz hull alá.

E czimerlevél szövege első pillantásra tünik fel az előtt, aki középkori armálisainkkal figyelmesebben foglalkozott. Különösnek találom mindjárt a család előnevét. Illéssynek a nézete a «Gelobrok» alias «Klobuk» és Hlboke közt feltalálni vélt kapcsolatról, amely szerint az, Dolne és Horne Hlbokeval (ma Alsó- és Felső-mélyesd) egy volna, teljesen téves.

Gelobuk (Gelobrok) és *Klobuk*, trencsénmegyei községet nem ismerünk; a középkorban sem létezett. *Hlboke* névnek középkori alakja *Hlwobok* (személynévben: Petrus de Hlwbok, 1464., Dh. 16060.), possessio *Hlwboke* (1468, Dh. 16784.); ellenben *Hloza* község a középkorban *Hlose possessio* (1467. Dh. 16566.), *Loza possessio* (1492. Dh. 19860. néven szerepelt.[1]

A Varjú máskép Vrána családról az *Illéssy* által más közölt adatokon kivül még a következőkről van tudomásunk. A család egy ága Nyitrába szakadt és itt az 1725-i nemesség vizsgálat alkalmával *Ferencz*, *Pál* és *Mihály* Trencsén vármegyének 1613. évi bizonyságlevelét mutatta fel; leszármazásukat az 1618-ban szereplő *Mihálytól* igazolták; atyjuk nincsen felemlitve![2]

Egy *János* Vágszerdahelyen lakott s az 1732. évi nemesség vizsgálat alkalmával szerepel; Trencsén megyének más emlitett bizonyságlevelét mutatta fel ő is.[3]

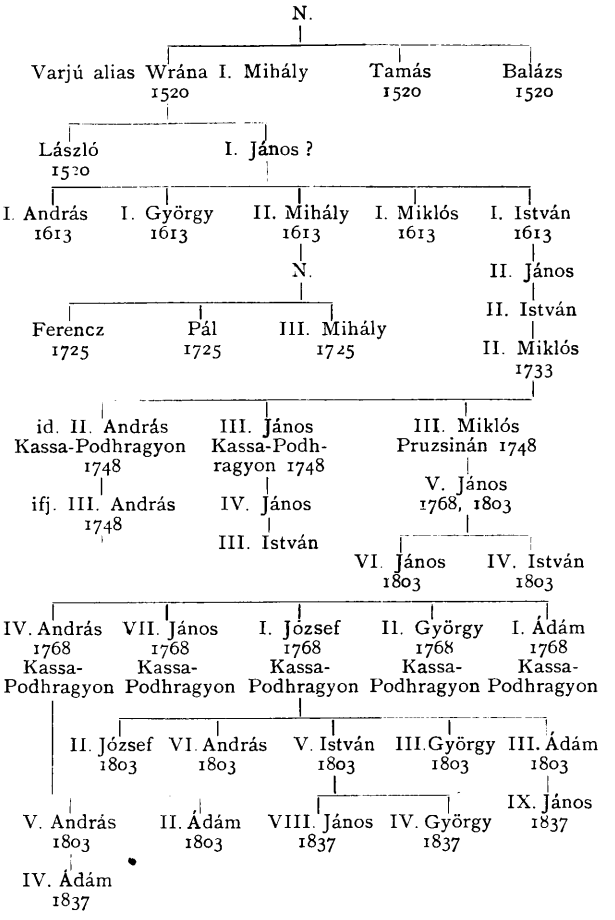
Miklós, az 1733. évi trencsénmegyei nemességvizsgálaton II. Lajos királynak állitólagos eredetijét mutatta be; elődei Hlósán és Kassa-Podhragyon voltak birtokosok; leszármazását *Mihálytól*, az állitólagos czimerszerzőtől igazolta.[4] Ezt a leszármazást közölte *Illéssy*.[5]

Egy *Pál*, peres ügyeiben Nyitra vármegyétől 1784. aug. 21-én szegénységi bizonylatot kap.[6]

1807-ben többnek, Varjú máskép Vrána Mihálynak, bajai, Ignácznak, guttai, Jánosnak, pozsonyi és Antal pesti lakosnak nemességét ismerte el a magyar udvari kanczellária, a mint azt Illéssynél is olvassuk, csakhogy nem annyira a czimereslevél, *mint inkább tényleges nemesi gyakorlat alapján.*[7]

[1] Ezen adatokat *Csánki Dezső*, orsz. levéltárnok előzékenysége alapján közölhetem.
[2] Orsz. Levéltár, Inv. Nyitra (1725.) A. 9. l.
[3] Orsz. Levéltár, Inv. Poson. (1732.) B. 33. o.
[4] U. o. Inv. Trencsén (1733.) B. 52—53. ll.
[5] Turul, 1903. 99. o.
[6] Orsz. Levéltár, Acta p. Adv. Tab. 2—7.
[7] U. o. 1807: 6898. kancz. sz. (Kir. Könyvek, LXII. 76. l.)

Az itt közlöttekből és tekintve azt, hogy a Nagy Iván munkájában[1] szereplő *id. András*, *János* és *Miklós* körül az első kettő Kassa-Podhragyon birtokos, minélfogva őket az 1733-ban szintén Kassa-Podhragyon szereplő *Miklós* fiainak tartjuk, a következő, a Nagy Iván által közölt leszármazással egyesitett nemzedékrend állapitható meg:

E leszármazás daczára is az 1613. évi átiratban közölt 1520. évi czimereslevelet teljes szövegében hamisitottnak kell tartanom; még pedig a következő okoknál fogva:

A «*publici regiminis, ad quod divina providentia sumus assumpti*» formulát, az 1526. évig eddig ismert czimereslevéleink egyikében sem olvassuk; különösen hangzik a szövegnek «*usu enim compertum est*» formulája is; Varjú alias Wrána Mihály állitólag már I. Mátyás és II. Ulászló alatt is hiven szolgált, mindamellett semmiféle nyomát sem találjuk annak, hogy akár birtokadományban, akár egyébben részesült volna. Az, hogy *László* nevü fia is volt,

[1] Magyarország családai, XII. k. 272—273. ll.

csak másodizben emlittetik; az első helyen csak *Tamás és Balázs* fitestvéreiről szól. Az «*album*» kifejezést, a mint már megjegyeztem, középkori czimeresleveleinkben nem olvassuk; de nem találjuk az 1610. évig folytatott kanczellária gyakorlatban sem; ennek a formulának helyes és legteljesebb alakja ez: «*in coelum, numerum, ordinem et ius verorum regni Hungariae*» stb.[1], de leggyakoribb az «*in coelum et numerum*» rövidebb kifejezés. Az «*album*» kitételt inkább a vármegyei gyakorlatban találjuk, mert ez tényleg a megyei nemesi névjegyzékbe, lajstromba iktatja nemeseit, holott a czimeradomány az élő nemesek sorába emeli az illetőket. A sisaktakaróknak a «*floribus tortuosis*» kifejezéssel való megnevezése is elüt II. Lajos kanczelláriai gyakorlatától, a mely vagy: *ex eadem galea lamine et diversi flosculi circumquaque fusi*»[2], vagy: «*quem* (t. i. galeam) *flos varicolor premit, qui sensim demissus ac vento quasi agitatus est*»[3], vagy ehhez hasonló formulát használ vagy pedig említést sem tesz róla.[4]

Végül teljesen szokatlan, erőltetett formula az «*in quorum omnium praemissorum fidem et testimonium, memoriam firmitatemque.*»

De egyéb adatok is szólnak ellene. László öcscse *I. János*, a kitől az 1613. évi bizonyságlevelet kérők származtatják magukat és a kit ez a bizonyságlevél a *czimerszerző Mihály fiának* mond, magában az 1520. évi czimereslevél szövegében nem szerepel.

Pedig ez az *I. Mihály* 1520-ban már öreg vitéz volt; állitólag már I. Mátyásnak is szolgálatában állott, úgy hogy *János nevü fia* a czimereslevél keltekor (1520.) legalább is 30—35 éves lehetett; és ha László nevü fiát a czimereslevél megemliti, akkor János miért maradt ki belőle? 1613-ban a megye előtt megjelent fiai pedig a legenyhébb számitás szerint is 70—80 évesek lettek volna! Ezek pedig alig kérték már czimereslevelük kihirdetését! És különös még az a körülmény is, hogy ekkor sem II. Mihálynak, sem I. Istvánnak, sem a többinek *leszármazottjai* a nemesi bizonyságlevélbe nem vétetnek föl, pedig már ezek is felnőttek voltak ebben az időben.

Vagyis, a közöltem 1520. évi czimereslevél — hacsak a később esetleg előtünő *eredeti* az ellenkezőt kétségen kivül nem bizonyitaná — egyelőre hitelesnek el nem fogadható. A leszármazás pedig I. Mihály és az 1613-ban szereplők között legalább egy ízre terjedőleg hiányos, vagy pedig tőlük felmenőleg egyáltalában hamis, koholt. HORVÁTH SÁNDOR.

[1] Orsz. Levéltár, NRt. f. 910. Nr. 25. (1566-ból.)
[2] Zalczer-armális, Orsz. Levéltár, Dh. 24.119.
[3] Várkonyi-armális, ugyanott, Dh. 23.408.
[4] Petréczy-armális, ugyanott, Dh. 23.845.

Oklevéltani apróságok.

Az alábbiakban két diplomatikai szempontból érdekes esetet mutatok be a Turul olvasóinak. Mindkettő a XV. századból való, az elsőnek a káptalanok hiteleshelyi működése, a másodiknak pedig a királyi kanczellária eljárása szempontjából van némi értéke. Igaz ugyan, hogy egyes esetekből nem vonhatunk általános következtetéseket, de a középkori diplomatikai érdekességek összegyüjtése épen azért fontos, mert ezek csoportositása vezet bennünket az oklevelek kiadásánál követett irányelvek felismerésére.

1. A váczi káptalan Albert király 1438. deczember 8-án, Budán kelt parancsára Szuhai Jakab néhai alnádor fiai János és Istvánnak másolatban kiadja saját, 1395. május 4. után[1] kelt oklevelét, mely szerint Szuhai István feleségét (Rédei Jakab leánya, Ilonának leánya) a királyi és káptalani ember beiktatta Rédei Jakabnak Czeczén (Nógrád-,) Rédén és Fancsalon (Heves vármegyében) levő birtokrészeibe. A káptalan 1439 január 21-én küldte el az átiratot a kérelmezőknek.

Szuhai István azonban nem tett eleget fizetési kötelezettségeinek, sőt az oklevél átvételére szolgájával se küldött el elég pénzt, azért a káptalan jegyzője jónak látta levélformában feljegyezni járandóságait az oklevél felhajtott külső szélére, jól szembetünő helyre: Egregie domine! Sciatis, quod familiaris vester hodie mihi pro scriptura solvit 31 denarios, dominus vero sexaginta sex. Domino lectori nihil, sed ipse dominus lector expectat a vestra dominacione aliquid pro labore suo.[2]

Beszédes sorok a váczi káptalannál szokásos taksára. Különösen hangzik, hogy az olvasó kanonok nem vár határozott összeget a felektől, hanem a fenti sorokból az tünik ki, hogy a taksa jelentékeny részét az oklevél irója kapta, s legalább ebben az esetben az ő kielégitése volt fontosabb. A váczi káptalanban tehát még nincs nyoma az oklevelekért járó taksa rendezésének, a mit Zsigmond 1435-ben a királyi kanczelláriát illetőleg végrehajtott.

2. Az alább következő eset Mátyás királyunk korából való. Ismeretes, hogy 1460 nyarán a király a husziták főfészkének, a patai favárnak megostromlására személyesen megindult Budáról. A következő évben Egerbe ment, ahova a hadi szempontok mellett fontos tanácskozás is vezette az osztrák békét illetőleg. A király ezen utjáról arány-

[1] A napi keltezés helyén az oklevél ki van szakadva.
[2] Eredetije a Rhédei család levéltárában. Különösnek találom, hogy az 1395. évi beiktatást a káptalan embére már az országbiró parancsának kelte napján (feria tercia proxima post festum Invencionis sancte crucis) végzi (feria tercia proxima ante festum beati Johannis ante portam Latinam.)

lag kevés oklevelünk maradt, melyek többnyire birtokadományozásról szólnak a megelőző háboruban kitüntek számára.

1461 julius 13-án Pusztaszikszón, Maklár mellett van a király udvara, Eger vára alatt. Ez alkalommal a király a Miskolczon lakó Herczeg Péternek Lászlónak és Luczián nak visszaadja azt a miskolczi malmot, melyet az említettek diósgyőri várnagy korukban nyertek adományul. A kérelmezők kedvelt hívei a királynak, mert a rendes pecsét hiányában saját gyürűs pecsétjét ütötte oklevelükre. Az oklevél pecsételési formulája ez: presentes, quas propter absenciam sigilli nostri maioris annulari nostro sigillo consignari fecimus, exhibenti post earum lecturam reddi iubemus. A kanczellária az oklevél erejének növelésére ezen kivül még egy kevésbbé szokásos módhoz folyamodik: a datálás után irja a következő ujabb utasitást az oklevélben már megemlitett Gay Gergely diósgyőri várnagy [1] számára: Et haec idem iniungimus futuris nostris castellanis firmiter observanda. Datum ut supra.

Amint a kanczellária müködése ismét a rendes mederbe terelődött, a király Parlagi György előterjesztése alapján jónak látta újból kiadni az emlitett oklevelet. Ekkor már a titkos pecsétet függeszti a kanczellária az oklevélre a *megelőző oklevél dátumával.* Az utobbinak pecsételési formulája igy szól: Presentes perlectas, quas secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communiri iussimus, post earum lecturam reddi volumus presentanti.

A két azonos szövegü [2] és egy kéz irását mutató oklevél pecsételési formulája igy ellentmond egymásnak, mert ugyanazon napon nincs meg, majd a második szerint megvan a király titkos pecsétje. Az ebből eredő félreértést maga a kanczellár oszlatta el oly módon, hogy az előbb ismertetett gyürűs-pecsétes oklevél aljára, valószinüleg sajátkezüleg, *szóról szóra* ráirta a titkos pecsétes oklevél formuláját, s ehhez az oklevél megerősitésének magyarázatául e szavakat irta: vobis fidelibus viris egregio Gregorio de Gay castellano dicti castri nostri Dyosgewr nunc constituto, item aliis viris castellanis in futurum constituendis.

Egyrészt a diósgyőri várnagy hivatalának az egész középkoron át látható fontossága, másrészt az a körülmény teszi érthetővé a kanczellária eljárást, hogy a regestrumokba is bevezetett megerősitést a várnagy részére kiállitotta, mert épen ez foglalta el a Herczeg család emlitett malmát.[3]

Bártfai Szabó László dr.

[1] Néhány hónapja diósgyőri várnagy, 1459 április 30-án még Parlagi Pál az.

[2] Eltekintve a dátum után emlitett záradéktól.

[3] Mindkét oklevél eredetije a Magyar Nemzet Muzeum könyvtára törzsanyagában.

A Válti Rákosok.

A vasmegyei Vált, Óvált, Tekse, Bögöt, Kápolnafölde, Bőd, Surány, Felsősurány falvak és puszták voltak ősi és királyi adományozás folytán szerzett birtokai a *Válti* s a belőle sarjadzott *Válti Rákos* családnak, melynek XIII—XV. századi viszonyait vázoljuk e sorokban a Pannonhalmán letétbe helyezett Guáry-levéltár irásai alapján.[1] Egyszerü köznemes családról lesz szó, melynek tagjai a közpályán csak későn kezdenek szerepelni; de szorgalmas, szerezgető tagjai vannak, a családi összeköttetéseket jól válogatják meg s a megye jelentősebb köznemeseivel kerülnek rokonságba.

I.

A családnak előttünk ismert legrégibb tagja *Bögöti* másként *Válti Kázmér.* Rendesen Bögötinek nevezik és meglehetősen későn (1357-ben) emlitik Válti néven. Kázmér maga már nem szerepel s a XIV. század elején vagy meg is halt vagy oly elaggott, hogy a családi ügyeket fiai végzik. *Három fia volt, Várda* vagy *Varada, Csepán* azaz István és *Domonkos.* Az első kettő a Válti nevet használja, mig az utolsó a rendesen használt Válti megnevezés mellett (1357-ben) Bögöti Domonkos néven is előkerül.

A három fiu közül legtöbbször Várda szerepel. Mint a legidősebb, úgy látszik, ő a családi érdekek védője, gondozója. Vele és Csepánnal 1321-ben már mint nagykoruakkal találkozunk, midőn junius 4-én a vasvári káptalan előtt állanak, a hol Péter fia Tiván és Beech fia Ábrahám kisvépi nemeseknek az ő Vált jószágukkal határos valami 500 holdas, négy ekealjnyi kisvépi birtokát pünkösdtől (junius 7-étől) számitott három évre 12 márkáért zálogba veszik oly föltétellel, hogy, ha Tiván és Ábrahám a három év elmultával a jószágot ki nem váltják, később csak dupla pénzen szerezhetik vissza. A kiváltás nem is történt meg, mert Kisvép, mely a Váltiak jószágával keletről volt határos, később is a Váltiak birtokában van.

Kellemetlen helyzetbe jutott Varda 1328-ban. Molnári Andrásnál és Makrai Istvánnál kezességet vállalt az ezektől törvényes kereset alá fogott Vilmár fia Miklós Vámosért. Mire azonban Vasvármegye törvényszéke elé kellett volna állitania, Miklós, mint Várda esküvel bizonyitotta, rosszakarólag megszökött; igy azután Várda szavatosból alperes lett. Nem is tett nehézséget és bár ártatlanságát hangoztatta, november 15-én megigérte, hogy a következő év folyamán két részletben 10 márka kárpótlást

[1] A levéltár anyaga fasciculusokba volt ugyan osztva, de a XVI. század végeig az összes okleveleket chronologiai rendben állitottam föl s azért a fölhasznált okleveleknél fölöslegesnek tartom a régi fasciculusok idézését.

fizet. Szavát meg is tartotta, mert, mint a vasvári káptalan 1329 április 10-én bizonyitja, tartozását január 13-án és április 5-én letörlesztette.

Ez az utolsó hir Várdáról; a következő időkben már csak gyermekeiről van szó. Ismeretlen nevü feleségétől *György nevü fia* és *egy leánya maradt*, a ki Válti Baksa fiához, Istvánhoz ment feleségül.

Csepánról, a második testvérről, mindössze azt tudjuk, hogy 1326 márczius 11-én Nádasdi István mesterrel azért egyezkedik, mert jobbágyai rátámadtak ennek jószágaira, Karakóra, meg Markóczra, 50 márka kárt okoztak s egyik jobbágyát megölték. Nádasdi nem kivánta, hogy Csepán mindennek az értékét megfizesse; beérte 9 márkával s ennek fejében Csepánt minden további kereset alól fölmentette. Mivel az erről szóló irást, melyet a vasvári káptalan még a régi pecsétje alatt állitott ki, 1328 április havában annak uj pecsétje alatt már Várda vette ki, valószinü, hogy Csepán már meghalt. Fiatalon hagyta özvegyen feleségét, *Káldi László leányát*, a kivel házasságából *Illés nevü fia* született. Özvegye a Hermáni családból eredő Hidvégi Andrással lépett uj házasságra.[1]

A legfiatalabb testvér, *Domonkos*, *Ilona nevü leányt vett feleségül*, de ezt 1343-ra már özvegyen hagyta. *Két fia volt*, *László és János*, meg *egy leánya*, a ki Surányi Adorján fiának, Jánosnak lett a felesége. Domonkosról tudjuk, hogy 1329-ben királyi ember volt.[2]

A három testvér gyermekei 1338-ban közösen működnek válti jószágaik védelmében Várdának fia, Válti György testvéreinek gyermekeivel, Csepán fiával, Illéssel és Domonkos fia Lászlóval egyetemben panaszt emel, hogy Tömördi Luka fia Szőke, válti gazdatiszt, fegyveres erővel megtámadta az ő váti részöket, tiz szekér termést elvitt, a jobbágyasszonyokat összesebezte, magát Válti Györgyöt pedig, mivel halálra kereste, arra kényszeritette, hogy futva meneküljön Bődre, az itt birtokos Domonkos fia Jánosnak a házába.

Mintegy öt évvel utóbb, 1343 augusztus 12-én ismét közös birtokvédelemben fáradnak. György a maga és Csepán fiának, Illésnek nevében a vasvári káptalan előtt az ellen tiltakozik, hogy Hermáni György és Mihály válti jószágukat senkinek, főleg azonban atyjok testvére, Domonkos özvegyének s az ezzel testvér Annusnak el ne adják, zálogba ne vessék, mert az a birtoka jogosan őket illeti. A tiltakozás, perlekedés két év mulva véget ért, mert a Hermániak kijelentették, hogy Györgyöt és Illést Vált birtokában nem háborgatják, ellenök pert nem inditanak, sőt az ellen sem tesznek kifogást, ha családjuk, rokonságuk valamelyik tagja a Váltra vonatkozó irásait Györgynek és Illésnek adja.

Vált tehát nem osztatlanul egy birtokosé, hanem több részbirtokra darabolódott, a mi ismételt érdeköszeütközésekre, erőszakoskodásokra szolálgtatott alkalmat. György és Illés ugyancsak 1345-ben esküvel tisztázták magokat azon vád alól, hogy Válti Jakab özvegyét és fiait, Jánost és Egyedet válti részöknek használatában nem akadályozták, erdejöket ki nem vágatták. Azonban nem mindig sikerült a tisztázás. Erre vall, hogy 1351-ben Tétény mester, vasmegyei alispán és a szolgabirák arról adnak Györgynek irást, hogy 25 pensa denár lefizetése után fölmentették őt a további kereset alól, melyet Vált királyi birtokot tevő részének határjárásának megzavarása, kepék elhordása miatt inditottak ellene.

Bögöt, a család másik birtoka miatt is támadt nehézség, melynek emlitése közben az is kiderül, hogy Györgynek egyéb perei is akadtak, melyekről közelebbi tudomásunk nincs. Miklós nádor ugyanis 1352-ben Bögöti Mike fiaival Bögöt fele miatt támadt perét julius 1-ére halasztván, megjegyzi, hogy György korábbi peres terminus miatt nem jelenhetett meg, hanem csak «assumptor termini»-t, megbizottat küldött, hogy a tárgyalás elhalasztását kérje.

Talán György pereskedő természete volt az oka, hogy unokatestvérével, Domonkosnak fiával, Lászlóval is összeütközésbe jutott, mely bizony nem folyt le kölcsönös kártételek, sőt vérontás nélkül. Egy valamely, a közös ellenfél részéről fenyegető veszedelem azonban békességet teremtett a rokonok között. 1352 októbe 25-én megjelentek László császmai prépost, a kir rályi kápolna ispánja és titkos kanczellár előtt s itt kijelentvén, hogy megbékülnek, azt is megigérték, hogy mindazon irataikat, a melyek a Váltot illetőleg hamis vád alapján emelt perre vonatkoznak, a melyben György és Illés ellenében Válti Anchelaus fiát, Lászlót és Bálintot elitélték, valamely közös megállapodással választott helyén teszik le, honnan szükség esetén közösen kérik ki; önkényesen egyikök sem viheti máshová az okiratokat, mert különben 12 márka birságot fizet a másiknak. A megbékülés tartósságára vall, hogy 1353 julius 9-én együtt jelentek meg a vasvári káptalan előtt s a Györgyöt három, Lászlót pedig negyedrészben illető kápolnaföldi részöket, mely most a bögöti nemeseknél volt zálogban, három évre Szanka Miklósnak zálogositják el, a ki mindjárt meg is fizette a három márka zálogot, mely-

[1] Az is Csepán korai halálát bizonyitja, hogy 1355-ben özvegyének második házasságából született fia, János már személyesen perlekedik Várda fia György és Domonkos fia László ellenében.

[2] Anjouk. Okmt. V. 591. l.

ből György kettőt, László pedig egyet kapott.[1]

Jó is volt összebékülni, mert csakhamar közös védekezésre lett szükség. Ugyanis Hidvégi Andrásnak fia, János anyjának, a ki előbb Válti Csepán felesége volt és második házasságában lett Hidvéginé, jegyajándékáért és hozományáért a vasmegyei nemesek és nem nemesek számára András tárnokmesterről tartott közgyülésen ugy György, mint unokatestvérei, Illés és László ellen keresetet inditott. A személyesen jelenlevő György és László azonban kijelentették, hogy az ügy oly égetően fontos, hogy arról csak testvéreik és rokonságuk meghallgatása után tárgyalhatnak, azért 1356 január 11-ére halasztatták az ügy elintézését. Erre ugyan az uj határnapon sem került a sor, mert a peres felek közös akarattal arra kérték birájokat, hogy julius 2-án végezhessenek a vitás vagyonkeresettel. A peres ügy csak 1357-ben ért véget azzal, hogy György négy márkát fizetett Hidvéginek.

Még folyamatban van ez az ügy, mikor az érdekszövetségre uj ok nyilik, majd bővül is. 1355-ben György és László közösen tiltakoznak az ellen, hogy Bődi Péter bődi részbirtokát az ő tudtok nélkül akarja eladni, zálogba vetni s egyben a vevők — köztök Károly Róbert fia, Kálmán győri püspök — ellen is óvással védekeznek. A birtokvédelem, illetve szerzés a két unokatestvérhez vezette György leánytestvérének férjét, az ugyancsak Válton birtokos Baksának fiát, Istvánt. Egy ideig ez is pereskedett valami Válti birtokrész miatt,[2] de 1355-ben Györgygyel és Lászlóval megjelent László császmai prépost előtt és február 24-én kölcsönösen kijelentették, hogy az eddig vitás földet közös erővel, közös költségen fogják megszerezni, azután pedig egyenlően osztozkodnak rajta. A mennyiben Györgynek pénze nem volna, Baksa fia előlegezi a költséget, de ennek fejében mindaddig megtartja a György javára eső válti részbirtoka harmadát, mig ez kiadását meg nem téríti. Ugyancsak István azt a szivességet is megtette, hogy László testvérének válti és bődi részjószágait, melyeket tőle törvényes birságban lefoglaltak, a maga pénzén kiváltotta s azután, költségeit megkapván, átengedte őket Lászlónak. Hogy a közös vállalat meghozta e a várt hasznot, nem tudjuk.

A családi érdekek kapcsán végzett ügyeken, pereken kivül György a saját javai miatt is törvénykedett. Bögöti János panaszt emelt ellene, hogy György a maga birtokával határos bögöti földjéből négy holdat elfoglalt. Hosszabb pereskedés után Széchy Miklós 1357 augusztus 1-én perdöntő esküt itélt meg Válti Györgynek. Mikor azonban másnap az itéletet irásba akarták foglalni, Bögöti János azzal a kijelentéssel lepte meg a biróságot, hogy a közbeeső idő alatt meggyőződött György ártatlanságáról, vele szemben megszünteti a keresetét s igy az eskü letételét sem kivánja.

A futó évek során György fiai kezdenek fölcseperedni s első házasságából született fiai már elérik a nagykoruságukat. Ki volt az anyjuk, nem tudjuk; legfölebb gyanitjuk, hogy valamely Rákoson birtokos család (Nádasdi család?) leánya, mert ebből a házasságból született fiai közül, a kiket *Jánosnak*, *Illésnek*, *Bernátnak* és *Péternek* hivták [1] *az első* hol egyszerüen Válti György fia János, hol meg Válti György fia *Rákos János* néven van emlitve.[2] Második házasságában *Gyalókai András leányát*, *Katalint* vette feleségül; hogy azonban ettől születtek-e gyermekei, nem tudjuk. János fia 1358-ban már fölnövekedett, mert julius folyamán atyjaival együtt már birtokpert folytat több bögöti nemes ellen Szovajk jószág miatt, melyért atyja maga is törvénykedett. Válti György utolsó ügyét 1359-ből ismerjük: deczember elején a vasvári káptalan előtt unokatestvérét, Domonkosnak másik fiát, Jánost eltiltja attól, hogy jószágaiból hozomány leánynegyed czimen semmit ki ne adjon, meg a literatus Ábrahámot, hogy Jánostól vétel vagy zálog czimen semmit meg ne szerezzen. Ezzel összefüggőleg Domonkos fia János 1360 márczius havában még perel Válti Györgygyel és fiával Jánossal, de a pert junius elejére halasztották. Kérdés, hogy György megérte-e ezt a terminust. 1364 junius 20-ára

[1] A Guáry-levéltárnak ez az oklevele szélein és alól teljesen össze-vissza rongyolódott, dátuma is elveszett. Meg van azonban még egy példánya és pedig nem papiron, mint ez, hanem hártyán, mely az elpusztult felsőlendvai levéltárból a M. Nemz. Múzeum levéltárába jutott s innen közli az Anjouk. Okmt. VI. 97—98. ll.

[2] Ez a per «in quindenis residentie exercitus regi (!) ad quindenas festi Epiphaniarum Domini proclamate (1355) folyt volna, a mely had, mint egy ugyanazon levéltárban levő 1355 január 27-iki oklevél elmondja, a szerbek ellen (usque Rasciam) indult és residentiája ad quindenas festi Epiphaniarum Domini (1355 január 20.) volt megállapitva. V. ö Wertner, Magyar hadjáratok a XIV. században, Századok, 1905, 441. l. és A pannonhalmi Szent-Benedek-R. tört. II. 416. l. általam kiadott oklevelet.

[1] Nos capitulum ecclesie Castriferrei memorie commendamus, quod nobilis domina Katheryna vocata, relicta Georgii filii Varda de Wath, filia scilicet Andree filii Thome de Gyaloka, coram nobis personaliter constituta confessa extitis oraculo vive vocis, quod ipsa Johannem, Etyam, Benedictum et Petrum, filios predicti Georgii filii Varda, ab alia domina procreatos, super universis iuribus .... receptis ab eisdem septem marcis promptorum denarirorum gravis ponderis .... satisfactos ... reddidit coram nobis .... Datum in festo Sancti Stephani regis anno .... MCCCLXIV.

[2] Ugyanazokkal folyó perben Johannes dictus Rakus filius Georgii de Walt, illetve Johannes filius Georgii de ... Walth néven van emlitve (1368.)

már bizonyosan meghalt, mert ekkor özvegye, Katalin egyezkedik hozománya miatt az első házasságból maradt négy fiuval, a kik két sulyos márkát fizettek neki.[1]

Még csak azt jegyezzük meg Györgyről, hogy 1341 őszén mint homo regius kapott megbizást Csepán fia Illéssel egyetemben. A megbizás végzésénél az utóbbi jelent meg.[2]

Mig Várda fia elég sok ügy kapcsán hagyta hátra emlékezetét, addig a többi testvér fiai jóformán csak a közös érdekek folyamán kerülnek szóba. *Illésről*, Csepán fiáról azonban, nem számitva imént emlitett homo regiusi szereplését, külön is hallunk valamit. 1347 március 17-én Lajos király előtt panaszt emelt, hogy Válti Baksa fia István jobbágyait elüzve, egy darab földjét erőszakkal elszántatta, a maga földjéhez csatolta. A király a győri káptalant bizta meg, tegyen neki jelentést, mi igaz a vádban. A jelentés ugy hangzott, hogy a Kámoni Márton fiától, Péter királyi embertől Miklós karpap jelenlétében tartott nyomozás Illés panaszát igazolja. Viszont, ugyanezen évben, Szelestei János azt a panaszt emelte Illés ellen, hogy ez egyik jobbágyát alattomban a maga jószágára vitte. Illés azonban szeptember 14-ikén esküvel tisztázta magát a vád alól.

II.

János, a Válti Rákosok őse, 1358-ban már ember sorban volt, hiszen ekkor már atyjával közösen tiltakozik a bögöti nemesek ellen, a kik az ő szerzett és ősi javaik rovására akarták rendezni a határokat. Mialatt ez a per uj terminusra vár, 1359-ben Hermáni Kondakor fiaival, Jakabbal és Istvánnal bajoskodik. A tárgyaláson azonban sem személyesen nem jelent meg, sem prókátort nem küldött, azért István mester vasmegyei alispán megbirságolja, hacsak elmaradásának elégséges okát nem adja. 1365-ben Bődi Andrással perlekedik valami miatt, de fogott birák megbékitik őket és János 2 márka lefizetésével megmenekszik a további keresettől. Majd meg rokonával, Surányi Jánosnak feleségével, a ki atyja testvérének leánya volt, keveredik viszálykodásba a surányi határok miatt. A nemes asszonyság azonban elmulasztotta a tárgyalás napját, a miért 6 márka birságot szabtak ki rá, ha ugyan elég mentséget nem hoz föl elmaradására.

A sok per, mintha csak atyjától örökölte volna ezt a pereskedő természetét, bizonyos erőszakos hajlamra is mutat, mely azután nagy megszégyenülést hozott a fejére. Fölindulásában megölte a Válton lakó Mihály fiát, Jakabot. E miatt özvegye, Katalin, László oppelni herczeg nádor előtt perbe fogta. A nádor pénzbeli kárpótlásra itélte Jánost és arra kötelezte, hogy térden állva kérjen bocsánatot a meggyilkolt özvegyétől és gyermekeitől. János, mit volt mit tennie, 1397 deczember 19-én kötelezettségének eleget tett.

János további sorsa homályba vész. Testvéreiről sem olvasunk. A család további történetét János fiának, *Benedeknek gyermekei*, a szintén Rákos nevet használó *György* és *László* viszik tovább.

Rákos György és László 1409-ben Rátholt Miklós társaságában a teksei határok miatt perlekednek egy csomó bögötei nemessel.

György 1430-ban Szilveszter vasmegyei birságbehajtó előtt végez valamely peres keresettel, mely közte és bizonyos György fia János között fönnforgott. Hosszasabb időköz elmultával Lőrentefalvai Mihály vasmegyei alispán a megyei szolgabirákkal egyetemben 1447-ben azt adja emlékezetül, hogy május 7-én Rákos György Bögöti György fia Péterrel szemben panaszt tett, hogy ez az ő bögöti részbirtokát elfoglalta. — Péter azt felelte, hogy ő nyomós irások alapján birja a jószágot és abban ugyan Györgynek soh'sem volt része. Rákos György a maga igazának nagyobb nyomatékot adandó, Péternek bajrahivás jeléül csöveket nyujtott át; ez készséggel is fogadta. Ezután a felek a biráktól a bajvivás napjanak a megállapitását kérték. A bíróság úgy határozott, hogy a bajt augusztus 1-én a királyi kurián kell megvivniok. A nagy haragoskodásnak azonban alighanem még a párbaj előtt béke lett a vége, mert két évvel utóbb a két ellenfél együtt pereskedik a Rátholtokkal.

Hermáni Rátholt Miklós azzal vádolta Rákos Györgyöt, hogy az egyik surányi jobbágyát, a kit Mihálynak hivtak erőszakkal elvitte. György igazságának, ártatlanságának tudatában maga kérte Káldy György és Szolczei Miklós vasmegyei alispánokat, tartsanak ebben az ügyben nyomozást. Az alispánok Pederi Asztalnok Mihály ispánt, megyei szolgabirót küldték ki s ez 1448 október 2-án el is járt a megbizásában. A nyomozásból azonban világossá lett, hogy Rákos György épenséggel nem erőszakoskodott, hanem junius 18 án, midőn a nemesség a pesti gyülésről szétoszlott, megfizette Mihály jobbágy mindennemü tartozását és csak azután vitte át a maga jószágára. Talán csak viszonkereset akart lenni ezért a zaklatásért, hogy György Bögöti Péter társaságában 1449-ben Hermáni Rátholt Miklóst és fiát Lászlót, továbbá Menődi Senyei Tamást, Szántói Botka Györgyöt és fiát Jánost, Tankó Miklóst, Bögöti Both Simont a miatt perelte, hogy a birói határozat következtében csak nem régiben megujitott bögöti ha-

[1] Anjouk. Okmt. IV., 170—173. ll.

[2] L. a családi viszonyok kedveért föntebb kivonatosan közölt oklevelet.

tárt megrongálták s erőszakosan foglaltak Pálóczi László országbiró a kapornaki konventet bizta meg, hogy tegyen az ügyről jelentést. Füztői János országbirói ember Balázs szerzetes tanuskodása mellett utánjárván a dolognak, mint a konvent julius 25-én megirta, azt találta, hogy a panasz jogos. Különösnek elég különös ugyan, de a kapornaki konvent irásával homlokegyenest ellenkező irás is maradt fönn. A következő évben ugyanebben az ügyben a vasvári káptalan bizonyságának jelenlétében is tartottak nyomozást, melynek kapcsán április 29-én számos tanut hallgattak ki. A tanuvallomások alapján a káptalan azt irta, hogy az alperesek egyáltalán nem foglaltak s természetesen nincsenek is a keresett földek birtokában.

Mikor a peres támadás nem sikerült, erőszak következett. Még 1450 folyamán Rátholt Miklós és fia László, meg Sennyei Ferencz a miatt inditottak keresetet, hogy október 3-án Rákos Miklós atyjának Györgynek, meg a maga testvéreinek, Jánosnak és Albertnek, valamint Válti Benedek fiának, Lászlónak tanácsára éjnek évadján két murányi emberét a panaszosok surányi részbirtokára küldtek, a hol ezek egy embert félholtra vertek; majd meg surányi földjeiket lekaszáltatta. Garai László nádor el is rendelte a vizsgálatot s mint a vasvári káptalan jelentése elmondja, a panasz igaznak találtatott, miért is a kártevőket 1451 január 13-ára törvénybe idézték.

A Rákosok forditani igyekeztek a peren. Rákos György 1452-ben megjelent a vasvári káptalan előtt s a maga meg Miklós, János, Albert nevü fiai, valamint testvére László s ennek gyermekei Flóris, Zsigmond és Tóbiás, továbbá Bögöti Péter és Balázs, Bögöti Török Mátyás nevében Rátholti Miklós és fia László, Menődi Senyei Tamás, Vági Miklós mester és felesége Katalin, végül Mihályi Ugrin fia János ellenében óvást tett, hogy ezek Óváltföldét meg ne szerezzék; egyben az ellen is tiltakozott, hogy Hunyadi János kormányzó nekik ne adományozza. Pedig ez az Óváltfölde eddig annyira békés jószága volt Rátholt Miklósnak, hogy hat évvel előbb minden nehézség, ellenmondás nélkül zálogba adhatta Bődi Dénesnek. A Rákosok és társaik kevésbbé biztak törvényes jogukban, mert erőszakhoz folyamodtak s 1454-ben a zálogbirtokos összes szénatermését elhordották. Rátholt Miklós a vasmegyei nemesség gyülésén nem késett számadásra vonni a kártevőket. Rákos Györgytől, a ki személyesen jelen volt, hivatalosan is feleletet kértek, de nem adott. Erre a megyei alispánok megbizást kaptak, hogy Dénes szénáját adassák vissza s a jövőben zálogos birtokában megvédjék; a Rákosokat pedig, ha jogot formálnak a jószághoz, törvényes keresetre utalták. Az óválti pernek, mint arról alább Rákos László nevével kapcsolatban szólunk, keserves vége lett.

Rákos György szereplését utoljára 1453-ban látjuk, midőn a megyei alispánok előtt mindenkit eltilt attól, hogy bögöti erdejét, legelőjét ne élje, rajtok ne vadászszon. Mikor halt meg, nem tudjuk, de 1464-ben néhainak mondják. *Ismeretlen feleségétől három fia maradt, Miklós, János és Albert.*

Testvéréről, *Lászlóról* még a következőket tudjuk. 1444-ben a maga és fia Flóris, testvére György és fiai Miklós, János, Albert, Hermáni Rátholt Miklós, Szántói Botka György, Répczefői Perlasz Mihály nevében megjelent a vasvári káptalan előtt és Haraszti Tápán Kelement és Lőrinczet Egyházasvált és Iklód részbirtokok elfoglalásától eltiltotta. A hosszas óválti per végén is ő a szereplő. Legalább 1455 szeptember 22-én Rátholt Miklós özvegye a megyei törvényszék előtt panaszt emelt Válti Rákos László ellen, hogy testvére György s ennek fiai, János és Miklós szeptember 5-én épen László ösztönzésére férjét, a ki a nemesség vasvári gyülésére tartott, meggyilkolták. Rákos László tagadta a vádat s mivel az özvegy bizonyitékokkal nem állt elő, a vádlottnak ötödmagával leteendő tisztitó-esküt itéltek meg. Ugyanazon oklevél, mely Györgyöt néhainak mondja, Lászlóról is, mint megholtról szól. *Neki is három fia maradt, Flóris, Zsigmond és Tóbiás.*

III.

A testvérek gyermekei egyetértésben, barátságban dolgoznak a család érdekében; a fönmaradt oklevelekben legalább majdnem mindig közösen fordulnak elő. Az első ügy, melyben szerepelnek, apai örökségképen maradt reájok. Vági Miklós és felesége Katalin asszony 1464-ben elmondják, hogy a nem rég lecsillapult zavarok alatt néhai Hermáni Rátholt Miklós, Válti Rákos György, ezen néhai György fiának, Albertnek, kit litteratus jelzővel emlitenek, továbbá Narda Mihálynak és néhai Rákos László fiának Zsigmondnak ösztönzésére és tanácsára a panaszosok Óvált részbirtokához tartozó portióját, mely örökségképen maradt reájok Bögöti Bertalantól, továbbá némi kápolnaföldei részöket s erdejöket, mely bögöti jószágokhoz tartozott, elfoglalták és élik. Pálóczi László országbiró november 21-iki rendeletére a vasvári káptalan a Rákosokat deczember 22-én törvénybe idézte.

1470-ben Albert litteratus és Tóbiás (Rákos László fia) együtt perlekednek bizonyos ügyben Bögöti Péterrel, melylyel kapcsolatban az 1409-ben a teksei határok miatt folyt perről kiállitott oklevélnek is mását veszik. Ugyanezen évben Albert és Zsigmond közösen perelnek egy csomó

nemessel, a kik surányi jószágukat háborgatták, sőt Albertet halálra keresték.

Ezen időben *Albert a családnak legkiválóbb alakja.* Ő is az *első, a kiről tudjuk, hogy a közpályán jelentékenyebben működött.* Már 1469-ben megyei tisztséget kellett viselnie, mert a vasvári káptalan az ő kérésére rendez bizonyos ügyben nyomozást. Ez pedig nem jelenti pályája kezdetét, mert Mátyás király ezen évben az ő érdemeit és hűséges szolgálatait emeli ki első helyen, midőn neki, unokatestvérének Zsigmondnak és Pogyi Györgynek adja Surány és Felsősurány birtokokat, melyek előbb Felsősurányi János birtokában voltak, de azon kereset folytán, melyet ez ellen a miatt inditottak, hogy mostoha fiát megölte, a koronára szálltak. Összeköttetése következtében más javakat zálog czimen szerez meg. 1473-ban Kisfaludi Serki Gergely és felesége Ilona asszony, néhai Bődi Dénes leánya, Kisvépet, mely nálok hat forintért van elzálogositva, ugyanezen összegért átengedi «a vérség közelebbi kötelékével» hozzájok kapcsolt Rákos Albertnek, Zsigmondnak és Tóbiásnak. Két évvel utóbb Vasmegye egyik alispánja s mint ilyen adja társával együtt emlékezetűl, hogy Bődi Illés fia Gellért Rákos Zsigmond és Tóbiásnak minden eddig elkövetett kártevésökért megbocsátott.

Hogy *Albert* meddig élt, nem tudjuk. Csak azt látjuk, hogy *1484-ben már meghalt. Sőt meghalt már Benedek nevü fia is,* a ki *Sándorfalvai Wakoya János leányát, Ilonát birta feleségül. Volt* azonban *Ferencz nevü gyermeke is.*

Albert testvéréről *Miklósról* csak annyit tudunk, hogy *Krisztina* nevü leánya volt.

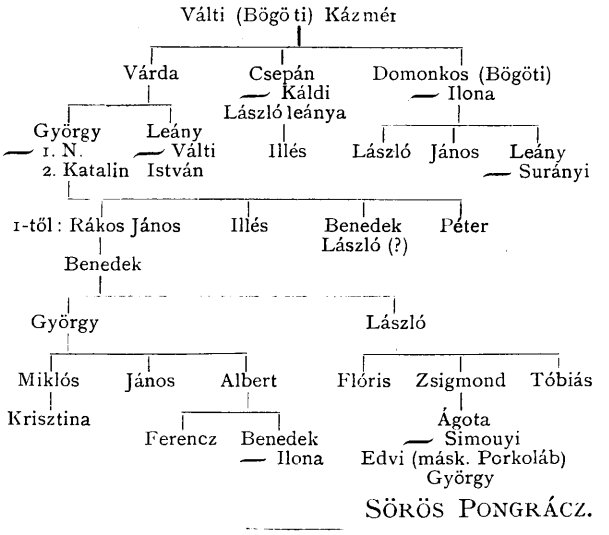
A másik ágból *Zsigmond* jelentékenyen túlélte Albertet. 1486-ban, mint egy csonka oklevélből látszik, Rákos Zsigmond és Ferencz valami birtokügyben egyenkednek. *Csak 1497-ben mondják róla, hogy meghalt,* midőn néhai Rákos Zsigmond *leánya Simonyi Edvi* (másként Porkoláb) *György felesége* Pereczfölde nevü vasmegyei jószága miatt tartat nyomozást.

Rákos Albert fia Ferencz és Ágota asszony a miatt emelnek közösen panaszt, hogy Monyorókereki Elderbach János kisvépedi jószágukat elfoglalta. Perbe is idéztették. Azonban Elderbach 1499-ben a jószágot békés megegyezéssel kieresztette a kezéből.

Érintjük csupán, hogy Rákos Ferencz még 1520-ban is élt, mert ekkor valamely birtok miatt pereskedik Borbálával, a ki Rákos Miklós Krisztina nevü leányának gyermeke volt.

* * *

Záradékúl összeállitjuk a föntebb elbeszéltek során emlitett tagok családfáját:

SÖRÖS PONGRÁCZ.

A Fónyi-család.

István ifj. király egyik 1269-ben kelt oklevelében egy régi, talán a legelső magyar *női diplomatáról* találunk adatokat. Ez a hölgy, Csák nb. Szalánczi fia Tamás özvegye, Ágnes, már fiatal kora óta fontos szolgálatokat tett a királynak. Az oklevél, melyről itt szó van, különösen kiemeli, hogy többször megfordult Franciaországban, ott a király ügyeiben hosszabb ideig tartózkodott és hogy végre Mária herczegnőnek Károly király fiával történt egybekelésekor több izben, mint István király küldöttje müködött. Mindezeknek megjutalmazásául odaadja neki az uralkodó az Abaujmegyében fekvő Timár-*Fóny* nevü birtokot. Felhatalmazza őt egyúttal, hogy e birtokot úgy leányainak, mint nemzetségi rokonainak hagyományozhassa.[1]

A Csák nemzetség ez ágáról egyebet nem tudunk. Az imént idézett oklevélből kitünik, hogy Tamás özvegye Ágnes, már sokkal 1269 előtt István udvarában mint leányának Máriának, vagy több leányainak nevelőnője működött és hogy Tamással kötött házasságából figyermekek nem származtak. Franciaországban kifejtett működése mindeddig felderítetlen, de azt hiszem, hogy könnyen megfejthető. Károly király, kire István czéloz, tudvalevőleg a franczia Capetingek azon sarja, ki 1266-ban a nápolyi trónt megnyerte és kinek hasonnevü fia 1269-ben V. István leányát, Máriát nőül vette. 1266-ig öregebb Károly, mint a franczia Anjou és Maine ura, Franciaországban székelt, a miből kiviláglik, hogy István Ágnes asszonyt azért küldte követül Franciaországba, hogy leányának, az anjoui gróf fiával történendő eljegyzését előkészitse.

[1] Wenzel, VIII. k. 239., 240. l.

Hány leánya volt Ágnesnek, nem tudjuk; a későbbi források csak egyről tesznek említést s ez *Katalin*, Csák nb. Tamás leánya, kit azonban, kétségkivül Ágnes halála után, bizonyos János fiai, Pál, Péter, István és András a fónyi birtok-tulajdonjog iránt keményen megtámadtak, úgy hogy a szorongatott nő András egri püspök (működik 1275 óta) itélőszékéhez fordult. — Az ügy sokáig huzódott, az alperesek sehogy sem tudták birtokjogukat bebizonyitani, mire a püspök őket kérelmükkel elutasitotta. Ők azonban perujitással éltek, melynek folyamán III. Endre király Aba nb. Amadé nádort bizta meg az ügy elintézésével. A nádor előtt a felperesek azt igyekeztek bizonyitani, hogy István király annak idején, midőn Ágnest a fónyi birtokkal megajándékozta, egyuttal a nevezett birtokot nekik is adományozta, de Katalin asszony és fia Miklós az erről szóló oklevelet beleegyezésük nélkül maguknál tartották és nekik, a midőn reája szükségük volt, sehogy sem akarták kiadni. Katalin ügyvédei, Forrói Aladár és Orosz Benedek felmutatták erre a fentidézett 1269-ik évi okmányt, melynek erejével bebizonyitották, hogy István annak idején Fónyt csak Ágnesnek és senki másnak nem adta. A sarokba szoritott felperesek erre kijelentették, hogy a tulajdonjogukat bizonyitó okiratukat, melyet Katalin asszony tőlük elidegenitett, már megtalálták. Miután azonban ezt fel nem mutatták és Forrói Aladár III. Endre király előtt az 1269-ik évi okiratot ujra bemutatta, a király 1297 decz. 20-án Katalint és fiát Miklóst a fónyi birtok tulajdonjogában véglegesen megerősitette.[1]

Látjuk tehát, hogy Ágnes 1297-ben már nem él, hogy Fóny akkor leányának, Katalinnak kezén van és hogy e Katalinnak már Miklós nevü fia van. Nagyon feltünő azonban, hogy az okirat Katalinról egyetlen egy betüvel sem mondja, vajjon hajadon, férjes vagy özvegy nő és Miklós atyjáról sem emlékezik. Miután a későbbi forrásokból sem vagyunk képesek ezekre a kérdésekre válaszolni, kénytelenek vagyunk föltételezni, hogy — ha csak e Miklóst nem akarjuk Katalin házasságán kivüli fiának tekinteni — Katalin férje s Miklós atyja az emlitett János fiainak fivére vagy nemzetségi rokona lehetett, a mi egyuttal némi magyarázatot is nyujt arra nézve, hogy János fiai minden igazoló okmány nélkül Fónyra tartott igényeikhez oly makacsul ragaszkodtak.

Katalin fia Miklósról nevén kivül mit sem tudunk. Két fiut hagyott maga után: *Balázst* és *Jánost*, ki a későbbi okmányokban rendesen a «*Szank*» *(Zonk)* melléknevet használja.

[1] Wenzel, X. k. 255—257. l.

Mikor tünnek fel legelőször, meg nem határozhatjuk, mert az erről szóló okmány keltezetlen és az idő meghatározására támaszpontot nem nyujt.

Az egri káptalan tanusitja t. i., hogy Hartvig vajda fia Henrik az abaujmegyei Nádasd, másképen Szaka nevü birtokát, melyet néhai László király megerősitése alapján bir, Miklós fiainak: Fónyi Balázsnak és Jánosnak örökáron eladja s hogy a birtok szomszédai, Gotthard fia Antal és András fiai János, Miklós és Domonkos ebbe beleegyeznek.[1] Wenzel ezen okirat keltét 1286 körülre teszi, a mi már azért sem helyes, mert IV. Lászlóról, mint már elhalt személyről szól. Kétségkivüli dolog tehát, hogy 1290 után lett kiállitva. De miután tudjuk, hogy Katalin fia Miklós 1297 decz. 20-án még élt, biztosra vehetjük, hogy az okmányt a XIV. század első vagy második tizedében állitották ki.

Balázs első nyilvános fellépéséről a következőt tudjuk. Midőn 1343-ban a gömörmegyei Hangonyiak Hangony és Felfalu nevü birtokok miatt egymással pereltek, az egyik fél azzal állott elő, hogy Druget Fülöp nádor, királynéi tárnokmester és Gömörmegye főispánja Hangonyi Mátét bizonyos büntette miatt fej- és birtokvesztésben marasztalta el. A birtokok két részét *füleki várnagyának*, *Fónyi Balázsnak* adta, ki azokat szolgáinak, Hangonyi Péternek és fiainak Miklós-, Pál- és Jánosnak részint pénzért, részint szolgálataik megjutalmazásául adta. Miután Druget Fülöp nádort csak 1323 jan. 20-án egyuttal mint a királyné tárnokmesterét ismerjük, kétségtelen, hogy Balázs akkor a füleki várnagy; de kétségtelen az is, hogy már 1322-ben az volt.[2] Az egri káptalan t. i. 1322-ben tanusitja, hogy Dausai Hitlen fia Gyarmánnak a fegyveres sereg visszajövetele után kellett volna két fiát, Lipótot és Miklóst a káptalan elé állitani, hogy azok a közte s Fónyi Balázs füleki várnagy között létrejött egyezséget helybenhagyják. Azonban csak Miklós jelent meg, mig Lipót urával együtt egyik királyi végvárban a tengervidéken királyi szolgálatban tartózkodott és igy a nevezett határidőben meg nem jelenhetett. Ugy látszik, hogy e «Dausa» vagy a gömörmegyei Dózsa vagy a nógrádmegyei Dansa helység.[3]

Az első keltezett okirat, mely a két Fónyi testvérről szól, 1325 márcz. 30-án van kiállitva. Ebben arról van szó, hogy Miklós fiai: Fónyi Balázs és Szank János, valamint *ezeknek fratre-*

[1] Wenzel, XII. k. 447—448. l.

[2] Anjoukori okmánytár IV. k. 386. l. Zichy-okmánytár, II. k. 219. l.

[3] Anjoukori okmánytár, II. k. 54. l. — A királyi szolgálat alatt itt kétségkivül az 1322. évi horvát hadjárat értendő.

sei: Péter fiai Pányoki Túsz Pető és Máté királyi adományozás utján a zemplénmegyei Hernádnémeti nevü királynéi birtokot kapták, hogy őket a királyi ember, Berzéki Domonkos fia László a birtokba be akarta iktatni, hogy László fia Bertalan és Tamás fia István azonban a beiktatást erőszakkal akarták megakadályozni, minek következtében Köcski Sándor országbiró az ügyben itéletet hoz. A vádlottak azzal védekeztek, hogy Ákos nb. Ernő fia István őseikkel valamikor birtokot cserélt, a mennyiben nekik a borsodmegyei Peresznye (ma Parasznya) és Lubina (ma Ludna) nevü helységekért Hernád-Németit adta, de miután ezen állitásukat sem kellő okiratokkal, sem pedig Ernő bán örököseinek vagy jogutódainak tanuvallomásával igazolni nem tudták, perüket elvesztették.[1]

Ezen okmány[2] egy felette érdekes genealogiai kérdést vet fel. Túsz Pető és Máté, kik akkor még a «Pányoki» nevet viselik, a későbbi Pálócziak ősei,[1] ezeket pedig a két Fónyi-testvér »frater«-üknek nevezi; elhihetnők tehát, hogy a Fónyiak és a Pányokiak egy és ugyanazon nemzetségből valók. De miután azt találjuk, hogy Pányoki Petőnek és Máténak kétségtelen nemzetségi rokonai, a későbbi ruszkai Dobók és a ruszkai Bátorok ősei a hernádnémeti királyi adományozásban nem részesek, inkább azt hisszük, hogy Pető és Máté a Fónyiakkal csak anyai vagy sógorsági uton voltak rokonok és hogy ezen ismeretlen fraterségben talán a Fónyiak atyja, Miklós, származása keresendő.

1326 szept. 12 én Fónyi Balázs a nógrádmegyei Füleken várnagy és ugyanakkor megkapja fivérével, Szank-kal együtt a koronára szállt nógrádmegyei Pincz nevü birtokot.[2] Egy évvel később ujabb királyi adományozásban részesül. Károly király kijelenti 1327-ben, hogy Fónyi Balázs, Borsodmegye főispánja s Fülek várnagya a Csák nb. Trencséni Máté elleni hadjáratokban Sirok és Trencsén várak előtt sulyosan megsebesült és egyáltalában minden viszontagsággal daczolva a király tántorithatlan hivének bizonyult, minek elismeréseül neki és Szank János nevü fivérének a Sárosmegye gyepeli kerületében feküdt Kuryma, máskép Dubine nevü birtokot adja; 1329-ben pedig e birtokot meghatárolják.[3] 1332 jun. 29-én Balázs már nem Borsod-, hanem Bakonymegye főispánja, mely minőségben fivérével együttesen a Borsodmegyében fekvő Keresztúrt a mellette levő Bedes földével kapja.[4] — Ugyanazon évi aug. 6-án megveszi a két fivér a borsodmegyei Bold és Noszkad-Keresztur egy részét.[5] Fónyi Balázs és Szank 1329 jul. 29-én a nádor előtt kijelentik, hogy a Pelejteiek ellen Gergely nevü szolgájuk megsebesitése miatt való keresetüktől elállanak. Mindamellett Gergely 1334 nov. 18-án Pelejtei Miklóstól hat márkát kapott.[6] 1334 máj. 17-én birtokot cserélnek. Megkapták Károly királytól valamikor az Abaujmegyében fekvő Litéri és Ida nevü birtokokat, melyeket most Aba nb. Markvart fia Pál fia Jánosnak annak zemplénmegyei Kesznyéten nevü jószágáért adnak.[7] Birtokszerzéseikben azonban — úgy látszik — némelykor egy kis erőszakkal is jártak el. Igy panaszkodik pl. 1335-ben Abajdócz Gál nevü sárosmegyei birtokos, hogy Fónyi Balázs és Szonk a Kurima nevü birtokuk

[1] Pedig igazuk volt. Az egri káptalan tanusitja 1281-ben, hogy előtte Ákos nb. Ernő bán fia István, Gömör- és Borsodmegye főispánja és a következő *Peresznyeiek* megjelentek: a) *Bedke fiai András, Tamás és Rafany*, b) *Elek nevü fivérük fia Sándor*, c) *Illés fia Illés fiai János, Kázmér, István és Domonkos*, d) *Csentek fia Illés fia Sándor*, e) *Ivánka fia Péter*. István odaadja nekik a már atyja által szerzett zemplénmegyei Hernád-Németit, melyért tőlük Peresznyét és Lubinát kapja. Beleegyeznek Bedke fiainak rokonai: Sedene fia Albert és Vid fia Urka (Wenzel, XII. k. 342. l.), mely okirator *Hernádnémeti Bertalan fiai István és János*, valamint *patrueliseik: István fiai Miklós és Lukács* 1341-ben az egri káptalannal átiratták). 1285-ben pedig Miskócz nb. Panyit bán fia Miklós és következők szintén birtokot cserélnek: a) *Peresznyei Bedek fiai Tamás, András és Sándor*, b) *Rafany nevü fivérük fia Márton*, c) *Illés fiai István és Demeter*, kiknek fivére *János* 1282-ben a kunok elleni csatában Miskócz nb. Miklós fivérével Lászlóval együtt elesett. Odaadja nekik Szilágy-Bagost (Krasznamegyében) és megkapja tőlük a borsodmegyei Aranyost (Wenzel, XII. k. 159., 160. l., hol 1285 helyett 1275 áll). 1286-ban olvassuk, hogy Peresznyei Bedeg fiai András és Tamás, valamint rokonaik: Tivadar fiai Márk, Tekes, Benedek és Simon beleegyeznek, hogy Ombold fia Sydene és egynéhány más peresznyei nemes, Borsodmegyében fekvő Kondó nevü földjüket a vasmegyei Ine fia Herbertnek eladják (Sztárai okmánytár, I. k. 33. l.). Látjuk tehát, hogy az 1325-ben szereplő Peresznyeiek igazat mondtak, mikor az 1281-ben emlitett *összes* Peresznyeiket őseiknek vallották; hogy miért nem tudták az illető okmányt felmutatni, ismeretlen. — 1293-ban tanusitja az egri káptalan, hogy 1. *Hernádnémeti Bedek fia András*. 2. *e Bedek fia Tamás fiai Péter és István*. 3. *Elek fia Sándor* fél Hernádnémeti birtokukat következő rokonaiknak adták: *a*) Náday fia Miklós, *b*) Nymhez fia Ramacha, *c*) Tivadar fiai Márk, Benedek, Tekes, Simon és Jánosnak. Ez ügyben perelnek 1351-ben az illetőknek következő utódai: 1. Tivadar fia János fia *Hoportyi* Mihály. 2. István fiai: Hernádnémeti Tamás és Miklós (Wenzel XII. k. 541. l.). Bedek fia László fia András és Bedek fia Tamás fiai Hernádnémeti Péter és István ottani birtokrészüket 1300-ban László fiainak Lőrincz, Bertalan és Miklósnak adják el (Wenzel, XII. k. 395. l.).

[2] Anjoukori okmánytár, II. k. 185. l.

[1] Lásd ezekről a Turul 1902. évf. IV. füzetében (191—193 ll.) közzétett dolgozatomat.

[2] Anjoukori okmánytár, II. k. 256. l. (Ezen évben Szank János Fónyon tartózkodott. Zichy okmánytár, I. k. 279. l.)

[3] Fejér, VIII/III. k. 227—230. l. Anjoukori okmánytár, II. k. 385. l.

[4] Ugyanott 608. l.

[5] Ugyanott 618. l.

[6] Károlyi okmánytár, I. k. 93., 95. l.

[7] Ugyanott III. k. 76. l.

melletti Kucsin nevü jószágának egy részét elfoglalták; a dolog csak 1337-ben nyert békés kiegyenlitését.[1] Hasonló erőszakoskodásukról olvasunk valamit 1335 ápr. 23-án, midőn Delnei Gergely fiai János és Kakas bizonyos birtokukhoz tartozó erdő elfoglalása miatt Fónyi Balázs ellen tiltakoznak.[2] Szanknak 1339-ben a gömörmegyei Zabari Miklós ellen abaujvármegyei Szaka nevü birtoka ügyében pöre volt, melyben Miklós az 1265-ben Hartvig és Henrik fivérek javára kiállitott adománylevelet felmutatta.[3] Ezen ügy még 1341 máj. 8-án is folyt. Akkor tanukihallgatásra került a dolog, melynek folyamán Gotthard fia Antal (kivel már fentebb találkoztunk) fiai Szakai István és János, valamint András fiai János és Miklós tanusitották, hogy Hartwig fia Henrik a nádasdi vagy másképp szakai birtokot Antalnak és András fiainak, ezek pedig Fónyi Balázsnak és Szank Jánosnak eladták.[4] Szankról ezután már nem szólnak a rendelkezésemre álló források. Ugy látszik, hogy fiuk hátrahagyása nélkül halt meg. Közpályán csak annyiban forgott, a mennyiben 1335 és 1336-ban Borsodmegye alispánja volt. Hogy e Zonk nevü alispán tényleg Fónyi Szankkal azonos, bizonyitja azon körülmény, hogy Somogyi Péter, kit több alkalommal mint a Fónyiak emberét találunk, az alispán helyettese.[5]

1352 jan. 17-én Balázs sem él. Nevezett napon kijelenti Lajos király, hogy Fónyi Balázs fiörökös hátrahagyása nélkül meghalt és hogy a koronára szállt birtokait Bölcsi Czudar Péternek adományozza. A birtokok a következők: Fóny, Onga (Abauj-), Kesznyéten (Zemplén-), Szederkény, Keresztúr, Kazincz (Borsod-), a Rima folyó melletti Balázsfalva (Gömör-), Kurima, Radama, Garbócz, Dubine, Monyorós és Sassova (Sárosmegyében.[6]) Miután nem igen hihetjük, hogy ezen adományozás már 17 nappal Balázs halála után történt volna, valószinünek vesszük, hogy Balázs — ha nem korábban — 1351-ben halt meg.

Leánya, *Anna* (Anyth) 1356 aug. 4-én ugyanazon Czudar Péter, diósgyőri várnagynak a neje. Lajos király elmondja e napon, hogy Fónyi Balázs már Károly királytól megkapta az engedélyt, hogy birtokait leányára átruházza és hogy ő most nevezett Annát atyja, Fónyi Balázs birtokaiban fiusitja. Mikor kelt egybe Anna Czudar Péterrel, biztosan nem tudjuk, de az áll, hogy előbb másnak a jegyese volt. Vőlegénye pedig az Abauj vármegyebeli Perényi Pál. Az eljegyzésből nem lett azonban házasság, mert Anna — mint láttuk — 1356 aug. 4-én Czudar Péter neje, a nélkül, hogy az illető okirat őt Perényi Pál özvegyének nevezné. Legyen azonban akárhogy, annyi áll, hogy ez ügynek még utójátéka volt. Perényi Miklós fia Miklós azzal állt elő hogy Fónyi Balázs özvegye *Lucza*, ennek leánya Anna, továbbá *Synka Péter* és neje *Ilona* mindazon költekezéseket, melyeket Perényi Pál Fónyi Balázs leányával Annával kötendő házassága dolgában tett, neki (t. i. Miklósnak) téritsék meg. Az ügy a pápai székhez került, mely a pör vitelével Demeter váradi püspököt bizta meg. A felek 1356 decz. 7-ére meg voltak idézve, de meg nem jelentek. Ugyanazon évi deczember 11-én megjelent azonban Benedek fia János mint a Fónyi-család ügyvédje és előadta a váradi káptalan előtt, hogy Péter krakói püspöknek ez ügyben kiküldött embere, Dyrsló krakói kanonok a Fónyi-családot egyházi kiközösitéssel sujtotta, miért is az illetéktelenül kimondott kiközösités ellen megbizói nevében tiltakozik.[1]

Synka (= Simonka) fia Péter, a kiről ezen okiratban szó van, a sárosmegyei Sebesi család sarja és miután Fónyi Balázs özvegyével és leányával jelen pörben érdekközösséget vall, világos, hogy neje, Ilona révén a Fónyiakkal sógorsági viszonyban állt. Lehet, hogy ezen Ilona Szank János leánya, valószinübb azonban, hogy Balázsnak és Jánosnak a nővére.

1359-ben olvassuk, hogy Czudar Péter, Borsodmegye főispánja, pápai felmentést nyer a nejével, Fónyi Balázs leányával, Annával létező *negyedizi* rokonság felől. Az okiratból kitünik, hogy Péter már hosszabb idő óta nős, hogy már több gyermeke is van és hogy a közte és neje közötti rokonságról csak most lett tudomása.[2] Mi volt e rokonság izenkénti levezetése, nem tudjuk, de erre is áll az, a mit már fentebb jeleztünk, hogy a genealogiai kapcsot esetleg Fónyi Miklós eddig ismeretlen atyjának leszármazásában kereshetnők. Czudar Péter 1394 és 1395 között halt meg és úgy látszik, hogy kétszer nősült. Fejér, X/III. k. 186. l. szerint t. i. azt találjuk, hogy 1396-ban «Dorothea relicta Petri Zudar bani» szerepel. Ha ez igaz, akkor Fónyi Anna halála 1394 előtt állt be. Teljesség

[1] Ugyanott 219., 339. l.

[2] Sztáray okmánytár, I. köt. 82. l. Fejér VIII/VII. k. 287. l. és X/IV. k. 637. l. szerint 1335-ben egy Blasius de Tóny szerepel; Tony minden valószinüség szerint nem más, mint «Fony» ferditése.

[3] Wenzel, VIII. k. 131. l.

[4] Anjoukori okmánytár, IV. k. 90. l.

[5] Anjoukori okmánytár, VI. k. 206. l. Fejér, VIII/IV.k. 146. l. Sárosmegyének alispánja 1341 jul. 16-án szintén bizonyos Zonk mester (Fejér VIII/IV. k. 555. l.), a kiről azonban határozottan meg nem mondhatjuk, hogy Fónyi Szank-kal azonos-e.

[6] Anjoukori okmánytár, V. k. 542. l.

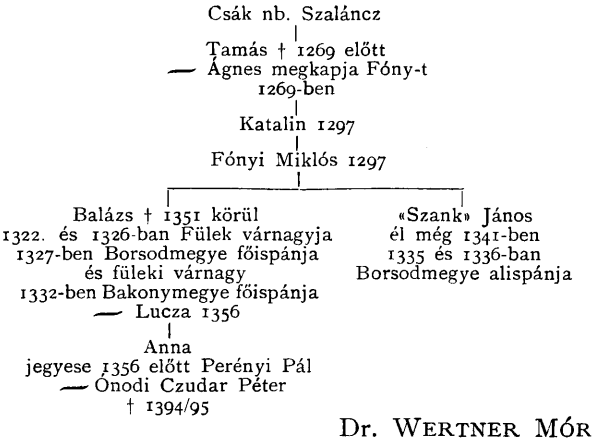
[2] Anjoukori okmánytár, VI. k. 495., 520. l.

[1] Theiner, Monum. Hungar. II. k. 37. l. — A Tört. Tár 1895. évf. 272. old. szerint a pápa 1358 decz. 31-én irja az egri püspöknek, hogy Erzsébet királyné kérésére meghagyja neki, hogy Czudar Péter borsodi comesnek és nejének, Fóni Balázs leányának a negyedfoku vérrokonság alul dispensatiót adjon.

kedvéért azonban még a következő adatot is fel kell emlitenünk: Zsigmond király 1397 ápr. 15-én Sárosmegyénél vizsgálatot rendel ónodi Zudar Péter bán özvegye és fiai Simon és Jakab panaszára Perényi János mester ellen, ki előbbiek nádasdi jobbágyaitól egy hordó bort és négy lovat elvétetett.[1] De miután az 1396. évi okirat hasonló ügyről szól, ugy látszik, hogy e két darab tulajdonképen csak egynek veendő.

A Fónyiak nemzetségére vonatkozik még a következő adat is. Károly király tanusitja 1335 febr. 12-én, hogy előtte László fia Ugron fiai Miklós és László Somogymegyében fekvő Jut nevü ősi birtokukat a váczi káptalannak átengedik és magukat arra kötelezik, hogy nevezett káptalant nemzetségbeli rokonaik, különösen pedig Fónyi Balázs és Zank nevü proximusaik esetleges támadásai ellen védelmezni fogják.[2] Ugron fiai a Somogymegyében törzsökös Torvaji család tagjai s fenti szövegezésből — bár csak proximusokról van szó — nagy valószinüséggel arra következtethetünk, hogy Fónyi Balázs és Szank a Torvajiaknak nemzetségi rokonai. Magát a nemzetséget azonban nem ismerjük.

Ha már most az eddigiek alapján a genealogiai adatokat összegezzük, a következő nemzedékrendi töredéket kapjuk:

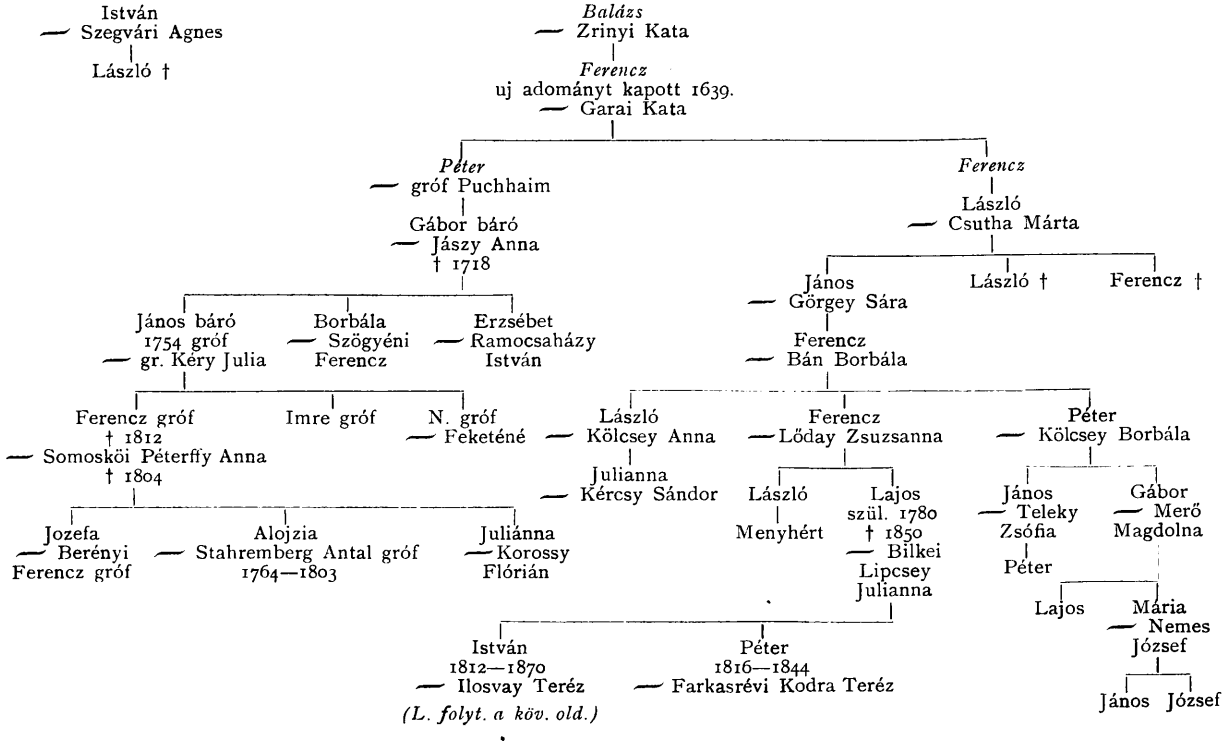

Dr. WERTNER MÓR.

A Köpesdi Tolvay-család.

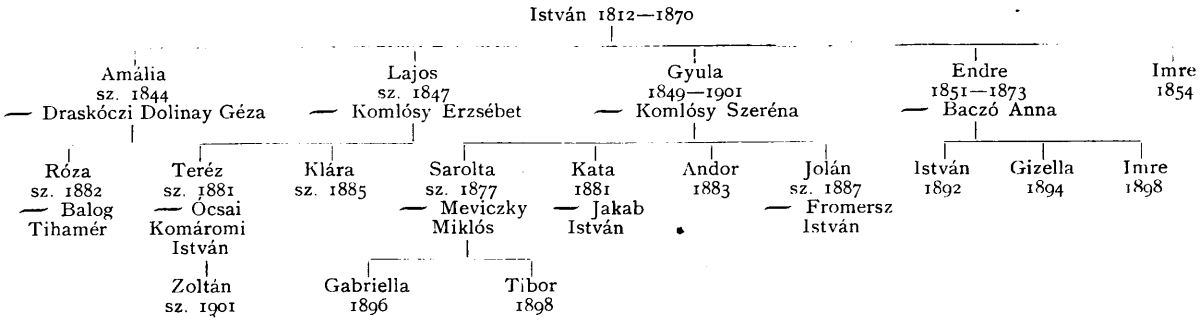
E családról folyóiratunk ez évi első mult füzetében[3] megjelent közlemény kiegészitéséül a Munkácson élő Köpesdi Tolvay Lajos nyugalmazott törvényszéki biró és beregmegyei birtokos iratai alapján az alább következő leszármazási táblát bocsátjuk közre:

Tolvay István és Balázs 1615-ben kaptak nemességet Bethlen Gábortól.

(L. folyt. a köv. old.)

[1] Történelmi Tár, 1901. évf. 54. l. — [2] Pannonhalmi oklevéltár II. k. 565. l. [3] — 36. és köv. lap.

Mint e táblából látható a Köpesdi Tolvay családnak csupán grófi ága halt ki; ifjabb, köznemesi ága ma is virágzik. LEHOCZKY TIVADAR.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1906 május 3-ikán rendkívüli igazgató-választmányi ülést tartott, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Békefi Remig*, *id. Daniel Gábor*, *Dézsi Lajos*, *Kollányi Ferencz*, *ifj. Reiszig Ede*, *id. Szinnyei Józsefi*, *Varjú Elemér* ig. vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok.

Az elnök bejelenti az igazgató-választmánynak, hogy a társaság elnöke, báró Radvánszky Béla május 2-án, a déli órákban váratlanul elhunyt s meleg szavakban emlékezik meg a megboldogultnak a társaság alapitása és felvirágoztatása körül szerzett elévülhetetlen érdemeiről s arról a fáradhatatlan buzgalomról, a melylyel a társaság ügyeit vezette és annak tudományos munkásságában részt vett.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel veszi tudomásul nagyérdemü elnöke váratlan elhunyt s a társaságot ért pótolhatatlan veszteség felett legmélyebb fájdalmának ad kifejezést.

Az elnök jelenti, hogy a halál hirének vétele után az elnökség részéről ő mint másodelnök, dr. Schönherr Gyula titkár és dr. Áldásy Antal jegyző személyesen jelentek meg a gyászoló családnál, hogy a társaságnak a haláleset felett érzett részvétét tolmácsolják, továbbá, hogy az elnökség külön gyászjelentésben értesitette a társaság tagjait a társaságot ért veszteség felől és a társaság részéről koszorut helyezett a ravatalra.

Az igazgató-választmány az elnökség által tett intézkedésekhez hozzájárul s a további teendőkre nézve a következőket határozza:

1. Az elhunyt özvegyéhez intézendő részvétiratban ad kifejezést a társaságot ért veszteség felett érzett legmélyebb fájdalmának.

2. Az elhunyt emléke iránt lehetőleg még ez év folyamán megtartandó rendkivüli nagygyülésen rója le a kegyelet adóját.

3. A Turulnak e nagygyülés után megjelenő füzetét hasonlóképen az elhunyt emlékének szenteli olyképen, hogy az tulnyomó részben az ő életét, tudományos működését és a társaság iránt szerzett érdemeit méltató közleményeket tartalmazzon.

Az elnök jelenti, hogy az elhunyt végtisztessége Budapesten, a M. Tud. Akadémia előcsarnokában május 4-én d. u. 5 órakor fog megtartatni és felszólitja az igazgató-választmány tagjait, hogy azon a társaság részéről testületileg vegyenek részt, a kik pedig a Sajókazán végbemenő temetésnél jelenlenni óhajtanak, ebbeli szándékukat az elnökséggel tudassák. Jelenti egyuttal, hogy az elnökség kérésére Berzeviczy Albert a Magyar Tudományos Akadémia elnöke elvállalta a megbizást, hogy beszédébe azon tudományos társulatok közé, melyeknek az elköltözött munkatársa és czéljaik előmozditója volt, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot is be fogja foglalni. Tudomásul szolgál.

Elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére Békefi Remig és id. Daniel Gábor igazgató-választmányi tagokat küldi ki és az ülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi november 29-ikén tartotta néhai elnökének báró Radvánszky Béla emlékezetének szentelt rendkivüli nagygyülését, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak a családtagok és a többi meghivott vendégek részéről *báró Radvánszky Géza*, *báró Radvánszky Albert*, *báró Radvánszky Antal*, *báró Radvánszky Béla*, *báró Radvánszky Karola*, *báró Radvánszky Kálmán*, *báró Lindenhof*, *ifj. gróf Tisza István*, *gróf Tisza Kálmán*, *Ku-*

jáni Gábor, *Relkovič Davorka*, *dr. Szőcs Ferencz*, a társaság tagjai részéről pedig *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *id. Daniel Gábor*, *Békefi Remig*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Kollányi Ferencz*, *Komáromy András*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Széll Farkas*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán*, *Zsilinszky Mihály*, ig. vál. tagok, *Szilassy Aladár* alapitó tag, *Gränzenstein Béla*, *Forgon Mihály*, *Gyarmathy Sándor*, *báró Győrffy Samu*, *Horváth Sándor*, *Jalsoviczky Sándor*, *Kiss István*, *Relkovič Néda*, *Szalay Gábor*, *Timon Ákos* évdijas tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár és *dr. Áldásy Antal* jegyző.

Másodelnök a rendkivüli nagygyülést megnyitva, felolvassa báró Radvánszky Béla, a társaság elnöke felett irt emlékbeszédét. A nagygyülés mély megilletődéssel fogadja az emlékbeszédet, mely a Turulnak ez évi negyedik füzetében meg fog jelenni.

Dr. Kiss István évd. tag felolvassa *Báró Radvánszky Béla mint iró* cimü dolgozatát, mely hasonlóképen a Turulnak a megboldogult emlékét megörökitő IV. füzetében lát napvilágot.

Az elnök a nagygyülésen résztvevő családtagoknak, a többi vendégeknek és a társaság tagjainak megjelenésükért a Társaság köszönetét fejezve ki, a jegyzőkönyv hitelesitésére Thaly Kálmán ig. vál. és Kiss István évd. tagokat kéri fel s ezzel a rendkivüli nagygyülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi november hó 29-én tartotta negyedik rendes ülését, melyen *dr. Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Békefi Remig*, *Dőry Ferencz*, *Kollányi Ferencz*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Széll Farkas*, *Thaly Kálmán* ig. vál. tagok, *dr. Schönherr Gyula* titkár, *Áldásy Antal* jegyző és *Töth Árpád* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitva, *Schönherr Gyula* titkár bejelenti az uj évdijas tagokat: dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanárt (Kolozsvár), aj. Varjú Elemér és dr. Förster Jenő vármegyei levéltárnokot (Lőcse), aj. a jegyző, kik egyhangulag megválasztatnak.

Titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett tagsági helyre a rendes időben két ajánlat érkezett be. Az ajánlatokat tartalmazó levelek az ülésben felbontatván, felolvastattak, e szerint az ig. vál. tagságra Schönherr Gyula és Varjú Elemér ig. vál. tagok gróf Andrássy Géza pártoló tagot ig. vál. tagul, levelező tagul pedig Schönherr Gyula és Áldásy Antal ig. vál. tagok dr. R. Kiss István, Győr-vármegyei levéltárnokot, évdijas tagot ajánlják. A szavazás elrendeltetvén, gróf Andrássy Géza 18 igennel a társaság ig. vál. tagjává, dr. R. Kiss István pedig 17 igennel levelező taggá megválasztattak.

Titkár javasolja, hogy a rendes évi nagygyülés f. évi deczember hó 13-án tartassék meg, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. 2. A magyar heraldika hanyatlási kora. Felolvasás Csoma József másodelnöktől. 3. Elnökválasztás. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges inditványok. A választmány az előterjesztéshez hozzájárul.

A Magyar Nemzetségi Zsebkönyv terjesztése ügyében Hirsch László ügynöktől egy ajánlat érkezett be. Titkár előterjesztése alapján az ig. vál. az ajánlatot mellőzi. Ennek kapcsán titkár bejelenti, hogy Pettkó Béla és ifj. Reiszig Ede a Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztői beadványt intéztek a választmányhoz, melyben felhatalmazást kérnek arra, hogy a Nemz. Zsebkönyv II. kötetét, miután annak kiadása a Társaság részéről ez idő szerint nehézségekbe ütközik, saját költségükön adhassák ki. A választmány a beadvány tárgyalására másodelnök elnöklete alatt Makay Dezső és Komáromy András ig. vál. tagokat, a titkárt és a jegyzőt küldi ki.

Áldásy Antal jegyző előterjeszti, hogy a Franklin-Társulat f. évi szeptember 5-iki ajánlata szerint egy-egy szines czimerkép 1160 példányban leendő nyomásáért, melyek közül 650 közönséges 510 példány kartonpapirra nyomatik, 300 koronát számitana. Az ig. vál. az árat tulmagasnak találva, az ajánlatot nem találja elfogadhatónak s megbizza az elnökséget, hogy a szines czimerképek elkészitéséről, ha ujabbakra szükség lesz, a maga hatáskörében intézkedjék.

Tóth Árpád pénztárnok előterjeszti a pénztárnoki jelentést, mely szerint az ülés napjáig a társaság bevétele 7307 kor. 25 fill., kiadása pedig 6165 kor. 12 fill. volt, a Nemzetségi Zsebkönyv II köteténél a bevétel volt 1610 kor. 68 fill., kiadás 1542 kor. 90 fill., a társaság tiszta vagyona 29,309 kor. 91 fill. A pénztárnoki jelentést az igazgató-választmány ideiglenesen tudomásul veszi s egyuttal a számadások megvizsgálására Soós Elemér elnöklete alatt Éble Gábor és Dőry Ferencz ig. vál. tagokat küldi ki.

Több tárgy nem lévén az elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére Békefi Remig és Kollányi Ferencz ig. vál. tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság folyó évi deczember hó 13-ikán tartotta évi rendes nagygyülését, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *Borovszky Samu*, *Csánki Dezső*, *id. Daniel Gábor*, *Emich Gusztáv*, *Dőry Ferencz*, *Éble Gábor*, *Komáromy*

András, *Ortvay Tivadar*, *Pettkó Béla*, *id. Szinnyei József*, *Tagányi Károly*, *Zsilinszky Mihály* ig.-vál., *Forgon Mihály*, *Gárdonyi Albert*, *báró Győrffy Samu*, *Gyarmathy Sándor*, *Herczegh Mihály*, *Horváth Sándor*, *Nedeczky Tibor*, *Szalay Gábor*, *Ujj György* évdijas tagok, *Tóth Árpád* penztárnok, *Áldásy Antal* jegyző.

Fejérpataky László másodelnök a nagygyülést a következő beszéddel nyitotta meg :

Tisztelt Nagygyülés !

A gyász jegyében tartjuk meg mai nagygyülésünket. Éppen ma van két hete annak, hogy a jelen év folyamán elhúnyt felejthetetlen elnökünk emlékének áldoztunk ; a gyász még annyira új, a veszteség még oly fájdalmas, hogy az első szót, mely rendes nagygyülésünkön elhangzik, annak a legnagyobb csapásnak kell szentelnünk, mely szerény eszközökkel dolgozó társaságunkat megalakulása óta érte. Mintha a váratlanúl bekövetkezett halál megbénitotta volna erőnket, mintha munkaképességünkben csökkenés állt volna be : az év folyamán elért eredményeink s társaságunk anyagi gyarapodása nem versenyezhetnek más évek eredményeivel. Folyóiratunkból négy helyett, a mai napig csak két füzet látott napvilágot, igaz, gazdag tudományos tartalommal ; anyagiakban nem bővelkedő társaságunknak a Nemzetiségi Zsebkönyv költséges kiadásához füzött reményei, legalább az első esztendőben, nem valósultak meg ; gyarapodásunk nem haladt oly arányban, mint ez kivánatos volna. Ennek őszinte beismerése azonban ne hasson csüggesztőleg reánk ; inkább a való tényállásból meritsen társaságunk minden tagja s első sorban a választmány és a vezetőség buzditást a jövőre, hogy társaságunk és szaktudományaink érdekében mennél lelkesitőbben, mennél eredményesebben müködjék. Minden tudományos társulat életében vannak időszakok, mikor külső körülmények megzavarják a müködés és gyarapodás csendes folyamatát, mikor a haladás szünetelni látszik ; de nem kétlem, hogy ez az átmeneti korszak minálunk igen rövid ideig tartó s hogy társaságunk életképességét, megválasztandó uj elnökünkkel az élén, a legközelebbi esztendőben, mely fennállásunk óta a huszonötödik lesz, fokozott munkássággal s szellemi és anyagi téren a virágzás és gyarapodás ékesen szóló nyilvánulásaival fogja bebizonyitani. Abban a reményben, hogy ez igy lesz, a nagygyülést megnyitom.

Ezután *Kovács László* felolvasta *Csoma József* másodelnöknek «A magyar heraldika hanyatlási kora» cimü értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

A nagygyülés napirendjének következő pontja az elnökválasztás volt, melynél *Csánki Dezső* ig.-vál. tag szót emelvén, tekintettel arra, hogy az utolsó választmányi ülés és a jelen nagygyülés közti idő rövid volt arra, hogy az elnökség a vál. ülés után tartott bizalmas eszmecseréből kifolyólag az elnöki méltóságra kombinációba vett férfiakkal a tárgyalásokat befejezhette volna, inditványozza, hogy az elnökválasztás a jelen nagygyülés napirendjéről levétessék és későbbi időre halasztassék.

A nagygyülés a halasztási inditványt elfogadja és az elnökséget utasitja, hogy az elnöki méltóság betöltése ügyében meginditott tárgyalások befejezése után rendkivüli nagygyülés egybehivása iránt intézkedjék.

Áldásy Antal jegyző a betegsége által a megjelenésben akadályozott *Schönherr Gyula* titkár helyett felolvasta a titkári jelentést a társaság évi müködéséről és állapotáról, melyet a nagygyülés tudomásul vett és a titkárnak elismerését és köszönetét fejezte ki.

Tóth Árpád társ. pénztárnok felolvasta jelentését a társaság pénztárának állapotáról. E szerint folyó évi deczember 12-ig a bevételek összege 7457 kor. 25 fill., a kiadásoké 6171 kor. 48 fill. volt ; a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész I. köteténél a bevétel volt 1610 kor. 68 fill., a kiadás 1542 kor. 90 fill. A társaság tiszta vagyona 29,453 kor. 55 fill., melyből 27,200 kor. alapitványi vagyon.

Minthogy a választmány a számadások és a pénztári kezelés megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyülés a pénztári kimutatást egyelőre tudomásul veszi.

Elnök felhivja a nagygyülés tagjait, hogy esetleges inditványaikat tegyék meg.

Minthogy inditványok nem adattak be, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *Tagányi Károly* ig.-vál. és *Szalay Gábor* évdijas tagokat kérte fel, és a nagygyülést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906. évi működéséről.

Mélyen tisztelt Nagygyülés !

Szomoru hurokat kell megszólaltatnom, gyászos emléket kell visszaidéznem, midőn mai összejövetelünk alkalmával beszámolok a társaságnak a lefolyt évben kifejtett munkásságáról.

Kicsiny társaságunkat a tudományos téren szerény eszközeivel elért sikerek mellett huszonnégy éven át nagyon sok csapás érte, melyet egyaránt érzett a tudományos világ és társaságunk belső élete. Egymásután veszitette el legjobb vezéreit és munkatársait, s ma már csak egy harmadrészt mondhat magáénak ama lelkes, tudós férfiak csapatából, a kik társaságunk megalapitása óta szolgálták annak ügyeit és lankadatlan buzgó

fáradozásaikkal lehetővé tették, hogy az aránylag kedvezőtlen viszonyok között is méltó eredménynyel tölthesse be hivatását. De még sohasem szenvedett oly nagy veszteséget, mint negyedszázados fennállásának utolsóelőtti évében, midőn a kérlelhetetlen végzet váratlanul megfosztotta első megalapitójától és ügyeinek leglelkesebb pártfogójától, ki keletkezése óta töltötte be elnöki tisztét, báró Radvánszky Bélától.

A sors nem engedte meg, hogy annak vezérlete alatt lépjük át fennállásunk első negyedszázadának határát, a ki társaságunkat életre keltette és kihez összes eddigi sikereink emléke füződik. Az ő vezetése nélkül érjük el amaz év küszöbét, melyben igazi örömmel és lelkesedéssel reméltük megülhetni a társaság megalapitásának huszonötéves emlékünnepét.

Társaságunk a veszteség nagyságához és jelentőségéhez mérten vett részt a közéletnek és a tudományos világnak a gyászeset felett érzett fájdalmában ; külön nagygyülésben áldozott elhunyt elnöke emlékének és folyóiratának egyik füzetét az ő nevének és társaságunk érdekében kifejtett munkásságának megörökitésére szenteli.

Némi csekély vigasztalásul szolgálhat, hogy társaságunkat tagjai számát tekintve nem érte számbeli veszteség, s viszont vezetőink sorát oly férfiakkal egészithettük ki, a kiktől méltán várhatjuk társaságunk felvirágoztatását. A mult évi nagygyülés az id. Bánó József másodelnök lemondása folytán megüresedett másodelnöki tisztre Csoma József ig. választmányi tagot választotta meg. Érdemes tagtársunkat, ki eddig zajtalan magányban nagyértékü irodalmi munkásságával vett részt társaságunk müködésében, ismert szerénysége egy ideig visszatartotta attól, hogy a választást elfogadja, de reábeszélésünknek sikerült őt álláspontja megváltoztatására birni és április havi igazgató választmányi ülésünkön örömmel jelenthettük be, hogy a másodelnöki tiszt elfogadásával alávetette magát a társaság akaratának.

Igazgató-választmányunk pedig ez évi utolsó ülésén a két régebben megüresedett igazgató-választmányi tagsági hely közül egyet betöltvén, arra gróf Andrássy Géza pártoló tagunkat választotta meg, a ki a közélet terén szerzett érdemeivel és társaságunk iránt mindenkor tanusitott meleg érdeklődésével nyerte meg az igazgató-választmány bizalmát.

Örvendetes jelenségül emlithetem a tagjaink számában ez év folyamán mutatkozó növekedést. Egyes-lelkes tagtársaink buzgólkodásának köszönhetjük, hogy a pártoló tagok száma 4-el, évdijas rendes tagjainké 23-al növekedett. Ezzel szemben halálozás révén 1 ezer koronás és 1 négyszáz koronás alapitó, halálozás és kilépés folytán 3 pártoló és 14 évdijas rendes tagot vesztettünk ugyan, de a kilépettek között 13 volt olyan, a kit tetemes tagdijhátraléka fizetésének megtagadása miatt voltunk kénytelenek tagjaink sorából törülni.

A társaság tagjainak száma ekként a pártoló tagoknál 111-ről 112-re s az évdijas rendes tagoknál 321-ről 330-ra emelkedett. Összes tagjaink száma ekként az elhunyt alapitó tagokat nem számitva, 10-el több, mint az előző évben, úgy hogy jelenleg összes tagjaink száma, ha az elhúnyt alapitókat is beleászmitjuk, 518.

A régi keretek között a régi eszközökkel folytattuk ez évben müködésünket, mely a tudományos téren irodalmi munkásságunkban, a társaság belső életében a társaság ügyeinek az igazgató-választmány ülésein való tárgyalásaiban és irányitásában nyilvánult.

Tudományos munkásságunk eredményeinek közzétételére hivatott folyóiratunk négy füzete a jelentést tevő titkár és Varjú Elemér ig.-vál. tag szerkesztésében ez évben is a szokott terjedelemben jelent meg s hasábjain tartalmas értekezésekben és tanulmányokban tette közkincscsé tagtársainknak a czimertan és a családtörténet s a rokon szakok terén elért ujabb eredményeit, emellett részletes tájékoztatást nyujtott a társaságunk által müvelt tudományszakok hazai és külföldi irodalmának ujabb termékeiről s az azokban nyilvánosságra hozott uj eredményekről, s végül beszámolt a társaságunk érdekében az ügykezelés terén tett intézkedések felől.

Tudományos munkásságunk ez évben is a rendes arányokban oszlott meg a magunk elé kitüzött tudományos czélok között.

A vezető szerepet természetesen most is a családtörténet játsza, mely kiindulási pontul és alapul szolgál a heraldikai és szfragisztikai tanulmányoknak. És a sorozatot két oly dolgozat nyitja meg, melynek megjelenése nemcsak a családtörténet, de egész hazai történelmünk szempontjából óriási jelentőséggel biró esemény számba megy.

A magyar családtörténet leghivatottabb müvelője és legbuzgóbb munkása, ki a Magyar Nemzetiségekről irt munkájával megörökitette nevét tudományunk évkönyveiben, *Karácsonyi János* ig.-vál. tagtársunk, nagyszabásu, mély kritikával megirt tanulmányban tárgyalta Szent István anyja és I. András atyja származásának és az akkor szereplő Koppány, Vászoly Szár László és az Árpádház többi tagjának egymáshoz és Szent Istvánhoz való rokoni viszonyát és történelmi szereplésük jelentőségét ; s megállapitva azt, hogy Szent Istvánnak anyja Atleydis, lengyel nevén Beleknegina lengyel herczegnő volt, hogy továbbá Koppány másként Mihály Szár Zirindnek, Taksony idősebb fiának fia volt, az ő fiai voltak Vászoly és Szár László s az előbbitől származnak András, Béla és Levente, a

kritika csákányával szétbontotta a hagyományok és a történeti tévedések által emelt légvárakat és helyébe cziklopi arányokban emelte fel első dinasztiánk első királyunk idejebeli családi elágazásának hatalmas épületét és belőle történelmünk legérdekesebb korszakát árasztotta el nappali világossággal.

Ez a hatalmas dolgozat végső válaszul szolgál *Nagy Géza* ig.-vál. tagtársunknak, az ősi családtörténet nem kevésbé érdemes és szakavatott munkásának ama dolgozatára, melyben Szent István király családi összeköttetéseit kutatva, arra az eredményre jut, hogy a krónikákban említett Mihály azonos Bélával, Taksony fejedelem második fiával, s ennek nejétől, a lengyel Adelaidtól származik Szár László, Endre, Béla és Levente atyja, és Vazul, kinek fia Domoszlo a Garam vidékén támadt fel trónkövetelőül István király ellen.

A két tanulmány eredményei homlokegyenest ellenkeznek egymással; a Karácsonyi János által felhozott érvek teljesen megdöntik Nagy Géza következtetéseit. De a két erős szaktudós párviadala mindenesetre hasznára van a tudománynak, oly kérdést bocsátva döntés alá, mely a királyság első évtizedeinek homályos történetéhez adja meg a kulcsot.

Wertner Mór ig.-vál. tagtársunk részletesen tárgyalja a genealogia közép- és ujkori fejlődését és e szak e korbeli termékeit felsorolva, a családtörténet buvárait felesleges fáradságtól kiméli meg.

Rendkivül becses genealogiai emléket ismertet a Turul *G. A.* név alatt iró munkatársa a portugál királyi család őseit ábrázoló, XVI. századbeli, 11 nagy hártyalapból álló albumban, mely 1842-ben Liszabonban került könyvpiaczra s később vétel utján a British Museum birtokába jutott. Ezt az érdekes albumot kitünő hasonmásokban tette közzé a stuttgarti Hoffmann czég, Ströhl történelmi és genealogiai és dr. Kæmmerer mütörténeti magyarázatai kiséretében. A kiadványt reánk nézve magyarországi vonatkozásait teszik érdekessé. A királyi család első őseinek családfája Hunortal Bonfrudig majdnem ugyanazokat a neveket sorolja fel, mint Turóczi krónikája Álmos családfájánál, a mi arra vall, hogy az összeállitó ismerte és használta ezt a krónikát. Ennek magyarázatát az a tábla adja meg, mely a portugál grófnak Szent István magyar királytól való leszármazását, a portugáloknak a történelem által rég megczáfolt hagyományát tünteti fel. E tábla keretében Szent István és Gizella képei körül ott látjuk Géza és felesége Sarolta, Gizella szülei, Péter, Szent Imre és Vazul képeit, XVI. századi ruházatban. A képeket Antonio d'Ollando udvari festő rajzolta s Bennig Simon brüggei képiró festette. A magyarázó szöveg Damiano de Gœstől, Emanuel király történetirójától származik, a ki az albumot a történelmet kedvelő Don Fernando herczegnek, III. Emanuel testvérének rendeletére állitotta össze.

Egyes családok történetét tárgyalják: *Zarándy A. Gáspár*, ki a Brankovicsok családfáját és vérségének a külföldi fejedelmi és a magyar főuri és nemesi családokba való elágazását igen világos és tanulságos táblázatban állitja össze, továbbá *Wertner Mór* tagtársunk, ki a Herman nemzetségből származó Laczkfi-család történetéhez járul uj adatokkal; *Daróczy Zoltán* tagtársunk pedig szintén két középkori nemesi családról, a Lépes- és a Treutel-családokról közöl az ujabb okirattárakban talált adatokat. *Nádasdi Sárközy Imre* saját családjának történetét ismerteti három közleményben, bő történelmi háttérrel, Zsigmond korától a jelenkorig. Ez uj és érdekes adatokkal bővelkedő tanulmányról a vele kapcsolatosan közölt családi czimer révén a heraldikai szak termékei között is tetünk említést. A közleményt a teljes családfa egészíti ki.

Kolossy István tagtársunk szintén alapos tudással és nagy adatbőséggel irja meg a Bodrog vármegyében honos Kálnási Kálnássy-család történetét az Árpádkor végétől kezdve a jelen korszakig. *Károly János* tagtársunk pedig az ujabb keletü Csalai Kégl család eredetét keresi és Sippi Rodiczky Jenő amaz állitásával szemben, hogy annak ősei birkapásztorsággal foglalkoztak, kimutatja, hogy ez ősök pozsonyi városi polgárok voltak, kiknek a birkatenyésztés csak egyik jövedelmi forrásuk volt.

Részletkérdést tárgyal, de adataival nem kevesbé érdekes *Szerémi* néven iró főrangu tagtársunknak rövid közleménye, melyben talpraesett érvekkel bizonyitja, hogy az a Mochkos nevü család, a melynek a XV. század-ból származó czimerlevelére a hédervári levéltárban mint régi oklevelek boritékára akadtak reá, nem Gán, hanem Gáj turóczvármegyei községről irja nemesi előnevét s a szóbanforgó armalis nem a Hédervváryak, hanem a Dócziak révén került a hédervári levéltárba.

A szakirodalom rovatában Lendvai Miklós Temes vármegye nemesi családainak története III. kötete, Orosz Ernő Heves és a volt külső Szolnok vármegyéknek nemesi családjai (*Szabó László* ismertetésében) és a Genealogiai Füzeteknek, a szép sikerrel müködő folyóiratnak ez évi III. füzete, a külföldi irodalom termékei közül Loserth János Genealogische Studien és GenealogischesTaschenbuch der adeligen Häuser Österreisch (mindkettő Zarándy tollából) és Král Albertnek Der Adel von Böhmen czimü munkája nyertek rövidebb hosszabb közleményekben méltatást.

Czimertani közleményeink közül első sorban azt kell megemlitenem, a mely e tudományszak általános

kérdéseivel foglalkozik: *Ghyczy Pál* ig.-vál. tagtársunknak «Adalékok a kar heraldikai szereplése történetéhez» czimü közleményét, mely nagy körültekintéssel összegyüjtött és kiváló elmeéllel megrostált adatokkal világitja meg a magyar heraldika e jellemző alakjának fejlődését a középkori heraldika külföldi termékei anyagával hasonlitva össze, ez érdekes kérdést minden oldalról teljes világitásban befejezi.

Középkori heraldikánk legbecsesebb emlékeinek, az eredeti czimerleveleknek sorozatát egésziti ki a Dobry-család 1431-iki czimerlevele, melynek eredetije a Kisdobai Dobay-családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban letéteményezett levéltárában őriztetik és a Nádasdi Erchi, másként Sárközy-család 1510-iki czimerlevele, mely szintén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában van. Az elsőt *Áldásy Antal* ig.-vál. tag, társaságunk jegyzője, a másodikat *Sárközy Imre*, társaságunk levelező tagja ismertették, szakavatott családtörténeti és czimertani fejtegetésekkel mutatva ki érdekességeiket. *Ifj. Kemény Lajos* tagtársunk pedig Kassa sz. kir. városnak Nagy Lajos királytól 1369-ben, Zsigmondtól 1423-ban, V. Lászlótól 1453-ban és II. Ulászlótól 1502-ben kapott s a város titkos levéltárában féltett kincsekként őrzött czimerleveleit jelentőségükhöz méltó magyarázattal ismertette, mely czikk érdekességére nézve méltán csatlakozik Pozsony város czimerleveleinek az előző évek egyikében megjelent ismertetéséhez.

A Muronyi Weér-család 1509-iki czimerleveléről Horváth Sándor tagtársunk által a Turul tavalyi első füzetében közölt ismertetést egésziti ki fontos adatokkal *Szendrei János* ig.-vál. tagtársunk, figyelmeztetve olvasóinkat egyebek közt arra, hogy a czimer színés hasonmása már megjelent az ő «Magyar viselet történeti fejlődése» czimü munkájában.

Hazai heraldikánk legfontosabb feladatának, a középkori czimerlevelek felkutatására irányuló törekvéseknek eredményeit találjuk összegezve abban a szükszavu lajstromban, melyben buzgó tagtársunk, *Csoma József* másodelnök a mohácsi vész előtti időszakból származó s eredetiben reánk maradt czimerleveleket sorolja fel kiállitásuk sorrendjében, megjelölve az eredeti hollétét és hogy ismertetése hol jelent meg. Ez a jegyzék, mely 175 czimerlevelet sorolva fel, 30-al haladja meg a Bárczay Heraldikájában felsorolt eredeti czimerlevelek számát, megbecsülhetetlen utmutatóul fog szolgálni minden időkre heraldikánk kutatói számára.

Itt emlékezem meg az igazgató-választmány ülésein bemutatásra került eredeti középkori czimerlevelekről: II. Ulászlónak 1515-ben Földes János pozsonyi harminczados számára czimer- és pallosjog adományozásáról kiállitott oklevelét, melynek Nedeczky Tibor tagtársunk kezei között levő eredetijét a szeptemberi ülésen ismertetni, én voltam szerencsés, s melyet az a körülmény tesz érdekessé, hogy teljesen azonos a Básznai-család 1431-ben Zsigmond királytól kapott czimerlevéllel, melyet a Turul 189.. évfolyamában ismertettem. Továbbá az Armbruster családnak II. Lajostól 1518-ban és I. Ferdinándtól 1557-ben és 1559-ben adományozott czimerlevelei, melyeket *Áldásy Antal* jegyző élőszóval mutatott be az igazgató-választmánynak.

Mindezen itt felsorolt czimerek tudományos ismertetése szintén a Turul hasábjain fog megjelenni.

S itt kell megemlitnünk a *Tóth-Szabó Pál* érdemes munkájának, Szatmári György életrajzának ismertetését, mely a nagy készültségről tanuskodó munkából a Szatmári-család leszármazására és a primás czimerére vonatkozó adatokat ismerteti.

Közleményeink e sorozatát kiegésziti még *Balogh Gyula* tagtársunk két Zsigmondkori czimerlevélnek, a Babai és a Kotsi és Mesteri családok 1418 és 1421. évekből származó annalisának, melyek szövegének másolata Vas vármegye levéltárában őriztetik, ismertetésével.

Czimertanunk különlegességei közé tartozik Bocskay István két czimerlevele, melyek egyikét 1605 deczember 12-ikén 13 hajdu-kapitánya és az ezek alatt szolgált 9254 hajdu részére adta, a másikkal a szoboszlói hajdukat emelte a nemesi rend sorába. E két czimerlevél közül, a melyek az adományozó- és az adományozottak tekintetéből egyaránt a czimertani ritkaságok közé sorozhatók, az elsőt *Horváth Sándor* tagtársunk, a másodikat *dr. Boldisár Kálmán* ismertette, utóbbi a szoboszlói hajduk 1703-ban készült czimeres zászlójának leirásával egészitve ki közleményét. Mindkét munkatársunk egyaránt nagy szolgálatot tett közlésével a történelem és a heraldika kutatóinak.

A Váradi, máskép Kalmár János 1669-ben I. Lipóttól kapott czimerét, melyet *Csoma József* másodelnökünk ismertetett, az teszi érdekessé, hogy rajza és leirása szerint menekülés közben visszanéző és fülét vakaró oroszlánt ábrázol, a mi azt a nálunk oly ritka gúnyczimerek közé sorozza.

A külföld heraldikai irodalmának mozgalmairól *Ghyczy Pál* ig.-vál.-tagtársunknak de Raadt nagy munkájának a németalföldi és szomszédos országok czimeres pecséteiről Brüsszelben az 1898—1901. években megjelent négy kötetének beható és szakavatott ismertetése, továbbá a Hildebrandt Wappenfibele hatodik kiadásának *Zarándy R. Gáspár*tól és Volpicella, Gli Stemmi nelle scritture dell' archivio di stato in Napoli czimű füzetkéjének, mely betűrendes lajstrommal igazitja el a czimerkutatókat a nápolyi állami levéltár tömkelegeiben és sok magyar nevet is megment a hazai családtörténet számára, A. A.

jelzést használó tagtársunktól származó ismertetése nyujt tájékoztatást. *Kis Bálint* ig. vál. tagtársunk pedig Grecian D. István «Eraldica româna» czimü munkáját méltatta hosszabb ismertetésben, különös tekintettel annak a magyar heraldikával és genealogiával való vonatkozásaira.

Közjogi oklevéltani és szfragistikai szempontból egyaránt érdekes tanulmány *Nagy Géza* ig.-vál. tagtársunknak rendkivüli éles elmeéllel készitett dolgozata, melyben a magyar királyok czimei fejlődését a XI. században az egykoru oklevelek, érmek és pecsétek alapján állapitja meg s kimutatja, miként tükröződik vissza a czimváltozásaiban Magyarország területének kialakulása.

A pecséttani közlemények sorát a jelentést tevő titkár Nagybánya sz. kir. város XIV. századi pecséteiről irt dolgozata nyitja meg, melyben először nyilt alkalma arról a szerencsés véletlenről, a mely az ősrégi bányaváros Nagy Lajos idejéből fenmaradt, pecséttani és műtörténelmi szempontból egyaránt elsőrangu nyolczszögü nagypecsétjének ezüstből készült tipáriumát napvilágra hozta, beszámolni és a pecsétnyomót s annak kapcsán a város kisebb pecsétjének egyetlen töredékesen megmaradt példányát bemutatni. Dolgozata a nagybecsü klenodiumot elsősorban a város történelme és a szfragisztika szempontjából méltatja, de műtörténeti jelentőségét is kiemeli és kimutatja, hogy az mindezen tekintetben első helyen áll hazai szfragisztikai emlékeink között. Részletes műtörténeti ismertetését az ismert szakíró, *Czakó Elemér*, az iparművészeti muzeum őre, mint vendég, olvasta fel az igazgató-választmány ülésén és tette közzé: dolgozata főleg iparmüvészeti szempontból tárgyalja annak szerkezetét és kivitelét, hasonlóképen az első helyet jelöli ki számára a régi ötvösmüvesség emlékei között.

Horváth Sándor tagtársunk a szfragisztika terén is a szokott buzgalommal fejtette ki működését. Egyik rövid közleményében egy már Wenzel kódexéből ismert pecséthamisitónak Bábolnai Jánosnak esetével foglalkozik és az országos levéltárból a zágrábi káptalan egy 1493-iki oklevelét közli, mely Egervári László bán titkos és gyürűpecsétjének hamisitásáról emlékezik meg.

Nagyobb terjedelemben, bő részletességgel teszi meg észrevételeit azokra a megjegyzésekre, a melyeket Varjú Elemér az 1337-iki esztergomi városi kiadványon látható különös pecsételési módról szóló közleménye tévedéseit kideritette és a pecsétek mivoltát megállapitotta. A polemiában azonban nem volt módjában megdönteni Varjú vizsgálódásának eredményeit, s utóbbi határozott hangon tartott válaszában zárta le a hosszura nyult vitát.

Ghyczy Pál ig.-vál. tag pedig ifj. Kemény Lajosnak Kassa város czimerleveleiről szóló czikkére reflektálva II. Ulászló király nejének Foix-Candalei Annának pecsétjén látható czimert irja le.

Szabó Dezső adatai a királyi könyvek történetéhez a kanczelláriai ügyvitel nagyfontosságu intézménye keletkezését kilencz évvel viszi előbbre annál az évnél, melyből eddig a legelső adatot ismertük. Egy 1519-iki oklevél őrizte meg azt az adatot, melyből kiderül, hogy a királyi könyveket már I. Károly idejében vezették. Ezt az érdekes adatot az 1405., 1518., 1519. évekre vonatkozó adatokkal egészíti ki, melyeket II. Lajos király egy 1525-iki oklevele őrzött meg.

Közleményeinket méltóképen zárja *Sufflay Milán* horvát születésü magyar történetbuvárnak ismertetése a pannonhalmi Szent-Benedek-rend története eddig megjelent I., II., VII., VIII. és IX. kötetei felett. Ennek a nagyszabásu, mondhatjuk monumentális műnek vaskos volumeneiben a rend öreg és ifju szakemberei, bölcs tapasztalattal és körültekintéssel biró és lánglelkü buzgalommal dolgozó tudósok, a megboldogult Füssy Tamás és Villányi Szaniszló, s az ifjak közül Sörös Pongrácz, Zoltvány Irén, Prikkel Márián stb., valamennyi friss munkeerő, és a ki az egész nagyszabásu vállalat szerkesztője, a ki az egész nagy terhet hordja vállain, dr. Erdélyi László, a kiváló diplomatikus, magvas dolgozatokban, mindent felölelő részletességgel örökitik meg a pannonhalmi főapátság, a bakonybéli és zalavári apátságok középkori történetét, monumentális arányokban hirdetve Szent-Benedek-rend szerepét a magyar történelemben. S ez a nagy munka a megérdemelt méltatóra talált Sufflay személyében, a ki röviden de világosan összegezi az eredményeket, rámutat a munka előnyeire, de nem huny szemet a hibák felett és nyugodt mérséklettel állapitja meg a valóságot.

Összegezve az elmondottakat, megnyugvással mondhatjuk, hogy a szaktudományaink mezején végzett munkásságunk az elmult évben is méltóan sorakozott az előző években kifejtett munkásságunkhoz.

Az előző év működését lezáró nagygyülést 1905 deczember 15-ikén tartottuk meg. Tárgya az elnöki megnyitón és az évi jelentéseken kivül, a másodelnöki székek egyikének betöltése volt, melynek eredményéről már fentebb volt alkalmam beszámolnom. Felolvasásra Varjú Elemér ig.-vál.-tagnak a magyarországi lovaspecsétekről szóló értekezése került, melyhez Thaly Kálmán ig.-vál.-tagtársunk füzött kiegészitő megjegyzéseket.

A társasági folyó ügyek s az azok által szükségessé vált intézkedések a rendes évnegyedes üléseken és egy rendkivüli ülésen, melynek megtartását elnökünk

váratlan halála tette szükségessé, foglalkoztatták az igazgató választmányt.

Az évnegyedes ülések február 22-ikén, április 24-ikén, szeptember 27-én és november 29-én tartattak meg. Ez ülések intézkedései a rendes ügyviteli kérdések mellett elsősorban a társaság pénzügyi viszonyaival összefüggő ügyek elintézésére irányultak.

Az előző évi zárószámadások megvizsgálása s a folyó évi költségvetés megállapitása mellett, mely a rendes szokáshoz hiven a februári ülés feladata volt, első helyen kell megemlékeznünk az intézkedések közül azokról, a melyek a társaságra nehezedő terhek megkönnyitését tüzték ki céljukul.

E számadások adatai szerint a Turul kiadásainál tetemes nyomdai tartozás mutatkozván, annak kiegyenlitéséről az igazgató választmány áprilisi ülésen a társaságnak megtakaritásokból eredő tőkéjére felveendő lombard kölcsön utján gondoskodott. Ugyanekkor intézkedés történt az iránt, hogy a társaság vagyonát képező értékpapirok az Osztrák-Magyar bankból, hol kezelésük sok nehézségbe ütközött, kivétessenek és a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál helyeztessenek el. S a társaság pénzügyi egyensulyának helyreállitása érdekében az igazgató választmány erélyes intézkedések megtételét rendelte el a nagy összegre rugó tagdijhátralékok behajtása érdekében.

A Magyar Nemzetségi Zsebkönyv második része I. kötetének elszámolása és a vállalat folytatásának kérdését illetőleg, sajnálattal kell jelentenünk, hogy a Franklin-Társulat által az első évről bemutatott elszámolás azt a kedvezőtlen tényt közölte a társasággal, hogy a kiadvány köteteiből egy év alatt csupán 212 példány kelt el, melyek ára a nyomtatás költségeinek alig egy harmadára nyujt fedezetet. Miután az elnökség abbeli kisérletei, hogy a kiadvány az eddiginél kedvezőbb feltételek mellett hozassék a könyvpiaczon forgalomba, nem vezettek eredményre, az igazgató-választmány kénytelen volt kimondani, hogy második kötet kiadására mindaddig nem vállalkozhatik, mig az első kötet után fenmaradt tartozás nincs teljesen kiegyenlitve. A vállalat szerkesztőinek az az ajánlata, hogy az uj kötetet saját költségükön hajlandók kiadni, uj módot nyujt a megoldásra ; ez ügyben azonban az igazgató-választmány csak az e végből kiküldött bizottság véleményes javaslata alapján fog érdemlegesen határozhatni.

Utolsó évnegyedes ülésünkön töltetett be, mint már jelentettem, az igazgató választmányban üresedésben levő két hely egyike, s az igazgató-választmány ugyanekkor Rugonfalvi Kiss István évdijas tagtársunkat a heraldikai és genealogiai tudományok művelése körül szerzett érdemei elismeréséül levelező tagjává választotta.

A hála és kegyelet adóját róttuk le a november hó 29-ikén tartott rendkivüli nagygyülésen, mely kizárólag a társaság elhunyt elnöke emlékezetére volt szentelve. E nagygyülésen dr. Fejérpataky László másodelnök, az elhunyt legrégibb munkatársa és egyik legbizalmasabb barátja tartotta a megboldogult felett az emlékbeszédet és Rugonfalvi dr. Kiss István évdijas tag ismertette terjedelmes dolgozatában irói munkásságát. A kegyeletes ünnep a családtagoknak a többi meghivott vendégeknek és számos tagtársunknak jelenlétében, jelentőségének megfelelő módon folyva le, méltóképen örökitette meg nagyérdemü elnökünk emlékezetét.

Pénztári könyveink adataiból, melyeket a nagygyülésen társaságunk pénztárnoka mutat be, itt csak azt a körülményt akarom felemliteni, hogy mérlegünket a kereskedelmi banknál felvett lombard kölcsönnek 2700 koronát kitévő összegén kivül a Franklin Társulatnál a Nemzetségi Zsebkönyv nyomdai tartozásaként 2905·82 kor. terheli. E tartozás sulya megbénitja törekvéseinket, s lehetetlenné teszi, hogy oly mértékben folytathassuk munkásságunkat, a hogy ezt magunk legjobban kivánnánk. Pénzügyi egyensulyunk megzavarása nélkül tehát nem gondolhatunk nagy reményekkel meginditott irodalmi vállalatunk, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv további köteteinek kiadására.

Szükre szabott anyagi helyzetünk, a legszerényebb keretekre utal munkásságunk folytatásában. Meg kell elégednünk azzal, ha folyóiratunk az eddigi terjedelemben szolgálja közleményeivel az elénk kitűzött feladatokat.

Ebben az elszomoritó helyzetben kétszeresen érezzük a veszteség nagyságát, melyet társaságunk nagynevü elnökének, legbuzgóbb pártfogójának, igazi jótevőjének váratlan elhunyta jelent, úgy a tudományos téren, mint anyagi viszonyaink tekintetében társaságunkra. Reméljük, hogy a közel jövő oly férfiuval fogja helyét betölteni, kinek vezetése alatt társaságunk uj életre kelve, nagy fontosságu hivatásának teljes mértékben fog megfelelhetni.

Kérem a mélyen tisztelt Nagygyülést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1906 deczember 13-ikán.

Dr. Schönherr Gyula
társ. titkár.

SZAKIRODALOM.

Kempelen Béla, A nemesség. Utmutató az összes nemesi ügyekben. Genealogiai és heraldikai kézikönyv. Budapest, 1907. «Pátria»-nyomda.

Talán sohasem okozott az embereknek a leszármazás, családfa, nemesség s hasonlók kérdése annyi gondot, mint a demokratikusnak nevezett jelen korszak-

ban. A mindent nivelláló demokraczia jelszavainak, bárminő csábitók is legyenek különben, ellentmond — a természettudomány. Az átöröklésnek immár biztos alapokon nyugvó tana kétségbevonhatatlan bizonysággal megmutatta, minő fontos szerepet töltött és tölt be az emberiség fejlődésében és előbbrevitelében a családoknak az a számbelileg kicsiny csoportja, a melyiket a legujabb korig nemesség s honoratiórok neve alatt ismertünk. Hogy a millió és millió család közül egy sereg s hogy éppen ezek és nem mások, kivált és a vezető szerepet magához ragadta, nem a véletlen játéka, hanem kétségtelenül az illető nemzetségek, esetleg azok egyes tagjai testi és szellemi kiválóságának természetszerű következménye. A kiváltságos osztályok ezen szerepe ma sem szünt meg s amig emberek lesznek, nem is fog megszünni ; legfeljebb, mint a közelmultban történt, az a név, à mely alatt a kiemelkedettek csoportja tömörült, változik meg. Előbb *nemességnek* hivták, ma *intelligentiának*, néha *uri-osztálynak* nevezik. Ám bárminként nevezzék is, feladatát csak akkor fogja betölteni a természet háztartásában, ha képes leend magát a nagy tömegektől bizonyos fokig elkülöniteni, hogy úgy mondjam saját faját tisztán tartani. E nélkül igazi előrehaladás el sem képzelhető, mert ha a testileg s lelkileg kiváló egyedek nagy többsége nem magához hasonlókkal társúl, az utódokban az évezredek alatt megszerzett s kifejlett képességeknek növekedés helyett csökkenni kell. A mikor ez bekövetkezik, forduló ponthoz ért az emberiség, a melytől útja visszafelé, a végpusztulás irányában halad.

Ez élettanilag beigazolt tényekről aligha tud mindenki számotadni önmagának, de viszont alig akad valaki, a ki érvényességüket, bár öntudatlanul is, ne érezné. A faji és családi kiválóság nagy jelentőségének elismerése vérünkben van s ez okozza azt az első pillantásra sajátságosnak látszó tünetet, hogy ma, a mikor a nemesség előjogai megszüntek, a mikor birásából anyagi haszon már alig háromolhat valakire, a nemesi hagyományok ápolása, a leszármazás, valamely százados törzshöz való tartozás igazolása, esetleg a nemesség megszerzése hasonlithatatlanul több embert hoz mozgásba, mint a megelőző korszakokban, a mikor mindezen dolgok nagy előnyöket, szabadságot s függetlenséget biztosítottak azoknak, a kik hozzájuk jutni elég szerencsések voltak.

Az ily módon előálló szükséglet egész irodalmat teremtett. Ez az irodalom a történelmi alapokon nyugvó heraldikával és családtörténettel nem tévesztendő össze, miután nem annyira tudományos, mint inkább praktikus czélokat szolgál. A «nemesi ügyek» szabályai meglehetős bonyolult szövevényt alkotnak, bennük a laikus értelmes vezető nélkül bizonynyal eltévelyedik. A vezetők legjobbika pedig kétségtelenül egy jó könyv, a mely az összes tudnivalókat csoportositja. Ilyen volt nálunk Marcziánynak most már egészen elfogyott munkája *A nemesség* s ezt van hivatva pótolni *Kempelen Béla* hasonló czimü kötete.

Bővebb előzőjénél, amennyiben egy rövid bevezetésben a kiváltságos rend antropologiai megalakulásáról is szól, hogy kimutassa, minő messzenyuló s milyen jogosult a származás nyilvántartásának szokása. Terjedelmesebb fejezet foglalkozik a magyar nemességgel, elég gondosan gyüjtve össze mindazt, amire e tárgyból a nagy közönségnek szüksége lehet. Néhol azonban megtéved ; igy például, mikor mellőzve a történelmi kutatásoknak ma már megállapitott eredményét, a *nemzetségeket* (genus, generatio) a honfoglalás előtti időből az eredezteti. Néhányszor forrásai vezették tévútra s igy történt, hogy p. az Erdődy-családnak II. Ulászlótól kapott *grófi diplomáját* emliti, egy helyütt pedig azt mondja, hogy «a legrégibb keletü magyar bárói rangot az Esterházy-család birta (1421.)» Az sem helyes, a mit (németből átültetetett hibás kifejezéssel élve) a «levél»-nemességről mond, a mikor a donationalis nemeseket az armalistákkal egy kategoriába sorozza s azt irja, hogy az előbbiek nemessége nem vihető a XIV. századnál feljebb. Holott köztudomásu tény, hogy a donatiós nemesség királyságunkkal egy idős.

Egyik fejezetet a czimertan elemei foglalják el. Tekintettel arra a körülményre, hogy úgy Nyáry, mint Bárczay czimertani kézikönyve teljesen elfogyott s ma már csak nehezen szerezhető meg, ezt a részt a szerző bővebbre szabhatta volna. Ennek rovására talán tulságosan is terjedelmesek a következő részek ; tagadhatatlan azonban, hogy a munka közönségét valószinüleg ezek érdeklik legjobban. Czimeik tartalmukról is felvilágositanak : *Alapitványképesség*, *Lovagrendek*, *Az udvarképesség és méltóságok*, *Nemes-hölgy alapitványok* és *Érdemrendek*. Mindezek a legszükségesebb tudnivalókat gondos összeállitásban tartalmazzák s az érdeklődőket a szabályok tömkelegében biztosan kalauzolják.

Kempelen Béla könyve a nemesi ügyek kutatóinál kétségtelenül nagy elterjedésre számithat s rövid időn belül nagy népszerüségre fog szert tenni. ✶ ✶

Csizmadia János. A Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky családok és részben azok rokonsága. Kézsmárk, 1905. 88. 2 lev. 70 old.

E füzet egész sereg felvidéki családnak többékevésbé terjedelmes leszármazási tábláját közli. A táblának azonban két nevezetes hibájuk van ; egyik, hogy minden forrásidézet nélkül közöltetnek, a másik pedig, hogy java részük Nagy Iván alapvető munkájából van átvéve. Ott, a hol ez a forrás cserben hagyta a szerzőt, alig kapunk többet egy-egy családnévnél, holott az illető családokról a nyomtatott müvekben is elég adatot lehet találni. Érdeme, hogy Nagy Iván táblázatait helyenként egy vagy két ujabb nemzedék hozzátoldásával bővíti meg ; hogy azonban e pótlások kellő kritikával készültek-e, nincs módunkban eldönteni.

Érdeklődők kedveért álljon itt a tárgyalt családok lajstroma. E családok a következők : Almásy, Babóthy, Bacskády, Barina (mk. Barényi), Bartakovich, Bartha, Batthyány, Benkő, Berecz, Bisingen, Boltizár, Buzássy, Conrad, Csizmadia, Etthre, Fabriczius, Fodor, Frideczky, Gáffor, Gyürky, Juhász, Justh, Kecskeméthy, Komáromy, Kubinyi, Kvassay, Lengyel, Lónyay, Majthényi, Mayer, Mikovényi, Nagy, Noszlophy, Nozdroviczky, Ordódy, Palkovich, Pápay, Pyber, Reinprecht, Rudnay, Rudnyánszky, Salix, Sándor, Schlachta, Semberg, Simonyi, Soóky, Szeghő, Szentkirályi, Szüry, Taller, Tarnóczy Thuróczy.

A füzet ára 3 korona ; megrendelhető Marczelly Albertnél Kézsmárkon. Jövedelme jótékony czélra jut.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1906-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és czélja.

1. §. A társaság neve: «*Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság*». — Székhelye: Budapest.

2. §. Czélja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palæographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot *a)* az alapító, *b)* a pártoló, és *c)* az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: *a)* azok, kik a társaság czéljaihoz 100 osztr. ért. forintta!; *b)* azok, kik 200 o. é. forint alapítványnyal járulnak; *c)* az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frtnyi alapítványt tesznek. Ezen *c)* alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fiutódaira is átszáll elsőszülöttségi jogon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejárati határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztólit tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapirosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk czélját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint tíz forint tagdíjat befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módozatok szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenkint 5 forint tagdíjat befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúlta után is fenmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másodelnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik; a gyűléseken és űléseken első sorban az elnök, másodsorban a másodelnökök elnökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli űléseket is hirdetni. A rendkivüli ülések napja egy héttel előbb közhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az űléseken és gyűléseken előadói tisztet végez, a határozatokat végrehajtja, a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javúltával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát híven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másodelnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgáltat ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkivüli esetekben az elnök vagy másodelnök saját határozatából is utalványozhat 100 frtig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízza meg a szerkesztői teendőkkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékos díjakat behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudományszakok terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtetik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenkint legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módozatok szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekeltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivévén, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísze- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőit, mindenkor öt évi időtartamra. A renden kívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanoly módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosíttatnak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnöklő, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e czélra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesíttetnek.

28. §. Az igazgató választmány ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvasásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezésöket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az évnek első választmányi ülésén döntik el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököt és másodelnököket, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgymint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképessége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlnék ennyi össze, a választás megejtése végett újabb határnapra tűzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése czéljából egy — rendes időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ívszámát és rendes megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományos czikkeken kivül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítva.

37. §. A társaság egyes családok megbizásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkával egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot biz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kivül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyonát képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természettel nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendők. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzbeli kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyonát képeznék még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia- vagy a Nemzeti Muzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségkép a fokozottabb kiadásoknak is képes volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen czélra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetről esetre a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen czélból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tizenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», másod sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» czímén tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományszakok művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:

(Üresedésben.)

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.
Másodizben megválasztatott 1903 deczember 10-én.

CSOMA JÓZSEF.
Megválasztatott 1905 deczember 14-én.

TITKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.
Másodizben megválasztatott 1904 február 25-én.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.
Megválasztatott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ÁRPÁD.
Megválasztatott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐI:

Dr. SCHÖNHERR GYULA
Megválasztatott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR
Megválasztatott 1901 február 28-án.

II. Igazgató választmány.

Gróf Andrássy Géza. *Megválasztatott 1906 november 29-én.*
Gróf Apponyi Sándor. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Áldásy Antal. *Megválasztatott 1896 november 26-án.*
Barabás Samu. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Gróf Bánffy György. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Bánó József. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Békefi Remig. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Boncz Ödön. *Megválasztatott 1892 november 24-én.*
Borovszky Samu. *Megválasztatott 1897 november 27-én.*
Bunyitay Vincze. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
Dr. Csánki Dezső. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Csoma József. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Id. Daniel Gábor. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Dézsi Lajos. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Dr. Döry Ferencz. *Megválasztatott 1905 deczember 14-én.*
Emőkei Emich Gusztáv. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Éble Gábor. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Dr. Fejérpataky László. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Géresi Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Ghyczy Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Kammerer Ernő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Karácsonyi János. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*
Kállay Ubul. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Károlyi Árpád. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Megválasztatott 1893 november 30.*
Kollányi Ferencz. *Megválasztatott 1901 november 28-án.*
Dr. Komáromy András. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Kőváry László. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Megválasztatott 1903 november 26-án.*
Lehoczky Tivadar. *Megválasztatott 1887 november 24-én.*
Makay Dezső. *Megválasztatott 1894 november 29-én.*
Báró Mednyánszky Dénes. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Nagy Géza. *Megválasztatott 1905 deczember 14-én.*
Nagy Gyula. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Némethy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Báró Nyáry Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Megválasztatott 1883 február 25.*
Dr. Ortvai Tivadar. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Lovag Óváry Lipót. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Petrovay György. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Pettkó Béla. *Megválasztatott 1899 november 28-án.*

Pór Antal. *Megválasztatott 1890 november 27-én.*
Báró Prónay Dezső. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Ifj. Reissig Ede. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Soós Elemér. *Megválasztatott 1898 november 24-én.*
Széll Farkas. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Dr. Szendrei János. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Szent-Iványi Zoltán. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Idősb Szinnyei József. *Megválasztatott . . . . február 25-én.*
Tagányi Károly. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*
Csekei Varjú Elemér. *Megválasztatott 1899 november 30-án.*
Dr. Wertner Mór. *Megválasztatott 1891 november 26-án.*
Dr. gróf Zichy Ágoston. *Megválasztatott 1883 február 25-én.*
Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztatott 1885 april 30-án.*

Levelező tagok.

Királydaróczy Daróczy Zoltán. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
Doby Antal. *Megválasztatott 1884 april 24-én.*
Dudás Gyula. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Nádudvari Győry Árpád. *Megválasztatott 1900 nov. 29-én.*
Hattyúfy Dezső. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Dr. Hodinka Antal. *Megválasztatott 1902 deczember 11-én.*
Jedlicska Pál. *Megválasztatott 1900 november 29-én.*
Aszalói Kecskés Dezső. *Megválasztatott 1888 szeptember 27-én.*
Dr. Rugonfalvi Kiss István. *Megválasztatott 1906. november 29-én.*
Benedekfalvi Luby Károly. *Megválasztatott 1884 april 24-én.*
Magyary Kossa Sámuel. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*
Sárközy Imre. *Megválasztatott 1904 november 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítványnyal:

† Gróf Andrássy Manó.
† Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
† Dolhai és Petrovai öreg Petrovay János. *Pozsony.*
Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
† Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
Liptószentiváni Szent-Iványi Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítványnyal:

Árvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
† Báró Atzél Béla. *Budapest.*
Gróf Bánffy György. *Budapest.*
† Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Oroszi.*
† Gróf Csáky László.
Gróf Csekonics Endre. *Zsombolya.*
† Gróf Cziráky János.
Gróf Dessewffy Aurél. *Budapest.*
Gróf Erdődy Rudolf. *Novimarof.*
Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
Báró Inkey Imre. *Budapest.*
† Ipolyi Arnold.
† Gróf Károlyi Gyula.
Gróf Károlyi László. *Budapest.*
† Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*
† Lanfranconi Grazioso Enea.
Gróf Majláth György. *Zavar.*
† Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
† Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Skiczó*, u. p. Kis-Tapolcsa.
Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
† Báró Radák Ádám.
Báró Révay Gyula. *Budapest.*
Sigmund Ákos. *Budapest.*
Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárcsa*, u. p. Aszód.
† Gróf Sztáray Antal.
† Gróf Tisza Lajos.
† Idősb báró Vay Miklós.
Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
Gróf Wass Jenő. *Czege.*
Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalu.*

III. 100 forintos alapítványnyal:

Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
Babics József. *Zsombolya.*
Balásházy Bertalan. *Ködombpuszta*, u. p. Henczida.
† Báró Bánffy Ádám.
† Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
Bay Ilona. *Debreczen.*
† Beöthy Ákos. *Budapest.*
† Báró Bésán N. János.
Gróf Bethlen Istvánné szül. grót Teleki Ilona. *Budapest.*
Bezerédj Pál. *Szegszárd.*
Budapest székesfőváros könyvtára.
Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
Csapó Vilmos. *Tengelicz*, u. p. Gindly-család.
Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
† Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
Karczag István. *Magyar-Egres.*
Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
† Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi*, u. p. Déva.
Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
† Kellemesi Melczer István.
† Alsó-Szopori Nagy Imre.
† Báró Nyáry Albert.
Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
† Ormós Zsigmond.
Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
Pettkó Béla. *Budapest.*
Pór Antal. *Esztergom.*
Sopron vármegye közönsége.
Szilassy Aladár. *Budapest.*
† Szontágh Pál. *Horpács*, u. p. Nagy-Oroszi.
Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
Tisza Kálmánné, sz. gróf Dégenfeld Ilona. *Budapest.*
Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

*Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
*Báró Ambrózy István. *Malonya.*
Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely.*
Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
*Gróf Andrássy Géza. *Betlér.*
*Gróf Andrássy Gyula. *Budapest.*
Andreánszky Antal. *Budapest.*
*Báró Apor István. *Abosfalva*, u. p. Dicső-Szent-Márton.
Antal János. *Budapest.*
Dr. Áldásy Antal. *Budapest.*
Baán Elemér. *Körmöczbánya.*
Baditz Lajos. *Kapuvár.*
Dr. Baghy Béla. *Kengyel.*
Dr. Ballagi Aladár. *Budapest.*
Bődi Balogh Gyula. *Szombathely.*
Balogh Tihamér. *Puszta-Szent-Kozma*, u. p. Berettyó-Ujfalu.
Barabás Samu. *Budapest.*
*Baranyay Mária. *Budapest.*
Baranski Emil László. *Budapest.*
Barlanghy Árpád. *Temesvár.*
Bartal Béla. *Fadd.*
*Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár.*
Ludányi Bay Ferencz. *Jász-Kisér.*
Dr. Bán Ágoston. *Budapest.*
*Idősb Bánó József. *Budapest.*
Bárczay Elemér. *Puszta-Szarazbeö*, u. p. Átány.
Komoróczi és Szentandrási Bencsik István. *Király-Helmecz.*
*Beniczky Ádám. *Zsámbok*, u. p. Tura.
*Beniczky Elemér. *Heves-Csehi.*
*Beniczky Géza. *Homok*, u. p. Tisza-Földvár.
Beniczky Kálmán. *Turócz-Szent-Márton.*
*Benke Gyula. *Budapest.*
Benkó Imre. *Nagy-Kőrös.*
Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz.*
*Berczik Árpád. *Budapest.*
Berseny Béla. *Arad.*
Berwalszky Kálmán. *Igló.*
Berzeviczy Béla. *Ipolyság.*
Beszterczebányai városi múzeum.
*Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
*Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
Ifj. Bobula János. *Budapest.*
Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen.*
Bolgár Emil. *Nagy-Borsa.*
Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
Boronkay Jenő. *Köbölkut.*
Dr. Borovszky Samu. *Budapest.*
Borsay Jenő. *Báthmonostor.*
Bosnyák László. *Kaposvár.*
Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes.*
*Botka Béla. *Bánlak.*
Bouly de Lesdain, Louis. *Dunkerque.*
Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
*Bronts Viktor. *Susa.*
Veskóczi Budaházy Béla. *Nyiregyháza.*
Budapesti egyetem tört. szemináriuma.
Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad.*
Felsőpulyai Bük Géza. *Magyar-Valkó.*
Dr. Cholnoky Jenő. *Kolozsvár.*
Csanády Béla. *Kraszna.*
Csatay Gyula. *Pozsony.*
*Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
*Gróf Csáky Ödön. *Főrév.*
Gróf Csáky Vidor. *Szepes-Görgő.*
Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
Csernátony Gyula. *Beszterce.*
Csernovics Diodor. *Arad.*
Csizmadia János. *Késmárk.*
*Báró Csollich Géza. *Budapest.*
*Csoma József. *Devecser*, u. p. Forró-Encs.
Eördöghfalvi Csuha Malva. *Császlócz*, u. p. Ungvár.
*Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa*, u. p. Czirák.
Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Paks.*
*Szamosujvári Dániel László. *Ó-Lécz*, u. p. Szerb-Bóka.
Debreczen város könyvtára.
Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
Deési kaszinó-egylet.
*Gróf Degenfeld Gusztáv. *Téglás.*
*Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
*Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
*Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
Dely Imre. *P.-Peres*, u. p. Furta.
Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
Dessewffy Antal. *Nagy-Atád.*
Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedése. *Budapest.*
Délmagyarországi rég. és tört. egylet. *Temesvár.*
Dévai főreáliskola.
Dr. Dézsi Lajos. *Kolozsvár.*
Doby Antal. *Homonna.*
Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely.*
Domahidy Viktor. *Budapest.*
Dorgó Albert. *Kolozsvár.*
Dr. Döry Ferencz. *Budapest.*
*Dráveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
Dudás Gyula. *Budapest.*
*Báró Duka Géza. *Kádár*, u. p. Rittberg.
*Dr. Duka László. *Nagy-Becskerek*
*Br. Edelsheim-Gyulay Lipót. *Budapest.*
*Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
*Gróf Erdődy Ferencz. *Galgócz.*
*Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
*Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest.*
Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kismarton.*
Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
Eble Gábor. *Budapest.*
Fáy Béla. *Dédács*, u. p. Piski.
*Fáy István. *Serke*, u. p. Feled.
*Fáy László. *Nyustya.*
Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
Fekete Albert. *Szkáros*, u. p. Zsadány.
Fest Lajos. *Eperjes.*
*Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest.*
Fiáth István. *Nagy-Hantos.*
özv. Fogarassy-Kende Klementin. *Susák.*
Gróf Forgách László. *Mándok.*
Forgon Mihály. *Budapest.*
Dr. Förster Jenő. *Lőcse.*
Dr. Fraknói Vilmos. *Róma.*
Freyseysen Virgil. *Sopron.*
Fuhrmann Andor. *Csacza.*
*Gyulai Gaál István. *Büssü.*
Gachal Sándor. *Budapest.*
Dr. Gábor Gyula. *Budapest.*
Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
Gerold és társa. *Bécs.*
Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
Géresi Kálmán. *Debreczen.*
Ghyczy Pál. *Csendespuszta*, u. p. Nagy-Lapás.
Gombos Kálmán. *Kismarton.*
Dr. Goszthony Mihály. *Bárdi-Bükk.*
Gömörmegyei múzeum. *Rimaszombat.*
Graenzenstein Béla. *Budapest.*

Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
Gyömörey Vincze. *Ukk.*
Báró Győrffy Samu. *Budapest.*
Győrvárosi könyvtár.
Nádudvari Győry Árpád. *Bécs.*
Gyulay Kálmán. *Kerepes.*
*Hajós József. *Budapest.*
Halmágyi Sándor. *Budapest.*
Hanny Gábor. *Pécs.*
Hanny Tódor. *Kismarton.*
Harmos István. *Sopron.*
Hattyúfy Dezső. *Székesfejérvár.*
Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p. Buzita.
Hedry Lőrincz. *Kassa.*
Ifj. Hellebronth Kálmán. *Budapest.*
Dr. Herczeg Mihály. *Budapest.*
Hets Ödön. *Budapest.*
Hodinka Antal. *Bécs.*
Hontvármegyei múzeum-társaság. *Ipolyság.*
Horthy István. *Bécs.*
Horváth Emil. *Budapest.*
Horváth Sándor. *Budapest.*
Huszár Dezső. *Duna-Adony.*
*Báró Huszár Károly. *Abafája*, u. p. Szász-Régen.
Ibrányi Mihály. *Galga-Györk.*
*Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nagy-Váth.*
Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Budapest.*
*Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-Rhéde.*
*Iványi Tihamér. *Budapest.*
*Draskóczi és Jordánföldi Ivánka László. *Budapest.*
Dr. Iványi Béla. *Budapest.*
Jalsoviczi Jalsoviczky Sándor. *Budapest.*
Jankovics József Mihály. *Munkács.*
Jasztrabszky Kálmán. *Budapest.*
Jedlicska Pál. *Nagyszombat.*
Jeszenszky Alajos. *Nyitra.*
*Jeszenszky Imre. *Gödre.*
Jékey Zoltán. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
*Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p. Győrtelek.
Junkovich Gyula. *Samobor.*
*Ifj. Justh György. *Neczpál.*
Kalocsai érseki könyvtár.
Kammerer Ernő. *Budapest.*
Karakas Károly. *Nagyvárad.*
Dr. Karácsonyi János. *Budapest.*
*Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest.*
Dr. Kardos Samu. *Debreczen.*
*Kazy József. *Budapest.*
Kállay András. *Nagy-Halász.*
*Kállay Lipót. *Budapest.*
Kállay Ubul. *Nagy-Kálló.*
Dr. Károlyi Árpád. *Bécs.*
*Kecskeméti kaszinó.
Aszalói Kecskés Dezső. *Sopron.*
*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-Ujfalu.*
*Báró Kemény Gyula. *Puszta-Kamarás*, u. p. Mocs.
Kemény Lajos. *Kassa.*
Kempelen Béla. *Abauj-Szántó.*
*Pázmándi Kempelen Imre. *Székesfehérvár.*
*Kölcsei Kende Péter. *Ungvár.*
Kenessey László. *Székesfejérvár.*
*Dr. Kenessey Pongrácz. *Budapest.*
Kégl György. *Csala.*
Képviselőházi könyvtár. *Budapest.*
*Gróf Khuen-Héderváry Károly. *Hédervár.*
Kilián Frigyes. *Budapest.*
Baczkamadarasi Kis Bálint. *Magyar-Igen.*
Kisfaludy László. *Budapest.*
Dr. Kiss Emil. *Kaposvár.*
Kiss Emil Károly. *Baltavár.*
Kiss István. *Rugonfalva.*
*Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles.*
Kollányi Ferencz. *Budapest.*
Kolosy Béla. *Debreczen.*
Kolosy István. *Kecskemét.*
Dr. Komáromy András. *Budapest.*
Dr. Konkoly Balázs. *Komárom.*
Dr. Koós Jenő. *Budapest.*
Korizmics Antal. *Alexandria.*
Dr. Kormos Béla. *Budapest.*
*Ruszkai Kornis Ferencz. *Debreczen.*
Lovag Kotz József. *Arad.*
Kőszeghy Antal. *Budapest.*
Kőszeghy Sándor. *Budapest.*
*Kőváry László. *Kolozsvár.*
Krahl Ernő. *Bécs.*
Ifj. Kubinyi Miklós. *Arva-Váralja.*
Dr. Küffer Béla. *Budapest.*
Kürthy Lajos. *Beszterczebánya.*
*Gróf Laszberg Rudolf. *Győr.*
Láng Mihály. *Budapest.*
Lehóczky Tivadar. *Munkács.*
Leleszi prépostság.
Leövey Sándor. *Budapest.*
Bilkei és Gorzói Lipcsey József. *Budapest.*
Kisfaludi Lipthay Kornél. *Budapest.*
Losonczy István. *Miskolcz.*
Luby Károly. *Szathmár.*
*Magyary-Kossa Sámuel. *Nagy-Káta.*
Makay Dezső. *Budapest.*
Makkay József. *Nagyvárad.*
Malatinszky György. *Budapest.*
Bohuszlaviczi Malobiczky János *Budapest.*
Dr. Mauks Ernő. *Szeged.*
Máriássy Ödön. *Mád.*
Meczner József. *Korlát*, u. p. Vizsoly.
Melhard Gyula. *Attala*, u. p. Csoma.
*Meszleny Bencze. *Velencze.*
*Meszleny Pál. *Velencze.*
Dr. Mérey Béla. *Trencsén.*
Mészáros Dániel. *Nagy-Szénás.*
Apsai dr. Mihályi János. *Máramaros-Sziget.*
*Báró Miske Kálmán. *Kőszeg.*
Miskolczy Imre. *Vönöczk.*
Miskolczy Jenő. *Debreczen.*
*Bocsári Mocsáry István. *Budapest.*
*Bocsári Mocsáry Sándor. *Lapujtő.*
*Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet. *Magyar-Óvár.*
Nagy Géza. *Budapest.*
Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest.*
Eözbéghi Nagy Ignácz. *Puszta-Varjas*, u. p. Böös.
Sz. Nagy Lajos. *Budapest.*
Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok.*
Nagyenyedi Bethlen-főiskola könyvtára.
Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p. Tisza-Ujlak.
Nagyszebeni városi levéltár.
Nagyváradi közs. iskolai könyvtár.
Naláczi Ödön. *Hátszeg.*
*Gróf Nádasdy Ferencz. *Budapest.*
Nedeczky Tibor. *Budapest.*
*Nemzeti kaszinó könyvtára. *Budapest.*
Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székesfehérvár.*
Németh Titus. *Budapest.*
Némethy Lajos. *Grácz.*
*Báró Nyáry Béláné. *Pozsony.*
Orosz Ernő. *Eger.*
Orosz György. *Nyiregyháza.*
*Országh Lajos. *Kis-Telek*, u. p. Magyar-Mecske.
*Országos kaszinó. *Budapest.*
Országos levéltár. *Budapest.*
Dr. Ortvay Tivadar. *Pozsony.*
Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
Osváth Lajos. *Nagyvárad.*
Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
*Őrgróf Pallavicini Ede. *Budapest.*
Pannonhalmi főapátság.
Payzsos Andor. *S.-A.-Ujhely.*
*Pálffy Imre. *Budapest.*
*Gróf Pálffy Sándor. *Marchegg.*

Pálfiszegi Pálffy László. *Pacsa.*
Páll Albert. *Ungvár.*
Pálmay József. *Székely-Udvarhely.*
*Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék.*
Peőcz Elek. *Budapest.*
Peőcz Ferenc. *Torda.*
Dolhai és Petrovai Petrovay György. *Nagy-Kürü.*
Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula. *Eperjes.*
Péchy György. *Bécs.*
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Gézáné szül. gr. Degenfeld Berta. *Kis-Kartal*, u. p. Aszód.
*Aszódi és Podmanini báró Podmaniczky Levente. *Fenyő-Haraszt*, u. p. Verseg.
Gróf Pongrácz Frigyes. *Pozsony.*
Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom.*
Pongrácz Kálmán. *Nyitra.*
Dr. Pósta Béla. *Kolozsvár.*
Pozsonyi kir. jogakadémia.
Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony.*
Puky Andor. *Tomor*, u. p. Homrogd.
Puky Gyula. *Budapest.*
Puky József. *Félegyháza.*
Radocza János. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Géza. *Sajó-Kaza.*
*Dr. Radvánszky György. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Varsány*, u. p. Hatvan.
Báró Ragályi-Balassa Ferencz. *Ragály.*
Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
Rakovszky Endre. *Kassa.*
Rakovszky György. *Budapest.*
Rákóczy Aladár. *Budapest.*
Reiner Zsigmond. *Budapest.*
Ifj. dr. Reiszig Ede. *Budapest.*
Relkovič Néda. *Budapest.*
*Reviczky Ambró *Budapest.*
Rexa Arthur. *Budapest.*
Dr. Récsey Viktor. *Győr-Szent-Márton.*
Dr. Réthy László. *Budapest.*
Révai Leó. *Budapest.*
Romhányi János. *Nyitra.*
*Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-Zombor.*
*Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-Becskerek.*
Rudnay Béla. *Budapest.*
Rumbold Bernát. *Budapest.*
Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
Sarlay Sámuel. *Budapest.*
Sárközy Aurél. *Komárom.*
Sárközy Imre. *Nagy-Bajom.*
Schiller Bódog. *Budapest.*
Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
*Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
Sigmund József. *Budapest.*
Kissolymosi Simó Ferencz. *Budapest.*
Simonffy Imre. *Debreczen.*
Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth.*
Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p. Nemsova.
*Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-Teremi.*
Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-Sombor.*
Somogyi Zsigmond. *Budapest.*
Soproni kaszinó-egyesület.
Sóvári Soós Elemér. *Budapest.*
*Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
Stessel József. *Kis-Marton.*
Dr. Sussich Károly. *Karán-Sebes.*
Szabadkai közs. főgimnázium.
*Nemestóthi Szabó Béla. *Arad.*
*Bessenyői Szabó Mihály. *Esztergom.*
Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
Szalay Gábor. *Budapest.*
*Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók.*
Szamosujvári főgymnasium.
Szatmár vármegye közönsége. *Nagy-Károly.*
*özv. Gróf Szápáry Gyuláné. *Taskony.*
Szegedi Somogyi könyvtár.
Szemere Lajos. *Budapest.*
Dr. Szendrei János. *Budapest.*
Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Bikszád.*
*Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula. *Budapest.*
*Liptószentiváni Szent-Ivány Károlyné szül. Szent-Ivány Margit. *Liptó-Szt-Iván.*
*Liptószentiváni Szent-Ivány Oszkár. *Bélád*, u. p. Nagy-Herestyén.
*Báró Szentkereszty Béla. *Árkos*, u. p. Szepsi-Szt-György.
*Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-Márton.*
Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
Szentmihályi Dezső. *Andorháza*, u. p. Pacsa.
Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős.*
Dr. Szentpétery Imre. *Budapest.*
Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
Gróf Széchényi Sándorné. *Nagy-Dorogh.*
Széky Péter. *Tisza-Igar.*
Széll Farkas. *Debreczen.*
Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár.*
Nagyszigeti Szily Kálmán. *Budapest.*
Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
Dr. Szombathy Ignácz. *Budapest.*
Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos. *Eger.*
Szögyény Béla. *Alvincz.*
Sztankay Béla. *Kassa.*
*Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár.*
Tabódy Tibor. *Ungvár.*
Tagányi Károly. *Budapest.*
*Tahy István. *Galgagyörk.*
*Takács Ferenc. *Duka.*
Tallián Andor. *Kaposvár.*
*Széki gróf Teleki József. *Tetétlen.* via Solt.
Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest.*
*Özv. Széki gróf Teleki Sándorné szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő*, u. p. Üllő.
Temesvár sz. kir. város.
Temesvári állami főgymnasium.
Terray István. *Rimaszombat.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
Thaly István. *Budapest.*
Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és Pozsony.*
Dr. Timon Ákos. *Budapest.*
*Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
Tisztviselők orsz. Egyesülete. *Budapest.*
Torkos László. *Budapest.*
Tóth Arpád. *Budapest.*
Tóth Endre. *Torda.*
Dr. Tóth-Szabó Pál. *Nagyvárad.*
Török Kálmán. *Munkács.*
Török Sándor. *Ipolyság.*
Turócz-szentmártoni múzeumi tót társaság.
*Ugron István. *Varsó.*
Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly.*
Ujhelyi Hugó. *Nagybánya.*
Ujj György. *Budapest.*
Ungvári kir. kath. főgymnasium.
Uray Gyula. *Budapest.*
*Dr. Gróf Üchtritz-Amadé Emil. *Budapest.*
Csekei Varjú Elemér. *Budapest.*
Vasvármegyei kultur-egyesület. *Szombathely.*
*Báró Vay Béla. *Alsó-Zsolcza.*
*Gróf Vay Tihamér. *Felső-Vadász.*
Városy Gyula. *Kalocsa.*
Vecsey Imre. *Debreczen.*
Vende Aladár. *Budapest.*
Venter Gerő. *Arad.*
Veress Endre. *Kolozsvár.*
*Báró Vécsey Józsefné szül. gróf Dessewffy Blanka. *Budapest.*

Viczián Antal. *Budapest.*
*Bojári gróf Vigyázó Sándor. *Budapest.*
Dr. Vincze Aurél. *Csacza.*
Visolyi Ákos. *Alsó-Pél*, u. p. Kölesd.
Vojth Gergely. *Deés.*
Báró Weissenbach Iván. *Kaposvár.*
Dr. Wertner Mór. *Muzsla.*
*Báró Wodianer Albert. *Budapest.*
Závody Albin. *Rózsahegy.*
*Gróf Zichy Ágoston. *Kálóz.*
Zirczi apátsági könyvtár.
Zombory Géza. *Kassa.*
Dr. Zubriczky József. *Budapest.*
Zsilinszky Mihály. *Budapest.*
Zsivkovics Lajos. *Budapest.*
Zsolnai kir. kath. főgymnasium.

Az alapító tagok száma
(1000 koronás alapitványnyal élő 2, elhunyt 4, = 6 — — —
400 koronás alapitványnyal élő 22, elhunyt 14, = 36 — — —
200 koronás alapitványnyal élő 23, elhunyt 11, = 34) — 76
A pártoló tagok száma — 112
Az évdíjas tagok száma — 330
Az összes tagok száma — 518

1906. év folyamán elhaltak:

500 frtos alapító tag:
Báró Radvánszky Béla.

200 frtos alapító tagok:
Gróf Berchthold Richárd.

Évdíjas és pártoló tagok:
Szentkatolnai Bakk Endre.
*Gróf Esterházy Mihály.
*Gróf Károlyi Sándor.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA